

XIV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Fotografia de portada:

Família Pagesa collint olives. **Autor:** Antoni Castañer de Can Coixí.

Arxiu de Joan F. Rullan Valcaneras

XIV JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Edita: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx

© dels autors, 2020

Col·labora: Estanc de Plaça

Impressió i disseny: Gràfiques Rubines, Binissalem

Dipòsit legal: PM 535-2020

El present volum recull les comunicacions presentades a les XIV Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, celebrades a la Biblioteca Municipal de Fornalutx, els dies 8 i 9 de novembre de 2019. Comitè científic a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES): Aina Mora Vives, Dr. Antoni Quetglas Cifre, Antoni Frau Mayol, Carolina Constantino de la Peña, Cristina Fiol París, Dr. Francesc Lladó Rotger, Irene Cabrer González, Jaume Albertí Sastre, Jaume Deyà Miró, Josep A. Morell González, Josep Sunyer Ribas, Dr. Manel Calvo Trias, Pere Crespi Isern, Pere Frontera Alemany i Plàcid Pérez Pastor

Índex

Presentacions

Carlos Simarro Vicens. Batle de l'Ajuntament de Sóller [Pàgina 13](#)

Francesc Marroig Arbona. Batle de l'Ajuntament de Fornalutx [Pàgina 15](#)

Ponència

120 anys d'agricultura i cooperativisme a Sóller [Pàgina 19](#)

Mateu Morro i Marcé

Societat, cultura i art

Els Alemany "moliners" a Sóller des de l'any 1847 [Pàgina 31](#)

Pere Frontera Alemany

Jayme Rullan i Miro (1842-1907) patró, negociant i armador.

De Sóller fins a Castres i Soller [Pàgina 49](#)

Michel Waller

La Collita Periodística de Joan Marquès Arbona [Pàgina 57](#)

Francesc Lladó i Rotger

Aires Sollerics, 50 anys reivindicant una cultura pròpia [Pàgina 73](#)

Joan Carles Simó Artero

L'agrupació cultural "Defensora-76" precursora

del grup de teatre Nova Terra [Pàgina 87](#)

Joan Mayol Bisbal

Generació d'artistes pintors i escultors (2000-2020) [Pàgina 93](#)

Pep Bauçà Pizà

Geografia, medi ambient i territori

Valoració de l'estacionalitat de pluges i inundacions al vessant de Sóller [Pàgina 113](#)

Joan Rosselló Geli

Fornalutx. Habitants entre 1826 i 2015 [Pàgina 123](#)

Pere Frontera Alemany i Irene Cabrer González

El túnel de Sóller: repercussió demogràfica des de la construcció a la gratuïtat (1997-2017)

[Pàgina 143](#)

Paula Nigorra Vaquer

Aprofitament de subproductes de cítrics en sorbet de taronja [Pàgina 159](#)

Lluc Crespi Roig

Història

L'arribada del liberalisme a Sóller. El Trienni Liberal a la Vall (1820-1823) [Pàgina 171](#)

Julia Joy Marroig

Notícies relacionades amb Sóller i Fornalutx a la Revista

"El Magisterio Balear" (1873-1900) [Pàgina 189](#)

Antoni Aulí Ginard, Jaume Lluïl Sarralde i Joan Pons Julià (AMEIB)

Els sollerics i fornalutxencs a la Guerra del Rif (1921-1927) [Pàgina 205](#)

Antoni Quetglas Cifre

La colònia estrangera a Sóller durant la Segona República [Pàgina 227](#)

Antoni Quetglas Cifre i Maria Ignàsia Pérez Pastor

Els observatoris de la Red de Acecho de Muleta (Sóller) i la Talaia de Tuent (Escorca)

Guerra Civil i II Guerra Mundial [Pàgina 253](#)

Pau Tomàs Ramis i Cels Calviño Andreu

Els observatoris de la xarxa d'observatoris i vigilància de costes de s'Illeta i de la Mola de Tuent durant la Guerra Civil [Pàgina 275](#)

Pau Tomàs Ramis i Cels Calviño Andreu

Patrimoni

La cova dels Coloms, un assentament calcolític al Puig de Bàltx [Pàgina 297](#)

Jaume Deyà Miró

Resultats dels sondejos arqueològics a la cova de s'Alova:

enterraments en calç i cremacions [Pàgina 305](#)

Jaume Deyà Miró

La construcció de la tanca de pedra viva del carrer del Born [Pàgina 317](#)

Josep A. Morell González

La capella de Sant Felip Neri a l'Oratori de l'Alqueria des Compte i altres curiositats

dels felipneris [Pàgina 339](#)

Andreu Gabriel Veny i Miró

Presentacions

Carlos Simarro Vicens

*Batle de l'Ajuntament de Sóller
Sóller, juny 2020*

Benvolguts i benvolgudes,

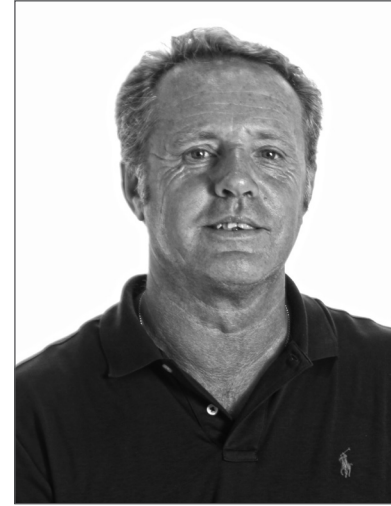
Enguany vos presentam el catorzè volum de les actes llegides durant les Jornades d'Estudis Locals de l'any passat. Aquest esdeveniment cultural està ja ben consolidat dins el programa anual de la Vall i és un referent d'aquest tipus de jornades a Mallorca.

És a més un molt bon exemple de les bones relacions i la col·laboració que existeix entre els Ajuntaments de Sóller i Fornalutx i de com ambdós aposten per la divulgació de la història, el patrimoni i la cultura de la nostra Vall.

Aquesta edició està dedicada al món rural i la pagesia, coincidint amb la celebració dels 120 anys de la Cooperativa Agrícola de Sant Bartomeu. A banda dels articles relacionats amb aquest tema hi podreu trobar un bon grup de comunicacions de temes molt diversos, que venen a enriquir encara més el coneixement del nostre entorn i que de ben segur, ajudaran a estimar-lo molt més.

Com a batle de Sóller, és per mi un orgull presentar un nou llibre d'aquestes jornades, un bon exemple de feina ben feta.

Finalment, m'agradaria donar les gràcies a totes les persones que fan possible les Jornades i que es pugui arribar a publicar el que en elles es presenta. Vull expressar la nostra gratitud als membres del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES), al personal de la Regidoria de Cultura i de l'Arxiu Municipal, a l'Ajuntament de Fornalutx, i com no, a totes les persones que presentaren comunicacions i a les que assistiren com a públic. No ens podem oblidar tampoc del suport econòmic de l'Estanc de Plaça.

Francesc Marroig Arbona

*Batle de l'Ajuntament de Fornalutx
Fornalutx, juny 2020*

Apreciats lectors i lectores,

Com a batle de Fornalutx per mi és un honor i un plaer fer la presentació d'aquest nou volum del llibre de les Jornades d'Estudis Locals, les quals es celebraren al nostre poble el mes de novembre de l'any passat.

Aquesta publicació, que editam conjuntament amb l'Ajuntament de Sóller, ja és un referent per conèixer millor la història, la cultura i el patrimoni d'ambdós municipis.

Gràcies a la feina ben feta que es fa des de l'organització, hem aconseguit que aquest esdeveniment sigui un dels referents culturals de la Vall, que acull en cada edició a més d'un centenar de persones interessades pels temes que s'exposen.

Així, com a representant del municipi Fornalutx, vull donar l'enhorabona a tots els que fan possible aquest acte: comunicants, ponents i organitzadors (Grup de Recerca i Estudis Sollerics, personal dels dos ajuntaments, etc.), sense els quals no seria possible tenir aquest llibre en les nostres mans. A tots, gràcies!

Ponència

Mateu Morro i Marcé

120 anys d'agricultura i cooperativisme a Sóller

Resum

La posada en marxa d'un moviment agrarista a Sóller i Fornalutx a finals del segle XIX va ser important i l'hem de veure en relació a les transformacions que afectaren la societat europea de l'època. La figura de Josep Rullan i Mir va ser de capital importància en aquesta escomesa. Les transformacions ocorregudes al llarg del segle XX, fins arribar als grans trasbalsos provocats pel turisme i l'impacte de les noves tecnologies, ens aboquen a un escenari canviant en el qual ens hem de demanar quin serà el paper de les activitats primàries, inseparable del model territorial resultant de tot aquest procés. És el conjunt de la societat sollerica i mallorquina, amb les seves institucions al davant, la que haurà de determinar quina continuïtat es vol donar a la llarga trajectòria associativa de la pagesia sollerica.

1. Introducció

No passa massa sovint que ens trobem amb una entitat social que aconsegueixi una trajectòria tan llarga, i vinculada d'una manera tan directa a la història del poble on s'ha desenvolupat, com és el cas de la Cooperativa Agrícola de Sant Bartomeu de Sóller, la primera cooperativa agrària de les Balears i la que ha durat més temps sense interrompre la seva activitat. En aquest cas hi ha un element de continuïtat poc corrent que s'ha d'explicar per les característiques singulars de la vida sollerica i, de manera particular, pel desenvolupament de l'agricultura i la consciència de la seva defensa a Sóller i Fornalutx.

En les condicions actuals, però, ens podem trobar amb la paradoxa que la cooperativa, que ha demostrat tothora una gran capacitat de sobreviure als canvis que l'han afectat en els cent vint anys de la seva història, ara pugui sobreviure també al món agrari que va ser l'objecte de la seva fundació. En un pròxim futur podríem tenir cooperativa i no tenir agricultura. Apuntant aquesta possibilitat vull assenyalar que la continuïtat de l'agricultura sollerica, mallorquina i balear, està tan amenaçada i viu en unes condicions tan desfavorables, que la seva pervivència com una activitat professional que organitza l'ús del territori i subministra aliments a la població, no està assegurada.

Si deixam que la lògica dels fets faci el seu camí, en les nostres condicions d'insularitat, d'economia turística i immobiliària -també de país que no pot decidir en allò de més essencial de la seva vida econòmica, social i cultural-, no sortirem d'una agonia que es va iniciar en els anys seixanta del segle passat, es va agreujar a partir dels vuitanta amb la incorporació a la Unió Europea i s'ha consolidat en els vint anys darrers amb els fenòmens de globalització econòmica i alimentària. Allò que fa trenta o quaranta anys era decadència ara és oberta agonia i té la fesomia d'un final d'etapa. Sembla que estam davant un món que

s'acaba, i amb la seva pèrdua no es perden sols les tradicions, els costums i les vivències de les generacions anteriors, sinó que es neguen possibilitats de futur a les generacions que estan per venir. Evitar aquest trist final de l'agricultura és un dels grans reptes que tenim per als pròxims anys i que sols podrem afrontar si hi ha una resposta del conjunt de la societat i des de totes les institucions.

2. L'agricultura i la societat a Sóller en la segona meitat del segle XIX

A finals del segle XIX la pagesia sollerica mostrava un aspecte ben diferent. Gairebé tot el que es podia conrear estava conrat, pam per pam. Els pagesos coneixien bé el valor de la terra i en tenien esment amb la passió i l'interès de qui sap que amb allò hi va el seu futur i el dels seus. Amb un cop d'ull sobre la pagesia de Sóller i Fornalutx de finals del XIX, just abans de la fundació de la cooperativa, s'hi destria una propietat fraccionada (amb uns 2000 propietaris el 1863) i una gran propietat latifundista reduïda a 9 o 10 grans possessions, tot i que els propietaris de la vall tenien possessions a altres pobles. El nucli de propietat gran i mitjana, allò que en podríem anomenar la «pagesia acomodada», devia està conformada per una seixantena d'unitats. Al costat d'aquest nucli de senyors, amos i pagesos grossos, s'hi arrengrava una massa de petita i diversa propietat pagesa, amb uns centenars d'unitats i una quantitat encara més gran de molt petita propietat, amb un total de 1683 propietaris, que estava vinculada a l'activitat dels jornalers que treballaven per altri o a treballadors d'altres sectors que alhora conraven terres pròpies. Si l'estadística no ens engana la població activa agrària en els dos pobles tenia aleshores un pes considerable.

Aquesta estructura de la propietat descansava sobre un enorme oliver de més de 2.200 hectàrees, un secà dedicat a garroverars i petites extensions de cereals i llegums de 418 hectàrees i un regadiu prou consistent d'unes 358 hectàrees més, que a finals de segle encara va créixer. El 1887 es comptaven 403 hectàrees de regadiu, 374 d'elles de tarongers.¹ Mentre els secans tenien la funció de garantir l'alimentació de les persones i els animals (cereals, llegums, figues i garroves), amb cultius herbacis sovint associats als arbres, i d'ells sols es comercialitzava l'excedent, l'oliver i el regadiu representaven l'agricultura comercial girada cap a l'exportació. Les dimensions del fraccionament de la propietat agrària abans esmentat són rellevants si considerem que les terres conrades ocupaven un espai reduït. A finals del segle XIX sols el 50% de les terres eren conrades, però els regadius representaven prop d'un 20% dels conreus i l'oliver a l'entorn del 70%. L'escassa quantitat de terres disponibles, obligava a un esforç constant d'innovació i intensificació.

En l'agricultura sollerica, doncs, hi predominava el regadiu a les terres planes, i dins ell els conreus de cítrics, base d'una agricultura exportadora. El dinamisme econòmic que això comportava sols es podia mantenir si els agricultors estaven atents a les innovacions (noves varietats i noves tècniques) i eren capaços d'unir-se per aprofitar les economies d'escala i comercialitzar en comú. Aquesta situació, si fa no fa, era la mateixa que hi havia en el conjunt de Mallorca, amb estructures de conreus i de propietat diverses. En contra de visions que no s'han esforçat prou per conèixer els fets de prop, avui sabem que la pagesia mallorquina de la segona meitat del segle XIX va optar per la transformació dels cultius i les tècniques agronòmiques, i que va tenir una forta orientació exportadora. Això va continuar al llarg del segle XX, contribuint a uns canvis socials manifestats, entre altres coses, en una renda per càpita que era de les més altes de l'estat.

Abans que el turisme fos un fenomen econòmic predominant, el desenvolupament demogràfic, social i econòmic de Mallorca es degué al desenvolupament de l'agricultura i la ramaderia, gràcies a les quals es

va configurar un ric paisatge agrari i es va aconseguir un nivell de benestar completament nou en la nostra història, sense oblidar el desenvolupament industrial que va acompanyar el progrés agrari. Saber això és necessari si volem matisar el tòpic d'un pretès endarreriment fruit d'una pagesia conservadora i sense capacitat de renovació, que tendeix a explicar l'abandonament de la terra com una necessitat del progrés, ignorant que sense la millora del conreu de la terra al llarg dels segles XIX i XX hagués estat impossible qualsevol progrés.

Les dades demogràfiques, amb la disminució de la taxa de mortalitat; la millora de l'alimentació de les classes populars; l'accés a la propietat d'una de cada cop més nombrosa pagesia parcel·l·lària i l'increment de la renda per càpita, són dades contundents, que no s'han de barrejar amb les conseqüències nefastes de la Guerra Civil que provocaren un endarreriment social de dècades, una davallada brutal del nivell de vida dels sectors populars i un «retorn al camp» forçat com a estratègia de supervivència. Però aquest tall històric no ha d'amagar el que va representar la millora de l'economia de la Vall de Sóller i de Mallorca gràcies a l'esforç d'uns homes i dones capaços de prendre les regnes del seu present i escriure la seva pròpia història.

3. El naixement del moviment agrarista

En l'àmbit agrari, la darrera meitat del segle XIX és el temps del gran desenvolupament de l'agricultura mallorquina, però també ho és de la crisi finisecular, bàsicament de superproducció, i l'inici de la forta reacció pagesa a aquesta crisi que fructificarà en el primer terç del segle XX. És el moment de la modernització agrària amb la introducció de noves tècniques i maquinàries, de la difusió de la fertilització amb els adobs minerals i és quan s'enforteix un capteniment de les produccions agràries girat cap a l'exportació. Tot aquest procés va anar lligat als avanços de l'agronomia com a ciència capaç d'elaborar i difondre les noves pràctiques agràries, amb el seu reconeixement acadèmic i institucional, tant amb la creació de serveis agronòmics encarregats de l'extensió agrària com per la presència de l'agronomia en els plans d'estudis de l'ensenyament oficial. Les estacions experimentals, dedicades a la formació i a la investigació, es generalitzaren en el primer terç del segle XX. Vinculats a aquest moviment aparegueren els esforços associatius i el cooperativisme. La història de la pagesia sollerica del segle XX no es pot entendre sense l'associacionisme i el cooperativisme que l'ha caracteritzada.

La mobilització agrarista que posaren en marxa els propietaris rurals de finals del XIX era una reacció davant els canvis socials que es produïen i un intent de legitimar la seva posició social i restablir l'hegemonia que tradicionalment havien exercit dins el món rural, però també hi havia una preocupació real per la millora tècnica: el pagès havia de produir de manera més competitiva, la qual cosa l'obligava a un consum major d'adobs, d'insecticides i de màquines.²

És en aquest context obert a la innovació, amb l'esment parat al que es feia arreu del món, amb persones dedicades professionalment a l'ensenyament i a la divulgació agrària, on hem de situar l'obra agronòmica de mossèn Josep Rullan i Mir.³ A vegades, en la història, l'empenta d'una sola persona té conseqüències destacades, però a l'hora d'explicar el moviment agrarista que durà a la constitució del Sindicat Agrícola

² PLANA MARESMÀ, Jordi i GARRIDO HERRERO, Samuel. Sindicalisme, cooperativisme i conflictitat agrària en el primer terç del segle XX. A: GIRALT RAVENTÓS, Emili (Direcció), SALRACH, Josep M. (Coordinador) i GARRABOU, Ramon (Coordinador). *Història agrària dels Països Catalans. Segles XIX-XX*. Vol. IV. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, Univ. de Barcelona, Univ. Autònoma de Barcelona, Univ. de Girona, Univ. de les Illes Balears, Univ. Jaume I, Univ. de Lleida, Univ. Pompeu Fabra, Univ. Rovira, 2006.

³ Veure: QUETGLAS CIFRE, Antoni. *Biografia de mossèn Josep Rullan i Mir (1829-1912), sacerdot, historiador i naturalista*. Ajuntament de Sóller. Arxiu Municipal de Sóller; QUETGLAS CIFRE, Antoni. Mossèn Josep Rullan i Mir: la seva figura i el seu arxiu particular. VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx. Sóller i Fornalutx: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2013; Rul·lan Mir, Josep. Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma: Promomallorca Edicions S.A., 1991. Vol. 15. P. 18; José Rullan Mir (1829-1912). A Alta mar. <http://fabian.balearweb.net/post/116084>.

¹ QUETGLAS CIFRE, Antoni; CABRER GONZÁLEZ, Irene; MOREY CORTÈS, Margalida i MORA SERRA, Pep. *El cultiu dels cítrics a la Vall de Sóller*. Sóller: Cooperativa Agrícola de Sant Bartomeu, 2019.

Solleric, no podem deixar de banda la necessitat d'una reacció col·lectiva davant la gran crisi de sobreproducció i de baixos preus de finals del segle XX, vinculada a l'aparició de plagues noves i devastadores. Una crisi que es va escampar per Europa a la dècada de 1870-1880, però que a l'estat espanyol va ser més tardana. El moviment agrarista naixent es va veure esperonat per la crisi del camp europeu, mallorquí i solleric. La resposta a la crisi va ser generalitzada i va malavejar per millorar les varietats, introduir millors adobs i millors eines, afavorir els regadius, millorar la capacitació agrària i promoure l'associació pagesa. Cal matisar la imatge massa simple d'una pagesia de finals del XIX devastada per plagues i misèria i abocada a l'emigració. Les dades no confirmen aquesta interpretació: entre 1877 i 1900 els actius agraris a Sóller passen de 1049 el 1877 a 979 el 1900, tan sols amb una reducció de 70 agricultors, gairebé la mateixa xifra que es mantindrà el 1910 i el 1920. No serà fins els anys setanta del segle XX quan la població agrària iniciarà un ràpid descens.⁴ Fos com fos, la crisi dels tarongers va ser important. El 1877 sols hi havia 100 hectàrees de tarongers a Mallorca i la producció, segons Rullan i Mir, es va reduir a partir de 1864 i no es va recuperar del tot fins a la dècada dels noranta.⁵ Aleshores la taronja valenciana ja havia pres força, en part per mor dels comerciants sollerics, que assoliren una posició preeminent en l'exportació de fruita cap Europa. En tot cas, cal insistir en què les plagues, fossin les malalties dels tarongers o la fil·loxera de les vinyes, es varen resoldre aviat gràcies als recursos que l'agronomia científica i la divulgació agrària varen posar a l'abast dels agricultors i mai no es va interrompre el procés modernitzador de la societat sollerica i mallorquina.

4. Josep Rullan i Mir

Josep Rullan i Mir havia nascut a Sóller el 15 de juny de 1829. Fou ordenat prevere el 23 de desembre de 1855. Va tenir una vida plena d'iniciatives: va ser mestre d'escola, pedagog, creador d'una fàbrica de sabó, vicari de poble, botànic, geòleg, historiador, folklorista, promotor d'empreses navilieres, del Banc de Sóller, de la companyia «El Gas», meteoròleg, periodista i pioner en la promoció del turisme. La seva figura, des d'un punt de vista ideològic, la podem ubicar dins l'òrbita del catolicisme social, conservador i regionalista, desitjós d'una renovació social, econòmica i cultural que evitàs els perills revolucionaris. Ell deia⁶ que les seves aficions cap al que aconduís a la millora intel·lectual i al benestar de la societat, el guien, des de jovenet, a l'estudi de les ciències naturals: *“Nacido en el campo, llámenos, desde muy temprano, la atención, el estado lamentable de la agricultura y el atraso de los agricultores, debido a la falta de observación y de libros prácticos donde poder estudiar los medios de salir del empirismo y de la rutina”*. En l'àmbit agronòmic Rullan va estudiar els cultius locals i el tractament de les malalties que els afectaven. Aquest estudi l'enfocà a la divulgació entre els propietaris i agricultors. Va estudiar el conreu del taronger, del garrover i de l'olivera, *“principal riqueza de nuestro pueblo”*,⁷ amb una mirada sorgida dels criteris agronòmics moderns elaborats per Josep Monlau, Lluís Pou, Paulin Vernière, Pere Estelrich, Francesc Satorras i altres científics, des d'institucions com la Cambra Agrària, la Diputació de Balears, el Servei d'Agricultura o l'Institut Balear.

Segons Pere Fullana l'estil de Josep Rullan va ser més el d'un il·lustrat que no pròpiament el d'un propagandista social.⁸ No deixa de ser certa aquesta observació, ja que en Rullan i Mir s'hi combina l'interès pel coneixement agronòmic amb l'esforç esmerçat en la seva divulgació en el món pagès, som davant un projecte d'il·lustració tècnica i pràctica, no davant un pla de reforma agrària. La proposta de Rullan es fa

dins el marc de la societat existent, encara que qüestionï la desídia imperant amb una proposta modernitzadora que per a ell era la manera d'aturar el pas a propostes més perilloses. Però el conservadorisme de Rullan i Mir no afectava la modernitat dels seus coneixements agronòmics ni la rellevància social de les seves iniciatives. Si de cas, en els treballs de l'il·lustre solleric hi havia present un motiu ideològic i moralitzador, perquè per a ell tant la natura com l'obra de l'home no s'entenien al marge de l'obra divina, però això no tenia, ni de prop fer-s'hi, la rellevància del seu propòsit divulgador de la ciència agrària entre els agricultors. Llegia i s'assessorava amb el millor de l'agronomia científica balear i parava esment a les darreres novetats tecnològiques, a la vegada que treballava amb informacions pràctiques de gent com el metge Joan Marquès Frontera, Jeroni Morell o Guillem Colom Muntaner.

5. La creació del Sindicat Agrícola de Sóller

Les iniciatives associatives i de foment en l'àmbit agrari: el Sindicat Agrícola Solleric.

Entre 1840 i 1860, com assenyala Plàcid Pérez, a Sóller hi va haver un creixement poblacional significatiu. És cert que hi va haver la malaltia del taronger a partir de 1864, però també és percebia una intensa reacció pagesa que es manifestà en l'increment de la superfície dedicada al conreu i amb l'especialització en la producció de varietats de taronja primerenques, al costat de fenòmens nous com l'exportació de figues seques des del port de Sóller. Entre 1882 i 1914 es visqué un moment de desenvolupament econòmic.⁹

Hi hagué un fort corrent migratori, que ara es desplaçà cap a França, però alhora i sense que fos contradictori, els pagesos de Sóller i Fornalutx posaren les bases d'una represa agrícola que marcà la primera meitat del segle XX. Rullan i Mir va intervenir en la creació del Sindicat Agrícola Solleric, sense dubte, però els antecedents del sindicat els hem de cercar més lluny, en l'Institut Agrícola de les Balears, creat el 1865, que volia impulsar l'agricultura i estava vinculat a la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País. Aquesta entitat, que havia organitzat exposicions d'utilitatges agrícoles i fires de ramaderia, el 1892 va fer pas a la Cambra Agrària Balear,¹⁰ que publicà la revista *“El Agricultor Balear”* i a partir de 1899 i fins el 1919 el *“Boletín Revista de la Cámara Agrícola Balear”*. Les cambres eren entitats impulsades per l'estat, regulades per un Reial Decret de 1890, que pretenien organitzar els grans propietaris rurals, convertir-los en capdavanters del moviment associatiu pagès i en interlocutors dels poders públics en la defensa dels interessos del sector agrari. El seu caràcter elitista va limitar la seva incidència entre els pagesos però varen ser una eina útil per al desplegament posterior dels sindicats i cooperatives.

A Sóller, l'associacionisme agrari tingué un precedent en el Sindicat de Recs de 1863. El 1894 es fundà a Madrid la *Liga Nacional de Productores*, que a Catalunya prengué el nom de Lliga de Productors del Principat de Catalunya. El 1899 es creà la Federació Agrícola Catalana (després Federació Agrícola Catalanoblear) promoguda per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, que celebrava un congrés anual (el 1923 es va celebrar a Sóller). El 1898 es va crear a Sóller la *Liga de Propietarios* al recer d'aquesta empremta. Per últim, el 22 d'abril de 1899, es fundà el Sindicat Agrícola Solleric. Cal notar que el terme

4 SALVÀ TOMÀS, Pere. La decadència de la població activa agrària en la Serra de Tramuntana de la isla de Mallorca. «Mayurqa» Vol.19 (1979-80) 31-61.

5 RULLAN MIR, JOSÉ. *Cultivo del naranjo en Baleares*. Soller: Imprenta de la Sinceridad, 1896.

6 RULLAN MIR, JOSÉ. *Ensayo de agricultura y prehistoria*. Soller: Imprenta de la Sinceridad, 1900. P. V.

7 RULLAN MIR, JOSÉ. *Ensayo de agricultura y prehistoria*. Soller: Imprenta de la Sinceridad, 1900. P. VI.

8 FULLANA, Pere. *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

9 PÉREZ PASTOR, Plàcid. Sóller: evolució econòmica i social entre 1840 i 1936. A: IX Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx celebrades a Fornalutx els dies 7 i 8 de novembre de 2014. Sóller: Ajuntaments de Sóller i Ajuntament de Fornalutx, 2015. P. 215-242.

10 “L'any 1892 el que havia estat una associació d'empresaris agraris, l'Institut Agrícola Balear, es va convertir en una institució oficial: la Cámara Agrícola Balear, que amb diversos noms ha perdurat fins avui dia. Aquesta institució, de la mà de Josep Monlau, que en fou el primer president (1892-1909), va mantenir durant molts d'anys un tarannà regeneracionista i molt obert als avenços científics dins el món agrícola i ramader i a les seves aplicacions industrials. En aquesta línia va crear l'any 1899 el *Boletín Revista de la Cámara Agrícola*, que va perdurar fins a l'any 1919, on podem trobar interessants articles sobre temes científics propis de l'àmbit de la publicació que tenien, atesa l'estructura econòmica de la nostra comunitat en aquells anys, una àmplia repercussió social”. MARCH NOGUERA, Joan. *Ciència i societat a les Balears* DUARTE, Carlos M. i GRASES, Félix. *El papel social de la ciencia en Baleares. Un homenaje a Javier Benedit*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 2003. P. 37. Veure també Cambra Agrària Interinsular de Balears. A Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma: Promomallorca Edicions S.A., 1989. Vol. 3. P.10.

«sindicat» aplicat a aquestes associacions de cooperació agrària és equívoc, ja que el mot «cooperativa» no es va generalitzar fins més tard. Aquest ús ha duit a què alguns autors han cregut, de manera errònia, que la primera cooperativa agrícola constituïda a Mallorca era el Celler Cooperatiu de Felanitx, constituït el 1919, vint anys més tard que l'entitat sollerica. El sindicat va ser creat d'acord amb un pla elaborat per la Cambra Agrícola Balear,¹¹ a l'empara de la Llei d'Associacions de 1887. La creació del Sindicat Agrícola Solleric no s'ubicà exactament en el context de l'expansió del sindicalisme agrari catòlic: el sindicat, segons Pere Fullana,¹² era aconfessional i estava dedicat directament a activitats agrícoles, comercials i industrials. Pere Estelrich en una carta a Rullan del febrer de 1900 li demana com està el Sindicat Agrícola Solleric i li diu: *“He visto que no han tenido la suficiente energía para sacudir el yugo de los de la Cámara de Palma y lo siento muchísimo, porque si han de seguir los disparates que haga esta gente ¡pobre agricultura sollerense!* Estelrich, pel que es veu, no tenia gaires simpaties cap a la Cambra Agrícola i cap a Josep Monlau, que n'era el president, a qui retreu que no hagués fet costat a Rullan quan aquest hauria estat víctima d'injustícies, cosa que sí que havia fet ell. Estelrich entimava al sacerdot solleric que *“hay que perdonar pero nunca deben olvidarse las injurias recibidas y me duele verle del brazo con ese injusto señor, hacerle el caldo gordo y acompañarlo en sus desaciertos que tanto han de perjudicar el país”*.¹³

Tot d'una la nova entitat sollerica va trobar escaient l'obertura d'un centre social que, al tomb de 1902, estava situat a un local de la Plaça Major. Entre els fundadors hi havia Pere Antoni Rullan, Jaume Rullan, Joan Marquès Frontera, Pere A. Alcover, Joan Marquès Arbona, Jaume Antoni Mayol, Bernat Colom, Ramon Casanovas, Guillem Castanyer i Joan Morell.¹⁴ El sindicat dinamitzà la lluita contra les plagues i adquirir màquines per esquitar els conreus. També va posar en marxa la compra cooperativa de pinsos, adobs químics, petroli i llavors. A partir de 1907 establí una secció de farines, cereals i alfals. Des del 1910 actuà com a comissionat de l'exportació de fruita i l'any 1909 es federà amb la resta de sindicats agrícoles de Mallorca.¹⁵

El sindicat responia a una necessitat organitzativa del món agrari que ja havia donat resultats a Mallorca com la creació de la Cambra Agrícola l'any 1892. Aquest esforç associatiu i divulgatiu tenia la seva arrel en la nova situació congriada per la crisi agrària de finals del segle XIX i l'empenta renovadora que va provocar. El segle XX era a les portes i tant Sóller com el conjunt de l'illa de Mallorca estaven posant els fonaments d'una represa econòmica que tenia en l'agricultura una de les principals cartes a jugar. Els propietaris rurals més importants -molts d'ells exercint professions liberals o rendistes-, els amos de possessió, en definitiva el grup pagès més benestant, eren considerats per una part del regeneracionisme agrari conservador com el nucli de la reforma possible. Aquest devia ser el pensament de mossèn Rullan en promoure el sindicat. Fos com fos, Sóller, d'aquesta manera, esdevenia la primera vila mallorquina on es constituïa una associació agrària moderna. En els anys següents es crearen els sindicats de Petra, Manacor i Porreres i les Cambres Agrícoles de Felanitx i Manacor, però totes foren posteriors al sindicat solleric. En els anys que seguiren el moviment associatiu agrari va prendre força a tota Mallorca i va originar sindicats, caixes d'estalvis i cooperatives, mentre es produïa l'ascens de la pagesia parcel·laria i l'accés a la propietat s'ampliava cap a una pagesia petita i mitjana delerosa de terra que, amb el procés d'innovació productiva i comercial en marxa, tenia a la fi una oportunitat per reeixir.

11 CELA CONDE, Camilo, José. *Capitalismo y campesinado en la isla de Mallorca*. Madrid: Siglo XXI, 1979.

12 FULLANA, Pere. *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

13 Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Arxiu Municipal de Sóller.

14 PÉREZ PASTOR, Plàcid. La cooperativa “Sant Bartomeu” de Sóller i l'oli verge de la Serra de Tramuntana. Sóller:

Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, 1995.

15 PÉREZ PASTOR, Plàcid. Op. cit. p. 9-12.

6. La primera meitat del segle XX i la Guerra Civil

La Guerra Europea va provocar una crisi econòmica general que afectà el funcionament de l'entitat, perquè va representar una crisi que durà fins el 1920. A partir de 1915 es va aturar l'exportació de cítrics i la importació d'insecticides i altres gèneres. Passada la guerra el mercat es va recuperar i es reactivà la producció dels horts. Aquesta situació va influir en la fusió, el setembre de l'any 1919, del Sindicat Agrícola Solleric i el Sindicat Agrícola Catòlic de Sant Bartomeu. Aquesta altra entitat s'havia constituït el 25 de maig de 1919 amb una Caixa Rural d'estalvis i Préstecs annexa, sota l'auspici del rector Rafael Sitjar, integrada inicialment per vint-i-quatre socis, vinculada a l'Acció Catòlica i emparada per la Llei de Sindicats Agrícoles del gener de 1906, primera norma jurídica del cooperativisme agrari, que traslladava a l'estat espanyol un moviment ja consolidat a Europa, en el qual les idees socials de l'església hi tenien un paper fonamental.¹⁶ Per tant la fusió seria el resultat de la iniciativa del bisbat de promoure els sindicats catòlics i d'absorbir les entitats anteriors, com el Sindicat Agrícola Solleric, que inicialment no havia tengut una definició confessional. El 1919 també s'havia creat el Sindicat Agrícola Catòlic de Sant Isidre a Fornalutx.

La nova entitat va llogar un local social, que a partir de 1928 va disposar d'oficina, magatzem i sala de juntes. També va començar a funcionar una cooperativa de consum, amb tres seccions de compra: cereals i llavors, insecticides i maquinària i adobs químics, i amb dues seccions de venda: una per l'oli i les garroves, i l'altra per a la fruita. Les mercaderies eren repartides a domicili amb una somera i un carro. El setembre de 1926 s'adquirí una capoladora i una premsa per fer vi. Les novetats tècniques s'introduïren primer i de manera més extensa a la Vall de Sóller que a altres indrets. Però cal estudiar fins a quin punt la resistència pagesa a l'arribada d'aquestes novetats va ser efectiva.

El sindicat es va mantenir actiu en la lluita contra les plagues: duia a terme polvoritzacions periòdiques dels tarongers amb petroli i aigua i, a partir de 1926, s'introduí l'àcid cianhídric. És d'aquesta època l'inici del control biològic de plagues: amb el suport del Servei Agronòmic de les Balears s'amollaren insectes predadors dels insectes causants de les plagues, tant dels tarongers com dels olivars. També s'implantaren les botelles per capturar mosques. Molt curiosa, com a expressió d'aquesta sensibilitat va ser la remesa de botelles a les escoles a fi que els al·lots se n'adonassin de la utilitat de les botelles i no les rompessin a pedrades, demanant el respecte als ocells i als nius, així com als arbres, per a protegir l'agricultura.¹⁷

L'entitat era sòcia de la Federació Agrària Catalanoblear, de l'Associació Provincial de Ramaders i de la Cambra Oficial Agrícola Provincial. Evidentment, l'associació estava dirigida pels propietaris agrícoles més importants de Sóller i Fornalutx, tot i que entre els seus socis s'hi comptaven agricultors petits i mitjans, sempre sota la direcció del sindicalisme agrari catòlic. En aquells moments l'església tractava de generar un moviment associatiu confessional capaç de contrarestar l'empenta del moviment associatiu impulsat des dels sindicats i partits obrers o republicans. No és estrany que el sindicat participàs en la subscripció pel monument a Primo de Rivera (1926) o en la subscripció a favor de les víctimes de l'aixecament d'Astúries (1934).

Però l'activitat principal de l'associació va ser la defensa dels interessos de l'agricultura i els interessos particulars dels propietaris agrícoles de Sóller, com quan el 1926 va presentar observacions al decret sobre el valor de les finques rústiques i urbanes, reclamant un tractament fiscal específic per a les finques rústiques de Mallorca a causa de la baixa rendibilitat i pel cost de la insularitat, o quan el 1932, durant la Segona

16 ZAAR, Miriam Hermi. El movimiento cooperativo agrario en España durante la segunda mitad del siglo XIX y primer tercio del siglo XX. «Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales», Vol. XV, 868 (15 d'abril de 2010)

17 PÉREZ PASTOR, Plàcid. La cooperativa “Sant Bartomeu” de Sóller i l'oli verge de la Serra de Tramuntana. Sóller: Cooperativa Agrícola Sant Bartomeu, 1995. P.16.

República, va fer una proposta de contractes d'arrendament rústic.

Davant l'esclat de la Guerra Civil, el 30 d'agost de 1936, la Junta Directiva acordà contribuir amb 100 pessetes a la subscripció en favor del *Ejército Salvador de España*. Però la cooperativa va patir la manca d'adobs, d'insecticides, l'escassetat de subministres i de queviures. Quan l'estructuració de les institucions sindicals falangistes es va posar en marxa, el 14 de juliol de 1937 el delegat local de Falange demanà una reunió als directius del sindicat i els demanà l'ingrés a l'Organització Nacional de Sindicats. La resposta va ser contundent: el sindicat no admetria cap contacte voluntari amb la Falange i sols el tendria si els poders constituïts li ho ordenaven. En aquest cas ho faria per «la disciplina i l'obediència característica de l'entitat», no de manera voluntària. I no sols això: denunciava la labor de captació d'agricultors feta des de la Falange i l'acusava de deslleial per fer-los la competència en el preu dels adobs. El juny de 1937 hi va haver una reunió entre el Cap del Servei Agronòmic Provincial, Arnest Mestres i els sindicats agrícoles catòlics de Mallorca per instar la seva adhesió als sindicats del Moviment. No hi havia més remei que seguir les ordres del poder franquista, per això el sindicat va haver d'acordar la seva adhesió al sindicalisme del règim. Però aleshores, de manera providencial, arribà una ordre de la Junta Tècnica de l'Estat que autoritzava la continuïtat dels sindicats agrícoles catòlics i la directiva del sindicat anul·là la decisió anterior.

7. Els problemes de la postguerra i la represa

La postguerra va dur a un aïllament internacional que va durar fins mitjans dels anys cinquanta. A partir de 1936 i fins 1946 el comerç de taronja des de Sóller es va aturar. Aleshores l'entitat va fer un esforç per garantir els subministres mentre continuava amb la lluita biològica contra les plagues. Amb tot i això, el moviment de mercaderies al magatzem era inexistent. Mentrestant la Junta Directiva col·laborava amb el nou règim: el gener de 1941 ompliren un vagó de llenya destinada a les llars humils de Palma i pel juny s'adheriren a Acció Catòlica. Però el setembre de 1941 es promulgà una llei que derogà la llei de sindicats agrícoles de 1936 i els integrà a l'ONS. Davant això no hi havia més remei que acatar la disposició franquista. Decidiren continuar amb la Caixa Rural i integrar-se a la *Hermandad de Labradores de Sóller* adscrita al sindicalisme oficial del règim. L'acord se signà l'1 de gener de 1942, però a l'acte d'integració el president Bartomeu Colom, en una mostra de dignitat, va posar de manifest la posició inflexible de la directiva de preservar la personalitat jurídica independent del sindicat. De fet, la fusió no va arribar a adquirir forma legal mai.

Per un altre cantó, a finals de 1925 havia sorgit un moviment a Sóller, a partir de l'assemblea local de l'Associació per la Cultura de Mallorca, que volia crear una tafona cooperativa. Aquest grup sol·licità la col·laboració del Sindicat Agrícola de Sant Bartomeu per a utilitzar el seu edifici com a local social i poder emprar la Caixa Rural. La Tafona Cooperativa de Sóller es va constituir el 1926 i varen comprar uns terrenys a sa Vinyassa, on s'hi va construir la tafona. El primer any tractà 32 tones d'oliva, però el 1928 ja foren 397 tones. Entre 1927 i 1930 la cooperativa es va dotar de depòsits adequats per a emmagatzemar l'oli. Amb la finalitat d'aprofitar les restes de les tafones de la vall, la Junta Directiva promogué la instal·lació d'un taller de neutralització i blanqueig, i un laboratori de proves on es refinava l'oli. El 1931 s'hi va instal·lar una sabonera i poc després una planta extractora d'oli de pinyol per elaborar lubricants.

La col·laboració entre el Sindicat Agrícola de Sant Bartomeu i la Tafona Cooperativa es va fer de cada cop més intensa: el 1935 s'instal·là un molí per moldre gra i fer pinsos, pagat pel sindicat, però muntat i mantingut per la Tafona. Els beneficis es repartien entre les dues entitats. També es repartien els guanys obtinguts de la comercialització d'un insecticida contra la serpeteta del taronger i la gestió d'una màquina d'esclavellar ametles. L'any 1942 la tafona, amb el nom de Tafona Cooperativa de Sóller, es va constituir en cooperativa del camp, per adequar-se a la nova legislació de cooperatives.

Però l'agricultura en el conjunt de l'estat espanyol va caure en els anys quaranta en una greu crisi, amb una forta caiguda de la producció al costat de la caiguda del consum d'aliments i l'aparició de situacions de fam que persistiren durant tota la dècada. Quan la demanda va créixer el desequilibri es va resoldre amb l'aparició d'un extens mercat negre. El govern espanyol va intervenir els productes que elaborava la tafona i l'entitat es va veure forçada a paraitzar l'activitat. Això va fer que s'acumulassin les pèrdues, de manera que l'any 1953, quan l'estat aixecà de manera parcial la intervenció, els deutes eren de 387.500 pessetes. Tot d'una es va reprendre l'activitat i es va sol·licitar un crèdit que no es va aconseguir. Les males collites de 1957 i 1958 varen obligar a demanar un altre crèdit avalat per dotze socis. Les collites varen ser millors els anys que varen venir, però els ingressos no permetien quitar els deutes. Aleshores un petit grup de socis va provocar la fallida de la Caixa Rural en reclamar els interessos. Davant aquest panorama la Junta Rectora va pensar en vendre el patrimoni que no fos imprescindible per a mantenir l'activitat, però aleshores la Cooperativa Agrícola de Sant Bartomeu plantejà la fusió amb la Tafona Cooperativa, cosa que es va convertir en la solució al problema. La fusió es va acordar el 1963 i es va fer efectiva el 4 de maig de 1967.

8. La renovació

L'articulació d'una producció intensiva de taronges va generar la creació de diverses societats com «*Fru-migadora Sollerense SA*» el 1945. Aquesta entitat va voler recuperar l'exportació de taronges, sense poder evitar que a finals dels cinquanta el comerç marítim de cítrics sols fos una activitat residual. La taronja sollerica, a partir dels anys seixanta, es va comercialitzar a Mallorca, amb una producció decreixent quasi tota canalitzada a través de la cooperativa. Aquesta entitat, gràcies a l'habilitat dels seus directius, no tan sols no s'havia dissolt dins el sindicalisme franquista, sinó que a partir de 1947 havia recobrat l'activitat de subministrament de pinsos, insecticides i fertilitzants, continuat amb la lluita biològica contra les plagues, comprat noves maquinàries i havia adquirit un millor local social. Per això, a partir de 1967 es dugueren a terme noves iniciatives cooperativistes: la reforma de la maquinària de la tafona, la compra d'un nou molí per fer pinsos i altres utilitatges i la unificació dels punts de venda. El mes de maig de 1973 es va constituir la Secció Hortofructícola, que adquirí diverses instal·lacions a Mercapalma i es construïren unes naus per a la manipulació de la fruita, que es dotaren de cambres frigorífiques. La millora de la tafona es va fer el 1980.

Però els problemes de la pagesia sollerica també es feren coneixedors. L'escassa mecanització de l'agricultura sollerica es constata quan es veu que el 1989 a Sóller hi havia 43 tractors i a Fornalutx 10, quan ja n'hi havia 8265 a Mallorca. L'any 1989, la superfície d'olivar a Sóller i Fornalutx s'havia reduït a 1.324 hectàrees i la superfície de tarongers era de 322 hectàrees. Segons el cens de 1999 ja sols hi havia unes 200 hectàrees regades en els dos municipis. El 2012 els olivars actius del dos municipis cobrien 749,9 hectàrees, de les quals n'hi havia 360 inscrites en la denominació d'origen «Oli de Mallorca».

Va ser important la millora en la comercialització de l'oli verge de Mallorca i el 1991 s'instal·là una tafona amb el sistema continu que va permetre millorar la qualitat de l'oli. Amb això la cooperativa es convertia en un referent de la producció d'oli a Mallorca i era l'única possibilitat existent per a estalonar la recuperació del prestigi dels olis insulars. L'any 1992 es va constituir en el si de la cooperativa l'Agrupació de Defensa Vegetal Serra de Tramuntana. L'any 2004, la cooperativa participà en la gestió de la Denominació d'Origen "Oli de Mallorca" i va continuar la seva trajectòria modernitzadora instal·lant l'any 2007 una nova línia d'envasat d'oli que s'amplià amb una segona tafona, amb tres batedores independents per a obtenir produccions de màxima qualitat. L'any 2013 inaugurà el centre d'interpretació Capvespre i encaçalà les tasques que varen dur a la creació de la Denominació d'Origen "Oliva de Mallorca".

9. Continuïtat i resistència

La història del cooperativisme agrari a Sóller i Fornalutx és la història d'una gent que va saber fer front a totes les dificultats que es trobà al davant, que no foren poques, amb saviesa i que a cada moment va saber prendre la decisió més encertada. En aquesta història hi predominà la generositat sobre l'interès, la fidelitat a les raons fundacionals, el sentit de l'oportunitat i la voluntat d'innovació. Tot just ésser fundada la cooperativa es va implantar i consolidar entre els àmbits pagesos de la vall, i per mor d'això s'ha mantingut viva al llarg dels anys. Però ara el problema, com hem dit, no és dins l'entitat, és dins els sementers. La rendibilitat és difícil en les condicions d'unes explotacions petites i que han de suportar costos de producció elevats. La tasca en favor de la taronja de Sóller, l'impuls a l'olivar i a l'oli de qualitat, la vinculació entre agricultura i turisme, així com totes les iniciatives que s'impulsen des de la cooperativa tenen dificultats per a establir una nova fornada d'agricultors sollerics capaços de donar un tomb a la situació i treure la pagesia de la seva agonia. No ajuden gens els altíssims valors immobiliaris de les terres de conreu i l'existència d'unes possibilitats de treball, fora del sector, bastant més rendibles. Estam davant un problema de rendibilitat provocat per una situació semblant a la d'una doble insularitat: al fet de ser com una illa dins una altra illa. És per això que la introducció de la insularitat dins les polítiques agràries seria una passa imprescindible per a donar un impuls al món agrari de Sóller i Fornalutx. Aquest règim especial agrari podria aconseguir uns recursos imprescindibles i invertir-los on fessin més falta. El camp solleric té els mateixos problemes que el conjunt del camp mallorquí, però una mica més greus. Les solucions han de venir de mesures ben articulades des de les institucions, amb el suport dels propietaris, dels agricultors i de tota la societat.

El camp solleric es resisteix a morir. A vegades el respecte a la feina dels pares i dels avis dona un cert caire romàntic a l'esforç de preservar els horts i els oliverars, però enmig de tots els envits hi sura quasi sempre la presència organitzadora de la cooperativa de Sóller. En les condicions del medi agrari de Sóller i Fornalutx, amb una propietat rural molt fragmentada i amb l'impacte directe d'una forta economia turística i immobiliària, s'han d'explorar noves fórmules de gestió de les terres agràries i de comercialització directa de les produccions, que permetin evitar l'abandonament de les terres conrades i recuperar els conradis abandonats, facilitant l'accés a la terra i ajudant els joves agricultors. Són tasques urgents en les quals les institucions, amb la cooperativa, els agricultors i tots els agents socials implicats, des dels comerciants als hotelers i consumidors, s'hi han d'implicar.

Assegurar la continuïtat dels horts i els olivars és donar continuïtat a la gesta dels sollerics que en els segles passats convertiren la vall en un verger i en un gran centre agrari, malgrat les dificultats que tenien en contra, essent capaços de crear el primer moviment cooperatiu de les Balears i el que més ha perdurat. La tasca que s'està fent, des de la cooperativa i des de les persones implicades en el projecte de recuperació agrària de Sóller i Fornalutx, és una mostra de fidelitat cap aquesta llarga història que hem intentat resseguir i és segur que aconseguirà els resultats que s'ha proposat.

Societat, cultura i art

Els Alemany «moliners» a Sóller des de l'any 1847

Pere Frontera Alemany

Resum

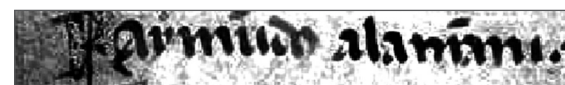
El matrimoni Alemany-Frau arribà a Sóller des d'Estellencs l'any 1847, per fer de moliners a Can Gomila, donant lloc a una generació d'Alemanys «moliners». Aquesta comunicació vol deixar constància d'aquesta família i de la seva descendència.

1. Antecedents – El llinatge Alemany

L'adjectiu alemany usat des de l'edat mitjana com a nom de persona, és fixat finalment com a llinatge.

A Catalunya s'usa l'adjectiu alemany en un primer moment com a nom únic (ALAMANNIS, any 834 RAC- p.94 (document inèdit) i més tard com a llinatge: GERALLUS ALAMANNI: any 1104 (orig. Cart Girona num. 189 (vol I – plana 326).

A Mallorca el primer «Alemany» el trobam al llibre del repartiment –A.R.M. Còdex 19- plana 18– any 1232: Raimundo Alamani. Es tracta de Ramon Alemany de Cervelló, cavaller, vassall i seguidor dels Montcada home de confiança del rei Pere i després del seu fill Jaume I. Fou present a la reunió on es decidí la conquesta de Mallorca, en la que va participar. Va morir a Mallorca l'any 1230, víctima de la malaltia infecciosa que va afectar a molts dels conqueridors de l'illa.

Retall del llibre del repartiment de Mallorca
-any 1232 A-R-M. Còdex n°19, plana 18 -
Raimundo Alamany.

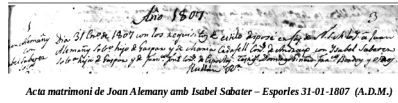
També consten arribats amb la tropa de Jaume I: Pere Alemany amb la gent de Gastó de Bearn, que li va cedir una alqueria i Ferran Alemany amb la gent de Nuno Sanç del qual va rebre terres a Felanitx.

D'aquests i d'altres «Alemany» arribats a Mallorca pel següents repartiments de béns, pensam procedeixen els Alemany que actualment habiten Mallorca.

2. Els Alemany «Moliners» a Sóller

Joan Baptista Alemany Sabater nascut a Esporles el 9-5-1809 i Joana Maria Frau Palmer, nascuda a Puigpunyent l'any 1815, es casaren a Puigpunyent el 30-10-1834. Els pares de Joan Baptista Alemany Sabater foren Joan Alemany Calafell, nascut a Andratx i Isabel Maria Sabater Font, nascuda el 8-12-1786 a Esporles, casats a Esporles el 31-01-1807. Els seus padrins Gaspar Alemany i Maria Calafell eren d' Andratx.

Cases del molí de Can Gomila, Illeta 70 numero 7. Puig d' En Ramis (Del cadastre de Sóller de l'any 1985)

Els pares de Joana Maria Frau Palmer foren Jaume Frau Contestí i Magdalena Palmer Cunill, casats a Puigpunyent el 10-05-1806.

A Puigpunyent, on el matrimoni Alemany Frau va viure els primers anys de casats, nasqueren els dos primers fills del matrimoni Alemany Frau: Isabel Maria (1838) i Joan (1841).

A Estellencs, al molí de Son Fortuny, on ell feia de moliner, nasqueren Magdalena (1842) i Jaume (1845).

A Sóller arribaren l'any 1847 al molí de Can Gomila, on en Joan va fer de moliner tota la seva vida i on nasqueren Gaspar (n. 1849), Pau (n. 1852, d.1854) i Pau (n. 1858)

És molt difícil valorar el que representava la venguda a Sóller d' una família amb quatre infants de 9, 6, 5 i 2 anys, des d' Estellencs a Sóller l'any 1847 amb els camins i mitjans de què disposaven. La necessitat i l'esperança de millorar la seva vida els donava força i coratge per fer-ho.

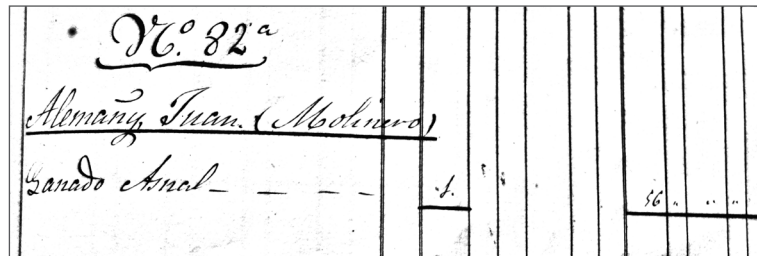
En el cas d' aquesta família la coneguda dita «de moliner mudaràs i de lladre no fugiràs» no es pot aplicar.

Al llibre d'amillaments de Sóller de 1862, quinze anys després d' haver-hi arribat, hi consta Joan Alemany propietari d' un ase, ni casa ni hort ni olivar. Aquest ase el va dur d'Estellencs, ja que al padró de 1847 el trobam censat amb la família acabada d'arribar.

Al morir Joan, al llibre de traspessos de bens AMS 3468 f. 18- consta la transmissió de l'ase al seu fill Gaspar, que es va fer càrrec del molí.

Al llibre d'amillaments de 1885 hi trobam en Gaspar, ja amb 36 anys, propietari d'un ase, tampoc res més, ni cases, ni horts, ni olivars.

La tia Magdalena Alemany Frontera, germana del meu padrí, me contava que de nina mai menjaven pa de farina de xeixa. Al molí de casa seva sa mare sempre pastava amb la farina més xereca. El primer pa ben

Llibre d'amillaments de Sóller any 1862 - AMS 3412

bo que va menjar fou a Marsella on partiren acabats de casar per fer-hi feina. Me contava que la feina de moliner era molt especial. Sols podien fer feina quan passava l'aigua per la síquia i el primer que sempre feien era complir les demandes dels forners, per als que cada setmana havien de moldre una determinada quantitat de blat i volien la farina sempre de la mateixa qualitat. La tia Magdalena va néixer al molí de Can Gomila, pocs anys després anaren a viure al molí de Can Aloi, acabant al molí de Capità Angelats (Can Pau des molí) o sigui que fins que es va casar va viure dins un molí, on la feina, segons ella, no acabava mai. Quan no hi havia feina de moliner son pare feia de teixidor i tots l'havien d'ajudar.

Primera generació a Sóller

Arbre familia Alemany-Frau

Joan Baptista Alemany Sabater n. Esporles 08-05-1809 d. Sóller 1.864		m. Puigpunyent 30-10-1834 Habitaven a: 1834: Puigpunyent 1842: Estellencs 1847: Sóller		Joana Maria Frau Palmer n. Puigpunyent 1815 d. Sóller 16-06-1881		
Isabel Maria Alemany Frau n. Puigpunyent 1838 d. ?	Joan Alemany Frau n. Puigpunyent 1841 d. Sóller 11-06-1906	Magdalena Alemany Frau n. Estellencs 29-10-1842 d. Sóller 01-07-1927	Jaume Alemany Frau n. Estellencs 04-12-1845 d. Sóller 26-09-1923	Gaspar Alemany Frau n. Sóller 1849 d. Sóller 25-04-1919	Pau Alemany Frau n. Sóller 08-12-1852 d. Sóller 28-08-1854	Pau Alemany Frau N. Sóller 1858 d. Sóller 22-11-1939

Isabel Maria Alemany Frau

La filla major de la família. Al padró de 1858, fadrina de 20 anys viu amb la família al molí de Can Gomila. Al padró de 1875 viu a l'illeta 48 n. 7 (carrer de la mar) ja casada amb Damià Seguí Crespí, mariner, titular d'una embarcació de 39 tones ¹, i amb tres fills: Aina, Pau i Joan Seguí Alemany.

Al padró de 1902 consta a l'illeta 5-B n. 279 (carrer de la mar) ja vídua. També hi consten n' Aina amb el seu marit Francesc Llabrés Cirer i els seus fills Francisca, Isabel i Gabriel Llabrés Seguí; en Pau amb la seva dona Maria Bauçà Casanovas i, en Joan, amb residència a Amèrica.

Al padró de 1912 Isabel Maria Alemany Frau, amb 74 anys, viu al carrer Jesús, 9 i censats amb ella, però residint a França, els dos fills Joan Seguí Alemany, fadrí, i Pau Seguí Alemany amb la seva muller Maria Bauçà Casanovas.

Arbre Familia Seguí - Alemany Frau

Damià Seguí Crespí n. Sóller 1830		m. Sóller 12-09-1863		Isabel Maria Alemany Frau n. Puigpunyent 1838	
Aina Seguí Alemany n. Sóller 31-10-1867	Catalina Seguí Alemany n. ?	Pau Seguí Alemany n. Sóller 22-04-1871 d. Sóller 2-01-1929	Joan Seguí Alemany n. Sóller 12-05-1875		

¹ Registre industrial Sóller 1889 - ams 3927 - foli 5

Joan Alemany Frau

Va néixer l'any 1841 a Puigpunyent. L'any 1842 ja el trobam a Estellencs al molí de Son Fortuny on son pare feia de moliner. L'any 1849 ve a Sóller amb tota la família al molí de Can Gomila.

Al padró de 1857, amb 17 anys, encara fadrí i vivint amb els seus pares i germans al molí de Can Gomila, ja consta amb l'ofici de teixidor.

Casat amb Catalina Coll Pons (n.1845) varen tenir un infant el 12-07-1869 Joan Alemany Coll. Per viudedat es torna a casar amb Antònia Ros Escales i del matrimoni en nasqueren dos fills, Maria Alemany Ros (n.14-07-1878) i Guillem Alemany Ros (n. 8-2-1886).

Al padró de 1900 trobam la família vivint a l'illa 33 n. 58 (Alqueria del comte, 67), molí de Can Negre, en el que Joan feia de moliner. El seu fill Joan Alemany Coll consta residint a França on havia emigrat l'any 1898 amb 14 anys.

Al padró de 1905 la família viu a l'illa 33 n. 58 (carrer Ozonas 1), molí de Sa Creu, en el que Joan Alemany Frau, ajudat pel seu fill Guillem Alemany Ros feia de moliner.

Joan va morir als 65 anys a Sóller el 11-06-1906.

Magdalena Alemany Frau

Va néixer a Estellencs, al molí de Son Fortuny, el 29-10-1842.

Al padró de 1857, amb 15 anys, viu amb els seus pares i germans al molí de Can Gomila.

Al padró de 1880, mort ja el seu pare, viu amb sa mare i germans al molí de Can Gomila, ja té 38 anys i consta com a fadrina.

Al padró de 1898 i ja amb 54 anys i fadrina, viu amb el seu germà GASPAR i la seva família al molí de Can Gomila constant al padró amb l'ocupació de "doméstica".

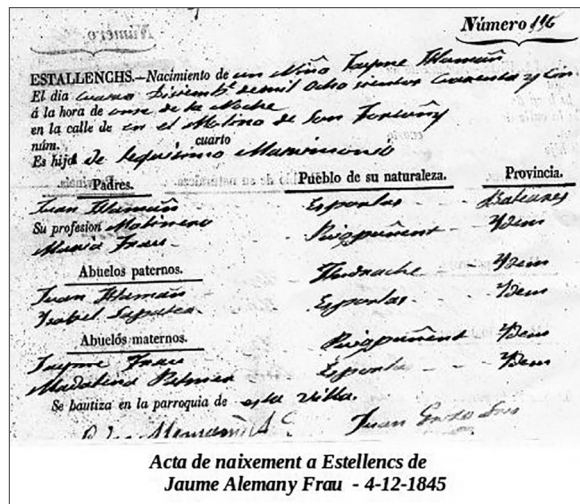
Va morir el 1-07-1927 a Sóller. Fou enterrada a la tomba 233-234 de l'ampliació del Cementeri de Sóller.

Jaume Alemany Frau.

Va néixer a Estellencs, al molí de Son Fortuny el 4-12-1845.

Al padró de Sóller de 1857 consta fadrí vivint amb la seva família al molí de Can Gomila, però amb l'ocupació de teixidor.

Arbre famílies Alemany Coll i Alemany Ros					
Catalina Coll Pons n. Sóller 1845	m. Sóller 23-03-1866	Joan Alemany Frau n. Puigpunyent 1841 d. Sóller 11-06-1906	m. Sóller 24-06-1876	Antònia Ros Escales n. Sóller 1845	
	Joan Alemany Coll n. Sóller 15-04-1868 d. Sóller 15-07-1868	Joan Alemany Coll n. Sóller 12-07-1869 d. Sóller 24-02-1922		Maria Alemany Ros n. Sóller 14-07-1878 d. Sóller 11-05-1906	Guillem Alemany Ros n. Sóller 8-02-1886 d. Sóller 19-12-1946

Es va casar el 25-01-1877 amb Rosa Rullan Morell, nascuda a Sóller l'any 1852.

Al padró de 1900 consta amb l'ofici de teixidor vivint a l'illa 69 n.16 (Can Re-pic), amb la seva muller i quatre fills: Joan (n.1878), Maria (n.1884), Nicolau (n.1886) i Jaume (n.1889).

Joan ja havia emigrat a Amèrica als 18 anys i Maria a França als 18 anys.

Al padró de 1916 consten els quatre fills emigrats a França.

Arbre família Alemany Rullan			
	Jaume Alemany Frau n. Estellencs 04-12-1845 d. Sóller 26-09-1923	m. Sóller 25-01-1877	Rosa Rullan Morell n. Sóller 1852 d. Sóller 02-03-1933
Joan Alemany Rullan n. Sóller 1878	Maria Alemany Rullan n. Sóller 1884 d. Sóller 04-12-1972	Nicolau Alemany Rullan n. Sóller 1886	Jaume Alemany Rullan n. Sóller 1889

Gaspar Alemany Frau

És el primer fill de la família que va néixer a Sóller l'any 1849.

Gaspar va ajudar son pare al molí de Can Gomila, del que es va fer càrrec quan son pare va morir l'any 1867. Es va casar amb Catalina Casanovas Ensenyat el 10-02-1876, quedant a viure amb sa mare, vídua i sa germana, fadrina, al molí de Can Gomila.

Al padró de 1898, vivint al mateix lloc - illa 11 n. 2 i 3 - fa de moliner i ja tenen cinc fills: Joan (n.1878), Maria (n. 1879), Miquel (n. 1883), Catalina (n.1884) i Gaspar (n. 1891).

Al padró de 1916, ja amb 67 anys, però encara amb l'ofici de moliner, el trobam vivint a la illa 32 n. 12 (Celler), amb la seva dona i la seva germana fadrina Magdalena . Al padró hi consten també els fills Maria, resident a França i Miquel, resident a Amèrica.

Al llibre d'emigrants d'Antoni Quetglas i amb la referència "Setmanari Sóller 1917" consta emigrat - jo penso que millor de viatge - ja que tenia 68 anys, a NIMES (França) on hi vivien les seves dues filles MARIA que estava de criada (segons llegim a un Setmanari Sóller de 1934) i CATALINA , casada i amb un fill (segons també trobam a un Setmanari Sóller de 1918)". Va morir a Sóller l'any 1919.

Arbre família Alemany Casanovas

	Gaspar Alemany Frau n. Sóller 1849 d. Sóller 1919	m. Sóller 10-02-1876	Catalina Casanovas Ensenyat n. Sóller 1855 d. Sóller 8-02-1927	
Joan Alemany Casanovas n. Sóller 16-01-1878 d. ?	Maria Alemany Casanovas n. Sóller 19-11-1879 d. Sóller 01-04-1949	Miquel Alemany Casanovas n. Sóller 01-01-1883 d. Pto Rico 13-12-1970,	Catalina Alemany Casanovas n. Sóller 1884 d. Sóller 01-02-1969	Gaspar Alemany Casanovas n. Sóller 1891 d. Sóller 1907

Pau Alemany Frau

Pau Alemany Frau.

Nasqué a Sóller el 8-12-1852. Sempre va fer de moliner, primer ajudant son pare i al seu decés, al seu germà Gaspar al molí de Can Gomila. Després el trobam al molí de Can Aloi. Torna a Can Gomila fins que va anar al molí del carrer Capità Angelats, on va estar fins a la seva jubilació.

Al padró de 1880 el trobam amb 28 anys i fadrí encara, vivint amb sa mare, vídua i els seus germans al molí de Can Gomila.

Es va casar el 23-08-1881 amb Antònia Frontera Colom i tengueren nou fills: Joan (n.1884), Maria (n. 1885), Catalina (n. 1887), Pere Joan (n.1890), Pau (n. 1894), Isabel Maria (n.1895) i Magdalena (n. 1895). A l'acta de defunció d'Antònia Frontera Colom, consta que havia tengut dos fills més: un altre Joan i n'Antònia, ja difunts.

Al padró de 1898 trobam tota la família sencera vivint a la Plaça de n'Aloi n. 3, fent de moliner al molí de Can Aloi.

Al padró de 1900 els trobam censats al Puig d'en Ramis. Pensam tornava estar de moliner al molí de Can Gomila. El seu fill

Arbre família Alemany Frontera

		Pau Alemany Frau n. Sóller 08-12-1852 d. Sóller 22-11-1939		m. Sóller 23-08-1881		Antònia Frontera Colom n. Palma 1859 d. Sóller 13-09-1928			
Joan Alemany Frontera n. Sóller 10-10-1884 d. ?	Maria Alemany Frontera n. Sóller 13-01-1885 d. ?	Catalina Alemany Frontera n. Sóller 22-07-1887 d. Sóller 25-06-1973	Pere Joan Alemany Frontera n. Sóller 18-12-1890 d. Calais 06-05-1947	Pau Alemany Frontera n. Sóller 21-04-1894 d. Sóller 16-06-1980	Isabel Maria Alemany Frontera n. Sóller 5-11-1895 d. Sóller 15-11-1974	Magdalena Alemany Frontera n. Sóller 5-11-1895 d. Sóller 22-01-1922			

Joan amb 16 anys figura emigrat a Marsella, França.

Al padró de 1916, segueixen al Puig d'en Ramis - molí Can Gomila - . Ja no hi consten al cens ni en Joan ni Maria, en canvi en Pere Joan amb 26 anys consta emigrat a França.

Al padró de 1932 viu al carrer Capità Angelats n. 7 amb el seu fill Pau i família.

Pau Alemany Frau va morir el 22-11-1939 a Sóller quan tenia 86 anys. La seva dona Antònia Frontera Colom havia mort el 13-09-1928.

Cases del molí de n'Aloi. Plaça Aloi número 3 Foto del cadastre de 1985)

Segona generació a Sóller (L'emigració)

De les 23 persones d'aquesta segona generació 19 emigraren, o sigui un 82 % de tots els seus fills va emigrar i molts ho feren al 14 anys. Uns retornaren i altres ni tornaren ni en trobam dades.

Els Alemany de la segona generació que emigraren

Nom	Any naixement	Any emigració	Edat	Ciutat	País
Aina Seguí Alemany	1867	1894	27	Marsella	França
Catalina Seguí Alemany	1869	1895	26		França
Pau Seguí Alemany	1871	1889	18	Marsella	França
Joan Seguí Alemany	1875	1892	17	Ciales	Puerto Rico
Joan Alemany Coll	1869	1896	27		França
Guillem Alemany Ros	1886	1905	19		França
Maria Alemany Rullan	1884	1902	18		França
Nicolau Alemany Rullan	1886	1902	16	Mulhouse	França
Joan Alemany Rullan	1878	1894	16	Ciales	Puerto Rico
Jaume Alemany Rullan	1889	1904	14	Chaumont	França
Joan Alemany Casasnovas	1878	1893	15	Lares	Puerto Rico
Maria Alemany Casasnovas	1879	1918	39	Nimes	França
Miquel Alemany Casasnovas	1883	1897	14	Las Marias	Puerto Rico
Catalina Alemany Casasnovas	1884	1908	24	Nimes	França
Joan Alemany Frontera	1884	1898	14	Marsella	França
Maria Alemany Frontera	1885	1919	34	Marsella	França
Pere Joan Alemany Frontera	1890	1905	15	Lyon	França
Isabel Maria Alemany Frontera	1895	1913	18	Marsella	França
Magdalena Alemany Frontera	1895	1920	25	Marsella	França

Fills de Isabel Maria Alemany Frau

Aina Seguí Alemany

Nascuda el 31-10-1867, es va casar el 3-2-1894 amb Francesc Llabrés Cirer i consten emigrats a França. Tengueren tres fills: Francisca, Isabel i Gabriel.

Catalina Seguí Alemany

Nascuda l'any 1867, consta emigrada a França l'any 1895.

Arbre família Llabrés - Seguí

Francesc Llabrés Cirer n. Sencelles 1863 d. Sóller 1958		m. Sóller 03-02-1894 Viven a Marsella		Aina Seguí Alemany n. Sóller 31-10-1867	
Francisca Llabrés Seguí n. França 1894	Isabel Llabrés Seguí n. França 1897	Gabriel Llabrés Seguí n. França 07-03-1899	Daniel Llabrés Seguí n. França ??		

Pau Seguí Alemany

Nascut el 22-04-1871 es va casar amb Maria Bauza Casanovas i consten emigrants a França. A la seva jubilació compraren la torre del Port de Sòller, on visqueren

Joan Seguí Alemany

Nascut el 12-05-1875. Al padró de 1902 consta emigrat a Amèrica. Al padró de 1912, amb 37 anys i fadrí, consta residint a França.

Arbre família Seguí Bauçà		
Pau Seguí Alemany n. Sòller 22-04-1871	m. Sòller 5-04-1900	Maria Bauçà Casanovas
	Isabel Seguí Bauçà n. França sense descendència	

Fills de Joan Alemany Frau**Joan Alemany Coll**

Nascut el 12-07-1869 que vivia a l'alqueria del comte i tenia l'ofici de moliner, emigrà a França l'any 1896 amb 27 anys. Es va casar amb Margalida Mayol Castañer i l'any 1920 consten censats a Sòller, al carrer d'Ampúries n. 8.

Arbre família Alemany Mayol				
	Joan Alemany Coll n. Sòller 12-07-1869 d. Sòller 24-02-1922	m. Sòller 20-06-1900	Margalida Mayol Castañer n. Sòller 1880	
Joan Alemany Mayol n. Marsella 02-03-1901 d. Sòller 13-03-1985	Catalina Alemany Mayol n. Sòller 1905	Sebastià Alemany Mayol n. Sòller 27-03-1907	Margalida Alemany Mayol n. Sòller 1911	Maria Alemany Mayol n. Sòller 25-03-1918

Maria Alemany Ros

Nascuda a Sòller el 14-07-1878. Es va casar amb Sebastià Darder Albertí el 23-1-1909 i vivien a Sòller, al carrer Ozonas n. 23.

Arbre família Darder Alemany		
Sebastià Darder Albertí n. Sòller 16-03-1817	m. Sòller 23-01-1909	Maria Alemany Ros n. Sòller 14-07-1878 d. Sòller 11-09-1966
	Margalida Darder Alemany n. Sòller 1909	Gabriel Darder Alemany n. Sòller 10-05-1911

Guillem Alemany Ros

Nascut a Sòller el 8-02-1886. Va emigrar a França l'any 1905 i es va casar el 31-10-1914 amb Francisca Ripoll Colom.

Arbre família Alemany Ripoll		
Guillem Alemany Ros n. Sòller 8-02-1886 d. Sòller 19-12-1946	m. Sòller 31-10-1914	Francisca Ripoll Colom n. Sòller 1893
	Joan Alemany Ripoll n. Orleans 1918	Antònia Alemany Ripoll n. Sòller 1920

Fills de Jaume Alemany Frau**Nicolau Alemany Rullan**

Nascut a Sòller l'any 1886. Emigra a França l'any 1902 al 16 anys. Al padró de 1916 consta resident a França. Al llistat d'emigrants d'Antoni Quetglas consta emigrat a Mulhouse (França) els anys 1919/1933 com a comerciant i casat.

Arbre família Alemany Oliver		
Nicolau Alemany Rullan n. Sòller 1886	m. Sòller 22-10-1915	Magdalena Oliver Albertí

Joan Alemany Rullan

Nascut a Sòller l'any 1878. Emigra l'any 1894, amb 18 anys a Ciales (Puerto Rico). Torna a Sòller l'any 1899. Emigra a França l'any 1902. Es va casar amb Magdalena Pizà Oliver.

Arbre família Alemany Pizà		
Joan Alemany Rullan n. Sòller 1878	m. Sòller 28-04-1913	Magdalena Pizà Oliver n. Sòller 02-07-1880

Jaume Alemany Rullan

Nascut l'any 1889. Emigra l'any 1904 a França amb 15 anys. Al llibre d'emigrants d'Antoni Quetglas consta, segons el Sòller de 11-3-1933, que havia emigrat a Chaumont (França) els anys 1919/1933 i que era comerciant. Es va casar el 4-12-1913 a Sòller amb Catalina Enseñat Rullan, nascuda a Sòller el 1-12-1889.

Arbre Família Alemany Ensenyat		
Jaume Alemany Rullan n. Sòller 1889	m. Sòller 4-12-1913	Catalina Enseñat Rullan n. Sòller 01-12-1889

Maria Alemany Rullan

Nascuda a Sòller l'any 1884. Emigra l'any 1902 a França. Casada amb Josep Marroig Marroig de Dejà - habitaren a l'illeta 60 n. 19 (Can Repic).

Arbre Família Marroig Alemany					
	Josep Marroig Marroig n. Dejà 1882	m. ?	Maria Alemany Rullan n. Sòller 1884		
Joana Aina Marroig Alemany n. Sòller 1909	Rosa Marroig Alemany n. Sòller 1910	Maria Marroig Alemany n. Sòller 1912	Mateu Marroig Alemany n. Sòller 1914	Magdalena Marroig Alemany n. Sòller 1921	Jaume Marroig Alemany n. Sòller 1929

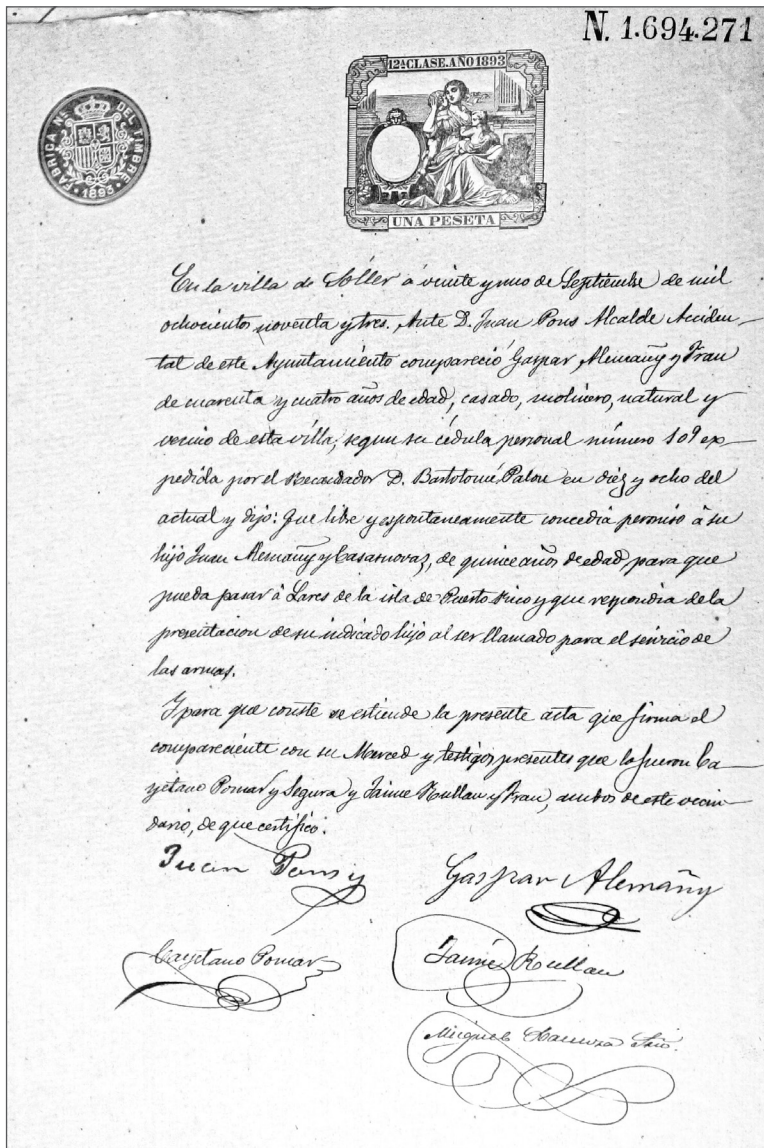
Fills de Gaspar Alemany Frau

Joan Alemany Casanovas

Nascut a Sóller el 16-01-1878. Emigrat a Lares (Puerto Rico) l'any 1893. L'any 1920, encara fadrí, viu amb el seu germà Miquel a Bo -Guayaba Dulce (Adjuntas), fent de majordom a una finca de cafè.

A baix hi trobam la còpia de l'acta de consentiment donat per son pare Gaspar Alemany Frau, davant el batle de Sóller i testimonis per emigrar a Lares . En Joan tenia quinze anys.

Son pare responia de què el seu fill es presentàs quan el cridassin per fer el servei militar.

Maria Alemany Casanovas

Nascuda a Sóller el 19-11-1879. Emigra a Nimes (França) l'any 1918. Al llibre d'emigrants d'Antoni Quetglas i amb la referència "Sóller 1934" consta residia a França com a criada. Va tornar a Sóller l'any 1944 amb la seva germana Catalina, vídua i els seus fills, vivint al carrer de Santa Teresa.

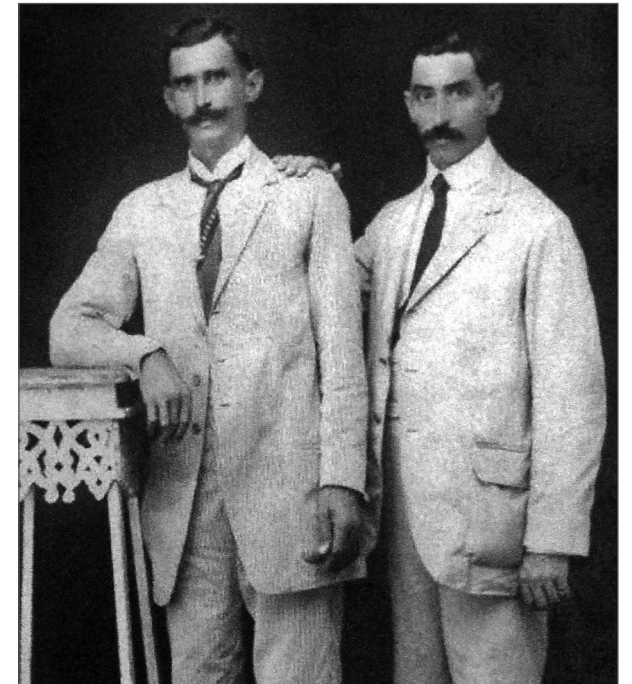
Miquel Alemany Casanovas

Nascut a Sóller l'any 1883. Emigra a Las Marias - Yauco (Puerto Rico) l'any 1898. Al llibre d'emigrants d'Antoni Quetglas referència

"Samarria-lealtad y nacionalidad" consta emigrat primer a Lares amb el seu germà Joan i després a Las Marias -Yauco (Puerto Rico). Primer fou empleat agrícola i després comerciant i soci de la societat agrícola mercantil successors de Castanyer.

D'un matrimoni consensuat amb Maria Magdalena Camacho Soto (n. Adjuntas 1874 i filla de Celestino Camacho Morales i Joana Maria Soto, tengueren un fill anomenat Juan Alemany Camacho, nascut el 21-05-1912 a Adjuntas i que morí a Rio Piedras l'any 1987.

D' una relació amb Maria Pérez, va tenir una filla natural reconeguda anomenada Catalina Alemany Pérez (n. Adjuntas 1923). Casat amb Antònia Mayol Arbona l'any 1921, va tenir dos fills Catalina i Miquel Antoni. Va morir en el Bo. Susúa Baja, Yauco (Puerto Rico) el 13-12-1970 als 87 anys.

Miquel i Jaume Alemany Casanovas a Puerto Rico

Arbre família Alemany Mayol

Maria Pérez n. Adjuntas	Maria Magdalena Camacho Soto n. Adjuntas 1874	No casat. fills reconeguts.	Miquel Alemany Casanovas n. Sóller 01-01-1883 d. Pto.Rico 13-12-1970	m. 1921	Antònia Mayol Arbona n. Adjuntas 28-09-1891 d. Yauco 02-1983
Catalina Alemany Pérez n. Adjuntas 1923	Juan Alemany Camacho n. Adjuntas 21-05-1912 d. Rio Piedras - 1987		Catalina Alemany Mayol n. Ponce 25-09-1924		Miquel Antonio Alemany Mayol n. Ponce 1926

Catalina Alemany Casanovas

Nascuda a Sóller l'any 1884. S'havia casat a Sóller el 8-07-1911 amb Josep Sastre Caimari. Al llibre d'emigrants d'Antoni Quetglas, amb la referència "Sóller 1918" consta emigrada a Nimes (França) l'any 1918. Al padró de 1947 la trobam vídua vivint al carrer de Santa Teresa, amb la seva germana Maria, fadrina i els seus fills Josep i Maria, arribats de França l'any 1944.

Gaspar Alemany Casanovas

Nascut a Sóller l'any 1891. Va morir l'any 1907 als 15 anys.

Fills de Pau Alemany Frau

Joan Alemany Frontera

Nascut a Sóller el 10-10-1884. Padró 1900 consta emigrat a Marsella l'any 1898 (14 anys) com a dependent de comerç.

Maria Alemany Frontera

Nascuda a Sóller el 13-11-1885. Emigració: consta referència A.M.R.849 emigrada a Marsella (França) l'any 1919. Es va casar el 20-07-1912 amb Pau Seguí Pons i no tengueren infants. Va acollir a casa seva, a Marsella, germans i familiars que havien emigrat, ajudant-los en els primers temps a França. No va tornar a Sóller.

Catalina Alemany Frontera

Nascuda a Sóller el 22-07-1887. Es va casar amb Antoni Pastor Ferrer, de Can Mussol l'onze de gener de 1919. Varen tenir un fill, Antoni Pastor Alemany, nascut l'any 1920 i mort l'any 1936, al 16 anys. Vivien a Can Mussol (part alta del carrer Sant Pere), als Estiradors i més tard al Pontet de l'Alqueria del Comte. Va morir al 86 anys, el 25-06-1973.

Pere Joan Alemany Frontera

Nascut a Sóller el 18-12-1890. Emigrat als 15 anys a França. Es va casar el 27-05-1916 amb Paula Casanovas Casanovas. Tornà a França, a Saint Fons (Lyon), on va néixer la seva filla major Antònia Alemany Casanovas el 5-07-1917. El

Maria Alemany Frontera

Catalina Alemany Frontera

Arbre família Pastor Alemany

Antoni Pastor Ferrer n. Sóller 24-04-1884 d. Sóller 01-02-1953	m. Sóller 16-01-1919	Catalina Alemany Frontera n. Sóller 22-07-1887 d. Sóller 25-06-1973
Antoni Pastor Alemany n. Sóller 1920 d. Sóller -01-12-1936		

Pere Joan Alemany Frontera

Arbre família Alemany Casanovas

Pere Joan Alemany Frontera n. Sóller 18-12-1890 d. Calais 06-05-1947	m. Sóller 27-05-1916	Paula Casanovas Casanovas n. Sóller 11-05-1897 d. Calais 06-12-1957
Antònia Alemany Casanovas n. Lyon 05-07-1917 d. Sóller 17-04-2009	Pau Alemany Casanovas n. Lyon 23-02-1920 d. Calais 25-05-2016	Antoni Alemany Casanovas n. Sóller 12-07-1922 d. Calais 30-01-2017

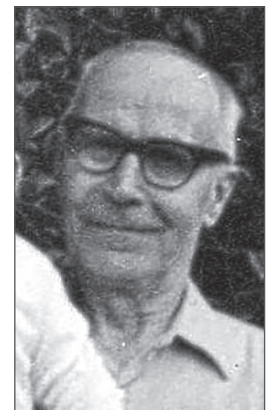
Família Alemany Casanovas, Calais 1932.

Pau Alemany Frontera

Nascut a Sóller el 21-04-1894. Va fer sempre de moliner. Primer amb els seus pares al molí de Can Gomila, més tard al molí de la Plaça de n'Aloi i finalment al del carrer Capita Angelats anomenat "Can Pau d'es molf". Casat a Sóller el 16-08-1924 amb Maria Escales Frontera, cosina seva, tengueren sis fills: Antònia, Catalina, Maria, Pau, Magdalena i Josep Antoni. Abans de jubilar-se va comprar una casa a la volta piquera, on va viure els seus darrers anys. El molí de Capità Angelats el compraren uns sollerics francesos, l'any 1959. Més tard el transformaren en un edifici de pisos i aparcament de cotxes als baixos. Ens han dit que no va quedar res del molí. Pau Alemany Frontera va morir a Sóller el 16-06-1980 a l'edat de 86 anys. La seva dona Maria Escales Frontera va morir a Sóller el 14-03-1993 als 96 anys.

Arbre família Alemany Escales

	Pau Alemany Frontera n. Sóller 21-04-1894 d. Sóller 16-06-1980	m. Sóller 16-08-1924	Maria Escales Frontera n. Sóller 11-05-1897 d. Sóller 14-03-1993		
Antònia Alemany Escales	Catalina Alemany Escales	Maria Alemany Escales	Pau Alemany Escales	Magdalena Alemany Escales	Josep Antoni Alemany Escales

Pau Alemany Frontera

23-02-1920 va néixer a Saint-Fons - Lyon el segon fill Pau. L'any 1920 posaren un cafè a Calais-Nord, Rue Duval (Caves Espagnoles - Chez Pierre). El 12-7-1922, a Sóller, nasqué el tercer fill, Antoni. L'any 1927 posen una tenda de fruits i primers a Calais -Sud - Boulevard La Fayette. Va morir a Calais el 6-05-1947. La seva muller Paula, també va morir a Calais el 6-12-1957.

Isabel Maria Alemany Frontera

Nascuda a Sóller el 5-11-1895. Germana bessona amb na Magdalena. De jove fou molt devota i al preveure son pare les seves intencions de fer-se monja, la va enviar a França a fer feina amb la seva germana major Maria qui vivia a Marsella. Retornada a Sóller, es va casar el 16-02-1928 amb Francesc Selles López. Visqueren al carrer de Sant Pere n.8, al carrer Moragues, n.29 i a Pare Baró, n.2. Tengueren quatre fills: Francesc, Isabel, Pau i Maria. Va morir a Sóller el 15-11-1974 a l'edat de 79 anys.

Arbre família Sellés Alemany

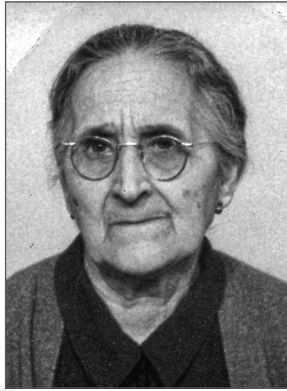
Francesc Sellés López n. Algueño 23-04-1903 d. Palma -1949	m. Sóller 16-02-1928 .	Isabel Maria Alemany Frontera n. Sóller 5-11-1895 d. Sóller 15-11-1974	
Francesc Selles Alemany	Isabel Maria Sellés Alemany	Pau Sellés Alemany	Maria Sellés Alemany

Magdalena Alemany Frontera

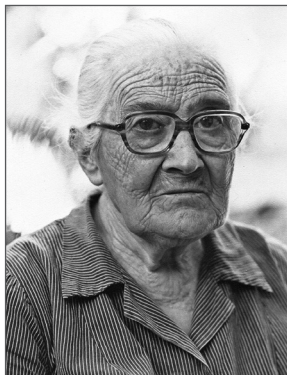
Nascuda a Sóller el 5.11.1895, Germana bessona amb na Bel. Es va casar a Sóller el 10-06-1920 amb Antoni Joan Seguí Caimari. Emigraren a Marsella (França) on nasqueren els seus tres fills: Maria Joana, Miquel i Pau, qui va morir molt jove, el 1-1-1929. En tornar a Sóller visqueren a Can Mussol, part damunt el carrer de Sant Pere. Va morir a Sóller el 22-01-1992 a l'edat de 96 anys.

Arbre família Seguí Alemany

Antoni Joan Seguí Caimari n. Sóller 12-08-1892 d. Sóller 14-10-1973	m. Sóller 10-06-1920 .	Magdalena Alemany Frontera n. Sóller 05-11-1895 d. Sóller 22-01-1992
Maria Joana Seguí Alemany n. Marsella 27-01-1922 d. Sóller 29-05-1979	Miquel Seguí Alemany n. Marsella 19-02-1925 d. Sóller 30-06-1999	Pau Seguí Alemany n. ? d. Sóller 01-01-1929

Isabel Maria Alemany Frontera

Magdalena Alemany Frontera

Tercera generació - l'Espargiment

Néts d'Isabel Maria Alemany Frau

Fills d' Aina Seguí Alemany

Francisca Llabrés Seguí: nascuda i resident a França.

Isabel Llabrés Seguí: nascuda i resident a França.

Gabriel Llabrés Seguí: nascut i resident a França.

Daniel Llabrés Seguí: nascut i resident a França.

Fills de Catalina Seguí Alemany Sense dades.

Fills de Pau Seguí Alemany: Estava casat amb Maria Bauçà Casasnovas, residint a França.

Fills de Joan Seguí Alemany: Ens consta fadrí als 37 anys i residint a França.

Néts de Joan Alemany Frau

Fills de Joan Alemany Coll:

Joan Alemany Mayol: nascut a Marsella el 2-3-1901. Casat amb Catalina Morro Oliver. Al padró de l'any 1920 viu al carrer d'Ampúries n. 8. Al de 1933 viu al carrer de la Bolla n. 4. Morí a Sóller el 13-3-1965.

Catalina Alemany Mayol: nascuda a Sóller l'any 1905. Al padró de 1920 viu al carrer d'Ampúries n.8.

Sebastià Alemany Mayol: nascut a Sóller l'any 1907. Al padró de 1920 viu al carrer d'Ampúries, n.8.

Margalida Alemany Mayol: nascuda a Sóller l'any 1911. Al padró de 1920 viu al carrer d'Ampúries n. 8.

Maria Alemany Mayol: nascuda a Sóller l'any 1917. Al padró de 1920 viu al carre d'Ampúries n.8.

Fills de Maria Alemany Ros:

Margalida Darder Alemany: nascuda a Sóller el 2-12-1909. Any 1920 viu al carrer Ozonas, 22.

Gabriel Darder Alemany: nascut a Sóller el 10-05-1911. Casat amb Maria Mates Bauçà. L'any 1920 viu al carrer Ozonas n. 22. L'any 1949 viu al carrer de la Mar n. 20.

Fills de Guillem Alemany Ros:

Joan Alemany Ripoll: nascut a Orleans (França) l'any 1918. L'any 1933 viu a Sant Pere, 26.

Antònia Alemany Ripoll: nascuda a Sóller l'any 1920. Any 1933 viu a Sant Pere, 26.

Néts de Jaume Alemany Frau

Fills de Nicolau Alemany Rullan: sense dades.

Fills de Joan Alemany Rullan: sense dades

Fills de Maria Alemany Rullan:

Joana Aina Marroig Alemany: nascuda a Sóller l'any 1909

Rosa Marroig Alemany: nascuda a Sóller l'any 1910

Maria Marroig Alemany: nascuda a Sóller l'any 1912

Mateu Marroig Alemany: nascut a Sóller l'Any 1914

Magdalena Marroig Alemany: nascuda a Sóller l'Any 1921

Jaume Marroig Alemany: nascut a Sóller l'any 1923.

Fills de Jaume Alemany Rullan: sense dades.

Néts de Gaspar Alemany Frau

Fills de Joan Alemany Casanovas: sense dades.

Fills de Maria Alemany Casanovas:

Al padró de 1947 consta fadrina amb 70 anys vivint amb la seva germana Catalina.

Fills de Miquel Alemany Casanovas:

Iuan Alemany Camacho: nascut el 21-8-1912 a Adjuntas (Puerto Rico).

Catalina Alemany Pérez: nascuda el 1923 a Adjuntas (Puerto Rico).

Catalina Alemany Mayol: nascuda el 25-09-1924 a Ponce (Puerto Rico).

Miguel Antonio Alemany Mayol: nascut l'any 1926 a Puerto Rico.

Fills de Catalina Alemany Casanovas:

Josep Sastre Alemany: nascut l'any 1912.

Maria Sastre Alemany: nascuda l'any 1918.

Fills de Gaspar Alemany Casanovas: Sense fills . Va morir als 15 anys.

Néts de Pau Alemany Frau

Fills de Joan Alemany Frontera: sense dades.

Fills de Maria Alemany Frontera: sense descendència.

Fills de Catalina Alemany Frontera.

Antoni Pastor Alemany: nascut l'any 1920 . Morí l'any 1936 al 16 anys.

Fills de Pere Joan Alemany Frontera:

Antònia Alemany Casanovas: nascuda a Lyon el 5-7-1917. Casada amb Jaume Frontera Pons. Morí a Sóller el 17-04-2009. Resident any 1917 : Saint Fons (Lyon); any 1920: Calais (França); any 1926 c/ Sant Pere,4-Sóller ; any 1941: c/ Victoria, 10. Sóller.

Pau Alemany Casanovas: nascut a Lyon (França) el 23-2-1920 – Resident a Calais (França).

Casat amb Catalina Guardiola, de Palma. Morí a Calais el 25-05-2016.

Antoni Alemany Casanovas: nascut a Sóller el 12-7-1922 – Resident a Calais. Casat amb Germaine Brepson de Calais el 4-10-1950 a Beau-Marais (França) . Morí a Calais el 30-01-2017.

Fills de Pau Alemany Frontera:

Antònia Alemany Escales: nascuda el 25-08-1925. Casada el 11-12-1948 amb Josep Maria Diosdado Hernandez. Morí a Sóller el 23-1-2013.

Catalina Alemany Escales: dades protegides.

Maria Alemany Escales: dades protegides.

Pau Alemany Escales: Nascut a Sóller el 26-4-1932. Va morir a Sóller el 3-5-2015.

Magdalena Alemany Escales: dades protegides.

Josep Antoni Alemany Escales: dades protegides.

Fills d'Isabel Maria Alemany Frontera.

Francesc Sellés Alemany: nascut el 14-12-1929.

Isabel Sellés Alemany: nascuda el 4-01-1932.

Pau Sellés Alemany: Nascut a Sóller el 24-7-1933.

Maria Sellés Alemany: dades protegides.

Fills de Magdalena Alemany Frontera.

Maria Joana Seguí Alemany: nascuda a Marsella el 27-1-1922. Fadrina. Va morir l'any 1979.

Miquel Seguí Alemany: nascut a Marsella el 19-2-1925. Fadrí. Va morir a Sóller l'any 1999.

Pau Seguí Alemany: va morir molt jove el 1-1-1929.

3. Bibliografia

MOLL, Francesc de Borja: *Els llinatges catalans* – Mallorca -Editorial Moll – 1982

QUETGLAS CIFRE Antoni/ ESTADES CASTANYER Joan: *L'emigració sollerica (1836-1936)* – Palma - Promomallorca Edicions S.A. 2009.

SOCIEDAD PUERTORRIQUEÑA DE GENEALOGIA. *La aportación de los balearicos a la familia puertorriqueña.* Puerto Rico – 2016

PEREZ PASTOR, Plàcid: *Mallorca 1230-1232 Còdes llatinoaràbic del repartiment.* BSAL n. 66 – 2010.

4. Fonts consultades

Arxiu Municipal de Sóller (AMS).

Arxiu del Regne de Mallorca (ARM)

Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM)

Setmanari SÓLLER.

Societat Catalana de Genealogía (SCGHSVN)

5. Agraïments i fonts orals

Fotos i detalls família: Joan Frontera Alemany, Catalina Alemany Escales, Maria Sellés Alemany.

Informació i dades: Antoni Quetgals Cifre, Isabel Morell González, Maria Creu Noguera.

Assessorament lingüístic: Catalina Frontera Lladó.

Molí d'aigua de cup

Jayme Rullan i Miro (1842-1907) patró, negociant i armador. De Sóller fins a Castres i Soller.

Michel Waller

Resum

A l'octubre de l'any 2013, havent assistit a la meua conferència “El comerç marítim al port de Sóller”, Pedro Darder em va fer saber que posseïa un cofre amb l'arxiu familiar. Els documents datats entre 1855 i 1906 han permès traçar la biografia de Jaime Rullan i Miró, ell fou patró de llaüt a Sóller, després negociant a l'engròs a Castres i de tornada a Sóller comerciant, expedidor i armador per compte del seus socis.

Pròleg

Per escriure la història del comerç marítim al port de Sóller, disposam d'una profusa bibliografia, dels arxius municipals i de diversos documents, papers o enumerats dins l'inesgotable tresor de la biblioteca virtual de la xarxa internet.

Hom hi pot trobar narracions de fets històrics o econòmics i actes dels personatges rellevants. Escriure una petita part d'aquesta gran història és utilitzar aquest material, analitzar-lo, comentar-lo i intentar restituir-lo d'una manera tan sintètica com fidel. Però massa sovint no feim res més que transcriure una realitat de segona mà, utilitzada moltes vegades i reescrita.

Quan l'època que ens preocupa permet trobar testimonis que l'han presenciat, el treball pareix més fàcil i la transcripció més fidel. Però hom pot realment confiar en aquells que han participat en la història? La memòria és massa dubtosa i selectiva, el participant no té més que un punt de vista parcial i subjectiu de la realitat, una tendència espontània a embellir o ennegrir els seus records.

Quan l'època va més enllà d'una transmissió oral fiable, cal cercar documents escrits que encara no hagin estat utilitzats. Això permet evitar la utilització de fonts d'informació ja redactada a partir d'arxius autèntics, per tant ja interpretada.

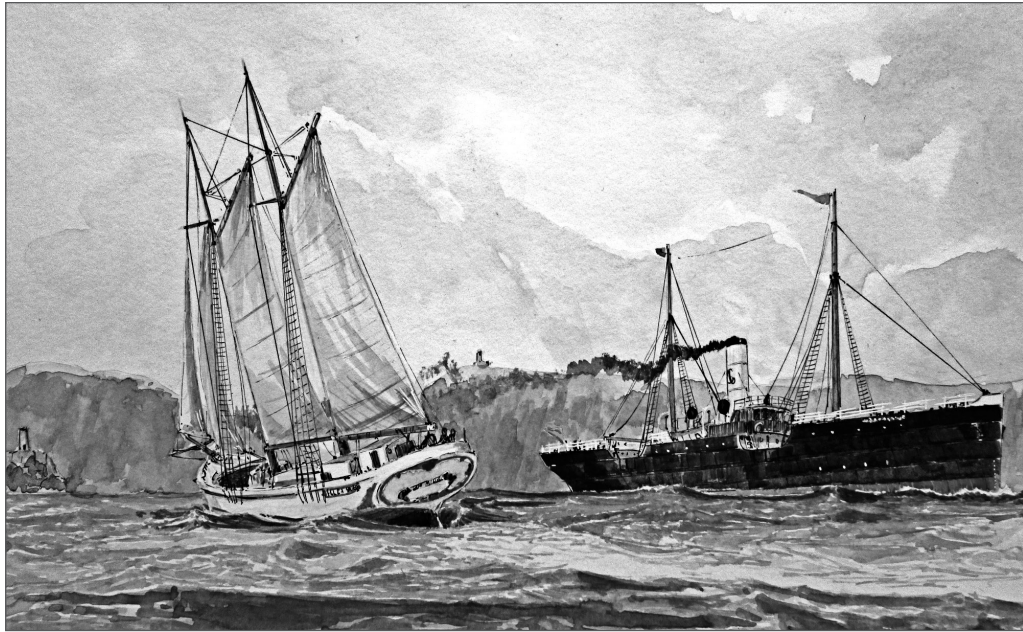
Són els textos escrits més fidels? Això dependrà del seu caràcter. Cartes personals, articles de premsa, quan això sigui possible, necessitaran de verificacions. Una nombrosa correspondència permetrà desxifrar quines són les persones en relació; però això necessita d'un treball molt llarg i pacient d'anàlisi.

Al contrari hi ha documents que no deixen cap dubte perquè presenten, per naturalesa, un rigor administratiu indiscutible. Són els llibres de comptabilitat, els diaris de bord dels vaixells, els comptes quotidians o periòdics dels menestrals o comerciants. A primer cop d'ull presenten una índole impersonal; però amb

el pas del temps, contenen molt fidelment el quotidià i la història d'un home o d'un grup social.

A vegades, per sort, trobam documentació verge, abandonada des de fa temps en un porxo familiar, que desperta l'interès d'una família vers una pàgina important del seu passat.

És així que l'octubre del 2015, vaig convidar la família Darder i Rullan de Sóller a la presentació de la meua ponència «Història del comerç marítim al port de Sóller» en la sala de Capvespre.

Pailebot San Miquel i el vapor Villa de Soller.

Aleshores em varen avisar que un dels seus avantpassats va ser patró de vaixell i després mercader. Em deixaren un baül de viatge que contenia tots els arxius de la vida de Jayme Rullan entre 1855 i 1906.

Aquesta caixa antiga ja mostrava la seva llarga història amb etiquetes de vaixells de vapor i d'hotels dels voltants de 1900: «vapor Leon XIII», «Hotel xx Barcelona»...

Vaig obrir aquest baül i hi vaig trobar una història per descobrir, la d'un home emprenedor, d'una família i d'un grup socioprofessional molt solidari. Vaig haver de fer reaparèixer, triar, ordenar, verificar

Jayme Rullan i Catalina.

les informacions. Les cartes, centenars de cartes de correspondència de tipus comercial o familiar, sovint mesclades, constitueixen part d'aquesta documentació. Una primera lectura ja m'assabentà del tipus de comerç i dels lligams familiars.

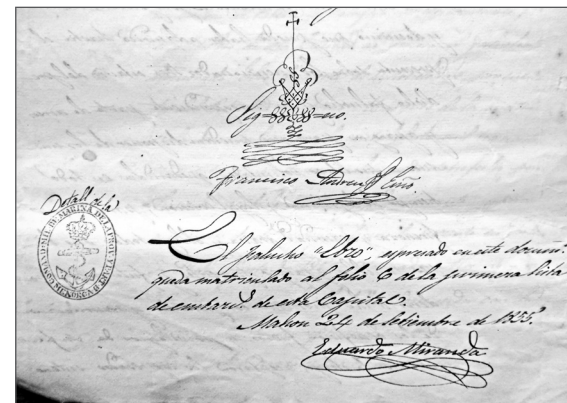
L'altra part és constituïda pels diaris de bord de vaixells, les llibretes de comptes, els quaderns de compra, els documents notarials de venda de vaixell, els actes de constitució o liquidació de companyies redactats en castellà, però de vegades en francès, amb la lletra elegant d'aquella època, o amb el traçat maldestre del mariner o de l'ajudant menys instruït.

Aquesta documentació no constitueix un contínuum històric perfecte ni coherent. Sempre queden mancances en la memòria escrita, preguntes que quedaran sense resposta per sempre. Tanmateix l'avantpassat Jayme Rullan i Miro hi és present; la seva personalitat, la seva vida són iguals a les dels emprenedors de Sóller que han marcat la història d'aquesta vila i dels seus lligams comercials i humans amb França.

Aquestes informacions s'emmarquen exactament dins la història més general del comerç marítim de Sóller; però aquesta vegada és un home qui ens la conta amb detalls més vius.

Entre aquests dos segles, en una breu biografia, intentam seguir el rastre del nostre amic Jayme, entre els viatges marítims, les anades i tornades entre Castres a França i Sóller a Mallorca, l'acabament de la seva activitat i el final de la seva vida a Sóller.

1. Jayme, patró de veler; 1866-1880

Acte compra venta llaüt Ebro.

Jayme Rullan i Miro va néixer en una família de patrons de velers. Els arxius del baül comencen el 1857 amb llibretes de comptes del llaüt Carmen. El patró és el pare de Jayme, Lucas Rullan i Canals. Posteriorment comprà el llaüt Ebro el 1855-1859 i el dirigí fins a la seva defunció, el 1876.

Jayme apareix als comptes de l'Ebro després de la defunció del seu pare, com «herederos de Lucas Rullan». Heretà el llaüt juntament amb la seva germana Antonia. L'emprà com armador fins a la seva venda, el 1894.

Jayme Rullan i Miro va néixer el 1842. La llibreta de comptes del llaüt San Antonio, vaixell construït a Sóller el 1866 per Antonio Roca, l'apunta com a patró des del 1866 fins al 1876. Pare i fill navegaren doncs junts durant deu anys.

A partir del 1876, Jayme Rullan és soci de la societat Rullan & Alcover y Cia, establerta a Castres amb sucursal a Albí i a Carmeaux. Els arxius no proporcionen cap document de constitució d'aquesta societat però algunes cartes confirmen la participació de Jayme. Des d'aquesta data ell forma part financerament i funcionalment d'aquesta cadena de negociants mallorquins, que inclou la compra, el transport i la distribució i la venda de mercaderies.

Tot i això, ell deixa del tot la navegació. Les llibretes de comptes del velar San Antonio l'apunten com a patró fins al 1880. S'hi estableix que de 1869 al 1880, compra i després ven carregaments de taronges per compte propi, fet que implica una activitat de negociant poc habitual per als patrons.

Per exemple surt de Sóller sense carregament, però amb llast, i va a carregar taronges a la costa valenciana: a Burriana, Gandia, Alella per després descarregar-les a Marsella i a Cette. Les dues llibretes de comptes apunten viatges de tornada amb blat de Marsella cap a Tarragona. La segona llibreta acaba el 1880, any en què Jayme deixa la navegació.

Títol societat Rullan Alcover.

2. Jayme, comerciant majorista a Castres; 1880-1891

En aquesta nova trajectòria empresarial, roman com a propietari/armador de velers dels quals s'encarrega d'abastir. És successivament o simultàniament propietari i armador dels llaüts San Antonio (de qui abandona el comandament el 1880), de l'Ebro (que hereta el 1876), de l'Esperanza (comprat el 1883), de l'Aurora (comprat el 1887), i finalment del Tomas a (comprat el 1894).

A partir de 1879, i malgrat els viatges que fa amb el seu llaüt, Jayme realitza estades a Castres i a Sóller. El 1880 abandona la navegació, s'instal·la a Castres i es dedica a la societat Rullan & Alcover Cia, companyia majorista de fruita que utilitza els serveis d'intermediaris: Bartomeu Ozonas à Àgde (que ven als comerciants al detall) i Bartomeu Tous a Cette. Les cartes de Jayme Rullan són enviades des de Castres amb el segell de la societat.

A les llibretes de comptes i factures s'hi troben 26 clients: botigues al detall en un radi de 50 km als voltants de Castres: a Albi, Carcassona, Brassac, Graulhet, Saint Amand ... i més nombroses a Carmeaux, centre industrial important per mor de les mines de carbó i de les cristalleries.

La mercaderia distribuïda és fruita, fresca o seca: taronges, llimones, mandarines, magranes,... tot facturat a la unitat i en caixetes o cistelles de figues, cacauets o ametles.

Els encàrrecs per a l'abastiment a través dels proveïdors de Sóller o de la costa valenciana són fets per correu amb segell de Rullan & Alcover. Les prospeccions per trobar proveïdors requereixen cada cop viatges més i més freqüents de Jayme.

3. Jayme, comprador, exportador, armador a Sóller

És, sense cap dubte, la voluntat dels associats per controlar la cadena d'abastiment que condueix Jayme a instal·lar-se definitivament a Sóller, el 1890, al Carrer de la mar, 61, sempre com a societat Rullan & Alcover Cia. Compra mercaderies en nom de la societat: taronges, llimones a productors de Sóller, però en quantitat més important a productors de la costa valenciana: Gandia, Burriana, Cullera, Oliva, València. I visita regularment els productors de l'horta de València. Compra figues, ametles, magranes, garroves a productors escampats per Mallorca: Binissalem, Pollença, Tuent, etc.

Lloga tant serveis de carreters o traginers per transportar des del lloc de producció, com edificis. Recluta dones per embolicar les taronges en caixes o preparar i condicionar les figues en caixetes. La societat Rullan & Alcover controla així tota la cadena d'abastiment: des del productor o venedor local fins a les botigues al detall a França.

A partir de 1888, i després de la baixada de la producció de vi a França, per mor de la fil·loxera, compra vi a Felanitx i Binissalem. Les botes carregades buides a Cette són carregades plenes a Sóller o a Porto Colom, abans de tornar cap a Cette.

Armador i propietari de velers, Jayme controla el transport de les mercaderies. Generalment s'associa amb altres actors d'aquesta activitat. Es constitueixen empreses provisionals per a la durada de la temporada de cítrics; els associats poden ser patrons de velers de Mallorca o socis d'una societat majorista del sud de França. Hi ha entre 5 i 10 associats; cadascú aporta una part del capital de l'empresa que en la seva totalitat suma 5000 pessetes o més. Al final de la temporada cada soci recobra la part del capital invertit, més els beneficis corresponents (o deducció de les pèrdues). És a dir que el total és distribuït en relació a la fracció de capital inicialment invertida.

Targeta Jayme Rullan Soller.

Sete, moll de la República.

4. Les societats Rullan&Alcover

4.1 Societats Rullan & Alcover i Cia, 1876-?, 1884-1902

El 1876 Jayme, encara patró del veler San Antonio, és també soci en la companyia Rullan Alcover & Cia, amb seu a Castres. Els arxius no proporcionen cap document de constitució d'aquesta societat ni tampoc la data de la seva creació. No obstant això, cartes amb segell de la societat testimonien l'estatut d'associat de Jayme i l'existència administrativa de la societat. La seva constitució i els seus estatuts varen ser probablement modificats amb els anys per adaptar-se als canvis de socis o de llocs d'activitat.

En un document amb data de 27 de juliol de 1884, la societat Rullan Alcover & Cia es constitueix per una durada de sis anys, de l'1 d'agost de 1884 al 31 de juliol de 1900.

El capital de la societat puja a 2.500 pessetes. Els associats no poden fer cap altre tipus de comerç i només poden fer la feina especificada per la majoria. Els socis i la seva feina són els següents: Jayme Rullan i Pedro Mulet a Castres; Pedro Antonio Alcover i Sebastià Ferrer a Carcassona; Ramon Escalas a Albí. La societat ha de definir ajudants per a Aurillac, Mazamet i La Nouvelle. El soci Bartomeu Ozonas té un estatut particular: atorga a la societat els llocs de La Nouvelle, Carcassona, Castres, Albí i Mazamet; es compromet a no tenir cap activitat en aquestes ciutats. Doncs no té cap feina en aquests llocs però hi pot realitzar inspeccions i controls amb totes les despeses pagades.

Els beneficis són distribuïts a cada soci: és a dir, en vuit parts idèntiques. Article particular del paràgraf 14: «cap soci no pot tenir la seva esposa, ni tampoc qualsevol altra dona, en les botigues o les cases que pertanyen a la societat».

Les clàusules de malaltia, defunció o herència dels hereus són incloses en els estatuts.

Un gran quadern de comptabilitat, en castellà, és iniciat amb data de 16 de setembre de 1895 i finalitza amb la liquidació de la societat el 9 d'agost de 1902, liquidació signada a Sóller. Els comptes queden en pessetes per a l'avaluació del capital, dels interessos i dels actius.

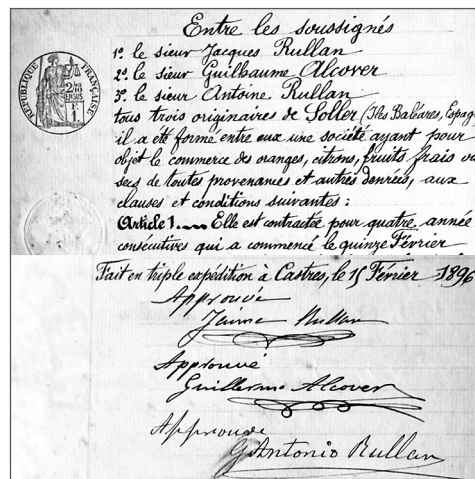
El capital és de 15 965 pessetes, els interessos de 958 pessetes, els actius de 21 195 pessetes, és a dir 42 622 pessetes a dividir entre els socis, valor financer que va creixent en el decurs dels devuit anys.

En aquesta data el llistat dels vuit socis és diferent. Jayme Rullan és l'únic soci que hi roman des de la creació de la societat. Guillermo Alcover substitueix a Pedro Antonio Alcover: és germà o fill? Els nous són Antonio Rullan (té lligam amb Jayme?), Pedro Vicens, Gaspar Aguiló, Jayme Vicens i Guillermo Pons.

4.2 Societat Rullan et Alcover, 1896-1900

Al gran quadern de comptabilitat, hi ha una acta de creació de la Societat Rullan et Alcover fundada el 15 de febrer de 1886, per a una durada de quatre anys, és a dir fins al 15 de febrer de 1900.

La seu és a Castres. El document és redactat en francès. Els tres socis amb el nom en francès són Jacques Rullan, Guillaume Alcover i Antoine Rullan. És una

Acte de constitution de société en français.

societat de comerç de fruita. El capital suma 15 000 francs, aportats només per Jacques Rullan, part en efectiu part en mercaderies, materials o mobles. Però a més dels beneficis Jayme cobra un interès del 6% anual del capital.

Jacques Rullan i Guillaume Alcover cobren cadascun dues parts dels beneficis, Antoine Rullan només una part.

Cap document permet establir l'organització entre les dues societats, la seva continuïtat cronològica administrativa així com les seves relacions comercials i financeres.

Mentrestant la part majoritària de Jayme demostra el seu èxit.

5. Els últims anys de Jayme Rullan a Sóller

Una nota del 8 d'agost de 1902 inclosa al gran quadern apunta un ingrès de 250 pessetes cap a Sóller, d'Antonio Rullan a favor de Jayme Rullan, «per causa de malaltia». Aquesta nota en la comptabilitat de liquidació és signada per Gaspar Aguiló. Una carta-telegrama de Bartomeu Ozonas, l'agent de negocis d'Agde, malauradament sense data, indica «force majeure - maladie Rullan constatée - veut partir Majorque- exige décharge définitive pour gestion-...» (força major - malaltia Rullan comprovada - vol sortir cap a Mallorca - exigeix descarrega definitiva de la gestió -...)

És aquesta malaltia de Jayme el motiu de la liquidació de la societat? Quina era la salut de Jayme l'estiu de 1902. Tenia 60 anys. Una carta de Guillermo Alcover, de Castres amb data del 9 d'agost de 1902 a Jayme Rullan, Sóller mostra dissensions entre els socis, tot i que el to de la carta és amistós.

El 1900 Jayme havia comprat un solar al port hi havia fet aixecar una casa. El cost és distribuït segon cada professió en una taula; el total és de 20 325 pessetes.

Aquesta casa encara existeix al carrer Marina, 48 i camí d'es cingle, 2 i 4.

Els últims documents escrits de la seva mà tenen data de 1903. Són llistats de despeses diverses: comptes casolans, despeses de viatges cap a França. Sembla que ja no està implicat en els detalls de gestió del negoci. Els beneficis del llaut Aurora, utilitzat amb el seu associat José Coll, són registrats com ingressos trimestrals.

L'agost de 1906, el cunyat de Jayme, Buenaventura Mayol, comerciant a Bordeus redacta un informe breu de la temporada de cítrics. Probablement Jayme ja està malalt en aquest moment i no participa més en la gestió dels seus propis negocis.

Jayme Rullan traspasa el 23 de febrer de 1907 a Sóller.

Dues vegades vidu, amb tres esposes, deixa tres fills vius.

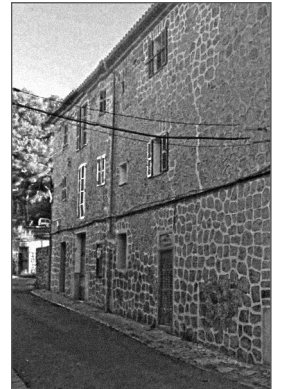
Les tres esposes són:

Antonia Vicens Moro, morta durant un part de bessones, igualment mortes.

Francisca Enseñat Bernat, morta al néixer la seva filla Antonia, que sobreviu.

Catalina Mayol Marquès: Lucas († 1902), Catalina, Lucas.

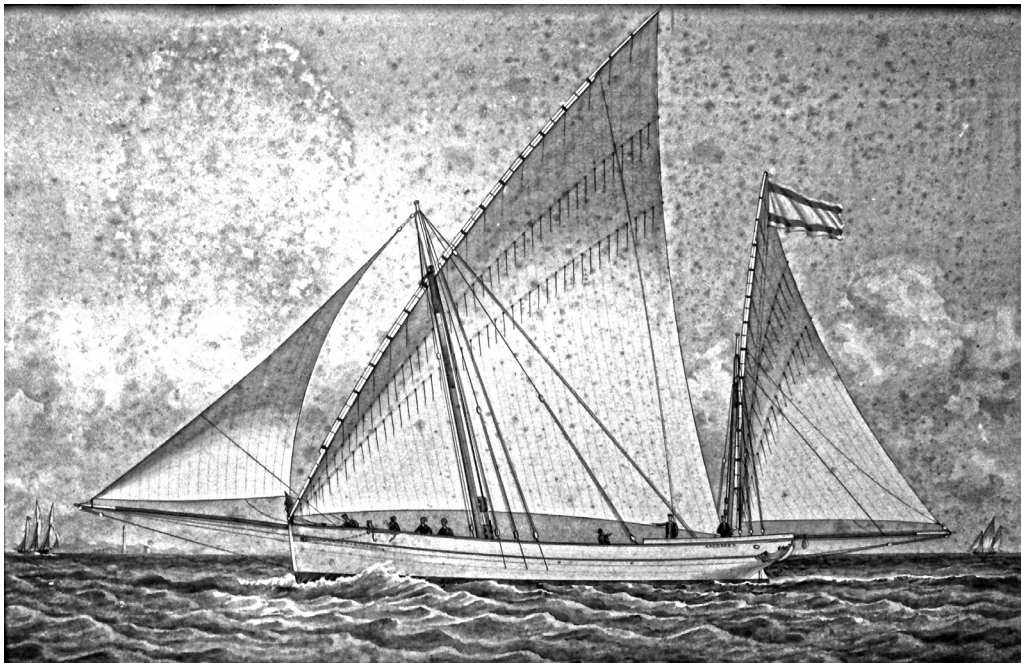
El 6 de novembre de 1907, Catalina Mayol, esposa de Jayme redacta un llistat dels comptes d'acord

carrer Marina, 48 i camí d'es cingle, 2 i 4

amb el seu germà Bartomeu. « Cuento que arreglo con mi hermano B. Mayol de las cuentas que tenia pendientes con mi defunto esposo hasta hoy.»

Un remanent de 700 pessetes és pagat a Catalina. El novembre de 1908, restitueix al seu germà 12 duros de disponibilitats pel llaüt Aurora. El 28 d'agost de 1910, José Coll l'últim associat de Jayme procedeix a la liquidació dels comptes de les temporades 1907-1910 del llaüt Aurora, donant com a resultat, un remanent de 735 pessetes a favor de Catalina. Ella apunta una darrera operació de 10,82 pessetes el 5 d'octubre a favor de José Coll.

Veler llaüt Aurora

La collita periodística de Joan Marquès Arbona

Francesc Lladó i Rotger¹

Resum

Joan Marquès Arbona va reunir, amb el títol de Collita periodística, els articles que havia escrit al *Sóller*, en català i sota diversos pseudònims, menys els titulats “Vuyts i nous”. El fet que Miquel dels Sants Oliver publicàs un llibre amb els seus articles periodístics titulat “*Cosecha periodística*” ens fa pensar que la intenció de Marquès era de publicar-los algun dia però aquest fet no s'arribà a produir. Sí que va publicar els que duen els pseudònims de Tòfol i de Pere de Sa Coma.

En aquesta comunicació volem parlar dels articles d'aquesta collita periodística llevat d'alguns dels quals ja ens ocupàrem a jornades anteriors. Amb aquests escrits, plens d'ironia i bon humor, fets en un català dialectal, Joan Marquès intenta, en un llenguatge que tothom entenia, la formació moral, científica, higiènica, cívica i política dirigida al progrés de Sóller i dels seus habitants. No hi manca tampoc la crítica social i política ni l'intent de formar la gent en allò que era i la finalitat que tenia un medi de comunicació com el setmanari *Sóller*.

1. Introducció

En un temps que el català escrit tenia poca importància aquí a Les Illes, Joan Marquès, director del setmanari *Sóller*, va tenir sempre un raconet al seu periòdic pels textos i articles en català que el 1910 es convertí en una pàgina sencera. Un dels que hi va escriure més i amb més freqüència fou ell mateix. Ho va fer, a partir de la fundació del setmanari el 1885 en els escrits dels quals parlarem en aquesta comunicació i, a partir de 1907 en uns altres amb el nom genèric de “Vuyts y nous” signats “Jo Mateix”, un dels pseudònims més utilitzats per ell en els escrits en català. Aquest pseudònim li permetia jugar amb el llenguatge, efectivament el pseudònim podia resultar evident perquè era ell mateix qui escrivia i perquè les inicials de les dues paraules eren les del seu nom i llinatge: Joan Marquès.

Joan Marquès Arbona va reunir, amb el títol de *Collita periodística*,² els articles que havia escrit al *Sóller*, sota diversos pseudònims i en català, llevat dels titulats “Vuyts y nous” que tal volta replegà en un altre volum que no coneixem. També reuní en altres reculls els que havia escrit en castellà sota el títol de *Cosecha periodística*. El fet que Miquel dels Sants Oliver publicàs, el 1891, un llibre amb els seus articles periodístics, titulat precisament *Cosecha periodística*, ens fa pensar que la intenció de Marquès era de publicar-los

¹ Doctor en Filosofia per la UIB.

² Volem agrair a l'amic Josep Morell González el que ens hagi deixat consultar tant *Collita periodística* com *Cosecha periodística* sense els quals no hagués estat possible aquest treball.

algun dia però aquest fet no s'arribà a produir. Sí que va publicar, el 1887 els que duen els pseudònims de Tòfol i de Pere de Sa Coma en el llibret *Dos y dos fan quatre ó sia Primera Tanda de Veritats ditas a n'es vesins de sa populosa ciutat de S'illot per un tal l'amo'n Tòfol de Sa Llana*, l'únic llibre que publicà. El fet que els replegàs i els enquadrà, ens fa pensar també que, anys després, els assumia com a seus i els volia conservar units fos per publicar-los o per gaudir-los ell mateix.

En aquesta comunicació volem parlar dels articles en català d'aquesta *Collita periodística*. Veurem primer què pretenia Marquès amb aquests articles i després les distintes campanyes que va realitzar.

2. Objectius de Joan Marquès

Amb aquests escrits, plens d'ironia i bon humor, fets en un català dialectal, Joan Marquès intenta, en un llenguatge que tothom entenia i en forma dialogada, la formació moral, científica, higiènica, cívica i política dirigida als lectors del setmanari i al progrés de Sóller i dels seus habitants. Un altre dels seus objectius era la crítica social i política i fer entendre a la gent l'avenç que representava per a Sóller tenir un medi de comunicació com el setmanari que ell dirigia. Per altra part, el 1891 s'havia implantat el sufragi universal masculí i la gent corrent no estava acostumada ni a anar a votar ni a saber què representava la Corporació Municipal ni com funcionava ni els grans defectes que tenia. A causa d'això, les persones que governaven els ajuntaments es decidien pels que movien els fils del caciquisme regnant que feien votar la gent segons les seves conveniències. Per arreglar-ho, Marquès intenta fer conèixer, en català dialectal i en un llenguatge entenedor per a tothom, posant exemples de cada cosa, tant l'essència com el funcionament del poder municipal. En aquesta tasca és de destacar el sentit pedagògic de Marquès per tal que la gent entengués bé tots aquests assumptes. També està preocupat pel progrés de Sóller i veu que ha arribat molt de capital de l'estranger però els capitalistes no són arriscats i només miren el seu benefici personal i no el progrés del poble. Per això els anima a invertir en millores que vagin en benefici de tothom i també d'ells mateixos enlloc d'invertir en valors financers més segurs però que no beneficien en absolut el poble. Així mateix anima els sollerics amb menys poder econòmic a ajuntar-se per tal de reunir capital suficient per dur a terme les millores necessàries pel progrés de Sóller si, finalment, els capitalistes no s'animen a invertir els seus doblers en aquesta finalitat.³ Això és el que feren posteriorment molts sollerics per finançar el ferrocarril. Seria una espècie de *crowdfunding* quan encara faltaven cent anys per parlar d'aquest concepte. Els projectes que contempla Marquès, especialment als articles de finals de segle, són el ferrocarril, un vaixell ràpid a Barcelona, una carretera de circumval·lació que dugués a casetes per a gent forastera i estrangera, un canal fins al port, la canalització d'aigües a tot el municipi i, finalment, un establiment de banys a la platja de'n Repic.⁴

3. Divisió dels articles

Aquests escrits els podem dividir segons el moment que els escrivia i el títol i el pseudònim amb què signava. Hi ha una primera tanda que va de 1885 a 1888 signats amb el pseudònim de Tòfol, Pera de Sa Coma, Tofolet i Es Pot i amb els títols de "A l'amo'n Pera de Sa Coma" i "A l'amo'n Tòfol de S'illot".

Una segona que titula "Ses Asamblées de Cala-Poy" i signa "Jo Mateix". Aquesta etapa està dividida en dues, una de només cinc articles, de 1894 i l'altra que va de 1899 a 1900.

³ *Sóller* (4-VIII-1894)

⁴ *Sóller* (4-VIII-1894)

Una tercera que va de 1904 a 1905 en la qual reprèn els títols i els pseudònims principals de la primera. Una quarta que titula "Catedra populá" que va de 1906 a 1907. Una cinquena titulada "Entre noltros dos" i "Cartes desclòses" que va de 1913 a 1914 de la qual ja parlarem a les VII Jornades.⁵ Una sisena que titula "S'estiuetj de l'amo'n Tòfol" de 1916. Una setena que titula "De potencia a potencia" de 1917. Una vuitena "Quatre trompades a n'en Jaume Tap" de 1923. Acaba aquesta collita periodística amb el discurs que va pronunciar amb motiu de les noccs d'or del Sóller l'any 1935. A aquestes etapes hi hem d'afegir alguns articles dispersos que escrivia de tant en tant i que no constitueixen una sèrie amb el mateix nom com aquells dels quals hem parlat abans. En aquests a més dels pseudònims que hem citat utilitza els de "Clara Miraprim" i "P".

4. Els primers articles signats "Tòfol" 1885-1888

De la primera tanda, signada per Tòfol, ja en parlarem extensament a les IX Jornades,⁶ allà vérem com Joan Marquès, no només introduïa nombrosos escrits en català de diversos personatges al seu setmanari sinó que ell era el que més n'escrivia. Amb aquests escrits de crítica política i social va ajudar a que caiguessin alguns membres de La Corporació Municipal i que hi hagués un canvi en la política sollerica. Tòfol deixà d'escrivre a finals de 1888, poc després es va acabar la primera etapa del Sóller.

A causa d'aquests articles Joan Marquès tengué problemes com ho manifesta la por que tenia a que es desvetllàs la identitat del pseudònim que amagava la seva persona. Ho podem veure a la carta que escriví a Josep Rullan i Mir el 10 de febrer de 1887. Li diu:

"Ahora si que es preciso que nadie, absolutamente nadie, sepa de donde sale lo que tanto interés ha despertado; así es que si Pastor u otro lo supieran iría a suplicarles silencio. Todos los concejales amenazan al autor Tòfol y el Alcalde ha dicho que si lo han de hacer mil duros ha de llevarle a presidio⁷. El público en general aplaude la comparación de S' Ajuntament de S' Yllot en sa ximeneya de na Pintada y está sumamente satisfecho de la idea de atacar en la forma en que se hace con las cartas.

Dígame V. Que tal le parecen y si puedo estar tranquilo respecto a lo que le he preguntado⁸

5. Primera part de "Sas asamblées de "Cala-poy" 1894

El 1891 comença la segona etapa del *Sóller* i Joan Marquès, possiblement escalivat per les repercussions negatives que havien tengut els escrits de Tòfol no hi escriví pràcticament res en català sota pseudònim fins tres anys després, el 1894. Ho fa amb un nou títol i un nou pseudònim.

El títol és "Sas Asamblées de "Cala-Poy" i les signa amb el pseudònim de "Jo Mateix". És un conjunt

⁵ Francesc LLADÓ I ROTGER "Un lliurepensador solleric de principis del segle XX" dins *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, pàgs. 61-84.

⁶ Francesc LLADÓ I ROTGER "Els escrits en català en la primera etapa del *Sóller* (1885-1889)" dins *IX Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, pàgs. 47-64. Remetem el lector a aquesta comunicació per entendre millor la present.

⁷ Vol dir que està disposat a pagar mil duros per dur-lo a la presó.

⁸ Agraïm tant a l'Ajuntament de Sóller com a l'amic Antoni Quetglas la facilitat en la consulta d'aquest i altres documents.

de cinc articles que acaben el mateix any.⁹ En aquests articles explica què és Cala Poy: Un pedrís que hi ha a la plaça, sortint del portal major de l'església, devora la murada. Diu que hi fa tan bon estar: els nins hi juguen, els vells li conten històries, els capellans l'assabenten del que ha passat i en un atrevit joc d'imaginació diu que fins i tot els cans parlen com en temps d'Isop.

Els protagonistes són tres personatges ja vells, en Tià que era fuster i ara està jubilat però pretén ser regidor, en Colau de s'Argamassa, el seu nom ja indica quina característica té el seu pensament i l'amo'n Francesc que és la persona culta i raonable que instrueix els altres però que no vol càrrecs al municipi i que vendria a ser la personificació del propi Joan Marquès.

Marquès té una estratagema per distanciar-se doblement d'allò que es parla, diu que “Jo Mateix” va al pedrís per il·lustrar-se i sentir el que diuen els vells allà. Quan hi va, els tertulians que parlen entre ells se pensen que és un pintor estranger que pren notes per pintar i com que creuen que no els entén, parlen lliurement com si no hi hagués ningú. Així, posa en boca dels tres personatges les opinions que té cada un sobre diversos temes. D'aquesta manera són els personatges els que expressen la seva opinió i ell simplement agafa apunts i els escriu al *Sóller* per entregues per donar a conèixer aquestes interessants converses.

Aquesta primera part de “Sas Assambléas de Cala-Poy” queda interrompuda, diu, a causa de que el director ha publicat un nou programa pel *Sóller* i li ha dit que no fes més articles. Efectivament, a causa dels problemes que havia tengut amb l'Ajuntament, Joan Marquès havia decidit aturar la seva labor crítica.¹⁰

Un dels temes que tracta a aquests articles, que després es repetirà freqüentment, és el de les crítiques tan positives com negatives que es fan del setmanari *Sóller*. Ell intenta reproduir-les en llenguatge entenedor i sortir a camí, sobretot de les negatives, que devien ser moltes en un poble de Sóller que tenia mal d'entendre la funció crítica del setmanari. Un altre dels temes és el fet que el *Sóller* no critica les persones en tant que persones sinó les seves idees i els seus actes i només els critica com a personatges públics. També tracta el tema de la importància del paper dels regidors de l'Ajuntament, de que si volen obrar rectament i raonable tendran problemes però el cas és que els que hi havia en aquells moments no actuaven d'aquesta manera perquè només cercaven els seus interessos i ignoraven la llei municipal quan els convenia.

El de 16 de juny tracta el tema de la honradesa dels regidors i també intenta explicar el vertader concepte de llibertat que no és fer el que un vulgui -diu l'amo en Francesc- sinó ser responsable dels seus actes.

En aquests articles contraposa el caràcter reaccionari de Colau i Tià al més modern i obert de l'amo en Francesc que defensa la labor crítica del *Sóller* i el bé que fa a la societat que compara al que fan els ocells al camp, en canvi Colau i Tià pensen que els ocells són una plaga per al camp. Aquí veim un altre tret de Marquès que es repeteix altres vegades i és la defensa dels ocells. En Tià vol ser regidor i l'amon Francesc li explica que si vol ser just i raonable tindrà problemes, en canvi en Colau li diu que ha d'actuar segons les seves conveniències i que no ha de donar mai la raó al contrari.¹¹

El 4 d'agost de 1894 critica també els que han oblidat la llengua i els costums i fins i tot el contar la moneda del seu país. Diu que no coneix altra llengua que la mallorquina, la que aprengué de nin, que considera “sa mes hermosa, sa més rica y sa mes clara de todas sas llengos.” Comenta que els que han vingut de França o Amèrica mesclen, dins una conversa mallorquina, els termes que han duit d'allà i que usen freqüentment, per vanitat, per ser més i per mostrar que han sortit de Sóller i per això creuen que tenen més cultura que els altres que han hagut de quedar. Demana per què no fan un ferrocarril i posen un vapor

ràpid perquè vagi a Barcelona diàriament. I contesta que no ho fan perquè els capitalistes de Sóller no són homos d'empresa i no volen aventurar, amb coses de profit pels altres, el seu capital. I, en una demostració del seu patriotisme diu que ho haurien de fer per amor a la pàtria que considera la mare de tots, que els protegeix i donà tranquil·litat perquè, sense perill, “a s'ombra protectora d'aquesta bandera de sang y or y davant s'hermós escut qu'adora tot lo sollerich” es desenvolupàs la infantesa, els ensenyà a córrer i a parlar, els inculcà les idees a les quals deven allò que son i li deuen el seu capital els que en tenen, malgrat l'hagin adquirit molt lluny. Si aquesta vall fos de l'estranger —diu— ja hi hauria ferrocarril a Palma, un canal que l'uniria al port, un servei còmode de vapors a Barcelona, una canalització d'aigües per tota la vila, un establiment de banys a la moderna i una carretera de circumval·lació a la vall que faria de totes les terres elevades, finques d'esbargiment amb cases pels forasters i estrangers que farien de Sóller un barri de Barcelona, un Sant Sebastià, o un Niça. Però Sóller està destinada a morir-se de set amb l'aigua als morros. Aprofita per tractar els temes més diversos sempre referents a la societat sollerica i als que la comanden.

6. Segona part de “Sas assambléas de “Cala-Poy”” 1899-1904

El 1899 “Jo Mateix” torna començar una sèrie d'articles amb el mateix nom. Escriu 21 articles que acaben el 1904.¹² Els dos primers, 2 i 9 de desembre de 1899 els dedica a presentar altra vegada les assemblees que aquí les defineix com unes juntes familiars de gent demòcrata que pocs coneixien i que des de molt antic es feien allà mateix a l'aire lliure però ningú les havia donat a conèixer als que troben que no és correcte anar a seure allà o als que no habiten a Sóller i no hi poden assistir. Allà hi van joves a unes hores i més vells a les altres, i uns il·lustrats que pensen a la moderna malgrat els seus anys i altres que estan disposats a perdre la vida abans que consentir deixar les carreres velles per les novelles. Aquí torna presentar els protagonistes de manera més detallada que a l'etapa anterior. En Tià de son Bonafè, fuster retirat, homo senzill i honrat l'únic defecte del qual és el desig, que encara no ha pogut satisfer, de ser regidor. En Colau de s'Argamassa homo antic, poc intel·ligent i amb la consciència gruixada dels que no donen mai el braç a tòrcer però que és un giracasaques i sempre es passeja vestit amb la del color que convé i això li du doblers per viure i consideracions personals que no hauria tengut mai si fos formal i no adulàs als que tenen el poder real.

En els dos següents 16 i 23 de desembre de 1899, els tres vells parlen del problema de la vellesa i sobretot del Centre de Subscripcions. Marquès havia posat a la plaça aquest centre que consistia en una oficina on la gent podia anar, entre la paga, a comanar llibres tècnics o a posar en contacte els que necessitaven feina amb els que havien mester personal per fer-la. Com amb el *Sóller* abans, Marquès intenta combatre els malentesos que circulaven per Sóller sobre aquest Centre de Subscripcions i aclarir als lectors exactament en què consistia. També critica el fet que el poble permet sense oposar-s'hi que l'Ajuntament gastés inútilment doblers que són de tots i veu sense protestar com trepitgen la seva dignitat.

A partir del cinquè, 13 gener de 1900, canvia d'estratègia. Situa l'acció dins un carruatge de passatgers estirats per cavalls que va d'excursió a Miramar. Hi van alguns joves entusiastes que parlen tant de “Jo Mateix” com de molts altres temes. Un dels principals és com funciona i què és el sistema polític, fent especial referència al municipal. Marquès aprofita per fer tota una labor pedagògica de formació política

9 Concretament es publiquen al *Sóller* el 9, 16 i 30 de juny, 7 de juliol i 4 d'agost de 1894.

10 Fa referència a l'article de dia 14 de juliol de 1894 “Variamos de rumbo” Aquest article és molt important en la història del setmanari *Sóller* car es fa un balanç del camí recorregut i de les dificultats que havia tengut fins llavors el *Sóller* i les especials que patia en aquells moments.

11 *Sóller* (7-VII-94)

12 Concretament els articles d'aquest període són en el *Sóller* de 2, 9, 16, 23 de desembre de 1899, 13, 20, 27 de gener, 3, 10, 17, 24 de febrer, 3, 24 de març, 28 d'abril, 5 de maig, 2 de juny, 30 de juny, 7 de juliol, 4 d'agost de 1900. El 30 d'abril de 1900 hi ha un article signat “Jo Mateix” amb el títol “Agraïment” i un altre “Ja'u vaix dir jò ahí, que'vuy plouria!” el 30 d'abril de 1904 signat Clara Miraprim sobre la no venguda del rei a Sóller. Aquest darrer, sabem que és de Marquès perquè està inclòs dins la *Collita periodística*, un altre dels seus pseudònims.

dels seus lectors. El carreter conta a “Jo Mateix” tot el que sent, una altra estratagema per distanciar-se de les opinions dels seus personatges. Després “Jo Mateix” ho escriu al Sóller. Estableix una certa complicitat amb el lector confiant-li el fet que la font de la informació és el carreter però suggereix que no ho diguin a ningú. Una estratagema que utilitza en altres ocasions per guanyar-se la confiança dels lectors. També aprofita per contraposar aquells joves que encara tenen idees massa conservadores amb els que les tenen més progressistes. Aquests joves troben que el *Sóller* pareixia que havia de criticar molt l'Ajuntament i, finalment, no ha fet res. Un altre diu que, amb això només hauria aconseguit crear-se enemics i quedar tot sol. I aquesta vegada dóna la culpa al poble que consent els seus governants. Diu que cada poble té el govern que se mereix. “Jo Mateix” no es fica en segons què i fa bé —diuen— perquè ningú no es profeta a la seva terra i menys a Sóller i al que vol salvar els altres el castiguen. Fa una crítica al poble que no ha fet res per impedir que entrassin a l'Ajuntament els que malgastaven els seus doblers. Ho fa comparant-ho amb un albercoquer al qual han deixat pujar els de l'Ajuntament i ara aquests es mengen els albercocs. Si el poble és indiferent, si tots volen estar tranquils i a pler dins ca seva si tots abandonen el control no és estrany —comenta— que facin el que vulguin amb el poder i els doblers.

En els articles següents, 20 i 27 gener, 3, 10, 17 i 24 de febrer, planteja les discussions d'aquests joves i especialment en confronta dos, en Pere de sa Bufera i En Jaume de Son Diuver. El primer representa les idees estantisses i l'oposició al canvi. Diu que el poder no ha de ser criticat perquè perd autoritat i llavors es cau en l'anarquia. En Jaume, en canvi, defensa les idees democràtiques i anticaciquils i vol explicar “els drets del poble i les obligacions dels governants”. A un moment donat algú proposa que tothom calli i només parlin ells dos i els altres escoltin i que si elegeixen un president el carruatge podrà semblar el Congrés i ells els diputats. Ho fan així i Jaume aprofita per explicar —fil per randa i amb paraules entenedores i exemples que pot comprendre tothom— així com funciona el poder local i el que realment hauria de ser i representar.

En el de 20 gener de 1900, en Tomeu del Ravellar li diu que en Pere no canviarà d'opinió per moltes raons que li doni, que és millor que cada un segueixi la seva opinió. Toni de sa Bassa contesta que com millor es poden emprar les paraules i el temps és en treure a una persona de l'error i que corregir els que van errats és una obra de misericòrdia. En Pere sortiria del seu error si en Jaume li fes veure clarament, els drets del poble i les obligacions dels governants. Tomeu mana que tothom calli. Toni diu que en Pere és com molts que viuen en la inòpia perquè no les han fet veure mai la llum de la raó i que si se'ls demostra que per conveniències els han amagat la veritat, ben prest s'avendran a raons.

A l'article de 27 de gener de 1900, quan parla del municipi no ho fa en abstracte, parla concretament de Sóller. Planteja que el municipi està format per individus molt diversos tant des del punt de vista de caràcter com de la classe social a la que pertanyen i planteja que tothom és necessari. Els senyors necessiten els obrers i viceversa. A causa de la diversitat de persones i caràcters, si tothom actuà només segons la seva consciència, llavors imperaria la força bruta igual que als pobles salvatges. Fa falta una altra cosa per subjectar la voluntat dels que se n'anirien cap al mal si havien d'actuar segons les seves inclinacions naturals i aquesta cosa són les autoritats, les lleis, la força armada, les presons. De la qual cosa deduïm —afirma— que les autoritats, lleis... són la salvaguarda de les persones de bé, els medis que tenen les col·lectivitats anomenades municipis o pobles en petit, províncies i nacions més en gros per tenir seguretat, per viure a plaer, per treure fruit dels seus treballs per poder-se dedicar als seus gusts, els seus plaers, tranquils sense veure's precisats a guardar sempre, la pistola a la mà, la seva persona i els seus bens. Demanen a en Pere què li sembla i diu que fins al moment està d'acord. Després Jaume explica que per mantenir tot aquest ordre es necessiten doblers i cada un ha de contribuir, en proporció al que té i pugui guanyar, a les despeses que causa aquesta seguretat, per això paga les contribucions directes i indirectes que l'Estat, compost de molts municipis, li exigeix per poder funcionar. Però, a més dels tribunals, la guàrdia civil, les presons... hi ha altres despeses que són exclusives de cada municipi i per sostenir-les l'estat facilita els medis que

són: un tant per cent sobre les quotes de totes les contribucions directes i molts impostos especials que cada municipi pot establir segons les seves necessitats o els seus desitjos de reforma. I posa l'exemple que l'ensenyament no és obligatori a Espanya per desgràcia, diu, però molts de pobles tenen només una escola municipal on hi van pocs alumnes; a Sóller, on hi ha molta gent que entén la importància de l'ensenyament hi ha tres escoles públiques de nins, quatre o cinc de privades i, malgrat això, dins cada escola els al·lots hi estan a munts i això fa pensar que si hi hagués més escoles, totes tendrien alumnes a bastament. I el cas de la instrucció és aplicable a l'ornament públic, la higiene, la policia... Hi ha pobles que necessiten més que els altres i just és que qui ho necessita i ho pot tenir ho tingui. Qui cobra tot això? Hi podria haver una caixa comú i que cada un hi posàs el que li toca voluntàriament però això no aniria bé, per això hi ha d'haver Ajuntament per recaptar i repartir bé, per evitar els perjudicis que la manca de consciència de cada individu podria causar als doblers de tots i perquè la distribució sigui justa i en relació a les necessitats de la col·lectivitat. L'Ajuntament —comenta— és un nombre determinat de persones que, unides, tenen l'obligació d'administrar els interessos de la comunitat en la millor forma, perquè ningú els defraudi i el poble tingui el que necessita per aconseguir el grau més alt de cultura i de progrés.

El 3 febrer de 1900 explica que hi ha d'haver guardians de la caixa i els guardians són els regidors, els que ho són tenen dret d'administrar el capital i el poden distribuir en la forma que trobin convenient sempre segons la llei. Però n'hi ha que no atenen els maldecaps, les feines, els sacrificis que du en si un càrrec tan difícil i delicat com és cuidar-se del que a un no li pertany sense cap retribució. El càrrec, explica, és honorífic i gratuït: honorífic perquè un és elegit enmig de molts altres quan l'elecció és de veritat. Gratuït per l'obligació moral que tenen d'acceptar-lo tots els qui són aptes. Perquè és un càrrec que du treballs i disgusts car donen un servei important a la col·lectivitat a fi que els altres facin el mateix si són cridats i els treballs quedin distribuïts entre tots el veïns que són elegits alguna vegada. Després aclareix què significa que l'elecció sigui de veritat i diu que on hi ha molt atreviment i falta de delicadesa no hi cap allò honorífic i no serà gratuït un càrrec si se cerca o s'admet amb mires egoistes o per un fi especulatiu, per satisfer venjances personals, amb abús del poder o per aconseguir qualsevol cosa en benefici propi i no de la comunitat. Moltes vegades falten al regidor les dues qualitats principals que té atribuïdes. El qui té dret a elegir-lo no és algú amb doblers ni cent veïns sols, sinó la gran majoria d'ells. Pere contesta que si a ell qualsevol dels cacics el cridava i li oferia el càrrec en aquells moments, no l'agafaria perquè ara sap quina és la vertadera manera d'obtenir-lo. Demana a Jaume que continui per aclarir-li més coses que encara té embullades. Toni de sa Bassa diu que Pere va sortint de l'error i que hi ha molts de Peres com aquell a Sóller. Jaume confia en que tots en tenir-ne ocasió en convenceran algun altre i “Jo Mateix” diu que tots han d'anar a seure a “Cala-Poy” i hi han de dir la seva. No convé fer doctrina de recó ni tudar les ocasions d'amollar en públic alguna veritat i els coneixeran i faran a molts sollerics el favor que en Jaume ha fet a en Pere perquè és una obra de misericòrdia ensenyar el que no sap i donar bons consells a qui els ha menester.

Després, el 17 febrer de 1900, dóna la imatge dels bons regidors: Intel·ligents, patriotes, nobles de cor i de provada moralitat, persones de bé, honrades, homos desapassionats, amants de la cultura, partidaris de la justícia, amb idees de progrés i sense més desitjos que la gloria del poble i la tranquil·litat i el benestar dels seus paisans. Denuncia la manca de compromís dels que podrien ser-ho i queden tranquils a ca seva. Arriba a dir que són millor els revolucionaris que els que no se comprometen a res, malgrat que admet que totes les masses fan mal.

A continuació diu que es convenient deixar aquesta calma i apatia que tant perjudiquen ja que els sollerics tenen fama de cultes, actius i patriotes. Després fa una afirmació organicista, concep la societat com un organisme: No es pot dir que gaudeixi de salut completa el que té una cama o un braç dolorit, per això els que formen part del cos que es diu Sóller no estaran mai del tot bé si els altres no hi estan.

El 24 febrer de 1900¹³ afirma que cal cercar partidaris per ser regidors o obligar-hi a aquells que valen i fan el beneït o no es volen comprometre. Els convida a fer proselitisme i escampar a tots els ambients que puguin el seu missatge

Pel que fa als impostos, Pere planteja a l'article de 3 març de 1900 que els que paguen més haurien de tenir més drets a l'hora d'elegir els representants del municipi. Es manifesta en contra del caciquisme. Hi ha discussió dins el carruatge.

En el 24 març de 1900 Pere critica el fet que es faci tanta crítica a l'autoritat, a l'Ajuntament i als que prediquen les coses rànies. Critica el Sóller, "Jo Mateix" i tots els pseudònims anteriors del Sóller: Tòfol, Tofolet, Pere de Sa coma, Xesc del Camp de s'Oca...

Planteja que tots aquest el que volen tenir és el poder i comandar. Després seria un desastre perquè aquests no fan ni deixen fer. Tampoc està d'acord amb la il·lustració que pretesament difon el *Sóller*. Sosté que la transparència no és ni necessària ni bona i podria dur Sóller a grans perjudicis si les coses mal fetes s'escampassin fora del poble.

El 30 de març de 1900 publica un article que no és dins la sèrie, titulat "Agraïment" i signat "Jo Mateix". Conta la història d'una adolescent anèmica que gràcies a l'exercici amb bicicleta i el ferro Torrens es va salvar.

El 28 d'abril de 1900 ajunta els joves del carruatge de Miramar als vells de Cala Poy que a la fi descobriren que no és un pintor. Fa un elogi de la labor periodística de "Jo Mateix" i també dels joves que tenen idees noves i que també l'animen a seguir-les difonent. Els vells també estan contents que difongui les seves idees. Però ha deixat pel proper dissabte la darrera xerrada de Miramar.

Això ho fa a l'article de 5 de maig de 1900. Explica que en Nadal de Can Claret no pot sofrir que Pere digui els dois que diu i Colau s'ajunta a aquests dois i n'afegeix algun altre. Un senyor dels grossos (cacic) que "Jo Mateix" no vol dir-ne el nom, pega toquets a les espatles i dona l'enhorabona a en Pere per anar contra "Jo Mateix" i el *Sóller* i contra aquells xifrats que volen regenerar-los. Tothom desitja com ells que desapareixi aquest "paperutxo" i de llavors ençà ha anat contra els que l'escruien i especialment contra el seu director propietari que és el principal culpable. Aquí el senyor explica totes les coses que ha fet per combatre'l que ningú li ho agrairà i diu que ha anat a Palma i a ha escrit cartes a Madrid. Però ho fa amb gust perquè és el seu deure patriòtic. I quan hi hagi eleccions pel novembre ja té un lloc per premiar els seus serveis i el farà un personatge important. A causa d'això no mudarà i no es fàcil que en Jaume el faci canviar d'idees. El que diu no és tot el que li va dir aquest senyor amic ni sols l'hi va dir a ell sinó a molts més que no son tan importants com ell sinó només marionetes que giren al seu voltant subjectes a les seves manipulacions.

El 2 juny de 1900 en Colau aplaudeix en Pere perquè va per les seves. En Jaume li diu que abans havia dit que només voldria ser regidor si l'elegia el poble però no si ho fes un cacic. Li fa veure que amb el que ha contat ha entrat en contradicció. En Colau l'acusa de que el vol fer dels seus i en Jaume li contesta que no cal perquè ja els sobren forces perquè ja són partidaris i propagandistes de les seves idees les persones cultes, els que tenen sentit comú, els sollerics qui volen bé a Sóller, els patriotes que voldrien que aquest poble desgraciat progressàs perquè no li manquen medis. Que no pretenen la unanimitat però que la major part dels ciutadans van amb les forces progressistes. Però malgrat això saben que no tots sortiran el novembre a votar. N'hi haurà que quedaran a ca seva o al casino, altres que diran que sí i després no hi aniran i altres que faran ofertes als que volen que Sóller quedi així com està des de fa anys. Però, així i tot, encara quedaran persones de bona voluntat que faran desaparèixer allò que fa molts anys no hauria d'existir. Jaume comenta que l'amo en Francesc llegeix el periòdic a en Colau perquè se suposa que no

sap llegir i que en Pere va errat i en Colau li diu que tal volta hi va ell i contesta que si li donaven raons del seu error, mudaria aviat d'opinió. Jaume afirma que volen que Pere sigui dels seus perquè és una obra de misericòrdia corregir els errats. Jaume comenta que Pere és un homo culte i que canviaria de parer si escoltava la veu de la raó i no un home funest que tots coneixen que no pretén convèncer ningú sinó que quan vol alguna cosa s'imposa, exigeix i amenaça per fer por quan no pot aconseguir el que vol. Fa clara referència al cacic del moment.

El 30 de juny de 1900 en Jaume diu que intenta convence'l perquè li sap greu que un company culte i sense malícia sigui víctima del cacic. Diu a Pere que vagi alerta que l'utilitzaran. En Colau diu que no ho entén i que li ho expliquin. Li contesten que el partit del cacic de'n Pere, està en decadència perquè comença la vertadera civilització que s'ha torbat a causa de la indiferència dels sollerics però ara triomfa i, les idees antiquades i la manera despòtica en que les han vist exposar han de desaparèixer aviat. Aquest despotisme és causa de l'endarreriment de Sóller i del malestar dels sollerics que tant ha combatut el *Sóller*. Compara el partit del cacic a un marge fort de dins el torrent que ha aguantat mentre els corrents eren fluïdos però ara han augmentat i el se n'han duit. Els desitjos de progrés, de bona administració, de cultura i de ben estar són molts, han empès molt i del despotisme que els volia aturar quasi no en queda res. El marge s'intenta reconstruir i es cerquen els materials vells dispersats als que se n'hi han d'afegir de nous i en Pere és un d'ells que s'esfondrarà amb ells. Colau els acusa de tenir enveja a en Pere. I li diuen que no pretenen com ell ser regidors i que, tal volta, hauran de fer el sacrifici de ser-ho.

El 7 de juliol de 1900 parlen que els que canvien de casaca no sempre els surt bé. Colau diu que es ver que vol ser regidor però que no ha girat mai la casaca i que no ho faria ara que sap què és un vertader representant del poble. Tant de parlar de bona administració el públic ha arribat a saber què és i, quan un batle diu que en té, no el se creuen si les seves afirmacions no van acompanyades de fets. Les persones d'avui en dia són crítiques i no creuen els que prometen i després no donen. Riuen fort i els al·lots de la plaça i tot s'aturen de jugar. En Jaume diu que pot dir-li en què consisteix la bona administració però no si la que tenen al municipi és bona o dolenta i no ho pot fer per si ofenia qualcú. Li demanen quin mal hi ha en dir la veritat i contesta que la veritat és amarga i li pregunta si ell no s'ofèn quan l'hi diuen. Després comenta que els administradors del municipi veuen la veritat distorsionada i, tal com la presenten, molta gent es creu aquesta realitat i pensa que la distorsionen aquells que l'exposen tal com és. L'amo en Francesc troba que tothom els mira i els distreu, per això clou la sessió però diu que els dona les gràcies pel rumb que ha pres la discussió, que quan una col·lectivitat, tant la Corporació Municipal com una colla d'amics, parla sense educació i tots alhora, els membres en solen sortir ferits moral o físicament. S'alegra que hagin augmentat el nombre de gent i l'alçada de les discussions i que se'n va a la finca d'un amic i estarà algunes setmanes fora i que espera que en tornar hauran convençut alguns sollerics de les seves idees.

El 4 d'agost de 1900 és el darrer article d'aquesta sèrie. En Jaume explica què vol dir etimològicament bona administració: Servir bé. Colau ho troba massa teòric. Després Jaume li diu que un bon administrador és un homo recte, just, desapassionat que serveix bé el poble i cuida tot el que li pertany. A continuació, perquè ho entengui més, li posa exemples. Si ell fos un senyor i tengués un administrador que no l'obeís i no administràs bé, què faria? Li contesta que l'acomiadaria. Diu que el senyor és el poble i que el batle és l'administrador i que ha de fer el que l'Ajuntament i el poble li mana i administrar bé. I per tant, ser batle, no és fer planta com deia en Tòfol.

13 A partir d'aquest article canvia l'ortografia del títol per "Ses assablées de "Cala Poy.""

7. “A l’amo’n Pera de Sa Coma” i “A l’amo’n Tòfol de Sa Llana” 1904-1905

Són cartes de l’amo’n Pere de Sa Coma a l’amo’n Tòfol de Sa Llana i viceversa. A la primera carta de 31 de desembre de 1904, Pere de Sa Coma escriu a Tòfol de Sa Llana i li diu que s’estranya que no parli d’un projecte tan important per Sóller com és el ferrocarril. Li demana que li digui quin concepte té del projecte de ferrocarril a Palma, què li sembla el projecte d’engrandiment de la parròquia i de tomar les murades, de fer arribar l’aigua al port, eixamplar el carrer Bauzà, engrandir el cementeri, complir la llei de descans dominical, prohibir rifles i moltes altres coses. Li ha de dir també que el municipi té pocs doblers. Són temes que devien preocupar Joan Marquès i els posa en boca de Pere de Sa Coma perquè els contesti Tòfol que més endavant dirà que no pot contestar tants temes.

Marquès aprofita aquest grup d’articles per fer una crítica de la societat sollerica i un enaltiment tant del projecte del ferrocarril com del setmanari *Sóller* que ha estat capdavanter en la impulsió d’aquest projecte i que ara li dedica un exemplar sencer. En aquest intercanvi de cartes entre els dos, Tòfol fa el paper d’homo vell i desenganat. A la carta de 28 de gener de 1905 Tòfol li diu que Sóller és un poble que no es preocupa pels mals de la comunitat i que no està ben vist comprometre’s i que és millor mormolar o fer de director d’orquestra o de conseller o de regidor. També li diu que a S’Illot estan cansats de pagar impostos. Comenta que s’havia proposat no escriure mai més, que moltes vegades que la gent s’ha entusiasmat amb una bona idea, tot ha acabat en res perquè si la idea és d’un individu l’altre no hi vol col·laborar i que aquells que no han tengut la idea la combaten i que la gent mira aquest panorama amb indiferència i això desanima els que tenen il·lusions. Li aconsella deixar les quimeres de regeneració perquè el mal no té remei si no l’hi donen vàries generacions futures. Diu que el *Sóller* ha promocionat tots aquests projectes que ajuden el progrés, però l’endarreriment no el deixa medrar.

En la següent carta de 19 d’agost de 1905 Tòfol fa grans elogis del setmanari *Sóller* que qualifica de portanveu de tots els progressos del poble que és digne de més protecció i estima de la que li mostren les persones cultes. Que el darrer està dedicat al projecte de ferrocarril, que ell el fa llegir als desenfainats i que molts han comprat alguna acció, que l’objectiu de l’empresa és més patriòtic que lucratiu, que a les llistes d’accionistes hi ha gent de totes les classes socials i d’“il·lusos” com en Tòfol i en Pere que cregueren en el projecte i que també tenen accions aquells que fa uns anys hi eren contraris. Diu que ha pesat més el patriotisme que les conviccions. Comenta que Sóller en té perquè va vèncer Occialf i ara farà el ferrocarril i li demana que doni l’enhonorabona a la Comissió organitzadora que se la mereix pel treball, l’activitat i la constància. També que els digui que no se desanimin si reben crítiques.

A la de 16 de setembre de 1905 Pere li diu que les forces vives de Sóller en aquesta ocasió s’han mogut molt i deplora que no prenguessin la mateixa part activa en l’administració municipal, si ho fessin, veurien dur a terme millores que augmentarien les notes que acrediten que és una ciutat moderna que segueix el camí de la civilització. Parla també de les properes eleccions i de la conveniència que s’hi presenti gent intel·ligent. També li diu que en les recents eleccions a Diputats, mirant els vots obtinguts pels candidats liberals es veu que va disminuint a Sóller el “poderio” d’aquella personalitat, abans conservadora i ara liberal, a qui va molestar molt la campanya moralitzadora administrativa de Tòfol de l’any 1886. Probablement es referia a Joan Canals Estades. I axó és així, diu, perquè la majoria d’electors no voten la candidatura del seu partit, perquè no en tenen, sinó que voten per complaure els jefes polítics de les localitats.

8. “Cátedra populá” 1906-1907

A partir de l’abril de 1906 comença una altra sèrie titulada “Cátedra populá” de 33 articles signats per Tòfol.¹⁴ Ara aquest assisteix a aquesta càtedra que es fa a una possessió de S’Illot que es diu Son Amagat i la fa un tal doctor Cosme que fa una labor que avui podríem qualificar de divulgació científica, allà hi va la gent, homos i dones plegats a sentir el doctor. Perquè la pugui aprofitar més gent, Tòfol contarà al *Sóller* el que ha dit o el que ha fet el doctor Cosme. La temàtica aquí és principalment de ciència, agricultura, higiene, coeducació i molts altres temes.

A l’article de 14 d’abril de 1906 afirma que li és igual de què xerrarà, sempre que sigui de profit a la seva pàtria. Afirma que, perquè no hi manqui res, ara hi ha obert una càtedra popular de ciències un savi, el doctor Cosme, antic contertulià de Son Amagat, un homo recte, reposat i observador que com tots els savis fa el bé per tot sense mirar a qui, sense cap mena d’interès, ni tan sols el de l’adulació. Es va proposar de seguir l’obra de misericòrdia d’ensenyar al que no sap perquè a S’Illot n’hi ha molts que ho necessiten malgrat hi hagi molts lletraferits. Són un vertader congrés on se discuteix tranquil·lament i, amb raons de pes, ciència, art, religió, política local, economia domèstica, millores públiques, reformes socials i altres. Diu que li va fer pena “veurer tanta d’ignorancia tapada amb jachs llarchs y capells de bombèt”, això el va decidir a criticar a qui volgués ser criticat, cosa molt útil i necessària —afirma— especialment ara que S’Illot entrarà al progrés, raó per la qual la se miren amb atenció molts de pobles de Mallorca. A les tertúlies de Son Amagat hi assisteix de cada dia més gent, molts desenfainats de S’Illot cansats de passejar-se tot el dia sense fer res o d’estar dins els cafès o per dins els horts matant, a tirs, ocellets que haurien de protegir. Alguns també hi van per passar gust i passar el temps i altres per fer-ne burla però són ells els qui queden burlats. Allà no és permès parlar sense sentit sinó que en agafar la paraula fa falta conèixer el que es discuteix i conèixer-ho a fons sinó un està exposat a que el tombin. A molts no els queda més remei que mirar i callar. El doctor Cosme s’ha decidit a possibilitar que els que hi assisteixin puguin arribar a ser el que pareixen i no hagin d’estar muts o fer el ridícul. Molts pensen que aquest savi no predica per a ells.

A l’article de 28 d’abril de 1906 comenta que les reunions es fan els dimecres. Diu que hi ha molt de lloc buit, molt més que a les places de toros els dies de corrida o de titres i al teatre quan hi representen *El Rei Herodes i les Pastorelles*.¹⁵ Això li feu pensar que seria bo agafar notes i enviar-les al *Sóller* i així els que vulguin podran sentir el catedràtic sense moure’s de ca seva. Els lectors del *Sóller* supliran l’absència del illotenc perososos i massa orgullosos i la bona llavor del savi podrà quedar més escampada. Comença parlant de l’aire perquè diu que és el més necessari per a la nostra existència. Defensa que a les classes del doctor Cosme hi vagin homes i dones junts perquè tots tenen dret a escoltar i aprendre les coses que els són útils. Està a favor d’una certa coeducació quan són més grans, encara que pensa que nins i nines han d’estar separats perquè les nines aprenguin a cosir i fer randa i els nins no aprenen aquestes coses.

El 5 de maig de 1906, anima les al·lotes a anar a passejar per la muntanya i a colcar en bicicleta, a dedicar-se a les belles arts i la fotografia i a tocar un instrument diferent del piano. Després passa a parlar de l’aire. Diu que és un gas invisible que ens envolta i que ens és absolutament necessari per viure. Després explica l’atmosfera, els quilometres que té: 60 a 80 i que a mesura que ens feim amunt l’aire és més rar i lleuger perquè es dilata.

Es veu que Marquès volia tractar també en català alguns temes d’actualitat a Sóller, per això, els articles de

¹⁴ Apareixen al *Sóller* de 14, 21, 28 d’abril, 5, 12, 19, 26 de maig, 2, 9, 16, 26, 30 de juny, 14, 21, 28 de juliol, 4, 11, 18, 25 d’agost, 7, 15, 29 setembre, 6 d’octubre, 3, 24 de novembre, 1, 15 de desembre de 1906, 26 de gener, 9 de febrer, 2, 23 de març, 13, 27 d’abril de 1907. El 6 d’abril de 1907 hi ha “Entre S’Illot y Sóller” i el 28 de juny de 1913 “A caçar “mopis”.

¹⁵ Comèdia de Bartomeu Ferrà Perelló.

28 de juliol i 4 d'agost tracten del tema del carro dels morts que devia ser de molta actualitat. Tòfol el posa en boca del doctor, els seus contertulians i ell també hi diu la seva.

Als articles d'11, 18 d'agost i 15 setembre de 1906, parlen del nou camí de Sa Figuera si ha d'anar directe al port, per Son Llampais o per les dues bandes. El diàleg es desenvolupa a Sa Figuera on arriben el doctor i Tòfol i parlen amb els veïnats.

Al de 29 de setembre de 1906 el doctor li comenta que no li fa res que publiqui el que ell diu al *Sóller* però li aconsella que no hi publiqui ni les seves lliçons de ciència ni allò que li comenta a ell personalment ni a les seves amistats. Això estranya molt en Tòfol.

A l'article següent de 6 octubre de 1906, el doctor li diu que coneix S'illot i els seus habitants i que són hipòcrites i també ho és la seva cultura. Li diu que si volia aplaudiments d'aquesta gent, ha errat el camí. Tòfol li contesta que no cerca cap glòria ni cap renom. Quan la seva salut i el seu humor l'hi permeteren va determinar secundar el doctor en la seva obra caritativa d'ensenyar al que no sap copiant i divulgant les seves explicacions científiques perquè va veure que podien ser útils a molts i que si per això rep crítiques o els seus escrits tenen repercussions negatives no li fa res. El doctor no esperava aquesta contesta tan ràpida i tan clara i li donà l'enhorabona per ser un homo decidit però això ho fa a l'article següent.

L'article que segueix de 13 d'octubre de 1906 és molt important per resumir tot el que representa Tòfol tant en la primera campanya com en aquesta. El doctor fa grans elogis del Tòfol actual i del de fa vint anys i Tòfol diu que no hi ha per tant, que en aquell moment el cercaven i ell els va dir que no el trobarien perquè ell era la personificació de l'opinió pública. Que ell no havia fet res de particular perquè la cosa havia madurat i ell només havia pegat la darrera envestida.

Al de 3 novembre de 1906 tornen les explicacions del dimecres a Son Amagat. El doctor en aquesta ocasió parla del vent i de com es produeix, amb exemples i experiments comprensibles per a qualsevol. Alguns dels assistents fan preguntes sobre el que no entenen o afirmacions sobre allò que sí entenen.

El 24 de novembre de 1906 segueix parlant de l'aire que ho ocupa tot i del vent i de les seves utilitats com els molins i les veles dels vaixells. El vent també serveix per moure l'aire i purificar-lo dels microbis tan perjudicials per a la salut. També és aplicable a l'agricultura car les llavors necessiten aire per poder germinar i per això no s'han de sembrar massa endins i cal que la terra sigui esponjosa a fi que l'aire hi penetri.

L'1 de desembre de 1906 explica que l'aire proporciona àcid carbònic als vegetals que les fulles descomponen sota la influència de la llum del sol. Explica un experiment amb un fesol. També explica que a l'agricultura les plantes necessiten aire i per això les han de sembrar amples i aconsella que se sembri en solcs en lloc de tirar la llavor, parla del blat i cereals. L'aire també és necessari per a les arrels i per això cal entrecavar les plantes quan la terra ha tornat forta i ha format crosta. Parla també de binar. Així mateix és important –diu– la presència de l'aire dins la terra perquè contribueix a la formació d'àcid carbònic que té la propietat de dissoldre els principis fecundants dels adobs.

El 5 de desembre de 1906 explica que l'aire és també indispensable als animals i per això s'han de fer finestres a les estables que han d'estar ben airejades, també als sestadors i galliners. Les malalties moltes vegades tenen l'origen en la manca d'aire. Les finestres han d'estar a la part de dalt per evitar refredar els animals. Aconsella que el terra sigui de ciment, que estigui inclinat perquè els orins vagin allà mateix i s'aprofitin i el terra ha de ser ben net. Francesc demana si s'ha de fer com se fa a Son Amagat i li diu que sí perquè el seu padrí segueix els consells de la modernitat i no com alguns agricultors rutinaris que viuen ignorants una centúria endarrere, incrèduls de tot el que sigui nou. Els acusa de malfeiners, indolents, testarruts, porucs, incrèduls i de seguir el principi de no deixar allò que és vell pel que és nou. Després tenen

enveja de com els va als de son Amagat i intenten imitar-los però els surt malament perquè fan les coses sense ciència, sense saber el per què. Fa un elogi d'aquells que coneixen bé el seu ofici i saben aplicar allò que necessita el camp perquè tenen coneixements per fer-ho, saben els efectes i les causes de tot.

En el següent article de 26 gener de 1907 fa una reflexió sobre els seus ensenyaments i la seva difusió i critica els que no volen llegir ni tan sols en mallorquí.

En el de 9 de febrer de 1907 parla dels propietaris i de com tenen de descuidades les seves terres que no produeixen ni donen feina als que podrien treballar i viuen en la misèria sense poder menjar ni vestir-se. Aprofita per allargar aquest defecte a tot Espanya, parla de la Manxa, de València, de Catalunya i compara Espanya amb Itàlia i Portugal i diu que en la primera és on passa més el que ell critica.

El 2 de març de 1907 Tòfol diu que ell que té tantes ganes de fer coses en el camp i a la muntanya perquè les terres siguin productives, no entén aquests propietaris que no tenen en compte la seva missió social de donar feina i no almoines humiliants a aquells que no en tenen o viuen en la misèria. El doctor qualifica aquests propietaris de destructors perquè és el mateix destruir una cosa que deixar-la abandonada i que el temps la destrueixi. Això és un gran mal per a Espanya que els espanyols de cor lamenten. Critica, sense anomenar-lo així, el latifundisme espanyol. L'abandó dels grans propietaris causa molts perjudicis a la classe proletària i a la societat en general però encara són pitjors els petits propietaris que ho fan per manca d'ambició, de fe o de confiança. Fan un gran mal al proletariat, a la riquesa pública i fins i tot a la glòria d'Espanya. Els dona la culpa de l'anarquisme i de moltes altres plagues socials, diu que els anarquistes existeixen perquè els grans propietaris volen, perquè produeixen en els pobres treballadors desitjos i enveges que es converteixen aviat en la desesperació dels que es creuen víctimes i això du a conseqüències fatals que espanten i lleven la son i l'alegria a tots. Hi ha un remei per aquest mal social que té tothom alarmat i els propietaris grans i petits l'han d'aplicar: laboriositat, diligència, noble ambició i “balsam de verdadera caritat”.

El 23 de març de 1907 el doctor els diu que aquestes idees ja són molt velles i que no són seves sinó dels savis que han estudiat això des de fa molts anys. Després parla de l'agricultor ben format que pot obtenir de la terra el que ell vol i posa l'exemple de les fruites que ha vist vendre a París i que fan països de molt més al nord. Són capaços de produir fruites de l'estiu en ple hivern.

El 6 d'abril de 1907 escriu l'article “Entre s'illot i Sóller” signat Tòfol i dirigit a en Macià d'es Clòt que havia escrit un article al *Sóller* sobre els arbres de la plaça i criticava la Corporació Municipal. En Tòfol li diu que sap per experiència que la crítica és perillosa.

A partir de finals de 1907 “Jo Mateix” comença a escriure sota el títol de “Vuyts y nous” i els escrits de *Collita periodística* ja tenen cada vegada menys importància. Els emprarà per intentar convertir un amic que havia tornat ateu i per contestar a diversos individus que ataquen “Jo Mateix” o directament el mateix Marquès.

El 28 de juny de 1913 escriu “A caçar “mopis” on diu que Déu protegeix els innocents i en posa un exemple amb un missatge de Muleta Gran.

9. “Entre noltros dos” i “Cartes descloses” 1914

El 1914 “Entre noltros dos” i “Cartes descloses” contesta a un amic que s’havia fet ateu i intenta tornar-lo al que ell creu que és el bon camí.¹⁶ Ja ho vérem a les VII jornades¹⁷ on remetem el lector. El 19 juny de 1915 escriu un únic article amb el nom de “Per atenció ... i obligació” signat “Es president de sa “Lira”” que respon a un “Comunicat” publicat a *El Pueblo* de dia 12 de juny de 1915 signat per “Un socio que estima sa “Lira””. Marquès li respon en un article molt irònic en el qual li explica el fet que a la processó no hi anà la “Lira” i sí hi anàren alguns dels seus músics enganats per un capellà liròfob anomenat Miquel que segons Marquès tenia la intenció d’afollar la Lira però, de moment no ho havia aconseguit. Torna ser un article interessant per veure l’actuació de Marquès com a president de la “Lira.”

10. “S’estiueig de l’amon Tòfol” 1916

Són un conjunt de 8 articles.¹⁸ Aquesta vegada interromp els “Vuyts y nòus” per parlar en nom de l’amo’n Tòfol que diu que li ha proposat que parlàs ell i no ho ha aconseguit perquè diu que ja és molt vell. Ho fa per escriure sobre el torrent i el bocí que n’han cobert. També parla d’altres temes d’actualitat com el caciquisme que no ha desaparegut. Tòfol recorda els paratges desapareguts de la infantesa quan jugaven a conillons o a contrabandistes, baixaven a l’abeurador i al rentador cobert a l’altra banda del pont. Aquests articles serveixen a Marquès per recordar la infantesa i per explicar el canvi d’opinió sobre la cobertura del torrent. Abans hi estava a favor perquè el seu objectiu era el que hi fessin un mercat cobert però no el feren i ara estava a favor que no el tapassin. També aprofita per defensar, en boca de Tòfol, la labor positiva del setmanari *Sóller* i els problemes que té a causa de complir la seva obligació d’informar i criticar allò que és criticable.

11. “De potència a potència” 1917

El 1917 Joan Marquès escriu “De potència a potència”, quatre articles¹⁹ subtitulats “Cartes saragateres dirigides al Senyor director de Es Femeté” i signades a Binidorm per “Es director de El Copión.” Responen a un article de *En Xerrim*, de 3 de novembre de 1917 titulat “Cosas serias” signat per “Un Buen Entendedor”²⁰ i que respon a un “Vuyts y nòus” de “Jo Mateix” del *Sóller* de 27 d’octubre. L’autor diu que al “Vuyts y nòus” li ha “una acumulació de injurias y calumnias sense cap ni peus.” Creu que no val la pena armar polèmica i diu que només explicarà dues pel·lícules que fan referència a suposats negocis de Joan Marquès. Aquest li contesta el 24 de novembre que el seu amic “Jo Mateix” li va contar el que l’autor de l’article havia fet i ell li va dir que el defensaria però que no li era possible dir a una persona que no coneixia que era un pocavergonya perquè ell no solia fer aquelles coses i també que podria ser que en lloc de poca no en tengués gens i ell no volia dir mentides. Fa una teoria sobre la història i la veritat i li diu que si coneixia la seva vida la podria comparar amb la del que ha fet l’escriu i els que li fan comparsa. Després li diu irònicament que practicarà amb ell les obres de misericòrdia. L’acusa d’embrutar amb el fems del seu “paperutxo” el bon nom de Sóller i la dignitat dels sollerics i això només per cobrar els

16 Els articles es publiquen al *Sóller* de 5, 12, 19, 24, 31 de desembre de 1914, 9, 16, 23, 30 de gener, 18 de desembre de 1915 i 5 d’agost de 1916. El 19 de juny de 1915 escriu un únic article amb el nom de “Per atenció ... i obligació.”

17 Francesc LLADÓ I ROTGER “Un lliurepensador solleric de principis del segle XX” dins *VII Jornades d’Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, pàgs. 61-84.

18 Apareixen el 5, 19 i 26 d’agost, 9 de setembre, 7, 14 i 21 d’octubre i 25 de novembre de 1916.

19 Els articles són de 24 de novembre, 1, 7 i 15 de desembre de 1917. El 30 de març de 1918 escriu “Llegir de “monja” i el 20 d’abril de 1918 “Ets sollerics són el dimoni”.

20 Sembla que l’autor és fuster que ha vingut a viure a Sóller i abans era escolà de Santanyí. (Pensam que és Urbà Rosselló)

cinc cèntims del periòdic. L’acusa de tenir una idea equivocada del que és honradesa, llibertat, igualtat i fraternitat. També de tenir manca d’escrúpols de consciència i de delicadesa. L’acusa de dir calumnies contra ell que les ha sentides contar a altres. Al darrer article de 15 de desembre de 1917 li diu que ja no lluita més contra l’escriptor d’*En Xerrim* perquè, a aquest darrer, l’han tret de ca seva i ara és a Ciutat i els que l’han tret l’han amenaçat si tornava. Li demana en diverses ocasions que concreti les seves calumnies sense aconseguir que ho faci.

El 30 de març de 1918 escriu “Llegir de “monja”” una altre conte dels seus per denunciar els que llegeixen malament i no entenen: cartes, periòdics i altres escrits. El 20 d’abril de 1918 escriu “Ets sollerics són el dimoni” signat “P” un altre conte en el qual un solleric es va riure dels qui es volien riure d’ell.

12. “Quatre trompades a n’en Jaume Tap” 1923

El 1923 també té una polèmica sota el títol de “Quatre trompades a n’en Jaume Tap”.²¹ Aquesta polèmica és a conseqüència que el corresponsal de Sóller d’una publicació palmesana ha posat calumnies a en Pinoi (Joan Marquès) i, “Jo Mateix” (el mateix Marquès), com si fos un altre molt amic del primer, el defensa. La defensa és llarga i sembla que respon a diversos articles que es van publicant en aquesta publicació ciutadana que pensam que és el *Foch i fum*. Pel que es desprèn dels articles de “Jo Mateix” el que els escriu contra Pinoi és algú estretament relacionat amb la impremta Calatayud que vol fer mal a Marquès que és la competència. Es veu que Jaume Tap primer li critica les faltes d’ortografia o d’impremta que fa als programes de cinema. Les calumnies són sobre un vagó de taronges que hauria estafat Pinoi, sobre l’expulsió de la presidència de la “Lira Sollerense” i un desfalc que hi havia fet i sobre unes 750 pessetes que hauria estafat també a l’agència de transports Vicens-Fontanet. “Jo Mateix” surt en defensa de Pinoi i explica un a un els fets i demostra que són calumnies. L’explicació dels fets és interessant per veure algunes de les actuacions de Marquès com a activista social, especialment en el cas de la “Lira”. Finalment, “Jo Mateix” suggereix que les calumnies venen per l’enveja que li tenen els seus competidors sollerics. No podem detallar més aquests escrits perquè requeririen un altre treball que deixam per una altra ocasió o per si algú el vol dur a terme.

Al final de la *Collita periodística* hi posa el discurs del dinar d’homenatge publicat el 31 agost de 1935 que va pronunciar Joan Marquès amb motiu de les Noces d’Or del *Sóller* que acaba amb aquestes paraules: “De tota la feina feta fins avui amb la modesta eina de la ploma, la que més me satisfà i enorgulleix [...] és la qui ha contribuït a mantenir units amb els nostre poble nadiu a tots els nostres germans escampats pel món; la que ha impulsat el progrés i prosperitat present de Sóller al grau de plenitud que alcança en aquests moments; la que ha servit per aturar entre nosaltres el període decadent de nostra llengua estimada i ha ajudat a fer-la renéixer en el cor dels sollerics.”

13. Conclusions

Són un conjunt d’articles que pretenen, en un llenguatge dialogat entenedor i senzill, arribar a aquella gent que no sabia castellà o que, a causa de l’analfabetisme, no podia llegir el diari i havia d’esperar que l’hi llegissin.

Hem de remarcar el caràcter eminentment pedagògic de Marquès i el fet que s’adapta, amb els seus diàlegs, la llengua amb que els escriu, el català, i el seu estil planer, al públic al qual van dirigits tant vells com joves, tant progressistes com conservadors.

21 Es publicaren al *Sóller* de 5, 12 i 26 de maig, 2, 9, 16, 23 i 30 de juny de 1923.

També hem de destacar la defensa pràctica de la llengua que fa amb aquests articles que mostren que aquesta serveix tant per anar de bromes com per parlar de coses sèries i importants com la política, la crítica social i altres.

També hem de destacar la importància que tenia el fet que amb aquest articles, i a través del *Sóller*, es difonia el català a molts racons del món on hi havia sallerics.

Podríem enquadrar el pensament que manifesta Marquès en aquests articles dins el pensament regeneracionista que encapçalava en aquells moments des del poder Antoni Maura. Un regeneracionisme molt en la línia lampedusiana del canvi perquè, en el fons, tot quedàs així com estava o d'avançar en les reformes socials mínimes perquè no vengués la revolució i ho canviàs tot. Marquès propugna una modernització a tots els nivells: científic, educatiu, agrícola, industrial, de comunicacions. Això ho proposa a una societat que, malgrat la incipient industrialització i els capitals que anaven arribant, encara tenia molta part de rural i conservadora.

Un altre dels elements fonamentals del pensament de Marquès és el religiós. Concep molta de la seva labor periodística com un seguiment de l'obra de misericòrdia d'ensenyar el que no sap, això ho manifesta varies vegades en els seus escrits. Aquest fet no el priva de ser crític amb el clergat si creu que ho ha de fer.

La seva concepció de la societat és organicista, la societat és com un organisme en el qual cada òrgan ha de complir la missió que li correspon encara que no sigui la mateixa dels altres. Tot això dins una harmonia cristiana fraternal en la qual el conflicte entre patrons i obrers s'ha d'evitar apel·lant a la fraternitat humana i la caritat cristiana. Malgrat això propugna donar treball en lloc d'almoïna. Aquesta darrera la considera humiliant.

Per altra part l'amor a la llengua de Marquès, manifestada tant en els seus articles com en el fet d'escriure'ls en català, es queda en aquest amor a la llengua, no implica cap mena de regionalisme ni nacionalisme que no sigui l'espanyol. La pàtria per a ell és Espanya que és una mare que acull els seus fills sota la seva bandera "d'or i de sang" i els protegeix i els dóna tranquil·litat. Malgrat això, és un fet que en la major part dels articles parla de Sóller que és la seva vertadera preocupació en aquests escrits i en molts pocs parla d'Espanya.

A pesar de ser crític amb les autoritats del moment, ho fa no per l'autoritat que representen sinó per la corrupció, manca de responsabilitat, d'intel·ligència i de consciència que demostren. Critica també la hipocresia, el materialisme, l'egoisme i altres defectes socials dels sallerics com l'avarícia i la manca de compromís amb els afers públics.

Una altra de les seves crítiques és al caciquisme, especialment el del partit conservador que en aquells moments detentava Joan Canals Estades primer en el partit conservador i després en el liberal. Quan a principi de segle Canals passà al partit liberal Marquès criticà el caciquisme d'aquest darrer partit.

A més de la ironia, a Joan Marquès li agrada jugar amb els pseudònims i en general amb el llenguatge. L'utilitza per fer jocs de paraules i per introduir frases fetes i maneres de dir ben salleriques i mallorquines. Una d'elles que hem descobert amb aquests escrits és la d'anomenar "lloritos" a la gent d'altres pobles de Mallorca.

Amb aquest treball hem intentat donar a conèixer aquesta *Collita periodística* de Joan Marquès. Com que són molts articles només hem pogut donar una visió no aprofundida dels mateixos. Queda per fer la feina d'aprofundir en aquests articles, en la seva contextualització i en l'estudi tant del llenguatge com en el de la societat sallerica i de la política local imperant en aquests anys. De tota manera pensam que amb el treball hem aprofundit en el coneixement de Joan Marquès i hem exposat un material que ell assumeix com a seu i que pot contribuir de manera significativa a la seva biografia. Esperam que algú agafi el repte d'escriure-la i homenatjar així aquest salleric massa poc conegut.

Aires Sallerics, 50 anys reivindicant una cultura pròpia

Joan Carles Simó

Resum

El grup Aires Sallerics, sorgit el 1968-9, i que enguany fa 50 anys, marca un fet diferencial en l'agrupacionisme folklòric a Mallorca de finals del franquisme i inici de la democràcia. Davant les perspectives de continuïtat amb el règim anterior o d'un folklorisme espuri, Aires representa la vessant de recuperació nacional i de respecte pels trets identificatius de la cultura popular pròpia. En aquesta comunicació es fa un breu recorregut dels 50 anys del grup per perfilar aquests trets característics i mostrar la feina feta per Aires Sallerics.

Aires Sallerics neix a Sóller enmig de l'impuls reivindicatiu sorgit als anys seixanta en defensa de la cultura i la llengua a la fi del franquisme, en el moment que es pot constatar un profund canvi social, econòmic i cultural de la societat illenca. És el moment del redescobrimient o de retrobada amb la cultura pròpia, que es manifestarà en moltes publicacions sobre la realitat mallorquina i en una recuperació progressiva de l'ús de la llengua catalana. És el moment de la creació d'entitats com l'Obra Cultural Balear (1962) i de publicacions emblemàtiques, com *Lluc* (1962), de l'acabament de la importantíssima obra del *Diccionari català-valencià-balear* (1969) i, en definitiva, de la lluita per la pervivència d'una cultura minoritzada durant tant de temps.

També als anys 70 cada cop més gent s'integra dins col·lectius que reivindiquen la lluita popular i democràtica que es manifesta en la recuperació de festes de barriada i en la recerca dels trets d'identitat nacional. Artistes i intel·lectuals de procedència diversa formaran part d'aquest moviment que té com a exponents més clars el Congrés de Cultura Catalana i les accions en defensa de l'Illa de sa Dragonera per tal de salvar-la de l'especulació urbanística. Art i política van de la mà en aquests moments de canvi de la societat mallorquina.

Bandera d'Aires Sallerics

D'altra banda, Mallorca viu a la dècada dels 60 i inicis dels 70 el seu primer “Boom turístic” estimulat per les polítiques ultracapitalistes de la fi del franquisme i per la recuperació de les economies europees després de la Segona Guerra Mundial. Fruit d'aquest fenomen, la societat mallorquina passarà a tenir contacte amb maneres de viure distintes i més obertes respecte a aquelles que el catolicisme franquista havia imposat i anirà cap a un model econòmic totalment distint a la petita propietat hotelera: els “tours operadors” comencen a fer-se camí en l'àmbit empresarial. Per tot això, Mallorca serà un lloc d'atracció per a una immigració creixent de gent de la península que vénen atrets per la necessitat de mà d'obra d'aquest sector.

Des del punt de vista cultural, aquest canvi radical afecta a les formes de vida tradicionals (abandonament de les zones rurals), a la castellanització de topònims i autoodi per la pròpia llengua i a la desvirtuació de la música i el folklore vistos des dels models de la cultura espanyola (flamenc, toros,...). Aquesta nova realitat tindrà una doble vessant en l'àmbit de la cultura popular: l'aprofitament del turisme per perpetuar una visió folklorista de la cultura mallorquina i del territori o bé la reivindicació d'una cultura pròpia i la defensa de la terra i l'entorn.

El ball popular havia esdevingut durant el franquisme la manifestació d'una realitat més o menys exòtica acceptada dins de la mentalitat centralista i unitària del règim, sempre i quan, això sí, no entràs en disputa amb la unitat pàtria. Aquesta realitat cultural que va cristal·litzar en entitats com la *Sección Femenina* o *Educación i descanso*, va derivar a partir dels anys 60 i 70, com hem dit, en dues vessants d'interpretació del fet folklòric: una reivindicació de la pròpia entitat diferenciada i, podríem dir, “nacionalista” i una altra de continuista o contraidentitària¹.

Els balls regionals, des de l'agrupacionisme que floreix en aquesta època sota els auspicis del boom turístic, són una via per a aquells que s'acomoden, sense qüestionar-se res, en el discurs folklòric presentat pel règim feixista. Així, s'organitzen concursos i certàmens, es presenta el ball, la música i la indumentària merament com un espectacle i s'escriuen tractats de folklore amb poc rigor o moguts per una idea espúria del folklore en general². Aquest “folklorisme” instrumentalitzat sovint pel poder, es contraposa a una altra manera d'afrentar el fet folklòric amb una clara decisió de reivindicar i recuperar la identitat pròpia, diferent d'altres realitats i, per tant d'una incipient consciència nacional.

En aquesta darrera tendència hi trobarem distintes aproximacions ideològiques, polítiques i culturals, però serà una constant la recerca de les pròpies arrels i la consideració de la tradició com una herència rebuda que s'ha de transmetre a les generacions posteriors. La memòria col·lectiva del poble és el patrimoni a defensar per aquesta gent que compta amb figures rellevants en la nostra cultura³ i de la qual es un exponent important la creació del grup Aires Sollerics.

Des dels inicis, el grup Aires Sollerics apel·la a la pròpia cultura, a les pròpies manifestacions festives i al propi patrimoni per contraposar-lo a cultures foranes i prevenir-los de la desvirtuació que condueix a l'estandarització i a la reducció cultural. És, doncs, una agrupació més, però una agrupació que valorarà el patrimoni com alguna cosa que va del passat al futur, que comprèn el fet diferencial i el transmet d'acord amb el propi avenç de la societat, reconeixent allò que és història i herència i allò que hom incorpora amb el pas del temps, sense nostàlgia d'un temps passat millor, però amb respecte per les formes rebudes, de-

1 Cf. RAMIS PUIG-GRÓS, ANDREU. (2017) *Cultura Popular i nacionalisme*. Palma. Lleonard Muntaner

2 Com a mostra d'aquesta tendència vegeu ENSEÑAT, Bartolomé (1975). *Folklore de Mallorca. Danzas, música, ritos i costumbres*. Palma: Escuela de Música y danzas de Mallorca. Aquí podem llegir per exemple: (referint-se als balls tradicionals) “*Que aquí se adaptaron a nuestro ambiente e idiosincrasia es indiscutible, pero lo que no ofrece lugar a dudas es que todos ellos, sin excepción, son bailes populares de España. Puesto que todos somos españoles por descendencia y herencia y que nuestra Isla ha ido evolucionando en sus costumbres y artes, siguiendo las vicisitudes que ha ido atravesando nuestra Nación (sic)...*”

3 Francesc de B. Moll, Rafel Ginard, Manuel Sanchis Guarner, Antoni Artigues entre d'altres.

fugint els estereotips i acostant-se, en la mesura del possible, a la recerca antropològica, valorant la pròpia idiosincrasia i aportant el coneixement d'altres cultures, d'altres maneres d'entendre el món, és a dir, d'altres danses i altres músiques. En aquest context i amb aquestes perspectives neix i es desenvolupa al llarg de més de 50 anys el grup Aires Sollerics.

El grup Aires Sollerics neix a les darreries del mes d'abril de l'any 1969 a partir d'una escola de ball creada l'any anterior i dirigida per antics balladors del grup ja desaparegut “Brot de Taronger”. De fet, va ser na Jeanette Quetglas Paoli qui va posar la primera pedra per crear aquesta incipient escola de ball, davant la desaparició dels grups existents a la vall⁴. A partir d'aquell moment es feien classes setmanals al Centre Parroquial Victòria on un total d'uns disset nins i nines, d'una edat a partir de 5 anys, començaren aquesta escola on anaven dilluns i dimecres de cada setmana des de les 7 fins a les 8 del vespre.

Des del principi, el grup Aires Sollerics ja va gaudir d'una bona qualitat, herència d'un estil i d'una manera de fer que els va marcar en el seu començament. El 1970 ja varen participar a les festes de Fornalutx i dues parelles varen participar en un concurs a Bunyola on varen obtenir el segon premi. A les festes de Sant Bartomeu d'aquell any de 1971 el grup va actuar amb molt d'èxit a Sòller. També el 1970 va participar el grup sollerí en un intercanvi amb el grup de Sant Josep d'Eivissa.

Els primers mestres de l'escola varen ser en Joan Rullan (*Sabater*), en Pep Bestard, en Jaume Palou i na Rosa Maria Bernat, tots ells components del “Brot de taronger”. L'any 1971 s'hi va incorporar en Guillem Bernat que va anar agafant el relleu dels mestres inicials.

L'any 1975, el mes de juliol, es celebra a Algaida un Certamen de cançó de festa i ball mallorquí. Es tractava d'un concurs on es premiava el ball i la cançó i on participaven l'Agrupació d'Algaida, l'Agrupació “Card” de Sant Llorenç, Agrupació de Llubí, Dansadors de Sant Jordi, Agrupació “Sa revetla” de Son Servera, Balladors de Sa Pobla i Aires Sollerics. Aquesta trobada va ser organitzada per l'Obra Cultural Balear, de la qual era membre Aires Sollerics, i varen actuar com a jurats, entre altres, na M. Aurèlia Capmany, en Jaume Vidal Alcover, en Guillem Rosselló Bordoy i en Joan Veny i Clar.

El mes de setembre de 1977 el grup ja participa a un festival internacional, concretament al festival de Dijon, capital de la Borgonya (França). Aquest festival, en el qual Aires Sollerics va obtenir el collar de bronze al millor grup estranger, va suposar la consagració de l'agrupació sollerica. La premsa d'aleshores fa una entrevista a la presidenta Jeanette Quetglas, al mestre de ball, Guillem Bernat i a la directora de música, Magdalena Calafat. En aquesta entrevista contenen els protagonistes alguns detalls dels primers anys del grup Aires Sollerics, així sabem que la jove agrupació actuava a l'Hotel Costa d'Or regularment (entre d'altres hotels) i que va ser allà on el President del comitè del Festival de Dijon, Mr. Jean Claude Rosati, es va interessar pel grup, interès que es va materialitzar en la posterior convidada a participar en el festival. Aquest viatge a Dijon va resultar un revulsiu en la manera d'entendre el fet folklòric i va ser la llavor del que més tard seria la Mostra Internacional Folklorica de Sòller.

La direcció musical va ser assumida en un principi per na Maribel Pons Puig que prompte va deixar aquesta tasca. Va ser llavors que va agafar la direcció na M. Magdalena Calafat Arbona. Per al viatge a Dijon es comptava ja amb tres guitarres, bandúrria, llaüt, flauta i percussió.

Després de viatjar a Bèlgica comencen les Trobades de Balls Mallorquins, la primera de les quals es celebra a Felanitx (1977) i compta amb la participació d'Aires. Aquestes trobades esdevindran importants quant al debat que s'hi planteja sobre el present i futur dels grups folklòrics i del fet folklòric en general. Per a Aires suposa començar a marcar una línia d'actuació diferent en la qual el ball no és només un fet “folklòric”, sinó que forma part del patrimoni i de la reivindicació cultural d'un poble.

4 Brot de taronger i Dansadors de la Vall d'or

Durant aquest primers anys, el grup va canviar de local d'assajos des del C. P. Victòria a un local municipal, abans saló d'actes de les monges Escolàpies (actual local de la Tercera Edat), i després a un local municipal del carrer de Cetre de Sóller.

La segona trobada de Balls mallorquins es fa a Pollença el 1979 i s'hi anuncia que la tercera es farà a Sóller. Des d'Aires Sollerics es comença a posar damunt la taula la necessitat de fer una compilació del patrimoni de músiques, balls, lletres de cançons i fer-ne cançoners amb partitura per tal de preservar-les d'una segura desaparició. També es posa especial esment en les danses rituals (cossiers, moretons, àguiles, cavallets...) i en la seva recerca i conservació, així com en l'aprenentatge i difusió d'instruments en decadència, com la xeremia i el flabiol.

El dia 27 d'abril de 1979, per commemorar el seu Xè aniversari, Aires Sollerics presenta el seu primer espectacle al Teatre Alcázar de Sóller, amb el títol "Cant a la dansa" on es combina la música, la dansa i la poesia. El dia següent, i dins de la celebració de l'aniversari, Aires fa una festa pagesa amb balls populars, sense indumentària tradicional, inici del que seran les ballades populars, de les quals també el grup sollerí va ser capdavanter, promotor i defensor. En aquesta festa varen participar els cantants Biel Caragol i Biel Majoral.

En la reunió de juny de la recentment creada associació "Amics de la dansa" s'arriba a la conclusió, a partir de l'experiència sollerica, de treure a la dansa el seu valor exclusiu d'espectacle heretat a parir dels estereotips procurats per la dictadura franquista i donar-li un caire popular, per la qual cosa calia fomentar l'existència d'escoles de ball popular arreu de Mallorca. També es recomana incrementar els intercanvis amb les illes veïnes (Menorca i les Pitiüses). El 16 de setembre, es celebra la III trobada de Balls Mallorquins a Sóller amb participació de grups de totes les Illes i amb una assistència de més d'un milenar de persones.

Aquesta dècada suposa la consolidació del grup, malgrat que al principi ningú apostava per una duració perllongada en el temps de la formació sollerica, atesa l'experiència que es tenia a Sóller amb les agrupacions folklòriques. D'altra banda, Aires, i sobre tot, la seva ànima Guillem Bernat, demostren una visió clara de cap a on s'havia de dirigir un grup en els anys que corrien i amb visió de futur i que es centra en els següents aspectes:

D'una banda, una visió clara de la situació de perill de la cultura mallorquina en general, i en concret de la cultura popular i tradicional, cosa que fa que es prenguin mesures en aquest sentit, com la creació d'una escola que permeti la transmissió correcta d'aquests aspectes; la difusió del fet cultural primer cap a la societat sollerica, després a la resta de Mallorca i després més enllà; la coordinació amb altres grups i persones que segueixen camins semblants per tal d'ajuntar esforços i optimitzar la feina feta; la consideració del fet cultural no com un fet "folklòric" sinó en el si del conjunt del patrimoni cultural, lluny del pur espectacle i proper a la tradició rebuda; l'exportació cap al món de la cultura mallorquina i les ganes per aprendre el que es fa en altres indrets del planeta; la conservació del patrimoni a través de l'edició, recerca i transmissió de músiques, cançons i balls.

Un projecte, doncs, molt ambiciós que va anar donant els seus fruits en les dècades posteriors. Un projecte que havia començat a caminar en el si d'una societat que tot just acabava de despertar després de la llarga nit de la dictadura. Uns joves il·lusionats que volien reivindicar, conservar i difondre el seu propi fet cultural, del qual se sentien hereus, creadors i partícips.

La dècada dels 80 serà recordada pel naixement de "Sa Mostra", el festival internacional folklòric de Sóller. Aires comença a marcar diferències respecte a altres festivals semblants i promou el voluntariat entre la ciutadania que s'anirà fent seu aquest esdeveniment, fins que Sa Mostra passarà, ja en els anys 90, a ser un organisme independent. A més, el festival sollerí evitarà la competició entre cultures diverses i promourà la difusió i el coneixement mutu d'aquelles cultures que, al llarg dels propers 30 anys, aniran

passant per la vall de Sóller deixant la seva empremta i emportant-se també els trets més significatius de la cultura pròpia. Un fet significatiu és que, des dels orígens, les comunicacions internes i externes de Sa Mostra s'han fet sempre en la llengua pròpia, a més de les traduccions corresponents a la llengua del país que ens visitava. D'aquesta manera Aires i Sa Mostra varen exportar al món aquest tret diferencial i que caracteritza la cultura, la idiosincràsia i la manera de viure dels sollerics.

D'altra banda arriben els primers reconeixements al grup i al seu director, Guillem Bernat (elegit sollerí de l'any el 1980), i va creixent la seva presència en el panorama cultural mallorquí i també a d'altres indrets. Aires es un grup valorat arreu ja en aquesta època i les previsions pessimistes respecte a la consolidació del grup deixen de sentir-se per passar a la lloança i desitjos de continuïtat i d'avenç en els projectes encetats pel grup sollerí. L'any 1985 Aires rep el premi "Populars 85" atorgat per Ràdio Popular i el 1986 és elegit personatge "Sol" per aquesta empresa.

Un altre dels aspectes importants en aquesta dècada serà l'establiment de la seu definitiva del grup a Can Dulce, després de deixar Can Cremat, i la creació de l'Associació Sollerica de Cultura Popular. Tenir un lloc estable permet al grup plantejar-se l'ampliació de les activitats que duu a terme i donar cabuda a nova gent que pot oferir les seves activitats, alhora que dóna accés a la cultura a molta gent que altrament no ho hagués pogut fer. La creació d'una incipient escola de música és l'exemple clar de la voluntat del grup per estendre el fet cultural a àmbits i sectors socials no inscrits únicament en el món de la cultura popular i tradicional.

Respecte a la filosofia del ball i de la recuperació de la cultura popular, Aires intenta desvincular el ball de l'espectacle com a única forma de concebre el fet folklòric, i retornar la cultura a l'espontaneïtat, l'autenticitat i a la manifestació de la manera d'ésser d'un poble.

Aires Sollerics demostrarà ja en els seus primers anys una gran preocupació sobre distints aspectes de les tradicions populars i les formes que aquestes han de tenir. En aquest sentit prendrà les següents iniciatives: recuperació del dimonis de Sant Antoni, recuperació de les festes de barriada amb presència de manifestacions de cultura popular (Biniarix, Horta, Estiradors, Port de Sóller...), investigació i intent de recuperació de danses⁵, com la dels cossiers, impuls i reivindicació d'instruments propis de la cultura popular (tallers i cursos de xeremies i flabiol, recuperació de balls amb aquests instruments), recuperació de les representacions dels Reis d'Orient.

Respecte al ball dels cossiers, i com a mostra del rigor adoptat per Aires en les seves actuacions, tot i que en un principi es va recrear un ball a partir de músiques existents a altres indrets i tenint en compte les afirmacions de Rullan i Mir sobre el ball existent a Sóller però que va desaparèixer molt aviat, el grup decideix no executar aquest ball degut a la manca de notícies sobre la seva execució, música i indumentària.

Pel que fa a la projecció externa del grup, a més de la creació de Sa Mostra, el grup viatja en aquests anys a Puerto Rico (1982), Burgos (1983), Extremadura (1984), Eivissa (1984), Txecoslovàquia (1985), Mataró (1985), Castelló (1988) València (1988) i participa en congressos a nivell estatal, com el celebrat a Madrid el 1985 per analitzar la problemàtica del folklore .

A Mallorca, als anys 80, proliferen les trobades de grups de ball. És un fet reivindicatiu que suposa la defensa i transmissió de la cultura popular, i és una constant en els moviments socials d'aquests anys: una cultura, en el seu sentit més ample, minoritzada pel règim anterior, intenta trobar el seu espai. Un aspecte capdavanter, doncs, en la trajectòria d'Aires va ser l'impuls i reivindicació de les anomenades "ballades populars" on es promou la dansa popular fora de l'encorsetament de l'espectacle i sense l'ús de la indumentària popular. Una manera més de divulgar i perpetuar el patrimoni rebut en el camp del ball i la

⁵ A diferència del terme ball, reservem el de dansa per als balls rituals de procedència popular però referits a celebracions religioses, normalment executats respectant estructura i música, ballats per homes dins les celebracions eucarístiques o en les processons (Corpus, patró,...).

música que es posa a l'abast de molta més gent i que, de manera natural, anirà incorporant aquesta forma cultural en el panorama de les nostres viles i ciutats. Cal dir que, en un principi, aquestes ballades sense indumentària promogudes per Aires Sollerics no foren ben acceptades i fins i tot varen ser molt criticades pels sectors més conservadors dins el món del folklore, però que després han quallat de forma extraordinària arreu de Mallorca.

Un altre perill d'aquestes ballades i que sovint ha estat posat en qüestió per part d'Aires Sollerics és la desvirtuació de la tradició rebuda fent passar com a populars i improvisats balls que en el seu origen no ho foren. Així Aires sempre ha separat el camp de la investigació etnològica del camp del lleure o manifestacions/recreacions sobre la cultura popular: una cosa és el que es feia al segle XVIII o XIX i una altra és el que es vol fer en l'actualitat; el que ha procurat sempre Aires és no mesclar l'una amb l'altra.

Es tracta, doncs, d'evitar l'estandarització del ball i conservar les diferències locals i les particularitats de la tradició rebuda, alhora que fomentar la incorporació de gent més jove, de formacions amb criteris actuals, sense contaminar el que forma part de l'àmbit històric-cultural.

Per arribar a aquestes conclusions, entre d'altres, Aires proposa la coordinació i intercanvi d'experiències amb altres grups mallorquins que segueixen patrons similars. Aquestes trobades seran l'embrió de les futures Jornades de Cultura Popular a les Balears (Muro, 1993) i de la Federació de Música i Ball Mallorquí, ambdues creació d'Aires juntament amb altres grups (Escola de Ball de Bunyola, Revetla d'Algebelfí de Muro) i que començaran a ser realitat als anys 90.

Els anys 90, doncs, suposen una consolidació de tot el s'ha anat treballant la dècada anterior: divulgació del fet folklòric, establiment de bases i límits en l'execució de mostres i ballades, recuperació de festes, danses, balls i música, intercanvi amb altres grups i externalització de la nostra cultura. I tots aquests aspectes es veuen reforçats per una forta empenta en el camp de la investigació sobre tot en dos àmbits: els balls d'escola per contraposició als balls espontanis i la indumentària tradicional.

En el primer aspecte, Aires organitza un taller sobre el bolero a Mallorca i ho fa mitjançant la recollida d'informació de part de la tradició oral encara existent, amb una trobada de distints grups i persones de distints pobles de Mallorca on encara es conserva l'estructura d'aquest ball i també amb una trobada de distints indrets de la Península on el bolero es manté com un ball d'escola (País Valencià, Múrcia, Zamora). Les conclusions són concloents per al grup sollerí: el bolero és un ball d'escola, amb estructura fixa i reservat a les classes altes. Amb el temps passa a ser de caire més popular i apareixen les "boleres" o adaptacions que fa la gent d'aquells balls d'escola.

Pel que fa a la indumentària, tot i que ja el grup havia destacat des dels inicis per la cura tinguda en aquest àmbit, es fa una passa endavant i s'inicia un procés de recerca que comptarà amb l'ajuda d'investigadors d'aquest aspecte del patrimoni mallorquí, com és el cas de Mn. Bartomeu Mulet i Ramis, de Sineu, gràcies al qual es tindrà accés a testaments, inventaris i demés documentació sobre la indumentària tradicional dels ss. XVII al XIX. Fruit d'aquesta investigació s'extreuen els següents principis d'investigació:

L'estudi de la indumentària s'inclou en l'estudi del patrimoni i, per tant, de la història d'un poble. No es pot deslligar la indumentària dels fets socials, econòmics i històrics que condicionen l'ús d'una o altra peça de vestir.

La indumentària no pot ser un element subordinat a l'espectacle folklòric que es pot modificar a voluntat de qui l'usa, sinó que respon a la tipologia i època del ball (no és el mateix un bolero que una jota o un ball del s. XVIII o del XIX).

Cal una recerca i un treball de camp intens per tal de recuperar allò que encara no s'ha perdut pel pas del temps a cases particulars, museus, convents..., així com una feina documental recollida en inventaris, testaments, etc.

Ballada popular a finals dels anys 80

La indumentària forma part del patrimoni cultural d'un poble i descriu molts dels aspectes de la vida d'un lloc o temps, cal reflectir això mateix en els balls i les músiques que els caracteritzen.

Després de moltes trobades a Sineu, de moltes recerques en documents i canteranos, el 1991 Aires fa la primera desfilada d'indumentària dels ss. XVIII i XIX a Sóller. Aquesta novedosa línia d'investigació durà aquesta desfilada arreu de Mallorca al llarg dels anys, serà model i punt de partida per a la investigació d'altres grups i servirà de pauta per a la dignificació de la indumentària de molts grups a Mallorca que sempre han tingut com a referent el treball d'Aires Sollerics.

La tasca de recuperació, catalogació i conservació de la indumentària tindrà diversos col·laboradors i comptarà amb conferències, publicacions, tallers de confecció, mostres de distints tipus i comportarà una important tasca pedagògica arreu de Mallorca.

El camp de la investigació s'ampliarà en aquesta dècada amb les ja anomenades Jornades de Cultura Popular i amb la proliferació de conferències sobre distints aspectes de la tradició i patrimoni cultural impartides per especialistes en els distints àmbits i organitzades per Aires Sollerics o bé pronunciades per Guillem Bernat, director d'Aires.

Aires també avança en el camp musical i, així, afronta l'edició d'un disc de llarga durada (D'ençà d'una estona) on es fa recopilació d'algunes peces musicals, però sobre tot d'una manera de fer la música seguint els criteris tradicionals i sense incorporacions modernes d'instrumentació, harmonies o execucions. El criteri és el mateix que es segueix al ball: diferenciar la part patrimonial de la recreació sobre músiques tradicionals. La formació musical d'Aires experimenta canvis en aquesta època respecte als seus components i afrontarà el repte de noves i joves incorporacions al grup. És a partir de 1994 que Aires participarà cada any al concert de Sta. Cecília organitzat per Joventuts Musicals de Sóller on la música té el paper

Viatge a Egipte (1994)

protagonista i que serà l'inici de futurs concerts només de música oferts pel grup a distints indrets.

També Aires serà promotor de la vessant associativa i reivindicativa dels grups folklòrics, sovint usats per les institucions per donar una nota de color als seus actes, sense cap contrapartida i sovint amb un cert menyspreu. En aquest sentit, juntament amb altres grups, Aires serà fundador de la Federació de Música i Ball Mallorquí (1992) que al llarg del temps procurarà la dignificació de la tasca duta a terme pels grups i procurarà canalitzar ajudes des de les institucions, alhora que promourà les tasques d'investigació, divulgació i promoció de la cultura popular a Mallorca.

Aires és destaca també per la seva participació en actes solidaris i reivindicatius diversos: sopars d'Acció Social de Sóller, 'Manos Unidas', donants de sang, activitats a escoles, restauració de patrimoni, curses per la pau, actes anti-OTAN, correllengües i altres actes reivindicatius i diades en defensa de la llengua i cultura pròpia, etc.

Els viatges més destacats d'aquesta època són: Saragossa (1989), Vila-Real (1991), Ciudad Real (1992), Expo Sevilla (1992), Egipte (1994), Eivissa (1995), Grècia (1997), Port Aventura (1998). En 1997, Guillem Bernat inicia contactes amb una estudianta dels balls mundials procedent del Japó, Mari Hanashima, que s'interessa per aprendre els balls mallorquins i ho fa de la mà del director d'Aires. Aquest contacte durà al director del grup a fer un curs de ball mallorquí a terres japoneses i serà la llavor que durà el grup en dues ocasions a Japó.

La dècada es tanca amb el reconeixement que l'Obra Cultural Balear atorga aquest any: el premi "Bartomeu Oliver" recau en l'Associació Sollerica de Cultura Popular creada per Aires Sollerics i de la qual en forma part. El lliurament dels premis 31 de desembre es duu a terme al Casino de Mallorca el dia 18 de

desembre i el premi fou recollit pel President de l'entitat sollerica i director d'Aires Sollerics, Guillem Bernat.

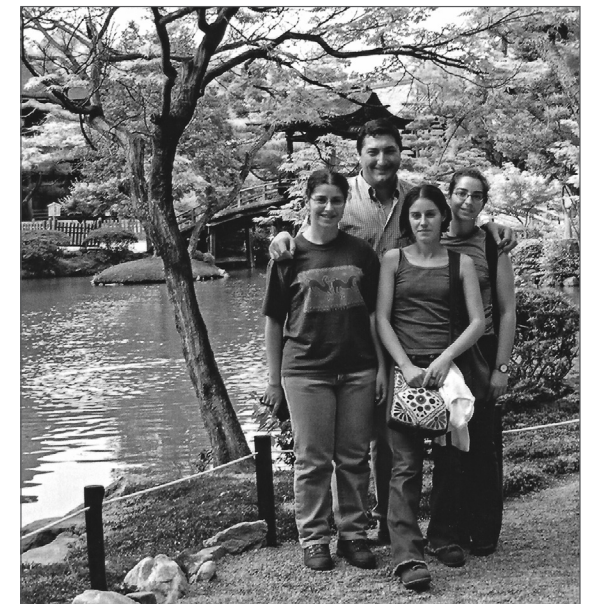
Durant aquests anys Aires consolida també la seva participació i la recuperació de festes populars i de barriada: Port, Biniaraix, Horta, Estiradors, festes de Sant Antoni i Sant Joan, ofrena de flors a la fira de Sóller, ballada a la fira de Sóller i vetlla d'armes el vespre del firó, festes de Sant Bartomeu de Sóller, festes de Deià i Fornalutx, ballada al començament de l'any, etc.

La dècada 2000 es caracteritza sobre tot per la continuïtat en tots els àmbits de treball oberts pel grup, la consolidació de la recerca en indumentària, l'ampliació del grup amb gent jove i per l'exportació del fet cultural mallorquí a terres molt llunyanes, així com la gravació d'un disc compacte: "Una tiringa".

Aires va traient redit de la feina feta en els inicis del mil·lenni, com ho demostra la conferència i curs que imparteix Guillem Bernat a París, a l'"Atelier de la dance", dirigit per na Jacqueline Robinson. Al mateix temps, Aires posarà en marxa, amb la col·laboració de la Federació de Música i Ball Mallorquí, una escola de xeremiers i flabiolers que serà l'embrió dels futurs xeremiers de Sóller.

La celebració del 30è aniversari del grup arriba juntament amb el gran ventall de festes populars, actuacions, ballades, concerts etc. en les quals Aires Sollerics es veurà implicat. Així i tot, Aires dedica un gran esforç a l'edició d'un disc compacte que es presenta amb motiu de la celebració de l'aniversari del grup.

Les mostres vives d'indumentària van proliferant i ja arriben pràcticament a tots els pobles i ciutats mallorquines. La recerca en aquest camp és valorada per altres grups, entitats i particulars, alguns dels quals decideixen seguir les passes d'Aires en aquest àmbit. També es requereix la col·laboració d'Aires per assessorar sobre la indumentària en diverses produccions audiovisuals. D'altra banda, la quantitat de peces atresorades fa que Aires lluiti per un museu o centre d'interpretació de la indústria tèxtil i de la indumentària i que es plantegi ampliar el camp de recerca al món de la conservació de les peces d'indumentària.

Japó (2001)

El 2001 arriba el desitjat viatge a Japó on el grup solleric participa a un festival en la ciutat de Nagano, seu dels jocs Olímpics d'hivern de 1998. També s'hi realitzen tallers de ball per a associacions que aprenen danses d'arreu del món. Després el grup es desplaça a Gifu, ciutat important pels seus temples budistes, on continuen fent tallers i actuacions. La gira continua a Kyoto, Yokosuka, a la província de Kanagawa, on el grup conviu amb famílies japoneses i pot conèixer la seva manera de viure i els seus costums. El viatge acaba a Yokohama, tercera ciutat del Japó pel nombre d'habitants.

El 2002 Aires viatja a Milà i a Bavària (Alemanya), el 2003 a Lanzarote, a Sant Sadurn el 2005, Jumilla (2005), Portugaleta (2006), Astúries (2007), Barcelona (2007), Cantàbria (2009). Actes solidaris proliferen també en aquesta dècada: amics de la llengua, curses per la pau, acció social de Sóller, trobada de la UNESCO, etc.

L'escola de ball, origen del grup, continua treballant i proporcionant nous components a Aires. Aquesta tasca didàctica i divulgadora de les tradicions i elements diversos de la cultura popular es veu completada amb l'oferta de cursos monogràfics sobre boleros, fandangos, etc. destinats al públic en general, cosa que farà que l'escola vagi constituint-se amb distints nivells i edats.

L'any 2004, commemoració del 35è aniversari d'Aires, el Govern de les Illes Balears concedeix el premi Ramon Llull a Sa Mostra, una de les creacions més importants del grup en els anys 70. També, dins els actes de la celebració de l'aniversari, Aires presenta un nou espectacle on es combina música, ball, indumentària i poesia.

El 40è aniversari (2008-9) suposa alguns canvis en la constitució de l'organigrama del grup. Degut a noves normatives aplicables a grups i entitats culturals, s'han de refer els estatuts d'Aires i és el moment de formalitzar també una nova junta directiva presidida per na Cristina Mayol i Antoni Marcús, antics components d'Aires.

En la dècada 2010-2019, en acostar-se la fita dels 50 anys d'activitat sense interrupció, el grup Aires Sollerics fa balanç del seu estat, però sobre tot obre el camí a un relleu generacional. Els membres més joves del grup comencen a prendre les regnes d'aquest projecte que és Aires Sollerics disposats a canviar coses, reforçar les existents i donar nous ànims al grup.

La veterania d'Aires, les experiències viscudes, els projectes duts a terme, els grans i petits objectius assolits donen un punt de vista de maduresa que permet una reflexió més serena. El moment de les agrupacions i entitats dedicades a la cultura popular no és el millor de la seva història: la globalització, la revolució en les comunicacions, la crisi en els valors identitaris, etc., fan que el món del folklore passi per alguns

Japó 2011. Taller de dansa a Nagasaki.

Fornalutx 2019

moments baixos. Aquesta crisi, que sofreixen de manera dràstica alguns grups amics d'Aires Sollerics, no tindrà uns efectes tan nocius en la formació sollerica, segurament gràcies a les bases sòlides establertes els darrers 40 anys. Tot i que hi haurà molts canvis quant als membres del grup, es continua tenint el referent dels anys passats i de projectes encara per fer. Malauradament, la que sí que pateix les crisis a tots els nivells és Sa Mostra que, després de la seva 31a edició, l'any 2012, deixarà d'existir.

L'any 2011 Aires es convidat de nou al Japó, però, degut als incidents esdevinguts a partir d'un terratrèmol de greus conseqüències en aquell país, només quatre persones hi viatjaren. En aquesta ocasió la representació sollerica actuarà i mostrarà la nostra cultura a Nagasaki i altres ciutats d'aquella illa.

El mes de desembre l'Obra Cultural Balear atorga el premi "Bartomeu Oliver" al grup Aires Sollerics dins la celebració anual dels premis 31 de desembre. La gala es celebra a l'Auditori de Sa Màniga a Cala Millor. L'OCB vol reconèixer la tasca duta a terme pel grup durant més de quaranta anys en favor de la cultura, de la recuperació del patrimoni que constitueix la indumentària i com a promotor de la Mostra Internacional Folklorica.

Durant aquests anys Aires continuarà la seva tasca divulgadora mitjançant espectacles, conferències, desfilades d'indumentària i actes solidaris. Destaquen els espectacles pel 45è aniversari (2014), els celebrats al teatre Principal de Palma (2015) i els que es fan a Sóller a benefici del patrimoni solleric, com és el realitzat el 2016 per la restauració dels vitralls de l'església de Sant Bartomeu, així com l'espectacle presentat a la plaça de Sóller a les festes de Sant Bartomeu de 2017. En l'àmbit de la recuperació de tradicions i festes populars, Aires participarà cada any en les recuperades festes de la barriada de l'Alqueria del comte, de Sóller.

La família d'Aires

Així les coses, s'arriba a la celebració del 50è aniversari del grup. La presentació del programa es fa el 27 de gener de 2018 a l'Ajuntament de Sóller i suposa el tret de sortida de dos anys plens d'actuacions, actes commemoratius, mostres, concerts, etc. per celebrar aquesta fita de 50 anys d'existència. Aquesta celebració, a més, suposa iniciar dos projectes ambiciosos pel grup: l'edició de dos compactes de música tradicional i popular i la confecció d'un llibre on es resumeixi la història del grup al llarg de tot aquest temps.

Membres d'Aires en actiu l'any 2020

MÚSICS

Flauta: Pep Forteza Colom

Guitarres: Magdalena Calafat Arbona, Joan Carles Simó Artero, Xisco Lladó Rotger.

Guitarró: Joan Carles Simó Artero.

Bandúrria: Marga Fiol París, Maria de Lluç Fiol París.

Llaüt: Cristina Fiol París.

Veus: Carme Albertí Navarro, Jordi Alujas Ruiz, Guillem Bernat Ferrer, Magdalena Calafat Arbona, Marga Campins Jordan, Victòria Cànovas Marroig, Pep Orvay Gelabert, Tomeu Sampol Bernat, Joan Carles Simó Artero.

Encara que formen part del grup, degut a diverses circumstàncies només poden col·laborar esporàdicament els següents membres: Ariadna Pons Puig (flauta travessera), Fabià Acosta Bota (violí), Naomí Arbona Sampol i Sílvia Arbona Sampol (cant). El mes de novembre de 2019 s'incorpora al grup com a cantant Miquel Àngel Muñoz i el 2020, també com a cantants, s'incorporen Margalida Frau Roca i Xisca Magraner Brunet.

BALL

Aina Alcover Sosa, Andro Bauzà Tímoner, Esperança Maria Bernat Bernat, Esperanza Maria Bernat Ferrer, Guillem Bernat Ferrer, Catalina Bisbal Castañer, Nofre Bisbal Castañer, Miquel Camaño Salom, Joan Cabrer Frau, Margalida Cabrer Frau, Maria Coll Ballester, Guillem Forteza Bernat, Xavier Forteza Bernat, Marga Forteza Oliver, Climent Garau Sampol, Juan Carlos Garcia Corino, Blanca Lluç Garcia Garcia, Marina Jaume Jover, Jordi Llabrés Garau, Antònia Maria López Bota, Sara Luque Martínez, Lluçia Marcús Golart, Júlia Marcús Golart, Maria de Lluch Marroig Pujol, Aina Nigorra Vaquer, Paula Nigorra Vaquer, Pere Pérez Marquès, Elionor Pérez Noguera, Aida Pons Puig, Aurora Pujol Colom, Diana Salinero Martín, Patrícia Sánchez de la Blanca Bernat, Maria de Lluch Sosa Rullan, Miquel Valls Albertí, Maria Valls Carpio.

L'agrupació cultural “Defensora-76” precursora del grup de teatre Nova Terra

Joan Mayol Bisbal

Resum

Aquest article tracta del naixement del grup local de teatre i varietats *Defensora-76* amb la seva evolució social i cultural fins a la seva posterior reconversió en l'actual grup de teatre *Nova Terra*, del qual parlarem en una pròxima comunicació.

1. Introducció

En l'època en què es creà el grup, feia anys que ja funcionava el Casal de Cultura amb la finalitat de servir de museu local. També es feien conferències i exposicions. A la Caixa de Pensions hi havia una biblioteca pública. També hi havien els grups juvenils dels Escoltes i de la Creu Roja; el Grup d'Esplai. La companyia de cinema amateur Wilma feia documentals i curtmetratges en súper 8. En el temps que ens ocupa feren *Xocolata a la pedra* (1974); *Es moneiot* (1974); *Sa mort d'en Nerón* (1974) i *Oli d'oliva* (1975). El director fou Francesc Pastor @Mariaina. També es creà la Mostra de Cinema Amateur Ciutat de Sóller, integrada dins el Círculo Sollerense. També actuava a ple rendiment el grup folklòric Aires Sollerics amb Guillem Bernat al capdavant. En quant al teatre, estava actuant la companyia *Es Borino Ros*, creada per Josep Canyelles Noguera i, l'any 1979, es creà el Grup de teatre Trui i un llarg etcètera d'entitats de tota mena¹.

2. La creació del grup

Corria l'any 1974 quan un grup de joves artistes desenvolupaven les seves arts musicals pels carrers, hotels i festes de Sóller, sovint a benefici de la Creu Roja local² o d'altres entitats. Un d'ells, Pep Bibiloni, un jove de 15 anys, va proposar a la cordovesa Maria Vázquez organitzar una sèrie de festivals a fi d'aglutinar a la majoria d'artistes tant masculins com femenins que actuaven dispersos per la geografia de la vall. El projecte no va quallar fins dos anys després, quan un diumenge del dia 2 de febrer de 1976, sota l'organització de Maria i Antònia Vázquez, Mateu Cifre, Antoni Pomar @Pandola i el mateix Bibiloni, començà el I Festival Defensora-76; dit així per dur-se a terme al teatre *Defensora Sollerense*, un local que fins a 1930 havia tengut moments de glòria amb la projecció de pel·lícules, representacions d'obres teatrals, sarsueles, combats de boxa i altres esports, etc, passant després per una llarga inactivitat³.

¹ QUETGLAS CIFRE, Antoni: *La Transició Democràtica a la vall de Sóller (1973-1983)*

² El 29 de juny de 1974 se celebrà la **Fiesta de Fin de Curso de Socorrismo** a la Creu Roja amb l'actuació de les orquestres Tiempo i Brasas (*sic*) i del grup folklòric Aires Sollerics. (Setmanari Sóller, 1974)

³ Setmanari Sóller, 1976

La presentació anà a càrrec d'Antònia Vázquez. Començà l'espectacle amb la desfilada de Majorettes i la Banda de Tambors i Cornetes locals. Seguidament balls mallorquins a càrrec d'Aires Sollerics. Representació humorística de Pep Martínez, Pep Bibiloni i Emili Mateo. Actuació de l'acordionista Joan Cardell, seguit dels conjunts musicals "The Yankees" i "Leyenda". Actuació de la jove promesa de la cançó local Mari Verdu, i per acabar els mateixos Pep Martínez, Pep Bibiloni i Emili Mateo, amb les seves guitarres, oferiren una bona actuació acompanyats del "Coro Mixto del Colegio Nacional Es Celler"⁴.

Val a dir que el grup estava obert a tothom que hi volgués intervenir. L'entrada era totalment gratuïta; això sí, es venien paperetes per un sorteig per a poder sufragar totalment o en part les despeses de les funcions.

3. Els festivals

Fins a 10 festivals es celebraren majoritàriament al local *Defensora*, essent el darrer el que oferiren el 29 de desembre de 1978. A finals del 77 es representà la primera obra de teatre, intercalant-la amb altres festivals. Però ja en el 79 es dedicaren exclusivament a les funcions teatrals. Per posar un exemple, en el sisè festival, la joveneta Ester Zamora interpretà les aleshores conegudes cançons de "*Marco y el mono Amedío*" de la popular sèrie televisiva. La rapsode Paquita Mateu recità dues poesies. El conegut "*Trío Juventud*" amb els cantautors Pep Bauçà (que havia substituït a Pep Martínez), Pep Bibiloni i Emili Mateo al front, oferiren al públic assistent "*Sueños*", "*Alma, corazón y vida*" i "*Ya llegó la primavera*". El mateix Pep Bauçà, posà música a un bell poema de Plàcid Pérez "*Voldria fer una cançó d'amor*". Les germanes Vázquez ballaren una sevillana i un pasdoble. Joan Mayol i Aina Alcover que s'estrenaven en aquell moment, interpretaren un sàinet titulat *La entrevista*, escrit pel primer, i que fou llargament aplaudit. Antoni Martorell @Cassolí, executà les cançons mexicanes "*Que lindos ojos tiene mi chata*" i "*La barca de oro*". El grup *Los Veteranos*, amb el cantant Pepín Mas, oferí el xotis "*Chula*" i "*La balada del vagabundo*". Seguidament "*Yo vendo unos ojos negros*" i "*Enséñame a cantar*". Actuació dels pallasos Yuki i Ramonini, el primer interpretat per Manuel Vázquez, pare de la directora. Julia Torres fou la presentadora de l'acte i, volent fer un número humorístic, va patir una aparatosa caiguda sobre l'escenari sense gaires conseqüències⁵.

En les darreres edicions, Pep Bibiloni s'atreu amb gran èxit amb cançons populars mallorquines, algunes d'elles temes interpretats anteriorment per M^a del Mar Bonet com "*Sa mort de na Margalida*", "*Un vespre de ball de màscares*", etc. Nombrosos artistes actuaren tant en festivals com en comèdies. Alguns només un sol vespre, altres com Joana Reus, Francina Martí, Pep Bibiloni, Emili Mateo, Joan Mayol, Paula Dolç, Maria Puigros, Toni @Cadiré, Pep Beade, Arnau García, etc., es consolidaren.

4. El teatre

A partir del setè festival el grup es va aventurar en el muntatge de diverses obres de teatre, essent la primera *Isabel Cortès, vídua de Pujol*, una peça teatral escrita l'any 1928 per Avel·lí Artis, pare del conegut escriptor i periodista del mateix nom. Aquesta obra i la segona, *Es metge Nou*, del "solleric" Miquel Puigserver, s'anaren intercalant amb altres festivals. Posteriorment, en acabar els festivals, posaren en escena *Can Miraprim*, de Martí Mayol (amb un excel·lent decorat) i *Els elefants també moren en primavera* (adaptació i traducció de Vicenç Terrassa de l'obra *Juré vengarme del zorro*, del conegut cineasta Martín Garrido). Tant *Es Metge Nou* com *Can Miraprim* són obres costumistes i es representaren fidelment, sense fer adap-

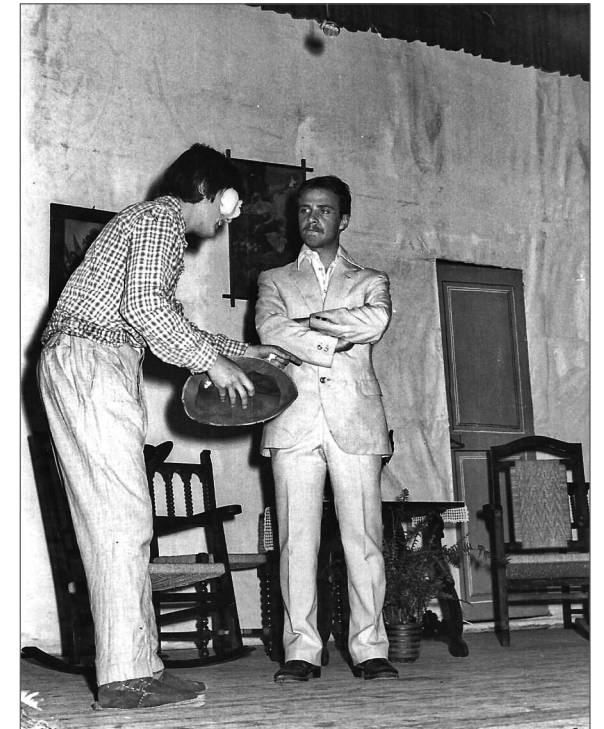
4 Setmanari Sóller, 1976

5 Setmanari Sóller, 1977

ES METGE NOU, amb Emilio Mateo i Joan Mayol

Mary Vázquez, ballant a un Festival

tacions ni traient la nombrosa "palla" que hi havia, molt comú en aquell temps que no aportava res de nou i feia les escenes massa tedioses. No obstant, es feren nombroses reposicions d'aquestes obres arreu de Mallorca (Casa Catalana de Palma, Sencelles, Alcúdia, Porreres, Muro, Pollença, Felanitx, Manacor, etc.).

A partir del sisè festival el públic començà a minvar, malgrat que les actuacions eren de millor qualitat. No sabem el motiu. Potser els festivals eren massa repetitius o una manca de publicitat efectiva. El fet de que Maria Vázquez escrivís al Setmanari Sóller tocant temes sensibles per la societat del moment o afiliar-se a un partit polític (esquerra sollerica) també pogué influir.

5. La reconversió a Nova Terra

El canvi de nom s'efectuà perquè el grup deixà el local social Defensora Sollerense per causes desconegudes. L'aleshores tresorer Joan Oliver no ho sap⁶. La mateixa Maria Vázquez no ho fa públic.⁷ -*Por razones que no vienen al caso*- diu. Possiblement tengué a veure el fet de que es muntà una discoteca a la sala i això ho feia totalment incompatible. El cert és que el 6 d'abril de 1980, Vázquez i Mateu Cifre abandonen voluntàriament la junta directiva del Defensora i passen a ocupar amb el seu grup algunes dependències del Centre Parroquial Victòria⁸. Dins una d'elles, a principis de maig, es celebrà una reunió per decidir el nou nom del grup. Cadascú en proposà un i l'escollit fou *Agrupació de teatre Nova Terra*, proposat per Pep Bauçà @Pel·lus⁹.

6 Consultat Joan Oliver, manifesta que no se'n recorda.

7 VÁZQUEZ PULGARÍN, Maria: *Los once años de la agrupación Nova Terra*. Dins l'especial "Número del centenari, 1885-1985"

8 MAYOL BISBAL, Joan: *Nova Terra. Trenta-sis anys fent comèdia*. Dins l'especial dels 125 anys "Sóller. Edició commemorativa, 1885-2010"

9 Informació personal.

FESTIVALS DEFENSORA-76

ESTRENA	PROGRAMA	LLOC
8-febrer-1976	I Festival	Defensora
24-maig-1976	II Festival	Defensora
24-juliol-1976	III Festival	Belles Pistes
16-octubre-1976	IV Festival	Defensora
27-novembre-1976	V Festival	Defensora
26-març-1977	VI Festival	Defensora
6-maig-1977	VII Festival	Defensora
29-novembre-1977	VIII Festival	Defensora
7-gener-1978	IX Festival	Defensora
29-desembre-1978	X Festival	Fornalutx

OBRES DE TEATRE DEFENSORA-76

ESTRENA	OBRA	AUTOR	TIPUS	LLOC
24-5-1976	La gran operación	Pep Bibiloni	Gag	Defensora
24-7-1976	Terror siglo XX	----	Esquetx	Belles Pistes
16-10-1976	Es soldat i sa criada	Toni Pomar	Sainet	Defensora
27-11-1976	Sa primera carta d'amor	Toni Pomar	Sainet	Defensora
27-11-1976	El tunante en apuros	Mari Vázquez	Sainet	Defensora
26-3-1977	La entrevista	Joan Mayol	Sainet	Defensora
21-11-1977	Isabel Cortès, vda. de Pujol	Avel·lí Artis	Comèdia	Defensora
29-11-1977	S'Estàtua	Joan Mayol	Gag	Defensora
5-5-1978	Es metge nou	M. Puigserver	Costumista	Defensora
5-1-1979	Can Miraprim	Martí Mayol	Costumista	Defensora
20-12-1979	Els elefants també moren...	Martín Garrido	Comèdia	Defensora

6. El local

Degut a la crisi de 1877 i per iniciativa d'Ignasi Alcover es fundà la que s'anomenaria "*Defensora Sollerense. Sociedad de artesanos y labradores*". La seva funció era proporcionar als futurs socis una ajuda econòmica i assistència gratuïta al metge, en casos de malaltia, ja que aleshores no existia la Seguretat Social. Però sobretot per poder disposar d'un local per a divertir-se després de la dura jornada laboral. Després d'emprar tres locals, el definitiu s'instal·là al carrer Real, just deu anys més tard. A més de les sales d'entreteniment es construí un espai de Teatre, el primer que hi hagué a Sóller¹⁰. El president que acollí el grup Defensora-76 fou Jaume Oliver Sastre, que amb la seva Junta Directiva i altres socis celebraren el Centenari de la Societat. Degut a la crisi i a la manca de diners, l'edifici es tancà. Amb el pas del temps es va anar degradant fins a convertir-se en un habitatge de coloms, tant vius com morts. El teatre, enveja

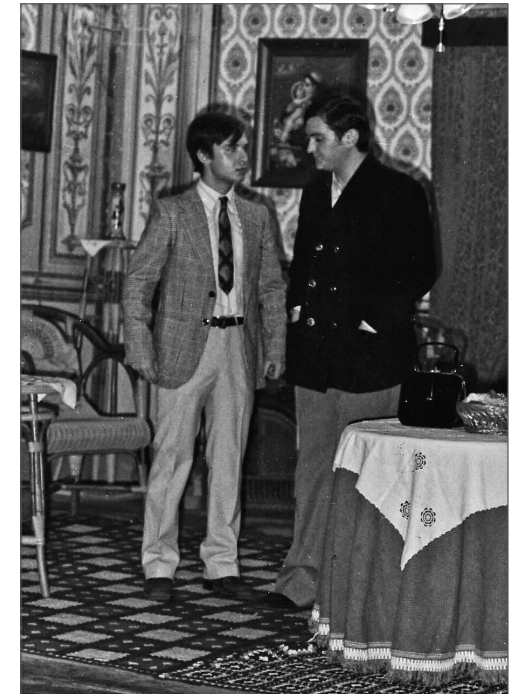
10 OLIVER, Joan: "*Defensora Sollerense, artesans i pagesos. Els darrers 100 anys*". Dins l'especial "Número del centenari, 1885-1985

L'Agrupació Defensora 76
 Vos vol fer passar unes hores divertides amb l'obra
CAN MIRAPRIM
 D'EN MARTÍ MAIOL
 que serà presentada per:

Il·luminada	Joana Reus
Remeis	Paula Dolç
Miquel	Mateu Cifre
Marieta	Carme Escolar
Marta	Sita Escolar
Tonet	Joan Maiol
Pep	Josep Bibiloni
Màxim	Antoni Pomar
Bernat artal	Josep Pomar
Pilar	Francina Martí
Criada	Ventura Aroca
Criat	Emili Mateu
Un home	Antoni Pomar
Maria de miraprim	Antonia Pomar

APUNTADORS: Josep Beade i Feli' Garcia
 IL·LUMINACIÓ I SO: Antoni Valls
 MAQUILLATGE: Maria-Magdalena Ballester
 MOBILIARI I DECORACIÓ: Mateu Cifre, Francina Maiol i Josep Bibiloni.
 VESTUARI: Germanes Vazquez
 ENS HA DUIT MES DRETS QUE UN CIRI: Maria Vazquez

Programa de mà de CAN MIRAPRIM

CAN MIRAPRIM, amb Joan Mayol i Pep Bibiloni

de tot Mallorca, té unes possibilitats excepcionals i una bellesa i característiques com pocs avui en dia¹¹. Degut a la manca de suport institucional, l'actual Junta es veié obligada a cedir-lo i en l'actualitat és de titularitat municipal i ja s'han començat a fer obres de reforma i remodelació a fi de dignificar-lo per poder ser emprat per les nombroses associacions de Sóller.

7. La directora del grup

Maria Vázquez Pulgarín, na Mary (Còrdova, 1947 - Sóller, 2005) estudià disseny a Còrdova, tall i confecció. Traslladà el seu domicili a Sóller, on es casà amb Mateu Cifre, malacòleg. El 1978 es donà d'alta com a voluntària de la Creu Roja de Sóller i hi fou presidenta des del 1990 fins al seu traspàs. Implantà, entre altres, el servei de Teleassistència. Assumí les tasques d'acolliment de refugiats bosnians que fugien de la guerra (1992) i les d'una trentena d'infants de Txetxènia. Fou corresponsal de premsa, ràdio i televisió del Grup Serra. Fundà (1976) i dirigí amb Joan Mayol (regidor) l'agrupació de teatre Nova Terra (abans *Defensora-76*), on representà obres clàssiques o populars. El gener del 2004 és guardonada amb la medalla de plata de Creu Roja i el Reconeixement de Mèrits de l'associació sollerica de Cultura Popular i, a títol pòstum (2006), amb el Premi Ramón Llull del Govern de les Illes Balears. Mor el 7 de setembre de 2005, després d'una llarga malaltia, als 58 anys. El grup, consolidat, té continuïtat després de la seva mort. Descansa en el cementiri municipal de Sóller¹².

11 CASASNOVAS, Jaume: "*Defensora Sollerense. 133 anys dedicats al poble de Sóller*". Dins l'especial dels 125 anys "Sóller. Edició commemorativa, 1885-2010"

12 ALENYÀ, Miquel: *Miquelcinema. El bloc de Miquel Alenyà*. "miquelcinema.blogspot.com"

AGRUPACIÓ DE TEATRE DEFENSORA-76

Darrere: Toni Pomar, Joan Mayol, Toni Luque, Llorenç Oliver, Francina Martí
 Enmig: Manuel Vázquez, (?), Mateu Cifre, Toñi Vázquez, Pep Beade, Emili Mateo, Paula Dols, Maria Puigros
 Davant: (?), Maria Vázquez, (?), Javi Vázquez, (?), Feli García, Amador, Joana Reus

8. Bibliografia

- ALenyà, Miquel: Miquelcinema. El bloc de Miquel Alenyà. "miquelcinema.blogspot.com"
- ARBONA OLIVER, Andreu: "En el Centenari de la Defensora Sollerense. Una mirada cap enrere" Setmanari Sòller, 1978
- CASASNOVAS, Jaume: "Defensora Sollerense. 133 anys dedicats al poble de Sòller" Dins l'especial dels 125 anys "Sòller. Edició commemorativa, 1885-2010"
- MAS VIVES, Joan: "Diccionari del teatre a les Illes Balears, 2003"
- MAYOL BISBAL, Joan: "Nova Terra. Trenta-sis anys fent comèdia". Dins l'especial dels 125 anys "Sòller. Edició commemorativa, 1885-2010"
- OLIVER, Joan: "Defensora Sollerense, artesans i pagesos. Els darrers 100 anys". Dins l'especial "Número del centenari, 1885-1985"
- QUETGLAS CIFRE, Antoni: "La Transició Democràtica a la vall de Sòller (1973-1983)" El Gall Editor. Col·lecció Alofre, 4
- VÁZQUEZ PULGARÍN, Maria: "Los once años de la agrupación Nova Terra". Dins l'especial "Número del centenari, 1885-1985"

9. Fonts

Setmanari Sòller, 1974-1980. Fonts orals: Emili Mateo, Joan Mayol, Joan Oliver, Pep Beade (fotografia del grup)

Generació d'artistes, pintors i escultors (2000-2020)

Pep Bauçà i Pizà

Resum

Prescindiré de l'ordre alfabètic dels artistes. M'ha semblat bé en la recerca dins una primera etapa esmentar els pintors i escultors qualificats i considerats un exponent viu de la vida artística de Sòller dins el segle XXI, quan n'han transcorregut ni més ni manco que vint anys. Són saba que treballa amb força i cerca nous camins.

Potser ara és el millor moment per parlar dels treballs i la seva investigació dins aquest període de temps. Solament incloc el seu quefer d'aquests vint anys darrers. Cal no oblidar que l'història dels artistes escollits comença molt més enrere. Esper que es tingui en compte. Es tracta d'artistes nascuts a Sòller o que hi treballen dins aquest període de temps ressenyat (2000-2020).

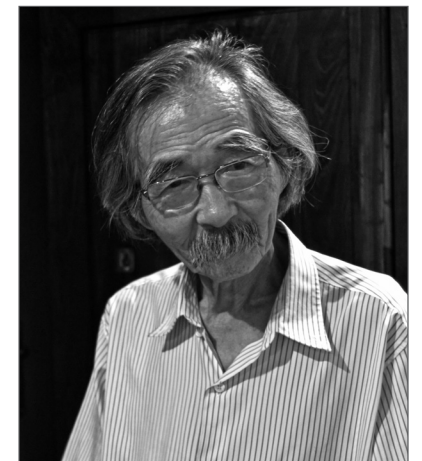
He procurat registrar en aquesta comunicació els noms dels artistes que són de marcat interès per a col·leccionistes i comentaristes al llarg d'aquests vint anys (2000-2020) i que segurament aconseguiran no quedar estancats enriquint la vida artística, posant-hi feina, creació, il·lusió, esforç, estudi..., i tots els sacrificis necessaris. Es tracta de donar encara molt més de si, obrint-se a nous horitzons.

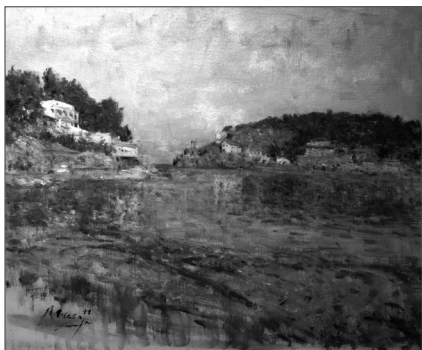
No penseu que el resum de cada un dels artistes podria ésser, en certa manera, un equivalent complet al seu història. No és així. El meu propòsit implica la participació personal de l'artista com a simple relator d'aquest període de temps.

MASAYA NISHIMOTO (*Tòquio, 1932*)

He capgirat el començament de la ponència que tenia previst recordant els pintors que el llarg d'aquests primers vint anys del segle XXI s'han obert a nous camins i que avui tenen un seguiment i una voluntat constant, com mencion al principi. Els pintors ressenyats, cal comentar-los i admirar-los amb passió.

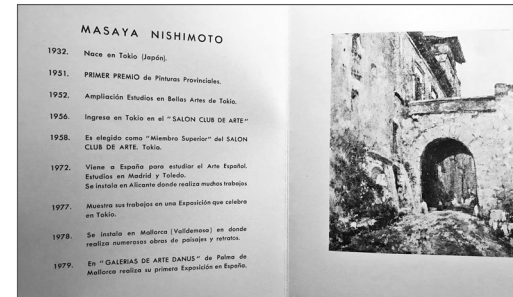
El motiu de canviar el començament és el de dedicar un espai al pintor que avui Sòller coneix i contempla en més d'una ocasió. Es tracta de Masaya Nishimoto, nascut a Tòquio (Japó) l'any 1932 i que du residint a la nostra Vall més d'una trentena d'anys. Masaya fou primer premi de pintura a diversos certàmens provincials en el seu país. Amplià estudis en

Belles Arts a Tokio, i ingressà el 1956 al Saló Club d'Art i dos anys més tard, fou elegit membre superior del mencionat Saló.

El 1972 ve a Espanya per estudiar Art i ho fa a Madrid i Toledo. S'instal·la a Alacant, realitzant una important col·lecció de treballs, que anys més tard exposarà a Tòquio. El 1978 torna a Mallorca i viu una temporada a Valldemossa, pinta paisatges i alguns retrats. El 1979 realitza

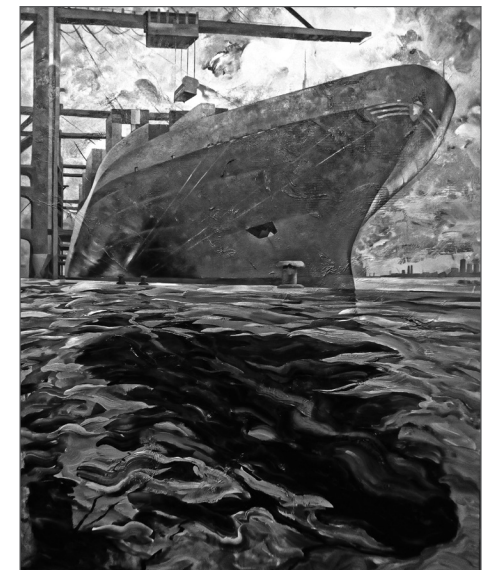

la seva primera exposició a Espanya, i aquesta té lloc a les galeries Danús, de Palma.

Masaya Nishimoto ha trobat a Sóller el lloc de la seva creació artística, identificant-s'hi de cada vegada més.

MIQUEL ÀNGEL BERNAT BUSQUETS (Sóller, 1968)

El pintor té el seu estudi obert al públic al carrer de sa Lluna -Cas Sarrièr-, un dels carrers de més anomenada i transitat de la vila. L'artista hi treballa i atén les persones que s'aturen a contemplar les seves creacions. Miquel Àngel és un pintor creatiu amb una gran formació i treballa amb honrades. Estudià a l'escola Arcàdia els anys 1984-86, a l'escola lliure del Mediterrani, que dirigia Xim Torrens (1988-91), i la de Joan Vich, 1991-94. Els anys 90 realitza tota una sè-

rie d'exposicions a Menorca, Sóller i la primera individual a la galeria Bearn de Palma i obtingué el primer premi en el concurs de cartells de la Mostra Folklorica, de Sóller. Finalista en el premi Ciu-

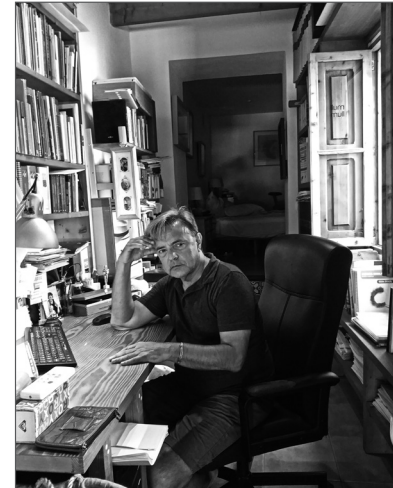

tat de Palma. Segon premi en el concurs Art Jove. Participa en dues col·lectives, "Arte Loreto", d'Itàlia.

L'any 2000 comença un nou itinerari expositiu. Pren part a la mostra anomenada "Art. Expo Jove" de Barcelona el 2000 i al llarg d'aquestes dues dècades exposa cada any sense interrupció. A l'hotel Mardavall, en dues ocasions, la galeria Maneu de Palma, en tres, a la galeria pròpia en el centre de Sóller, en deu ocasions, col·lecció de Can Prunera, dona una obra, pren part a la Nit de l'Art els anys: 2012, 13, 14, 15, 17, 18 (galeria Art Mallorca i Nit de l'Art Sóller), galeria Aina Pastor de Palma, galeria Menorca, Cafè Nou, Maran, Ernest, Can

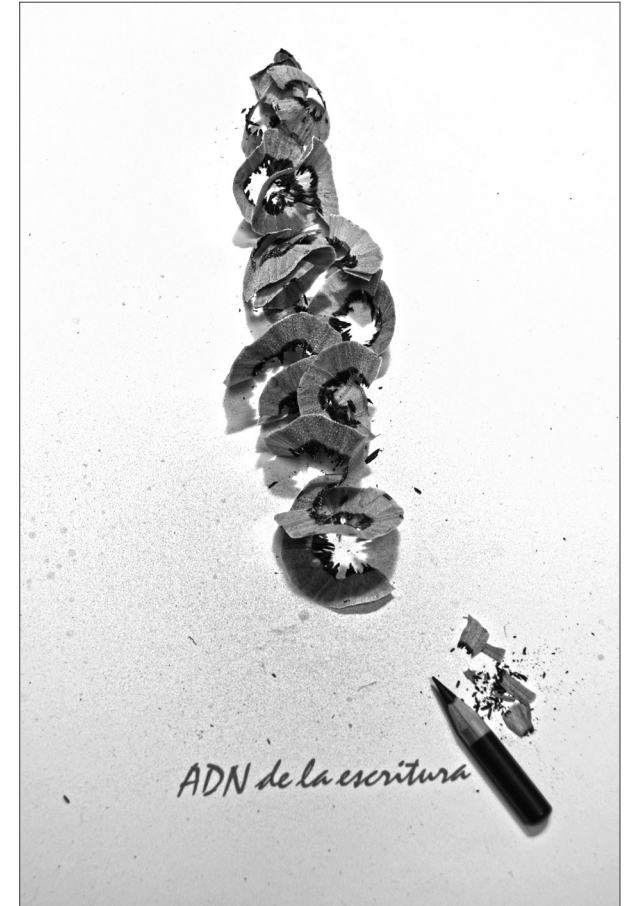
Perlus... Miquel À. Bernat té obres repartides a través d'importants i valuoses col·leccions a Nova York, Londres, París, Viena, Holanda, Madrid, Austràlia, Grècia... En definitiva és un artista pintor reconegut de primera magnitud.

SALVADOR MARTINES MUÑOZ (Sóller, 1962)

Autodidacta. Primera exposició 1995 al Museu de Ciències (Sóller). Publicació d'una carpeta de gravats i linòleum "Missatges de mestissatge" conjuntament amb l'artista Francesc Lorente.

La seva primera exposició fou la publicació d'una carpeta de gravats i linòleum "Missatges de mestissatge" conjuntament amb l'artista Francesc Lorente. 1995. Es va exposar al Museu de Ciències (Sóller).

... de POESIA EXPERIMENTAL

(*) Cal esmentar que als Premis de Poesia Visual o Experimental, a tots ells, quedar SELECCIONAT ja és una mena de premi..., ja que tots els seleccionats formen part d'una exposició col·lectiva i surten a un catàleg..., a tots els premis de poesia visual o experimental s'hi solen presentar entre 170 i 200 artistes -entre artistes nacionals i internacionals-, a tots els premis en solen seleccionar entre 25 i 30.

- Seleccionat / finalista en el III Premi de Poesia Visual a Bormujos (Sevilla), novembre de 2018, amb l'obra Paraules mel·líferes.

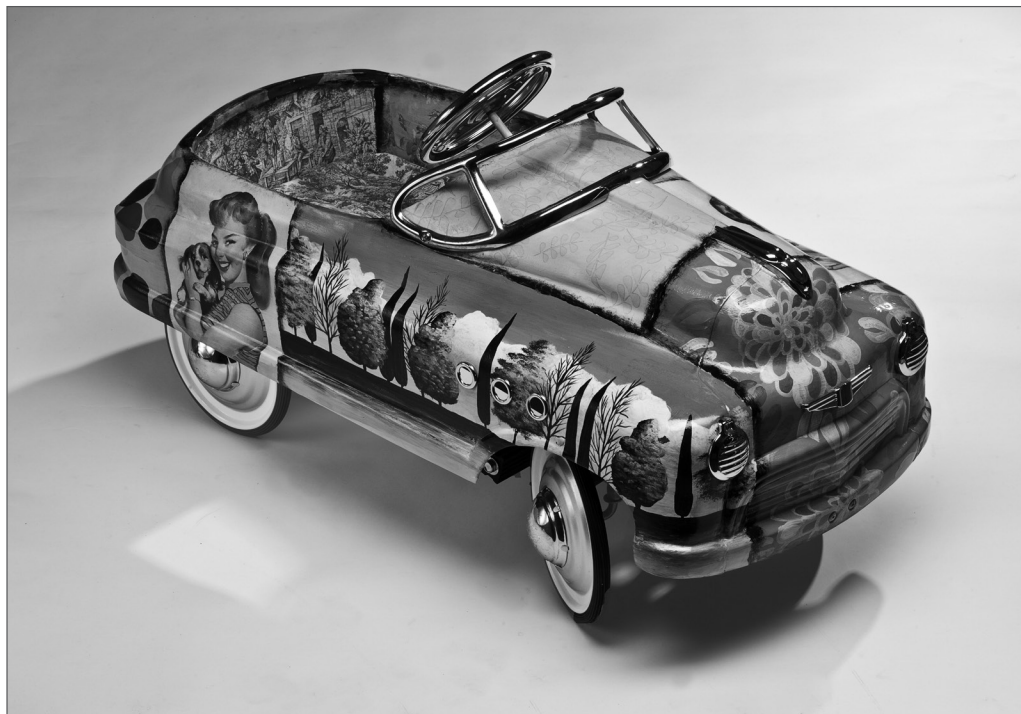
PEP GIRBENT (Sóller, 1969)

El 23 d'agost de 1990, galeries Mora inaugurava la primera exposició del pintor Pep Girbent. Mitjançant aquesta exposició obria el seu historial expositiu. Avui el pintor ha realitzat importants exposicions amb un desplegament de valuosos comentaris a càrrec de crítics i comentaristes.

Vegeu els catàlegs raonats editats per Horrach Moyà.

PEP GUERRERO (Port de Sóller, 1966)

Transcriu la informació que el director del setmanari *Sóller*, Lluç Garcia, publicà a *Brisas* el passat 24 d'agost amb motiu de l'exposició de Pep Guerrero, al museu de Can Prunera, en el desè aniversari de la seva obertura. Exposició titulada "D'Orient a Occident, de l'antiguitat als nostres dies". Es tractà de la primera vegada que aquest creador mostrà la seva obra a la nostra ciutat i se sentí molt satisfet d'exposar en el museu modernista perquè des que el visità per primera vegada li feia una gran il·lusió. Guerrero combina objectes en desús o art antic amb els atractius gravats, donant-los una nova vida.

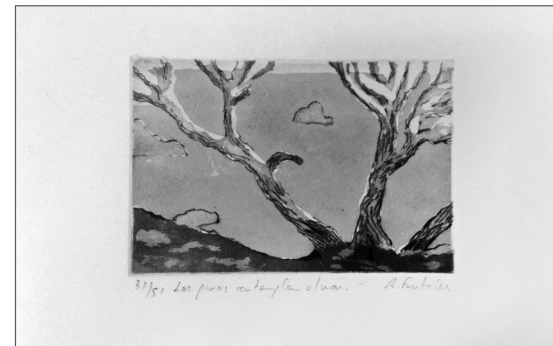
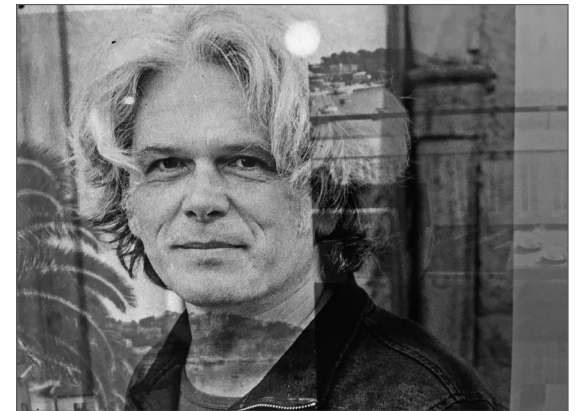
Exposicions individuals

Ferran Cano (Palma i Barcelona). Yvonamav Palix (París i Mèxic). Espacio Minimo (Múrcia). Punto (València). Siboney (Santander). Alonso Vidal, (Barcelona). Blanca Soto (Madrid). Lucia Dueña, (Oviedo). Carmen (Castelló). Caldwell Snyder (San Francisco). Benot (Cadis). Casal Sollerie (Palma). Castillo de Santa Catalina (Cadis). Sala Alameda, (Màlaga). Ridavia (Cadis). Espace d'Art André Malaraux (Colmar). Sala Gòtica (Lleida). Pescaderia Vieja (Jerez de la Frontera).

Col·lectives: Fires d'Art Arco. Fiaç Cologne, Índia, Chicago, Miami, Bologna, Roma, Londres, Mèxic, Buenos Aires, AAF Nova York.

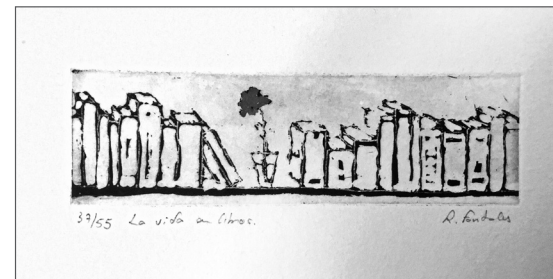
RICARDO FONTALES (Madrid, 1961)

Dins un petit recinte rectangular que pot passar desapercebut, ubicat en el carrer de sa Lluna –davant Art i Mans– té el seu taller estudi l'artista Ricardo Fontales, fincat a Sóller des de 1995. Fontales cursa el primer curs de Magisteri i als 23 anys passa a una acadèmia privada d'art en el barri de Salamanca, durant tres anys estudiant dibuix i pintura. El 1985 guanya les oposicions de funcionari de correus, deixant de viure a Madrid per viure a diferents poblacions d'Astúries i Galícia, fins que vingué destinat a Mallorca, concretament a Sóller.

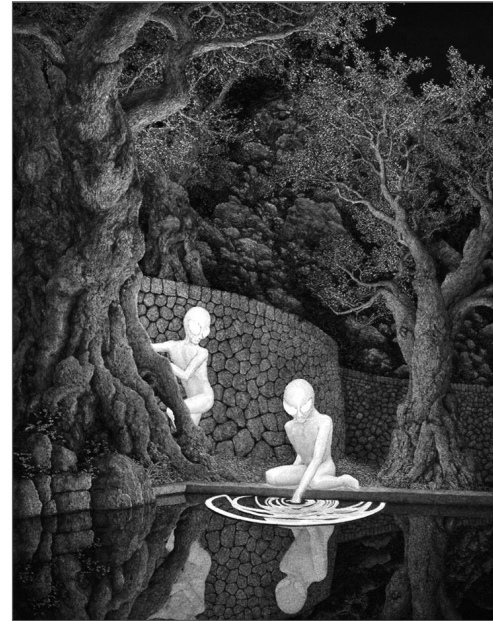
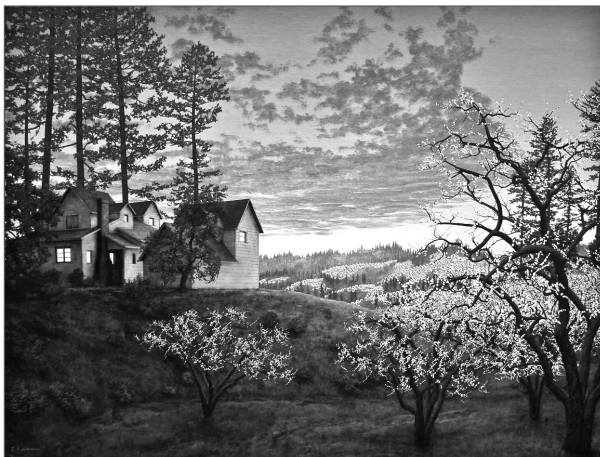
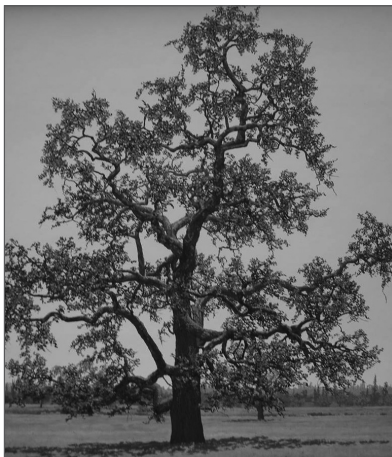
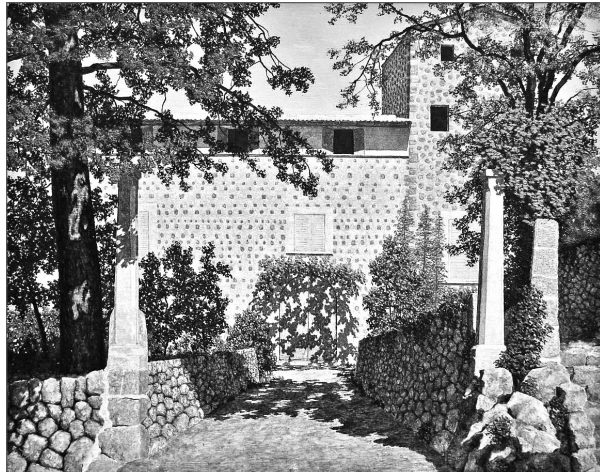
El 2005 va rebre classes de gravat durant quatre anys amb l'artista Geoff Mcewn. Cinc anys després, el 2010, inaugura el taller Lluetàtic Creusa, on treballa i exposa les seves obres.

Ricardo Fontales ha pres part a exposicions col·lectives convidat per artistes residents a Sóller.

LAWRENCE SIMMONS (Oaklanda, 1951)

Viu a l'horta de Biniaraix des del 2014. Gaudeix d'una de les millors vistes des Barranc. Lawrence passà la seva infància a la zona de la badia de San Francisco, Califòrnia. L'artista manifesta que l'obra ha d'estar tota sola, independent, que ha de parlar per si mateixa i que el seu autor, tant el del passat com el del futur, tenen poca importància. De molt jove (1973) va tenir l'experiència de viatge amb motxilla per Europa, visitant catorze països i una estada de quatre mesos a Espanya. Aprofità per apropar-se als museus del Vaticà, el Prado, el Louvre..., el que el despertà sentir-se pintor. Tot el que ha fet té molt a veure amb la pintura clàssica europea. El 76 comprà la primera tela i començà a pintar paisatges congruents dins el pensament europeu, i sent conscient d'aquest fet de sentir-se pintor. El 77 sortí del seu entorn i vingué a Mallorca, a viure a Deià. Es troba dins una gamma d'escriptors, pintors, músics, essent Robert Graves el màxim exponent de la presència d'intel·lectuals. Lawrence es va sentir inexpert per a fer una obra d'art. La influència de Mati Klarwein el conduí a pintar i tornar a Califòrnia, però el seu pensament estava a Deià, on retorna per segona vegada i s'hi

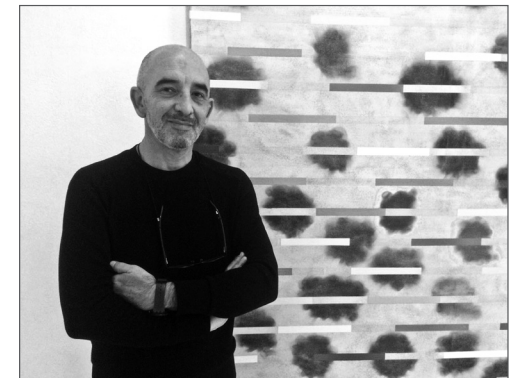
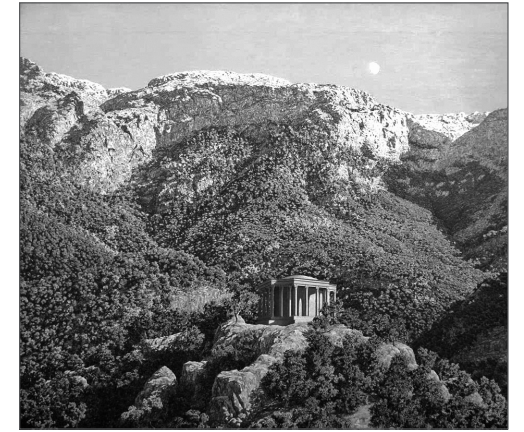
taris elogiosos de la seva obra. Va dur a terme el quadre Fornalutx, dos anys per donar-lo per acabat.

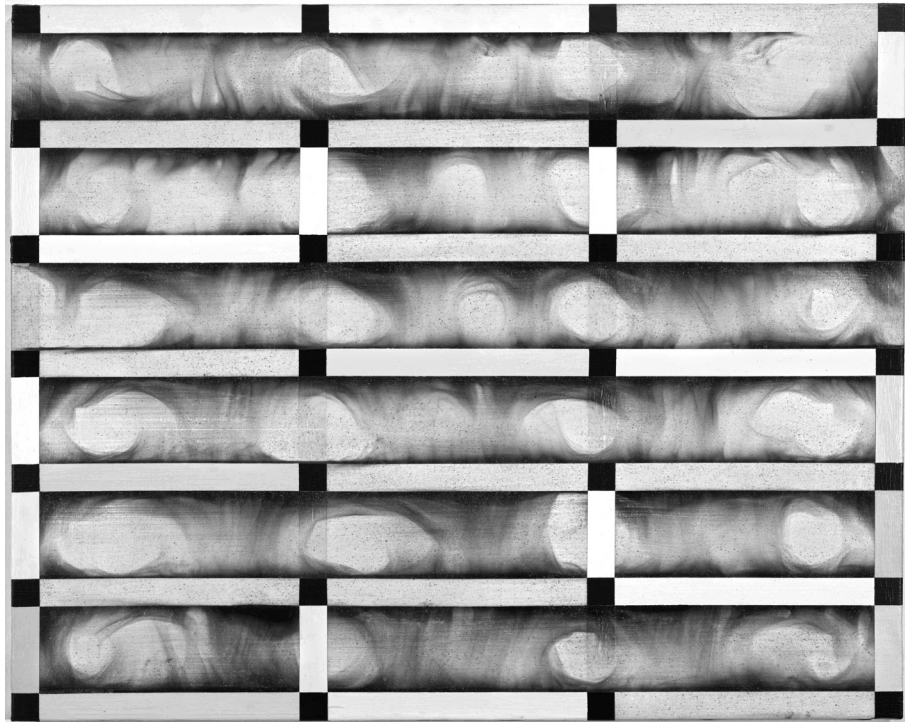
JOAN SOLER REBASSA (Sóller, 1963)

La meua relació amb el pintor Joan Soler ve d'anys enrere, essent jo professor del Col·legi de Montisison (PP. Jesuïtes). L'amistat continua i he seguit en certa manera la seva evolució artística ben fonamentada i solidificada.

La vocació pictòrica de Joan Soler fou molt primerenca, de fet, el 1976 obté el primer premi de dibuix Aspace - *Diario de Mallorca* i tres anys més tard, el primer premi al Certamen Juvenil d'Arts Plàstiques atorgat pel Ministeri de Cultura. Pintor associat a l'abstracció geomètrica, realitza la seva primera exposició a la galeria 4 Gats, el 1990.

En aquestes dues primeres desenes del segle XXI (2000-2020), Joan Soler ha realitzat les exposicions individuals següents: New Art. Barcelona, G. Ferran Cano, "Paisajes de la razón", Zamora, "El Bosc de Mondrian", Fundació Miró, G. Lluçà Homs (2), Barcelona. Xavier Fiol (2) Palma, Takase Center. Yokohama, G. Werkner, Viena, G. Abbuehl, Solothum (Suïssa), "Jardí Cremant", Casal Son Tugores, Alaró, Ferran Cano, Barcelona, G. Inés Barrenechea, Madrid, Museo de Huelva, Junta de Andalucía, C.D.A.N. Huesca. Gobierno de Aragón, "Fuego amigo". Espacio avam, Matadero Madrid, "Llum obscura". G. Àmbit, Barcelona, "La simetria de la Imatge", Casal Solleric. Ajuntament de Palma, G. Gemma Llamazares, Gijón.

Entre el 2000 i 2008 participa en diverses col·lectives: València, Palma, Biennal de l'Havana, Madrid, Brussel·les, Bèlgica, la Corunya, Barcelona, Turing, Londres, etc., participa a les mostres "Cadaver Wzquisit", "Concepte" de Joan C. Gomis, Royal Academy of Art de Londres. Itinerants per Eivissa, Maó, Barcelona..." "Tirando del hilo" XIX Bienal de Zamora, Royal Academy de Londres, "La Ciudad". Espacio U-Box, de Madrid, "Pass this on Espai Taca", comissariat per Jordi Pallarés. Joan Soler és premi Ciutat de Palma, Premi Bancaixa, Premi Fundació Pilar i Joan Miró. Realitza juntament amb el ceramista Lluís Castaldo, avui fill il·lustre de la ciutat de Sóller, l'execució del monument als Donants de Sang, ubicat a la carretera de Sóller al Port. L'agost del 2019 Joan Soler inaugura la seva "visió" de la Mare de Déu morta "llit de la Mare de Déu" a l'església de Sant Gaietà, de Palma, regentada pels Missioners dels Sagrats Cors. La intervenció artística és una iniciativa de la fundació Amics del Patrimoni que es duu a terme des de fa uns anys.

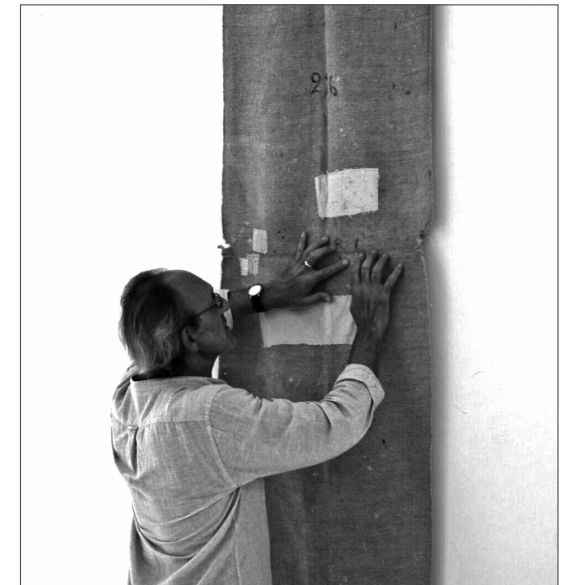
JAUME PINYA FLORIT (Sóller, 1953)

L'any 1979 va iniciar el seu historial pictòric a la galeria Pata Gallo de Saragossa. Posteriorment fou premi especial de les Illes Balears pel cartell *Festes de Maig 1984*. Jaume Pinya, juntament amb Toni de Cúber, creà el centre d'estudis i investigació Can Puig. Un espai d'art, taller i sala d'exposicions que ja ha complit els vint anys.

Indubtablement que al pintor i artista Jaume Pinya, cal dedicar-li planes senceres comentant el seu historial. Persona dotada amb recorregut d'un marcat caràcter.

Exposicions individuals: (2003) Can Puig (2006) *Recipiente de Cantos*. galeria Carlos Roldós (2007), exposició conjunta amb Toni de Cúber, a la mencionada galeria. (2011) *Terra i Aire*, Can Puig. (2013) *Fils de la Serra- Laberint de pelegrins*, Museu Modernista Can Prunera. (2016) *Entre Llocs*. galeria B2 Espai d'Art Sóller.

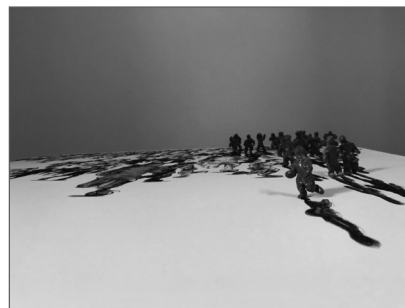
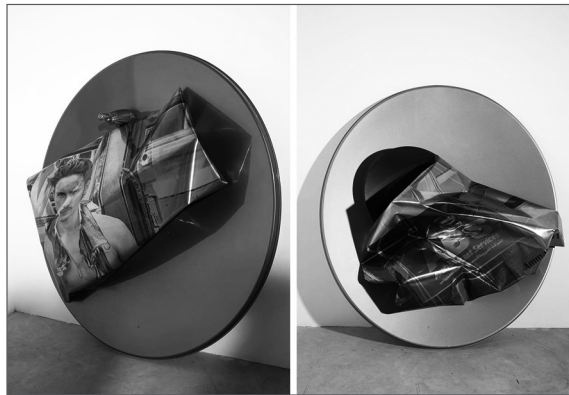
Jaume Pinya participa en les publicacions següents: il·lustra el poema de Ramon Picó i Campamar *L'adéu del Jueu*. Introducció de Josep M. Pomar. Editat per la Fundació Guillem Cifre de Colonya. *Anterem* Revista Literària. Milà, Itàlia. *Zen and Art*, Edicions Nicola Frangion, Monza. "17" Edicions la Cloaca. Barcelona. "Le Atendió: A.M." Poemes i Cartes de David Pérez. València.

FRANCESCA MARTÍ (*Sóller*)

Per mi, record aquell recorregut per la plaça de Biniaraix, acabada la jornada d'una de les trobades de pintors que organitzava el pintor Josep Maria Munar, i que l'horabaixa eren exposades damunt la voravia per escollir les premiades per part d'un jurat del qual vaig formar part juntament amb Pere A. Serra Bauzà (Sóller, 1928 - Palma, 2019) decidírem de manera raonada premiar l'obra de Francesca Martí, participant desconeguda i molts d'anys després ha aconseguit convertir-se en una artista acreditada internacionalment. La premsa dona ressò especial a totes les seves inauguracions i la crítica i els comentaristes elogi en l'obra de la pintora.

Actualment viu i treballa entre Espanya i Suècia.

AINA PASTOR CASTAÑER (*Sóller, 1965*)

No puc deixar d'esmentar que el primer contacte que vaig tenir amb la pintora Aina Pastor fou amb motiu de visitar el seu estudi durant les Fires i Festes de Maig de fa uns quants anys. Actualment visito la galeria que ha obert al barri de Santa Creu de Palma. Puc agrair a Josep Morell, que ha estat un gran col·laborador en aquesta tasca, que m'hagi posat en contacte amb la pintora i amb molts d'altres artistes.

Aina Pastor té una sèrie de llicenciatures i ha realitzat tallers i cursos de pintura amb la finalitat d'estudiar els beneficis de la creativitat artística per sanar conflictes psíquics com a ajuda al desenvolupament personal.

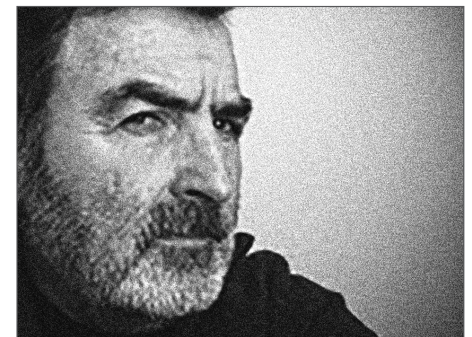
La seva obra és una expressió de vivències profundes utilitzant diferents tècniques com pintura, gravat, fotografia, ceràmiques... A l'actualitat dirigeix la galeria Aina Pastor Art-Palma, ubicada en el barri de Santa Creu, on tenen lloc freqüents exposicions de destacats pintors.

FRANCESC LORENTE I JORQUERA (*Sóller, 1953*)

“Cada artista es deu a si mateix, ha de crear el seu present. Y crear un segon futur millor per als altres.

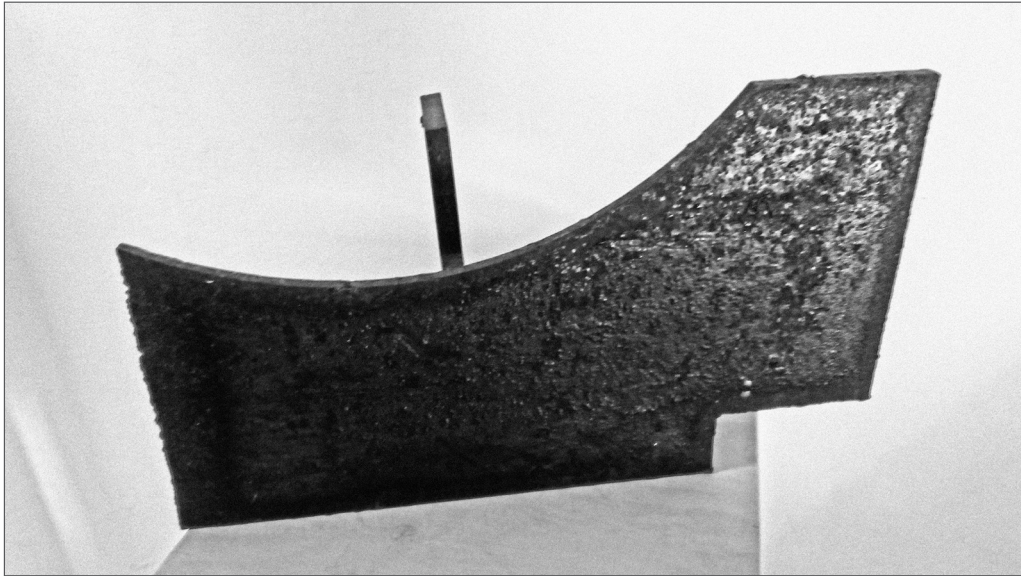
Només sé que la meua lluita començà amb les meves mans i ara continuu fent-la amb el meu cervell i el cor obert al món.”

L'any 1980 es va titular en Art Publicitari per l'Escola

d'Arts i Oficis de Palma i té un Postgrau en Museologia per la UNED. La seva obra destaca per l'experimentació i la poesia visual.

Ha participat en nombroses exposicions individuals i col·lectives tant a Mallorca com a fora.

TOMEU REYNÉS PASTOR
(Sóller, 1980)

Des de ben petit ja es va interessar pel món de l'art, i va realitzar diferents cursos de pintura per adquirir-ne la tècnica. Va començar pintant a l'oli amb una tècnica molt personal i va ser el seu primer viatge al Nepal, on descobrí la tècnica de la pintura

nepalesa, emprant pigments naturals i creant els seus propis llenços. A partir d'aquí es considera un artista autodidacta, mesclant totes les tècniques adquirides durant aquests anys i creant les seves obres a partir de materials reciclats, inspirades en els seus viatges i sobretot, en el lloc on resideix.

Tomeu Reynés és un gran artista interessat en la feina artesana i és per això que no crea només quadres, sinó també escultures. Des d'elements tallats sobre olivera fins a obres surrealistes fetes amb diferents materials reciclats. A l'actualitat està treballant amb una sèrie d'obres pictòriques titulada "Pedres i Arbres", referent al paisatge de la nostra serra de Tramuntana amb el qual se sent molt identificat.

TONI DE CÚBER (Sóller, 1949)

Cursa estudis a l'Escola d'Arts i Oficis de Palma, a l'Escola Massana de Barcelona i al Conservatori Arts del Llibre de Barcelona.

Exposicions individuals: 2000 Can Puig, Sóller; 2002 Can Puig, Sóller; 2005 Can Puig, Sóller; 2006 Vi i Terra, Foravila Design, Biniaraix, Sóller; 2008 Casal Son Tugores, Alaró Ses Branques des Bosc; 2015 Can Puig, Terrer Boscat 2017 Espai d'Art B2 Sóller. Dins sa Boira.

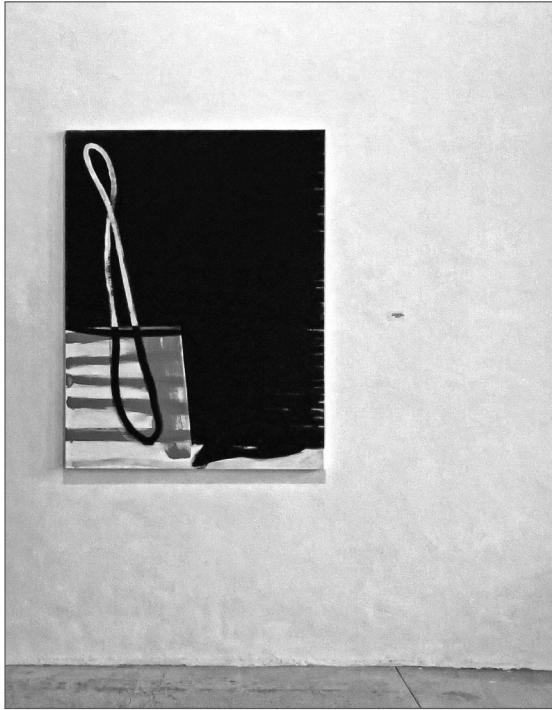
Cal reafirmar que en Toni de Cúber és un dels destacats pintors que conviuen a l'àmbit de la serra de Tramuntana.

TONI BARRERO BENNÀSAR (Sóller)

Toni Barrero, pintor de la vall de Sóller, Mallorca, és un artista amb dedicació completa a la pintura. Dins la diversitat de llenguatges que es mostren en el panorama artístic actual, Barrero mostra una opció clara, la pintura abstracta amb una relectura creativa sobre l'Expressionisme Abstracte nord-americà, entre la pintura de camp (color field) i el gest (action painting). El seu format és europeu, és més el format d'un Morandi o un Soutine que el més gran o extens de De Kooning.

Els colors de Barrero són clarament mediterranis, la seva visió és fortament influïda pel seu entorn, la vall de Sóller, que és cromàticament exuberant: colors blaus, verds maragdes, morats i blancs amb lluminositat i una vibració del Sud. El seu gest, que domina totalment o parcialment l'espai, té sempre un valor estructural, compo-

tiu: una intuïció raonada, un gest espontani però no salvatge. Aquests quadres respiren una harmonia que és la que el pintor interioritza i traspassa a les teles, una alegria que incita l'empatia de l'espectador.

Barrero és un pintor abstracte del seu temps, el seu llenguatge no és el dels pioners de la Modernitat, així domina i controla els ressorts expressius que constitueixen el seu joc plàstic. A la fi el que queda és la sensació d'autenticitat i vida dutes a terme en unes teles de proporcions petites però d'un tractament espacial ample. El camp de color i el gest mantenen un joc dialèctic delicat: les composicions i alternances de fons i figura no són mai repetides i dins la unitat de visió existeix una varietat amb solucions cada vegada diferents en cada quadre. Els colors intervenen a duo o a trio i el blanc hi juga com un color més. Reflexió prèvia i dilatada en el temps i espontaneïtat d'execució ens faciliten les claus de l'artista.

La meua comunicació acaba amb un determinat grup d'artistes que és avui important. No hi són tots, en falten alguns. No obstant això, no pretenc dogmatitzar. Els ressenyats han deixat dins aquesta vintena d'anys (2000-2020) un record personal i artístic mereixedor d'atenció.

JOSEP Mª ALCOVER ENDOLZ (*Palma 1950*)

L'artista passa la seva infantesa a Sóller. Josep Maria Alcover tenia al seu estudi al carrer Pau Noguera, davant ca els seus pares. El seu pare exercia de manescal a la ciutat de Sóller.

Sense cap exposició en els seus historials, Alcover solament havia mostrat les seves obres, que foren molt ben valorades al crític d'art Josep Maria Almagro (Sóller 1915, 1979), i al pintor Juli Ramis (Sóller 1909, 1990).

El non del jove pintor, i any més tard escultor, sortir per primera vegada a les pàgines d'art amb motiu d'una entrevista amb Antoni Mateu (¿??) pintor que residia a Sóller.

El setembre de 1973 en el seu estudi vaig tenir l'oportunitat d'entrevistar a Josep Maria Alcover, i obrir el seu historial i al mateix temps donar a conèixer els seus començaments. Comentaristes, crítics, i col·leccionistes estan interessats amb la seva evolució.

Presentar una exposició al Palau Solleric (2006/2007), així com també les notes bibliogràfiques les trobam a l'Ajuntament de Palma (Ed. 1988).

El seu treball mai té un final per l'artista: crear, investigar formes treballant fusta, llautó, marbre o terrissa, en definitiva és un artista complet amb total entrega a la investigació.

Quan vaig sortir del seu estudi, ara fa quaranta sis anys, vaig pensar que de Josep Maria Alcover veuríem autèntiques realitats, i així puc dir que ha estat.

Geografia, medi ambient i territori

Joan Rosselló¹

Valoració de l'estacionalitat de pluges i inundacions al vessant de Sóller

Resum

La recerca presentada estudia l'estacionalitat de la precipitació i de les inundacions. En un context de canvi climàtic, l'evolució de la precipitació i els seus efectes relacionats guanya molta importància com a eina per a preveure possibles impactes i desenvolupar mesures de prevenció i actuació.

En el cas del vessant de Sóller, els resultats mostren com existeix una gran variabilitat estacional encara que la pluja manté una marcada distribució unimodal, amb la tardor com a estació més plujosa entre 1950 i 2000. En canvi, les precipitacions intenses i les inundacions tenen distribucions diferents, mixta en el primer cas i bimodal en el segon, encara que coincideixen en el fet de ser els mesos de la tardor (setembre, octubre i novembre) aquells més proclius a aquests tipus de fenòmens.

1. Introducció

Els canvis en la precipitació i els seus efectes són un tema d'estudi de gran importància a nivell mundial. Dins del sistema climàtic, la pluja és un element fonamental, subjecte a una elevada variabilitat (Guenni et al, 2008).

Aquesta variabilitat és tant temporal com espacial i afecta també als registres acumulats (Meseguer-Ruíz et al, 2017). A les àrees de clima mediterrani, l'estacionalitat és un factor més a considerar per l'estudi de la precipitació (González Hidalgo et al, 2002).

Per estacionalitat s'entén la variació periòdica d'una sèrie de dades, normalment dins un any. En el cas de la pluja, l'estacionalitat fa referència al seu repartiment durant els mesos de l'any, agrupats per estacions. Els patrons observats amb la comparació de diferents anys permeten un coneixement del comportament a esperar d'aquesta variable climàtica. A la vegada, aquesta estacionalitat pot relacionar-se amb elements naturals lligats a la pluja, com són les sequeres o les inundacions.

En aquest darrer cas, a l'àrea mediterrània s'ha comprovat la forta relació entre estacionalitat pluviomètrica i inundacions, encara que, recentment, s'estan observant canvis a diferents escales, relacionats amb el canvi climàtic (Bloschl et al, 2017). Els canvis en la distribució temporal de les pluges afecten tant a règims hídrics com a ecosistemes, el que justifica el seu estudi per a identificar el potencial im-

¹ Professor Col·laborador. Estudis d'Humanitats. Universitat Oberta de Catalunya. joanrosselloge@uoc.edu

pacte d'aquests canvis (Mallakpour i Villarini, 2017).

El treball que es presenta té un doble objectiu. Per una banda, valorar l'estacionalitat de la pluja a la vall a partir de les dades de l'estació B061 Sóller així com l'estacionalitat de les pluges intenses als diferents observatoris de la vall entre 1951 i 2000. Per altra banda, observar l'estacionalitat de les inundacions al vessant solleric a partir de les dades disponibles, des de 1700 fins a 2018.

Els resultats permetran valorar si l'estacionalitat mostra canvis al llarg del període estudiat i quins efectes poden tenir sobre l'àrea d'estudi.

2. Dades i mètode

2.1. La precipitació

La base de dades de pluges mostra els valors diaris (mm en 24 hores) i s'obté dels arxius de l'AEMET (Agencia Española de Meteorología). S'han emprat els valors recollits per l'estació B061, que compta amb una sèrie prou llarga i completa, ja que s'inicià l'any 1950.

Pel que fa a les pluges intenses, es consideren aquelles que superen el llindar dels 100 mm en 24 hores, xifra recollida per diferents autors en els seus estudis científics (Martín Vide, 1987; Martín Vide i Llasat, 2000; Romero i Ramis, 2002). S'han emprat els valors arreglats a totes les estacions del vessant solleric en el període 1950-2010, el que permet comparar aquests episodis pluviomètrics amb les inundacions ocorregudes en el mateix període. En total, són 105 dies en que es supera aquesta quantitat, que es mostren separats en dos trentennis (Taula 1).

	1950-1979	1980-2010	Total
Tardor	26	21	47
Hivern	15	16	31
Primavera	14	8	22
Estiu	4	1	5

Taula 1. Distribució estacional dels dies de pluja torrencial

2.2. Les inundacions

Pel desenvolupament d'aquesta part de la recerca s'han emprat diferents fonts que han permès completar el llistat dels episodis entre 1700 i 2018. Pels casos anteriors al segle XX s'han utilitzat les obres de Mn. Rullan i Mir (1875 i 1885) així com el setmanari Sóller. Pels episodis entre 1900 i l'actualitat, la recerca ha emprat l'obra de Grimalt (1992), les dades recollides pel desenvolupament del pla contra inundacions de les Balears (Grimalt i Rosselló, 2011) i la consulta de les hemeroteques de la premsa local i regional (*Sóller, Veu de Sóller, Diario de Mallorca i Última Hora*).

El resultat ha estat la identificació de 64 episodis d'inundació al vessant de la vall (Taula 2).

Mes/Estació	Tardor	Hivern	Primavera	Estiu
Setembre	6			
Octubre	17			
Novembre	14			
Desembre		5		
Gener		1		
Febrer		0		
Març			7	
Abril			6	
Maig			5	
Juny				1
Juliol				0
Agost				2

Taula 2. Repartiment mensual i estacional de les inundacions

2.3. Mètode de treball

Els registres diaris de precipitació s'han agrupat per mesos i aquests s'han dividit per estacions, seguint l'ordre Tardor (setembre, octubre i novembre), Hivern (desembre, gener i febrer), Primavera (març, abril i maig) i Estiu (juny, juliol i agost). Una vegada completades les dades, s'ha ordenat una taula amb els registres estacionals de cada any entre 1950 i 2000, emprant com a referent l'any meteorològic que comença el setembre (Taula 3). Els resultats permeten observar quines estacions tenen les majors aportacions pluviomètriques al llarg dels anys, tant en nombres absoluts com en percentatges.

Pel que fa a les pluges torrencials, s'ha desenvolupat un mètode similar, agrupant en aquest cas els dies de pluja per estacions amb l'objectiu d'aconseguir els valors totals en dies de cada estació de l'any i la seva distribució percentual.

Finalment, els episodis d'inundació també s'han distribuït per estacions, encara que en aquest cas, donada l'existència de dades amb un major abast temporal, s'ha fet un repartiment global i un altre en quatre etapes, de 1700 a 1899, de 1900 a 1950, de 1951 a 2000 i des del 2001 fins avui.

Aquesta distribució de precipitacions i inundacions per estacions permet identificar els moments en que hi ha major o menor ocurrència d'aquests fenòmens, moments anomenats *dominants* o *escassos* (Hall i Bloschl, 2018). Segons el repartiment estacional podem saber quin tipus de distribució existeix, podent ésser unimodal (una sola estació domina), bimodal (dues estacions, normalment separades per una estació escassa) o una distribució mixta, en la que cap estació domina sobre la resta (Hall i Bloschl, 2018).

	TARDOR	HIVERN	PRIMAVERA	ESTIU	TOTAL
1950-51	180.3	351.3	273.9	58.3	863.8
51-52	560.2	259	139.1	105.8	1064.1
52-53	240.7	185.1	291.4	83.2	800.4
53-54	322.4	256.2	302.8	64.1	945.5

	TARDOR	HIVERN	PRIMAVERA	ESTIU	TOTAL
54-55	158.1	436.9	247.5	120.2	962.7
55-56	345.9	328.3	128.7	20.2	823.1
56-57	369.9	138.7	139.7	133.5	781.8
57-58	586.6	329.2	153.6	9.7	1079.1
58-59	553.8	346.9	67.1	64.8	1032.6
59-60	1012	336.8	96.5	35.2	1480.5
60-61	247.3	489.3	84.1	46.9	867.6
61-62	264.2	109.8	225.5	33.8	633.3
62-63	565.5	150.5	33.6	30.9	780.5
63-64	267.7	322.1	72.3	24.7	686.8
64-65	198.3	375.7	65.9	42.2	682.1
65-66	265.9	111.5	217.9	12.7	608
66-67	323.1	262.8	64.3	15.1	665.3
67-68	262.3	206	182.6	34.2	685.1
68-69	227.6	263.9	217.6	147.8	856.9
69-70	300.6	224	125.5	32.2	682.3
70-71	159.5	275.6	296.3	0	731.4
71-72	624	383.3	275.3	87.8	1370.4
72-73	364.7	512.2	166.2	169.8	1212.9
73-74	248.2	555	537.2	30	1370.4
74-75	191.1	37.8	199.4	116.8	545.1
75-76	300.2	235.5	77.2	267.8	880.7
76-77	355.6	172.2	200.4	133.5	861.7
77-78	271.4	360.8	332.8	17.9	982.9
78-79	496.5	270.4	297.7	26.7	1091.3
79-80	512.5	513	192	47.8	1265.3
80-81	221.1	413.6	332.3	16.9	983.9
81-82	53.8	153.2	176.4	48.7	432.1
82-83	362.5	74	101.5	48.4	586.4
83-84	133.1	221.1	275.9	67	697.1
84-85	262.8	130.6	377.3	7.2	777.9
85-86	388.2	287.6	140.6	98.4	914.8
86-87	493	758.3	81	50.5	1382.8
87-88	232.6	167.8	213.5	61.7	675.6
88-89	274.5	96.5	205.5	105.4	681.9
89-90	170.2	197.9	139.7	33.5	541.3
90-91	389.6	479.5	312.6	68.7	1250.4
91-92	193.4	237.6	179.8	40.3	651.1

	TARDOR	HIVERN	PRIMAVERA	ESTIU	TOTAL
92-93	267.3	180.5	161.4	5.8	615
93-94	307.4	155.3	57.3	21.7	541.7
94-95	445.5	111.1	43.5	93.1	693.2
95-96	290.2	242.4	178.8	99.6	811
96-97	492	269.7	57	67.4	886.1
97-98	229.6	195.5	116.7	34.7	576.5
98-99	295.5	237.6	37.7	10.6	581.4
99-2000	255.2	90.3	28	46.8	420.3

Taula 3. Distribució estacional de les precipitacions (quantitats en mm). Font: Aemet

3. Resultats

3.1. Les precipitacions

Les pluges recollides a l'estació B061 Sóller mostren un comportament clarament unimodal, amb el predomini de la tardor per damunt de les altres estacions (Taula 4).

	Total absolut	Total percentual (%)
Tardor	29	58
Hivern	15	30
Primavera	6	12
Estiu	0	0

Taula 4. Valors del repartiment estacional de les precipitacions. Font: Aemet

Aquesta distribució canvia si s'observa dividida per dècades. Així, la inicial i la final del període d'estudi (1950-1951 a 1959-1960 i 1990-1991 a 1991-2000) són clarament unimodals. En canvi, els decenni entremigs mostren major variabilitat, essent un bimodal (1960-1961 a 1969-1970) i dos mixtes (1970-1971 a 1979-1980 i 1980-1981 a 1989-1990). Tot plegat, és una altra mostra de la gran irregularitat que presenta la pluja dins el clima mediterrani.

Pel que fa a les precipitacions torrencials o intenses, la seva distribució és de tipus mixta, amb un predomini de la tardor, que juntament amb l'hivern, suposa el 74% dels dies de pluja superior a 100 mm. De totes formes, el percentatge de la primavera és també prou destacat el que afavoreix aquesta consideració de mixta. Com en el cas de les precipitacions totals, el valor de l'estiu queda molt allunyat de les altres estacions, fent significatiu l'eixut estiuenc del clima mediterrani (Taula 5).

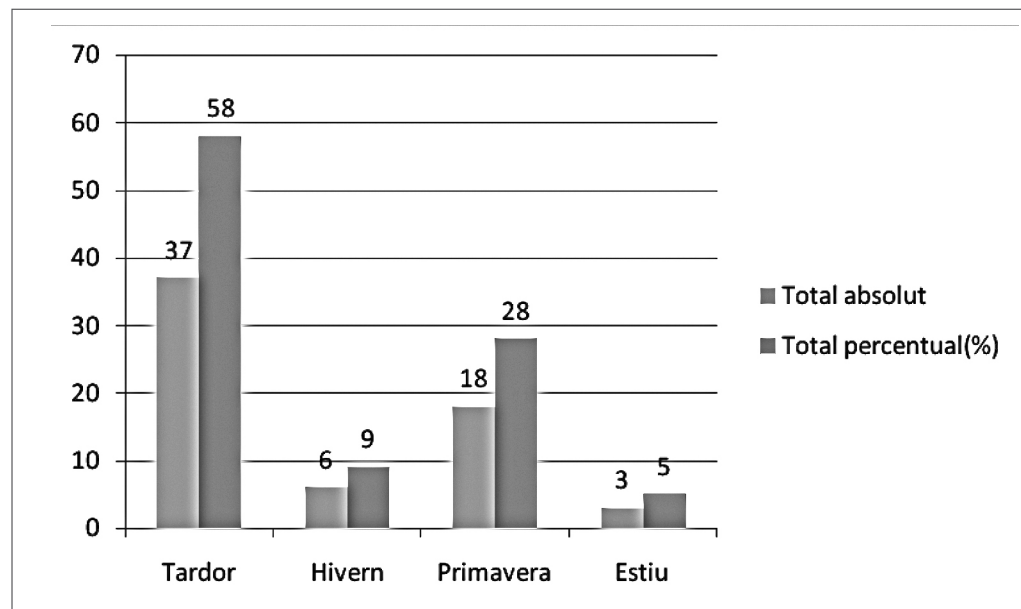
	Total absolut	Total percentual (%)
Tardor	47	45
Hivern	31	29
Primavera	22	21
Estiu	5	5

Taula 5. Distribució estacional dels dies de pluja torrencial

3.2. Les inundacions

Els 64 episodis d'inundació ocorreguts al vessant de Sóller entre 1700 i 2018 mostren una distribució bimodal, amb la tardor i la primavera com estacions de major pes (Gràfica 1). Tant hivern com estiu tenen uns valors totals i percentuals baixos, el que fa que se consideren períodes escassos.

Les diferents fonts emprades suposen un coneixement incomplet dels casos, especialment aquells anteriors al segle XX, quan només es feia referència a aquells episodis de certa importància pel seu impacte sobre la societat (Barnolas i Llasat, 2007; Escobar i Demeritt, 2014). La premsa local com a eina d'informació afavoreix l'elevat nombre de dades que hi ha des de 1900 fins a avui ja que els canvis socials i econòmics, juntament amb el procés urbanitzador, incrementen els impactes sobre la població (Marzol, 2002).

Gràfica 1. Repartiment estacional de les inundacions (valors totals i percentatges)

De totes maneres, i com ha passat amb la precipitació, la distribució estacional mostra certa variabilitat, especialment en el període entre 1700 i 1899, quan és marcadament unimodal, amb el domini de la tardor. En els primers 50 anys del segle XX passa a ser bimodal, amb una estructura TPHE (Tardor, Primavera, Hivern, Estiu), que es manté entre 1951 i 2000 encara que amb un increment dels valors de l'hivern. En aquest cas, es segueix considerant una distribució bimodal ja que la unió dels valors de tardor i primavera suposa el 75% dels casos identificats. Finalment, en el segle XXI, la distribució passa a ser mixta, ja que els 5 episodis es reparteixen entre la tardor, l'hivern i la primavera sense que cap estació mostri preeminència sobre les altres (Taula 6).

	Tardor	Hivern	Primavera	Estiu
1700-1899	9	0	3	1
1900-1950	18	1	10	1
1951-2000	8	3	4	1
2001-2018	2	2	1	0
Total	37	6	18	3

Taula 6. Distribució estacional de les inundacions entre 1700 i 2018

La comparació entre les jornades de pluges torrencials i les inundacions entre 1950 i 2010 mostra com no hi ha una relació prou clara entre l'aportació pluviomètrica i el procés d'inundació. En aquests 60 anys s'han identificat 105 dies amb precipitació per damunt de 100 mm mentre que hi ha hagut 21 episodis d'inundació. Només un 20% dels dies amb pluges intenses provoquen revingudes i desbordaments.

A més, si bé hi ha una coincidència entre l'estació amb més casos dels dos tipus, la tardor, la distribució de les inundacions és marcadament bimodal, amb un segon màxim a la primavera, mentre que les pluges intenses tenen una distribució mixta però el segon màxim estacional té lloc a l'hivern, fet que no es correspon amb un major nombre d'inundacions a aquesta estació.

A la taula 7 es compara el repartiment dels dies amb pluges torrencials i aquells amb inundacions. La major coincidència es dona a la primavera, assolint un 23%. Just al darrera hi ha la tardor, quan 47 dies de pluja provoquen 10 inundacions.

El percentatge més baix (16%) correspon a l'hivern, quan s'han identificat 31 dies amb pluja superior a 100 mm però en aquesta estació només hi ha hagut 5 casos d'inundació als cursos de la vall.

Finalment, a l'estiu s'han comptabilitzat 5 dies de precipitació torrencial que han donat lloc a 1 esdeveniment, el que suposa un percentatge del 20%.

	Dies pluges intenses	Dies amb inundacions
Tardor	47	10
Hivern	31	5
Primavera	22	5
Estiu	5	1

Taula 7. Comparativa entre dies de pluja torrencial i inundacions per estacions

4. Conclusions

Els resultats de l'estudi presentat mostren com l'estacionalitat al vessant de Sóller no és tan acusada com pot semblar a primera vista.

Pel que fa a les precipitacions, els valors exemplifiquen el domini de la tardor (58% dels anys) en el que és una distribució unimodal que es fa palesa especialment a la dècada dels anys 90. L'estiu no apareix com estació dominant en cap moment en el període 1950-2000 mentre que hivern i primavera només ho fan en 21 dels 50 anys estudiats. Aquest resultat és coherent amb altres estudis desenvolupats a la façana costanera de l'Espanya mediterrània (De Luis et al, 2010).

Les pluges torrencials mostren una distribució mixta, amb un lleuger predomini de la tardor però amb l'hivern i la primavera propers a nivell percentual. L'estiu queda molt lluny tant en termes absoluts com en tant per cent.

En relació a les inundacions, la distribució dominant és bimodal, amb la tardor i la primavera com estacions de major ocurrència. Ara bé, aquesta distribució mostra canvis en el temps, de manera que passa de ser unimodal entre 1700 i 1899 (domini de la tardor), a bimodal en el segle XX, amb una distribució TPHE, per acabar amb una distribució mixta en el temps transcorregut de segle XXI.

Si es compara l'estacionalitat de les pluges torrencials i les inundacions, els resultats són coincidents en el cas de l'estació amb més episodis, la tardor, mentre que després s'observa un canvi. En el cas de les precipitacions intenses el segon període amb més casos és l'hivern mentre que, per les inundacions, és la primavera. On hi ha també una coincidència clara és a l'estiu, el període de l'any amb menor ocurrència d'ambdós fenòmens. Malgrat tot, la manca de dades per a l'etapa anterior a 1950 suposa que no es pugui estudiar plenament la relació entre aquestes dues variables.

Tot plegat confirma la ja esmentada variabilitat que caracteritza el clima mediterrani i la necessitat d'aprofundir en el seu estudi, donat el lligam que s'està establint entre canvi climàtic i un possible increment d'episodis potencialment perillosos per a la població. La manca d'un patró definit fa possible que episodis de pluja torrencial i inundacions, habituals a la tardor, puguin aparèixer a la primavera i l'hivern i també a l'estiu, el que suposa un risc afegit donada la marcada estacionalitat turística de Mallorca, amb centenars de milers de visitants entre Abril i Novembre.

Agraïments: recerca desenvolupada dins del grup d'investigació CLIMARIS (UIB) i en el marc del projecte HyMeX (Hydrological Mediterranean Experiment).

5. Bibliografia

- Barnolas, M.; Llasat, M.C. (2007): Metodología para el estudio de inundaciones históricas en España e implementación de un S.I.G. en las cuencas del Ter, Segre i Llobregat. Monografías CEDEX, M-90. Madrid.
- Bloschl, G. et al (2017): *Changing climate shifts timing of European floods*. *Science*, 357, pp. 588-590.
- De Luis, M. et al (2010): *Changes in seasonal precipitation in the Iberian Peninsula during 1946-2005*. *Global and Planetary Change*, 74 (1), pp. 27-33.
- Escobar, M.; Demeritt, D. (2014): *Flooding and the framing of risk in British broadsheets, 1985-2010*. *Public Understanding of Science*, volum 23, n° 4, pp. 454-471.
- González Hidalgo, J.C. et al (2002): *Variaciones estacionales de la precipitación en la costa Este peninsular durante la década de los años noventa a*: Guijarro, J.A. et al (editors): L'aigua i el clima. Publicacions de la AEC, serie A n° 3, pp. 229-236.
- Grimalt, M. (1992): Geografia del risc a Mallorca. Les inundacions. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma.
- Grimalt, M.; Rosselló, J. (2011): Anàlisi històrica de les inundacions a les Illes Balears. Direcció General de Recursos Hídrics. Conselleria d'Agricultura, Medi Ambient i Territori. Palma.
- Guenni, L. et al (2008): *Análisis de la tendencia y estacionalidad de la precipitación mensual en Venezuela*. *Revista Colombiana de Estadística*, vol. 31 (1), pp. 41-65.
- Hall, J.; Bloschl, G. (2018): *Spatial patterns and characteristics of flood seasonality in Europe*. *HESS*, 22, pp. 3883-3901.
- Mallakpour, I.; Villarini, G. (2017): *Analysis of changes in the magnitude, frequency, and seasonality of heavy precipitation over the contiguous USA*. *Theoretical and Applied Climatology*, 130, pp. 345-363.
- Martín Vide, J. (1987): Característiques climatològiques de la precipitació en la franja costera mediterrània de la Península Ibèrica. Institut Cartogràfic de Catalunya. Barcelona.
- Martín Vide, J.; Llasat, M.C. (2000): *Las precipitaciones torrenciales en Cataluña*. Serie Geogràfica, 9, pp. 17-26.
- Marzol, M.V. (2002): *Lluvias e inundaciones en la ciudad de Santa Cruz de Tenerife a*: Guijarro, J.A. et al (editors): L'aigua i el clima. Publicacions de l'Associació Espanyola de Climatologia, sèrie A, n° 3, pp. 461-470.
- Meseguer-Ruíz, O. et al (2017): *Análisis y comportamiento espacial de la fractalidad temporal de la precipitación en la España peninsular y Baleares (1997-2010)*. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, n° 73, pp. 11-32.
- Romero, R.; Ramis, C. (2002): *Perfiles de precipitaciones torrenciales diàries a l'Espanya mediterrània i configuracions meteorològiques associades*. *Thetys*, n°2. ACAM.
- Rullán i Mir, J. (1875): Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca. Imprenta Guasp. Palma de Mallorca.
- Rullán i Mir, J. (1885): Inundación de Sóller y Fornalutx. Capítulo adicional a la Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca. Imprenta Guasp. Palma de Mallorca.

Fornalutx. Població de 1826 i de 2015. Dades i comparatiu.

*Pere Frontera Alemany
Irene Cabrer González*

Resum

Aquesta comunicació és el resum d'un estudi dels habitants de Fornalutx dels anys 1826 i 2015, segons els padrons d'aquests anys, amb quadres comparatius dels seus noms, llinatges i ocupacions.

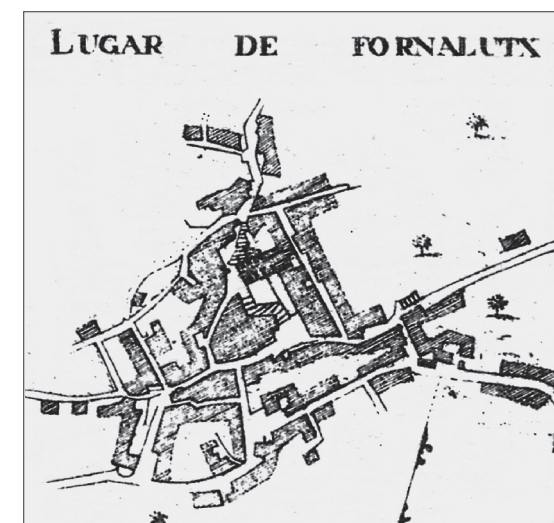
El padró de l'any 1826

El 5 d'abril de 1826 el Governador de Balears Conde de Montenegro, Coronel del Regiment Provincial de Milícies enviava una ordre a tots els Ajuntaments manant es formàs un padró de tots els veïns de la villa.

L'ordre del Conde de Montenegro explica que segons l'Inspector General de Milícies, fins ara equipen la milícia «en justa proporción del vecindario de cada pueblo contribuyente» però «que ya ha llegado el tiempo de nivelar de un modo estable, justo y equitativo sus respectivos contingentes». Per això ordena que abans de 60 dies «le remitan un exacto padrón del vecindario, arreglado al formulario que se adjunta»

En sessió del dia 26 d'abril de 1826, l'Ajuntament de Sóller acorda el compliment de l'ordre, anomenant per formar-lo als regidors Miquel Frontera i Antoni Joan Garau i al diputat Nicolau Morell. (A.M.S. 22).

A l'Arxiu Municipal de Sóller conserven amb les signatures A.M.S. 2771 al 2773 aquest padró, datat al 22 d'agost de 1826. Consta d'un full solter, format foli per cada família, reunits per illetes i ordenats pel número de la casa dins cada illeta. Aquests fulls s'utilitzaren de l'any 1826 al 1835 per anotar els canvis. Tàtxaven les persones que morien o es canviaven de casa i davall hi anotaven els nous habitants de la casa, sense fer constar la data del canvi, ni on anaven a viure.

Plànol Fornalutx - J. Berard - 1791

Foto general de Fornalutx

Per haver utilitzat el padró de Sóller de 1826, en la recerca dels meus antecessors, a fi de completar l'arbre genealògic de ma família, la curiositat, me motivà a l'estudi de les dades de Fornalutx, fent un llistat de la població que tenia l'any 1826. No està inclòs dins aquesta comunicació el citat llistat, per ocupar 23 folis, exce-

Sóller 22. de Agosto (PADRON GENERAL) *de 1826.*

Cuartel de — Barrio de *Fornalutx* Calle de — Núm. *14* Cuarto — Manzana *6.ª*

Nombres.	Edad.	Estado.	Naturaleza.	Destino ú ocupacion.	Tiempo de residencia.
<i>Carolina Pardo</i>	<i>57.</i>	<i>1.ª</i>	<i>Fornalutx</i>	<i>"</i>	
<i>Carolina Pardo</i>	<i>27</i>	<i>1.ª</i>	<i>"</i>	<i>"</i>	
<i>hijo</i>					
<i>Ant. M. Bani, J. J. J. J.</i>	<i>31.</i>	<i>casado</i>	<i>"</i>	<i>Labrador.</i>	
<i>Ant. P. Ballester</i>	<i>26</i>	<i>"</i>	<i>"</i>	<i>su mujer.</i>	

Foli d'una plana del padró de 1826

dint les possibilitats d'espai d'aquestes Jornades. D'aquest llistat tenen còpia als arxius de Sóller i Fornalutx.

Per resumir i ressaltar la important informació que donen les dades del padró he anat fent els següents quadres:

- Quadre 1-1826 — Piràmide d'edat per sexes.
- Quadre 2-1826 — Noms dels homes i dones empadronats.
- Quadre 3-1826 — Llinatges dels empadronats.
- Quadre 4-1826 — Ocupació — dels empadronats.

- Quadre 5-1826 — Tipus de família per casa.
- Quadre 6-1826 — Habitants per casa.

Acabat i enllestit el treball del padró de 1826 i quan el rellegia i corregia, vaig pensar que seria curiós contrastar les dades amb les del padró actual i això és la segona part d'aquest treball.

Amb les dades recollides de la web de l'Institut Balear d'Estadística (IBESTAT) i de l'Ajuntament de Fornalutx he anat fent els següents quadres:

- Quadre 7-2015 — Piràmide d'edat per sexes.
- Quadre 8-2015 — Noms dels homes i dones empadronats.
- Quadre 9-2015 — Llinatges dels empadronats.
- Quadre 10-2015 — Habitants per casa.

Els quadres d'ocupació i de tipus de família no es poden fer per no constar als padrons actuals ni l'ocupació ni la relació familiar entre els habitants de cada casa i les dades d'ocupació i activitat econòmica que facilita la Seguretat Social i l'Institut d'Estadística no son comparables amb les aconseguides del padró de 1826.

Per acabar i a fi de poder comparar més fàcilment les dades dels dos padrons trobareu els següents quadres:

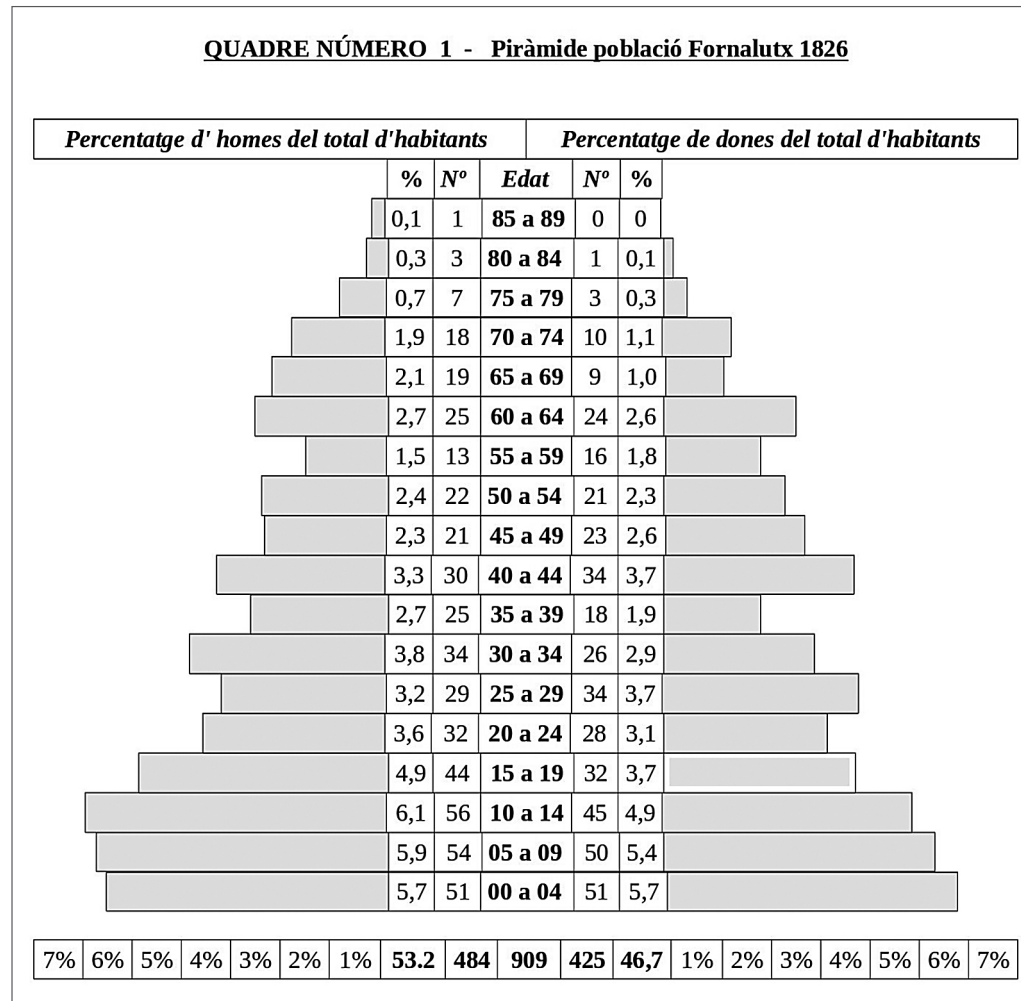
- Quadre 11 — Comparatiu de les piràmides d'edat.
- Quadre 12 — Comparatiu habitants per grups d'edat.
- Quadre 13 — Comparatiu dels noms dels homes empadronats
- Quadre 14 — Comparatiu dels noms de les dones empadronades.
- Quadre 15 — Comparatiu dels llinatges del empadronats
- Quadre 16 — Comparatiu dels habitants per casa.

Llesta la comunicació, llegida i rellegida, vaig pensar que era millorable i que li mancava una bona explicació i comentaris de cada quadre. Després de haver-la deixat descansar uns anys, N'irene Cabrer Gonzalez del nostre «Grup de recerca i estudis sollerics» va accedir a fer-ho.

Fornalutx - Rentadores.

I aquí teniu el resultat de la feina d'ambdós.

1826 - Piràmide d'edat per sexes

Aquesta piràmide de població representa la distribució de la població de Fornalutx a l'any 1826 per grups d'edat i per sexe. Ens permet comparar l'equilibri entre els dos sexes i l'envelliment de la població.

Per tant, podem destacar que la població era de 909 habitants i que hi havia 59 homes més que dones, tot i que podem observar que en neixen per igual, l'esperança de vida, era major per al sector masculí que per al femení.

Ens trobam en un clar exemple de demografia d'Antic Règim amb un tipus de piràmide progressiva, és a dir, una base amb majoria de població jove i que progressivament es va amagrint a mesura que la població envella. Així, hi ha molts de naixements, malgrat l'esperança de vida no és gaire elevada, com acostuma-va durant l'època de l'Antic Règim, i Fornalutx no n'és una excepció.

QUADRE NÚMERO 2 - Fornalutx – Padró 1826 – AMS 2771 - Noms dels seus habitants

HOMES			DONES		
Nom	Nombre	Percentatge	Nom	Nombre	Percentatge
Joan	75	15,49 %	Catalina	111	26,12 %
Antoni	63	13,01 %	Maria	80	18,82 %
Bartomeu	48	9,92 %	Margalida	73	17,18 %
Jaume	42	8,68 %	Antònia	38	8,94 %
Josep	42	8,68 %	Francesca	24	5,65 %
Pere	36	7,43 %	Isabel	19	4,46 %
Gabriel	17	3,51 %	Joana	17	4,00 %
Jordi	15	3,10 %	Florentina	9	2,11 %
Miquel	15	3,10 %	Rosa	9	2,11 %
Bernat	13	2,69 %	Llúcia	7	1,65 %
Vicenç	11	2,27 %	Magdalena	6	1,41 %
Sebastià	10	2,07 %	Esperança	5	1,17 %
Francesc	8	1,65 %	Paula	5	1,17 %
Jacint	8	1,65 %	Jerònia	4	0,94 %
Salvador	8	1,65 %	Josepa	4	0,94 %
Gaspar	7	1,45 %	Aina	3	0,71 %
Guillem	7	1,45 %	Bonaventura	2	0,47 %
Damià	6	1,24 %	Praxedis	2	0,47 %
Llorenç	6	1,24 %	Àngela	1	0,24 %
Mateu	6	1,24 %	Apolònia	1	0,24 %
Pau	6	1,24 %	Ceferina	1	0,24 %
Simó	5	1,03 %	Montserrat	1	0,24 %
Tomàs	5	1,03 %	Onofria	1	0,24 %
Benet	4	0,83 %	Teresa	1	0,24 %
Lluc	4	0,83 %	Vicenta	1	0,24 %
Dionís	3	0,62 %	TOTAL	425	100 %
Nofre	3	0,62 %			
Amador	2	0,41 %			
Andreu	2	0,41 %			
Cristòfol	2	0,41 %			
Caietà	1	0,21 %			
Joaquim	1	0,21 %			
Macià	1	0,21 %			
Nicolau	1	0,21 %			
Rafel	1	0,21 %			
TOTAL	484	100 %			

1826 - Noms dels homes i dones empadronats.

En aquesta taula podem observar els diferents noms que els fornalutxencs donaven als seus fills i filles. Si començam pels homes, veim que el nom més repetit és Joan, amb un total de 75, seguit de Toni (Antoni), Tomeu, Jaume, Josep, Pere, Biel, etc. Tots seguint la tradició del santoral mallorquí. Per ventura, ens pot sorprendre el nom de Tomàs, Dionís, Caietà o que tan sols hi hagués un Rafel. Noms lligats al santoral mallorquí i de la Vall.

Quant a les dones, destaca nombrosament el de Catalina, amb 111 de 425, això és un 26,12%. El segueixen Maria, Margalida, Antònia i Francisca. I ens pots sorprendre el nom de Ceferina, Montserratada o Onofria, amb tant sols 1 exemple de cadascuna.

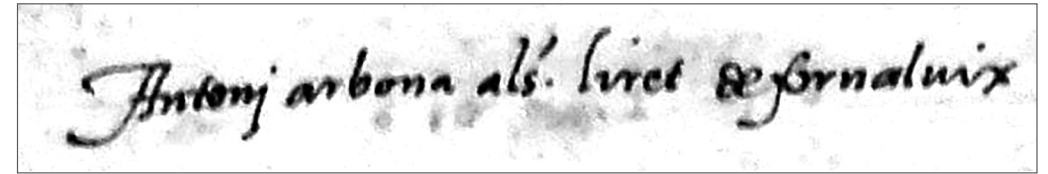
QUADRE NÚMERO 3 - Fornalutx – Padró 1826 – AMS 2771

Llinatges dels seus habitants

Llinatge	Nombre	Percentatge	Llinatge	Nombre	Percentatge
Mayol	122	13,42 %	Magraner	7	0,77 %
Arbona	108	11,88 %	Borràs	6	0,66 %
Vicens	89	9,80 %	Morey	6	0,66 %
Colom	84	9,24 %	Bernat	5	0,55 %
Albertí	62	6,82 %	Ginestra	4	0,44 %
Busquets	61	6,71 %	Llambias	4	0,44 %
Barceló	51	5,61 %	Sancho	4	0,44 %
Sastre	40	4,40 %	Llobera	3	0,33 %
Ballester	38	4,18 %	Bisquerra	2	0,22 %
Escaleas	34	3,74 %	Casasnovas	2	0,22 %
Ripoll	28	3,08 %	Deyà	2	0,22 %
Reynés	25	2,75 %	Far	1	0,11 %
Bisbal	24	2,64 %	Frau	1	0,11 %
Estade	22	2,42 %	Gual	1	0,11 %
Ros	17	1,76 %	Marroig	1	0,11 %
Puig	16	1,76 %	Pons	1	0,11 %
Ensenyat	10	1,10 %	Socias	1	0,11 %
Joy	10	1,10 %	Vaquer	1	0,11 %
Mir	8	0,88 %	Vives	1	0,11 %
Castanyer	7	0,77 %	TOTAL	909	100 %

1826 –Llinatges dels empadronats.

El llinatge que més es repeteix al poble de Fornalutx el 1826 és Mayol, del qual n'hi ha 122 persones dels 909 habitants. El segueixen els Arbona, Vicens i Colom. Després, hi ha una gran diferència amb els que segueixen d'una vintena de persones i són els Albertí, Busquets i Barceló.

Retall del cadastre de 1578 –Antoni Arbona alies "liret" de Fornalutx

QUADRE NÚMERO 4 - Fornalutx – Padró 1826 – AMS 2771

Ocupació dels habitants de Fornalutx

H O M E S					
Ocupació	Nombre	Percentatge	Ocupació	Nombre	Percentatge
Jornaler	124	25,61 %	Fomer	2	0,41 %
Agricultor	123	25,41 %	Hisendat	1	0,21 %
Traginer	18	3,71 %	Ferrer	1	0,21 %
Pastor	8	1,65 %	Mendicant	1	0,21 %
Prevere	5	1,04 %	Milicià	1	0,21 %
Moliner	5	1,04 %	Patró	1	0,21 %
Taverner	4	0,82 %	Tinent	1	0,21 %
Teixidor	4	0,82 %	Sense ocupació		
Fuster	3	0,62 %	Menys de 15 anys	148	30,58 %
Manobre	3	0,62 %	De 16 a 64 anys	21	4,34 %
Pobre	3	0,62 %	Més de 65 anys	5	1,04 %
Sabater	2	0,41 %	TOTAL	484	100 %

D O N E S					
Ocupació	Nombre	Percentatge	Ocupació	Nombre	Percentatge
Sa muller	165	38,82 %	Sense ocupació		
			Menys de 15 anys	154	36,24 %
			De 16 a 64 anys	91	21,41 %
Criada	1	0,24 %	Més de 65 anys	14	3,29 %
			TOTAL	425	100 %

1826 - Ocupació dels empadronats.

Les ocupacions dels habitants de l'any 1826 podem constatar que estan relacionades amb tasques derivades de viure a un entorn muntanyenc, per tant, més d'un 25% de la població són jornalers (feien feina per altri), seguit d'agricultors (eren per compte propi), també amb un 25%. Després hi ha un bon bot, seguint

els traguers, pastor i prevere. Constatam que es tracta d'un poble dedicat al sector primari, com no podia ser d'altra manera a l'època.

Hem de destacar, que l'ocupació i la informació que tenim de les dones es queda en una criada i la resta com a muller, malgrat sabem que moltes d'elles anaven a collir oliva (quan era la temporada) o teixien a casa (indústria domèstica).

Hem de dir que les taxes que apareixen sense ocupació, en ambdós sexes, ens semblen elevades perquè sabem que els i les menors de 15 anys ja feien feina i els majors de 65 també seguien exercint.

QUADRE NÚMERO 5 - Fornalutx – Padró 1826 - AMS 2771

Tipus de família i d'habitans per cada casa

<i>Tipus de família</i>	<i>Nombre</i>	<i>Percentatge</i>
Matrimoni amb fills fadrins	102	44,74 %
Dona vídua amb fills fadrins	23	10,09 %
Matrimoni sense fills	20	8,77 %
Home vidu amb fills fadrins	19	8,33 %
Home vidu amb fills casats	14	6,14 %
Dona vídua sola	12	5,26 %
Dona vídua amb fill casat	6	2,63 %
Home fadrí sol	6	2,63 %
Home vidu sol	5	2,19 %
Matrimoni amb fills casats	5	2,19 %
Matrimoni amb fills fadrins, germans i nebots.	5	2,19 %
Dona vídua amb fill fadrins i casats	4	1,76 %
Homes germans fadrins	3	1,32 %
Matrimoni amb fills fadrins i casats	2	0,88 %
Dona fadrina sola	1	0,44 %
Matrimoni sense fills amb germà	1	0,44 %
SUMES	228	100,00 %

1826 - Tipus de família per casa.

Pel que fa a aquest quadre, tractant-se d'un sistema tradicional, no es d'estranyar que predomini el matrimoni amb fills, si bé cal ressaltar que en una casa o unitat familiar es trobaven diverses formules, el que ens dona a entendre que hi havia pocs habitatges i que les famílies s'arreglaven com podien.

QUADRE NÚMERO 6 - Fornalutx – Padró 1826 - AMS 2771

Nombre d'habitants per cada casa

<i>Habitants per casa</i>	<i>Nombre de cases</i>	<i>Percentatge</i>
DOS	40	17,54 %
QUATRE	40	17,54 %
TRES	39	17,11 %
CINC	31	13,61 %
SIS	29	12,72 %
UN	23	10,09 %
SET	14	6,14 %
NOU	6	2,63 %
VUIT	5	2,19 %
DEU	1	0,43 %
	228	100,00 %

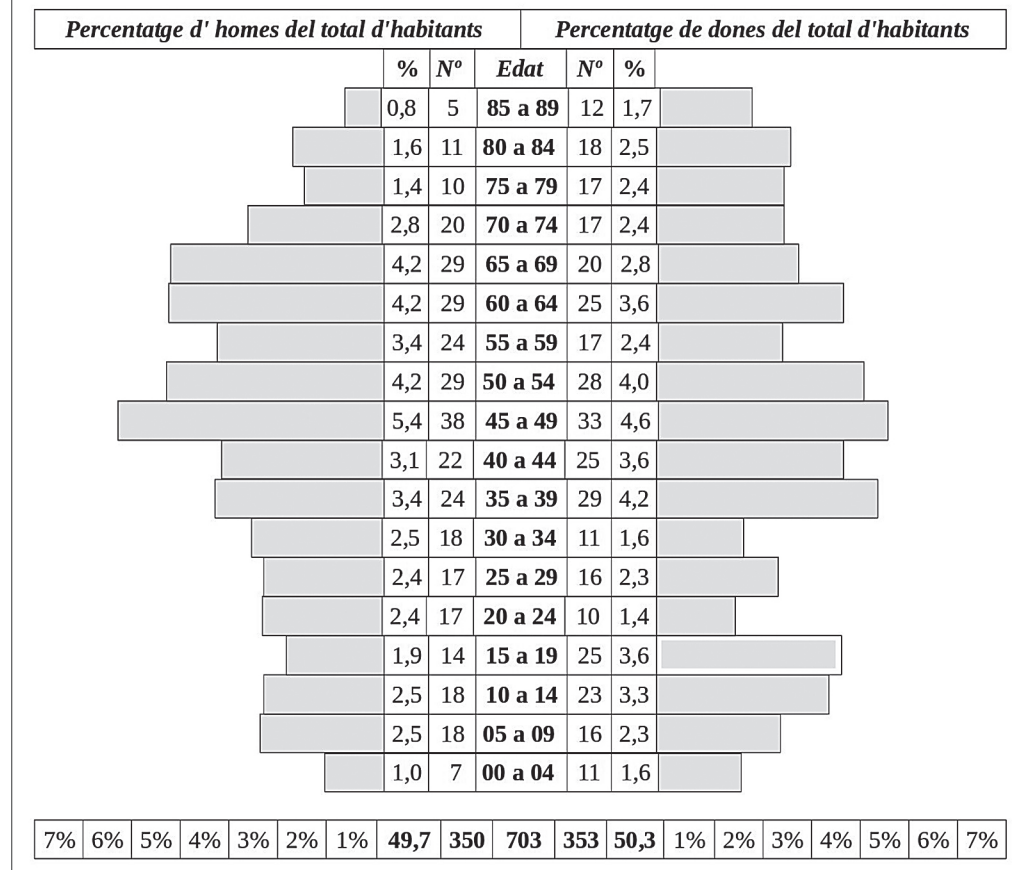
1826 - Habitants per casa.

L'any 1826 es comptabilitzen 228 cases a Fornalutx i totes elles ocupades, la majoria per dues persones o quatre.

Fornalutx -Sa placeta – abans d'obrir el carrer d'accés a la plaça

QUADRE NÚMERO 7 - Piràmide població Fornalutx 2015

2015 - Piràmide d'edat per sexes.

Aquesta piràmide de població representa la distribució de la població de Fornalutx a l'any 2015 per grups d'edat i per sexe.

Si comparem aquesta piràmide amb l'anterior, podem observar que la població era de 703 habitants, inferior a la de 1826, i que hi havia 3 homes més que dones, tot i que podem destacar que en neixen per igual, l'esperança de vida és major per al sector femení que per al masculí. La qual cosa ha canviat respecte del padró de 1826.

Encara podem definir la piràmide de regressiva, amb una natalitat reduïda i una mortalitat també baixa, però amb una base ampla a les edats intermitges.

Hem de dir que l'evolució de la població de 1826 cap a l'actualitat és clarament descendent, havent disminuït en 206 persones. Hi ha diversos factors que expliquen aquest comportament: canvi de model demogràfic, emigració, compra de cases com a segones residències –el que fa molts habitatges estan deshabitats-, etc.

QUADRE NUMERO 8 - Noms dels residents a Fornalutx l'any 2015

Homes			Dones		
Nom	Numero	Percentatge	Nom	Numero	Percentatge
Joan	30	8,57 %	Maria	65	18,41 %
Antoni	26	7,43 %	Margalida	25	7,08 %
Josep	15	4,29 %	Catalina	25	7,08 %
Miquel	14	4,00 %	Antonia	12	3,40 %
Bartomeu	13	3,71 %	Aina	11	3,12 %
Jaume	13	3,71 %	Francisca	11	3,12 %
Francesc	11	3,14 %	Rosa	11	3,12 %
Pere	8	2,29 %	Magdalena	6	1,70 %
Guillem	7	2,00 %	Joana	5	1,41 %
Carles	6	1,71 %	Paula	5	1,41 %
Pau	5	1,43 %	Marta	4	1,13 %
Salvador	5	1,43 %	Clara	3	0,85 %
Andreu	4	1,14 %	Ines	3	0,85 %
Benet	4	1,14 %	Isabel	3	0,85 %
Gabriel	4	1,14 %	Lucia	3	0,85 %
Jordi	4	1,14 %	Neus	3	0,85 %
Albert	3	0,86 %	Nuria	3	0,85 %
Bernat	3	0,86 %	Aida	2	0,57 %
Cristòfol	3	0,86 %	Andreva	2	0,57 %
Lluc	3	0,86 %	Ascencio	2	0,57 %
Lluís	3	0,86 %	Barbara	2	0,57 %
Marc	3	0,86 %	Blanca	2	0,57 %
Rafel	3	0,86 %	Carla	2	0,57 %
Ramon	3	0,86 %	Jeronia	2	0,57 %
9 de 2	18	5,14 %	6 de 2	12	3,40 %
25 de 1	25	7,14 %	33 de 1	33	9,34 %
Altres noms	114	32,57 %	Altres noms	96	27,19 %
350	100,00 %		353	100,00 %	

2015 - Noms dels homes i dones empadronats.

Els noms més utilitzats l'any 2015 foren, per a homes, Joan, Antoni, Josep i Miquel. Per tant, segueix essent el primer el més utilitzat, tot i que en consten només 30. Seguit també d'Antoni. Ara bé, la resta varia una mica, però segueixen essent noms tradicionals.

Quant a les dones, al segle XXI s'utilitza més el nom de Maria i Margalida i Catalina passa a ser el tercer front a la primera posició que tenia l'any 1826. I les diferències no són tan significatives com al segle XIX.

QUADRE NÚMERO 9 - Llinatges dels residents a Fornalutx l'any 2015

Llinatge	Numero	Percentatge	Llinatge	Numero	Percentatge
VICENS	22	3,13 %	CABOT	4	0,57 %
BUSQUETS	20	2,85 %	LORENZO	4	0,57 %
MAYOL	20	2,85 %	MARTI	4	0,57 %
BARCELO	17	2,42 %	MARTORELL	4	0,57 %
ALBERTI	15	2,13 %	NOGUERA	4	0,57 %
PUIG	15	2,13 %	ROIG	4	0,57 %
RULLAN	15	2,13 %	ROMAN	4	0,57 %
ARBONA	14	1,99 %	RUIZ	4	0,57 %
REYNES	14	1,99 %	AGUILO	3	0,43 %
COLOM	13	1,85 %	ALBA	3	0,43 %
BESTARD	10	1,42 %	AMENGUAL	3	0,43 %
BISBAL	10	1,42 %	CANALS	3	0,43 %
SASTRE	10	1,42 %	CAPO	3	0,43 %
MARROIG	9	1,28 %	CASTAÑER	3	0,43 %
SANCHEZ	9	1,28 %	CLADERA	3	0,43 %
ANDREU	8	1,13 %	CRUZ	3	0,43 %
FERRER	8	1,13 %	DALMAU	3	0,43 %
GARCIA	7	0,99 %	ESCALAS	3	0,43 %
SOCIAS	7	0,99 %	FRAU	3	0,43 %
COLL	6	0,85 %	FRONTERA	3	0,43 %
BAUZA	5	0,71 %	GONZALEZ	3	0,43 %
BUADES	5	0,71 %	GRAU	3	0,43 %
ESTARELLAS	5	0,71 %	LOPEZ	3	0,43 %
HERNANDEZ	5	0,71 %	MAS	3	0,43 %
MARTIN	5	0,71 %	MORELL	3	0,43 %
MASSANET	5	0,71 %	RIPOLL	3	0,43 %
OLIVER	5	0,71 %	SAMPOL	3	0,43 %
SOLER	5	0,71 %	19 de 2	38	5,40 %
UMBERT	5	0,71 %	79 de 1	79	11,23 %
VAZQUEZ	5	0,71 %	Altres (1)	190	27,02 %
ALONSO	4	0,57 %	Total	703	100 %
BERNAT	4	0,57 %			

2015 - Llinatges dels empadronats.

El llinatge que més es repeteix a l'any 2015 és Vicens, seguit de Busquets i Mayol, però allò que hem de destacar és que les diferències entre aquests llinatges ja no és tan ampla com a l'any 1826, que es tractava d'una població més endogàmica i que a poc a poc, si tenim en compte les emigracions, i la pèrdua de la població es va diversificant.

L'any 2015 hem de destacar que hi ha 151 cases deshabitades de 427 comptabilitzades. Per tant, podem dir com a conclusió que el poble va créixer urbanísticament però que, o bé, són cases que s'ocupen temporalment o que els seus propietaris són estrangers.

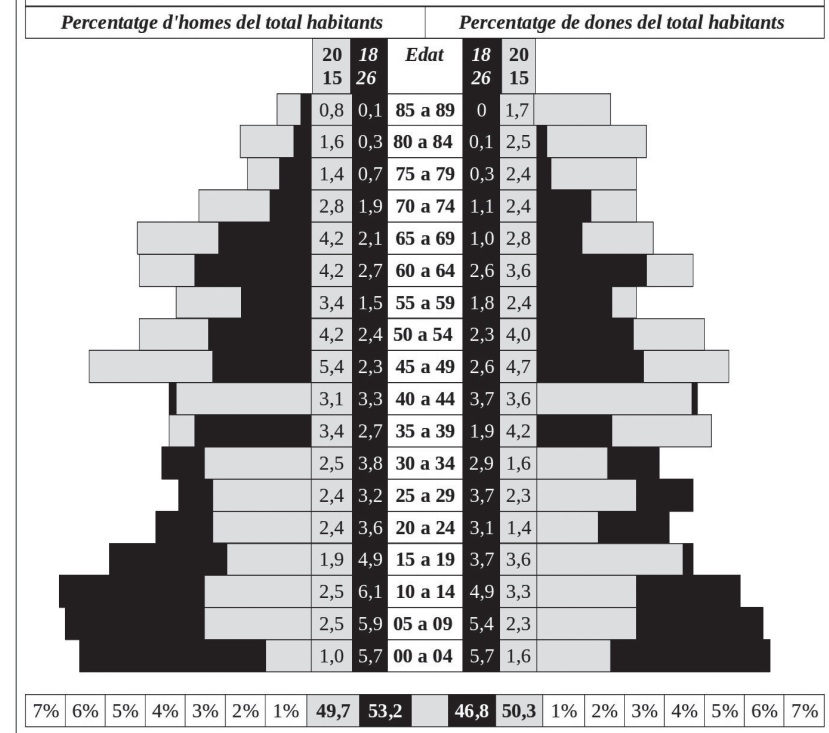
També, que després seguim amb 91 cases allà on hi ha empadronada una persona i no 40 amb dos habitants i 40 amb quatre.

QUADRE NÚMERO 10 - Fornalutx padró 2015 - Nombre d'habitants per cada casa

Habitants per casa	Nombre de cases	Percentatge
DESHABITADA	151	35,36 %
UN	91	21,31 %
DOS	75	17,55 %
TRES	40	9,37 %
QUATRE	40	9,37 %
CINC	15	3,51 %
SIS	10	2,34 %
SET	2	0,47 %
VUIT	1	0,24 %
NOU	1	0,24 %
DEU	1	0,24 %
	427	100,00 %

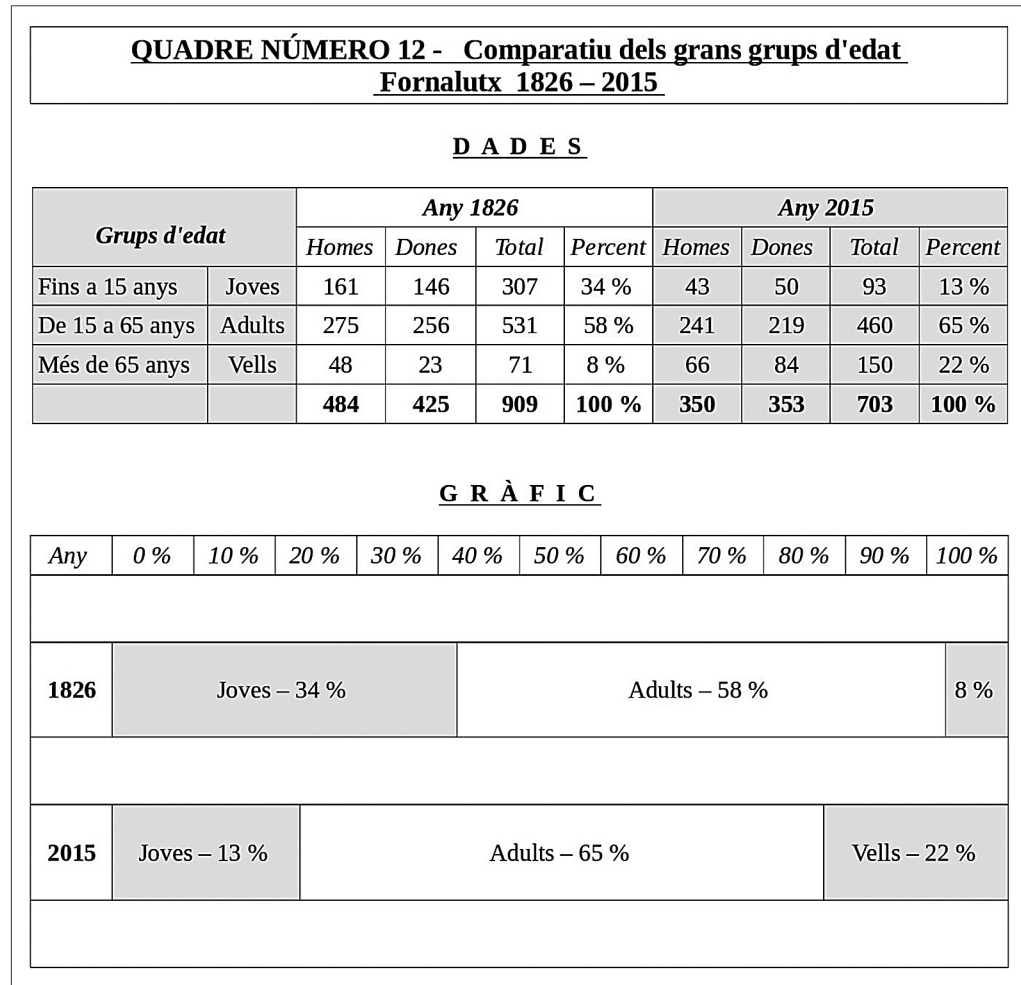
2015 - Habitants per casa.

QUADRE NÚMERO 11 - Comparatiu estructura de la població Fornalutx - 1826 - 2015

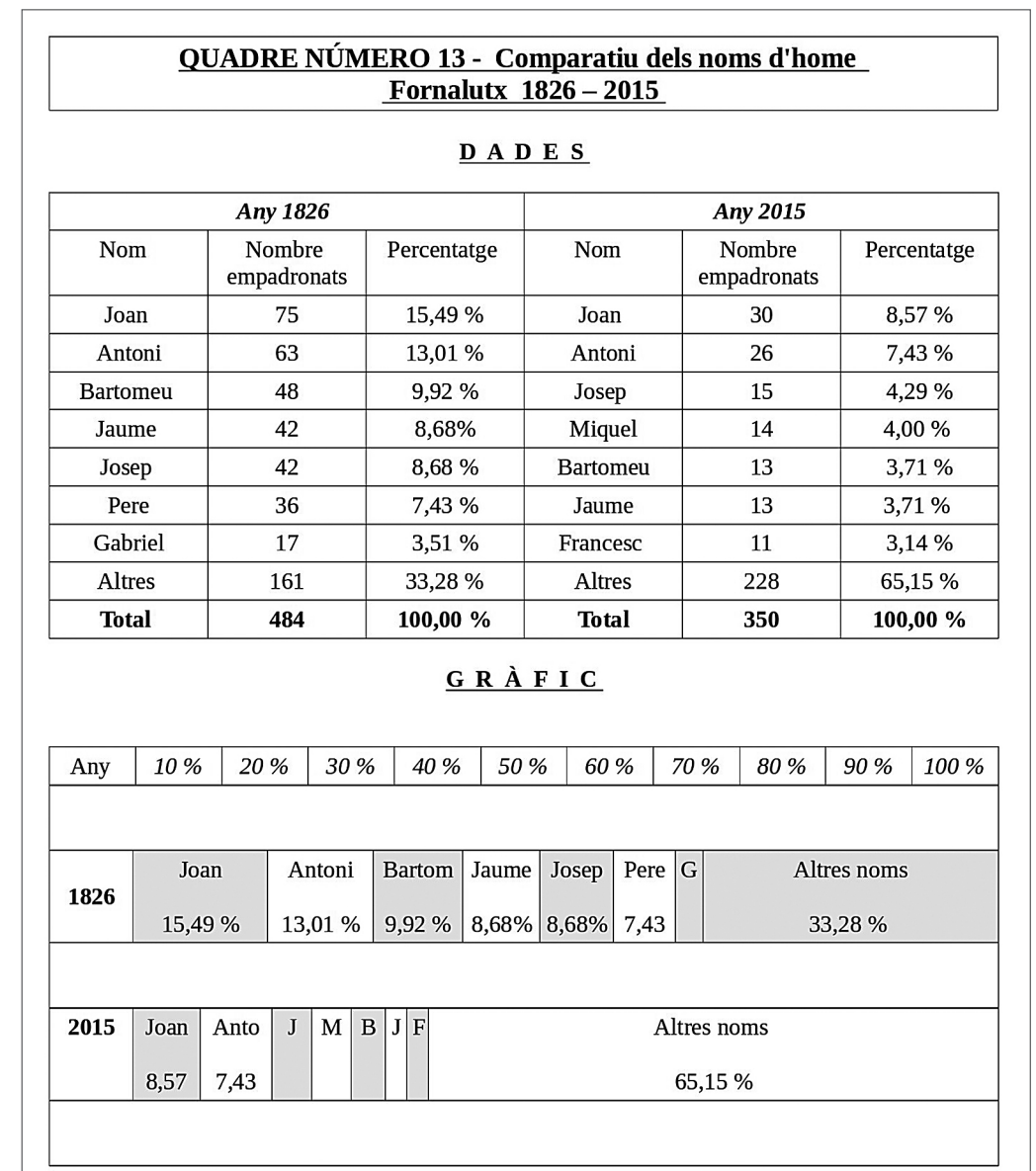
Comparatiu de les piràmides d'edat.

Si comparem l'evolució de la població de Fornalutx entre els anys estudiats, observem que la població respecte de 1826 ha minvat però l'esperança de vida ha augmentat, tal com succeeix amb les societats desenvolupades. També, comprovam que la població femenina ha augmentat respecte del segle XIX i també la seva esperança de vida, en canvi, el percentatge de població masculina ha baixat.

Comparatiu habitants per grups d'edat.

En el quadre anterior podem comprovar que realment les dades ens indiquen les característiques d'una població d'Antic Règim, si observem l'any 1826, ja que hi ha una notable població de joves que augmenta amb l'edat adulta, i en canvi, es redueix al grup de vells. Si ens fixam amb les dades de 2015, el grup de joves disminueix, degut a la baixa natalitat, s'incrementa el grup d'adults i també augmenta considerablement el grup de vells, degut a l'augment de l'esperança de vida, ja iniciada al segle XX i que continua durant el segle XXI.

Comparatiu dels noms dels homes empadronats.

Com ja hem indicat anteriorment, pel que fa als noms masculins, els més utilitzats segueixen essent Joan i Antoni, amb una baixada considerable del nom Bartomeu. Tot i això, he de dir que la població en aquests quasi 190 anys davalla en 134 persones, la qual cosa modifica i molt els percentatges.

QUADRE NÚMERO 14 - Comparatiu dels noms de dona - Fornalutx 1826 – 2015

D A D E S

Any 1826			Any 2015		
Nom	Nombre empadronats	Percentatge	Nom	Nombre empadronats	Percentatge
Catalina	111	26,12 %	Maria	65	18,41 %
Maria	80	18,82 %	Margalida	25	7,08 %
Margalida	73	17,18 %	Catalina	25	7,08 %
Antònia	38	8,94 %	Antonia	12	3,40 %
Francesca	24	5,65 %	Aina	11	3,12 %
Isabel	19	4,46 %	Francisca	11	3,12 %
Joana	17	4,00 %	Rosa	11	3,12 %
Altres noms	63	14,83 %	Altres noms	193	54,67 %
	425	100,00 %		353	100,00 %

G R À F I C

Any	10 %	20 %	30 %	40 %	50 %	60 %	70 %	80 %	90 %	100 %	
1826	Catalina		Maria		Margalida		Ant ^a	F.	I.	J.	Altres
	26,12 %		18,82 %		17,18		8,94%				14,83
2015	Maria	Marg	Cat.	A	A	F	R	Altres noms			
	18,41 %	7,08	7,08					54,67 %			

Comparatiu dels noms de les dones empadronades.

Ben igual que passa amb el quadre anterior, amb els noms de dona i amb el canvi poblacional també hi ha variacions. Així, el nom de Catalina tan utilitzat al segle XIX passa a ser el tercer més posat al segle XXI en front de Maria, que passa a ser el nom més escollit entre els progenitors amb un 18,41%.

Fornalutx - Carrer, 1910

QUADRE NÚMERO 15 - Comparatiu dels llinatges - Fornalutx 1826 – 2015**D A D E S**

Any 1826			Any 2015		
Llinatge	Nombre empadronats	Percentatge	Llinatge	Nombre empadronats	Percentatge
Mayol	122	13,42 %	Vicens	22	3,13 %
Arbona	108	11,88 %	Busquets	20	2,85 %
Vicens	89	9,80 %	Mayol	20	2,85 %
Colom	84	9,24 %	Barcelo	17	2,42 %
Albertí	62	6,82 %	Alberti	15	2,13 %
Busquets	61	6,71 %	Puig	15	2,13 %
Barceló	51	5,61 %	Rullan	15	2,13 %
Altres	332	36,52 %	Altres	579	82,36 %
TOTAL	909	100,00 %	TOTAL	703	100,00 %

G R À F I C

Any	10 %	20 %	30 %	40 %	50 %	60 %	70 %	80 %	90 %	100 %
1826	Mayol	Arbona	Vicens	Colom	Alb.	Bus	Bar			
	13,42%	11,88%	9,80%	9,24%	6,82	6,71	5,6			
2015										Altres de menys del 2,00 %
										82,36 %

Comparatiu dels llinatges del empadronats.

En el comparatiu de llinatges del terme de Fornalutx observem els grans canvis soferts en la població d'aquest indret, ja que passen de 122 empadronats amb el cognom Mayol, el primer de la llista el 1826 a 20 a l'any 2015. El llinatge Arbona consta amb 108 empadronats i el Vicens amb 89. L'any 2015 just els 7 primers llinatges més tradicionals sumen 124 empadronats. En canvi la vinguda d'estrangers contempla 579 empadronats amb altres llinatges.

QUADRE NÚMERO 16 - Comparatiu dels habitants per casa - Fornalutx 1826 – 2015**D A D E S**

Habitants per casa	Any 1826		Any 2015	
	Núm. cases	Percentatge	Núm. cases	Percentatge
UN	23	10,09 %	90	32,72 %
DOS	40	17,54 %	75	27,27 %
TRES	39	17,11 %	40	14,56 %
QUATRE	40	17,54 %	40	14,56 %
CINC	31	13,61 %	15	5,45 %
SIS	29	12,72 %	10	3,64 %
SET	14	6,14 %	2	0,72 %
VUIT	5	2,19 %	1	0,36 %
NOU	6	2,63 %	1	0,36 %
DEU	1	0,41 %	1	0,36 %
	228	100,00 %	275	100,00 %

G R À F I C

Any	10 %	20 %	30 %	40 %	50 %	60 %	70 %	80 %	90 %	100 %
1826	DOS	QUATRE	TRES	CINC	SIS	UN	ALTRES			
	17,54 %	17,54 %	17,11 %	13,61 %	12,72%	10,09%	11,39 %			
2015	UN	DOS	TRES	QUATRE	ALTRES					
	32,72 %	27,27 %	14,56 %	14,56 %	10,89%					

Comparatiu dels habitants per casa.

Potser la dada més curiosa i més destacable de l'estudi el notam en el següent quadre, allà on es comparen les cases que hi ha a Fornalutx amb les del nombre d'habitants. Observam que la quantitat de cases no ha variat massa, entre una època i l'altre, tan sols ha augmentat en 47 habitatges. Però sí és significatiu el nombre de gent que hi viu. Així, passam de un nombre de 23 cases habitades per una sola persona l'any 1826 a 90 cases l'any 2015. I amb dues persones censades a 40 cases al segle XIX a 75 al segle XXI. En canvi, el nombre es queda amb 40 cases a les que són habitades per tres o quatre persones.

El túnel de Sóller: repercussió demogràfica des de la construcció a la gratuïtat (1997-2017)

Resum

El present treball consisteix en l'estudi dels canvis demogràfics esdevinguts al municipi de Sóller des de la inauguració de la infraestructura del túnel, el 19 de febrer de 1997, fins a la seva gratuïtat, el 28 de desembre de 2017. En el primer cas, l'obertura del túnel provoca, al llarg del 1997, un importantíssim nombre de nous empadronaments. Amb aquest tret de sortida, tot el període comprès entre el 1998 i el 2017 es caracteritza per aquesta mateixa tendència, tot i que de forma més moderada i estable. En el segon cas, la gratuïtat del túnel a finals de 2017 té les seves repercussions al llarg del 2018, any durant el qual, amb un gran nombre de baixes del padró fins i tot més important que el primer, finalitza aquesta tendència. Per tant, es pot afirmar que existeix una relació directa entre l'obertura del túnel i els comportaments poblacionals del moment, però els indicadors demogràfics s'han de matisar, ja que tant l'auge de nous empadronaments com després l'auge de baixes tenen un caràcter majoritàriament fictici basat en els beneficis en l'ús d'aquesta infraestructura que s'obtenien a través de l'empadronament.

Paraules clau: infraestructures, empadronaments, túnel de Sóller, migracions intermunicipals, peatge, “No vull pagar”.

1. Introducció i mètodes

Per entendre el funcionament de les migracions internes s'han de tenir en compte una sèrie de factors. Cal demanar-se qui es mou, per què, des de quin origen i cap a quina destinació, però també cal tenir en compte com s'ha configurat la decisió de moure's i com les causes d'aquesta decisió varien al llarg del temps (Farwick 2009). La distància entre l'origen i la destinació del moviment migratori és un dels elements de major pes a l'hora d'explicar els patrons migratoris interns (Farwick 2009). Gràcies a la construcció de grans infraestructures és possible recórrer aquesta distància tot reduint el temps de desplaçament entre els dos punts i, per tant, amb el mateix temps que abans s'invertia en aquest recorregut, ara és possible cobrir una major trajectòria en quilòmetres.

Així, la hipòtesi fonamental que es planteja en aquest treball és que existeix una relació directa entre l'obertura del túnel de Sóller i els comportaments poblacionals del moment, sobretot en un context his-

¹ paula.nigorra1@estudiant.uib.cat

tòric d'aïllament com és el cas de Sóller. Conseqüentment, l'objectiu del treball és analitzar els indicadors demogràfics des dels anys noranta fins a l'actualitat amb l'objectiu de trobar-hi (o no) possibles relacions amb l'existència del túnel i, més concretament, amb els dos moments clau que han estat la seva inauguració (1997) i, vint anys després, la seva gratuïtat (2017).

En aquest sentit, les fonts estadístiques, i especialment l'IBESTAT, han estat la base per a l'anàlisi dels comportaments poblacionals. S'analitza com i en quina mesura es produí el creixement demogràfic dels anys previs a la construcció del túnel per després comparar-lo amb el creixement de l'any 1997. Un cop analitzades les dades a nivell quantitatiu es procedeix a fer un estudi qualitatiu dels empadronaments produïts en aquest any des del punt de vista de l'edat, el sexe, el lloc de naixement, el grau d'estudis assolits, etc. Finalment, les fonts estadístiques també han estat utilitzades per cercar possibles efectes de la gratuïtat del túnel sobre la població. Aquests efectes, en tot cas, s'haurien produït al llarg del 2018 i, per tant, serien encara molt incipients. Per altra banda, per a la contextualització històrica s'ha fet un seguiment de les notícies aparegudes a la *Veu de Sóller* al llarg del període 1989-1997.

S'analitzen les migracions intermunicipals de l'interior de Mallorca durant el període 1994-2017. El motiu d'haver elegit aquest criteri d'anàlisi, deixant en segon pla les migracions interilles, les interestatals i les exteriors, és degut al fet que els beneficis de mobilitat i/o subvenció que es deriven del túnel impulsen moviments de població des d'altres municipis de la mateixa illa, però en cap cas no tendria sentit considerar que les persones que arriben a Sóller des de fora de Mallorca ho fan gràcies a l'impuls del túnel. Per poder analitzar els canvis demogràfics succeïts el 1997, primer cal veure quines eren les dinàmiques de la població de Sóller en el moment immediatament anterior, motiu pel qual l'estudi s'inicia cronològicament el 1994. En no tractar-se d'un llarg procés de canvi, sinó d'un fenomen breu que es produeix de forma brusca, es poden percebre els canvis comparant els anys immediatament anteriors, sense necessitat d'analitzar un període excessivament ampli.

A continuació, es tracten les diferents circumstàncies que han envoltat el túnel de Sóller des de la seva projecció fins a la inauguració. Els dos següents apartats es centren en l'any 1997 (tot i que comparant-lo amb el període anterior i posterior) per tractar la demografia des d'un punt de vista quantitatiu (a l'apartat "Efectes del túnel sobre la població del municipi") i des d'un punt de vista qualitatiu (a l'apartat "Anàlisi de la immigració intermunicipal derivada de l'obertura del túnel"). Al darrer apartat es tracten els possibles efectes demogràfics incipients des de la gratuïtat (desembre de 2017) fins a l'actualitat.

2. Contextualització històrica

El primer projecte per unir Sóller i Bunyola a través de la Serra d'Alfàbia fou durant la dècada dels seixanta, quan es pretenia reutilitzar el túnel del Tren de Sóller per fer-hi passar cotxes. Així fou com sorgí una primera campanya pro-túnel anomenada "Túnel sí; tren no" i com la societat sollerica començà a postular-se a favor o en contra d'aquesta infraestructura. Ara bé, el túnel de Sóller tal com el coneixem avui en dia començà a ser una realitat quan el 1988 s'adjudicà la seva construcció a Fomento de Obras y Construcciones S.A. després de ser aprovada al Parlament de les Illes Balears amb els vots d'Alianza Popular-Unión Liberal, Unió Mallorquina i Centro Democrático Social. Fou una adjudicació que es va fer en un context de recent creació de les institucions autonòmiques i, per tant, de traspàs de competències des de l'Estat cap a aquestes. Sense aquest traspàs previ, el segon Govern de les Illes Balears, presidit per Gabriel Cañellas (1988-1991) (Marimon i Nadal 2003:19), no hauria pogut emprendre un projecte com el del túnel de Sóller. El 1989, durant aquesta mateixa legislatura, es presentaren quatre pliques per a la concessió de la posterior explotació del peatge del túnel. Aquestes foren Túneles de Mallorca, Entrecanales, Caldés i Cuart². La concessió fou atorgada a la Compañía Concesionaria del Túnel de Sóller S.A. d'Antoni Cuart.

El 10 d'octubre de 1989 començaren les obres de perforació a la boca sud (terme municipal de Bunyola) i, des del primer moment, sorgiren nombroses complicacions, sobretot des del punt de vista tècnic. En primer lloc, les recurrents paralitzacions de les obres com a conseqüència dels desprendiments del terreny foren el major problema. Aquest fenomen, que ja havia estat advertit pel geòleg solleric Guillem Colom Casanovas, provocà l'encariment del projecte i l'endarreriment de les obres, que tot i que inicialment s'havien d'acabar el 1992 s'allargarien fins el 1997. En segon lloc, també foren remarcables els problemes derivats del perill d'enfonsament del primer tram de la carretera del Coll de Sóller, just a sobre d'on s'estaven realitzant els primers metres de perforació, i del túnel del Tren de Sóller, que feia el mateix recorregut en paral·lel³.

Des del punt de vista econòmic sorgiren altres problemes. La posada a la venda del 90% de la Compañía Concesionaria del Túnel de Sóller S.A. en forma d'accions de 1000 pessetes cada una fou un fracàs, ja que només se'n van vendre el 7%⁴. A més, el 1994 l'empresa constructora va fer fallida i es taparen les dues entrades del túnel amb blocs, però el mateix any Fomento de Construcciones y Contratas es va fer càrrec del deute i es convertí en accionista majoritari, fet que permeté continuar les obres.

Per altra banda, quan va fer fallida l'agència de valors mallorquina Brokerval s'inicià una investigació i es trobaren pagaments ocults de Cuart que després es repartien entre determinats polítics (Marimon i Nadal 2003:30). Així començaren les investigacions de l'anomenat "Cas Túnel de Sóller", implicant el Govern que havia fet la concessió (concretament el President Gabriel Cañellas, el conseller d'Obres Públiques Jeroni Sáiz i el conseller de Funció Pública Josep Antoni Berastain). El juliol de 1995 Cañellas fou forçat a dimitir per Aznar, que basava el seu discurs d'oposició en els casos de corrupció del PSOE. El 18 de març de 1997 el magistrat López Gayà inicià el judici contra Cañellas, Sáiz, Berastain i Cuart (Marimon i Nadal 2003:38) i el 24 de juliol foren declarats culpables de suborn però el delictes havia prescrit. Havien rebut una transacció de Cuart de 50 milions de pessetes només dos mesos després que es fes la concessió. Aquests diners foren pagats a través de Brokerval i dividits en 10 talons de 5 milions de pessetes que es cobraven de 100.000 en 100.000.

Finalment, tot i que seran objecte d'estudi en futurs treballs, també cal tenir en compte els problemes de caire social, ja que la construcció de la infraestructura generà un important sector d'oposició que es concretà en el Col·lectiu antitúnel i, posteriorment, en els Amics de l'Entorn. Els primers analitzaren les possibles repercussions que tendria l'obertura del túnel, com per exemple la reducció del teixit comercial local o la possibilitat de convertir-se en una ciutat dormitori, però establiren com a principals amenaces l'especulació urbanística, la construcció desordenada (sobretot de nous vials) (Serra 2008:323) i l'extracció dels recursos de la Vall (principalment l'aigua). Es considerava que el túnel era el requisit necessari, a nivell de vies de comunicació, per poder desenvolupar altres projectes especulatiu. De fet, es considerava que la seva explotació no era del tot rendible, sinó que els beneficis per als concessionaris provendrien d'altres projectes, però fer el túnel era el preu a pagar per tenir un accés ràpid a la Vall. L'exemple més clar fou el projecte de construcció d'un port esportiu per part del mateix Antoni Cuart:

"El túnel no es fa, evidentment, perquè els 10000 sollerics puguin anar més ràpidament o més còmodament a ciutat. Al darrera del túnel hi ha altres projectes que ajudaran a pagar els mils de milions que costarà el forat: urbanitzacions? Ports esportius? Futura línia Barcelona-Sóller?" (*Veu de Sóller* 20/10/1989).

Així fou com un gran nombre de preocupacions que es podrien qualificar d'ecologistes es conjugaren en la campanya "Sóller, on vas?", impulsada pels Amics de l'Entorn. El seu objectiu era evitar que el motor econòmic de Sóller passàs a ser l'especulació urbanística desmesurada. Aquests tipus de reivindicacions

² *Veu de Sóller* 25/08/1989

³ *Veu de Sóller* 12/01/1990

⁴ *Veu de Sóller* 08/02/1991

foren una constant a la Mallorca dels anys 90 i els primers 2000 (Serra 2008:329), però a Sóller presenten la particularitat d'estar directament relacionats amb la construcció del túnel.

3. Efectes del túnel sobre la població del municipi

En el període comprès entre el 1994 i el 1996, la mitjana d'immigrants que arriben a Sóller des d'altres nuclis de Mallorca és de 99 persones per any. Provenen sobretot de Palma (mitjana de 66 persones/any), de la comarca (Deià i Fornalutx amb 6 persones per any respectivament) o d'altres nuclis pròxims com Bunyola (4 persones/any), Escorca (4 persones/any) o Marratxí (3 persones/any). Pel que fa a la resta de municipis, tots tenen una mitjana inferior a tres persones per any. En aquest moment ja es pot percebre una clara hegemonia de Palma com a emissora de nous pobladors, fet que no és estrany tenint en compte que acumula la major part de la població de l'illa. Aquest fenomen es convertirà en una tendència encara molt més accentuada al llarg del període 1997-2017.

Tot i que s'ha dit que els canvis demogràfics derivats del túnel es produeixen de forma molt brusca, al llarg del 1996 ja es poden intuir els primers efectes de la imminent obertura del túnel. Cal tenir en compte que estava completament perforat des del març de 1995 i que, per tant, només restaven les obres de condicionament. Així, el nombre de nous vinguts passà de 73 el 1994, a 138 el 1996. De la mateixa manera, també es reduí el nombre de sollerics que es donaven de baixa per empadronar-se a altres pobles de Mallorca: de 172 el 1994, a només 93 el 1996. Es pot veure, per tant, com els empadronaments comencen a créixer en vistes de possibles bonificacions al peatge del túnel, però també com la gent que deixa de residir a Sóller, que segurament no decreix, sí que presenta més reticències a l'hora de donar-se de baixa del padró per por a perdre possibles bonificacions. En conjunt, és significatiu observar com, per primera vegada, el municipi rep més població de la resta de l'illa de la que emet. Ara bé, el saldo migratori total no era negatiu i, per tant, es pot parlar d'una inversió de tendències migratòries que és el motiu pel qual Sóller passarà a créixer més gràcies a la població que arriba de dins Mallorca (amb un pes que passa del 35% al 65% del total de nous empadronaments) que no gràcies a la que ve de l'exterior.

El saldo migratori intern positiu es converteix en una tendència que perdura fins a l'actualitat amb les excepcions del 2011 i el 2014. La importància d'aquest fet es justifica perquè el creixement real del municipi es basa sobretot en la immigració, ja que el creixement natural és molt baix o, fins i tot, negatiu. A més, però, dins el creixement per immigració hi té una especial importància el contingent humà que prové de l'interior de l'illa. En el període 1996-2017 el creixement anual per immigració és d'un 1'98% anual, mentre que la mitjana de creixement natural és de -0'04%. A més, el creixement per immigració supera, durant la major part del període, el creixement mitjà de Mallorca, amb les excepcions del 1999-2001 i del 2016.

Després d'haver analitzat el període immediatament anterior a l'obertura del túnel i d'haver remarcat les dinàmiques que s'hi inicien, cal parlar especial atenció a les dades del 1997. En un sol any s'empadronen 677 persones provinents d'altres pobles de Mallorca i només 74 surten de Sóller cap a altres pobles de l'illa. El resultat és un saldo migratori interior de 603 persones que s'engloba dins un saldo migratori total de 925. Així, en només un any es produeix un creixement molt significatiu fonamentat sobretot en la immigració interna, que suposa el 66% del total, assolint el percentatge més alt de tot el període. Si les 677 persones que s'empadronen a Sóller s'analitzen per darrer lloc d'empadronament, es pot veure que el domini palmès, amb 497 persones, continua i s'accentua. D'aquesta manera, només la capital proporciona un 73'4% dels nous vinguts. En canvi, les comarques del Llevant i el Pla de Mallorca són les que menys emigració cap a Sóller generen, amb només 2 i 9 persones respectivament.

El Migjorn tampoc té gaire importància, amb un total de 15 persones, però s'ha de tenir en compte que 8 d'aquestes provenen de Lluçmajor. El Raiguer suma un total de 41 persones, destacant-ne 14 de Marratxí i 7 de Santa Maria del Camí. Pel que fa a la Tramuntana, el total és de 113 persones, situant-se en primer lloc després de la capital.

Si s'observa la Figura 1, es pot veure la major o menor importància de cada una de les comarques esmentades anteriorment gràcies als indicadors de densitats, que mostren el nombre de persones que es desplacen cap a Sóller des de cada municipi. Si es tenen en compte, al marge de Palma, les dues categories de major densitat, aquestes coincideixen majoritàriament amb municipis de Tramuntana: Bunyo-

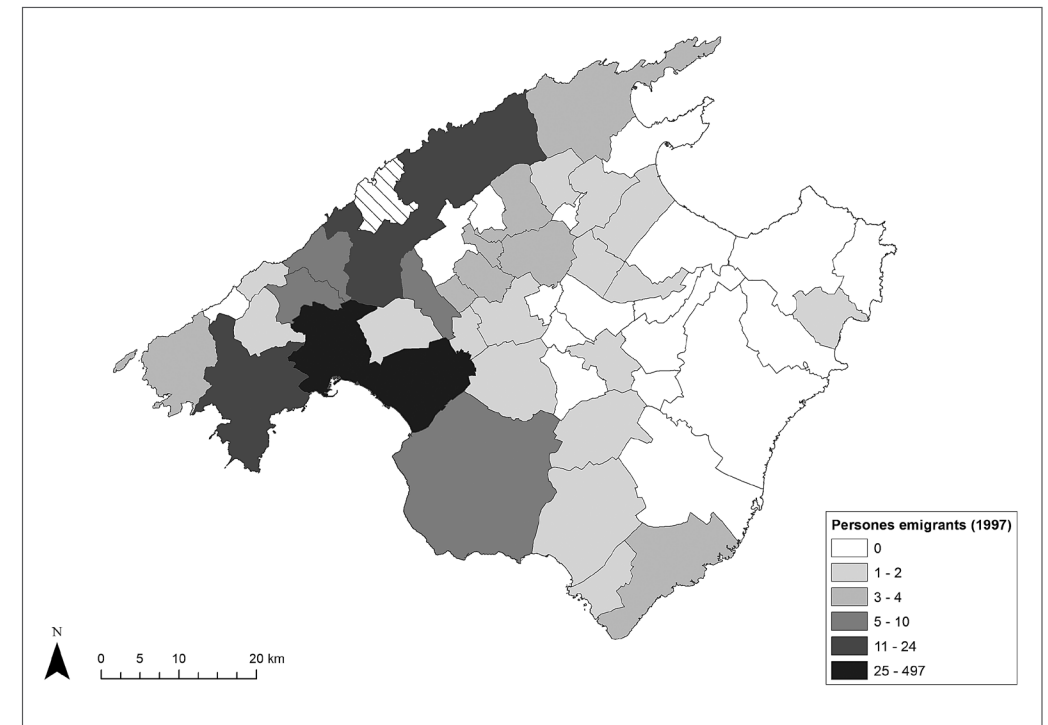

Figura 1: Nombre de persones que emigren de cada un dels pobles de Mallorca el 1997 amb destí a Sóller. Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IBESTAT.

la, Escorca, Deià, Calvià, Fornalutx, Esporles i Valldemossa. No obstant això, també coincideixen amb pobles d'altres comarques però que presenten un tret en comú: la seva proximitat a Palma. Aquest és el cas de Marratxí, Santa Maria del Camí i Lluçmajor.

Al marge de la classificació per categories, les circumstàncies de cada un dels municipis són diverses. Per una banda, és destacable el fet que tots els municipis que confinen amb Sóller apareixen en el segon nivell de major densitat. Tots aquests municipis intentaren gestionar compensacions per als seus residents en relació al peatge del túnel. A diferents nivells, Bunyola, Deià i Escorca reivindicaren millores, però en cap cas no foren comparables amb el descompte que tingueren els sollerics i fornallutxencs, ja que a diferència dels altres casos, aquest fou efectiu des del primer moment. És aquesta circumstància la que explica l'afluència no gens menyspreable de gent d'aquests municipis cap a Sóller el 1997.

Sense cap dubte, el factor de proximitat és un element important a tenir en compte, però també ho són les necessitats de mobilitat. Excepte Bunyola, es tracta de pobles que, tot i comptar amb rutes alternatives, una de les principals vies de sortida per als seus moviments pendulars cap a Palma i el seu entorn és a través de Sóller. En canvi, en el cas de Bunyola els moviments pendulars que requeririen fer servir el túnel serien en sentit contrari, cap a l'interior de la Vall. Tot i aquestes petites diferències, el conjunt dels empadronaments que provenen de Bunyola, Deià i Escorca són els que més clarament cerquen els beneficis del descompte i/o la subvenció i, per tant, dels dos tipus descrits anteriorment, correspondrien als empadronaments que no tenen efecte demogràfic sobre el municipi perquè no es produeix un canvi real de residència.

El factor de proximitat que s'ha esmentat anteriorment continua essent important per als casos de Valldemossa, Esporles, Marratxí, Santa Maria i, en menor mesura, Calvià i Lluçmajor. Tots aquests municipis formarien un segon bloc d'anàlisi com a part de l'àrea d'influència de Palma. Així, la seva anàlisi, més que per la seva proximitat amb Sóller (que també és important, però no comparable amb els municipis que hi confinen) s'ha de regir per la seva proximitat amb Palma. El fet que aquests nuclis formin part de l'entorn de la capital implica que es veuen beneficiats pel traçat centralitzat de les carreteres i, per tant, tenen una elevada mobilitat potencial, terme que es podria definir com la major o menor capacitat de mobilitat en relació a la qualitat i quantitat d'infraestructures (Módenes 2008:163). La mobilitat potencial és el que explicaria la importància de Calvià i Lluçmajor, ja que compensarien el seu major allunyament amb la major mobilitat potencial que els proporciona l'autopista. En el conjunt d'aquest segon bloc, en què es combinen els factors de proximitat i mobilitat potencial, també s'hi podria incloure Bunyola, que jugaria un paper dual com a municipi que confina amb Sóller i Palma alhora. El cas de Bunyola és interessant per l'auge que viu en relació al període anterior, ja que passa d'una mitjana de 4 persones per any que s'empadronen a Sóller (1994-1996) a 24 persones el 1997. L'efecte immediat de l'obertura del túnel es veu en el saldo migratori, ja que passa de guanyar una mitjana de 60 persones l'any (1994-1996), a guanyar-ne només 16 el 1997 i, a partir del 1998, guanyar-ne una mitjana de 92 l'any.

El que permet una mobilitat potencial elevada és una major facilitat en els moviments pendulars. Així, es podrien produir els dos tipus d'empadronaments descrits anteriorment. Per una banda, es podria produir un fenomen d'empadronaments ficticis de persones que continuen al seu municipi d'origen però que, gràcies a l'elevada mobilitat potencial, protagonitzen moviments pendulars cap a Sóller o els seus voltants i s'hi empadronen perquè utilitzen la infraestructura del túnel, ja sigui per motius laborals o llaços familiars. Per altra banda, es podria produir un fenomen de trasllats reals de persones que treballen a l'entorn de Palma i que, en veure que l'elevada mobilitat potencial redueix el temps de trajecte, es traslladen a Sóller. Aquests trasllats poden ser *ex novo* o de retorn (posant per cas que fos el seu lloc d'origen i que haguessin marxat anteriorment per motius laborals en un moment mobilitat potencial molt més baixa). En els dos casos, el canvi de residència es produiria perquè la mobilitat potencial generada tant pel túnel com per les carreteres de l'entorn de Palma fa més assequibles els moviments pendulars cap a la ciutat i el seu entorn.

El cas de la pròpia ciutat, presentaria les característiques de proximitat i elevada mobilitat potencial esmentades anteriorment, però alhora s'hi hauria d'afegir una element més, que és el de l'elevada densitat de població. Palma comptava amb una població de més de 300.000⁵ persones, que suposava gairebé el 50% de la població de l'illa de Mallorca. Això suposa que la seva capacitat per emetre població sigui potencialment molt més elevada i, com a conseqüència, és el nucli més important d'origen dels nous empadronaments a Sóller amb 497 de les 677 persones. Palma també concentra la major part de l'acti-

5 Dades de l'INE

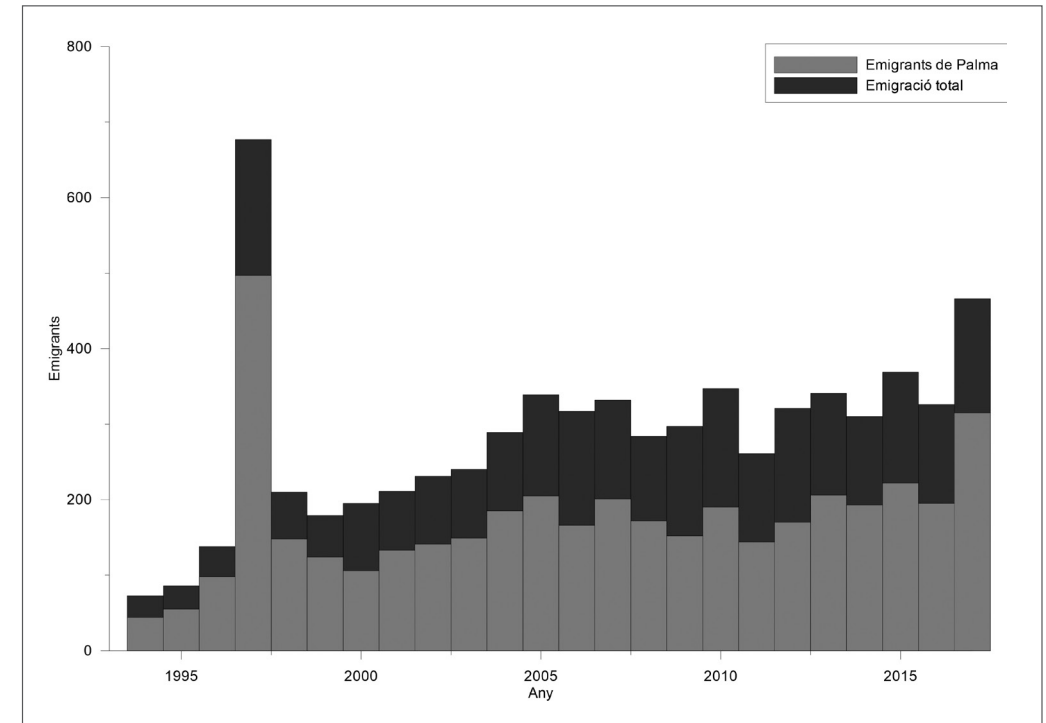

Figura 2: Nombre de nous vinguts provinents de Palma en relació al total de Mallorca durant el període 1994-2017.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'IBESTAT.

vitat econòmica i, consegüentment, si es té en compte el contingent de població sollerica que s'hi havia desplaçat per qüestions de treball quan la mobilitat potencial entre Palma i Sóller era més baixa (és a dir, abans de la construcció del túnel), s'ha de donar molta importància al fenomen de retorn al lloc d'origen. Aquestes característiques són les que provoquen que Palma sigui el principal nucli emissor de nous residents durant tot el període de vigència del túnel, suposant un percentatge important sobre el total de nous residents (Figura 2), seguida per Bunyola amb només 24 persones.

Un cop acabat el fenomen del 1997, entre el 1998 i el 2017, que és el període en què es manté el peatge del túnel, la mitjana de persones que s'empadronen cada any a Sóller procedents d'altres pobles de Mallorca és de 293. Ara bé, la mitjana de persones que es donen de baixa cap a altres pobles de Mallorca és de 250. Per tant, tot i que el saldo migratori intern és positiu, es podria considerar que la majoria de gent que s'empadrona també s'acaba donant de baixa en un moment o altre. Aquest fet és degut al fet que els empadronaments de curta durada per motius laborals tenen un pes molt important. El recompte acumulat d'immigracions de tot el període (Figura 3) encara destaca més la importància de l'eix Palma-Sóller. La importància del bloc de municipis que confinen amb Sóller es manté, però en el cas del segon bloc guanyen importància Calvià, Marratxí i Lluçmajor per sobre Valldemossa, Esporles i Santa Maria. Aquest fet es podria explicar perquè són municipis conurbans de Palma que, com a tals, van assimilant, a petita escala, les pautes de comportament demogràfic de la capital. Finalment, per al conjunt del període també caldria destacar la importància que pren Inca, fet que també s'explica per la seva importància demogràfica com a capital del Raiguer i per la seva elevada mobilitat potencial gràcies a l'autopista.

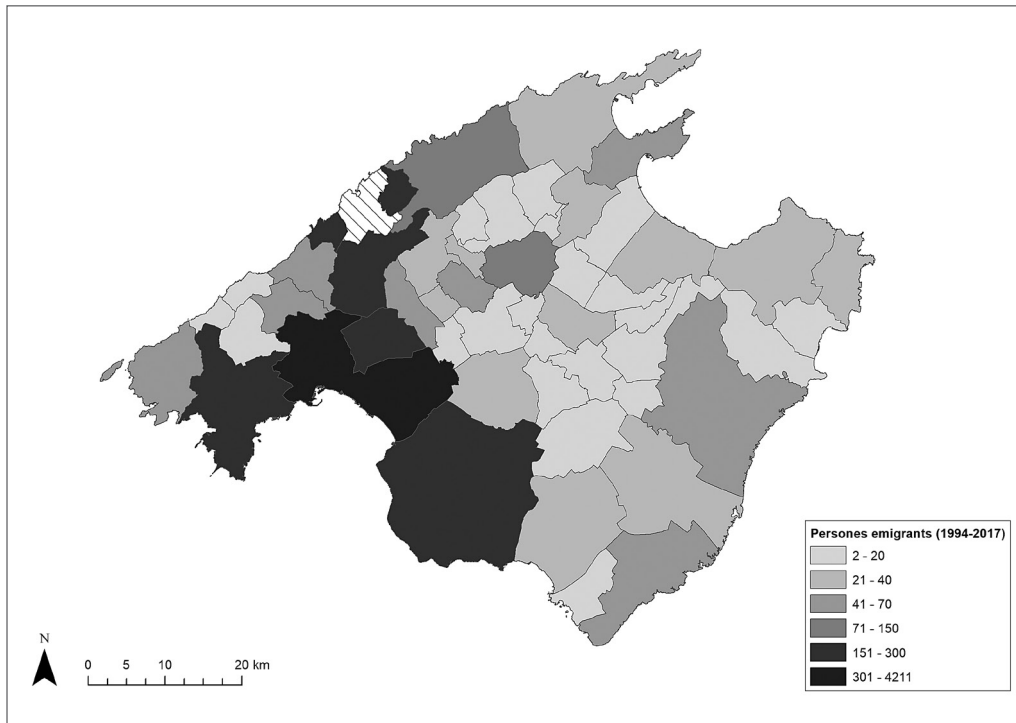

Figura 3: Nombre de persones que emigren de cada un dels pobles de Mallorca entre el 1994 i el 2017 amb destí a Sóller.
Font: Elaboració pròpia amb dades de l'IBESTAT.

4. Anàlisi de la immigració intermunicipal derivada de l'obertura del túnel

Després d'analitzar les dades demogràfiques del 1997 i dels períodes immediatament anterior i posterior des d'una perspectiva quantitativa, aquest apartat es centrarà en els aspectes qualitius. Així, a través de l'estudi de les altes del padró del 1997⁶, s'intentarà analitzar, més enllà de les xifres absolutes, com foren els nous empadronaments que es produïren el llarg d'aquest any. Per a fer-ho, es tendran en compte dades com l'edat i el sexe, el lloc de naixement, el grau d'estudis assolits, el moment (per mesos) i el tipus (individual o en família) d'empadronament i l'adreça.

El primer que cal esmentar és que del resultat del buidatge del padró del 1997, tenint en compte només altes de l'any en concret que tenien com a darrer lloc d'empadronament un altre municipi de Mallorca, s'obtenen 708 persones. En canvi, segons les dades de l'IBESTAT, el nombre de persones que s'empadronen a Sóller el 1997 provinents d'altres pobles de Mallorca és de 677. Un desajustament d'una trentena de persones no és gaire significatiu sobre un total de 700, però en tot cas s'ha de tenir en compte la discrepància de dades entre les dues fonts que s'han consultat.

El primer factor d'anàlisi és el moment d'empadronament (Figura 4). El que es pot observar és una ten-

dència a la baixa dels nous empadronaments a mesura que avança l'any, de tal manera que el primer trimestre acumula més altes que tota la resta de l'any. Aquesta tendència s'ha de relacionar directament amb el fet que el túnel s'obrí el mes de febrer. Per tant, es pot afirmar que els nous empadronaments del 1997 es produïren amb certa immediatesa en relació a la inauguració de la infraestructura.

El segon factor que s'analitzarà és el lloc de naixement de les persones que es donen d'alta al padró de Sóller del 1997. No s'ha de confondre aquesta dada amb l'últim lloc d'empadronament, que ja s'ha tractat en l'apartat anterior. El grup més important és el de nascuts a Palma (265 persones), fet que concorda amb les dinàmiques demogràfiques de la ciutat, que compta amb la meitat de la població de l'illa. Ara bé, la capitalitat també li atorga una alta concentració de serveis sanitaris i, consegüentment, de naixements. En aquest sentit, s'ha de tenir en compte que sovint es registrava Palma com el lloc de naixement sense tenir en compte la localitat d'origen.

El segon grup és el de nascuts a Sóller (191 persones), destacable sobretot des del punt de vista relatiu, ja que no es poden comparar les dinàmiques demogràfiques de la capital amb les del municipi; l'escàs creixement natural de Sóller demostra que la taxa de natalitat no és precisament elevada i la seva població total no és comparable amb la de la Palma. No obstant això, la diferència entre els dos grups és només d'una setantena de persones. L'elevada presència de sòlleric "d'origen" entre els nous empadronats s'explica pel ja esmentat fenomen de retorn (propiciat per una mobilitat potencial més elevada) i també per la presència de molts empadronaments ficticis propiciats per l'existència de lligams familiars o de "cap de setmana".

Per altra banda, existeix un perfil de nous empadronats que havien nascut fora del territori espanyol (56 persones) i que ja havien estat empadronats anteriorment en una altra localitat de Mallorca, tot i que és minoritari. Dins aquest grup, un 40% són nascuts a França i, majoritàriament, es tracta de persones d'avançada edat amb cognoms mallorquins. Així, no es pot deixar de relacionar aquest grup amb el fenomen migratori de sòlleric a França, del qual perduren nombrosos descendents que han retornat a l'illa i conserven estrets lligams familiars amb la Vall, però no hi viuen. Aquest grup de sòlleric-francesos es podria incloure dins l'anterior i, per tant, mantendria el factor de retorn o d'empadronament fictici per lligams familiars.

Dins el grup d'empadronats que provenen de la resta de les Illes Balears (81 persones), no hi ha cap municipi que destaquï per sobre dels altres, ni tan sols els que s'han destacat en l'apartat anterior (que confinen amb Sóller o que formen part de l'entorn de Palma). Aquest fet reforça la idea que molt sovint el lloc de naixement es definia com a "Palma" per una qüestió simplement hospitalària. A nivell de fonts com el padró, això suposa la dissolució de les diferències d'origen dins el gran grup palmès. Finalment, dins el grup de nouvinguts que havien nascut a la resta d'Espanya (115 persones) però que ja havien estat empadronats a una altra localitat de l'illa destaquen dos grans grups: els andalusos i els

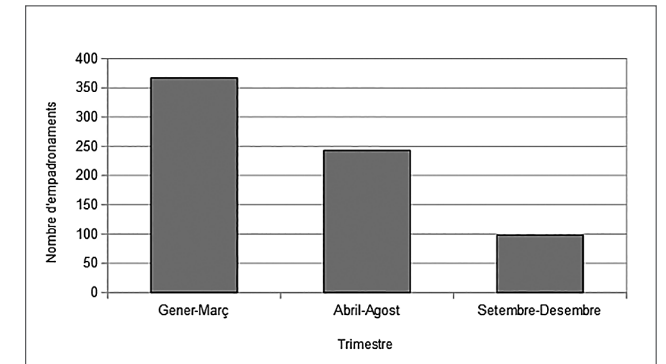

Figura 4: Evolució del nombre d'empadronaments a Sóller provinents d'altres pobles de Mallorca al llarg del 1997.

Font: Elaboració pròpia amb dades del padró.

⁶ Consultat a l'Arxiu Municipal de Sóller

catalans. En el primer cas, s'ha de relacionar amb el fenomen migratori que s'inicia a partir dels anys seixanta, amb el *boom* del turisme, des d'Andalusia (entre d'altres) cap a les Illes Balears (entre d'altres). El segon cas és més difícil d'explicar, ja que Catalunya, a la segona meitat del segle XX, no és una zona que expulsi població, però sí que es podrien tenir en compte els lligams culturals i econòmics (per exemple, delegacions empresarials).

A través d'una piràmide de població (Figura 5) que inclou només els nous empadronaments es poden analitzar les dades d'edat i sexe d'aquest fenomen demogràfic. En primer lloc, des d'un punt de vista de gènere, cal destacar la major presència d'homes (56'5%) que de dones (43'5%). No obstant això, la diferència és molt menys significativa que en altres moviments migratoris de caire més “tradicional” en què una gran majoria dels emigrants són homes.

Si s'observa la franja de joves (entre 0 i 19 anys) es pot veure que és molt minoritària. Aquest fet indica que, tot i que els nous empadronaments de famílies amb fills existeixen, el més freqüent són els empadronaments individuals, que suposen un 72% del total. Aquest tipus d'informació és un dels pocs indicadors que permet veure quina fou la magnitud dels empadronaments sense repercussió demogràfica real, ja que és més freqüent que quan es produeix un canvi de domicili d'aquestes característiques, sigui protagonitzat pel nucli familiar al complet (dues o més persones). Per tant, tot i que no es pot afirmar que el 100% de les persones que s'empadronaren de forma individual continuaren habitant al seu lloc anterior de residència (ja que hi pot haver trasllats reals de persones que no conformen un nucli familiar), sí que és significatiu que la xifra sigui tan elevada, per la qual cosa es pot suposar que un dels membres del nucli familiar canviava el seu empadronament per poder accedir a les compensacions del peatge però que el conjunt, en realitat, no canviava el seu domicili. Un altre element a tenir en compte en el grup de joves és que, tot i que el total presenta una majoria masculina, en tres d'aquests quatre grups d'edat hi ha més dones que homes. Aquest fenomen només es torna a repetir en el grup de dones d'entre 50 i 54 anys, però, en canvi, entre els joves, és una constant que hi hagi més dones que homes.

La següent franja, la d'adults, és la més nombrosa, sobretot en el cas dels homes, en què tots els grups d'edat entre els 20 i els 49 anys superen les 35 persones. En canvi, tota la resta són inferiors a 30 persones, amb un cert repunt del grup d'homes d'entre 55 i 59 anys, però en cap cas de la mateixa magnitud. En el cas de les dones, la franja més nombrosa d'adults es reduïria a entre els 20 i els 44 anys, també amb un repunt posterior entre els 50 i 54, però en aquest cas ja no es superen les 25 persones, mentre que en els altres grups d'edat sí. Tant en homes com en dones, les dues franges d'edat més nombroses són les de 24-29 i 30-34 anys. En el cas de les dones els dos grups es troben gairebé igualats, mentre que per als homes el grup 24-29 és, amb molta diferència, el més destacable de tot el conjunt. Es pot afirmar que la majoria de persones que s'empadronen el 1997 són població activa, destacant sobretot el sector de joves que segurament han finalitzat els seus estudis (una part important han assolit BUP, COU o llicenciatures) i desenvolupen els seus primers treballs. És probable que no es tracti de feines fixes, sinó temporals, cosa que es relacionaria amb el fet que, a partir del 1998, com a resultat de la finalització d'aquestes feines temporals (que no estacionals), la mitjana de baixes anuals cap a altres pobles de Mallorca és molt important (250 persones/any).

Finalment, dins el grup de vells, a partir dels 70 anys, cal destacar la gran absència de dones tot i les majors taxes d'esperança de vida que presenten aquestes. Les persones que el 1997 tenien entre 70 i 84 anys havien nascut entre el 1913 i el 1927. L'explicació que es pot donar al fet que predominin els homes quan hauria de ser a la inversa és que, per generació, la majoria de dones no tenien permís de conducció i, per tant, qui s'empadronava per obtenir la subvenció eren els homes, de nou, segurament per motius diversos de lligams amb Sóller.

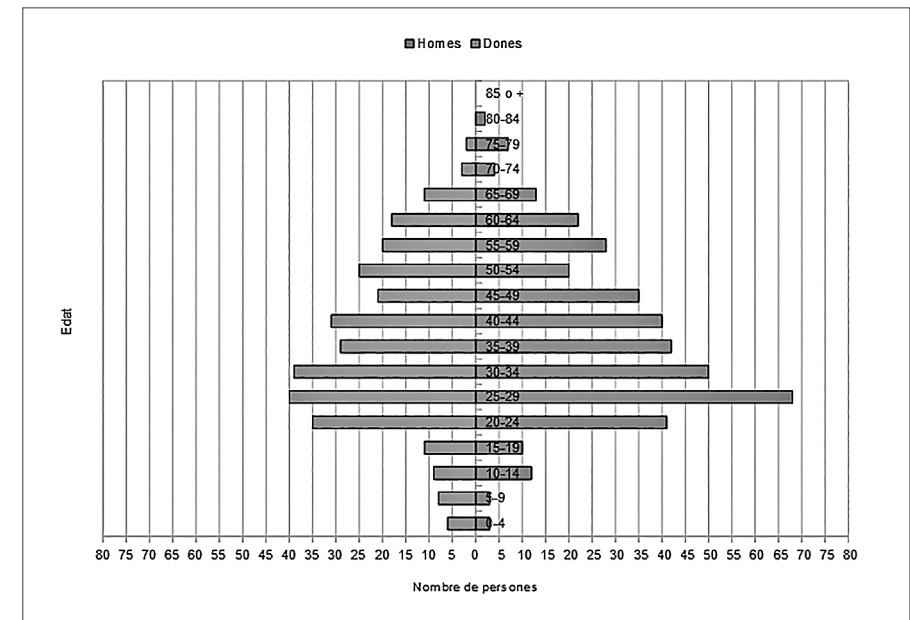

Figura 5: Piràmide de població de les altes del padró de 1997 provinents d'altres municipis de Mallorca. Font: Elaboració pròpia amb dades del padró.

5. La gratuïtat i els seus efectes immediats

El 19 de febrer de 1997, després d'haver acabat les tasques de perforació el març de 1995, s'inaugurà el túnel de Sóller. Des del primer moment, els residents de Sóller i Fornalutx comptaren amb un percentatge de descompte significatiu sobre el preu del peatge, però el retorn íntegre de la tarifa no s'assolí fins a finals de l'any 2002. El President del Govern Francesc Antich fou qui signà un conveni amb Ramon Socias (batle de Sóller) i Salvador Sastre (batle de Fornalutx) pel qual el Consell de Mallorca abonava en forma de subvenció la despesa del peatge a tots els residents que ho sol·licitassin⁷. Aquest “privilegi” provocà canvis molt significatius sobre els empadronaments a Sóller, però el més important és que sovint aquests empadronaments no tenien una repercussió demogràfica real, ja que només eren utilitzats per poder accedir als beneficis de la subvenció. En aquest sentit, Jordi Ferrer, gerent de la companyia, declarà: “Si abans s'empadronava gent a Sóller amb l'únic objectiu d'obtenir el descompte, ara encara amb més raó si es té en compte que els residents tenen el peatge gratuït” (*Setmanari Sóller 19/01/2004*).

Ja des del 1999, la companyia concessionària del túnel reclamà un major control dels nous empadronaments per evitar aquest tipus d'irregularitats⁸. El fet que des del 1997 més del 50% dels vehicles que utilitzaven aquesta infraestructura fossin de residents (xifra que continuaria creixent fins gairebé el 60% el 2006⁹) suposava una gran pèrdua de beneficis per a l'empresa, que arribà a presentar un recurs d'inconstitucionalitat per discriminació, que fou desestimat¹⁰.

⁷ *Setmanari Sóller* 11/11/2002

⁸ *Setmanari Sóller* 25/10/1999

⁹ *Setmanari Sóller* 05/02/2007

¹⁰ *Setmanari Sóller* 20/10/2003

Al BOIB número 124 del 15 d'octubre de 2002, a través d'una ordre conjunta dels consellers d'Hisenda i Pressuposts i d'Obres Públiques, Habitatge i Transports, es concedeix la subvenció al cost del peatge del túnel per als residents de Sóller i Fornalutx. Aquesta subvenció, que era el resultat de la negativa de la concessionària a concedir la gratuïtat¹¹, es pagava sobre la tarifa reduïda, que s'havia establert des del moment de la concessió també per als residents de Sóller i Fornalutx. Tot i els freqüents augments de cost, la tarifa reduïda per a turismes girà sempre al voltant d'1'30€, mentre que la tarifa completa era pròxima als 5€; tal com assegurà el president del Consell, Miquel Ensenyat, “no hi ha cap peatge en tot l'Estat en què el quilòmetre surti més car”¹².

La subvenció es limità als 1000 viatges per any natural, però aquest no fou l'únic inconvenient que presentava aquest sistema. Per una banda, la companyia concessionària continuava cobrant el peatge fins i tot quan no ho podia fer, que era en els moments en què la carretera del Coll es trobava tallada¹³; per altra banda, els endarreriments en els pagaments foren freqüents i s'arribà a acumular més d'un any de deute en diverses ocasions¹⁴. A més, les noves sol·licituds de subvenció rebien silenci administratiu¹⁵. Finalment, des del punt de vista fiscal, les grans quantitats que es podien arribar a cobrar quan es pagaven els endarreriments podien suposar penalitzacions en la declaració de la renda. Com a conseqüència, menys del 10% dels beneficiaris la declaraven, però a partir del 2016 Hisenda passà a tenir-ne el llistat, per la qual cosa la subvenció deixà de ser opaca. En els casos més greus, de rendes baixes, la subvenció podia marcar la diferència entre haver de fer o no la declaració, ja que el fet de percebre diners de diferents pagadors (per exemple, una o diverses nòmines més la subvenció del túnel) convertia en obligatori aquest tràmit fins i tot per a les persones que no assolien un mínim d'ingressos.

Com ja s'ha esmentat anteriorment, Bunyola, Deià i Escorca reivindicaren també subvencions per al peatge del túnel. En el cas de Deià, els residents d'aquest municipi no aconseguiren mai cap tipus de compensació. Per la seva banda, l'Ajuntament d'Escorca repartí entre els residents targetes de crèdit vinculades directament al seu compte que podien ser utilitzades per pagar el peatge a la tarifa completa, ja que no gaudia de subvenció. Més endavant l'Ajuntament no pogué fer front a aquesta despesa i el 2009 el Consell atorgà una subvenció com en el cas de Sóller i Fornalutx però sobre l'import complet¹⁶. Si els endarreriments de pagaments en el cas de la tarifa reduïda ja suposaven importants quantitats de diners que els residents havien d'avançar, en el cas d'Escorca, en què cada viatge tenia un cost d'uns 5€, les sumes de diners que s'arribava a deure als particulars eren molt majors. Com a conseqüència d'això, molts continuaren empadronant-se a Sóller per, com a mínim, poder gaudir del descompte i no haver de fer front a costos tan elevats. En el cas de Bunyola es produí un nou fenomen derivat de l'augment de la mobilitat que suposà l'obertura del túnel: des del 1997, un important flux de joves bunyolins començaren a desplaçar-se a Sóller per cursar l'Educació Secundària Obligatòria, el Batxillerat o les diverses opcions de Formació Professional que s'ofertaven a l'IES Guillem Colom Casanovas. En aquest sentit, a partir del 2003, es subvencionaren 40 viatges anuals a pares d'alumnes d'ESO (ja que existia servei de transport escolar) i 400 a alumnes de Batxillerat i Cicles Formatius, sempre en horari d'obertura del centre¹⁷, però aquestes subvencions no s'ampliaren mai al conjunt de residents de Bunyola.

En definitiva, aquest conjunt de mesures tenien l'objectiu de pal·liar els efectes de l'elevat cost del peatge del túnel, però tot i així, com s'ha pogut veure, presentaven moltes limitacions. Com a resultat dels inconvenients que generava el sistema de subvencions s'impulsà, des del Col·lectiu Albaïna de Sóller, una

campanya de reivindicacions. Aquestes reivindicacions s'iniciaren el 2011 amb taules informatives, recull d'al·legacions i distribució de cartells per als vehicles¹⁸. No és casualitat que l'inici de les protestes coincidís amb l'inici de la legislatura del Partit Popular encapçalada per José Ramón Bauzá, ja que fou el moment en què el deute arribà a ser major. De fet, tal com defensa Serra (2001:14), es tracta d'una conjuntura política que afavoreix l'associacionisme i els moviments de protesta. Com a conseqüència, el novembre de 2011, es convocà una concentració sota el lema “Volem la subvenció del túnel”¹⁹. En el període comprès entre la convocatòria i la concentració es feu pública la notícia que la subvenció no havia estat pressupostada per al 2012 i, com a resultat d'això, la resposta fou massiva. Tot i que inicialment fou una iniciativa impulsada des de Sóller, ben aviat va tenir el suport de persones d'Escorca, Fornalutx i, sobretot, Bunyola i Deià, que eren els que es trobaven en clar desavantatge.

La reclamació de la subvenció derivà en una demanda de gratuïtat que s'englobà dins la campanya “No vull pagar”, que s'havia iniciat a Catalunya. Les reivindicacions tengueren el seu punt àlgid el 20 de maig de 2012, quan la Plataforma Mallorca Lliure de Pegaes, constituïda a partir del Col·lectiu, convocà un “No vull pagar” massiu. Una comitiva de 150 cotxes es negà a pagar el peatge en un acte d'insubmissió i bloquejà la carretera fins que s'obriren les barreres²⁰. Tots ells foren multats per la Direcció General de Tràfic amb una suma total de 30.000€²¹.

L'evolució del rescat del túnel va tenir un rerefons polític molt remarcable ja que, mentre el 2006 el batle Carles Simarro (PP) el reclamava a Madrid²², el 2013 es denegà pels vots desfavorables del PP i el PSOE al Consell de Mallorca²³. El 2016, sota el govern del PSOE, es va emprendre el primer intent de rescat pel qual la companyia concessionària reclamà 35 milions d'euros²⁴. L'objectiu era evitar que el següent Govern ampliàs la concessió, que finalitzava el 2022. Després d'un contenciós de la companyia concessionària per la quantitat del rescat, el rescat quedà aturat. Com a conseqüència d'això, també es reactivaren les reivindicacions de la Plataforma Mallorca Lliure de Pegaes. Finalment, el 28 de desembre de 2017, després de la sentència del Tribunal Superior de Justícia de les Illes Balears que determinava que el pagament del rescat no havia de ser superior als 16'2 milions d'euros, el túnel de Sóller passà a ser gratuït. Fou així com, en una acció conjunta del Govern de Francina Armengol (PSOE) i del Consell de Mallorca, presidit per Miquel Ensenyat (MES), s'acabà amb una reivindicació històrica dels sollerics.

No obstant això, igual que havia passat al moment de la construcció de la infraestructura, sorgí un moviment d'oposició al rescat que intentà alertar de les repercussions que tendria la gratuïtat del túnel. Denunciaren, sobretot, i tal com havien fet els “antitúnel” en el seu moment, la manca de preparació de les infraestructures viàries i d'aparcament de cara a una possible arribada massiva de vehicles. Per altra banda, el segon motiu de major alarma fou que Sóller perdria una quantitat important de població. Ara bé, el que no es tenia en compte en aquestes reivindicacions és que aquesta població que Sóller “perdria” amb la gratuïtat del túnel, en realitat, en bona part, no l'havia guanyada mai, perquè com ja s'ha explicat àmpliament en aquest treball, el fenomen dels empadronaments ficticis fou molt important.

En efecte, tal com s'havia anunciat, al llarg de tot el 2018 es produïren un gran nombre de baixes del padró. És, precisament, aquest fet el que confirma que bona part dels empadronaments es feien per obtenir les compensacions de la subvenció, ja que si s'hagués tractat de canvis de domicili reals, la gratuïtat del túnel no hauria afectat els empadronaments. El 2018 es donaren de baixa 897 persones que tengueren com a lloc de destí altres municipis de l'Estat espanyol. Si es té en compte que la mitjana de les baixes

11 *Setmanari Sóller* 10/01/2000

12 *Setmanari Sóller* 17/05/2015

13 *Setmanari Sóller* 17/11/2015

14 *Setmanari Sóller* 22/10/2011

15 *Setmanari Sóller* 29/19/2011

16 BOIB núm. 79, 02/06/2009

17 BOIB núm. 79, 02/06/2009

18 *Setmanari Sóller* 22/10/2011

19 *Setmanari Sóller* 12/11/2011

20 *Setmanari Sóller* 20/05/2012

21 *Setmanari Sóller* 31/08/2017

22 *Setmanari Sóller* 23/10/2006

23 *Setmanari Sóller* 14/01/2013

24 *Setmanari Sóller* 08/07/2016

entre el 1994 i el 2017 era de 225 persones per any, es pot veure la magnitud de la xifra. El resultat d'això fou un saldo migratori negatiu de -206 persones que, a més, es combinava amb un creixement natural negatiu de -32 persones. Per primera vegada en tot el període, des de 1994, aquests dos indicadors foren negatius alhora. Acabava, així, de forma brusca (igual que havia començat), una tendència en els empadronaments que es mantingué durant vint anys i que atorgà a Sóller unes característiques demogràfiques especials (Figura 6).

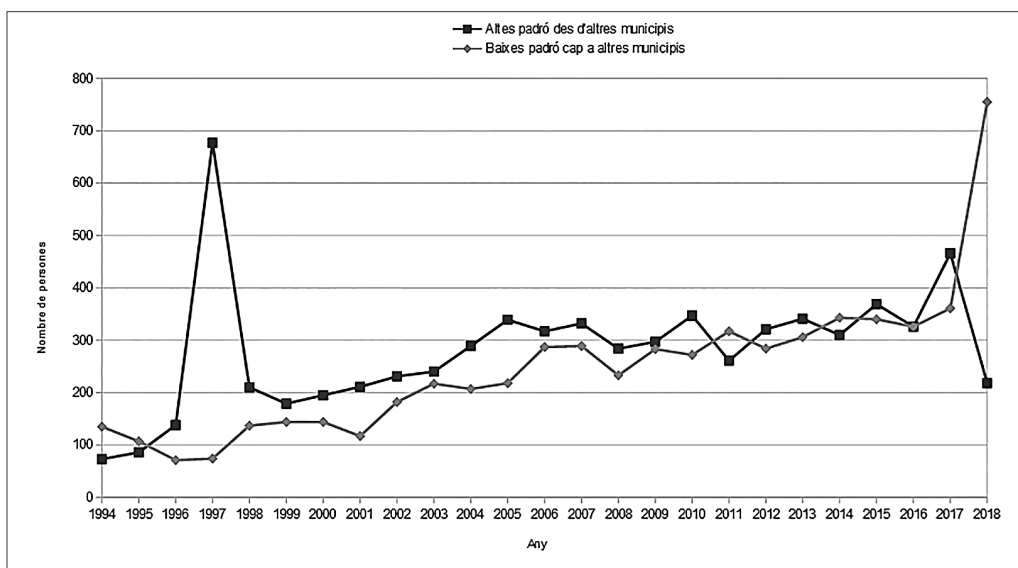

Figura 6: Evolució de les altes i les baixes del padró de Sóller en el període 1994-2018.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'IBESTAT i de l'Oficina d'Estadística de l'Ajuntament de Sóller.

6. Conclusió

El túnel de Sóller tal com el coneixem avui en dia fou un projecte en el qual les institucions de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears jugaren i han jugat un paper principal. En aquest sentit, el traspàs de competències produït amb la Transició democràtica fou la clau de tot el procés. Aquestes competències s'utilitzaren tant per a l'enriquiment d'alguns polítics i empresaris amb la concessió d'un projecte d'aquestes dimensions, com després, com a conseqüència d'aquesta mateixa concessió abusiva, per paliar els efectes de l'elevat peatge mitjançant subvencions. Durant tot el període, el Consell de Mallorca fou el titular de la infraestructura, i fou precisament aquest fet el que li permeté completar-ne el rescat després de poc més de vint anys d'una concessió que havia estat fruit de la corrupció política.

La gran oposició que despertà el projecte (i que perduraria, transformada, fins al moment de la gratuïtat) demostra que, des del primer moment, existí una consciència generalitzada que l'obertura del túnel duia implícit un nou tipus de desenvolupament econòmic i urbanístic que canviaria la vall de Sóller. Pérez Esparcia (1988:351) defensa que existeix una relació directa entre la construcció d'infraestructures viàries i el dinamisme econòmic que, alhora, impulsa la immigració. Ara bé, també diu que el creixement econòmic és més visible com més necessària era la infraestructura (Pérez 1988:396), ja que la seva manca podia ser un element limitador del creixement.

El cas de Sóller no segueix aquest model, ja que la gran majoria de la immigració fou atreta pels beneficis dels residents, no per qüestions de creixement econòmic. En canvi, és probable que, sense una oposició tan forta, l'especulació urbanística desmesurada s'hagués convertit en el motor econòmic de la Vall, amb grans projectes com el port esportiu o la línia Sóller-Barcelona de la Transmediterrània. En aquest hipotètic cas, sí que s'hagués produït un dinamisme econòmic (encara que negatiu, ja que hauria estat a costa de la destrucció del territori), que hagués atret immigració segons el model de Pérez Esparcia (1988:383). El problema fonamental fou que la infraestructura no es derivà de la necessitat, sinó que es pretenia crear primer el túnel i, després, amb els macroprojectes especulatius, generar una gran demanda sobre aquest per, així, obtenir, en conjunt, grans beneficis econòmics. En aquest sentit, cal tenir en compte que l'empresa que volia construir el port esportiu era propietat de Quart, igual que l'empresa concessionària del túnel de Sóller.

Els "privilegis" que tenien els residents de Sóller i Fornalutx foren, sense cap dubte, el motor de la gran majoria dels nous empadronaments. D'aquesta manera, existí un bloc d'empadronaments ficticis basats en la necessitat per motius laborals o en els lligams familiars. Per altra banda, la reducció del temps de connexió entre Palma i Sóller per l'augment de la mobilitat potencial generà un altre bloc, molt més minoritari, d'empadronaments amb repercussió demogràfica real sobre el municipi. Aquests empadronaments tenien un caràcter de retorn de sollerics "d'origen", però també n'hi hagué que foren *ex novo*. En aquest últim cas, la finalitat del canvi de domicili no era altra que utilitzar Sóller, per la seva proximitat amb Palma, com a ciutat dormitori o zona residencial, cercant un major qualitat de vida. La configuració demogràfica i econòmica actual del municipi demostra que aquest fenomen fou minoritari, ja que en cap cas es pot afirmar que Sóller s'acabàs convertint en una ciutat dormitori.

Si s'observa la Figura 6 es confirma que Sóller tengué un comportament poblacional molt característic enquadrat entre dos moments cabdals: els inicis del 1997 i el final del 2017. En el primer cas, l'obertura del túnel el febrer de 1997 provoca, al llarg de l'any, un importantíssim pic de nous empadronaments. Amb aquest tret de sortida, tot el període comprès entre el 1998 i el 2017 es caracteritza per aquesta mateixa tendència, tot i que de forma més moderada i estable. En el segon cas, la gratuïtat del túnel a partir del desembre de 2017 té les seves repercussions al llarg del 2018, any durant el qual, amb un gran pic de baixes del padró fins i tot més important que el primer (ja que durant vint anys s'havia produït una acumulació d'empadronaments ficticis), finalitza aquesta tendència. En definitiva, es pot afirmar que existeix una relació directa entre l'obertura del túnel i els comportaments poblacionals del moment i que aquests són perceptibles a través dels indicadors demogràfics, tal com es pot veure al gràfic.

Ara bé, els indicadors demogràfics s'han de matisar, ja que tant l'auge de nous empadronaments com després l'auge de baixes tenen un caràcter fictici que s'ha de tenir en compte. En aquest cas, la falsedat és perceptible per la gran quantitat d'empadronaments individuals, així com per casos concrets com el de l'IES Guillem Colom Casasnovas, però aquest comportament demogràfic especial segur que té analogies a un nivell més general, per la qual cosa, amb els nivells de mobilitat espacial que s'han assolit avui en dia, cal qüestionar-se fins a quin punt la localització de la residència a un lloc determinat és un indicador útil i realista per afirmar que existeix una adscripció territorial de la persona en aquest lloc (Módenes 2008:171).

7. Bibliografia i fonts

FARWICK, A. (2009). “Internal migration: challenges and perspectives for the research infrastructure”, *Rat für Sozial- und Wirtschaftsdaten (RatSWD)*, Berlín.

MARIMON RITUORT, Antoni i NADAL SOLER, Antoni (2003). *L'autonomia Balear (1983-2003)*, Quaderns d'Història Contemporània, Palma: Documenta Balear.

MILLÁN GARCÍA, José Antonio. *Efectos de los nuevos peajes en la localización de actividades en el Área metropolitana de Barcelona*, Tesina Universitat Politècnica de Catalunya, Barcelona, 2004.

MÓDENES, Juan A. “Movilidad espacial, habitantes y lugares: retos conceptuales y metodológicos para la geodemografía”, *Estudios geográficos*, vol. 69, núm. 264, p. 157-178, Madrid, 2008.

PÉREZ ESPARCIA, Javier. “Infraestructuras de transporte y su relación con los cambios demográficos y desarrollo económico en España (1960-1985)”, *Estudios geográficos*, vol. 49, núm. 192, p. 381-398, Madrid, 1988.

SERRA BUSQUETS, Sebastià. “El moviment associatiu: història social, cultural i política i sociabilitat a les Illes Balears a l'edat contemporània”, *El moviment associatiu a les illes Balears: des del final del segle XIX fins a l'actualitat, XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals* (Company, Arnau i Serra, Sebastià (coord.)), Institut d'Estudis Balears, p. 13-23, Palma, 2001.

- “La dinàmica social. Moviments associatius i mobilització ciutadana”, *Les Illes Balears: un ésser viu: 25 anys d'autogovern (1983- 2008)* (Duran, Miquel i Serra, Sebastià (coord.)), Institut d'Estudis Autònoms, p. 305-337, Palma, 2008.

Aprofitament de subproductes de cítrics en sorbet de taronja

Lluc Crespi

Resum

Els sorbets són postres congelades essencialment d'aigua i sucre, amb un contingut en fruita d'almenys un 15%. No s'afegeixen substàncies grasses ni cap altre agent que augmenti o acceleri el procés productiu. D'altra banda, el consum de fibra dietètica s'ha associat al tractament i prevenció de malalties cròniques com malalties cardiovasculars, cert tipus de càncers, diabetis i trastorns gastrointestinals. En aquest context, l'objectiu d'aquest treball fou augmentar el valor nutritiu dels sorbets afegint un percentatge significatiu de fibra dietètica obtinguda de subproductes de taronja. Així, es van preparar tres conjunts diferents de sorbets que contenien un 3%, 4% i 5% de fibra dietètica. En tots els experiments es va tenir en compte un sorbet control sense fibra afegida. Es van determinar diferents paràmetres com ara el contingut total de sòlids, el pH, la viscositat, el color, el % d'aire o “overrun” (augment del volum de gelats superior al volum de barreja que s'utilitza per produir aquest gelat) i una prova de fusió per a totes les formulacions de sorbet. A més, es va realitzar una avaluació sensorial de les mostres mitjançant un test d'acceptació. Com era d'esperar, es va observar un augment del contingut total de sòlids a mesura que augmentava el percentatge de fibra dietètica. A més, només es varen observar canvis significatius en paràmetres com la viscositat, el color i “overrun” quan el % de fibra incorporada va ser superior al 3%. Curiosament, i segons el quadre, l'acceptabilitat general del sorbet amb un 3% de fibra va ser superior a qualsevol altra formulació de sorbet avaluada, inclòs el control. Per tant, l'addició de fibra dels subproductes de taronja no només pot ser una bona alternativa per augmentar el valor nutritiu dels sorbets, sinó també per augmentar el consum global de fibra dietètica, tal com es recomana, avui dia, a gairebé tots els països desenvolupats.

Paraules clau: fibra dietètica, subproducte de taronja, sorbet, aliments funcionals, anàlisi sensorial.

1. Introducció

La consciència creixent de la relació entre dieta i salut ha comportat canvis en els hàbits dietètics dels consumidors, augmentant la demanda d'aliments més saludables (Crizel et al., 2013). La fibra dietètica (d'ara endavant, FD) va ser un dels primers ingredients associats a la salut als anys vuitanta i ha estat utilitzat per la indústria alimentària des d'aquell moment (Prasad i Bondy, 2019).

L'anàlisi de dades epidemiològiques ha revelat un vincle causal entre les malalties de la civilització occidental i la mala alimentació en fibra alimentària. Als països desenvolupats, el baix contingut de FD en la dieta humana és responsable del desenvolupament no només de malalties comuns com aterosclerosi,

obesitat, diabetis o càries, sinó també de malalties no infeccioses característiques del tracte gastrointestinal, per exemple: restrenyiment, apendicitis, pòlips, així com diferents tipus de tumors (Sangnark i No-mhorm, 2003; Mai et al., 2003; Prasad i Bondy, 2019; Rodríguez et al., 2006).

Tot i que la fibra alimentària d'origen cereal és la més utilitzada, es considera que la FD que procedeix de fruites i hortalisses és de major qualitat a causa d'un millor equilibri de les fraccions anomenades fibra soluble i fibra insoluble (Figuerola et al., 2005; Fernández López et al., 2009). La quantitat de FD en fruites se situa dins d'un rang de 25 a 60 g de fibra alimentària total per cada 100 g de matèria seca, i també té millors relacions de *fibra soluble / fibra insoluble* que els cereals (Garau et al., 2005), ja que a més de presentar una major capacitat de retenció d'aigua i adsorció d'oli (Larrauri, 1999).

Molts investigadors han estudiat el contingut i les propietats de la FD obtinguda de molts aliments i residus industrials per millorar el coneixement tecnològic de la producció de concentrats de fibra, així com el desenvolupament de diferents productes enriquits en FD. Les galetes, la pasta i el pa integral són exemples de productes enriquits que s'han avaluat (Giuntini et al., 2003).

Segons la definició general, un sorbet és aquell producte congelat que conté almenys un 15 per cent de fruita i almenys un 20 per cent de l'extracte sec total. A diferència del gelat, amb totes les seves variants, el sorbet no està format per ingredients greixosos (Crizel et al., 2014). A més, durant el procés de fabricació d'aquest producte no és obligatòria l'aplicació de cap tractament tèrmic, sempre que el pH d'aquest es mantingui amb valors inferiors a 4,6.

En comparació amb altres postres de gelats, els sorbets poden presentar qualitats saludables molt positives. Segons Badui (2006) i Satpute (2013), durant els processos tèrmics els components més sensibles són les vitamines (degradació) i els minerals (bloqueig de formes assimilables). Degut al seu alt contingut en fruites, aquests productes poden contenir grans quantitats d'aquests nutrients que romandran presents després del processament, ja que per a la fabricació de sorbets no cal realitzar tractament tèrmic, com s'ha comentat anteriorment. A més, els sorbets poden ser un producte substituït del gelat per a aquelles persones que tenen problemes de salut relacionats amb els lípids (Dervisoglu i Yazici, 2006).

L'objectiu principal d'aquest treball va ser avaluar la viabilitat de la incorporació d'un concentrat de fibra dietètica, obtingut a partir de subproductes de taronja, a un producte final, concretament un sorbet taronja, que va ser analitzat per a observar possibles diferències fisicoquímiques i sensorials.

2. Materials i mètodes

2.1 Elaboració del concentrat de FD i sorbets

Es van preparar concentrats de FD de subproductes de color taronja seguint les recomanacions de l'estudi publicat per Garau et al. (2007). La deshidratació es va realitzar a 55 °C per tal de minimitzar la degradació potencial dels compostos bioactius.

Per dur a terme aquest estudi, es van elaborar 4 mostres diferents de sorbet variant el seu contingut en concentrat de fibra. La quantitat incorporada de concentrat de fibra de taronja va donar un contingut final aproximat de FD del 3%, 4% i 5%. A més, també es va elaborar una mostra sense afegir fibra, a la que es denominà sorbet control (*vegen Taula 1*).

2.2 Anàlisis fisicoquímiques

Tan el concentrat de fibra com els sorbets es van analitzar segons AOAC (1990). El contingut d'humitat

es va determinar segons el mètode AOAC núm. 934.06. Les mostres es van introduir al forn a 105 °C durant 24 hores. La humitat es calculà segons la diferència de pes.

Es va mesurar l'activitat de l'aigua mitjançant un higròmetre de laboratori *NOVASINA® LabMaster*.

El contingut de fibra dietètica, ja que totes les mostres analitzades no tenien midó, es va determinar com el residu insoluble en alcohol obtingut després de la immersió de la mostra en etanol 80% bullint, tal com es descriu per Garau et al., (2007).

La determinació del color es va realitzar mitjançant un espectrofotòmetre *KONIKA MINOLTA® Sensing, CN-5*, amb un angle de l'observador de 10° i un il·luminador D65, mitjançant l'escala cartesiana de CIE-Lab. El calibrat de l'equip es va realitzar amb un patró negre.

2.2 Anàlisi sensorial

L'avaluació sensorial de les mostres de sorbet es va fer mitjançant un test d'acceptació. Cada anàlisi fou realitzat per 20 panelistes no entrenats d'entre 14 i 75 anys. Les mostres es van proporcionar en copes de 40 mL, amb aproximadament 30 g de cada mostra codificada amb un número aleatori de tres dígits. Es va valorar l'acceptació d'atributs com l'aparença, el color, l'olor, el sabor, el retrotgust, la textura i l'acceptabilitat general mitjançant una escala hedònica de 3 punts. Es va preguntar als consumidors l'ordre de preferència de les mostres.

2.3 Anàlisi estadística

Els resultats es van avaluar mitjançant l'anàlisi de la variància (ANOVA) i el test de Fisher a un nivell d'importància de 0,05 mitjançant el programari *Statistica 10.0*. (STATSOFT Inc.)

3. Resultats i discussió

Es presenten i discuteixen en aquesta secció els aspectes més rellevants dels resultats derivats dels processos analítics que s'han considerat prèviament tant per al subproducte, és a dir, el concentrat de fibra, com per al producte final, el sorbet taronja.

3.1 Concentrats de fibra dels subproductes taronja

El contingut d'humitat del concentrat de fibra obtingut a partir de la deshidratació de subproductes taronja va ser de $0,19 \pm 0,02$ g d'aigua / g de matèria seca (ms), valors superiors als obtinguts per Garau et al. (2007), utilitzant les mateixes condicions d'assecat ($0,12$ g d'aigua / g ms) en un estudi similar; així com superiors als valors obtinguts per Crizel et al. (2013) ($0,08 \pm 0,02$ g aigua / g ms) per a subproductes similars.

El valor obtingut per a l'activitat d'aigua (aw) va ser de $0,40 \pm 0,03$. Es considera que els productes amb valors aw inferiors a 0,5 es consideren segurs de patir processos oxidatius, que no afavoreixen l'activitat enzimàtica, a més d'estar exempts d'una possible activitat microbiològica. Aquest valor és similar al mesurat per Crizel et al. (2013), sent de $0,43 \pm 0,04$, mentre que el valor obtingut per Garau et al. (2007) va ser lleugerament inferior ($0,35 \pm 0,03$).

La quantitat de fibra dietètica (FD) present en el subproducte deshidratat va ser de $44,5 \text{ g} \pm 1,8 \text{ g} / 100 \text{ g}$ de subproducte. Aquest valor era molt similar al valor obtingut per Garau et al. (2007) per als subproductes de la mateixa varietat taronja ($48,2 \pm 1,6 \text{ g} / 100 \text{ g}$).

La solubilitat de la FD no depèn només de la composició química, sinó també de les característiques

estructurals dels polisacàrids que formen la fracció FD. Aquest paràmetre s'expressa normalment com el percentatge de la fracció FD que es solubilitza en aigua després de 24 h (Cano-Chauca, et al., 2005). Així, la solubilitat obtinguda per al concentrat de fibra taronja en aquest estudi va ser de $29,83 \pm 0,91$ g / 100 g de producte. Garau et al., (2007) van obtenir valors similars per a la solubilitat en FD de fibra de pell taronja (mostra de 27,3 - 37,8 g / 100 g) i fibra de polpa de taronja (25,9 - 38,5 g / 100 g de mostra) de la mateixa varietat taronja.

3.2 Sorbets complementats amb fibra dietètica

3.2.1 Paràmetres fisicoquímics

En aquesta secció es presenten els resultats corresponents als diferents paràmetres avaluats per a les quatre mostres de sorbet analitzades en aquest estudi, en particular: sorbet control (concentració del 0% de fibra de taronja afegida) i sorbets amb un 3 %, 4 % i 5 % de concentrat de fibra de taronja incorporada.

Els ingredients FD tenen la capacitat de modificar diferents propietats funcionals del producte en què s'incorporen, com ara la solubilitat, la viscositat, la capacitat de gelificació, així com la capacitat d'unir molècules d'aigua, elements minerals, àcids, lípids i altres molècules orgàniques; a més de diferents propietats texturals i sensorials, com ara la sensació en boca dels productes finals (Voragen, 1998; Tungland i Meyer, 2002).

MOSTRES	HUMITAT (%)	FIBRA DIETÈTICA (G/100G PRODUCTE)	% SÒLIDS TOTALS
SORBET CONTROL	$71,2 \pm 0,3^a$	$1,9 \pm 0,2^a$	$29,4 \pm 0,4^a$
SORBET 3 %	$70,0 \pm 2,5^a$	$3,0 \pm 0,2^b$	$31,7 \pm 0,4^b$
SORBET 4 %	$68,5 \pm 2,6^a$	$3,9 \pm 0,3^c$	$32,6 \pm 0,1^b$
SORBET 5 %	$68,1 \pm 0,1^a$	$5,2 \pm 0,2^d$	$34,0 \pm 0,1^c$

Taula 1. Humitat (% H₂O a base de pes fresc), fibra dietètica i sòlids totals en mostres de sorbet. Les diferents lletres de la mateixa columna signifiquen diferències importants segons el test de Fisher ($p < 0,05$).

És fonamental assenyalar el fet que en totes les formulacions el pes sec era superior al 20 % i, per tant, totes les mostres estan cobertes amb el nom comercial "sorbet" en referència al mínim marcat pel *Reial decret 618/1998*. Com era d'esperar, per a les mostres on es van incorporar els concentrats de FD, el contingut d'humitat va disminuir respecte a la mostra de control a mesura que el contingut de FD incorporat a la nova formulació va augmentar. A més, cal destacar que totes les formulacions de sorbet amb fibra afegida podrien obtenir la declaració nutricional com a "font de fibra", d'acord amb el *Reglament UE 1924/2006*, que estableix un contingut mínim de FD de 3 g / 100 g de producte.

Pel que fa a les coordenades de color CIELab dels sorbets, els resultats es mostren a la *taula 2*. Així, la luminositat (L^*) de les mostres va disminuir a mesura que augmentava la quantitat de fibra taronja incorporada al producte final ($p > 0,05$). Per contra, els valors de la coordenada cromàtica a^* , van augmentar per a totes les noves formulacions de sorbet en comparació amb el control del sorbet. En el cas de la coordenada b^* , no hi va haver diferències significatives entre mostres ($p > 0,05$).

Mostra	L^*	a^*	b^*
Sorbet control	$73,65 \pm 1,73^c$	$6,73 \pm 0,33^a$	$56,32 \pm 0,76^a$
Sorbet 3 %	$65,15 \pm 1,53^b$	$11,56 \pm 0,24^b$	$59,52 \pm 1,30^a$
Sorbet 4 %	$64,02 \pm 0,80^b$	$12,10 \pm 0,24^{bc}$	$58,07 \pm 0,90^a$
Sorbet 5 %	$61,08 \pm 0,57^a$	$12,72 \pm 0,31^c$	$58,61 \pm 0,46^a$

Taula 2. Valors CIELab * corresponents a les diferents formulacions de sorbet. Les diferents lletres de la mateixa columna signifiquen diferències importants segons el test de Fisher ($p < 0,05$).

3.2.2 Anàlisi sensorial dels sorbets

Com es pot observar a la *figura 1*, la intensitat dels atributs de color i olor va presentar una puntuació millor per al sorbet 5 %, amb valors de 1,45 i 1,00, respectivament, seguits del sorbet 4 %, sorbet 3 % i, finalment, el control. Aquests resultats es poden associar a una correlació positiva d'aquests atributs sensorials amb la incorporació de concentrat de fibra taronja.

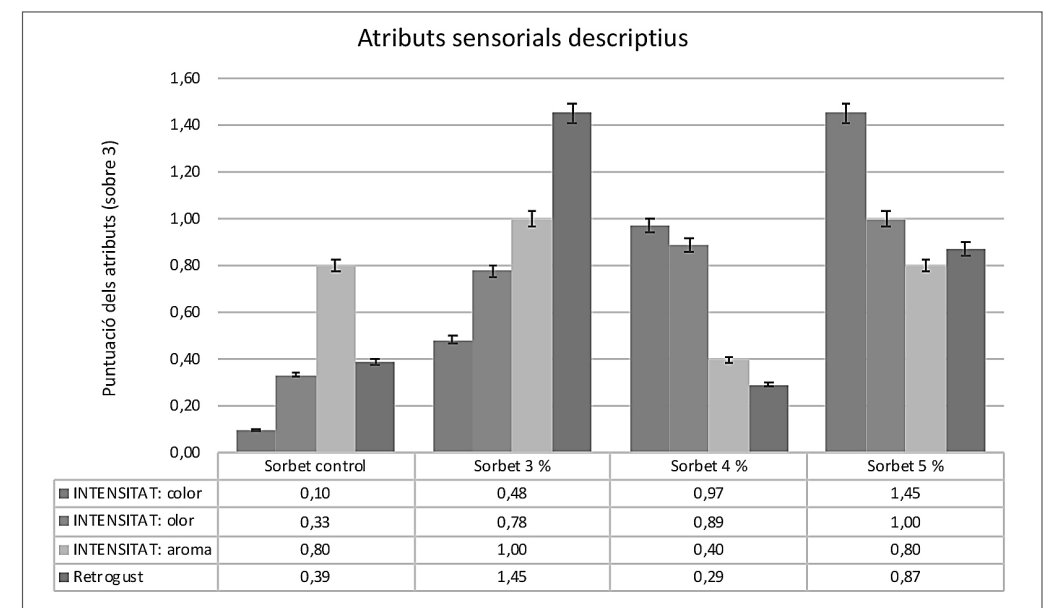

Figura 1. Atributs sensorials per a les diferents formulacions de sorbet amb i sense fibra afegida.

Pel que fa a la intensitat de l'aroma, el valor més alt es va obtenir per a la mostra de sorbet del 3 % seguit de la mostra control, mentre que el sorbet mostra 4 % va mostrar el valor més baix.

Finalment, la valoració del retrogust també va ser més positiva per a la mostra de sorbet del 3 %, seguida del sorbet 5 %, després del control del sorbet i finalment del sorbet 4 %. En aquest cas, els valors obtinguts no mostraren una correlació clara amb els diferents percentatges de FD incorporats.

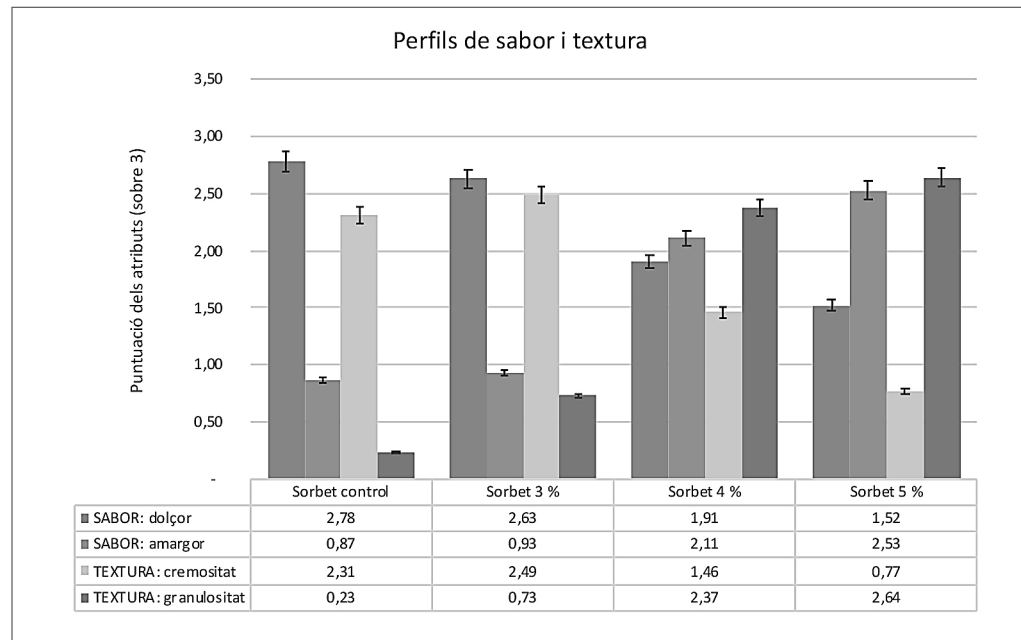

Figura 2. Paràmetres de gust i textura per a les diferents formulacions de sorbet amb i sense fibra afegida.

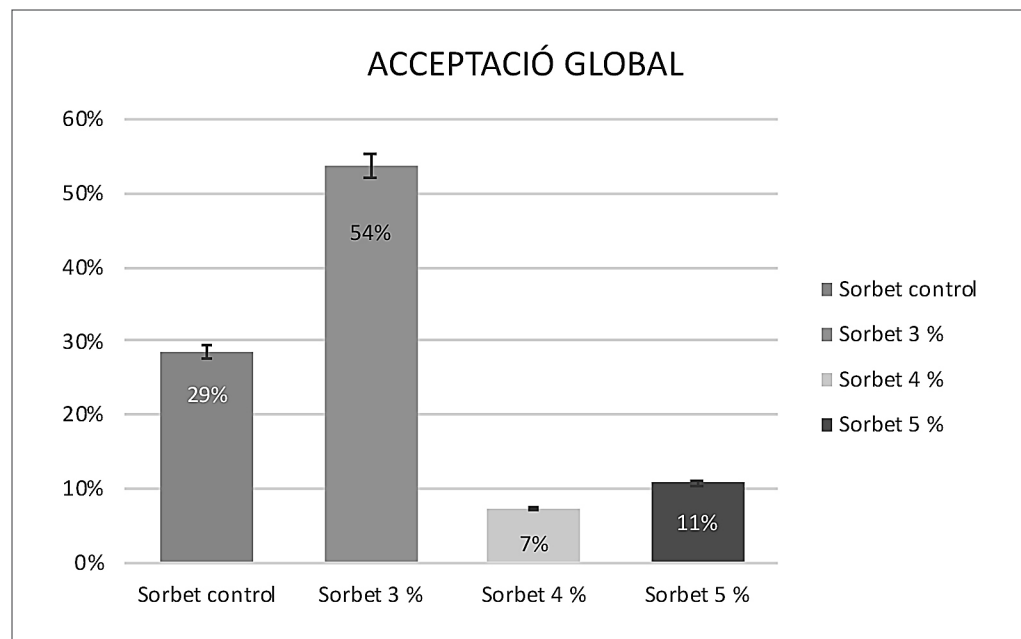

Figura 3. Test d'acceptació global de les diferents formulacions de sorbet amb i sense fibra afegida.

Com es pot observar a la *figura 2*, els valors de percepció de la dolçor van mostrar una correlació negativa amb el contingut de FD afegit, al contrari del que es va observar amb la percepció de l'amargor, que va augmentar a mesura que augmentava el percentatge de FD.

La cremositat, en la degustació de sorbet i gelats, és un factor positiu des del punt de vista del consumidor, mentre que la granulositat podria considerar-se un factor negatiu. Així, l'anàlisi sensorial va mostrar com la percepció de cremositat va disminuir amb l'addició de concentrat de FD, mentre que la percepció de granulositat es va accentuar clarament.

Finalment, en relació amb la prova d'ordenació afectiva basada en la preferència (*vegeu la figura 3*), cal destacar el fet que va ser la mostra de sorbet 3 % que va mostrar clarament el major grau d'acceptació ($p < 0,05$) amb valor superior al 50 %, seguit pel sorbet control i pels sorbets 5 % i 4 %, respectivament.

4. Conclusions

En general, els resultats d'aquest estudi demostren que el processament de subproductes taronja, realitzat per a la seva possible incorporació a sorbets de taronja, podria ser viable no només des del punt de vista tecnològic, sinó també des del punt de vista nutricional, sent una alternativa per a la revalorització dels subproductes taronja.

A més, la nova formulació de sorbet, com és el cas del sorbet del 3 %, es podria etiquetar amb la declaració favorable "font de fibra", segons la normativa actual de la UE. Per tant, aquest podria ser un producte nou de bona acceptació al mercat i saludable, tenint en compte que aquesta nova formulació de sorbet va obtenir un nivell d'acceptació sensorial fins i tot superior al sorbet taronja original.

5. Referències

- AOAC (1990). Official methods of analysis of the Association of Analytical Chemist. No. 934.06. Arlington, VA.
- Badui, S. (2006), *Química de los alimentos, cuarta edición*. México: PEARSON EDUCACIÓN
- Cano-Chauca M, Stringheta PC, Ramos AM, Cal-Vidal J. Effect of carriers on the microstructure of mango powder obtained by spray drying and its functional characterization. *Innovative Food Science and Emergent Technology*, 6, 420-428. doi: 10.1016/j.ifset.2005.05.003.
- Crizel, TM., Jablonski, A., de Oliveira Rio, A., Rech, R., Hickmann Flôres, S. (2013). Dietary fiber from orange byproducts as a potential fat replacer. *Food Science and Technology* 53, 9-14.
- Crizel, TM., Araujo RR, Rios AO, Rech R, Flôres SH. (2014). Orange fiber as a novel fat replacer in lemon ice cream. *Food Science and Technology*, 34 (2), 332-340.
- Dervisoglu, M. and Yazici. F. (2006) The effect of citrus fibre on the physical, chemical and sensory properties of ice cream. *Food Science and Technol International*, 12, 159-164.
- Fernández-López, J., Sendra-Nadal, E., Navarro, C., Sayas, E., Viuda-Martos, M., & Pérez-Alvarez, J.A.P., 2009. Storage stability of a high dietary fibre powder from orange by-products. *International Journal of Food Science and Technology*, 44, 748-756.
- Figuerola, F., Hurtado, M.L., Estévez, A.M., Chiffelle, I., Asenjo, F., 2005. Fibre concentrates from apple pomace and citrus peel as potential fibre sources for food enrichment. *Food Chemistry*, 91, 395-401.

Garau, C., Simal, S., Femenia, A. Rossello, C. (2005) Drying of orange skin: drying kinetics modelling and functional properties. Ed. Elsevier. *Journal of Food Engineering*, 75, 288–295.

Garau, C., Simal, S., Femenia, A. Rossello, C. (2007) Effect of air-drying temperature on physico-chemical properties of dietary fibre and antioxidant capacity of orange (*Citrus aurantium v. Canoneta*) by-products. Ed. Elsevier. *Food Chemistry*, 104, 1014–1024.

Giuntini, E. B., Lajolo, F. M., de Menezes, E. W. (2003). Dietary fiber potential in Iberian–American countries: Food, products and residues. *Archivos Latinoamericanos de Nutrición*, 53, 14–20.

Larrauri, J. A. (1999). New approaches in the preparation of high dietary fibre powders from fruit by-products. *Trends in Food Science & Technology*, 10, 3–8.

Mai V., Flood A., Peters U., Lacey J. V. Jr., Schairer C., Schatzkin A., 2003. Dietary fibre and risk of colorectal cancer in the Breast Cancer Detection Demonstration Project (BCDDP) follow-up cohort. *International Journal of Epidemiology*, 32, 234-239.

Prasad, K.N., Bondy, C., 2019. Dietary Fibres and their fermented short fatty acids in prevention of human diseases. *Bioactive Carbohydrates and Dietary Fibre*, 17, article 100170.

Rodríguez R., Jimenez A., Fernández-Bolaños J., Guillén R., Heredia A., 2006. Dietary fibre from vegetable products as source of functional ingredients. *Trends in Food Science and Technology*, 17, 3-15.

Sangnark A., Noomhorm A. (2003). Effect of particle sizes on in-vitro calcium and magnesium binding capacity of prepared dietary fibers. *Food Research International*, 36, 91-96.

Satpute, M. (2013). Approaches for delivery of heat sensitive nutrients through food systems for selection of appropriate processing techniques: a review. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 71-92.

Tungland B.C. and Meyer D. (2002). Nondigestible oligo- and polysaccharides (dietary fiber): their physiology and role in human health and food. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety*, 1, 73–92.

Voragen, A. G. J. (1998). Technological aspects of functional food-related carbohydrates. *Trends in Food Science & Technology*, 9 (8-9), 328- 335.

Història

Julia Joy Marroig

L'arribada del liberalisme a Sóller. El Trienni Liberal a la Vall (1820-1823)

Resum

Els historiadors tenim, per dir-ho de qualche manera, la missió d'esbrinar el passat i transmetre tot el que aprenem a la societat. Així doncs, un dels punts més importants d'aquesta tasca que se'ns encomana és conèixer la història del nostre poble, ja sigui per fer un treball pel grau o una recerca. En el meu cas, el treball de fi de grau em va impulsar a fer un estudi sobre el Trienni Liberal, una època molt interessant, ja que tots els episodis que suposen un impàs o gran canvi generen molta il·lusió en els historiadors.

L'exposició d'aquest article es realitzarà a través d'una sèrie de punts que ens conduiran a esbrinar si el poble de Sóller seguí la tònica de les altres vil·les de Mallorca i si aquest corrent liberal va tenir temps d'arrelar dintre de la població local. Així doncs, passarem per diferents punts, com el polític per saber quins canvis esdevingueren en el govern de la ciutat i el social, és a dir, com afectà Sóller els canvis introduïts per la nova legislació liberal en diferents aspectes.

1. Introducció

El Trienni Liberal suposà l'entrada en vigor al nostre país de la constitució aprovada el 19 de març de 1812 a Cadis, en una sessió on es trobava per un dels protagonistes de les jornades de l'any passat, el bisbe Bernat Nadal Crespí, diputat a corts. Aquesta carta magna introduí dins la societat tota una sèrie de reformes relacionades amb el liberalisme que en aquells anys ja feia estona que havia pres força dins una Europa on la gent començava a demanar canvis importants.

En aquest article, mitjançant l'anàlisi d'aspectes que considero fonamentals amb relació a l'aplicació del liberalisme, voldré esbrinar si el poble de Sóller seguí la tònica nacional en la posada en marxa de les mesures que marcava la constitució i si aquest corrent liberal es va introduir en la població local, així com si hi havia gent disposada a treballar per la seva implantació. Així mateix, l'extensió del treball i de la presentació no em permet fer una anàlisi en profunditat de tot, atès que el tema, per tota la quantitat d'informació que hi ha, donaria per moltes més pàgines i temps.

Per tot això, està clar que caldrà recórrer a fonts d'arxiu majoritàriament, però també podrem trobar molta informació en obres relatives al Trienni Liberal, tant a escala nacional (la constitució, els decrets de milícies, etc.) com en l'àmbit de les Balears. Pel que fa a la Vall, si bé trobem que s'han tractat elements puntuals d'aquesta cronologia (com en el llibre de Rullan i Mir o els treballs de les diferents jornades que tracten

alguns punts de l'època), no hi ha res que tractés de ple els tres anys que configuren aquest trienni tan interessant de la història espanyola, insular i local.

2. El triomf de la revolta i la seva arribada a Sóller

El 9 de març de 1820, Ferran VII es veié obligat a jurar la constitució¹ davant una representació de l'Ajuntament de Madrid², atès que el triomf de la revolució iniciada pel comandant Rafael Riego a Las Cabezas de San Juan (Sevilla) l'1 de gener del mateix any, en el qual proclamà la constitució de 1812.

La revolta arribà a Mallorca pel març, quan tot estava assegurat a la península³ i el 16 de març del 1820, arribà a Palma un vaixell de guerra capitanejat per Vicens Massip, capità del regiment de Múrcia, el qual confirmà les notícies del triomf del liberalisme.⁴ Pel que fa a Sóller, arran dels esdeveniments a la península, al poble es preparen alguns actes per publicar el nou codi amb la màxima solemnitat possible.⁵ Així doncs, la publicació del règim constitucional a la vall es retardà considerablement des de la proclamació de Riego, igual que la resta de l'illa, on la revolta absoluta arribà ja en el mes de març, quan l'exèrcit controlà la situació a la península.⁶

Pel que contenen les actes del consistori local, el dia del pronunciament, es nomenaren dos càrrecs de l'administració, el procurador síndic i el diputat, dos llocs que recaigueren en mans de Pere Benet Vives i Bartomeu Gumandí respectivament, jurant el compliment de les seves atribucions davant el batle d'aquell moment, Don Bartomeu Canals.⁷ Així i tot, el primer hauria de deixar el seu càrrec pel fet de ser nebot d'un regidor del moment, quedant el càrrec en mans de Josep Coll.⁸ Per tant, tot prossegueix amb normalitat sense que es vegi cap esment als esdeveniments de la península.

Així doncs, la nova corporació municipal quedà integrada per Pere Bernat, Francesc Tries, Antoni Mayol, Antoni Casenovés, tots ells diputats, Pere Benet Vives, tinent de Batle i Bartomeu Canals, batle real i president.⁹ Aquest grup, que tan sols afrontà una talla de 3000 lliures i les reformes del llatzeret del port per valor de 218 lliures,¹⁰ es veié aviat canviat per Llorenç Bauçà (batle 1r), seguit de Bartomeu Bauçà (batle 2n), Antoni Mayol, Bartomeu Peña, Joan Castanyer, Pere Joan Colom, Miquel Palou, Pere Antoni Ripoll, Pere Bernat i Antoni Casenovés (regidors). A més, es nomenarien dos síndics, Jaume Castanyer i Antoni Morey.¹¹

Ja en el mes d'abril, concretament en la sessió del dia 13, arran de la jura de la constitució del 1812 el 1820 per Ferran VII, al poble es prepararen actes per publicar la nova llei amb la màxima solemnitat possible.¹² També, es va demanar a dos regidors, Don Miquel Palou i Pere Joan Colom que reformessin la sala de l'arxiu de la Casa Consistorial i, el dia abans, s'havia nomenat un nou regidor Miquel Muntaner, atesa la

mort de Joan Castanyer.¹³ Així doncs, la formació d'un consistori constitucional, sumat a l'arribada de les notícies de l'èxit de la revolució liberal a la Península, inauguraven els tres anys de govern constitucional a la Vall de Sóller.

3. Sanitat

En el primer any del trienni, el consistori hagué d'afrontar la primera gran dificultat pel que respecta a la sanitat, atès el brot de pesta bubònica que assolà Son Servera i Artà el maig del 1820.¹⁴ El 27 de maig del 1820, el nou cap polític de l'illa, Guillem de Montis envià una carta al consistori en la qual feia ressò de què a Son Servera s'havia descobert “una enfermedad de caracter maligno” i exigia a tots els pobles que rebessin que possessin en marxa totes les mesures necessàries, com la del cordó sanitari.¹⁵

El poble de Sóller, igual que els altres de l'illa, quedava obligat a informar sobre l'estat de la població dia a dia i prohibir l'entrada de qualsevol que no dugués un permís i així mateix, qualsevol persona que sortís del poble havia d'obtenir un certificat de l'inspector.¹⁶ Els encarregats de donar els informes al comandant del cordó Felipe Castejón foren el Dr. Francesc Puig, el Dr. Antoni Mateu i el cirurgià Salvador Sorà¹⁷ i com a complement negà l'entrada de blat a la vila fins a nova ordre.¹⁸

A partir d'aquí, s'anaren comptabilitzant aproximadament cada mes el nombre de malalts, morts i curats de totes les poblacions de Mallorca. Si ens fixem en els documents enviats per la Secretaria del Govern Polític de les Balears a l'ajuntament (Sóller constituïa un districte que anava des de Banyalbufar fins a Sa Calobra, comandat pel tinent coronel Don Pedro Rodríguez, amb el 5 batalló del 1r regiment de Saragossa), el 4 de juliol ja es comptaven uns 3 morts i uns 5 malalts, a l'agost ja parlaven de 3 morts i 6 malalts més.¹⁹ Les mesures finalitzarien entre finals de 1820 i principis del 1821, atès que en les actes es veu com els regidors comissionen a Joan Castanyer, capità de la Milícia Nacional del poble per entregar els fusells utilitzats per vigilar-lo.²⁰

Les mesures evitaren que a Sóller es comptabilitzessin morts a causa de la malaltia, si bé tenim constància de què dos mesos després de declarar-se la malaltia hi havia al poble 7 malalts i un mort aproximadament dos mesos després de declarar-se.²¹ El setembre del mateix any, el nombre de malalts ja ascendia a 10.²² De totes maneres, no hi ha cap anotació que indiqui que les defuncions es produeixen per la pesta, sinó per altres malalties com l'escarlatina.

Per fer front a la malaltia, l'ajuntament acordà pagar 50 lliures, al doctor Antoni Mateu i el cirurgià Salvador Sora perquè prestessin ajuda als malalts de Sóller i Fornalutx (fins que es resolgués la divisió entre els pobles), encara que ho utilitzaren com excusa per no haver-los-hi de pagar les 250 que cobraven abans. Així doncs, els doctors no es mostraren conformes amb la decisió i el consistori els hi suspengué el pagament.²³

1 CASASNOVAS CAMPS, Miquel Àngel i GINARD FERÓN, David, *L'època contemporània a les Balears: 1780-2005*, Palma, Documenta Balear, 2006, 20.

2 FERRER FLÓREZ, Miquel, *Historia política contemporània de Mallorca: 1808-1868*, Palma, [sense edició], 1974, 407.

3 FERRER FLÓREZ, Miquel, *El regnat de Ferran VII a Mallorca*, Documenta Balear, Palma, 2001, 19.

4 FERRER FLÓREZ, Miquel, *Op.Cit.*, 2001, 407a.

5 RULLAN I MIR, Josep, *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*, Tomo I, Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, Palma, 1876, 606.

6 FERRER FLÓREZ, Miquel, *Op.Cit.*, 2001,19.

7 AMS, Secció 1. 1. 1. Govern Municipal: Actes de Plens. *Plecs d'acords, esborranys d'acords, llibres d'actes i resolucions de l'Ajuntament 1820*, lligall 21, *Acta del 1 de gener de 1820*, p. 1.

8 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 4 de febrer de 1820*, p. 2.

9 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Actes del 4 de febrer i del 26 de març de 1820*, pp. 2 i 5.

10 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Actes del 4 i 22 de febrer de 1820*, pp. 2-4.

11 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 10 de març de 1820*, p. 6.

12 Rullan i Mir, Josep, *Op. Cit.*, Palma, 1876, 607.

13 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Actes del 12 d'abril i del 13 d'abril de 1820*, pp. 9-10.

14 SALAS VIVES, Pere, “Sanitat i estat liberal: Mallorca al segle XIX”, *Mayurqa*, 1999, n°25, 212.

15 AMS, Secció 17.1. Cordons sanitaris i epidèmies. *Cordons sanitaris (1599-1820)*, lligall 3342, [S.N.].

16 AMS, *Op. Cit.*, lligall 3342, [S.N.].

17 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Actes del 19 i 24 de juny de 1820*, pp. 23-24.

18 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 15 de juliol de 1820*, pp. 28-29.

19 AMS, *Op. Cit.*, lligall 3342, [S.N.].

20 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 24 de gener de 1821*, pp. 9-10.

21 AMS, *Op. Cit.*, lligall 3342, [S.N.].

22 AMS, *Op. Cit.*, lligall 3342, [S.N.].

23 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Actes del 17 d'abril, 19 de juny i del 24 de juny de 1820*, pp. 10-12, 19-21 i 24-25.

Així mateix, el consistori, en vista de què es deia en l'article 4 de la instrucció pel govern econòmic i polític de la província què obligava als ajuntaments a constituir certs organismes, es creà la Junta de Sanitat, de la qual foren vocals, entre d'altres, Cristòfol Tries, Pere Joan Colom, el doctor Francesc Puig i el cirurgià Salvador Sorà.²⁴ Per sumar més mesures de sanitat, es tragueren tots els pobres què mendicaven en el poble²⁵ i s'eliminaren els ocells considerats perillosos.²⁶ També es va nomenar a Amador Pastor superintendent del Llatzeret del Port²⁷ (les obres del qual se suprimirien al juny del mateix any) i es va assenyalar un tros de mar davant ell per fondejar els vaixells i d'allà fer passar els passatgers a l'edifici per la quarantena i durant el trienni cada any 4 regidors (un mes cada un de forma rotatòria) s'encarregaran de gestionar les tripulacions.²⁸

3.1. Casa de beneficència

Passant a la beneficència, des de mitjans del XVIII, el pensament il·lustrat demanava que l'estat intervingués més en aquest aspecte per dues coses, una per lluitar contra la pobresa, i l'altra perquè en aquests anys el moviment higienista pensa que això podria ajudar a tenir una població més sana; així mateix això també es lligava amb els drets de l'home. Calia aplicar mesures més eficients en aquest sector de la població i així tornar-los a introduir dintre del nou ordre políticoeconòmic.²⁹

L'article 321.6 de la constitució espanyola diu que serà competència de l'ajuntament cuidar dels hospitals, hospicis, cases d'expòsits, i altres establiments amb les normes que prescriguin.³⁰ Durant aquesta època es pensava que la condició de pobresa era una responsabilitat individual, ho eren perquè no tenien ganes de prosperar o perquè no eren prou llestos per triomfar en la vida, però amb el Trienni Liberal s'introdueix una nova visió consolidada amb el reial decret del 27 de desembre de 1821 i és que la pobresa competeix a l'estat i la constitució espanyola empeny als ajuntaments a tenir cura dels hospitals, hospicis, cases d'expòsits i altres institucions.³¹

Fins aquell moment, la beneficència estava en mans de l'Església, però la casa de la caritat de Sóller era un dels exemples de tota l'illa, comença la seva tasca el 1818 en una casa llogada, però més endavant passaria el desembre de 1820 a l'antic edifici de l'hospital que s'havia reformat al costat de l'Església del Crist de la Sang. La persona que ho va promoure fou el capellà Sebastià Serra, substituït més endavant pel prevere Bernat Galmés que continuà la seva tasca de dedicació a la institució. Durant aquests anys, el seu funcionament fou exemplar pels altres pobles i fins i tot els anys posteriors.³²

Per què la gent donà sempre doblers i productes a la casa? Doncs, per la confiança de què aquestes es destinaran als més vulnerables. La Junta de Caritat va elaborar una relació circumstanciada de famílies i persones possibles de ser ajudades on es detallava l'edat, estat i condició, salut de les persones, tipus d'accidents soferts, nombre de fills, etc. Es tenia en compte cada individu, en el seu estat, si podia treballar o no. I només en funció de la seva possibilitat de treball se l'ajudava amb la quantitat de racions necessàries per viure. No es podia fomentar l'ociositat.³³

24 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 7 de febrer de 1821*, p. 18.

25 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 2 d'abril de 1821*, p. 23.

26 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 18 d'abril de 1821*, p. 28.

27 García Pérez, Rafael, Notes per a la història marítima del Port de Sóller, a DD. AA, *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Ajuntament de Sóller, Sóller, 2011, 187.

28 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 17 d'abril de 1820*, pp. 10-12.

29 VALENCLANO I LÓPEZ, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 345.

30 Cortes Generales, *Constitución Política de la Monarquía Española*, Imprenta Real, Cádiz, 1812, 81.

31 *Ídem*, 81.

32 VALENCLANO I LÓPEZ, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 346.

33 VALENCLANO I LÓPEZ, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 346.

Els malalts eren assistits diàriament a casa seva amb caldo, medecines i d'altres efectes que necessitessin, sota la vigilància de zeladors que informaven del seu estat de malaltia. El control de les despeses era molt estricte, tot es formalitzava documentalment i hi havia un tresorer, un comptador i es remetien els comptes a la Junta i a l'ajuntament de Sóller, on eren examinats per dos revisors.³⁴

4. Obres públiques

En matèria d'obres públiques, en aquesta època tingueren molta rellevància les obres del Llatzeret del Port de Sóller com ja hem esmentat o les reformes realitzades al cementiri de la vall,³⁵ així com les millores en l'ornat públic.³⁶ Una d'elles fou la inauguració de la placa constitucional a la façana de la Casa de Ca'n Bordils³⁷ o una de les mesures clàssiques de l'estat liberal, com és numerar totes les cases, tasca encarregada a Salvador Coll.³⁸

Pel que fa a la placa constitucional, en una reunió dels regidors, es marca que les lletres de la làpida han de ser de coure daurat i què l'encarregat de dirigir aquest procediment serà el regidor Francesc Puig.³⁹ Dita pedra s'inauguraria el vespre de Pasqua i de Pentecostes de la primera setmana d'abril, en un acte què comptaria amb un ball posterior, del qual es cobrarien uns doblers què havien de servir per pagar les despeses d'aquest, així com els seus instruments i tot allò que sobrés s'hauria de destinar cap als pobres de l'Hospici.⁴⁰

L'acte el narra també un noticiari de l'època. “Por la mañana se cantó en la Iglesia parroquial una misa solemne assistida de toda la población. El reverendo rector subió al púlpito, y con elocuencia nada vulgar... Presentó luego con razones sencillas y á los alcances del auditorio, todas las verdades fundamentales de nuestra regeneracion política; la sobirania esencialmente del pueblo, la igualdad y libertad Civiles y demas derechos como imprescriptibles... El ayuntamiento paso en seguida acompañado de un numeroso concurso a descubrir la làpida”. Després tornen a l'Església per cantar un Te Deum, continuen a les cases de la caritat fent un gran dinar amb els pobres, tot amenitzat amb música.⁴¹

5. Milícia nacional

En aquest aspecte, el fet protagonista fou el restabliment de la Milícia Nacional, què destinava les nits d'estiu i els dies de festa a entrenar amb armes a l'esplanada del convent, pagant les despeses pertinents als clergues què, a més del poble, mostraven el seu rebuig a aquestes pràctiques, sobretot en els moments de celebració de la litúrgia. Així i tot, els milicians recompensaven les molèsties amb la seva assistència i música a les processons religioses.⁴²

L'article 362 de la constitució del 1812 estableix que en cada província ha d'existir un cos de la Milícia Nacional, constituït pels habitants d'aquella en proporció al nombre de persones i el seu servei no serà

34 AMS, Junta de la Casa de Caritat, *Entrades i Sortides*, 1820, 7-10 [sense classificar].

35 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Actes del 12 de gener i del 25 de maig de 1821*, pp. 5 i 35.

36 Rullan i Mir, Josep, *Op. Cit.*, Palma, 1876, 607.

37 Rullan i Mir, Josep, *Op. Cit.*, Palma, 1876, 607.

38 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 29 de març de 1822*, p. 9V.

39 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 11 de maig de 1821*, p. 30.

40 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 13 d'agost de 1820*, p. 35.

41 *Diario Constitucional Político y Mercantil de Palma*, 76, 15-06-1821, 3-4.

42 RULLAN I MIR, Josep, *Op. Cit.*, Palma, 1876, 606-7.

continu, sinó que només estaran a disposició del poble quan sigui precís i fins i tot, serviran exclusivament al monarca quan aquest ho vulgui dintre de la província, atès que per utilitzar-la fora haurà de demanar permís a les corts.⁴³

Tot això s'havia de posar en marxa després de la Guerra d'Independència Espanyola, però com ja se sap Ferran VII en tornar, no li va interessar gaire “La Pepa” i retornà a l'absolutisme borbònic. Llavors, un cop establert el Trienni, es va tornar a posar en marxa la maquinària i la Milícia era un dels punts principals, motiu pel qual el rei es veié empès a promulgar un reial decret en el qual ordenava la formació de milícies a totes les regions que la demanessin, perquè no vol que ningú dubti del seu desig de mantenir i assegurar la constitució al país.⁴⁴

Així doncs, en el mateix document, exposa el reglament de formació d'aquestes milícies que, ara per ara, només s'establiran en capitals de província i de partit, així com en tots els pobles on els ajuntaments la demanin. S'estableix que tot espanyol comprès entre els 18 i els 50 i que no hagi perdut els seus drets, podrà ingressar voluntàriament en les milícies, sense que això li retirí l'obligació de poder ser cridat a l'exèrcit regular.⁴⁵

Pel que veiem a Sóller, seguint l'article 6 es constitueixen el novembre del 1820 (abans no fou possible per la pesta) dues companyies, ja que hi ha 184 voluntaris i al mateix temps⁴⁶, d'acord amb l'article 8, havent-hi aquestes companyies, hauran de comptar amb un ajudant major amb la graduació de tinent i comandades pel capità més antic (elegits per sorteig) Cada un tindrà un tinent, un subtingent, un sergent primer, cinc sergents segons, sis caps primers, sis segons, dos tambors i una corneta.⁴⁷ Les seves obligacions se centaven en la seguretat pública, perseguir i detenir els malfactors i defensar el poble dels enemics interiors i exteriors, però mai podran fer d'escolta personal.⁴⁸ De fet, una de les atribucions fou garantir la calma al poble de Sóller durant l'intent de rebel·lió del desembre de 1822 a Campos, motiu pel qual l'ajuntament aprovisionà als soldats amb armes.⁴⁹

La instrucció d'aquesta milícia començava pels comandaments principals, els quals anirien instruint els altres soldats només els dies festius. El jurament el feien un diumenge capvespre i l'uniforme l'havien de pagar els mateixos soldats, però el dissenyaran el cap polític, el comandant militar, la Junta i la Diputació provincial, cuidant que aquest sigui còmode, barat i fet amb matèries del país.⁵⁰ Tots aquests milicians seran inclosos en un judici sumari realitzat pels absolutistes quan Ferran VII torna a imposar el seu poder absolut.⁵¹

43 Cortes Generales, *Constitución Política de la Monarquía Española*, Imprenta Real, Cádiz, 1812, 92.

44 Ministerio de Defensa, Real Orden del 20 de abril resolviendo que se emprendan los trabajos necesarios para la organización, régimen y disciplina de la fuerza armada, que deben ser los que se expresan, *Gazeta*, 20 de abril de 1820, n°69, pp. 452-454.

45 Ministerio de Defensa, Real decreto del 26 de abril con el reglamento provisional para la Milicia nacional local en la península e islas adyacentes, *Gazeta*, 26 de abril de 1820, n°71, pp. 465.

46 AMS, Secció 1. 1. 1. Govern Municipal: Actes de Plens. *Plecs d'acords, esborranys d'acords, llibres d'actes i resolucions de l'Ajuntament 1822*, lligall 21, *Acta del 4 de desembre de 1822*, p. 32V.

47 *Ídem*, p. 466.

48 *Ídem*, p. 467.

49 AMS, Secció 15.1. Militar: Defensa, capitania i milícies. *Milícies: Voluntaris realistes. Milícia Nacional. Varis (1814-1856)*, lligall 3162, *Borrador sobre el nombramiento de soldados milicianos, capitanes, tenientes, subtenientes, sargentos y cabos*, [s.n.]

50 Ministerio de Defensa, *Op. Cit.*, n°71, pp. 467-8.

51 RULLAN I MIR, Josep, *Op. Cit.*, Palma, 1876, 612.

7. Educació

Per acabar, pel que fa a la matèria educativa, tot i que durant el Trienni liberal (1820-1823) hi va haver un intent d'igualar els programes de les escoles de nins i nines, aquest no arribà fins anys més endavant.⁵² L'article 366 de la constitució marca que en tots els pobles de la monarquia s'establiran escoles de primeres lletres en les quals s'ensenyarà als nins a llegir, escriure, contar i el catecisme de la religió catòlica, així com les obligacions civils dels homes.⁵³ Això forma ciutadans.

El punt 5 de l'article 321, marca que serà competència de l'ajuntament cuidar de les escoles de primeres lletres i dels establiments educatius que es paguin amb fons comuns.⁵⁴ La Diputació Provincial treballà durant aquests 3 anys per millorar la instrucció pública, tant perquè hi hagués escoles a tots els pobles de més de 100 veïns com perquè hi haguera salaris justos.⁵⁵

A Sóller es té constància de l'existència d'una sèrie d'escoles. Primer, les escoles de gramàtica, establiments on s'impartien classes de castellà i llatí, la llengua necessària per als estudis superiors, tant civils com eclesiaístics on els mestres ensenyaven dues hores al matí i dues al capvespre.⁵⁶ També sabem que hi havia una escola de música i què la mala situació econòmica de la vall duia a mantenir alguns deutes amb els docents.⁵⁷ Així mateix, Rullan i Mir diu també en la seva obra que el Bisbe Nadal tenia entre els seus objectius obrir una escola nàutica a Sóller per així formar bons pilots per la seva marina.⁵⁸

Per zeladors de les escoles tenim a Antoni Mayol i Llorenç Bauçà el 1820,⁵⁹ el 1821 ho passarà a ser el capellà del poble Sebastià Serra, juntament amb el regidor Francesc Puig.⁶⁰ Pel que fa a les noves escoles, no se n'obriren més, ja que el professor de primeres lletres Sebastià Deyà informà a la junta d'inspecció (batle, capellà i síndic personer) que no hi havia alumnes suficients per obrir un altre centre.⁶¹

Els professors havien de cobrar unes 100 lliures cada any, però com hem dit sempre hi hagué problemes amb el tema del pagament. Per exemple, el 1823 el mestre de primeres lletres Francesc Pastor rep unes 84 lliures per la feina de l'any en curs, més unes 29 lliures que li havien quedat pendents de l'any anterior.⁶² El mestre Francesc Pastor, diaca de Sóller, s'examinà el 1822 i li donaren el títol per dos anys, aconseguint la feina el 1823 però s'haurà de tornar a examinar un cop passat el termini.⁶³

El mestre de gramàtica Jaume Frontera i el mestre de música Antoni Escales també reberen tard el seu pagament. A més d'això, l'ajuntament també haurà de pagar a Josep Planes per haver mantingut a casa seva el mestre de música.⁶⁴ En total l'ajuntament de Sóller va arribar el 1823 devent 3 mesades als mestres Pastor, Escales i Deyà.⁶⁵

52 JAUME CAMPANER, Miquel i LLADÓ ROTGER, Francesc, L'educació a Sóller en el segle XIX (programes, mètodes i materials escolars), a DD. AA, *VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Ajuntament de Sóller, Sóller, 2014, 43.

53 Cortes Generales, *Op. Cit.*, 1812, 93.

54 Cortes Generales, *Op. Cit.*, 1812, 81.

55 VALENCIANO I LÓPEZ, Valentí, *El Trienni Liberal a Mallorca (1820-1823)*, Tesi doctoral no publicada, 2012, 339.

56 JAUME CAMPANER, Miquel i LLADÓ ROTGER, Francesc, L'educació a Sóller en el segle XIX, a DD. AA, *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Ajuntament de Sóller, Sóller, 2013, 44.

57 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 1 d'agost de 1821*, p. 42.

58 Rullan i Mir, Josep, *Op. Cit.*, Palma, 1876, 727.

59 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 17 d'abril de 1820*, pp. 10-12.

60 AMS, Secció 14.1.1. Instrucció Pública: Correspondència. *Oficios, instruccions y otras noticias referentes a instrucció primaria*, lligall 3117, *carta del 4 de maig del 1821* [s.n.]

61 AMS, *Op. Cit.*, lligall 3117, *carta del 20 de juliol del 1821*.

62 AMS, *Op. Cit.*, lligall 3117, *carta del 26 de septiembre del 1823*.

63 VALENCIANO I LÓPEZ, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 342.

64 AMS, *Op. Cit.*, lligall 3117, *carta del 20 de juliol del 1821*.

65 VALENCIANO I LÓPEZ, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 344.

8. La divisió entre Sóller i Fornalutx

Un dels temes més rellevants que s'iniciaren en aquests anys fou el de la independència de Fornalutx com a poble, adherint-se a la norma constitucional de què els nuclis amb més de 1000 habitants podien constituir-se com a poble.⁶⁶ Cal recordar que Fornalutx ja s'havia segregat de Sóller el 1812 gràcies a la mateixa disposició de la carta magna, encara que la independència durà tan sols 2 anys a causa de l'arribada al poder de Ferran VII al 1814, el qual deixà nul·les totes les lleis dictades anteriorment.⁶⁷

Així doncs, l'ajuntament de Fornalutx, presidit per Joan Ripoll⁶⁸ en el 1820, inicià les negociacions amb l'homònim de Sóller per tal de configurar aquesta divisió,⁶⁹ però les diferències entre els municipis, vistes ja en el procés d'independència del 1812, tornaren a comparèixer.

L'agost del 1820, el governador provincial demanà als dos municipis que nomenessin els comissionats per tractar la divisió dels termes, mostrant el consistori una insatisfacció a causa dels desiguals beneficis del repartiment, sumats al fet que els fornaltuxencs no volien pagar les lles corresponents als treballs de la divisió, encara que ells ho justificaven amb les dificultats que tenien per cobrar els impostos sobretot perquè el consistori solleric no els havia lliurat les llistes corresponents als amos de finques.⁷⁰

Llavors, quedaren elegits per la comissió que parlaria amb el consistori fornaltuxenc Bartomeu Penya i Pere Joan Colom, però el naixement del nou poble no estigué exempt de polèmiques, motiu pel qual s'envià una carta a la Diputació Provincial per tal de conèixer la forma d'executar la divisió.⁷¹ Això generà enormes problemes a la diputació, atès que el govern general encara no havia disposat d'unes normes clares sobre com s'havia de produir aquesta divisió.⁷² A més, molts de pobles que havien iniciat el procés el 1812, no havien enviat l'expedient a la diputació, molts se l'havien quedat i altres l'havien destruït. En els expedients es demana la distància que hi ha del poble demandant al poble del qual es vol independitzar, si hi ha prou propietaris i si hi ha persones idònies per ser regidors.

Pel que esmenta Valentí Valenciano, no s'ha localitzat cap acta de constitució del consistori de Fornalutx, encara que si que en una acta del desembre del 1820 es veu que el batle d'aquell any era Joan Ripoll,⁷³ tot i que la divisió entre els dos pobles semblava distar molt lluny d'nllestir-se, ja que a finals del 1820 no s'havia arribat a cap acord entre els dos consistoris implicats.⁷⁴

L'ajuntament de Sóller el 1821 comissionà a Antoni Deyà i Llorenç Bauçà per tal que elaboressin un pla de separació satisfactori⁷⁵ i, a través d'ells, es proposà una línia divisòria el 14 de juny del mateix any que deixava molt reduït el terme de Fornalutx. La Diputació no en feu molt de cas i després de determinar un límit provisional, veient que l'acord entre les dues viles distava molt de produir-se, a finals del 1821 escollí a Josep Francesc Villalonga, el qual, juntament amb els membres dels dos consistoris, havia de formalitzar la divisió.⁷⁶

El comissionat es topà amb diferències irreconciliables entre ambdós consistoris, de manera que la Di-

66 *Ídem*, 270.

67 QUETGLAS CIFRE, Antoni i REYNÉS TRIAS, Antoni, El procés de divisió dels termes municipals de Sóller i Fornalutx: 77 anys de conflictes, a *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Ajuntament de Sóller, Sóller, 2012, 218-219.

68 VALENCIANO I LÓPEZ, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 155.

69 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 11 d'agost del 1820*, pp. 33-34.

70 QUETGLAS CIFRE, Antoni i REYNÉS TRIAS, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2012, 219-220.

71 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, p. 41-44.

72 VALENCIANO I LÓPEZ, Valentí, *El Trienni Liberal a Mallorca (1820-1823)*, Tesi doctoral no publicada, 2012, 270-271.

73 VALENCIANO I LÓPEZ, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 155.

74 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta del 21 d'octubre del 1820*, p. 44.

75 AMS, *Op. Cit.*, lligall 21, *Acta de l'1 de juny del 1821*, p. 39.

76 QUETGLAS CIFRE, Antoni i REYNÉS TRIAS, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2012, 220.

putació es veié obligada a acordar que els dos pobles proposessin una demarcació. Després de diverses disputes entre els dos ajuntaments per veure qui es quedava més terra, la Diputació dividí el 1821 els dos pobles amb un resultat que no deixà a ningú content.⁷⁷

La Diputació en una sessió de l'agost del 1821, veient la falta d'acord amb la separació provisional que se'ls hi ha donat, els hi contesta que s'estiguin a això i que el cap polític resolgui ràpidament l'expedient definitiu.⁷⁸ De bell nou l'òrgan insular designaria un nou comissionat, Josep Ferrer el 1822⁷⁹, finalment, el 30 de setembre del 1822, el governador civil, el Comte de Montenegro, comunicà als dos consistoris la resolució definitiva sobre la divisió. Així i tot, hi hagué un punt de conflicte, ja que Fornalutx quedava obligat a pagar una quinta part de les despeses de conservació del camí del Coll, per ser de benefici comú en el trànsit cap a Ciutat.⁸⁰ De fet, el repartiment dels impostos, que passava amb els cobrats i quin organisme havia de cobrar els que estaven en marxa.⁸¹

Fornalutx, en contrapartida, sol·licità a Sóller que pagués pel manteniment del camí de Lluc, però els sollerics expressaven que ells anaven cap al Monestir pel camí del Barranc, motiu pel qual no feia falta cap pagament. La resposta del governador fou que els fornaltuxencs havien de contribuir a les obres de la carretera del Coll, atès que se la definia com una via principal per anar a Palma, mentre que la de Lluc era secundària.⁸² Finalment, el 14 d'octubre del 1823 s'anuncià que la divisió entre els dos pobles es podia donar per finalitzada,⁸³ encara que l'alegria duraria poc perquè el 1823, poc després de la reinstauració del règim absolutista, Fornalutx quedaria integrat altre cop dins Sóller.⁸⁴

9. El final del trienni

Els fets succeïts en el final del Trienni a la Vall s'il·lustren en l'obra de Rullan i Mir, atès que ni en la premsa de l'època ni en les actes trobem menció als successos que varen ocórrer aquells dies. Segons ens narra el conegut autor, el 5 de novembre del 1823 arribaren a Sóller les primeres notícies sobre el canvi de govern, anunciades per les campanes de la Parròquia. Sense perdre el temps, els absolutistes passaren a l'acció; es destruï la làpida de la constitució i es féu un ball sobre els bocins, parodiant el que s'havia realitzat el dia de la seva col·locació.⁸⁵

Els mateixos anaren a casa del batlle, que com s'ha exposat abans era Josep Coll, i l'alçaren entre la multitud per conduir-lo fins a plaça on ja cremaven a la foguera els mobles de les cases d'aquells sospitosos de ser liberals, mentre que altres visitaren les llars dels membres de la Milícia Nacional, exigint-los les armes i uniformes.⁸⁶ Els crits de "Visca el rei" ambientaven la diada, els barrets dels milicians eren llançats al foc i el frare Guillem Bauçà robà una bóta de vi al taverner per "regar" aquesta festa. Ell mateix tirà a terra la porta de la llar del cos de guàrdia, de la qual s'agafaren tots els objectes per portar-los al foc.⁸⁷

Els amotinats cercaven ansiosos els caps de les principals famílies liberals, però ells ja havien emigrat. Es

77 *Ídem*, 220.

78 Valenciano i López, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 271.

79 *Ídem*, 271-2.

80 QUETGLAS CIFRE, Antoni i REYNÉS TRIAS, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2012, 220.

81 Valenciano i López, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 271.

82 QUETGLAS CIFRE, Antoni i REYNÉS TRIAS, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2012, 221.

83 VALENCIANO I LÓPEZ, Valentí, *Op. Cit.*, 2012, 271-2.

84 QUETGLAS CIFRE, Antoni i REYNÉS TRIAS, Antoni, *Op. Cit.*, Sóller, 2012, 221.

85 RULLAN I MIR, Josep, *Op. Cit.*, Palma, 1876, 609.

86 *Ídem*, 609-10.

87 *Íbidem*, 610.

destruí la tenda de Cristòfol Aguiló, el qual quasi hagués acabat a la foguera de plaça, si no arriba a ser pel presbiteri de la vila Andreu Rullán. Finalment, es col·locaren els bocins de la làpida a un taüt, el qual passejaren enmig d'una comparsa per tirar-lo al foc, escenificant el final definitiu d'aquells tres anys.⁸⁸ Així doncs, l'arribada, de bell nou, de l'absolutisme a Sóller estigué marcat per uns incidents bastant esgarri-fosos. Així i tot, no es té constància de cap mort.

El següent dia, calms ja els ànims, es reberen els anuncis oficials del canvi de sistema i els frares, acompanyats de la comunitat de presbiteris i el poble, organitzaren una processó que recorregué els principals carrers de la vila acabant en el convent on es produí un solemne Te-Deum per donar gràcies al senyor pel retorn de la normalitat.⁸⁹ La primera acta del nou consistori en l'època absolutista mostra els regidors, el batle i les primeres mesures:

“Reunidos en el archivo de las casas consistoriales los señores Pedro Bernad, Don Antonio Mayol, Don Miguel Busquets, Regidores Bartholome Gamundi, diputado, con asistencia de Bartholome Canals Bayle real y presidente, en vista del decreto de su majestad comunicado con fecha de 7 del mes corriente, relativo a que se pongan las cosas en el mismo estado en que se hallaban en el año de 1820 antes del 7 de marzo del mismo año; como tambien enterados de lo que propone el presidente relativo a que se cumpla dicha orden y en su defecto protector su responsabilidad y demas daños puedan ocurrir.”⁹⁰

Més endavant, s'ordenà que els membres del darrer consistori foren cridats pels nous edils per tal de rendir comptes de totes les accions anteriors⁹¹ i es tornaren a posar els síndics que hi havia abans del 7 de març del 1820.⁹² Així, la nova corporació municipal quedà integrada pels diputats Pere Bernat, Francesc Tries, Antoni Mayol, Miquel Busquets, Antoni Casesnoves i Bartomeu Gumandi, amb assistència de Bartomeu Canals, el batle.⁹³ Així, s'enllestien els canvis pertinents, deixant enrere definitivament els tres anys de liberalisme a la Vall.

10. Conclusions

Per acabar, amb unes breus conclusions pel que fa als fets de la revolució liberal, els esdeveniments a Sóller, com s'ha constatat, es desenvoluparen d'una forma pacífica, ja que no hi ha notícies d'enfrontaments entre absolutistes i liberals, entrant aquests últims en la direcció del poble sense problemes. De fet, en la primera corporació municipal del març del 1820, coexisteixen 2 regidors de l'època absolutista (Antoni Mayol i Antoni Casesnoves).

Així doncs, existia al poble de Sóller una agrupació de liberals que, a pesar d'haver perdut protagonisme amb la tornada al poder de Ferran VII al 1814, seguien existint i, en gran part gràcies a ells, la situació de presa del poder al consistori local durant el 1820 es dugué a terme amb total normalitat. Respecte a la sanitat, cal esmentar que l'epidèmia del 1820 tingué un impacte gairebé testimonial, atès que no s'arribà ni a la desena de morts, encara que un ja sigui molt. Així mateix, cal recordar la formació de les juntes de sanitat.

Passant al tema militar, a Sóller, seguint amb la tònica estatal, s'instaurà la Milícia Nacional, amb gran

protagonisme com s'ha vist, ja que entrenaven en un lloc tan important del poble com era el convent i preni part de les processons religioses, col·laborant amb la seva música. A pesar d'això, els fets més destacables d'aquest cos militar es resumeixen en vigilar el cordó sanitari o vetllar pel manteniment de l'ordre constitucional durant l'aixecament de Campos. Essent un dels màxims exponents del Trienni Liberal, no resulta estrany que constituïssin un clar objectiu de la ira dels absolutistes quan Ferran VII recuperà el seu poder absolut el 1823.

Pel que fa a les obres públiques, destacar-ne dues lligades tant amb la sanitat com amb les idees liberals del nou estat, com són les reformes en el cementiri i les obres del Llatzeret del Port de Sóller, sumades a la col·locació d'una placa constitucional com en altres pobles de Mallorca i l'enumeració de les cases. Respecte a l'educació, a Sóller existien diverses escoles on s'impartien matèries com llatí o llengua al matí i al capvespre, a pesar que la precària situació econòmica del poble suposés un fre per la millora de la docència. També els donà molt de mals de cap la separació entre Sóller i Fornalutx, per les contínues desavinences entre els dos pobles, els quals arribaren a un acord, encara que no exempt de disputes.

Finalment, responent a la hipòtesi principal, el liberalisme arrelà en alguns dels ciutadans durant el Trienni Liberal, vist que si bé al final la repressió del sector més conservador fou bastant significativa, durant els 3 anys hem vist com hi havia gent que es presentà voluntària a la milícia, col·laborà amb la millora del món educatiu o prengué part en la gestió del consistori. Tot això requereix una base liberal sense la qual no es podria haver fet res. Per tant, podem afirmar també que abans del Trienni, com s'ha dit abans, els liberals que havien quedat reprimits el 1814 no abandonaren les seves idees i permeteren una pacífica arribada del Trienni a la Vall.

11. Bibliografia i fonts

11.1. Fonts consultades i arxius

a) Fonts

Arxiu Municipal de Sóller (AMS). Secció 1. 1. 1. Govern Municipal: Actes de Plens. *Plecs d'acords, esborranys d'acords, llibres d'actes i resolucions de l'Ajuntament 1820*, lligall 21.

Arxiu Municipal de Sóller (AMS). Secció 8.3.3. Correspondència General. *Correspondència del Govern Civil de Balears*, lligall 2329.

AMS, Secció 17.1. Cordons sanitaris i epidèmies. *Cordons sanitaris (1599-1820)*, lligall 3342, [S.N.]

AMS, Secció 15.1. Militar: Defensa, capitania i milícies. *Milícies: Voluntaris realistes. Milícia Nacional. Varis (1814-1856)*, lligall 3162, [s.n.]

AMS, Secció 14.1.1. Instrucció Pública: Correspondència. *Oficios, instrucciones y otras noticias referentes a instrucción primaria*, lligall 3117, [s.n.]

b) Arxius

Arxiu Municipal de Sóller (AMS)

11.2. Bibliografia

Casasnovas Camps, Miquel Àngel i Ginard Feron, David (2006). *L'època contemporània a les Balears: 1780-2005*. Palma: Documenta Balear.

Cortes Generales (1812). *Constitución Política de la Monarquía Española*. Cádiz: Imprenta Real.

⁸⁸ *Ibidem*, 611.

⁸⁹ *Ibidem*, 611.

⁹⁰ AMS, Secció 1. 1. 1. Govern Municipal: Actes de Plens. *Plecs d'acords, borradors d'acords, llibres d'actes i resolucions de l'Ajuntament 1823*, lligall 21, p.3.

⁹¹ *Ídem*, p. 5.

⁹² *Ídem*, p. 7.

⁹³ *Ídem*, p. 11.

Ferrer Flórez, Miguel (1974). *Historia política contemporánea de Mallorca 1808-1868*. Palma [s.n].

(2001): *El regnat de Ferran VII a Mallorca: 1814-1833*. Palma: Documenta Balear.

García Pérez, Rafael, Notes per a la història marítima del Port de Sóller, a DD. AA (2011), *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx* (179-202). Sóller: Ajuntament de Sóller.

Jaume Campaner, Miquel i Lladó Rotger, Francesc (2013). L'educació a Sóller en el segle XIX, a DD. AA (2013), *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx* (25-46). Sóller: Ajuntament de Sóller.

(2014): L'educació a Sóller en el segle XIX (programes, mètodes i materials escolars), a DD. AA. (2014), *VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx* (41-60) Sóller: Ajuntament de Sóller.

Quetglas Cifre, Antoni i Reynés Trias, Antoni (2012). El procés de divisió dels termes municipals de Sóller i Fornalutx: 77 anys de conflictes. A DD. AA. (2012), *VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx* (217-236). Sóller: Ajuntament de Sóller.

Ministerio de Defensa (1820). “Real Orden del 20 de abril resolviendo que se emprendan los trabajos necesarios para la organización, régimen y disciplina de la fuerza armada, que deben ser los que se expresan.” *Gazeta*, 20 de abril de 1820, n°69: 452-457.

Ministerio de Defensa (1820). “Real decreto del 26 de abril con el reglamento provisional para la Milicia nacional local en la península é islas adyacentes.” *Gazeta*, 26 de abril de 1820, n°71: 465-469.

Rullan i Mir, Josep (1876). *Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca*. Palma: Imprenta de Felipe Guasp y Vicens.

Salas Vives, Pere (1999). “Sanitat i estat liberal: Mallorca al segle XIX.” *Mayurqa*, 25: 197-215.

12. Annexos

12.1. Composició dels consistoris durant el Trienni Liberal.

a) 1820

Llorenç Bauçà (batle 1r), seguit de Bartomeu Bauçà (batle 2n), Antoni Mayol, Bartomeu Peña, Joan Castanyer, Pere Joan Colom, Miquel Palou, Pere Antoni Ripoll, Pere Bernat i Antoni Casanoves (tots ells regidors). A més, es nomenarien dos síndics, Jaume Castanyer i Antoni Morey.⁹⁴ Els encàrrecs dels regidors quedaren d'aquesta manera:⁹⁵

- **Gestió de les tripulacions arribades al port:** Bartomeu Penya.
- **Directors d'obres públiques:** Joan Castanyer i Antoni Mayol.
- **Signants de les lliurances:** Bartomeu Bauçà, Miquel Palou i Antoni Morey.
- **Vocals de la junta de caudals:** Miquel Muntaner i Antoni Casanoves.
- **Vocals de la junta de l'obra parroquial:** Pere Joan Colom i Pere Antoni Ripoll.
- **Admissió de les tripulacions del port:** Antoni Mayol, Bartomeu Penya, Miquel Palou i Pere Bernat (una setmana per cada un).
- **Assumptes de sanitat:** Joan Castanyer, Pere Antoni Ripoll, Pere Joan Colom i Antoni Casanoves.
- **Director d'obres:** Miquel Palou.
- **Firmador de polices:** Miquel Muntaner.
- **Encarregats de la policia:** Miquel Palou i Pere Joan Colom.
- **Control fiscal de les obres del Llatzeret:** Antoni Mayol i Llorenç Bauçà.

⁹⁴ AMS, Secció 1. 1. 1. Govern Municipal: Actes de Plens. *Plecs d'acords, esborranys d'acords, llibres d'actes i resolucions de l'Ajuntament 1820*, lligall 21, Acta del 10 de març de 1820, p. 6.

⁹⁵ *Ídem*, pp. 7-8.

- **Zeladors de les escoles:** Antoni Mayol i Llorenç Bauçà.

Bartomeu Penya, a més, quedaria encarregat d'administrar les tripulacions dels vaixells que fondejaven al port de Sóller, així com Joan Castanyer i Antoni Mayol s'encarregarien de les obres públiques del municipi.

b) 1821

Amador Pastor, batle primer, el qual podia ésser substituït pel batle segon, Bartomeu Frontera. Els regidors eren Miquel Muntaner, Pere Joan Colom, Francesc Puig, Cristòfol Tries, Joan Morell i Nicolau Pons, als quals cal sumar els síndics Andreu Albertí i Jaume Castanyer. Per tant, aquest darrer repetia càrrec, a més dels regidors Miquel Muntaner i Pere Joan Colom.⁹⁶ Llavors, comptant amb els nous membres de la corporació local, es procedí a nomenar les comissions o encarregats d'aquell any, que tal i com diu l'acta, quedaren de la següent manera:⁹⁷

- **Encarregats de les obres del cementiri:** Joan Puig i Andreu Albertí
- **Gestió de les tripulacions que arriben al port:** Cristòfol Tries, Joan Morell, Antoni Mayol i Bartomeu Penya (un per cada setmana del mes).
- **Directors d'obres públiques:** Cristòfol Tries i Pere Joan Colom.
- **Signants de lliurances:** Bartomeu Frontera, Andreu Albertí i Francesc Puig.
- **Encarregats de la policia:** Francesc Puig i Pere Joan Colom.
- **Encarregat de les finances de l'Hospici:** Josep Bauçà.
- **Vocals de la Comissió de la casa de l'Hospici:** Francesc Rullan, Francesc Puig, Antoni Bernat Verí i Joan Riutort.

c) 1822

L'alcaldia passaria a estar en mans de Joan Bautista Marqués (batle 1r) o, en el seu defecte, Francesc Rullan (batle 2n), essent els seus regidors Joan Morell, Nicolau Pons, Antoni Deyà, Pere Benet Vives, Pere Joan Pastor, Cristòfol Tries, Joan Puig i Andreu Albertí com a síndic, encara que posteriorment el substituiria Antoni Aulet. Les comissions designades foren les que segueixen:⁹⁸

- **Vocals de la junta de sanitat:** Benet Vives, Joan Morell i Cristòfol Tries
- **Hisendats:** Joan Baptista Marques i Antoni Mayol.
- **Regidors de policia:** Joan Puig i Antoni Deyà.

d) 1823

En el darrer any del trienni, el batle 1r seria Josep Coll, seguit de Pere Benet Perelló com a batle 2n. Els seus regidors serien Pere Benet Vives, Antoni Deyà (ambdós repetint càrrec), Damià Pizà, Vicens Ensenyat, Benet Mayol, Jaume Mayol i Sebastià Frontera. Pel que fa als síndics, repeteix càrrec Antoni Aulet i apareix de bell nou un síndic segon, anomenat Sebastià Alcover.

⁹⁶ AMS, Secció 1. 1. 1. Govern Municipal: Actes de Plens. *Plecs d'acords, esborranys d'acords, llibres d'actes i resolucions de l'Ajuntament 1821*, lligall 21, Actes del 1 i del 19 de gener de 1821, pp. 1-2.

⁹⁷ *Ídem*, pp. 2-4.

⁹⁸ *Íbidem*, pp. 2, 6 i 14.

12.2. Actes de la casa de beneficència.

8

Cargo

Que forma el Contador Dn Antonio Mayol y Massanet arreglado por Trimestres

Primer Trimestre Enero, Febrero y Marzo de 1820.	274	18	4
Ahance de año anterior	274	18	4
Subscripciones	301		
Limosnas extraordinarias incluso el tabaco	154	2	
2.º Trimestre Abril, Mayo y Junio			
Subscripciones	222		
Limosnas extraordinarias incluso el tabaco	100	2	6
3.º Trimestre Julio, Agosto y Septiembre			
Subscripciones	250	1	
Limosnas extraordinarias incluso el tabaco	100	17	
4.º Trimestre Octubre, Noviembre y Diciembre			
Subscripciones	243	3	
Limosnas extraordinarias incluso el tabaco	152	9	8
Total	1757	13	6

Antonio Mayol Contador

99

9

Descargo

Que da el Tesorero Dn Bartolome Ozona Gra

Primer Trimestre Enero, Febrero y Marzo	202	6	10
Segundo Trimestre Abril, Mayo y Junio	357	4	2
Tercer Trimestre Julio, Agosto y Septiembre	228	13	8
Cuarto Octubre, noviembre y Diciembre	408	6	
Total	1495	10	8
Cargo Total	1757	13	6
Descargo Total	1495	10	8
Ahance existente en poder el Tesorero	252	2	10

Bartolome Ozona P^{ro} Tesorero

100

Notícies relacionades amb Sóller i Fornalutx a la revista "El Magisterio Balear" (1873-1900)

---

*Antoni Aulí Ginard,
Jaume Lluïl Sarralde
i Joan Pons Julià*

Resum

“El Magisterio Balear” va ser una revista especialitzada en el món de l’educació de les Illes Balears, publicada entre gener de 1873 i setembre de 1936. Pretenia ser un canal d’informació i difusió de notícies de caire pedagògic, conferències, articles, discursos ...

Per altra banda es va constituir com a butlletí informatiu de l’administració en tot el que feia referència al magisteri, publicant les vacants de les escoles, provisions de places, política administrativa, reivindicacions professionals ... A més a més, aquesta revista era l’òrgan de l’Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears i fou continuació de *El Fomento Balear*.

La present comunicació pretén realitzar un recull de les notícies rellevants que aparegueren a la revista, referides a Sóller i a Fornalutx entre els anys 1873 i 1900.

Introducció

El Magisterio Balear va ser una revista professional relacionada amb l’educació a les Illes Balears, que es va publicar entre gener de 1873 i setembre de 1936. Els seus antecedents els trobam a la revista *El Fomento Balear* publicada entre 1869 i 1872, que en el seu darrer exemplar incloïa la notícia de la creació de l’Associació de Mestres de Primer Ensenyament de Balears pel mes d’agost de 1872. La nova revista es constituí en òrgan d’aquesta associació. També fou un important canal d’informació i difusió pedagògica gràcies a la publicació de conferències, articles, discursos pedagògics i un butlletí informatiu de l’administració del magisteri balear. Feia referència a les vacants de les escoles, les provisions de places, política administrativa, reivindicacions professionals i salaris dels mestres i intentava aconseguir objectius innovadors que fins aleshores cap altra revista pretenia. Va tenir un gran ressò i acceptació entre els mestres i les mestres de les Illes Balears ja que tant els lectors com els redactors eren treballadors i treballadores del món educatiu illenc. Va contribuir en l’enfortiment de la identitat professional dels mestres i tota la resta de col·lectius de l’ensenyament.

A l'inici de l'any 1873, data del naixement de la revista, la situació no era gens favorable per a l'educació. Es donava un augment constant de la població, que no trobava correlació amb un desenvolupament socioeconòmic semblant, donada la situació de misèria econòmica i social de la gent del carrer, que provocava un alt nivell d'emigració, principalment cap a Amèrica. Es donaven sovint agitacions populars disconformes amb les carències que els allunyaven del benestar social. Hem de tenir en compte que la població activa era de 7 milions de treballadors dels que 4 eren assalariats, la majoria d'ells emigrats del camp cap a les ciutats i més de 2 milions que pertanyien al sector agrari i treballaven per a senyors terratinents. Aquesta situació de precarietat s'estenia per a un gran sector de la població, inclosos els mestres d'escola, que depenien de les administracions municipals i que cobraven malament i tard, degut sovint a l'excés de despeses d'aquestes corporacions.

Per altra banda, a nivell pedagògic, s'insistia en perseverar en models excessivament tradicionals. Fins aleshores, l'escolarització estava dirigida prioritàriament als infants de família adinerada, per educar-los en els valors de la comunitat. L'aprenentatge potenciava les habilitats memorístiques deixant un escàs marge a la creativitat. Es treballaven els continguts de les matèries i assignatures a través d'enciclopèdies. Els mestres eren els vertaders centres de l'ensenyament que transmetien els continguts als alumnes, els quals tenien una funció passiva, receptora de coneixements, independentment de les seves condicions com a alumnat. La disciplina era estricta seguint el patró "autoritat - càstig" i les avaluacions es feien a través d'exàmens.

Per tot plegat, es veia necessari substituir la pedagogia tradicional i posar els fonaments per al desenvolupament dels moviments de caràcter progressista i crítics de la renovació pedagògica, començant per plantejar l'escolarització de tots els infants, independentment de la seva situació econòmica. D'aquesta manera naixeren les associacions professionals com a forma d'organitzar-se, per tal de desenvolupar un col·lectiu amb una vertadera capacitat de pressió, decidit a millorar les seves condicions laborals, aconseguir nous i millors recursos materials i pedagògics, en una professió que requeria uns continguts més intel·lectuals i científics així com a elevar el decaïgut prestigi social dels mestres d'escola. Paral·lelament apareixerien les primeres revistes professionals com a òrgans d'aquestes associacions, amb la missió d'informar als mes-

tres de les qüestions administratives, de les reivindicacions professionals i d'apropar-los a les corrents i experiències pedagògiques modernes, nacionals i internacionals. Tot això mentre es construïa un sistema educatiu de tarannà lliberal a tot l'estat espanyol i en un període polític i social molt convuls.

Fent una petita sinopsis temporal, recordarem que aleshores, la noblesa i l'aristocràcia pretenien entrar en política, en un ban conservador enfrontat amb la burgesia que es decantava per ser més lliberal i progressista. L'església recolzava els carlistes, que en aquelles dates posaven setge a la ciutat de Bilbao en plena guerra civil, provocant tot plegat una situació política molt inestable. El rei Amadeu de Savoia es veia rebutjat per carlistes, republicans i tota l'aristocràcia borbònica i davant aquesta situació, el 10 de febrer de 1873 va abdicar i es va proclamar la 1ª República. Immediatament es produïren diferències substancials entre els partidaris d'una república centralista amb un govern únic i els defensors d'una república federal amb estats autònoms. La impossibilitat d'enteniment va desbocar en un alçament cantonal per tota la nació, en el que regions, ciutats i comarques es declaraven repúbliques independents i es revelaven contra l'Estat, produint-se aldarulls que foren reprimits amb gran violència per les forces de seguretat. El gener de 1874, un cop d'estat del general Pavia, posà fi a la República i posteriorment donà pas a la restauració de la monarquia borbònica amb el regnat d'Alfons XII. Posteriorment entre 1874 i 1900, interval d'estudi d'aquest treball, es produïren la fi de les guerres carlistes, la redacció d'una nova constitució, la creació de l'Institució Lliure d'Ensenyament de Giner de los Ríos, l'ascens del moviment catalanista cap al federalisme autonomista, la fundació del PSOE per Pablo Iglesias, la publicació del codi civil espanyol, nombroses sublevacions republicanes i vagues de treballadors durament reprimides per les forces de seguretat, la creació de l'UGT a Barcelona, la celebració per primera vegada del "1 de maig" com a festa dels treballadors, la fundació del PNV al país basc, el començament de les hostilitats amb els nadius del Marroc, Cuba i Filipines, l'epidèmia de fil·loxera a les vinyes de la nostra terra introduïda des d'Amèrica, l'epidèmia de còlera que assolà el país l'any 1885, la pèrdua davant la flota dels Estats Units de les colònies de Cuba, Puerto Rico, Filipines, Illes Guam i Marianes i la prohibició del treball a menors de 10 anys, l'any 1900.

L'aportació de la revista *El Magisterio Balear* durant aquells anys, va estar centrada principalment en dos grans temes: les reivindicacions per una major consideració social i econòmica dels mestres, i la difusió i defensa d'una nova pedagogia basada en la renovació metodològica i que propugnava a més de la universalització de l'educació, la organització graduada de l'ensenyament, dotada d'infraestructures i materials adequats així com de professionals amb una formació i titulació específiques, que els acredités per exercir com a mestres d'ensenyament primari. És en el procés de construcció de la identitat professional dels mestres i en la configuració del sistema educatiu lliberal en els que serà rellevant l'aportació de *El Magisterio Balear*, llegida i redactada bàsicament per mestres d'ensenyament primari, compromesos amb un pla de renovació educativa, modernització pedagògica i dignificació de la seva identitat professional.

Notícies relacionades amb Sóller i Fornalutx

A continuació es detalla una relació de 128 notícies de Sóller i 64 de Fornalutx aparegudes a la publicació amb una breu descripció de cada una. Cada notícia està identificada per la data d'aparició, el número de la revista i la pàgina o les pàgines on apareix.

A les notícies de Sóller, s'han eliminat més de 90 anuncis (entre octubre de 1884 i desembre de 1886) de Màquines de cosir *Relojería de Rubirola* on apareixia el nom de Sóller per ser solleric un dels representants.

Així mateix s'han afegit algunes notícies de Biniarraix que a la primera recerca no havien aparegut per mor de la transcripció errònia del nom (Biniarraix, Biniarraix, Biniarraix o Biniarraix).

AÑO I. Palma 10 Enero de 1873. Núm. 1.

EL MAGISTERIO BALEAR

PERIÓDICO DE PRIMERA ENSEÑANZA.

Sale los días 10, 20 y 30 de cada mes.

Puntos de suscripción.	DIRECCION Y REDACCION, Consolacion, n.º 18.	Precios de suscripción.
En la Administracion y en la Imprenta y Libre- ria de D. P. J. Gelabert.	ADMINISTRACION, S. Lora, n.º 41.	Por trimestre. 1 1/2 pts. Por semestre. 2 1/2 " Por un año. 5 "

ADVERTENCIA.

Este número y el siguiente de EL MAGISTERIO BALEAR se repartirán a todos los antiguos suscritores de EL FOMENTO BALEAR y a todos los maestros de la provincia. Los que no quieran ser considerados como tales suscritores, se servirán devolver el periódico con solo escribir en la faja *no se admite* y devolverlo al correo.

Los maestros que quieran disfrutar las ventajas de la Asociación se servirán adherirse, dirigiendo la carta al Director del periódico. Los que no devuelvan los dos primeros números se considerarán como suscritores.

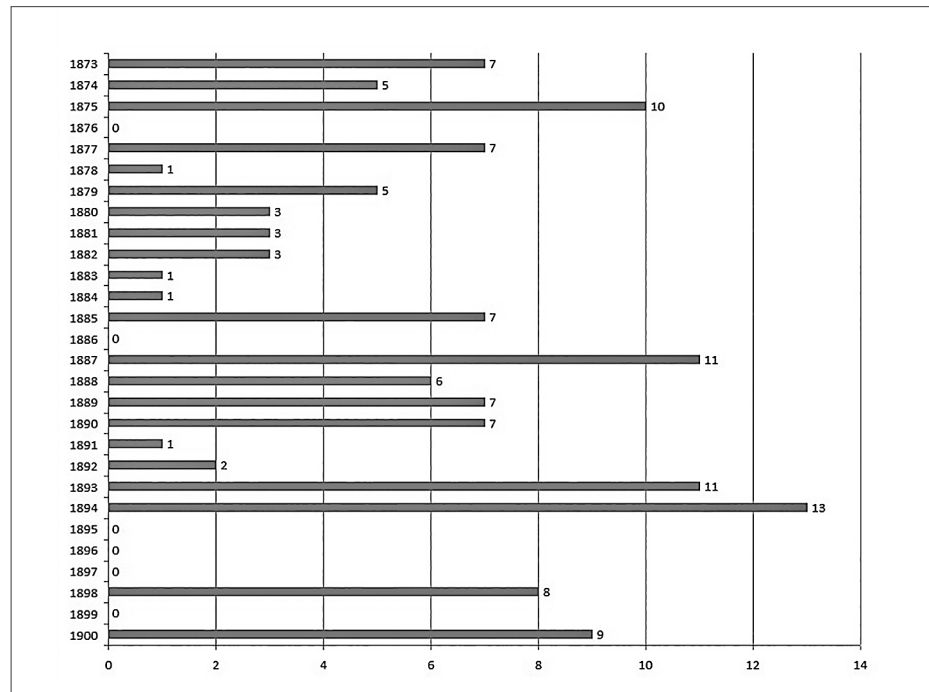
Á LOS MAESTROS DE PRIMERA ENSEÑANZA DE ESTA PROVINCIA.

Reunidos un crecido número de vosotros el domingo 18 de Agosto del año último, con el objeto de conocernos personalmente y establecer entre todos relaciones de fraternal amistad para auxiliarnos mutuamente, se tomó el acuerdo de quedar constituidos en Asociación bajo las bases de todos conocidas, y desarrolladas en el proyecto de reglamento que, con carácter de interino, se publicó con fecha 5 de Diciembre próximo pasado en el periódico de instruccion «El Fomento Balear.»

Portada del primer exemplar de la revista (gener 1873)

Sóller

Graella amb les notícies de Sóller (1873-1900) per anys

1873

28/02, núm. 6, pàg. 1, 2 i 3. Article d'opinió amb el títol "l'Ensenyament de la dona". Sóller és considerada pionera en l'ensenyament de la dona tot i que la visió és força patriarcal: ... *Un centro donde la hija del pobre jornalero recibiese la misma instrucción que la del pudiente... Crear la necesidad y el gusto de instruir á la mujer dándole una educación civil, moral y religiosa cual reclamaba la necesidad del siglo...*

06/09, núm. 25, pàg. 1, 2, 3 i 4. Article sobre la instrucció primària a Mallorca i en particular a la vila de Sóller.

13/09, núm. 26, pàg. 1, 2 i 3. Continuació de la notícia anterior. Entre d'altres coses, destaquen: que l'any 1370 ja hi havia un mestre a Sóller que cobrava 50 sous, que el 1445 el pressupost de l'escola d'adults de Sóller era de 10 lliures, que l'any 1596 el mestre de Sóller rebia 15 lliures anuals, casa i local a l'hospici amb expressa condició de no cobrar als pobres, ...

27/09, núm. 28, pàg. 3. Continuació de la notícia anterior. L'any 1687 el mestre de música i primeres lletres Joaquim Mayol rebia un sou de 40 lliures amb l'obligació d'ensenyar de franc als nins i solemnitzar els oficis religiosos.

06/12, núm. 38, pàg. 1. El bisbe Nadal expressa la seva voluntat reorganitzar el sistema escolar.

13/12, núm. 39, pàg. 1. Continuació de l'anterior. El bisbe Nadal tenia la intenció de fundar una escola nàutica a Sóller.

13/12, núm. 39, pàg. 2 i 3. Reglament que ha de complir el mestre de gramàtica de Sóller.

1874

16/05, núm. 20, pàg. 2. Nou sistema de pagaments.

16/05, núm. 21, pàg. 4. Permís a la mestra de Biniaraix per assistir als exàmens de revàlida. Ocuparà temporalment el seu lloc la mestra Catalina Frau.

26/09, núm. 39, pàg. 6. Anunci de la publicació Història de Sóller.

07/11, núm. 46, pàg. 6. Pressupost municipal per a primer ensenyament.

28/11, núm. 48, pàg. 8. La Junta Provincial d'Instrucció Pública acorda la visita de l'Inspector a les escoles de Sóller i Biniaraix.

1875

20/02, núm. 8, pàg. 4. Des de la revista es reivindica la necessitat de mantenir l'Escola de Biniaraix davant l'intent de tancament per part de l'Ajuntament de Sóller.

13/03, núm. 11, pàg. 3. Comunicació de pagament als mestres.

20/03, núm. 12, pàg. 7. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Sóller per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al primer trimestre.

10/04, núm. 15, pàg. 4. Convocatòria d'oposicions per cobrir la plaça de l'Escola de nins de Biniaraix.

24/04, núm. 17, pàg. 6. Avís als mestres de les escoles públiques de Sóller i Biniaraix perquè enviïn els informes a la Junta d'Instrucció Pública.

01/05, núm. 18, pàg. 6. Francesc Canals es nomenat mestre interí de l'Escola de nins de Biniaraix.

22/05, núm. 21, pàg. 7. Es proveeix l'Escola de nins de Biniaraix (275 pessetes anuals).

14/08, núm. 33, pàg. 4. Nomenament de Sebastià Moyà com a mestre interí de Biniaraix.

25/09, núm. 39, pàg. 5. El Governador Civil Vicente Rico ordena als ajuntaments (entre ells el de Sóller) que paguin els salaris endarrerits als mestres.

02/10, núm. 40, pàg. 8. Ordre de visita de l'Inspector i itinerari.

1877

10/02, núm. 6, pàg. 7. Visita ordinària de l'Inspector a les escoles públiques i privades de Sóller i Biniaraix.

21/07, núm. 29, pàg. 5 i 8. Escalafó de mestres. Apareixen Josep Miró i Pastor (classe 4a, núm. 14), Pere Coll i Estades (classe 4a, núm. 33) i Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 38).

25/08, núm. 34, pàg. 7 i 8. Escalafó de mestres. Apareixen Josep Miró i Pastor (classe 4a, núm. 14), Pere Coll i Estades (classe 4a, núm. 34) i Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 39).

06/10, núm. 40, pàg. 8. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Sóller per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al primer trimestre.

27/10, núm. 43, pàg. 5. Es comunica que s'han aprovat els pressuposts de les escoles de Sóller i Biniaraix.

01/12, núm. 48, pàg. 1, 2, 3 i 4. Article sobre l'ensenyament de la dona a Sóller. Segons l'autor, Sóller és un dels pobles més preparats per ensenyar a les dones de totes classes socials.

Segons ell:

La educación de la muger (sic) debe dirigirse á formar de ella una buena madre de familia y siempre á que sea una excelente ama de casa.

Bueno será que una joven sepa confeccionar adornos cuando disponga de ricos vestidos y de recursos sobrados para vivir; pero mejor le vendrá el saber cortar, coser y remendar la ropa cuando la riqueza no abunde en la familia, que es lo más general, y á lo que está más expuesta la muger (sic) en sus cambios de vida social.

01/12, núm. 48, pàg. 4, 5 i 6. Publicació del desenvolupament de les classes de *labores* que realitzen les mestres de les escoles de Sóller com a exemple per a les altres mestres.

1878

02/03, núm. 9, pàg. 4. Aprovació del pressupost per a material escolar de l'escola de nins núm. 2 de Sóller i de l'escola de nines de Biniaraix.

1879

31/05, núm. 22, pàg. 8. Convocatòria dels mestres de les escoles públiques de Sóller per cobrar el sou del tercer trimestre.

02/08, núm. 31, pàg. 6. Subscripció amb motiu de la defunció de l'Inspector Higinio Mateo. La mestra Maria Trias aporta 2 reials i el mestre Francesc Canals 4.

16/08, núm. 33, pàg. 4. Subscripció amb motiu de la defunció de l'Inspector Higinio Mateo. La mestra Antònia Quer aporta 4 reials.

20/09, núm. 38, pàg. 4. Continuació de la relació de subscriptors anterior. El mestre José Miró aporta 4 reials.

04/10, núm. 40, pàg. 5. L'Inspector proposa la creació d'una nova escola elemental de nines a Sóller.

1880

31/01, núm. 5, pàg. 7. Convocatòria dels mestres de les escoles públiques de Sóller per cobrar el sou del segon trimestre.

17/04, núm. 16, pàg. 8. L'habilitat¹ Antoni Bosch convoca a tots els mestres de les escoles públiques de Sóller per pagar els sous del tercer trimestre.

24/07, núm. 30, pàg. 8. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Sóller per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al quart trimestre.

1881

30/04, núm. 18, pàg. 8. Convocatòria dels mestres de Sóller per rebre els sous del tercer trimestre.

16/07, núm. 29, pàg. 8. Convocatòria dels mestres de les escoles públiques de Sóller per cobrar el quart trimestre.

05/11, núm. 45, pàg. 7. La mestra de Biniaraix Maria Colom renuncia a la seva plaça.

1882

18/02, núm. 7, pàg. 2. Visita de l'Inspector provincial Bárcia (sic) a diferents pobles de Mallorca entre els que figura Sóller.

14/10, núm. 41, pàg. 8. Relació d'escoles que s'han de proveir per oposició. Entre les quals apareix l'Escola de nines de Biniaraix amb 550 pessetes anuals.

23/12, núm. 51, pàg. 4. Es proposa a Margalida Ferrer com a mestra de l'Escola de nines de Biniaraix.

1883

04/08, núm. 31, pàg. 4. Margalida Ferrer es nomenada com a mestra de Biniaraix (per oposició).

1884

04/10, núm. 40, pàg. 6. El prevere Francesc Canals passa a cobrar 700 pessetes anuals (com a mestre de Biniaraix).

1885

31/01, núm. 5, pàg. 7. A un dels acords presos per la Junta provincial d'Instrucció pública s'aprova la tramitació d'un recurs d'alçada per part de l'Ajuntament de Sóller.

09/05, núm. 19, pàg. 7. Convidada per part de l'administrador de l'empresa Marítima á Vapor a un passeig amb el vaixell Lulio.

20/06, núm. 25, pàg. 7. Davant les notícies d'una epidèmia a la península es posa en alerta les poblacions amb port propi com Sóller.

05/09, núm. 36, pàg. 2, 3, 5 i 6. Escalafó de mestres. Apareixen Josep Miró i Pastor (classe 4a, núm. 4), Pere Coll i Estades (classe 4a, núm. 16), Francesc Canals i Mayol (classe 4a, núm. 67), Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 24) i Margalida Ferrer i Fanals (classe 4a, núm. 60).

10/10, núm. 41, pàg. 2, 3, 5 i 6. Escalafó de mestres. Apareixen Josep Miró i Pastor (classe 4a, núm. 4), Pere Coll i Estades (classe 4a, núm. 16), Francesc Canals i Mayol (classe 4a, núm. 67), Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 24) i Margalida Ferrer i Fanals (classe 4a, núm. 60).

24/10, núm. 43, pàg. 7. Memòria de l'Associació de Mestres.

24/10, núm. 43, pàg. 8. Notícia sobre els danys causats per les pluges.

1887

15/01, núm. 3, pàg. 6. S'informa de la mort del sollerí Ramon Miró i Arbona, mestre de l'escola pública, pèrit agrònom i agrimensor. El setmanari Sóller li dedica un article.

15/01, núm. 3, pàg. 7. S'informa que queda vacant la plaça del mestre Miró i que s'haurà de proveir per concurs.

15/01, núm. 3, pàg. 7. Es comunica que s'han rebut els almanacs de la revista Sóller.

¹ Persona encarregada de realitzar els pagaments als mestres i a les mestres.

22/01, núm. 4, pàg. 7. S'informa que Ramon Miró no era mestre de cap escola pública, ho era d'un altre ensenyament.

16/04, núm. 16, pàg. 8. El setmanari Sóller informa que segons observacions de diferents individus, falten escoles a Sóller.

14/05, núm. 20, pàg. 6 i 7. S'explica un viatge en vaixell d'un grup de mestres de l'Associació.

28/05, núm. 22, pàg. 8. Detectat un cas de pigota borda en una nina petita de Sóller. El batle ordenà el tancament de l'escola per evitar el contagi. Finalment la nina va morir.

02/07, núm. 27, pàg. 7. Resultats dels exàmens de revàlida a l'Escola Normal. Hi va haver deu aprovats, entre ells Bartomeu Pastor i Vidal de Sóller.

23/10, núm. 43, pàg. 8. Tancament de les escoles públiques de Sóller a causa de la rosa. A finals del segle XIX, eren freqüents les epidèmies de grip, pigota, escarlatina, diftèria i rosa entre d'altres. El subdesenvolupament econòmic, el baix nivell de vida (higiene, alimentació, roba, habitatge, ...) i la pèssima salubritat pública eren l'origen d'aquest problema.

05/11, núm. 45, pàg. 8. Es fa ressò d'un article de la revista Sóller on es queixen del tancament de les escoles públiques per mor de la rosa mentre les setze escoles privades romanen obertes.

03/12, núm. 49, pàg. 4 i 5. Proposta d'habilitats en els districtes de Palma, Inca, Manacor i Eivissa. Un d'ells, José Vaquer i Oliver, es compromet entre d'altres coses, a anar a Sóller a pagar els mestres i les mestres. Un altre, Sebastià Palou i Pastor, ofereix com a fiança una finca que té a Sóller.

1888

07/01, núm. 1, pàg. 8. *El Magisterio Balear* reb del setmanari Sóller un almanac.

10/03, núm. 10, pàg. 8. Notícia del setmanari Sóller on s'explica la intenció de fundar una escola nocturna gratuïta per a jornalers. El capellà accepta la iniciativa i insta a donar almoïna i subvencions mensuals.

09/06, núm. 23, pàg. 2 i 5. Escalafó general de mestres. Apareixen Josep Miró i Pastor (classe 4a, núm. 4), Pedro Coll i Estades (classe 4a, núm. 16) i Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 19)

16/06, núm. 24, pàg. 8. S'anuncia la presumpta desaparició de la mestra de Biniraix Margalida Ferrer. A la revista es mostra la sorpresa davant aquesta notícia per ser la mestra *una persona de conducta intachable y muy conocida en este pueblo*. Fetes les investigacions pertinents va resultar que la notícia era falsa ja que la mestra havia anat a classe cada dia i ho podien justificar les seves alumnes. Poc temps després (23-02-1889), per concurs de trasllats, Margalida Ferrer prengué possessió de l'Escola unitària de nines de Búger.

11/08, núm. 32, pàg. 3. Notícia del setmanari Sóller sobre l'anèmia generalitzada de les nines. Malgrat la millora de la nutrició i vestimenta, les nines presenten carència de ferro per un excés d'hores de classe i manca de vacances.

01/09, núm. 35, pàg. 8. En un article del setmanari Sóller sobre l'obertura d'un nou col·legi al convent dels franciscans es fa un comentari sobre el nombre d'escoles que hi ha al poble (fins a deu).

1889

23/02, núm. 8, pàg. 8. Cessament de Margalida Ferrer com a mestra de Biniraix.

20/04, núm. 16, pàg. 4. Relació de places vacants a cobrir per concurs d'ascens. Apareix Biniraix

(nines) amb un sou anual de 825 pessetes.

27/04, núm. 17, pàg. 8. La Junta Provincial d'Instrucció Pública nomena a Maria Capó i Barceló per a l'Escola de nines de Biniraix.

31/08, núm. 35, pàg. 8. Article d'opinió aparegut al setmanari Sóller on es critica la falta d'inversió pública a l'ensenyament.

05/10, núm. 40, pàg. 7. Provisió de places vacants per oposició. Apareix l'Escola elemental de nines de Biniraix amb un sou de 825 pessetes anuals.

09/11, núm. 45, pàg. 2. A un article aparegut al setmanari Sóller es fa una crítica ferotge a la dona literata i se l'acusa de deixar de banda les "seves responsabilitats" com a dona i mare.

30/11, núm. 48, pàg. 8. La mestra Margalida Triay Palliser tria l'Escola de nines de Biniraix pel procediment de concurs oposició.

1890

24/05, núm. 21, pàg. 8. Al col·legi de les Escolàpies de Sóller hi ha una exposició de *labores* amb motiu de la festa de la Verge de la Victòria.

05/07, núm. 27, pàg. 7. Avís del pagament del deute amb l'Ajuntament de Sóller per part de la Junta de Primer Ensenyament. Els mestres, després de molt de temps esperant, podran cobrar.

13/09, núm. 37, pàg. 5 i 6. Escalafó general de mestres. Apareixen Josep Miró i Pastor (classe 3a, núm. 14) i Pedro Coll i Estades (classe 4a, núm. 10).

13/09, núm. 37, pàg. 8. Creació d'una escola de primer ensenyament amb una dotació de 1200 pessetes anuals i casa.

20/09, núm. 38, pàg. 6 i 8. Escalafó general de mestres. Apareixen Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 7) i Margalida Triay Palliser de Biniraix (classe 4a, núm. 65).

16/11, núm. 44, pàg. 5 i 6. Escalafó general de mestres. Apareixen Josep Miró i Pastor (classe 3a, núm. 14) i Pedro Coll i Estades (classe 4a, núm. 10).

23/11, núm. 45, pàg. 4 i 6. Escalafó general de mestres. Apareixen Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 7) i Margalida Triay Palliser de Biniraix (classe 4a, núm. 65).

1891

03/10, núm. 40, pàg. 8. S'informa que després de molt de temps es torna a publicar el setmanari Sóller.

1892

10/12, núm. 50, pàg. 2 i 3. Escalafó general de mestres. Apareixen Josep Miró Pastor (classe 3a, núm. 8), Pedro Coll Estades (classe 4a, núm. 8) i Francesc Canals Mayol (classe 4a, núm. 48).

17/12, núm. 51, pàg. 3 i 4. Escalafó general de mestres. Apareixen Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 7) i Margalida Triay Palliser de Biniraix (classe 4a, núm. 57).

1893

14/01, núm. 2, pàg. 2 i 3. Escalafó general de mestres. Apareixen Josep Miró Pastor (apareix amb classe 3a dues vegades núm. 8 i 14), Pedro Coll Estades (classe 4a, núm. 8) i Francesc Canals Mayol (classe 4a, núm. 48).

21/01, núm. 3, pàg. 2 i 3. Escalafó general de mestres. Apareixen Antònia Quer i Sala (classe 4a, núm. 3) i Margalida Triay Palliser de Biniaraix (classe 4a, núm. 57).

15/04, núm. 15, pàg. 6. Article d'opinió sobre la meteorologia agrícola a les escoles de primer ensenyament. Els centres d'ensenyament eren els únics observatoris meteorològics. També remarca la importància de l'escola en la formació dels agricultors.

22/04, núm. 16, pàg. 3 i 8. Provisió per concurs d'ascens de l'Escola de nins de Biniaraix amb un sou de 825 pessetes anuals (surts anunciat dues vegades, una a cada pàgina).

22/04, núm. 16, pàg. 8. El llibreter Puigredón comunica que a causa de la mort del mestre Francesc Canals, els seus familiars poden passar a cobrar la part proporcional que li correspon de les despeses realitzades.

29/07, núm. 30, pàg. 6. Anunci d'una colònia escolar al Port de Sóller dirigida pel regent de l'Escola Pràctica Normal.

19/08, núm. 33, pàg. 4, 5, 6, 7 i 8. Diari de la colònia escolar al Port de Sóller. En quatre pàgines es descriuen les activitats realitzades per part dels alumnes entre el 31 de juliol i el 9 d'agost.

09/09, núm. 36, pàg. 7 i 8. Crònica de les colònies realitzades al Port de Sóller. Fan un resum dels avantatges que porten aquest tipus d'activitats.

30/09, núm. 39, pàg. 7. Itinerari de visites de l'Inspector durant els mesos d'octubre i novembre.

07/10, núm. 40, pàg. 2. Provisió de places vacants. Surt una escola de Biniaraix amb 825 pessetes anuals.

25/11, núm. 47, pàg. 6. Les mestres de Sóller i Biniaraix confeccionen benes per als soldats del Riff. Fan classe amb les alumnes per col·laborar amb la creu roja.

1894

13/01, núm. 2, pàg. 6. El setmanari Sóller envia un calendari a la revista.

27/01, núm. 4, pàg. 7. Llista de pobles que no arriben al pressupost. Els recàrrecs municipals no cobreixen les atencions de primer ensenyament en el segon trimestre del curs 1893-1894. A Sóller han d'abonar 409,60 pessetes.

03/02, núm. 5, pàg. 7. La comissió permanent regala una escriptori d'argent a Miquel Porcel, director de la colònia escolar del Port de Sóller.

09/06, núm. 23, pàg. 4. Es proposa a Mateu Melis i Font com a mestre interí de l'Escola de nins de Biniaraix.

30/06, núm. 26, pàg. 2. Escalafó general de mestres. Apareixen Josep Miró Pastor (classe 3a, núm. 4) i Pedro Coll Estades (classe 4a, núm. 3).

07/07, núm. 27, pàg. 5. Joan Torrens es nomena mestre interí de Biniaraix.

03/11, núm. 45, pàg. 2. Mort a Sóller del catedràtic Josep Lluís Pons.

03/11, núm. 45, pàg. 6. Subscripció per pagar una estàtua en honor a Claudio Moyano². Els mestres Josep Miró i Pere Coll de Sóller aportaren 5 pessetes cada un; Amador Torrens de Fornalutx, 3 pessetes i Joan Torrens de Biniaraix, 2 pessetes.

03/11, núm. 45, pàg. 8. Provisió de places vacants. Apareix l'Escola de nins de Biniaraix amb un sou de 825 pessetes anuals.

10/11, núm. 46, pàg. 7. Subscripció per pagar una estàtua en honor a Claudio Moyano. A la llista apareixen les mestres Antònia Quer amb 3 pessetes, Paula Ensenyat i Maria Colom, 2 pessetes. cada una.

17/11, núm. 47, pàg. 5. Subscripció per pagar una estàtua en honor a Claudio Moyano. El mestre Miquel Bernat, d'una escola privada de Sóller, contribueix amb 3 pessetes.

22/12, núm. 51, pàg. 1. Es proposa a Antoni Ferrer Fanals com a mestre de l'Escola de nins de Biniaraix.

29/12, núm. 52, pàg. 5. Subscripció per pagar una estàtua en honor a Claudio Moyano. Sebastià Garau Socias, auxiliar d'una escola de Sóller, aporta 2 pessetes.

1898

11/01, núm. 2, pàg. 5 i 6. Notícia sobre la construcció d'un nou edifici per a la segona escola de nins.

08/02, núm. 6, pàg. 4. Reconeixement dels mestres de Sóller i Port de Sóller a la memòria presentada per l'Inspector després d'una visita.

08/02, núm. 6, pàg. 5. La Junta Local expressa la seva satisfacció per l'interès de l'Ajuntament de Sóller per incrementar les assignacions a les escoles.

29/03, núm. 13, pàg. 7. L'Ajuntament de Sóller aprova per unanimitat construir una escola de nins al corral de l'Escola de nines de Biniaraix, permutant aquest espai amb el de l'antic edifici de l'escola de nins que costava molt de lloguer. L'objectiu principal és que ambdós edificis escolars fossin de propietat municipal i estalviar-se els lloguers.

26/04, núm. 17, pàg. 7. Subscripció nacional per al foment de la Marina de Guerra. Pere Coll Estades col·labora donant el sou d'un dia de feina.

28/06, núm. 26, pàg. 7. El mestre de Biniaraix Antoni Ferrer i Fanals sol·licita el seu títol administratiu de 1100 pessetes.

02/08, núm. 31, pàg. 2. La Junta retorna la instància al mestre Antoni Ferrer de Biniaraix per defectes de forma.

09/08, núm. 32, pàg. 8. Sóller ha rebut l'assignació pressupostària per fer front al pagament dels docents.

Després d'un temps sense publicar-se, la revista afronta una nova època en la qual serà gratuïta pels associats.

1900

20/10, núm. 1, pàg. 7. Nomenament de Joan Covas Capó per a l'Escola de nins del Port de Sóller.

06/11, núm. 4, pàg. 5. L'Ajuntament de Sóller es nega a pagar les despeses de l'Escola d'adults de Biniaraix. El mestre envia el pressupost directament a la Junta Provincial.

01/12, núm. 7, pàg. 1 i 8. Nomenament i presa de possessió de Joan Covas Capó a l'Escola del Port de

² Claudio Moyano Samaniego (1809-1890) fou un polític espanyol d'ideologia lliberal que va ser el responsable d'aprovar la llei d'educació de 1857.

Sóller amb un sou de 250 pessetes anuals.

01/12, núm. 7, pàg. 7. El mestre de Biniaraix Antoni Ferrer apareix com a inscrit a la llista de membres de *El Centro del Magisterio*.

05/12, núm. 8, pàg. 7. El Rector de Barcelona denega el recurs de l'Ajuntament de Sóller contra l'augment de sou de les escoles de Biniaraix.

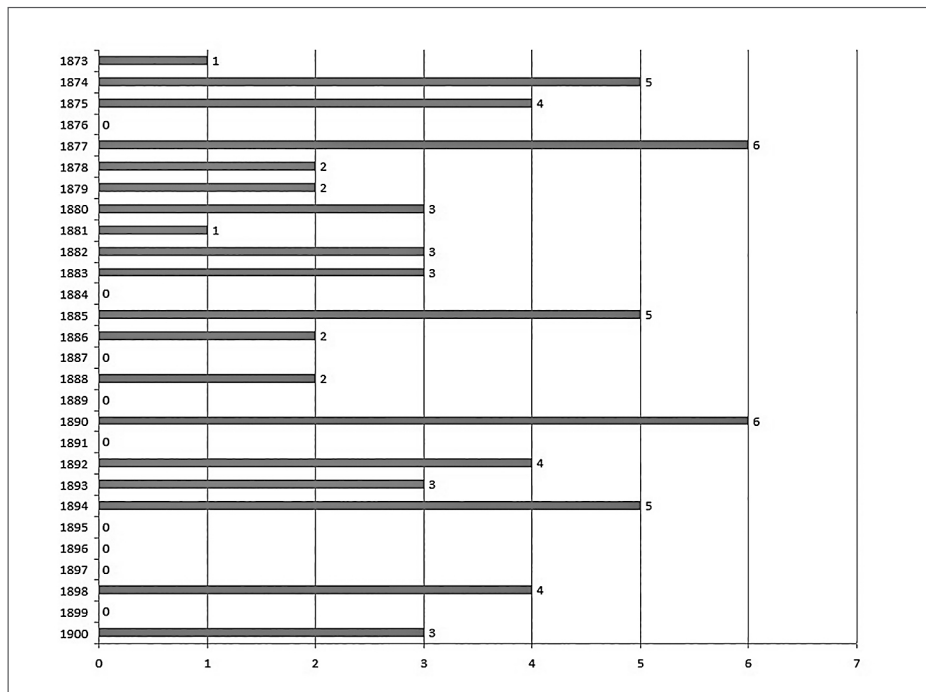
05/12, núm. 8, pàg. 8. L'Ajuntament de Sóller remet els pressuposts de les escoles per a 1901.

20/12, núm. 10, pàg. 5. Pressupost escolar per al curs 1901.

20/12, núm. 10, pàg. 5. Presa de possessió de Joan Covas Capó com a mestre del Port de Sóller.

20/12, núm. 10, pàg. 8. Es comunica la mort de Catalina Colom, vídua del mestre de primer ensenyament Simó Garcés i mare del mestre de s'Horta.

Fornalutx

Graella amb les notícies de Sóller (1873-1900) per anys

1873

28/02, núm. 6, pàg. 2. Article d'opinió sobre l'educació de la dona a Fornalutx on s'explica que l'any 1809 ja hi havia una escola provisional amb domicili particular regentada per Maria Arbona i la seva filla Maria Ferrer.

1874

04/04, núm. 14, pàg. 4. El mestre Simó Garcés, de l'Escola de nins de Fornalutx, torna al seu poble natal a Castelló i s'acomia dels companys de l'Associació.

02/05, núm. 18, pàg. 7. Jaume Tugores Mulet pren possessió com a mestre de Fornalutx.

16/05, núm. 20, pàg. 2. S'informa que els mestres de Fornalutx poden passar a cobrar el seu sou a Sóller.

07/11, núm. 45, pàg. 6. El pressupost per a primer ensenyament de Fornalutx és de 1631,87 pessetes.

28/11, núm. 48, pàg. 8. S'anuncia la visita de l'Inspector a les escoles de Fornalutx.

1875

05/06, núm. 23, pàg. 3. El mestre Simó Garcés, que havia renunciat a la seva plaça de Fornalutx, demana humilment que se l'indulti, reconeixent com a legítim el govern d'Alfons XII. Sol·licita indulgència als companys professors, expressa submissió a les autoritats i demana el reingrés.

18/09, núm. 38, pàg. 8. El deute de l'Ajuntament de Fornalutx per concepte d'instrucció pública és de 546,52 pessetes.

25/09, núm. 39, pàg. 6 i 7. Escalafó general de mestres. Apareixen Jaume Tugores Mulet (classe 4a, núm. 50) i Maria Sastre Borràs (classe 3a, núm. 8).

02/10, núm. 40, pàg. 8. S'anuncia la visita de l'Inspector de primer ensenyament a les escoles de Fornalutx.

1877

10/02, núm. 6, pàg. 7. S'anuncia la visita ordinària de l'Inspector de primer ensenyament a les escoles de Fornalutx.

02/06, núm. 22, pàg. 4. S'informa que Fornalutx és un dels pobles que està més al dia en els pagaments als mestres.

21/07, núm. 29, pàg. 6 i 7. Escalafó general de mestres. Apareixen Jaume Tugores Mulet (classe 4a, núm. 49) i Maria Sastre Borràs (classe 3a, núm. 4).

25/08, núm. 34, pàg. 6 i 7. Escalafó general de mestres. Apareixen Jaume Tugores Mulet (classe 4a, núm. 51) i Maria Sastre Borràs (classe 3a, núm. 4).

06/10, núm. 40, pàg. 8. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Fornalutx per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al primer trimestre.

27/10, núm. 43, pàg. 5. S'aproven els pressuposts de primer ensenyament.

1878

28/09, núm. 39, pàg. 6. Escalafó general de mestres. Apareix Maria Sastre Borràs (classe 3a).

19/10, núm. 42, pàg. 8. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Fornalutx per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al primer trimestre.

1879

11/01, núm. 2, pàg. 6. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Fornalutx per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al segon trimestre.

22/11, núm. 47, pàg. 7. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Fornalutx per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al primer trimestre.

1880

15/05, núm. 20, pàg. 7. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Fornalutx per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al tercer trimestre.

26/06, núm. 26, pàg. 5. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Fornalutx per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al quart trimestre.

30/10, núm. 44, pàg. 8. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Fornalutx per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al primer trimestre.

1881

30/04, núm. 18, pàg. 8. Es convoquen els mestres de les escoles públiques de Fornalutx per rebre els pagaments dels seus sous corresponents al tercer trimestre.

1882

18/02, núm. 7, pàg. 6. S'informa de la possible visita de l'Inspector de primer ensenyament.

14/10, núm. 41, pàg. 8. S'anuncia que ha quedat vacant la plaça de l'Escola de nines de Fornalutx amb un sou de 550 pessetes anuals.

23/12, núm. 51, pàg. 4. La mestra Maria Ramon es proposada per ocupar la plaça de l'Escola de nines de Fornalutx.

1883

28/04, núm. 17, pàg. 3. Nomenament de Maria Ramon com a mestra interina de l'Escola de nines de Fornalutx.

04/08, núm. 31, pàg. 4. Maria Ramon, després de realitzar oposicions, es nomenada com a mestra propietària de l'Escola de nines de Fornalutx.

13/10, núm. 41, pàg. 8. S'anuncia la vacant de l'Escola de nins de Fornalutx amb un sou anual de 825 pessetes.

1885

09/05, núm. 19, pàg. 3, 4, 5, 6 i 7. Article de divulgació del mestre Amador Torrens sobre les malalties i accidents més comuns en els nins i les nines.

05/09, núm. 36, pàg. 3 i 6. Escalafó general de mestres. Apareixen Amador Torrens Calafat (classe 4a, núm. 65) i Maria Ramon Boned (classe 4a, núm. 56).

10/10, núm. 41, pàg. 3 i 6. Escalafó general de mestres. Apareixen Amador Torrens Calafat (classe 4a, núm. 65) i Maria Ramon Boned (classe 4a, núm. 56).

28/11, núm. 48, pàg. 7. Es comunica la defunció a Fornalutx d'Isabel Arbona Bisbal, dona del mestre de Llorito.

26/12, núm. 52, pàg. 6. La revista agraeix les col·laboracions del mestre de Fornalutx Amador Torrens.

1886

10/04, núm. 15, pàg. 6. Article d'opinió d'Amador Torrens titulat *¡Pobres seres! És una crítica a la deixadesa d'alguns pares i de les autoritats per la manca d'escolarització de molts de nins i nines. Destaca la importància de l'educació pública per evitar situacions de marginació provocades per les diferències entre classes socials.*

14/08, núm. 33, pàg. 6. Article d'opinió d'Amador Torrens titulat *Los haberes del profesorado.* Es queixa de que els sous dels mestres son insuficients per poder afrontar una vida digna. També destaca que no hi ha hagut cap augment de sou des de l'any 1857 amb la Llei Moyano.

1888

21/01, núm. 3, pàg. 8. L'habilitat interí Miquel Sampol informa que després d'ingressar els fons de primer ensenyament que s'endeutaven, els mestres de Fornalutx podien passar a cobrar els sous del segon trimestre.

09/06, núm. 23, pàg. 3 i 5. Escalafó general de mestres. Apareixen Amador Torrens Calafat (classe 4a, núm. 62) i Maria Ramon Boned (classe 4a, núm. 50).

1890

26/07, núm. 30, pàg. 8. Maria Ramon, mestra de Fornalutx, passa a l'Escola de Sant Josep gràcies a una permuta entre tres mestres. Miquela Florit, de l'Escola des Mercadal passa a Fornalutx.

30/08, núm. 35, pàg. 8. La mestra Miquel Florit pren possessió de l'Escola de nines de Fornalutx a través d'una permuta entre tres mestres.

13/09, núm. 37, pàg. 7. Escalafó general de mestres. Apareix Amador Torrens Calafat (classe 4a, núm. 49).

20/09, núm. 38, pàg. 7. Escalafó general de mestres. Apareix Maria Ramon Boned (classe 4a, núm. 38).

16/11, núm. 44, pàg. 7. Escalafó general de mestres. Apareix Amador Torrens Calafat (classe 4a, núm. 49).

23/11, núm. 45, pàg. 5. Escalafó general de mestres. Apareix Maria Ramon Boned (classe 4a, núm. 38).

1892

17/09, núm. 38, pàg. 2. Article d'opinió del mestre Amador Torrens referent a escoles d'adults.

26/11, núm. 48, pàg. 2. Article d'opinió del mestre Amador Torrens amb el títol: *Algo sobre la creación de escuelas*, on denuncia el nombre insuficient de centres educatius.

10/12, núm. 50, pàg. 3. Escalafó general de mestres. Apareix Amador Torrens Calafat (classe 4a, núm. 46).

17/12, núm. 51, pàg. 4. Mateixa notícia que l'anterior.

1893

14/01, núm. 2, pàg. 3. Escalafó general de mestres. Apareix Amador Torrens Calafat (classe 4a, núm. 46).

21/01, núm. 3, pàg. 3. Escalafó general de mestres. Apareix Miquel Florit Font (classe 4a, núm. 47).

30/09, núm. 39, pàg. 8. S'anuncia la visita de l'Inspector de primer ensenyament a les escoles de Fornalutx.

1894

27/01, núm. 4, pàg. 7. Es comunica que l'Ajuntament de Fornalutx que li falten 278,25 pessetes per poder fer front a les despeses de primer ensenyament.

30/06, núm. 26, pàg. 3 i 5. Escalafó general de mestres. Apareixen Amador Torrens Calafat (classe 4a, núm. 39) i Miquel Florit Font (classe 4a, núm. 46).

22/09, núm. 38, pàg. 7. El mestre de Fornalutx Amador Torrens Calafat es nomenat secretari de la junta directiva de l'Associació.

06/10, núm. 40, pàg. 7. Es comunica que torna a estar oberta l'escola d'adults de Fornalutx.

03/11, núm. 45, pàg. 6. Subscripció per pagar una estàtua en honor a Claudio Moyano. A la llista apareixen Amador Torrens i Miquela Florit amb l'aportació de 3 pessetes cada un/a.

1898

08/02, núm. 6, pàg. 4. Informe sobre la visita de l'Inspector de primer ensenyament.

15/03, núm. 11, pàg. 8. La Junta queda assabentada del dictàmen de l'Inspector sobre un local adequat per a l'escola de nines.

29/03, núm. 13, pàg. 4. L'Ajuntament de Fornalutx informa que té un local disponible per a l'escola de nines.

09/08, núm. 32, pàg. 8. S'informa que s'han lliurats les quantitats necessàries per fer front als pagaments de primer ensenyament d'alguns pobles, entre els quals hi figura Fornalutx.

1900

02/11, núm. 3, pàg. 8. S'informa que el batle de Fornalutx ha enviat per duplicat la llista de matrícula de nins i nines.

06/11, núm. 4, pàg. 5. Notícia igual a l'anterior.

06/11, núm. 4, pàg. 6. S'informa que a l'Ajuntament de Fornalutx li falten 350 pessetes per poder pagar els mestres i les mestres.

Els sollerics i fornalutxencs a la Guerra del Rif (1921-1927)

Antoni Quetglas Cifre

Resum

La Guerra del Rif fou un episodi més de la Guerra del Marroc, un conflicte bèl·lic en el qual es va veure involucrat l'Estat espanyol durant les primeres dècades del segle XX. La voluntat imperialista d'Espanya imitant a les altres potències europees es va topar amb l'oposició de bona part de la població de la serralada del Rif al Marroc. En aquest conflicte, bastant desconegut, hi varen prendre part un bon nombre de naturals de Sóller i Fornalutx. En aquesta comunicació pretenem exposar quina i com fou la participació dels nadius de la Vall en aquesta guerra i com es va viure aquesta a la pròpia població.

1. Introducció

Malauradament, el segle XX va estar marcat per diferents conflictes bèl·lics que afectaren d'una manera o altre a la nostra localitat. En pràcticament totes les guerres on estaren involucrats tant l'Estat espanyol com el francès, hi trobam sollerics que en foren partícips o en patiren les conseqüències.

La coneguda com Guerra del Rif, el darrer episodi de la Guerra del Marroc –conflicte que desenvolupat entre 1909 i 1927-, fou un esdeveniment clau en la història contemporània espanyola. Es tractava d'una guerra típicament colonial, emmarcada en el moviment imperialista de les potències europees al continent africà.

Bona part de la guerra i la seva evolució va estar també emmarcada en el context de la dictadura del general Miguel Primo de Rivera, si bé de fet en fou una de les causes o detonants. Aquesta contesa bèl·lica fou aprofitada i instrumentalitzada per les autoritats militars per propugnar un nacionalisme espanyol de caràcter imperialista, militarista i unitarista. Justificaren aquesta actuació com a necessària i com a part del pla per dur la “civilització” en aquelles terres, un discurs propugnat per totes les potències imperialistes europees. Alhora, les autoritats practicaren una forta censura amb tota la informació que provenia del front per tal d'evitar l'oposició que s'havien trobat en la dècada precedent, especialment del moviment obrer.

Tampoc no podem oblidar la importància d'aquest conflicte, no solament per la guerra en si mateixa i el gran nombre d'afectats que va comportar, sinó també perquè fou el germen del naixement d'una nova casta dins la classe militar espanyola, els anomenats “africanistes”, els quals tingueren molta influència i foren la peça clau en un esdeveniment posterior de la història espanyola, l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936.

La vall de Sóller per tant va viure, com la resta de l'Estat, aquest “fervor” patriòtic i va acusar les lamentables conseqüències –en forma de vides humanes- d'aquest conflicte.

En aquesta comunicació que presentam, pretenem exposar com es va viure la guerra a la Vall i quina implicació tingueren els joves sollerics i fornalutxencs que hi participaren. Tot i les poques fonts disponibles, principalment de la premsa –si be aquesta va estar sota censura–, fonts d'arxiu i algunes fonts orals posteriors, recollides en diverses publicacions.

2. Aspectes generals de la guerra del Marroc i la participació mallorquina

La Guerra del Rif, coneguda també com la Guerra del Marroc o Guerra d'Àfrica (encara que hi ha d'altres guerres anteriors que varen tenir aquest nom) fou un conflicte derivat de la insurrecció de les tribus que vivien a la regió muntanyosa del Rif contra l'ocupació colonial dels estats espanyol i francès, tot i que va afectar, sobre tot, a les tropes espanyoles.

Aquesta va començar el 1859 quan Espanya va conquerir Tetuán i una petita zona limítrof. Les aspiracions imperialistes espanyoles es varen veure frenades per França i Anglaterra, que també tenien ambicions a la zona i tenien por que la intervenció hispana afectés a la ciutat lliure de Tànger, un enclavament estratègic per ambdues potències.

Després de la Conferència d'Algecires (1906), aquests dos estats, davant el creixent impuls imperialista d'Alemanya acordaren cedir davant les pretensions espanyoles. El 1912 s'establí el Protectorat Espanyol del Marroc, després que França cedís una part dels terrenys que controlava en aquesta zona.

Així de fet era una espècie de subprotectorat, una cessió a Espanya per part de França de l'administració colonial d'una franja del nord del país. França va cedir a Espanya l'administració d'un 5 % del territori marroquí, uns 20.000 km² que incloïen la regió muntanyosa del Rif. Això implicava que tot el poder polític, econòmic i militar es trobava en mans de la potència protectora i d'un nombre creixent de colons europeus que intervenien en la política colonial. Alhora, ja que oficialment es tractava d'un protectorat, es mantingueren formalment algunes estructures de poder preexistents, que a la pràctica no tenien més competència real que una certa capacitat d'intervenció parcial en assumptes religiosos. D'aquesta manera, el sultà es mantenia simbòlicament com a màxima autoritat marroquina mentre era representat a la zona espanyola, per un vicari o jaifa. Malgrat el suposat control, de seguida les tropes espanyoles trobaren diversos focus de rebel·lió durant el procés de colonització de la zona nord del país. Poc abans de signar el

Dels tres soldats de la foto, el de la dreta es Pau Alemany Frontera –Moliner–. Va néixer el 21-4-1894, al molí de Can Gomila. Arxiu de Pere Frontera

tractat de protectorat, les tribus rifenyas es varen alçar contra els ocupants. Estaven dirigides pel cabdill El Mizzian. El conflicte durà fins el 1919.

Poc després es va tornar a donar un aixecament de les tribus del Rif, aquest cop dirigides pel cabdill Abd El-Krim,¹ membre del clan dels Ait Yusef. Aquest nou aixecament fou més virulent que l'anterior i els nadius aconseguiren importants victòries a costa de les tropes espanyoles. La més sonada fou la que suposà la derrota de l'exèrcit espanyol a Annual (1921), en la qual moriren uns 13.000 soldats espanyols. Això va provocar la creació de la República del Rif al Marroc i el cop d'Estat del general Primo de Rivera a l'Estat espanyol.

L'exèrcit espanyol encara intentà controlar el territori mitjançant la construcció de petits forts o *blocaos*,² generalment construïts a llocs elevats i distants uns 30 km entre ells. Els *blocaos* rara vegada tenien aigua, fet que obligava als soldats a anar a cercar-la, cada dia, fent recorreguts que, tot sovint, eren de molts quilòmetres i en els que hi calien mules. D'aquesta manera, els soldats espanyols es convertien en blancs fàcils dels francitadors.

El 1924, França va intervenir a favor dels interessos espanyols i, gràcies a l'acció conjunta d'ambdues potències, aconseguiren derrotar a Abd El-Krim. Després de l'èxit del desembarcament a la badia d'Alhucemas, les tropes espanyoles anaren fent recular als rifenyas. La guerra es va allargar fins el 1927 a causa de la resistència d'alguns cabdills que es feren forts als reductes muntanyosos.

La guerra del Marroc fou, en general, molt mal vista i provocà importants conflictes a la societat espanyola del seu temps. Era de domini públic la pobresa del Rif i molts no comprenien la pertinença d'una guerra tan sagnant i onerosa, sols per una qüestió de principis. D'altra banda, les tropes eren de reemplaçament, es a dir, reclutades obligatòriament. Tanmateix, els joves de casa bona pogueren, en general, lliurar-se del servei militar, pagant a algú altre per que hi anés en lloc seu. Aquest fet reforçà la idea de què eren els fills dels pobres els que eren enviats a morir al Marroc.

3. La vall de Sóller davant aquest conflicte bèl·lic

Abans d'entrar en qüestió s'ha d'esmentar que hi havia poc contacte entre la vall de Sóller i el nord d'Àfrica. L'emigració sollerica en aquesta zona fou més bé escassa i es va concentrar principalment a la zona d'Alger ja que estava lligada a les estratègies econòmiques que tenien els sollerics emigrats a França.³

1 Muhammad ibn Abd al-Karim al-Khattabi (1882-1963) conegut com a Abd el-Krim, era fill d'un cadí marroquí, fou educat a Tunís i a Fes, i col·laborà en l'administració colonial espanyola. El 1915, fou empresonat per les autoritats franceses per haver-se declarat a favor d'Alemanya en la Primera Guerra Mundial. Fou alliberat i aconseguí unificar les diferents tribus del Rif amb el propòsit d'obtenir la independència del seu país, aconseguí èxits importants com el de la Batalla d'Annual, on destroussà una columna militar espanyola que s'endinsava al Rif. Finalment, fou derrotat de resultes del desembarcament de les tropes espanyoles a la badia d'Alhucemas, amb el suport de França. Derrotat, es lliurà finalment a l'administració francesa i fou deportat a l'illa de la Reunió, fins que el 1947 aconseguí l'autorització per instal·lar-se al sud de França. Durant una escala a Port Saïd del viatge que el portava a Marsella, aconseguí escapar-se i obtenir asil polític a Egipte. Va viure a El Caire, on va crear el Comitè d'Alliberament dels Àrabs Occidentals, conegut com a *Bureau du Maghreb*. El 1956, el rei Muhàmmad V del Marroc el va convidar a retornar al seu país, però s'hi va refusar mentre restessin tropes franceses a l'Àfrica del nord. Va morir el 6 de febrer del 1963.

2 Es tractava de petites fortificacions de fusta i sacs de terra que es podien desfer i tornar a construir amb facilitat per armar-los on convingués. Els primers en posar-los en pràctica foren els anglesos durant la Segona Guerra Bòer (1899-1902) a Sud Àfrica. L'exèrcit espanyol va utilitzar-los durant les campanyes del Marroc. Defensats per efectius molt reduïts, els *blocaos* constituïen posicions avançades que protegien, en primera instància, als campaments disseminats pel territori, en els quals es concentraven el gruix de les unitats i el material militar. Aquest tipus de fortificació era summament vulnerable, ja que els seus defensors romanien aïllats de la resta de la tropa, comunicats amb les seves unitats únicament mitjançant heliògrafs, amb provisions limitades i, generalment, amb problemes per proveir-se d'aigua. La ubicació dels *blocaos* era de vegades inadequada, ja que es construïen atenent a criteris polítics i no militars. De vegades eren els mateixos nadius els qui sol·licitaven i obtenien la creació d'un *blocao* en el lloc per ells designat, al·legant la necessitat de protecció davant d'altres cabiles (tribus) hostils a la causa espanyola.

3 Llegim al setmanari local: «*Se desea vender Hotel Restaurant Mallorquín en Ceuta (Marruecos). Se compone de bodega y de grandes, espaciosas y bien aireadas habitaciones con luz eléctrica y todo el confort moderno; salones reservados para comidas particulares y*

D'aquesta manera els conciutadans que emigraren a aquesta zona del continent africà ho feren bàsicament en llocs sota sobirania francesa i no espanyola. Així tenim constància d'alguns comerciants sollerics establerts al Marroc, a la ciutat de Casablanca; es a dir a la zona francesa no espanyola.⁴ Tenim coneixement també que algunes fàbriques d'embotits locals comerciaven amb l'exèrcit i enviaven productes seus –principalment ossos salats- a Ceuta i Melilla per abastir els militars.⁵

Malgrat que des de les institucions públiques –controlades pràcticament durant tot el període per mauristes i conservadors- i l'església es va donar suport al conflicte, no podem oblidar que hi va haver un cert rebuig a aquest, principalment per part del republicanisme i el moviment obrer i dels seus òrgans d'expressió (*El Pueblo* i *La República*).

Després de la derrota d'Annual, a finals d'agost de 1921, l'Ajuntament de Sóller va obrir una subscripció per ajudar als soldats ferits a la guerra d'Àfrica i es nomenà una *Comisión Pro-heridos de África*.⁶ La creació d'aquesta comissió va sorgir del consell local dels Exploradors. Els membres nomenats foren Bartomeu Coll, Antoni Pinya, Guillem Mora i Amador Canals.⁷ Foren nomenats comptador i dipositari de la Comissió, Gabriel González (administrador de duana del Port) i Mn. Miquel Rosselló.⁸ Les primeres accions que dugué a terme aquesta comissió, ajudada pels Exploradors, foren:

- Sol·licitar donatius a societats i particulars
- Organitzar una tómbola per recaptar diners.
- Recordar amb una missa els difunts dels camps de batalla.
- Organitzar una vetllada musical per recaptar fons.

També l'empresa *Cinematográfica Marqués*, que gestionava els teatres i cines de la localitat, va organitzar una vetllada de cinema i música al Defensora per recaptar fons. En total es recolliren 9.040,40 ptes. Els emigrants sollerics també recaptaren diners. A França es recolliren uns 1.575 francs. A Puerto Rico s'obriren subscripcions a San Juan i Ciales.⁹

Del fons recaptat, la Comissió va decidir que la distribució seria: primera per la subscripció nacional iniciada per S.M. la Reina, una segona per la subscripció provincial i una tercera per crear un fons de reserva especial per socórrer als naturals de Sóller.¹⁰

El 1922, el Consistori solleric va acordar donar un donatiu de 50 ptes. als soldats sollerics que es trobaven a Àfrica lluitant.¹¹ Les autoritats també es feien ressò de les victòries espanyoles o dels esdeveniments més rellevants de la guerra, i així ho feien constar a les actes municipals o a traves de bans.¹²

grandes salones para banquetes. Posee buena clientela y realiza grandes beneficios. Para informes: a D. José Morell, calle del Mar, 95, o a D. Pablo Noguera, calle de Isabel II, 108. Sóller». Sóller 16-06-1923

4 Alguns dels qui tenim documentats són el matrimoni format per Jaume Vicens Mayol i la seva esposa Maria Rullan que juntament amb els seus fills Francesc, Jaume i Teresa estaven establerts a Casablanca com a comerciants de fruits. Sabem també que estaven establerts a la mateixa ciutat els comerciants Josep Mayol Vicens, Joan Oliver Colom i Antoni Moya Bestard.

5 QUETGLAS CIFRE, Antoni / FERNÁNDEZ VILA, Juan Antonio: *Història de les fàbriques d'embotits a Sóller*, Sóller, MésCultura S.L., 2017

6 *Sóller* 03-09-1921

7 *Sóller* 27-08-1921

8 *Sóller* 10-09-1921

9 *Sóller* 26-11-1921

10 *Sóller* 23-10-1923

11 AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1921-1922. Sign.: 73

12 Per exemple, a proposta del regidor Canals es va fer constar en acta la satisfacció del Consistori per l'alliberament de soldats presoners d'Abd el-Krim. *Sóller* 03-03-19223

Embarcament de tropes mallorquines a Maó el 1921, entre elles hi havia diversos sollerics. Arxiu de Joan F. Rullan

El canvi de rumb en el conflicte a favor de l'Estat espanyol, la relativa estabilització dels fronts i sobretot el cop d'Estat del general Miguel Primo de Rivera va provocar també que hi hagués una menor cobertura del conflicte. Tant la premsa com les autoritats, controlades pels militars i la censura, mantingueren una actitud més suau davant la cobertura de la guerra. Malgrat això es seguiren recaptant fons pels soldats, si bé de forma més discreta i en menys fervor que al principi. En una carta publicada al *Sóller*, el soldat llicenciat Josep Pizà denunciava en una carta que «(...) recuerdo que cuando estaba entre vosotros, era un alivio para nuestros pesares el leer que se habrían suscripciones, se efectuaban veladas, etc. Pero ahora no es así, Mallorca entera demuestra una gran indiferencia hacia vuestro bienestar (...)».¹³ Aquesta carta va tenir el seu efecte i es reprengueren les actuacions d'acapte de fons pels soldats. Per dur-les a terme es nomenà una nova comissió municipal.

No podem deixar d'esmentar que el clima bèl·lic, juntament amb la imposició de la dictadura i la forta propaganda nacionalista espanyola va crear un clima militarista entre la població. No sols foren comuns les mostres d'adhesió entre personalitats i entitats, sinó que sorgiren entitats com el *Somatén* o la delegació local del *Tiro Nacional*, la qual tenia com a objectiu la promoció i l'ensenyament del maneig de les armes.¹⁴

A mitjans de la dècada es 1920 es va obrir per part de l'Ajuntament –recollint la proposta feta per Miquel Marqués, director del setmanari local- la subscripció *Aguinaldo del Soldado*, que pretenia recaptar diners per enviar als soldats sollerics durant les festes de Nadal.¹⁵ Aquesta es va recaptar els hiverns de 1925,¹⁶ 1926 i 1927. La idea fou copiada per altres ajuntaments mallorquins. El 1925 es feren col·lectes també per la *Suscripción Nacional de Homenaje al Mutilado de África*.¹⁷ Fou comú que arribassin als setmanaris locals peticions de soldats que sol·licitaven *Madrinas de Guerra*,¹⁸ entre les joves fadrines solleriques. La

13 *Sóller* 14-08-1925

14 Anterior a aquesta entitat va sorgir l'*Escuela de Preparación Militar*, de la qual era encarregat i professor de tir, Carlos Constantino Hermenegildo. Fou promoguda per l'associació *Real Mallorca Lawn Tennis Club de Palma*, la qual va obtenir autorització governamental per establir una sucursal a Sóller d'aquest centre de preparació militar. *Sóller* 30-01-1926

15 *Sóller* 14-11-1925

16 Aquell any es recaptaren a Sóller 1.010,50 pessetes i a Fornalutx 142,65 pessetes; a més s'enviaren 250 paquets que contenien cada un: torró, dolços, vi dolç i puros.

17 *Sóller* 10-05-1925

18 Aquesta figura es va desenvolupar durant la Primera Guerra Mundial a França. La seva principal funció era cartejar-se amb els soldats per mantenir la moral alta d'aquests. A l'Estat espanyol aparegueren per primera vegada en el conflicte del Marroc. Solien tenir una bona posició econòmica.

funció principal d'aquesta figura era que els soldats es poguessin cartejar amb elles.¹⁹

Les entitats socials també s'implicaren en la recaptació de fons, com el *Marià Sportiu*, que el 1924 organitzà un festival esportiu, amb la realització de proves esportives (carrera de 200 metres, salt d'altura i carrer de resistència de 1.500 metres) i un partit de futbol entre el *Marià* i el *Balear F.C.* La recaptació aniria destinada als soldats sollerics destinats al Marroc. També la Creu Roja va organitzar actes de recollides de fons, amb concerts i projeccions de cinema, com la pel·lícula *Alhucemas*, promoguda per l'Estat Major de l'exèrcit.²⁰

El 1925 començaren a retornar els primers soldats provinents del Nord d'Àfrica. La quinta del 1921 va embarcar a principis d'abril a Ceuta amb el vapor *Espérides*, desembarcaren a Algeciras i des d'allà en tren cap a Barcelona, des d'on arribaren en vaixell a Palma. De Ciutat vingueren a Sóller en tren. Es va organitzar una gran festa per donar-los la benvinguda. Segons les cròniques la gent omplia l'estació del ferrocarril, el carrer del Born i la plaça. Les autoritats civils –encapçalades pel batle Josep Ferrer–, militars i eclesiàstiques acompanyades de la banda *Lira Sollerense*, anaren a donar la benvinguda als joves sollerics. Aquests foren: Joan Valls Lladó, Pere Joan Oliver Arbona, Josep Pizà Servera, Guillem Castañer Cifre i Damià Bernat Mayol –també fou llicenciat el soldat Gabriel Marcé Bennassar però havia arribat abans perquè estava malalt-. Una vegada arribats els soldats anaren a la plaça on feren diferents parlaments i un refresc.²¹

A principis de 1926 fou repatriat part del contingent del Batalló Expedicionari de Palma del reemplaç de 1922, dels 170 retornats hi havia 5 de sollerics: Miquel Vanrell Darder, Amador Castañer Colom, Miquel Puig Mayol, Lluç Mayol Coll i Ramon Joy Oliver (si bé aquest darrer no va poder tornar perquè es trobava malalt). La seva rebuda a la localitat fou de celebració. Foren rebuts a l'arribada del tren per les autoritats i per la banda de música *Lira Sollerense*. A la plaça es va fer un berenar i es repartiren cigarrets entre els assistents.²²

Poc temps després, el mes de març, es procedí al repatriament de la quinta de 1923. En aquesta ocasió es va fer encara una major celebració que l'anterior -els soldats de la quinta del 1923 havien estat a Àfrica 21 mesos-. Novament la banda de música esperava als soldats sollerics a l'estació del ferrocarril, juntament amb familiars i les autoritats civils i eclesiàstiques i els acompanyà a la plaça on es va celebrar un refrigeri. En aquest segon contingent retornaren molts més sollerics: els caporals Rafel Mas Florit i Joan García Delgado i els soldats Miquel Puigrós Iglesias, Onofre Seguí Caimari, Bartomeu Puig Arbona, Antoni Enseñat Moyà, Rafel Sastre Bauzà, Rafel Rosselló Estarellas, Francisco Vicens Castañer, Francisco Bauzà Coll, Miquel Negre Castañer, Antoni Colomar Ferrer, Francesc Lladó Gamundí, Antoni Castañer Cifre, Miquel Cifre Escalas, Jeroni Rullan Binimelis –*Pericó*–, Josep Ramis Arbona, Mateu Mayol Morell, Francesc Bisbal Pastor i Jaume Rullan Castañer.²³

Aquell mateix any, alguns soldats repatriats dels primers contingents que s'hi enviaren, s'encarregaren de formar una comissió per organitzar recaptacions de fons pels sollerics que encara es trobaven a Àfrica.

19 A les planes del setmanari local llegim la petició del soldat Francesc Bauzà, destinat al *blocao* Oviedo, prop de Fondak: «*Soy natural de Sóller, y hacía Sóller vuelva mi pensamiento en los numerosos ratos de ocio que proporciona la vida militar en una posición, y es mi mayor placer escribir a personas de mi pueblo y más aún que desde él se me escriba. Por eso mismo, y para tener más cosas en que pensar, recurro a Vd. señorita, a quien no conoceré probablemente, como tampoco me conoce personalmente Vd. a mí, para que, al aceptar con un poco de cariño de su corazón noble la carga no muy penosa de ser mi madrina de guerra (carga a la que ya verá como luego le irá tomando el gusto), me permita escribirle de cuando en cuando, luego me haya escrito Vd. una cartita con su nombre y dirección (...)*». *Sóller* 26-09-1926

20 *Sóller* 02-01-1926

21 *Sóller* 18-04-1925

22 *Sóller* 30-01-1926

23 *Sóller* 10-04-1926

Aquesta organitzà una vetllada teatral al Defensora, amb la interpretació del drama militar *Los dos sargentos franceses* interpretat per joves aficionats que havien estat llicenciats del Marroc i amics dels que estaven encara al front.²⁴ També organitzaren una conferència i un partit de futbol. El que recaptaren va anar als 25 soldats sollerics que encara estaven al front.

A Fornalutx també s'organitzaren celebracions per rebre als seus soldats. Per exemple llegim al setmanari *Sóller*: «*Por noticias que merecen el más reputado Crédito, se sabe que dentro de breves días llegará a esta villa, procedente de Marruecos, el soldado natural de esta villa y perteneciente al Regimiento Infantería de Palma número 61, Jaime Gual Colom. Con motivo de ello, el señor Alcalde de esta villa, ha iniciado la laudable idea de en cuanto se sepa de cierto el día de su llegada, invitar a la Corporación municipal para recibirle a la entrada de la población y al mismo tiempo invitar por medio de pregon al vecindario para seguir su ejemplo, y obsequiar a éste, en nombre del recién llegado, con un pequeño refresco en la Casas Consistorial, como prueba de contento*».²⁵

L'estiu de 1926 hi havia a Àfrica 25 soldats de Sóller.²⁶

El mes de juliol de 1927 retornaren els soldats del reemplaç de 1924, si bé en aquesta ocasió no hi va haver celebracions de benvinguda, potser perquè el conflicte es trobava pràcticament acabat i hi havia menys fervor patriòtic. S'ha de dir que el seu retorn fou gestionat pel batle accidental Bartomeu Sampol Colom, qui va enviar una instància al President del Govern perquè fossin repatriats.²⁷ Els soldats sollerics que retornaren foren: Miquel Alomar Siquier, Antoni Alemany Bernat, Joan Llobera Escalas, Pau Peris Castañer, Amador Enseñat Moyà, Joan Igarza Pericàs i Gabriel Cocoví Bisbal. De Fornalutx retornaren Benet Vicens Reynés i Jaume Mayol Albertí.²⁸

La guerra fou donada per acabada cap el setembre de 1927. Des del Govern central es va disposar que dia 10 d'octubre es celebràs a tot l'Estat la fi de les hostilitats i la “victòria” espanyola. El consistori solleric va acordar la realització dels següents actes:²⁹

- Celebració d'un ofici de difunts en memòria de tots els qui varen perdre la vida a les campanyes del Marroc des de 1909.
- Celebració també el mateix dia d'un Te-Deum en acció de gràcies per la finalització de la guerra.
- Celebrar després dels oficis religiosos, un *lunch* en honor als supervivents que haguessin pres part a les campanyes marroquines.
- Celebrar, el capvespre, a la plaça de la Constitució un concert musical a càrrec de la banda *Lira Sollerense*.
- Celebrar el mateix dia, a les 8 del vespre, una funció de cinema, a la qual hi podrien assistir gratuïtament tots els que haguessin servit als cossos militars a Àfrica.
- Convidar a tots els que hagin estat soldats i resideixin a la ciutat a prendre part als actes mencionats.
- Publicar un ban per donar a conèixer a la població els actes d'aquesta festivitat.

24 *Sóller* 12-06-1926

25 *Sóller* 23-01-1926

26 *Sóller* 21-08-1926

27 *Sóller* 31-12-1926

28 *Sóller* 30-07-1926

29 AMS 2744

4. Notes sobre l'evolució dels soldats de la Vall durant el conflicte

La participació mallorquina en aquest conflicte fou al principi escassa. Va ser a partir del decenni de 1920 quan aquesta va augmentar. Després del Desastre d'Annual, el 1921, foren citats a files tots els soldats que es trobaven a Sòller de permís.³⁰ Devers el mes d'octubre del mateix any, el govern va mobilitzar el Segon Batalló del Regiment d'Infanteria de Palma, núm. 61 per anar a Àfrica. En aquest contingent hi anaren 57 soldats sollerics i 7 fornalutxencs.³¹

Embarcaren en el vapor Mallorca rumb a Cartagena. Estava comandat pel tinent coronel Joan Roca Rayo. Altres comandaments foren els capitans Soriano i Mateu Torres Bestard, l'alferes Arrom i el sergent Joan Rado.³² Pel que sembla, aquest contingent va quedar aquarterat a Cartagena i no va arribar a entrar en combat, gràcies a les gestions del general Weyler.³³ El militar mallorquí, a causa de les moltes pèrdues en vides humanes d'anteriors unitats mallorquines que participaren a la guerra de Cuba, aconseguí que no aquesta unitat no arribàs al front. De fet foren coneguts com el "batalló milionari". Aquests soldats foren repatriats el 1923.³⁴

Poc després, el mes de desembre, juntament amb 270 soldats d'artilleria de Palma i Maó de la secció de la Bateria d'Artilleria de Muntanya de Mallorca, partiren cap el Marroc, via València, dos soldats sollerics més: Antoni Bernat Canals i Josep Frau Frontera.³⁵

L'estabilització del front cap el 1922 i les pressions polítiques va provocar que s'enviassin pocs soldats mallorquins entre el 1922 i el 1923.

A principis de setembre de 1924, es va enviar un dels batallons del Regiment d'Infanteria de Palma a Ceuta, el qual sí que va entrar en combat. En aquest, també sí que havia un nombrós grup de sollerics (36), fornalutxencs (3) i deianencs (5).³⁶

Entre els anys 1926 i 1928 hi anaren pocs reclutes de la Vall. Per exemple en el sorteig de soldats de quota per anar a Marroc de 1926 sols sortiren cinc joves sollerics: Bartomeu Bujosa Bernat, Pere Ferrà Castañer, Joan Ripoll Vicens, Domingo Rullan Bauzá i Josep Selles López.³⁷

Un cas especial fou el de Pere Joan Vicens Arbona qui es va allistar al Terç de la Legió com a voluntari. Va estar entre 1921 i 1926 al front, a la zona de Ceuta, participant a la perillosa retirada del 22 i a les accions militars de Monte Palomas i Cuernos de Xauen.³⁸ Retornà l'agost del 1926 greument malalt. Posterior-

30 *Sóller* 06-08-1921

31 *Sóller* 22-10-1921.

32 Joan Rado Nadal (1901-1968) va néixer a Santanyà. Va entrar a l'exèrcit el 1919, essent destinat a diversos llocs de la Península, Marroc, Eivissa i Mallorca. Va venir a Sòller perquè el seu germà, Mn. Andreu Rado fou encarregat de la parròquia de Sant Ramon de Penyafort. En aquesta època va conèixer la seva futura esposa, Margalida Cardell Biscafé. L'any 1953 el matrimoni es va instal·lar definitivament al Port on Rado fou destinat. Es va jubilar de l'exèrcit l'any 1961. L'any 1962 va adquirir un solar a la platja d'en Repic on va fer construir un edifici per muntar un hotel (*Bahía*) que ell va dirigir fins a la seva mort. *Sóller* 05-10-1968

33 MARIMON RIUTORT, Antoni, *Notes sobre algunes repercussions de la guerra del Marroc a Mallorca i Menorca*, a XVII Jornades d'Estudis Locals, Palma, IEB, 1999.

34 *Sóller* 24-03-1923

35 *Sóller* 21-12-1921

36 *Sóller* 06-09-1924

37 *Sóller* 13-11-1926

38 Les tropes espanyoles a finals de 1924 es retiraren d'aquesta ciutat, totalment assetjada pels rifenys. La fugida cap a Tetuán va provocar més de 2.000 morts.

Mapa de la zona de conflicte, destacant els llocs amb més presència de soldats sollerics.

ment partí a Ciales (Puerto Rico) per fer feina amb el seu germà Josep.³⁹

Sembla que la majoria dels sollerics foren destinats a posicions i *blocaos* per a la protecció de la carretera que anava de Tetuán a Fondak i Tànger. Tenim pocs testimonis de com varen viure els locals en aquell conflicte, si bé no foren gaire diferents de la resta.

Entre els anys 1925 i 1926 el soldat Jaume Rullan Castañer –Ros– va enviar una sèrie de cartes al setmanari *Sóller* que s'arribà a convertir en una secció, denominada *Cartas de Àfrica*. En aquesta, el soldat comentava la duresa d'aquella campanya i diversos aspectes de la vida i les condicions en que es trobaven els militars destacats al nord d'Àfrica. Entre altres llocs va estar a un *blocao*, prop del campament del Fondak (Tetuán). Definí la seva estança en aquest indret com un "captiveri" degut a la manca de recursos i els franc tiradors marroquins –anomenats popularment entre la milícia espanyola com a "pacos". Degut a que el terreny és molt àrid hi havia manca d'aigua, el que suposava un problema doble: per una banda obligava als soldats anar a cercar-la als pous dels poblats essent un blanc fàcil pels franc tiradors i per l'altra això no permetia un mínim d'higiene ni per les persones ni per la roba. Els soldats es queixaven dels problemes derivats dels polls, les xinxes i les puces i de les moltes rates que hi havia.

Segons varen contar alguns supervivents del conflicte, als *blocaos* hi solia haver un caporal i 6 soldats i sempre n'hi havia 2 de guàrdia. La vigilància constant produïa molt d'estrès als qui estaven allà. Degut a que els *blocaos* solien ser construccions dolentes on quasi no hi havia teulades quan plovia sempre es banyaven.⁴⁰

39 *Sóller* 28-08-1926. Josep Vicens Arbona (1872-1937), era fill de Mateu Vicens i Catalina Arbona. Va emigrar a Puerto Rico el 1888 i es va dedicar al cultiu i venda de cafè. Estava casat amb Antònia Morell Bauzá. Pere Joan Vicens Arbona, era germà de Josep. Va néixer el 1891. L'any 1909 va emigrar a Puerto Rico amb el seu germà, treballant a una popera de Ciales. El 1921 va retornar a Espanya per fer el servei militar. Després de ser licenciat va tornar a l'illa del Carib. Sembla que va morir el 1929

40 *Sóller* 10-10-1964

Soldats sollerics en un blocao

L'equipament i el menjar també era deficient, la roba era de mala qualitat, contaven que les sabates eren d'espert i quan es banyaven la sola es desfeia i havien d'anar descalços fins que els en donaven unes de noves –fet que podien passar dies-. El menjar era també molt dolent.

No tenim dades exactes dels sollerics que perderen la vida a la guerra del Marroc. Sols coneixem els casos dels soldats Gabriel Llabrés Cirer –*des Gas*-, que formava part del Batalló Expedicionari de Palma, n° 61, el qual va morir a finals d'octubre de 1924 a la zona de Fondak, víctima d'una emboscada prop del *blocao* on es trobava.⁴¹ Gabriel Cirer estava omplint sacs de terra pel seu *blocao* quan fou ferit per un franc tirador. L'ajudava el també solleric Joan Valls, que no va sofrir cap ferida.

També morí en una emboscada dels rifenys Antoni Munar Desclaux, que era caporal, va morir a principis de desembre del mateix 1924 al *blocao* Rubio.⁴² D'igual manera morí el soldat Fausto Rullan, quan acompanyava un comboi de subministres. També fou ferit de gravetat Lluç Coll –*Porret*- que va morir a Sóller pocs mesos després de ser repatriat.

bre del mateix 1924 al *blocao* Rubio.⁴² D'igual manera morí el soldat Fausto Rullan, quan acompanyava un comboi de subministres. També fou ferit de gravetat Lluç Coll –*Porret*- que va morir a Sóller pocs mesos després de ser repatriat.

4. Soldats sollerics i fornalutxencs que foren destinats al Marroc

Sollerics mobilitzats durant la Guerra del Rif			
Nom	Graduació	Mobilització	Observacions
Alcover Coll, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Alcover Oliver, Josep	Soldat	1924	
Alemany Bernat, Antoni	Soldat	?	Repatriat el 1927
Alomar Siquier, Lluç	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Alomar Siquier, Miquel	Soldat	?	Repatriat el 1927
Alonso Ferrer, Josep	Soldat	1924	
Arbona Borràs, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Arbona Rullan, Jordi	Caporal	1921	Repatriat el 1923

41 Sóller 13-12-1924

42 Sóller 08-11-1924

Ballester Bennàssar, Damià	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Bauzà Bernat, Bartomeu	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Bauzà Coll, Francesc	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Bauzà Colom, Josep	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Bauzà Miró, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Bauzà Pons, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Bauzà Ripoll, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Bernat Canals, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Bernat Mayol – <i>Fiol</i> -, Damià	Soldat	1924	Repatriat el 1925
Bibiloni Pastor, Francesc – <i>Franc</i> -		?	
Bisbal Pastor, Francesc	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Bujosa Bernat, Bartomeu	Soldat	1926	
Busquets Vicens, Bartomeu	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Canet, Miquel	Soldat	1925	Repatriat el 1927
Capó, Francesc – <i>de Ca Na Llorença</i> -		?	
Cardell Garau, Miquel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Casasnovas Tocho, Francesc	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Castañer Cifre, Antoni – <i>Lluetí</i> -	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Castañer Cifre, Guillem – <i>Lluetí</i> -	Soldat	1924	Repatriat el 1925
Castañer Colom, Amador	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Castañer, Francesc – <i>Franca</i> -	Soldat	?	
Cifre Bernat, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Cifre Escalas, Antoni – <i>de Ses Argiles</i> -	Soldat	?	
Cifre Escalas, Miquel	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Cocoví Bisbal, Gabriel	Soldat	?	Repatriat el 1927
Coll Albertí, Miquel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Coll Arbona, Josep	Soldat	?	Repatriat el 1927
Coll Rotger, Josep	Soldat	?	Repatriat el 1927
Coll, Lluç – <i>Porret</i> -	Soldat	?	Morí el 1925
Colom Estades, Bartomeu	Soldat	?	Repatriat el 1927
Colom Mayol, Amador	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Colom Oliver, Jaume	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Colom Oliver, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Colom Oliver, Josep	Soldat	1924	
Colomar Ferrer, Antoni	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Cortés Enseñat, Florenci	Soldat	?	
Dols Dols, Jaume	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Enseñat Moyà, Amador	Soldat	?	Repatriat el 1927
Enseñat Moyà, Antoni	Soldat	1924	Repatriat el 1926

Escalas Morey, Ramon	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Estades Bauzà, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Fernández Bauzà, Miquel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Ferrà Castañer, Pere	Soldat	1926	
Florit Sastre, Maties	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Frau Frontera, Josep	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Frau Perelló, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Gallego Vicens, Bernabé	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Galmés Campomar, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
García Delgado, Joan	Caporal	?	Repatriat el 1926
García Galiana, Bonifacio	Soldat	?	
González Asensio, Vicenç	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Igarza Pericàs, Joan	Soldat	1925	Repatriat el 1927
Joan Vicens, Pere	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Joy Oliver, Ramon	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Llabrés Cirer, Gabriel <i>-des Gas-</i>	Soldat	1924	Morí el 1924
Lladó Gamundí, Francesc <i>-Topa-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Llobera Escalas, Joan	Soldat	?	Repatriat el 1927
Lluc Oliver, Pere	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Mairata Rullan, Francesc	Soldat	?	Repatriat el 1927
Mairata, Gabriel	Soldat	?	
Marcús Rosselló, Salvador	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Marroig Escalas, Miquel	Soldat	1922	
Marroig Oliver, Bartomeu	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Marquès Llull, Antoni	Soldat	1925	Repatriat el 1927
Mas Florit, Rafel <i>-Tintorer-</i>	Caporal	?	Repatriat el 1926
Mayol Alcover, Joan	Corneta	1921	Repatriat el 1923
Mayol Coll, Lluc	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Mayol Morell, Mateu	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Mayol Trias, Bartomeu	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Mayol Umbert, Mateu	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Miquel Martí, Lluc	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Mercè Bennàssar, Gabriel ⁴³	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Morell Ripoll, Bartomeu	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Munar Desclaux, Antoni	Soldat	1924	Morí el 1924
Negre Castañer, Miquel <i>-Fosser-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Oliver Arbona, Pere Joan <i>-de Can Banyà-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1925

43 Se li va concedir la Medalla de *Sufrimientos por la Patria*, amb una pensió mensual vitalícia de 12,50 pessetes. El motiu d'aquesta condecoració fou haver estar ferit en un enfrontament al Fondak i el seu comportament heroic en aquests combats.
Sóller 19-11-1927

Oliver Bujosa, Josep	Soldat	1924	
Oliver Puig, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Oliver Villalonga, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Palazón Campillo, Pere J.	Soldat	1924	
Palmer Ferrer, Miquel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Payeras Mairata, Gabriel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Perelló Suau, Ramon	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Perelló Vicens, Ramon	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Pérez Espejo, Josep	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Peris Castañer, Pau	Soldat	?	Repatriat el 1927
Pizà Arbona, Miquel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Pizà Ferrer, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Pizà Cervera, Josep <i>-Boter-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1925
Pocoví, Baltasar <i>-de Can Bascós-</i>	Soldat	?	
Pons, Joan	Soldat	?	
Puig Arbona, Amador	Soldat	1925	Repatriat el 1927
Puig Arbona, Bartomeu <i>-Mariner-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Puig Mayol, Miquel	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Puig Muntaner, Josep	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Puigrós Iglesias, Miquel	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Ramis Arbona, Josep <i>-Catany-</i>	Soldat	?	Repatriat el 1926
Ramon Arbós, Josep	Soldat	1924	
Ramon Timoner, Bartomeu	Soldat	1925	Repatriat el 1927
Real Vicens, Joan	Soldat	1924	
Ripoll Vicens, Joan	Soldat	1926	
Rosselló Estarellas, Rafel <i>-de Cas Carreter-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Rullan Bauzà, Domingo	Soldat	1926	
Rullan Binimelis, Jeroni <i>-Pericó-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Rullan Castañer, Jaume <i>-Ros-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Rullan, Fausto	Soldat	?	Morí el 1925
Sastre Bauzà, Rafel	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Seguí Caimari, Onofre	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Seguí Villalonga, Pere A.	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Selles López, Josep	Soldat	1926	
Serra Pastor, Josep	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Serra Puigserver, Miquel	Soldat	1925	Repatriat el 1927
Servera Pons, Miquel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Socias Abraham, Josep	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Terrassa Oliver, Marc	Soldat	1921	Repatriat el 1923

Timoner Bauzà, Sebastià	Soldat	?	Repatriat el 1927
Tocho Deyà, Francesc	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Valls Lladó, Joan - <i>de Sa Botiga Nova-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1925
Vanrell, Gabriel	Soldat	1925	Repatriat el 1927
Vanrell Darder, Miquel - <i>Cameta-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Vicens Arbona, Pere Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1926
Vicens Castañer, Francesc - <i>Tallades-</i>	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Vicens Castañer, Guillem	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Vicens Coll, Miquel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Vicens Pastor, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Vicens Rullan, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Vidal Oliver, Antoni	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Xumet Pons, Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Valls Fuster, Gabriel	Soldat	1925	
Pocoví Bisbal, Gabriel	Soldat	1925	
Nevado González, Nicasio	Soldat	1925	

Fornalutxenes mobilitzats durant la Guerra del Rif			
Nom	Graduació	Mobilització	Observacions
Albertí Arbona, Rafel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Arbona Colom, Antoni	Soldat	1924	
Arbona Mayol, Joan	Soldat	1924	
Barceló Arbona, Gaspar	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Barceló Ros, Benet	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Borràs Sastre, Miquel	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Gual Colom, Jaume	Soldat	1924	Repatriat el 1926
Mayol Albertí, Jaume	Soldat	?	Repatriat el 1926
Mayol Albertí, Pere A. Joan	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Sastre Rotger, Jacint	Soldat	1921	Repatriat el 1923
Vicens Reynés, Benet	Soldat	?	Repatriat el 1926
Vicens Vicens, Maties	Soldat	1921	Repatriat el 1923

6. Conclusions

Podem extreure una sèrie de conclusions:

- Com a la resta de l'Estat, Sóller viu una època de fervor militarista –promogut per les autoritats– principalment entre 1921 i 1924.
- Documentam la presència d'un destacat grup de soldats de la Vall: 139 de Sóller i 12 de Fornalutx.
- Sembla que foren destinats a zones amb menys pressió durant el conflicte.
- Així i tot sofriren com la resta les males condicions de l'exèrcit espanyol.
- Sabem que almenys 4 sollerics moriren durant el conflicte: Gabriel Llabrés Cirer –*des Gas-*, Antoni Munar Desclaux, Fausto Rullan, Lluc Coll –*Porret-*. Tots en emboscades dels rifenys.
- Es tracta d'un conflicte relativament oblidat, sobretot perquè anys posteriors es donà un altre guerra més greu, però que bevia d'aquest.

7. Bibliografia

BACHOU, André: *Los espanyoles ante las campañas de Marruecos*, Espasa, Madrid, 1988

FONTENLA BALLESTA, Salvador: *La Guerra de Marruecos (1907-1927). Historia completa de una guerra olvidada*, Madrid, La Esfera de Libros, 2017.

GARAU FEBRER, Tomàs: *La Guerra del Marroc i les Balears (1859-1927)*, Palma, Lleonard Muntaner Editor, 2019.

MARIMON RIUTORT, Antoni, *Notes sobre algunes repercussions de la guerra del Marroc a Mallorca i Menorca*, a XVII Jornades d'Estudis Locals, Palma, IEB, 1999

MARTÍN, Miguel: *El colonialisme espanyol en Marruecos (1860-1956)*, Ruedo Ibérico, París, 1973

QUETGLAS CIFRE, Antoni / FERNÁNDEZ VILA, Juan Antonio: *Història de les fàbriques d'embotits a Sóller*, Sóller, MésCultura S.L., 2017

8. Anexe

CARTAS DE AFRICA ⁴⁴

A LOS LECTORES DEL SÓLLER ⁴⁵

A los soldados españoles que servimos en Marruecos se nos destina, según lo que manden las circunstancias, a dos servicios por completo diferentes: uno es el de operaciones formando parte de alguna columna, y el otro el de guarnición en posiciones y blocaos. Algo de una y otra cosa tiene también el servicio de protección de carreteras que durante mucho tiempo asimismo los del batallón expedicionario de Palma hemos tenido que efectuar.

Generalmente los que están en operaciones no disponen de tiempo ni oportunidad para atender a otra cosa que no sea del servicio. Los que prestan el de protección a carreteras ya pueden hacer algo más durante las horas libres que tienen desde el toque de fagina, inmediato a la llegada de la tropa encargada del servicio, hasta la hora de acostarse. Los que estamos destacados en posiciones, cumplida la guardia que nos corresponde hacer en el parapeto, y a excepción de los pocos días en que nos corresponde efectuar con algunos compañeros el servicio matinal de reconocimiento y descubierta alrededor de la posición (cuestión de media hora), ya estamos completamente listos de trabajo y tenemos ociosas casi todas las horas del día y de la noche. En estas horas, durante las cuales no tenemos nada que hacer, y nos sobran ganas de hacer algo para no volvernos demasiado perezosos, continuamente estamos pensando en nuestra familia, en nuestro pueblo, en nuestros amigos y conocidos, y teniendo a mano papel, pluma y tintero, sin pensarlo más todo el mundo se pone a escribir, casi únicamente por el placer de dirigirse a personas de su pueblo, o solamente por la distracción de ir escribiendo, distracción a la que nos damos con gusto todos, y acaso en mayor escala los que, estando en casa, nos considerábamos menos lletruts.

Desde luego, viviendo una vida tan diferente de la que se vive en Sóller, y el paraje tan distinto y lejano, no nos falta materia para saciar nuestro repentino furor literario, y para ir llenando numerosas cuartillas de papel comercial, del que se hace en todas las posiciones enorme consumo. Y, quien más quien menos, todos nos sentimos con ánimos de escribir para el público en los periódicos, y para que salgan nuestros escritos en letra de molde (excuso ponderar nuestra alegría si por fortuna llegamos a ver publicadas nuestras humildes crónicas), así es que no es de extrañar el atrevimiento de un servidor de ustedes, que desearía ir publicando algo en el semanario Sóller, que, a lo que creo, no cuenta hasta ahora con ningún corresponsal voluntario entre los soldados del Batallón de Palma. En caso de que se me admita como tal, tengo que suplicar a los lectores que dispensen mis faltas y defectos de expresión, que alguno o algunos se me escaparán indudablemente, pese a mi buena voluntad, aunque, desde luego, procuraré poner en mi trabajo los cinco sentidos para hacerlo lo mejor que pueda.

En mi próxima carta pondré un resumen de lo que le ha ocurrido al Batallón de Palma durante los primeros doce meses de su estancia en el territorio marroquí, y luego iré buscando motivos para hacer interesante la lectura de mis cartas, aunque mi vida actual en la posición Oviedo, sector del Fondak y zona de Tetuán, muy tranquila aún siendo de primera línea, pues a no ser de noche no molestan nada los pacos, no va a dar tema para mucho. Pero siempre habrá algo que contar y que me complaceré en escribir fiando en la benevolencia de mis amigos y paisanos sollerenses.

⁴⁴ Autor: Jaime Rullan Castañer -Ros-. Soldat d'infanteria del Batalló Expedicionari de Palma n.º 61, 2ª Companyia

⁴⁵ Sóller 21-11-1925

Hasta aquí mi primera, que, como se ve, no es más que de presentación.

Queda de todos afectísimo

Fondak (Posición Oviedo) 28 Octubre de 1925.

LOS PRIMEROS MESES ⁴⁶

En mi carta anterior, primera de la serie, prometía resumir en la presente, sin entrar ex muchos detalles, la actuación que ha hecho en África el batallón expedicionario de Palma y en particular su segunda Compañía, a la que pertenezco. A ello voy.

No hay necesidad, desde luego, de recordar nuestra salida de Mallorca y las pocas incidencias de nuestro viaje, cosas que tanto se recuerdan sin esfuerzo; lo que al asunto atañe es que pocas horas después de desembarcar en Ceuta hicimos nuestra primera marcha hacia Tetuán, en cuyo camino ya empezamos a conocer el primer día el silbar de las balas de los pacos.

Después de acampar varios días en la capital del protectorado, ignorando a donde se nos destinaria, llegó la orden de marcha hacia el campamento del Fondak, de cuya demarcación no nos hemos alejado desde entonces, pasando allí periodos de gran calma, y otros de gran actividad y continuo sobresalto. Durante 80 días hicimos en aquellas inmediaciones al servicio de protección de carretera de Tetuán a Tánger, y por cierto que los primeros quince días nos parecieron de Perlas, pues lo pasábamos muy bien, aunque, como es natural, pensábamos mucho en nuestras familias y en nuestra Roqueta. En todo aquel territorio no se oía ni un tiro, y los taimados moros que luego nos debían atacar, llegaban con grandes demostraciones de estar amigos hasta los mismos puestos de servicio para vendernos uvas, huevos, gallinas, tomates y algún melón, y en el mismo campamento del Fondak había zoco, o sea mercado, y allí traían, amén de lo dicho, jabón, queso, carne, conejos y toda clase de fruta y de legumbres. Allí había asimismo un café con el nombre de Fondak, y dos cantinas de males muerte, adonde íbamos muchos después de comer el rancho de la noche a toque de fajina, recién llegados del servicio de protección de carretera y después de nombrarse el servicio de parapeto para vigilar durante la noche.

Nos acostábamos temprano, a las ocho a más tardar, pues a la mañana siguiente se tocaba diana a las cinco; nos levantábamos, tomábamos café, y a formar, y salíamos al campo a ocupar. Otra vez los servicios de protección formando, parejas y escuadras, De esta manera transcurrieron tranquilamente cinco días, sintiéndonos de cada día más animados y felicitándonos de nuestra buena estrella, pues el principio de nuestra vida de campaña no podía ser mejor.

Pero llegó el día 28 de Septiembre de 1924, fecha de triste recuerdo para nuestro batallón. Serían sobre las once de la mañana cuanto se oyó un tiro enemigo, un paco, pero nosotros no hicimos caso; más de pronto se vinieron sucediendo rápidamente los disparos, que terminaron con una fuerte descarga cerrada. Era nuestro primer encuentro serio con él enemigo. Su sección atacada era la que estaba más avanzada del Batallón y la mandaba el alférez D. José González, quien mandó desplegar en guerrilla y contestar con fuego a discreción. Acudió al ruido de las descargas la otra sección mandada por el Teniente Gual; nos parapetamos en una loma dispuestos a rechazar el ataque del enemigo, que era en número triple que nosotros, y se entabló duro combate donde hallaron gloriosa muerte el alférez Sr. González, Un sargento, un cabo y cuatro soldados, teniendo además un sargento, un cabo y cinco soldados heridos, los cuales al poco tiempo quedaron restablecidos de sus heridas. Conservamos nuestras posiciones, y a las ocho de la noche emprendimos la retirada a paso ligero desde la casa Aspillerada hasta el Fondak, total 7 kilómetros

⁴⁶ Sóller 12-12-1925

a paso ligero con el correaje puesto y el fusil en la mano, y no era eso lo que más pesaba, sino el dolor y la pena de los pobrecitos que se habían quedado en el campo. Al llegar las tres Compañías al campamento pasaron lista y se supieron exactamente las bajas. Acto seguido se nos dio de cenar, pero no hubo ninguno que comiera nada a pesar de haber estado en ayunas todo el día, pues todos teníamos más ganas de llorar que de comer. Después se nombró el servicio de parapeto y los francos de servicio nos fuimos directamente cada cual a su tienda y nos acostamos sin pronunciar palabra, pues todos pensábamos en lo mismo y no había manera de conciliar el sueño. Entonces empezamos a saber qué cosa era la vida de campaña. A la mañana siguiente, apenas era de día, ya habíamos tomado café y estábamos formados, para salir voluntarios en busca de los compañeros perdidos. Desde este día memorable, luego, cada día, o pocos o muchos teníamos tiros, pero sin que se nos hicieran más bajas durante todo el tiempo que préstamos el servicio de protección. Fueron las del 28 de septiembre las primeras y las últimas, a pesar que el 14 de octubre sostuvimos otro tiroteo terrible, regresando empero al campamento sin novedad.

El 16 del mismo mes, estando de protección en la parte de Tetuán, serían sobre las dos de la tarde cuando nuestros jefes tuvieron noticia de que venía un Batallón y una batería de artillería ligera procedente de Tetuán, siendo nuestro Batallón encargado de proteger la marcha de dichas unidades, que venían bastante cansadas. Al llegar a nosotros dicha fuerza hicieron alto y se saludaron los jefes de ambos batallones. Durante el descanso tuvimos ocasión de hablar con los soldados de dicho batallón, que resultó pertenecer al regimiento de Guadalajara. Nos dijeron que habían venido de Melilla y que hacía ya mucho tiempo que no habían oído tiros. Al poco rato su Teniente coronel mandó emprender de nuevo la marcha, en cuyo momento sonó un tiro enemigo y dos oficiales de nuestro batallón nos avisaron que estuviéramos con mucho cuidado y atentos a su voz. De pronto se oyó una descarga, rompiendo el fuego en seguida todo el Batallón nuestro hacia el sitio de donde partían los descargos, entraron en acción las ametralladoras, entablándose vivo tiroteo mientras la batería y el Batallón de Guadalajara, que tuvo dos o tres bajas de soldados que se habían quedado atrás proseguían su marcha bien protegidos por los mallorquines. Al quedar aquellas unidades ya completamente fuera del alcance del enemigo, a la orden de nuestro Jefe emprendimos la retirada por secciones y escuadras, sosteniendo siempre al enemigo a raya. La sección a la que pertenezco era la última en retirarse y nuestros fusiles ya quemaban de tanto disparar continuamente. Al llegar al campamento el Teniente Coronel del Batallón de Guadalajara felicitó al de nuestro Batallón por lo bien que éste se había portado, y nosotros quedamos muy contentos pues no tuvimos novedad, que ya fue mucha suerte. A la mañana siguiente fuimos de protección a la parte de Tánger, con un tiempo muy lluvioso, y a medio día nos hicieron ir hacia la parte de Tetuán, porque venía un convoy y fuerza recién llegada de España, a quienes el enemigo estaba hostilizando tenazmente. Fuimos a ayudarles participando en el continuo tiroteo que duró hasta las cuatro de la tarde, en que el convoy se partió en dos mitades, una que llegó al Fondak con algunas bajas, y la otra que regresó a Tetuán también con algunas más. Nosotros hicimos la retirada sin novedad.

El 19 de Octubre se sortearon las tres Compañías para agregarse a una columna de castigo que se formaba en Tetuán para castigar a la cabila de Taurites, correspondiendo la suerte a las Compañías primera y tercera, que se incorporaron a la columna a la mañana siguiente, quedándose la segunda, a la que pertenezco, destacada en el Fondak. Basta por hoy. Iré explicando lo demás en cartas sucesivas, si no falta salud, memoria y humor para seguir escribiendo.

Posición Oviedo (Fondak), Noviembre 1995

EN COLUMNA DE CASTIGO ⁴⁷

Agregadas la primera y la tercera compañías del Batallón de Palma a la columna de castigo que marchaba contra la cabila de Taurites con la misión de proteger la artillería de dicha columna, y habiendo empezado a operar el día 20 de Octubre de 1924, el mando ordenó que formaran otra pequeño, columna el Batallón de Guadalajara, la segunda compañía de nuestro Batallón, dos secciones de ametralladoras y una batería de montaña, apoyados por otras fuerzas de Jarca y regulares. La misión de esta columna era la de detener al enemigo en caso de que intentara retroceder o correrse hacia el Fondak. Estas operaciones no duraron más que dos días, lográndose los objetivos propuestos rápidamente, pues al mismo tiempo de combatir ya se iba fortificando sobre el terreno montando posiciones y blocaos en los lugares estratégicos. En la noche del 21 en lugar de retirarnos tuvimos que pasarla toda encima de unos crestones teniendo a raya al enemigo el tiempo que se construía una posición, no comiendo nada en todo el día ni en toda la noche, hasta la mañana del 22 en que se hizo la retirada de toda la columna. A nosotros, los de la segunda compañía del Batallón de Palma, ya nos destacaron el mismo día en la posición Kirpatrik, que está situada entre las cabilas de Taurites y de Lemat, en cuya posición estuvimos dos meses muy encantados de la vida, pues había completa tranquilidad.

La primera compañía se fue destacada a una posición llamada Alalex y la tercera se quedó en Casa Aspillarada prestando el servicio de protección de carretera, y al cabo de un mes también la destacaron entre blocaos y posiciones, quedando entonces durante cinco meses destacado todo el Batallón repartidos sus hombres entre muchos diversos lugares, y aunque de estar, no estábamos mal del todo que digamos, durante estos cinco meses fue cuando el Batallón tuvo más mala suerte, pues entre agresiones y convoyes se quedaron muertos o heridos buen número de compañeros. Al cumplirse esos cinco meses, en Abril de este año volvimos todos al campamento del Fondak, en donde prestamos de nuevo durante cuatro meses el servicio de protección de carretera; dos de dichos meses los pasamos muy bien porque el tiempo era muy bueno y no se oía ni un tiro.

Pero el 10 de Junio volvieron a resucitar los pacos, que pensábamos si, estarían ya todos muertos, y desde entonces ya no cesaron los tiros en toda la línea fortificada, pues cada día, o pocos o muchos teníamos que cruzarnos disparos con pequeñas partidas de moros, Durante estos cuatro meses tuvimos cinco heridos, todos leves, que un mes más tarde ya estaban todos completamente restablecidos. El 20 de Julio destacaron a la primera Compañía en una posición, y el 1 de Agosto nos correspondió a los de la segunda salir otra vez al campo formando parte de una columna cuya misión era imponer un fuerte castigo a la cabila de Lemat y establecer en lugares apropiados de dicha cabila varias posiciones.

Formaban dicha columna, además de nos otros un escuadrón de caballería de Regulares, una jarca, un tabor de Regulares, una batería de artillería de montaña y una bandera del Tercio. En la madrugada del citado día, se tocó diana en el Fondak a las tres, almorzamos, y a las cuatro salíamos con la columna. A las cinco ya ocupábamos las lomas que dominan la cabila, con poca resistencia por parte del enemigo y teniendo nuestra columna muy pocas bajas, la mayor parte indígenas. Allí cerca se montaron dos posiciones, una denominada Posición Oviedo, y la otra Posición Jijón, que están a unos mil metros de distancia una de otra. Ambas posiciones, efectuado el repliegue, quedaron guarnecidas por la segunda compañía de nuestro Batallón, correspondiendo a la sección en que yo sirvo quedarse destacada en la posición Oviedo, donde estamos entonces treinta soldados mallorquines sin prisa de que nos releven, pues aquí lo pasamos muy bien y los moros no muestran ningún interés en molestarnos, lo cual deseamos que mucho tiempo dure. En la carta próxima explicaré a los queridos lectores de este semanario el género de vida que hacemos en esta posición Oviedo, esperando que mi relato vaya a ser de interés para los amigos

⁴⁷ Söller 19-12-1925

sollerenses, satisfaciendo por lo menos su curiosidad respecto a varios detalles de nuestra existencia de soldados en estas tierras de África.

Posición Oviedo (Fondak), Diciembre 1925

POSICIÓN RUDIA MENAK⁴⁸

Queridos paisanos: En la presente carta deseaba contaros algo pintoresco referente a la vida que llevábamos en la posición Oviedo, que seguramente recordaremos muchas veces con cierta añoranzas. Así había quedado comprometido con vosotros hacerlo, pero, desde entonces ya ha llovido y han ido precipitándose otros acontecimientos, entre los cuales el más importante ha sido para nosotros el cambio de destino, pues nos relevaron de la posición Oviedo y hemos ido a parar a esta de Kudia Menak, donde no lo pasamos, ni mucho menos, tan felizmente.

Así es que lo mejor es no recordar ya más lo que podemos llamar tiempo dichoso. En la presente me limitaré a contar con toda sencillez las circunstancias de este relevo. Días después de la fiesta de Patrona, (que les contaba en mi anterior), el día 11 por la mañana, el Jefe de la posición recibió orden de prepararse a recibir el relevo y formar la Compañía Expedicionaria, compuesta por todos los de la guarnición de las posiciones Gijón, Oviedo y blocaos correspondientes.

El 19, de buena mañanita se dio la orden de preparar cada uno su equipo, y después de tomar cada cual su café nos dedicamos todos con un poquito de pena a preparar nuestros efectos. Serían sobre las 11 de la mañana cuando empezamos a ver la pequeña columna que venía a relevarnos a nosotros, a la posición Gijón y blocaos Méndez y Llosa, Minutos antes de las doce llegaron a nuestro parapeto, habiéndonos mandado formar nuestro oficial poco antes. Entró la fuerza, que era del Batallón de Cazadores de Barbastro, núm. 4 y nuestro Teniente hizo entrega de la posición al Jefe a quien correspondía. Acto seguido nos marchamos al campamento del Fondak, y por cierto que no había allí otros del Batallón de Palma más que los que pertenecían a la Sección de Tren, y todos como es de suponer nos saludamos como hermanos. Al anochecer llegó la primera Compañía que estaba destacada en la posición Tarifa, y por la noche tuvimos el gusto de ver otra vez reunido después de muchos meses todo el Batallón, pudiendo todos darnos el gran gusto de hacer la charladita con los muchos amigos que hace la vida de campaña y el correr juntos los mismos riesgos.

Por la mañana del 13 se formaron las Compañías primera y segunda para formar la Compañía Expedicionaria nuevamente, y al mismo tiempo para completar el equipo el que lo hubiere menester, pues al salir a campaña es necesario no tener que echar nada de menos; esa tarea quedó lista a las 4 de la tarde.

El 14, levantados a toque de diana y des pues de lomar café volvimos a formar con equipo completo, o sea, mochila, capote, menta impermeable y 4 paquetes de municiones, y sin perder tiempo se dirigió cada sección hacia el sitio que debía quedarse a guarnecer. A la sección de la segunda Compañía, a la que pertenezco, le tocó el punto peor y la posición más avanzada, que es esta de Kudia Menak, en primera línea de fuego, y por cierto que a menos de 300 metros tenso al enemigo siempre acechando, aunque hasta al presente un hemos tenido novedad.

Esta posición, durante el pasado Octubre estuvo asediada estrechamente por el enemigo durante ocho días, y su guarnición, que era una sección del Batallón de Vizcaya, núm. 51, lo pasó muy negro y tuvo algunas bajas, pues los moros atacaban con fuego de fusil y de cañón desde muy cerca. Diversas veces se intentó meter un convoy en la posición, fracasando las tentativas hasta que, pasados algunos días, se orga-

nizó una fuerte columna, compuesta de una bandera del Tercio, un escuadrón de Caballería de Regulares, una batería, una jarca y un tambor de regulares que, atacando de firme, levantó el cerco y entró el convoy Dieba columna estuvo varios días operando por aquellos contornos, dándoles a los moritos un escarmiento que probablemente recordarán hasta el verano. En las inmediaciones de la posición. con el temporal de la última semana, que ha quitado algo de la poca tierra con que se les sepultó, hemos visto algunos cadáveres de moros y alguno de cristiano también, que prueban lo duramente que se combatió ahí cerca. Ahora hay tranquilidad, pero sabemos que es cuestión de decir con cuidado; una vez por semana no traer convoy y correo, y procuramos pasarle todo lo bien que podemos, estando fuera de la posición el menos tiempo posible. A que nos consideremos dichosos en medio de todo contribuye mucho el buen trato que nos da y lo mucho que nos quiere nuestro Teniente D. Guillermo Gual, que es joven y mallorquín y está siempre muy llano y afable con nosotros. Su conversación nos encanta y siempre nos está contando cosas que nos entretienen y gustan mucho. Nuestra vida en Rudia Menak la resumiré en pocas palabras nos levantamos a las diez de la mañana, no madrugamos sencillamente porque no hay de qué, y teniendo compañeros que velan podamos dormir tranquilos mucho tiempo, tomamos café, nos lavamos, se nombra el servicio de descubierta, luego el de aguada y el de limpieza de la posición, y los restantes soldados francos de servicio van unos a buscar leña y otros limpian y arreglan sus ropas y efectos, pues cada cual ha de mirar por si a la una de la tarde se reparte el rancho, por cierto bastante bueno: casi todas las comidas dos platos y café, luego cada cual allí dentro pasa el rato así como quiere y puede, leyendo o escribiendo, que as lo más corriente, pues todo el mundo anda provisto de estilográfica y tienes a quien escribir, novia, familiares o madrina de guerra.

Otros, ya que ahora no pueden jugar al *football*, como en la posición Oviedo, se entretienen jugando al pacífico y sedentario juego de Lotería, y así hasta la hora de la cena, que hay para aburrirse.

Después de cenar se montan los servicios de parapeto, y aquellos a quienes no corresponde los primeros turnos se quedan allí hablando hasta las nueve, hora en que es cuestión de ir a dormir, para no tener sueño a la hora que nos despiertan para entrar de centinela, que aquí, en Marruecos. No es cosa de tomarla en broma, y menos si cuida de hacerlo recordar el silbar de la baja de algún paco Hasta otra, si Dios quiere.

25 Diciembre 1925

OTRA VEZ TRANQUILOS⁴⁹

Después de unas semanas sin comunicar con mis lectores y amigos sollerenses, me decido hoy a escribirles breve comentario de las novedades (muy pocas) que hemos tenido en Kudia Menak durante esa temporada. Les enteré en mi anterior de que la vida aquí es muy ociosa; en esto seguimos lo mismo, pero ya van cambiando las circunstancias que convertían nuestra estancia aquí en una especie de cautiverio, en esta posición avanzada entre núcleos enemigos de la cabila de Sidi Messaud.

Dependa ello de que el 24 del otro mes, a cosa de las ocho de la noche, el Jefe de la posición recibió un telegrama en que le comunicaban de parte de la superioridad que si se veían moros con ganado por los alrededores de la posición no se les hiciera fuego, pues la cabila de Sidi Messaud, acababa de someterse al dominio de España. Esta es una cabila que hasta ahora había dado mucho que hacer y que opuso tanta resistencia en las operaciones que siguieron al bloqueo de Kudia Menak.

Al día siguiente muy de mañana ya se dejaron ver, en efecto, algunos moros con ganado por los alrededores de la posición, y desde entonces, como a los moros les conviene portarse como buenos muchachos, disfrutamos en toda esta comarca de la más completa tranquilidad, que, es por demás decirlo, desearí-

⁴⁸ Söller 16-01-1926

⁴⁹ Söller 13-02-1926

amos que fuera por mucho tiempo, al menos por todo el que nos corresponda su vigilancia a nosotros.

Aprovechando la paz actual van todos los días dos compañeros de la guarnición al campamento del Fondak para traer lo que nos hace falta y principalmente el correo, que es lo que más deseamos, y cada día nos traen convoy de víveres; de modo que en cuanto a pan y carne y demás artículos de comida no podemos tenerlo ya mejor, nos vamos alegrando de este lugar y estamos encantados de la vida.

Cada día vienen a la posición algunos moros de los recién amigos que nos venden algún conejo o perdiz, y hacen todo cuanto pueden para hacérsenos agradables.

El 20 de diciembre recibimos todos los soldados de la guarnición, al igual que todos los demás expedicionarios del batallón de Palma el cajón del Aguinaldo del Soldado que nos mandó Mallorca. Fue aquél un día de gran júbilo para todos y ya empezamos a probarle el gusto al vino y a los turrónes y dulces que hubo para todos en abundancia, y pudimos pasar muy buenas fiestas, por Jo que desde aquí doy a cuantos contribuyeron con sus donativos y actos organizados las más expresivas gracias.

Supongo no se enfadarán al saber que muchos, llevados de su extremado gozo al ver de nuevo después de muchos meses de privación aquella abundancia de vino y golosinas, “feren un poc llarg”, como decimos en mallorquín, y el gusto en algunos casos vino a parar en unos días de diarrea (maldito turrón!), pasando por el obligado periodo del estado alegre, con las concomitantes de parloteo, bailoteo y cante jondo. Total, la falta de costumbre.

Con todo, no son todo alegrías para los expedicionarios, ni aún en esos días en que las Navidades ponían un matiz más grato a nuestra vida monótona. Llegó el licenciamiento del reemplazo del 22, al que pertenecían bastantes compañeros, y, aunque no seamos egoístas, la felicidad de ellos al marcharse libres al querido hogar, a abrazar dichosos con el corazón enteramente libre de esa congoja inherente a la vida de campaña, a sus padres, familiares y amigos, ciertamente nos hacia algún daño a los que nos quedamos, a pesar de nuestra buena voluntad y resignación, ¡Hasta otro año! Esa expresión en la querida roqueta no tiene importancia alguna, pero ya puede considerar el lector la que puede dársela en ese ingrato país, donde nadie puede prever lo que pasará mañana y donde sabemos todos hasta qué punto puede el soldado español fiarse de las cabilas sometidas.

La mayor parte de los licenciados se marcharon sin que pudiéramos estrecharles la mano a causa de estar todo el batallón distribuido en blocaos y posiciones alejadas una de otra, Dios haga que llegue pronto el día de la repatriación de todos y que no tengamos que esperar al año y podamos vernos todos pronto en Mallorca con salud.

Kudia Menak, 2 Febrero 1926.

La colònia estrangera a Sóller durant la Segona República

*Maria Ignàsia Pérez Pastor
Antoni Quetglas Cifre*

Resum

Durant les primeres dècades del segle XX, Sóller es va convertir en una ciutat amb cert aire cosmopolita, que amb l'inici del turisme durant la dècada de 1920 va atreure a viatgers i visitants. D'aquesta manera durant els anys trenta la nostra ciutat es convertí en un pols d'atracció d'estrangers. Així es conformà una destacada colònia formada per persones de diverses nacionalitats que en major o menor mesura deixaren la seva petjada a la localitat. Malauradament l'esclat de la Guerra Civil va suposar el minvament d'aquest col·lectiu dinàmic. En aquest article volem exposar en línies generals que va suposar l'estada d'aquests estrangers a Sóller i qui foren aquests. Som conscients que això solament es una pinzellada d'una feina molt més amplia, però tenim la voluntat que aquesta tasca servirà de porta a futurs estudis que serviran per entendre millor la història de la vall de Sóller.

Introducció

Sóller a finals de la dècada dels anys vint s'havia convertit en una de les més prominents viles de l'illa i, juntament amb Palma i Pollença, era el principal centre d'atracció de l'incipient turisme que arribava a Mallorca. A més es tractava d'una localitat amb bones connexions terrestres (ferrocarril) i marítimes (vaixells de vapor), i també comptava amb bons serveis (gas, comunicacions telegràfiques i de correus, mercat setmanal, venda de productes de luxe, etc.). D'aquesta manera en aquesta època començaren a arribar estrangers que no sols estaven de pas sinó que s'establien de forma més o menys permanent a la Vall. Així es va anar conformant una “colònia” estrangera, que ja a partir del decenni de 1930 estava plenament definida i que estava composada per entre un i dos centenars de persones.

Malauradament hem trobat poques fonts que ens indiquin la totalitat d'estrangers que residiren a Sóller en aquest període. En aquest sentit, s'ha d'esmentar que a finals de 1933 des del Govern Civil de les Balears es va aprovar una disposició per tenir informació dels estrangers residents a les illes, degut sobretot al notable increment que aquests havien sofert. Aquesta mesura tenia sobretot una finalitat de control i domini d'aquests nousvinguts. S'obligava a qualsevol estranger que vingués o fos propietari d'una casa o negoci a les Balears a emplenar un document-certificat de residència davant les autoritats i estar avalats

per alguns residents locals.¹ Gràcies a aquesta disposició es va elaborar un fitxer dels estrangers que s'ha mantingut fins el dia d'avui a l'Arxiu Municipal de Sóller. El problema radica que sols recull els estrangers que es trobaven a la localitat el 1934, no abans ni després. Un altre font han estat els padrons de població, si bé sabem que molts estrangers no estaven empadronats. No ens han arribat fins els nostres dies cap llibre de registre dels establiments turístics, una altre possible font.

A la premsa local (*Sóller i La Voz de Sóller*) també hi hem pogut localitzar algunes notícies, principalment lligades a la vinguda o partida dels estrangers més prominents o a algun succeït especial (robatoris, mort, etc.). Pel que fa a les fonts orals, aquestes pràcticament han estat nul·les, sols destacant la de la família Hauf, la qual va arrelar a la localitat.

Amb tot l'objectiu principal d'aquest article es fer constar la presència d'una notable colònia d'estrangers a la ciutat de Sóller així com també identificar-los en la seva majoria i veure quina interrelació hi va haver entre ells i els nadius de la Vall.

2. Composició de la colònia estrangera

2.1. Les nacionalitats

Hem pogut determinar la presència de persones de fins a 17 nacionalitats diferents, tenint en compte que no tots els estrangers es trobaren al mateix temps, si bé sabem que aquesta colònia oscil·lava entre les 100 i les 200 persones. En total s'han documentat 171 persones.²

Pel que recollim a les diverses fonts consultades sembla que la colònia més nombrosa era l'anglesa, seguida posteriorment per l'alemanya.

Segurament la tasca de propaganda feta per diverses institucions com el *Fomento de Turismo* i especialment del súbdit alemany Pablo Esch varen fer popular la vinguda d'aquestes primeres remeses d'alemanys a la localitat.³

¹ «Observándose un movimiento irregular de inmigración en las Islas Baleares, bien de carácter transitorio o ya con el de permanencia, se hace preciso dictar normas reguladoras a las que habrán de supeditarse en uno o en otro caso para que sus autoridades y sus agentes puedan tener conocimiento exacto de los fines que justifican su estancia en las mismas y al mismo tiempo evitar la permanencia en ellas de quienes pretendan ejercer actividades que redundan en perjuicio de la nación o del orden público se dispone que todos los extranjeros mayores de quince años, al desembarcar en Baleares deberán ir provistos de los pasaportes correspondientes visados legalmente.

Todo extranjero que llegue a las islas en viaje de turismo, familiar, artístico etc., deberá presentarse en la Comisaria dentro de las 24 horas siguientes al desembarco, donde se tomará nota de la filiación y objeto del viaje.

Si transcurridos treinta días solicitará una prórroga se le podrá conceder de quince días más.

De todo ello se dará cuenta a la Dirección de Seguridad.

Propietarios de casa, hoteles, etc. notificarán a las autoridades la presencia de extranjeros.

Los extranjeros que piensen estar en las islas más de treinta días i quieran establecerse en ellas de una manera temporal o definitiva lo solicitarán y una vez hechas la gestiones previas para garantizar las afirmaciones del peticionado y comprobada su personalidad se les expedirá el certificado de residencia para extranjeros.

Si el Gobernador Civil de las islas acuerda en uso de sus facultades le sea retirado a un titular el certificado de residencia, aquel abandonará el territorio insular en el plazo de ocho días, que podrán ser prorrogados a vista de unas razones alegadas y una vez comprobadas estas.

Per demostrar la necessitat d'aquest decret, posa un exemple de la detenció d'un lladre (a gran escala) d'origen canadenc a l'*Hotel El Terreno*". *La Voz de Sóller* 16-12-1933. *Sóller* 16-12-1933 i 30-12-1933

² *La Voz de Sóller* 04-02-1933

³ Per exemple a *La Voz de Sóller* 18-04-1931 la notícia de la vinguda del súbdit alemany resident a Sóller Pablo Esch Hoerle amb la seva neboda Sibila Esch i la seva mare. Juntament amb ells vingueren la senyoreta Berta Smend i Carlos Taegert, fill del conegut almirall alemany Sr. Taegert, qui va agafar renom durant les batalles de Flandes. Tots s'allotjaven a Casa Tibur. Una altra nota diu que la continua i meritòria propaganda que

País de procedència	Núm.
Anglaterra	70
Alemanya	53
França	36
EUA	20
Irlandesa	4
Suècia	4
Suïssa	4
Cuba	3
Àustria	2
Dinamarca	2
Bèlgica	1

País de procedència	Núm.
Guinea (Fernando Poo)	5
Egipte	1
Itàlia	1
Jamaica	1
Noruega	1
República Dominicana	1
Txecoslovàquia	1
Veneçuela	1
Procedència no identificada	1
TOTAL	210

Pel que fa als anglesos, no podem obviar que cap a mitjans dels anys vint l'empresa de viatges Thomas Cook va establir un acord amb el Ferrocarril de Sóller per fer arribar viatgers a la localitat, en el marc de la seva expansió de recerca de nous llocs turístics.⁴ A banda de la voluntat d'establiment temporal molts d'aquests decidiren establir-se de forma permanent, i d'això se'n solia fer ressò la premsa de l'època. Per exemple al diari en llengua anglesa que es publicava a Palma –i l'únic que sortia diàriament de tot Espanya-, *The Daily Palma Post*, es publicaven periòdicament llistes residents a Mallorca, per pobles.⁵

També cal ressaltar l'elevat nombre de nord-americans i també de francesos, si bé la presència d'un grup considerable de persones d'aquests països s'emmarca en el context de les relacions migratòries de la Vall de Sóller amb França i Puerto Rico.

2.2. El gènere i l'estat civil

Segons les dades aconseguides hi havia més dones estrangeres que homes, si bé s'ha de tenir en compte que moltes de les comptabilitzades eren les filles dels matrimonis. Així i tot cal fer notar que hi havia dones que viatjaven soles, o residien a Sóller sense família o parella.

2.3. Les professions

Malauradament no tenim dades de totes les professions dels membres d'aquesta colònia, si bé en coneixem bastants que ens aporten una idea del seu estatus. Es podrien dividir en tres grups:

1. Jubilats / hisendats / rentistes

Un bon nombre d'aquests estrangers eren persones que ja no treballaven, és a dir retirades, jubilades o que simplement tenien recursos suficients per poder viure sense treballar.

feia d. Pablo va arribar al Port de Sóller per estar-hi una temporada una colònia d'alemanys, tots ells de la regió del Ruhr, entre els quals destacaven el rector de Duisburg, Rd. Sr. Laugemann, el conegut Dr. Kramer –metge de Bottrop- i el pintor duisburgés Sr. Kreuzhaage. Posa també que per la següent setmana s'esperava la vinguda de 20 estudiants de la localitat de Essen-Ruhr, amb el seu professor, catedràtic Dr. Rohlfins, convidats per D. Pablo. S'allotjarien a Casa Tibur.

⁴ CAÑELLAS SERRANO, Nicolau S.: *El ferrocarril a Mallorca. La via del progrés*, Palma, edicions Documenta Balear, 2001.

⁵ D'aquesta manera el 1932 oficialment a Sóller i Fornalutx hi havia les següents persones: Blakerman, Mrs. T. G. – Fornalutx; Daniels, Mrs. J.P. – Sóller; Duke, Mrs. F.W. – Sóller; Hayes, Mrs. R. – Sóller; Henning, Mr. R. OI. – Fornalutx; Kinsella, Mr. and Mrs. F.G. – Sóller; Mckee, Miss Mary – Sóller; Nixon, Mr. and Mrs. H.D. – Sóller; Eagan, Edw. A. P. – Sóller; Pearsson, Miss M. – Sóller; Rosback, Mrs. J. – Sóller; Sheppard, Lady Helen – Fornalutx; Sheppard, Mrs. J.P.E.K. – Fornalutx; Stenning, Mrs. S. – Sóller; Stenning, Miss J. – Sóller *La Voz de Sóller* 23-04-1932

2. Professions artístiques i literàries

Sembla que vingueren diferents artistes de diverses disciplines –cinema, teatre, pintura, etc.- en aquella època com per exemple l'actor Gustaw Fröhlich,⁶ el decorador Napier Dean Paul,⁷ els pintors Paul Froidevaux,⁸ Fritz Ernst Klaucke⁹ o Pierre Segond-Weber,¹⁰ els fotògrafs Sibylle de Kaskel.¹¹

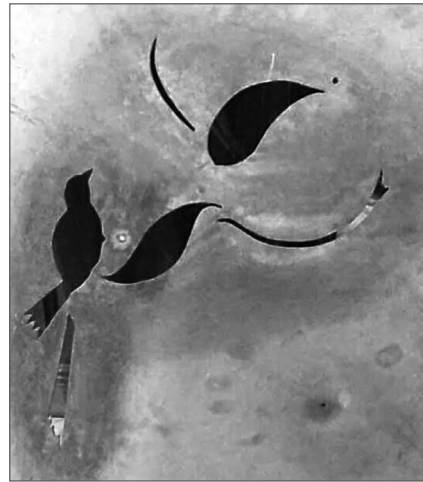
També vingueren alguns escriptors com George Bernanos, Colby Merle Estes o Bessie D. Beckett.

Documentam així mateix el cas de la francesa Françoise Metayer, casada amb el director de cinema català Juan Parellada de Cardellach.¹²

3. Empresaris i professions artesanes

Potser el cas més representatiu fou el de Pablo Esch-Hoerle, que es va dedicar al comerç i a la promoció turística de la localitat.

Sembla que foren els alemanys els qui més s'implicaren a l'hora d'obrir nous negocis i empreses. Destacam també a Cuno-Enrique Schilling, metge i industrial, que fou propietari de *Fotografados Mallorca*, a Palma; també a Friedrich Ulsamer o a Jakob Meyrer. Aquest darrer va obrir una pensió al camí d'Es Garrigó. Sembla que aquesta va tenir èxit entre els visitants estrangers, principalment alemanys. De fet, s'oferia a través de diverses revistes al país germànic com a “pensió alemanya vegetariana”.

Plantilla per decorar parets del pintor Albert Hauf. Arxiu família Hauf

6 Fou un dels actors més destacats de la seva època. Fou protagonista de *Metropolis* de Fritz Lang. Va estar una breu temporada a Sóller amb la seva mare, a la pensió de Es Garrigó. *La Voz de Sóller* 01-12-1934

7 Sir Brian Kenneth "Napper" Dean Paul (1904-1972), fou un lord anglès que va tenir un cert renom com a pintor muralista. Va residir a Mallorca, passant temporades a Sóller en els anys 1935-1936.

8 Pintor francès. Va venir a passar una temporada a Sóller. Sols tenia 15 anys quan va venir a Sóller però ja havia realitzat unes 7 exposicions. Va exposar a la societat La Unión. *Sóller* 30-06-1934

9 Pintor i retratista alemany. Va venir a Sóller el 1929 i va estar-hi fins el 1934, vivint dels dibuixos i retrats a plomilla que feia. Era mig invàlid. Retornà a Alemanya davant l'esclat de la guerra. Retornà a la Vall, establint-se a Fornalutx el 1958. *Sóller* 06-06-1958

10 Pintor orientalista francès. Es va establir a Sóller per recuperar-se d'una malaltia. Va exposar a la societat La Unión. *Sóller* 22-09-1934

11 Sibylle Akers –nascuda Von Kaskel- (1905-2000) va néixer a Dresden, Alemanya i pertanyia a la baixa noblesa prussiana. El seu pare, Karl Freiherr von Kasel (1866-1943) fou un compositor alemany de cert renom. La pujada al poder del partit Nacional-Socialista Alemany el va obligar a viure amagat a Berlín, on va morir durant un bombardeig. Cap a finals de la dècada de 1920, Sibylle va venir a Espanya –fent aturada d'un viatge per Europa-, viatjant per diferents regions on va destacar com a fotògrafa i va fer diverses exposicions a ciutats com Madrid, Sevilla i Barcelona. L'any 1934 va venir a Mallorca. Sembla que durant la Guerra Civil va tornar a Alemanya. Va abandonar el seu país després de la Segona Guerra Mundial i es va traslladar a Texas. Va ser una fotògrafa molt coneguda. El 1965, es va traslladar a Washington, DC, perquè el seu marit, el nord-americà Robert Woods Akers, va ser nomenat pel president Lyndon B. Johnson com a director de l'Agència de la Informació dels Estats Units. L'any 1969, després de la jubilació del seu marit el matrimoni es va traslladar a viure a Eivissa, on residiren fins el 1994. A l'illa va dur a terme diverses exposicions fotogràfiques. Morí a Santa Ponça (Mallorca) l'any 2005. L'any 1934 va estar una temporada a Sóller, va exposar a la perruqueria de José Ballester, a la plaça de la Constitució, fotografies de la zona de Lluch-Alcari i que serviren per fer propaganda a l'estranger de l'hotel Costa d'Or, dirigit per Joan Puig. *Sóller* 17-02-1934

12 Juan Parellada de Cardellach (Barcelona 1909 - París 2000). Després d'una curta estança a l'escola d'Arts de Barcelona es va traslladar a París per continuar el seus estudis entrant en contacte amb el món del cinema. Després d'una temporada a França i Alemanya com ajudant de direcció i meritori tornà a mitjans de la dècada de 1930 a Barcelona. Després del seu darrer film va abandonar el cinema i va retornar a la capital francesa. Als anys setanta va publicar llibres d'història fantàstica. Films coneguts: 1936: *Incertidumbre*; 1940: *Glorias del Moncayo*; 1942 *Alas de paz* i *Mosquita en Palacio*. CRUSELLS, Magí: *Directores de cine en Cataluña: de la A a la Z*, Barcelona, Edicions UB, 2009.

2.4. El motiu de la seva vinguda

Degut a la manca de fonts primàries de tipus oral així com tampoc no hem pogut trobar a les fonts escrites molts testimonis directes que exposassin el motiu pel qual decidiren aquests estrangers establir-se a Sóller, només podem fer una suposició dels diversos factors d'atracció. Aquests serien:

- Sóller era des de principis del segle XX una de les principals destinacions turístiques de Mallorca, fet que la feia atractiva i coneguda.
- Existència d'una sèrie de serveis i connexions (vapors, ferrocarril, gas, ...) que la feien una ciutat en certa manera cosmopolita i amb certes comoditats.
- L'existència d'una significativa planta “hotelera” a la localitat i també l'existència de moltes cases que es llogaven –principalment de sollerics residents a fora-.¹³
- La propaganda feta per emigrants sollerics i diversos súbdits estrangers que foren claus i receptors de molts estrangers, com don Pablo, el príncep Salah, etc.
- Tractant-se d'una ciutat pròspera també oferia feina a personal qualificat, sobretot en feines relacionades amb la construcció.
- La Vall també formava part de l'imaginari artístic que s'havia conformat a finals del XIX com un lloc que conjugava paisatge, tranquil·litat i autenticitat.
- Hem localitzat almenys, 12 persones de nacionalitat alemanya i llinatge jueu. Podria ser una hipòtesi que haguessin vingut fugint de la persecució dels nazis.
- També es podrien donar casos lligats a factors econòmics i conjunturals dels països d'origen dels estrangers, com la crisi que va patir Alemanya després de la Gran Guerra o els efectes del Crac de 1929.

2.5. On residien

Bona part dels estrangers s'instal·laren inicialment als diferents hotels, pensions i cases d'hostes del municipi. Almenys això és el que es desprèn dels noms del testimonis que els signaren, l'any 1934, el document que els acreditava com a tals i residents a l'Estat. Es pot dir que pràcticament tots els qui els avalaren eren els propietaris d'establiments turístics com *El Guia*, *Marina*, *Costa Brava*, *Ferrocarril*, etc.

Pel que fa als qui arribaren a tenir una estança relativament llarga, s'instal·laren majoritàriament en cases de l'extraradi del nucli vell de Sóller. Així trobam a estrangers a zones com Sa Cometa, l'Horta de Binia-raix, l'Horta de Baix, etc.

2.6. La seva relació amb Sóller

Aquests estrangers s'integraren de major o menor manera a la vida sollerica. Així i tot les seves costums també xocaren amb la societat local, més conservadora. Per algunes notícies aparegudes a la premsa trobam que hi havia un cert descontent pel comportament d'alguns forans. En un article aparegut a *La Voz de Sóller* es recriminava l'actitud d'alguns estrangers, que no demostraven una conducta “suficientment seriosa”, posant l'exemple d'alguns súbdits estrangers que anaven molt beguts i mig “nus” per la carretera del Port. També critica que n'hi havia un que anava a comprar pel centre de la població «en banyador i sense camiseta». Conclou l'escrit a favor del seny, i de l'educació i acaba dient: «*Que los maestros enseñen a los niños a respetar a los forasteros, nos parece bien. Pero más que aquellos, lo lograrán los propios extranje-*

13 Al tema del lloguer de cases s'ha de destacar la tasca del setmanari *Sóller*, on s'anunciaven moltes d'aquestes i els mateixos propietaris en feien d'intermediaris. De fet, amb els anys, Maria Marquès, filla del fundador, va muntar la primera oficina immobiliària de la Vall.

*ros evitando toda alteración de nuestras costumbres con procedimientos exóticos».*¹⁴

Malgrat això sembla que la majoria s'integraren en la vida de la població, essent clients de molts comerços, artesans, cafès, hotels, etc. Tingueren relació amb molts sollerics, prova d'això és la varietat de gent que es oferir a servir de testimoni quan foren obligats a estar registrats. En molts casos trobam als gestors dels establiments turístics¹⁵ i persones lligades al sector serveis i prominents de la localitat, com el metge, el barber, el capellà, el notari, etc.¹⁶

Aquests xocs culturals i també lingüístics també ocasionaren queixes per part dels propis estrangers, alguns dels quals es queixaren públicament del poc respecte que tenien els joves sollerics cap a ells. Denunciaren que es sentien discriminats per part d'alguns sollerics, sobre tot joves i es consideraven víctimes bromes pesades¹⁷ i de ser escarnits amb el seu idioma.¹⁸

Albert Hauf i un company practicant esquí al Puig Major. Arxiu família Hauf

S'ha de dir però que malgrat en formessin part també cercaren la companyia dels seus, és a dir altres estrangers, que com ells havien elegit Sóller per viure. Si bé, sembla que s'agrupaven per nacionalitats també freqüentaren locals on es trobaven amb els ciutadans de diferents països. Entre el 1934 i 1936, coincidint amb l'expansió de nous estils musicals, s'obriren a la localitat diversos locals "moderns" on es podia respirar un cert aire cosmopolita i que solament amb el nom ja denotaven el seu esperit: *El Cairo*,¹⁹

14 *La Voz de Sóller* 04-02-1933

15 Com per exemple Julio Lozano, Jaume Bestard, Vicens Sastre, Guillem Puigros i altres.

16 Com Miquel Serra Pastor, Josep Serra Pastor, Mariano Rovira, Wenceslao Gerico, Francese Jofre de Villegas, Josep Cortés Segura, Bernardí Celià Pons, etc.

17 Alguns denunciaren que grups de nins els tiraven pedres, altres que els espantaven imitant un robatori, etc.

18 Fent sons que volen imitar paraules amb anglès o alemany però de manera grotesca o repetint moltes vegades quan veuen un estranger la paraula "penny" fent suposar que se'ls demana una almoïna en metàl·lic

19 «El sábado último tuvo lugar la inauguración del nuevo bar "El Cairo", moderno y elegante establecimiento de bebidas que ha sido montado en esta ciudad en la señorial y típica mansión que perteneció a la familia Moragues, conocida por d'Es Sèller. Este establecimiento es algo distinto a todo lo que había en Sóller a este respecto y representa una nota de distinción y buen gusto. Ocupa las habitaciones del entresuelo, habilitadas convenientemente al fin que se las destina y decoradas con sobriedad, con pinturas murales estilo egipcio, por los artistas, Mr. Napier Dean Paul, Mr. Cubitt Lewis y Mlle. Fuster. Figura en primer término el bar, montado a la moderna y que atiende el reputado barman Willy Cantoni, y luego existe amplia dependencia dedicada a salón de baile, y al lado de ésta otra destinada a salón de té. Al fondo está la hermosa terraza y el espacioso jardín, que durante el verano será el punto de reunión de los concurrentes de este establecimiento. El acto de la inauguración fue una fiesta simpática, que se vio muy concurrida. La colonia extranjera acudió en numerosa proporción. De tres y media a siete y luego por la noche, numerosas parejas dedicaronse a la danza a los acordes de una orquesta de Palma, y los invitados y concurrentes fueron obsequiados con dulces y licores, brindándose por la prosperidad de "El Cairo". El día siguiente, domingo, hubo nuevas reuniones en "El Cairo" también con extraordinaria concurrencia. Por la tarde se repitió el "te dansant", y por la noche el baile de salón, con asistencia de nutrida y bella representación del bello sexo local y de la colonia extranjera. Para asistir a dicha inauguración recibimos atenta invitación, que sinceramente agradecemos, al mismo tiempo que nos complacemos en felicitar a los propietarios de "El Cairo", nuestro distinguido amigo el príncipe S.A. Salah-El-Din Fouad y su bella esposa, Dª Antonia Vicens, por su iniciativa en dotar a nuestra ciudad de un establecimiento de esta naturaleza al que deseamos auge y prosperidad.» *Sóller* 07-12-1935

New York i Irish Park.²⁰ Segurament fou el bar-cabaret El Cairo, l'espai que més s'ajustaria a aquest paradigma, de lloc de trobada dels estrangers residents a la Vall. Tant el propietari com el barman eren forans –egipci i italià– i tingueren una gran capacitat d'atracció. En aquest local es celebraven festes, te-dansants, concursos de disfresses, etc. A tall d'exemple, en motiu del *British Empire Day* es celebraren en *El Cairo* unes revetlles amenitzades pel nou quintet de l'establiment, els *Tutankamen Jazz*. Al bar New York també es celebraran balls per aquest motiu.²¹

Alguns d'ells, els qui tenien una bona posició econòmica, també s'integraren fent obres de caritat o de beneficència,²² no sols de Sóller sinó d'altres llocs.²³

2.7. El motiu de la seva partida

Les causes de la partida de molts dels estrangers que residiren a la Vall en aquest període en són desconegudes amb la seva majoria. Bé, hem d'entendre que hi va haver un nombrós grup d'aquests que no va arribar a tenir mai una residència fixa a la localitat, més bé hi residiren un temps més o manco llarg. D'aquesta manera entenem que bona part dels qui estaren en qualque moment a Sóller durant el període de la Segona República partiren per causes de tipus personal (malalties, enyorança, manca d'arrelament, la no adaptació al sistema de vida mallorquí, etc.) o laboral (no aconseguir tenir una feina estable, manca de recursos per seguir habitant a la localitat, etc.).

Si bé això fou així en bona part dels membres d'aquesta "colònia", hi ha dos fets que provocaren la partida de pràcticament tots els membres que la composaren. Aquests foren:

- L'esclat de la Guerra Civil espanyola el 18 de juliol de 1936: el conflicte espanyol va provocar que durant les primeres setmanes del conflicte molts súbdits estrangers abandonassin la localitat per retornar als seus països.²⁴ Pel que fa als estrangers de nacionalitat anglesa, irlandesa o nord-americana va jugar un paper clau el cònsol anglès Alan Hillgart.
- L'esclat de la Segona Guerra Mundial: aquesta segona guerra va fer que bona part dels estrangers que quedaven retornassin als seus llocs d'origen, així com també va impossibilitar el retorn d'alguns novament cap a Mallorca, ja que es trobaven en zones de conflicte. També es donaren alguns casos de joves estrangers que foren mobilitzats pels seus estats i partiren a lluitar al front.

3. Alguns exemples destacats

3.1. El boxejador Cantoni

Guillermo Cantoni Valentini, que havia nascut a Itàlia el 1912, va establir-se a Sóller cap el 1933-1934. Sabem que abans es trobava a França, vivint a la Rue de la Chèvre, número 29 de la ciutat de Metz. Des

20 Per més informació veure QUETGLAS CIFRE, Antoni / ANDREO MARROIG, Pedro: "Modernitat i noves tendències musicals a Sóller a la dècada de 1930", a *XI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2017.

21 *Sóller* 23-05-1936

22 Per exemple l'any 1932 el príncep Salah va organitzar una vetllada a favor de la Casa Hospici, amb la intervenció, entre d'altres, del campió d'esgrima d'Alger, Mr. Lecour i el tenor d'òpera Sr. John Polimeni, acompanyat a la guitarra Bartomeu Calatayud. *La Voz de Sóller* 27-08-1932 // Un altre exemple fou l'any 1936, quan el senyor William Jean Bealucy organitzà un concurs de dibuix en premis en metàl·lic als alumnes del col·legi del Fossaret. *La Voz de Sóller* 07-03-1936

23 Acte per recaptar fons pels damnificats de les inundacions de Manacor, organitzada pel príncep Salah i patrocinada per l'Ajuntament. Participaren entre d'altres el compositor anglès J.D. Davis i les alumnes de la professora de dansa Nadine Lang. *La Voz de Sóller* 29-10-1932

24 Notícia de la «Salida de súbditos ingleses: A bordo del acorazado "Repulse" que estaba surto en el Puerto de palma, salieron distintos súbditos ingleses residentes el Puerto de esta Ciudad». *La Voz de Sóller* 01-08-1936

d'allà, va venir a la nostra Vall. Molt probablement va arribar aquí després d'haver conegut qualche so-lleríic resident al país gal, tal com feren altres estrangers que vingueren en aquesta època.

El que sabem d'ell és que l'any 1934 els qui feren de testimonis i avaladors seus davant les autoritats foren Joan i Antoni Bauzà Pou, germans de qui fou posteriorment la seva esposa Margalida Bauzà Pou. Margalida i Guillermo, aquest conegut pel sobrenom de Willy,²⁵ es casaren el mes de març de 1935 i el convit el feren al cafè Central; per la festa comptaren amb l'actuació de l'orquestrina de jazz local *The Black Cat*.

Desconeixem quina professió realitzava abans d'arribar a Sóller, però segurament estava relacionada amb l'hosteleria i també la decoració. També dominava diversos idiomes com el castellà, l'alemany, el francès i l'italià.²⁶ El 1935 va passar a ser l'encarregat d'un nou local d'oci que s'obrí al carrer de Moragues, *El Cairo*, del qual n'era el propietari el príncep egipci Salah El-Din-Fouad. El setmanari local el definia com el "popular barman", per tant amb el poc temps que duia entre nosaltres ja s'havia fet un nom.

D'esperit emprenedor, el febrer de 1936, va decidir obrir un local propi al carrer de Santa Bàrbara, el qual fou denominat *Bar Cristal*, si bé des del principi fou conegut popularment com *Can Willy*.²⁷

Willy, a banda de fer de barman, també era aficionat a l'esport, sobretot a la boxa. Aquesta afició compartida amb el príncep Fouad el va portar a formar part de l'associació *Sóller Sporting Club*, promoguda pel propi príncep i altres so-lleríics per fomentar la pràctica esportiva i organitzar competicions, principalment de boxa, ciclisme, esgrima, natació i bàsquet. Willy fou nomenat entrenador de l'equip de boxa i ell mateix va participar en diferents combats organitzats per l'associació. De fet, quan obrí el *Bar Cristal*, l'entitat traslladà allí la seva seu i es va instal·lar a la part posterior d'aquest local un petit gimnàs pels socis. Al seu establiment també s'hi podia jugar al billar²⁸ o a l'escac.²⁹

El local de Can Willy prest fou conegut sobretot pels seus gelats, la procedència italiana del seu propietari va introduir i popularitzar aquest tipus de refrescs a la nostra localitat. No sabem molt bé perquè, però a principis de 1941, Willy traspasà el bar a Josep Coll Orell. Malgrat això, el mes de juny, Antoni retornà a la gerència del negoci, segons sembla després d'haver estat per Itàlia. Com a novetat va introduir noves especialitats de gelats, desconegudes fins ara a Sóller. A banda del local principal, oferia servei a domicili i va muntar diverses "paradetes" mòbils a Sóller i el Port on es venien els seus gelats. Els productes que oferia eren avellana, ametlla, vainilla, xocolata, cafè, fresa, praliné, xixona, ponche d'ou, nata, tres classes de *tutti-fruti* i *cubanitos*. A banda d'això també oferien begudes,³⁰ vermuts i tapes. L'any 1942 amplià l'espai del local, adaptant el pis superior com un saló de te i per celebrar-hi festes i banquets de nocces. Fou pintat i decorat per l'artista i decorador Albert Hauf. Aquest nou espai fou batejat amb el nom de *Salón Willy*.³¹ Aquell mateix any també va agafar la gestió de l'antic *Kiosko Triannon* de la plata d'en Repic.

Cap el 1944 Willy va traspasar el quiosc de la platja i sembla que a finals d'aquell mateix any va partir a

25 Pronunciat a Sóller "villí" [víli]

26 *La Voz de Sóller* 22-02-1936

27 En aquest espai anteriorment hi havia estat instal·lat l'establiment de queviures de *La Favorita*, regentat per Lluç Garcia Coll i Catalina Bauzà Castanyer. Abans d'aquest hi havia hagut la botiga i carnisseria de Can Rei. Com anècdota, la inauguració d'aquest local fou aplaçada perquè no coincidis amb les eleccions generals d'aquell any. El local era estret tenia un gran i gruixat tasser de marbre obscur amb aigües blanques; davant aquest hi havia les taules. Al fins hi havia l'escala que portava al pis superior.

28 Hi va instal·lar una mesa de billar, esport al qual també era aficionat i del qual havia participat en diversos tornejos. *La Voz de Sóller* 22-02-1936

29 L'any 1940, quan l'entitat *Peña Ajedrecista de Sóller* va intentar reorganitzar-se, establiren també la seva seu a *Can Willy*.

30 Entre elles servia l'anomenat *Cóctel Sporting*, inventat per ell i que segons definia a la propaganda que en feia era «de agradable sabor y precio inverosímilmente económico». *La Voz de Sóller* 01-08-1936

31 Segons llegim a la crònica del setmanari «El "Salón Willy" servirá a sus clientes las especialidades propias de las salas de té y de las granjas, como son natas, cremas y demás derivados de Leche, junto con sus Chocolates y helados ya conocidos».

Itàlia per no retornar. La seva esposa, Margalida Bauzà, es va quedar amb el negoci i el va regentar fins a la seva jubilació amb l'ajuda de Joan Ferragut Oliver, natural de Consell.

3.3. El metge Sinell

Herman i Friedchen Sinell amb la seva neboda. Arxiu família Sinell

Can Sinell

Herman Sinell va néixer a Pasewalk, Alemanya, el 1862 i es va llicenciar en medicina per la Universitat de Berlin, es va doctorar el 1888. Va destacar com a logopeda, del qual en fou un destacat pioner en aquest camp. Bona part de la seva carrera la va desenvolupar a la ciutat d'Hamburg. També fou membre del Cercle Màgic d'Alemanya, una associació de mags nacional, nascuda el 1912 a Hamburg amb l'objectiu de cultivar i promoure l'art de la màgia. Sinell actuava amb el nom artístic "Soller de Mallorca".

Cap el 1927 es va jubilar i es va traslladar a Mallorca instal·lant-se a la casa que havia adquirit amb la seva esposa al Camp Llarg. El 1928 hi va realitzar importants reformes, realitzades pel mestre d'obres Joan Casanovas.³² Aquesta casa estava valorada amb 3.588 pessetes, i tenia una superfície de 59 m².³³ Va escriure llibres, entre ells una obra titulada *Los remedios naturales en Mallorca*.

Herman Sinell va morir el 1938 a Sóller, essent enterrat al cementiri protestant del Cementiri Municipal de Son Sang. La seva esposa Friedchen va seguir residint a Sóller fins a la seva mort.

Com anècdota cal dir que els seus hereus no pogueren disposar de la casa fins la unificació d'Alemanya el 1989, ja que havien quedat a la zona oriental de caire comunista i per tant no pogueren accedir a la seva herència fins a la caiguda del règim.

32 AMS. Obres particulars 1928. Sign.: 4490

33 AMS. Tributació Urbana. Registre Fiscal 1921. Sign.: 3921

3.3. El comerciant Don Pablo

Ca Don Pablo

però va arribar a Mallorca. Va lluitar a la Primera Guerra Mundial, essent condecorat per la seva actuació al front de Rússia, si bé en aquest conflicte va perdre a dos germans. L'any 1923 s'establí a Sóller de manera permanent, després de vendre el negoci familiar. Va adquirir una finca al camp Llarg (Can Dent), on hi va construir una casa, Casa Tibur –si bé prest tothom la va conèixer com Ca Don Pablo³⁴. Damunt el portal va esculpir una cita del poeta Horaci (*Ille terrarum mihi praeter omnes angulus ridet*). Segons sembla una de les raons per les quals s'establí de manera perament a la localitat i va liquidar i vendre tots els negocis familiars d'Alemanya fou la pujada al poder de Hitler.

Des de la seva arribada a la Vall, Pablo Esch es va erigir com a representant “no oficial” dels alemanys que ens visitaven. D'aquestes visites se'n feia ressò moltes vegades la premsa, i també se'l requeria per part de les autoritats quan venien persones importants com quan atracaren al Port dos cuirassats alemanys l'any 1926.³⁵

Així, don Pablo veient el potencial turístic de la localitat va treballar molt per fer propaganda de Sóller a Alemanya.

Durant la Segona Guerra Mundial va ajudar a moltes famílies solleriques a contactar amb els seus parents que es trobaven en aquell país, a través de la Creu Roja Internacional.

Amb ell també residien bona part dels seus parents (mare, germanes, cunyats, nebodes, etc.), que hi passaven llargues temporades.

Fou col·laborador del setmanari *Sóller* i de diverses publicacions d'Alemanya escrivint articles sobre la promoció del turisme.

Com a protestant també va gestionar amb l'Ajuntament les peticions dels consolats d'Anglaterra i Alemanya per construir un nou cementeri civil, perquè l'antic ja estava saturat, i que així s'hi poguessin enterrar els residents no catòlics.

Don Pablo morí a Sóller a finals de 1963.³⁶

³⁴ El nom de Ca Don Pablo va ser un suggeriment del seu jardiner, en Francesc Alcover Casasnovas que li va dir que a ell el coneixia tothom i així també coneixerien la casa. Nota aportada per Gustavo Esch i Brigitte Esch, 08-08-2019

³⁵ *Sóller* 29-05-1926 i 05-06-1926

³⁶ *Sóller* 07-12-1963 i 21-12-1963

3.4. El fotògraf Külzer

Josep Külzer va néixer a la ciutat alemanya de Essen el 1902. Sabem que abans de venir a Mallorca es trobava a Suïssa, a la vall d'Arosa. S'establí a Sóller cap el 1933 –possiblement gràcies als contactes amb els germans Guillem i Joan Alcover Coll, que tenien negoci a Alemanya- on muntà un estudi i botiga de fotografia i cinema al carrer de la República, número 12. Vivia amb la suïssa Charlotte Gertrud Schairer.

En aquests anys d'estada a la ciutat s'integrà en la vida social i cultural de la colònia estrangera, destacant-ne la seva amistat amb l'anglesa establerta a Fornalutx Margaret Kinloch Forbes, coneguda com Lady Sheppard.³⁷

A banda de fer fotografies d'estudi també s'interessà per la fotografia paisatgística i per les tasques de promoció turística de la Vall. De fet, col·laborà en diverses publicacions com el setmanari *Sóller* o la revista *Brisas*, en la qual publicà un reportatge sobre les possibilitats que a Mallorca es pogués esquiar durant l'hivern i promocionar-ho com a destinació d'aquest tipus d'esport i muntar a Sóller un Club Alpí.³⁸ També va col·laborar en diversos llibres aportant les seves fotografies, com el publicat per Lady Sheppard *A Cottage in Mallorca*.

També era aficionat a la música i havia fet de director d'orquestra. Sembla que ensenyà a un grup d'interessats sollerics a escoltar òpera.

Als anys quaranta retornà a Alemanya. L'any 1959 retornà a Mallorca amb la seva família –esposa i fill- per passar una temporada a l'illa. En aquesta estada aprofità per visitar novament la Vall i fou entrevistat pel setmanari local. Aprofità l'avinentsa per reivindicar el seu interès personal a donar a conèixer Mallorca i Sóller, sobretot entre els alemanys. Creia que la difusió turística que es feia no era suficient i proposava diverses pautes i consells per atreure als turistes alemanys.³⁹

Segurament aquestes inquietuds més els seus coneixements fotogràfics i cinematogràfics varen fer que la delegació local del *Fomento de Turismo* contactàs amb ell l'any 1960 per encarregar-li la filmació d'una pel·

Josep Külzer

³⁷ Margaret Kinloch Forbes (1880-1963), fou vídua aristocràtica –el seu difunt marit havia estat ambaixador d'Anglaterra a la Índia- qui a principis de la dècada de 1920 va recórrer tot l'arxipèlag balear a la recerca d'una casa per instal·lar-se. Finalment la va trobar a Fornalutx, on cap el 1925 passà a residir-hi de manera de manera fixa Lady Sheppard –com era coneguda a la Vall- es va integrar en la vida local, participant dels actes i festes que es feien. També, com altres estrangers adinerats, practicà la caritat; per exemple a mitjans de 1932 va fer un donatiu al President de la Diputació, Sr. Julià, de 512 pts. Per l'adquisició d'un aparell de raigs X per l'Hospital Provincial. L'esclat de la Guerra Civil espanyola la va obligar a abandonar l'illa. Durant la Segona Guerra Mundial Lady Sheppard va romandre a Anglaterra, però tan aviat com es va acabar el conflicte va tornar a Mallorca. Dona erudita i dinàmica, fou autora de dos llibres de viatges sobre Mallorca, un de Txecoslovàquia (1938) i un altre de Suècia (1956). En “A Cottage in Majorca”, del 1936, explica el seu recorregut per Menorca i les Pitiüses, quan encara no havia decidit establir-se a Mallorca.

³⁸ De fet, juntament amb altres alemanys residents a Sóller com Albert Hauf i diversos joves sollerics, anaren el febrer de 1935 al Puig Major, a la pendent del Pla de n'Arbona per esquiar-hi. Comanaren a un fuster local l'elaboració dels esquís i altres estris per fer aquest esport. Aquell dia donaren unes primerenques classes d'esquí a la Vinya de Monnàber i fins i tot en feren un reportatge. *La Voz de Sóller* 02-02-1935

³⁹ *Sóller* 09-05-1959

lícula documental destinada a fer promoció turística de Sóller. La filmació va estar més o manco enllestida a principis de 1961 i es presentà a diversos llocs d'Alemanya –on tingué bastant èxit⁴⁰ i al Casal de Cultura.

Külzer i la seva família –la seva esposa Charlotte i els seus fills Rainer, Ruth, Brigitte, Herbert-Sue i Peter- s'establiren a Sóller a principis de la dècada de 1960, passant a residir a la barriada de Ses Argiles. Ell participà en altres empreses com el muntar un negoci d'exposició i venda d'artesanía (OLIMA S.A.) al creuer entre la carretera de Lluc, el Port i el Monument als herois de 1561.⁴¹ També muntà un bar “La Paloma Blanca” al mateix establiment.⁴²

Morí a Sóller el 19 de desembre de 1973.

3.5. Els pintors alemanys

A principis de 1934 arribaren a Sóller pintors de cases d'origen alemany; eren els germans Albert i Richard Hauf⁴³ de Leopoldshafen, al costat del riu Rhin, frontera amb França.

Amb motiu de la inestabilitat política i econòmica que passava Alemanya durant la República de Weimar, acabada la I Guerra Mundial, Albert i Richard, passaren a França on trobaren feina a l'empresa “La peinture Naval” de Le Havre; amb el títol “pintor decorador de l'escola professional es dedicaven a la decoració dels interiors de grans transatlàntics.⁴⁴ Els germans Hauf conegueren l'existència de Sóller a través de la família Tambora, emigrants sollerics i propietaris del restaurant on dinaven diàriament. Decidits a venir cap a Mallorca, la família Tambora els va avalar a l'hora de registrar-se com a estrangers i fins i tot deixaren que al mostrador de “Can Xim Tambora” del carrer de Sa Lluna hi exposessin les seves mostres de pintura.

Arribaren l'any 1934, juntament amb dos companys més, Gustavo Schneider i Adam Artman i s'instal·laren a la pensió *Comercio*⁴⁵ i foren contractats pels comerciant Pablo Mora Bauzá que va establir un nou negoci (*Pablo Mora y Cía.*) dedicat a taller de pintura per automòbils, habitacions, etc.⁴⁶ Els “pintors alemanys” –així els anomenaven popularment-, obtingueren renom i començaren a assumir molta feina, sobretot per l'aplicació de noves tècniques i estil, diferents dels qui tradicionalment es feien aquí: treballaven una tècnica basada amb motllos (“tampantojos”) diferent a l'estucat que es practicava a Sóller. Ja des d'un primer moment, els quatre fundaren una petita empresa: “Pintura Mural” al C/ General Mola 57 i prest es feren veure a la sortida de missa on manobres, pintors, ferres i fusters es veien amb els contractistes per negociar feines.

Tal fou la força que agafaren que els altres pintors sollerics demanaren audiència al batle Miquel Colom –*Pellicer*- perquè els fes fora del poble per la forta competència que els feien. Aquest no va cedir a les pressions i les coses no anaren més enllà.

Les primeres cases que decoraren foren les dels sollerics francesos que es construïen cases als nous vials que s'obrien, sobre tot a l'Avinguda d'Astúries,⁴⁷ però també a la Gran Via, la Plaça d'Amèrica i a

40 *Sóller* 08-04-1961 i 15-04-1961

41 On actualment hi ha el Restaurant *Monumento*

42 *Sóller* 15-07-1967

43 Eren orfes: el seu pare morí prop de París a la I Guerra, i la seva mare fou víctima de la grip del 1918.

44 Treballaren els luxosos interiors dels transatlàntics *SS Normandie*, i *SS Île de France* que destacaren, entre altres motius, per estar decorats amb les tendències més modernes de l'època: l'art déco.

45 A l'actual plaça d'Espanya, a l'edifici de l'entitat bancària de La Caixa.

46 *Sóller* 07-04-1934.

47 «*Hemos tenido la ocasión de visitar una casa recién terminada frente al campo de fútbol, propiedad de Joan Llaneras Bonet, que ha sido pintada y decorada por los llamados "Pintores alemanes", de cuya venida a esta ciudad nos ocupamos meses atrás y que en el espacio de tiempo que llevan en esta ciudad han pintado y decorado ya alrededor de una docena de casas por los modernos*

Can Bordils (Can Peça).

Richard Hauf l'any 1938, que va jugar amb el C.F. Sóller, retornà a Alemanya per motius de salut i dels altres companys pintors (Adam i Gustavo) des de la II Guerra no se'n va saber res més. Albert Hauf continuà la seva carrera a Sóller, ciutat a la que va arrelar ja que l'any 1936 es casà, per l'església catòlica, amb la sollerica Josefina Valls i Pomar.⁴⁸

Albert Hauf als 32 anys va haver d'incorporar-se a l'exercit alemany, després de la sol·licitud de no fer-ho degut a la seva recent paternitat i el seu matrimoni amb una espanyola.

Albert Hauf i la seva esposa Josefina Valls, amb els seus fills Albert i Guillem.

El matrimoni Hauf, el gener de 1938 tingué el seu primer fill, Albert Guillem i el març de 1943 nasqué el seu segon, Guillem, que és qui continuà amb l'empresa del seu pare.

La dissort fou que el novembre de 1942 i malgrat la sol·licitud de pròrrogues per feines i propera paternitat, Albert fou obligat a fer el servei militar i incorporar-se a l'exercit alemany. Va obtenir un permís per visitar Espanya l'any 1943 però un bombardeig aliat destruí gran part de Berlín i fou cridat a files immediatament. Després de dos anys d'instrucció es va incorporar a l'artilleria del reorganitzat Sisè exercit (després de la desfeta d'Estalíngrad)⁴⁹ amb destí al Sud de Rússia (Crimea), i dins la seva bateria treballà de calculador amb els canons. El feren presoner a la zona de Romania i des d'on l'enviaren a Rússia fins que el repatriaren a Alemanya. Durant el presidi la Creu Roja el localitzà fins un any i mig més tard la família no va saber d'ell fins que un ex-presoner envià una frase escrita pel mateix Albert que deia on era i que es trobava be. Repatriat a Alemanya Occidental va viure amb un familiar un any, fins que els aliats li donaren el dret de sortida cap a Espanya, on arribà al moll de Palma, via Barcelona l'any 1949.

L'empresa de pintures Hauf continuà amb l'empresa conjuntament amb el pintor solleric Toni Gelabert.⁵⁰ El segon fill de la família Hauf, Guillem, continuà amb l'empresa de pintures fins fa pocs anys i podem dir que, després de tres generacions, el llinatge Hauf se'ns ha fet familiarment solleric.

3.6. Els “negritos” de Biniaraix

L'estiu de l'any 1934 vengueren a residir una temporada a Biniaraix (a una casa propietat de Maria Marquès Coll, viuda de B. Frontera), la nora i tres nets del conegut com “l'emperador del cacau” de Fernando

procedimientos que emplean (...). El zaguan y comedor han sido pintados por el procedimiento Stuk (pintura plástica) estilo cubista, con molduras, esculturas y zócalos hechos a mano». Sóller 24-11-1934. Una altre de les cases on van intervenir fou casa propietat d'Antònia Mª Arbona i Matín Arbona, construïda el 1935.

48 Visqueren a la casa de Ca S'arena que encara s'anomena *Villa Germania*.

49 El 6. *Armee* és el 6è exercit alemany que participà en la II Guerra i és conegut per haver estat encerclat i destruït en la batalla de Stalíngrad.

50 Abans havia treballat amb el seu germà, Alejandro Gelabert que emigrà a Brasil. L'any 1960 s'anuncia l'empresa *HG Decoración Mural, pinturas antiguas, modernas y empapelados*. Casa fundada en 1934. Para encargos: HAUF: C/ Batach 1; GELABERT: C/ Jose Antonio 62 (C/ de Sa mar). *Sóller. Bodas de Diamante 1885-1960*.

Poo Maximiliano Jones.⁵¹ S'ha de dir que realment aquests no eren estrangers ja que tenien la nacionalitat espanyola perquè l'illa de Fernando Poo formava part de la colònia de Guinea.

La senyora Jones de Collins i els seus fills Edmundo, Trinidad i Juanita es feren molt populars al llogaret malgrat el poc temps que estaren a la localitat. Segurament el color de la seva pell va influir molt, de fet eren coneguts com “els negrits de Biniaraix”. Així mateix la seva participació en la vida social de Sóller i la seva afició d'anar diàriament a la platja d'en Repic devora el *Kiosco Triannon* –tant per banyar-se com per participar en els balls i festes que allà s'organitzaven- també els va fer tenir molts coneguts.⁵²

A finals d'estiu partiren cap a Madrid on ingressaren al Col·legi Anglès de la localitat.

3.7. La poetessa anglesa

El matrimoni format per l'escriptora i compositora Bessie D. Beckett i el brigadier general William T.C. Beckett va establir-se a Sóller cap el 1929, llogant una casa a Biniaraix, al carrer de la Trinitat, núm. 5. Ell, que estava en la reserva, havia lluitat en el decurs de la Primera Guerra Mundial a les trinxeres de França, i després, jubilat, es dedicava a la pintura. Ella, Bessie, escrivia articles i componia poemes. En aquests textos, la poetessa es feia ressò de l'augment dels visitants i de les conseqüències que, sense control, això podia tenir. Escrivia: «*Oh, petita illa! Inserida en els mars de l'estiu/ que saps donar la benvinguda a totes les ànimes/ i un tendre esplai en els teus ports tranquils./ No et deixis guanyar pels ho mes maquinals arribats de fora/ i conserva l'orgull de la teva calma...*».

Sembla que s'integraren força bé i gaudiren dels paisatges⁵³ i tradicions de la Vall i de tot Mallorca. Aquestes vivències les va publicar a la seva obra *Memories of Mallorca* (1947). En aquesta, a banda de paisatges, parla de festes com Nadal, Carnestoltes, Setmana Santa, el mercat d'Inca, unes noces, la Fira i el Firó de Sóller; també entra en aspectes més interns de la vida social mallorquina però la llengua i altres barreres la deixen només en una posició superficial. Són testimonis de la proclamació de la República⁵⁴ i volia entendre la vida de les monges, dels botiguers, dels escolars, etc.; també copia algunes partitures musicals del folklore local, com la “mateixa” o cançons infantils com el “vou-veri-vou”.⁵⁵

51 Maximiliano Cipriano Jones (1870-1944) fou un destacat “fernandino” de la colònia espanyola de Fernando Poo. Possedia un gran nombre de terres dedicades principalment al cultiu del cacau. Per aquest motiu se'l coneixia com “l'emperador del cacau”. Va participar activament en la vida social i econòmica de la colònia, arribant a ser-ne un membre molt destacat.

52 *Sóller* 20-06-1936

53 Com anècdota d'una de les seves excursions i que va quedar recollida en el seu llibre: anant per una de les muntanyes de la Vall foren aturats per una parella de la Guàrdia Civil. Sembla que anaven vestits de manera informal i còmoda però als guàrdies els va semblar que eren vagabunds. Malgrat les explicacions donades pels Beckett foren retinguts fins que el cònsol britànic de Palma va respondre per ells.

54 Ella i el seu marit visqueren aquest esdeveniment històric ens deixaren el seu testimoni o més bé de com reaccionà la seva criada davant aquest esdeveniment històric «*”Bon dia senyora” diu amb una veu que quasi no pot controlar i, sense esperar, continua: “¡Revolución! ¡Revolución! Avui és un gran dia per Espanya! I per Mallorca! ¡Revolución!” repeteix onejant la mà sobre el seu cap “Heu sentit els canons avui al matí?” Ahir hi va haver una revolució a la península i a Barcelona i avui s'ha declarat la República. És un gran dia i hem d'estar tots ben contents” (...)* Mirau, Senyora –i en això es deixa caure en una butaca, una cosa que no s'hagués atrevit ni a somiar durant tot el els anys que ha estat al nostre servei- Mirau com treballa Pepe, durament plogui o faci sol. No ho haurà de fermai més. Ens han promès que els “trabajadores” no hauran de fer tanta feina, que els sous seran igualats. El meu Pepe guanyarà el mateix que l'Obispo- rebel». BECKETT, Bessie D.: *Memories of Mallorca*, London, Thomas Nelson and Sons Ltd., 1947 Traducció feta al llibre HERRANZ HAMMER Albert / ROQUE COMPANYY, Joana Maria: *La Segona República a Mallorca: el temps, els fets i els protagonistes*, Palma, Mallorca, Miquel Font Editor, 2006 pàg. 52.

55 FERRÀ I MARTORELL, Miquel: *Bessie Beckett (1929)*, a *DBalears* 05-04-2007

4. Conseqüències i influència de la colònia estrangera a Sóller

És difícil fer una valoració global de l'herència que deixaren els estrangers que residirien a la localitat durant aquesta època, sobretot perquè els conflictes que sacsejaren tant l'Estat espanyol com la resta del món entre 1936 i 1945 provocaren un canvi molt gran del model anterior i s'esborrà en bona part la vida social i cultural de l'etapa republicana. Així i tot podem entreveure algunes conseqüències:

- Algunes de les figures mes prominents d'aquest període quedaren inserides en la memòria col·lectiva de la localitat fins pràcticament finals del segle XX, sobretot les figures de Pablo Esch-Hoerle (don Pablo), el príncep Salah El-Din-Fouad o el pintor Albert Hauf.
- També quedaren petjades en forma de topònims o denominació d'algunes cases o locals: Ca Don Pablo, Can Sinell, Cas Príncep, Can Willy, etc.
- La presència d'aquesta colònia d'estrangers també va fer preparar en certa manera a la societat sollerica de la convivència amb ella, de manera que quan als anys cinquanta es va reprendre el flux d'estrangers el xoc cultural no fou tan gran.

5. Relació d'estrangers residents a Sóller entre 1929 i 1936⁵⁶

ALEMANYA

Akers, Sibylle (nascuda Von Kasel). (1905-2000).

Auer, Martha (nascuda Patze).

Auer, Otto. DA: Bietingen (Alemanya) / DR: 1934 / T: Francesc Pons Oliver i Gaspar Castañer Bisbal

Behlau, Leo. DA: Amélie-les-Bains (França) / DA: 1934 / T: Ramon Frontera Estades i Jaume Garau Serra

Bösser, Charlotte.

Bösser, Hermann: DA: Alemanya / T: Francesc Pons Oliver i Gaspar Castañer Bisbal

Coenegracht, AD. excomandant de cavalleria / D: Biniaraix, any 1929

Dickmann, Karl. DA: França / DR: 1933 / T: Ramon Frontera Estades i Jaume Garau Serra

Engelke, August Hans Gustav. DA: Suècia / DR: 1934 / AD: L'any 1934 fou detingut per haver estafat al fotògraf J. Külzer 71 ptes. per la venta d'unes fotografies d'aquest⁵⁷ / T: Alexandre Pomar i Bartomeu Arbona.

Eisenmamm, Elizabeth.

Eisenmann, Ingelhard Wilhelm. DA: Paris (França) / DR: 1934 / T: Pau Seguí Alemany i Francesc Mateu Llompart

Esch, Pablo Adolf Hoerle. DA: Duisburg (Alemanya) / DR: 1933 / P: propietari i promotor turístic / N: 1885, Duisburg / D: Casa Tibur (Ca don Pablo) / AD: Feia 10 anys que residia a Sóller / Solter / T: Wenceslao Gerico Sacarés i Julio Lozano Albadalejo

56 Llegendes: DA: domicili anterior / DT: Data registre / T: Testimonis / P: Profissió / D: Domicili a Mallorca / AD: Altres dades / N: Data naixement i lloc

57 *Sóller* 17-02-1934

Esch, Frieda. DA: Bielefeld (Alemanya) / DR: 1933 / N: 1882, Duisburg / AD: Germana de d. Pablo.

Esch, Eric. DA: Honnef (Alemanya) / DR: 1933.

Irene Von Beckrath. DA: Honnef (Alemanya) / DR: 1933.

Esch (Vda. de), Maria Hoerle. DA: Duisburg (Alemanya) / DR: 1933

Esch, Sibille. DA: Honnef (Alemanya) / DR: 1933 / AD: Neboda de Pablo Esch.

Esch, Susanne. DA: Krefeld (Alemanya) / DR: 1933

Frefler (?), Ferdinand. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / N: 1869 / P: Mariner / AD: Era de nacionalitat alemanya / Estava com a refugiat / Casat amb Marie Siefbre (anglesa) / Feia 8 anys que residia a Sóller / T: Josep Estades Ripoll i Antònia Maria Pizà Bisbal

Frölich, Gustaw. DR: 1934 / P: actor / AD: Fou un del actors més destacats de la seva època. Fou protagonista de Metropolis de Fritz Lang. Va estar una breu temporada a Sóller amb la seva mare, a la pensió de Es Garrigó.

Griebeling, Julius. DA: Frankfurt (Alemanya) / DR: 1934T: Pere Simó Ferrer i Francesc Forteza Forteza

Graft, Otto. DA: Freudenstadt (Alemanya) / DR: 1934 / T: Pere Simó Ferrer i Francesc Forteza Forteza

Hauf, Albert. DA: Le Havre (França) / P. D: 1934 / T: Pau Mora Bauzà i Josep Mora Borràs

Hauf, Richard. DR: 1935 / P: pintor i decorador / AD: Retornà a Alemanya.

Hoster, Agnes. DA: Robleng (Alemanya) / DR: 1934 / T: Pau Seguí Alemany i Francesc Mateu Llompart

Käyser, Franz. DA: Munchen (Alemanya) / DR: 1934 / T: Pere Simó Ferrer i Francesc Forteza Forteza

Klaucke, Fritz Ernst. DR: 1929-1934 / P: Pintor i retratista / AD: Va venir a Sóller el 1929 i va estar-hi fins el 1934, vivint dels dibuixos i retrats a plumilla que feia. Era invàlid. Retornà a Alemanya davant l'esclat de la guerra. Retornà a la Vall, establint-se a Fornalutx el 1958. Estava casat.

Kramer. DA: Bottrop (Rurh Westfàlia) / P: metge / D: Port de Sóller / DR: 1931

Kreuzhaage. P: pintor / D: Port de Sóller / DR: 1931

Külzer, Josef. DA: Suïssa, Arosa / DR: 1934 / P: fotògraf; tenia l'estudi al C/ República, núm. 12 / T: Guillem Alcover Coll i Joan Alcover Coll

Laugemann (Reverend). DA: Duisburg / P: rector / D: Port de Sóller / DR: 1931

Lautenschlager, Marget DA: Stuttgart / P: Artista / DR: 1929

Mertzky, Franz (pare). DA: Alemanya, Leipzig / DR: 1934 / T: Bartomeu Colom Magraner i Antoni Marcé Juan

Mertzky, Agnes

Mertzky, Franz

Meyrer, Jakob. DA: Wiesbaden (Alemanya) / DR: 1934 / P: Propietari de la Pensió Sonnenhof / D: Camí d'Es Garrigó, 50, Sóller / T: Pere Simó Ferrer i Francesc Forteza Forteza

Meyer, Charlotte. DA: Magdeburg (Alemanya) / DR: 1934 / T: Bartomeu Colom Magraner i Antoni Marcé Juan

Riebe, Martha. DA: Dusseldorf (Alemanya) / DR: 1934 / T: Pau Seguí Alemany i Francesc Mateu Llompart

Riedel, Konrad. DR: 1933 / N: Breslau (Alemanya) / P: comerciant / N: Breslau (Alemanya) / AD: Morí l'any 1933 a Hamburg on s'hi havia traslladat de vacances

Riedel, Ethel. N: Londres (Regne Unit) / AD: Casada amb Konrad Riedel. El matrimoni Riedel residiren a Sóller entre 1932 i 1933, a Sa Cometa / Es Garrigó, Sóller.

Riefen, Anna Maria Emilie. DA: Neumüster (Alemanya) / DR: 1934 / T: Miquel Frontera Trias i

Bartomeu Arbona Colom

Schaefer, Senta. DA: Bagnes Sur Mer (França) / DR: 1934 / T: Catalina Valladolid i Josep Forteza Rey

Schilling Schoenhëit, Cunio Enrique. DA: Sonneberg (Turingia, Alemanya) / P: Metge, industrial; propietari de Fotograbados Mallorca, Palma / DR: 1936-1946 / N: 1890 / D: Can Civella, a la carretera de Fornalutx, Sóller / AD: Estava casat amb Margarita Zang i tenia una filla i un fill que va morir durant la II GM. Morí el 1947 als 57 anys.⁵⁸

Schilling, Carlos. DR: 1940- 1942 / N: 1923 / AD: L'any 1942 (tenia uns 18 o 19 anys) va partir obligat per incorporar-se a l'exèrcit alemany, a infanteria de marina. Va morir al Mar del Nord durant la guerra. Fill de l'anterior.

Schilling, Ingeborg. AD: A Sóller se la coneixia com a Inga. Es va casar amb un metge alemany afincat a Palma, el Dr. D. Bernardo Krebs i varen tenir 3 filles. Filla de l'anterior.

Schneider, Gustavo. P: Pintor / AD: vengué de França amb els germans Hauf.

Schönfelder, Elfriede. D: Le Kram (Túnez) / DR: 1933 / AD. Casada amb Paul.

Schönfelder, Ilse, (Rosario del Redentor O.C.D.) N: 1923 / AD: Va venir a Sóller amb els seus pares l'any 1931. Es va fer monja carmelita després d'haver-se convertit al catolicisme. Va escriure un llibre amb les seves memòries.⁵⁹

Schönfelder, Paul. DA: Le Kram (Túnez) / DR: 1933 / AD: Originari de Alemanya, abans de residir a Sóller, havia estat a Tunísia, a Namíbia (Windhuch-Karibí), Nova York i Àustria. Es traslladà amb la família a Sóller l'any 1931 i llogaren una casa a prop de Ses Marjades (Can Terès) on pogué residir fins l'any 1937 quan el regim nazi comunicà que no pagaria pensions als alemanys residents a l'estranger. Era ex secretari de correus; tenia una paràlisi facial i fractures al crani d'un accident a Namíbia. Tenia una filla que es va convertir al catolicisme sense el seu consentiment / T: Jaime Bestard Cánaves i Joan Oliver Oliver.

Seid, Richard Michael. DA: Munchen (Alemanya) / DR: 1934 / T: Joan Font Bibiloni i Francesc Forteza Forteza

Smend, Berta. AD: Alotjada a casa Tibur / DR: 1931

Siebert, Fridel. DR: 1934 / D: Camp de Sa Mar, Sóller / N: 1893, Dormund / AD: Casada amb Bartomeu Garau Serra. Feia 6 anys que vivia a Sóller.

Sinell, Hermann. P: Metge / DR: 1934 / N: 1842.

Sinell, Friedchen (nascuda Mohr). DR: 1934 / N: 1841 / DA: Hamburg (Alemanya) / D: Camp Llarg (Can Sinell), Sóller AD: Casats. Feia 6 anys que residien a Sóller. T: Gabriel Huguet Manresa i Bartomeu Garau Serra

Steen, Gertrude. DR: 1936 / AD: L'any 1936 fou elegida Miss Carnaval al concurs de "El Cairo".

Taegert, Carlos. AD: Fill de l'almirall alemany Sr. Taegert. Alotjat a casa Tibur / DR: 1931

Ulsamer Brand, Friedrich. DR: 1934 / N: 1860, Distelhaux (Alemanya) / P: Comerciant / D: C/ de sa Lluna 134, Sóller. AD: La família Ulsamer tenia el domicili al C/ de la Lluna, 134, Sóller. Residien a Espanya feia 7 anys / T: Josep Ripoll Arbona i Antoni Colom Frontera

Julia Puiggarí (de Ulsamer). DR: 1934 / N: 1868, Barcelona / P: pintora, encara que a les fonts indiqui com a professió, indeterminada / AD: L'any 1931 va fer una exposició al Saló de antiguitats de Margarita Mateu, de Palma. Pintava bodegons, composicions florals i retrats; també ensenyava a pintar.

⁵⁸ Informació aportada per Guillem Hauf

⁵⁹ REDENTOR, Rosario del (Ilse Schönfelder): *De Alemania al Carmelo de Zarauz, pasando por el infierno de la guerra*, Burgos, Editorial Monte Carmelo, 2001.

Ulsamer, Fritz Wilhelm. N: 1901, Barcelona / P: arquitecte tècnic, escriptor, traductor i periodista. AD: Fadrí. Feia anys que residia Espanya, i cinc mesos a Sóller. Fill de Friedrich i Julia. Durant la guerra civil lluità a favor del bàndol nacional i s'allistà voluntari per anar amb la División Azul. Va publicar diversos llibres sobre teoria de la construcció als anys 50 i 60. Morí l'any 1975.

Ulsamer, Antònia (Toni). DR: 1934 / N: 1902, Barcelona / AD: Filla de Friedrich i Julia. / Retornà a Sóller en diverses ocasions.

Ulsamer, Francisco. Fill de Friedrich i Julia / P: estudiant / DR: 1934.

Von Braun, Carl Rudolf Baltazar. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / N: 1882, Suecia / P: Rentista / AD: Casat amb Nora (o Rosa) Von Braun (anglesa) / Feia 3 anys que residia a Sóller / T: Francesc Jofre de Villegas i Vicente Sastre Colom

Wæller, Anna. DA: Wiesbaden (Alemanya) / DR: 1934 / T: Pere Simó Ferrer i Francesc Forteza Forteza

Werthwein, Grete. DR: 1934 / N: 1907, Barmen / AD: Casada amb Francisco Huguet Manera. Tenien una filla, Margarita. El 1934 feia 6 mesos que vivien a Sóller

Westphal, Eva. DA: Paris (França) / DR: 1934 / T: Pau Seguí Alemany i Francesc Mateu Llompart

ÀUSTRIA

Hirschofer, Franz. DA: Suïssa.

Hirschhofer, Ghermann. DA: Ginebra (Suïssa). DR: 1934. P: Ebanista, Fuster. T: Guillem Pui-grós Mas i Miquel Colom Rullan

BÈLGICA

Bafort, Raymunda. N: 1913, Bèlgica / AD: Casada amb Martí Colom Ferrer

GUINEA ⁶⁰ (FERNANDO POO)

Collins Jones, Edmundo. DR: 1934 / D: Biniaraix

Collins Jones, Juanita. DR: 1934 / D: Biniaraix

Collins Jones, Trinidad. DR: 1934 / D: Biniaraix

Jones, John George Martin. DA: Bristol (Regne Unit) / DR: 1934

Jones, Lucrecia (de Collins). DR: 1934 / D: Biniaraix.

CUBA

Soler Darder, Armando. DR: 1934 / P: Empleat / N: 1893, Matanzas / AD: Casat amb Mercedes Salas, tenia un fill.

Edmundo Soler Salas. DR: 1934 / P: Estudiant / N: 1921, Tarragona / AD: Fill de Mercedes i Armando.

Mercedes Salas. DR: 1934 / N: 1895, Vich / AD: Casada amb Armando Soler, tenia un fill / AD: La família Soler Darder feia 3 anys que vivia a Sóller al C/Jaume Torrens, 11.

DINAMARCA

Ketelsen, Christian Otto. DA: Kobenhaum (Alemanya) / D: 1934.

Ketelsen, Ruth Karen Hermine. Da: Kobenhaum (Alemanya) / DR: 1934. T: Amador Canals Pons i Josep Canals Rullan.

EGIPTE

El-Din Fouad, Dalah. DA: El Cairo (Egipte) / DR: 1933 / T: Bernat Castañer Alcover i Josep Serra Pastor 1933.⁶¹

FRANÇA

Bauzá, Barbara (vda. de Mayol). DA : Deux Serves (França) / DR: 1934 / T: Bonaventura Mayol Coll i David March Rullan.

Barbaroux Frabue, Maria. DR: 1934 / N: 1871, Marsella / AD: Casada amb Josep Morell Mayol. Feia 31 anys que residia a Sóller.

Bernanos, George⁶². DR: 1934. N: 1888, París / P: Escriptor i periodista / D: Villa Mar y roca, Port de Sóller / AD: S'establí a Sóller amb la seva dona, Jeanne Talberc d'Arc i els seus fills. Morí l'any 1948. Casat amb Jeanne l'any 1917.

Bernanos, Jeanne,

Bernanos, Chantal. N: 1918

Bernanos, Yves. N: 1919

Bernanos, Claude. N: 1921

Bernanos, Michel. N: 1923

Bernanos, Dominique. N: 1929

Bernanos, Jean-Loup. N: 1933

Charton Nicolas, Marcela. N: 1914 / AD: Casada amb Jaume Scarxell Muntaner, tenien 2 fills

Delaune Ernestina, Elena. N: 1893, Rouan (França) / AD: Casada amb Llorenç Vives Magraner

Delteil, Alice. DR: 1934 / N: 1896, Burdeaux / AD: Casada amb Guillem Bernat Ozonas, comerciant. Tenien 3 fills. Feia 9 anys que residia Sóller.

Despujols, Pierre. DA: Alexandria (Egipte) / DR: 1933 / T: Bernardino Celià Pons i Ramon Frontera Estates

Flaver, Marta. DR: 1934. N: 1888, (França) / AD : Casada amb Bartomeu Magraner Borràs. Feia 5 anys que residia a Sóller

⁶¹ Per més informació veure QUETGLAS CIFRE, Antoni / PÉREZ PASTOR, Me Ignasi / BAUZÀ, Isabel: “Salah El-Din Fouad. El príncep d'Egipte i la princesa Codonya”, a *XIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2019

⁶² D'ideologia catòlica i conservadora fou membre de la *Action française*. Va lluitar a la Primera Guerra Mundial com a voluntari, resultant ferit diverses vegades. Després de la guerra, va fer feina a una companyia d'assegurances, però l'èxit de la seva primera novel·la (*Sous le soleil de Satan*, 1926) el va decidir a dedicar-se per complet a la literatura. El 8 d'octubre de 1934 Bernanos va arribar a Sóller amb la seva família, fugint de la mala situació econòmica que allà vivia, i cercant un lloc on la vida no fos tan cara com a França. Sembla que s'instal·laren al Port, a la platja d'En Repic, a una casa anomenada “Villa Mar-i-Roca”. Sembla que es queixava que el lloguer era força elevat (130 pessetes mensuals), tenint en compte els preus de la Mallorca del moment, però més barat que a França. A començament de novembre de 1934 Bernanos es traslladà a la barriada del Terreno a Palma. L'estada a Sóller no fou molt fructífera, però no és d'estranyar davant el poc temps que està a la Vall. Així i tot va començar a escriure una novel·la policíaca (*Un Crime*, 1934). Va tenir certa relació amb el poeta Guillem Colom. Va abandonar Mallorca a finals de març de 1937, publicant poc temps després una obra *Les Grands Cimetières sous la lune* (1938), en que criticava de manera ferotge la repressió que s'estava donant per part dels falangistes i expressava la seva decepció per l'actuació i comportament de la drete catòlica mallorquina davant aquests fets, que ell havia viscut de primera mà i de la qual en va participar el seu fill Yves, com a membre dels *Dragones de la Muerte* del militar feixista italià Arconovaldo Bonacorsi –conegut com el Comte Rossi–.

⁶⁰ Eren de nacionalitat espanyola, en aquell moment l'actual república de Guinea Equatorial era una colònia espanyola. L'illa de Bioko, d'on era aquesta família era denominada en els anys de la colònia com a Fernando Poo, nom del seu “descobridor” espanyol.

Floscher, Frieda (nascuda Hieber) / DA: Guinea (França) / DR: 1934 / T: Maria Castañer i Josep Forteza Forteza

Froidevaux, Paul. DR: 1934 / N: Metz / P: Pintor / AD: Va venir a passar una temporada a Sóller. Sols tenia 15 anys quan va venir a Sóller però ja havia realitzat unes 7 exposicions. Va exposar a la societat La Unión.

Guiar, Maria Sidonia. DR: 1934 / DN: 1881, Toulon (França) / AD: Casada amb Cayetano Pomar Aguiló. Feia 19 anys que residia a Sóller

Guiraud, Anna. DA: Toulouse (França) / DR: 1934.

Guiraud, Paul. DR: 1934 / T: Joan Serra Bisbal i Jaume Serra Bisbal

Gouinon, Margaret. DR: 1934 / N: 1889, Laudernan (França) / AD: Feia 47 anys que residia a Sóller. Viuda de Canals, mare de Maria i Damià Canals Pougin

Iscoubet Carvay, Mª Angela. N: 1913 / AD: El 1935 residia a carrer de la Victòria, 8

Isher, Alice. N: 1908, França / AD: Casada amb Domingo Rullan Bauzà, amb 1 fill. Residien al carrer de Pi i Maragall.

Kainclaus Kilon, Alina. N: 1889, Lille (França) / El 1932 residia al carrer de la Igualtat, el 1934 a Can Quenc / Casada amb Joan Roca Cañellas, amb 4 fills

Mare Depé, Marie Madeleine. DR: 1934 / N: França / T: Damià Vicens Mayol i Francisca Vicens Mayol

Metayer, Francisca. DA: París, (França) / DR: 1934 / N: 1916, París / AD: Casada amb Juan Paredell de Cardellach, director de cine. Feia 4 mesos que residien a Sóller.

Peron Rouser, Germaine. N: 1896 / Casada amb Francesc Sastre Cuart

Pougin Celarion, Margarita (vda de Canals). DR: 1934 / N: 1863, Brussel·les (Bèlgica)

Raymond Estelrich, Juan Jorge. DR: 1934 / N: 1872, Palma / P: Sastre / AD: Casat amb Catalina Coll Roses. Tenien un fill

Renaudel, Pierre Narcise. N: 1871 (Morgny-la-Pommeraye, França) / DR: 1935 / P: polític francès, havia estat diputat i president del grup parlamentari del partit socialista de França / D: Casat amb Berte Renaudel. S'establiren a Sóller el desembre de 1934 per prescripció del metge. Primer estaren a l'hotel Ferrocarril i posteriorment llogaren una casa a Can Sivella, a la carretera de Fornalutx. De tot d'una establí contacte amb diversos polítics i ciutadans sollerics d'ideologia socialista, com el regidor Pere Rullan. Morí a Sóller l'1 d'abril de 1935 i el seu cos fou trasllat a França.⁶³

Renaudel, Berte. Esposa de Pierre Renaudel

Riviere Basin, Alfonsina. N: 1877 Alés (França) / Casada amb Bonaventura Darder Rullan, amb un fill.

Ruard, Camille Joseph. DA: Toulon (França) / DR: 1934 / T: Joan Ferrer Fullana i Joan Mayol Puig

Segond-Weber, Pierre. DR: 1934 / N 1888, París / P: Pintor orientalista / AD: Es va establir a Sóller per recuperar-se d'una malaltia. Va exposar a la societat La Unión.

Trépiér, Julia. DR: 1934 / N: 1889, Laudern (França) / AD: Casada amb Miquel Ignaci Cifre. Feia 7 anys que residia a Sóller

Vallas, Alexandre. DA: Le Havre (França) / DR: 1934 / T: Llorenç Riera Mas i Ramon Frontera Estades

IRLANDA

Atoch (també escrit Atock), **Florence B.** DA: Galway (Irlanda) / DR: 1934 / N: 1871 / D: Carrer

de l'Alqueria del Comte, 177 / AD: Fadrina. Feia 4 anys que residia a Sóller. T: Antoni Colom Casasnovas i Jaume Antoni Mayol Busquets

Cousidine, Matilde Mary Angela. DA: Derk (Irlanda) / DR: 1934 / T: Josep Frontera Ferrà i Jaume Aguiló

Coyle, Hugh. DA: Dublin (Irlanda) / DR: 1934 / T: Vicens Sastre Colom i Francesc Pons Tomàs.

MacGarvey, Mary Ellen. DA: Dublin (Irlanda) / DR: 1934 / N: 1880 / D: Torrentó de Can Creueta, núm. 166 / AD: Viuda. Tenia una criada, Margalida Forteza Aguiló, natural de Sant Llorenç. Feia 4 anys que vivia a Sóller / T: Mariano Rovira Sellarés i Bartomeu Canals Marqués.

ITÀLIA

Cantoni, Guillermo (Willy). DA: Metz (França) / DR: 1933 / P: Barman, i decorador / AD: L'any 1942 encara era a Sóller / T: Joan Bauzà Pou i Antoni Bauzà Pou

JAMAICA

Maduro Rechazon, Maria. DR: 1934 / N: 1877, Curacao (Jamaica) / AD: Casada. Criada de la família Oliver-Llinàs del carrer Nou

NORD-AMÈRICA

Clegg, Dixon. DA: EUA. DR: 1932 / D: Can Ozonas / AD: El 18 d'agost de 1932 va sofrir el robatori d'un rebut de 7.000 ptes. del Crèdit Balear

Estes, Colby Merle DR: 1935 / N: 1903, EUA. P: Escriptor / AD: Casat amb Dorothea Hansling / AD: La família Estes Colby feia un any que residien a Sóller, vivien a Sa Cometa, Sóller.

Estes Colby, Jaime DR: 1935 / N: 1931, París (França) / AD: Fill de Colby i Dorothea.

Hasling, Dorothea DR: 1935 / N: 1907, EUA / AD: Casada amb Colby Merle.

Kurtis, Bob DR: 1934 / AD: Residia amb la seva mare. Organitzaven festes privades que reunien a bona part de la colònia estrangera local. A vegades la decoració anava a càrrec de l'artista Donald Waite, també resident a Sóller

Roger B. Morrison DA: New York (EUA) / DR: 1934 / T: Bernardino Celià Pons i Ramon Frontera Estades

Morell Hernández, Nicolás. DA: San Juan, Puerto Rico (EUA) / N: 1882, Lares / P: propietari / D: C/ de Pastor 6, Sóller / AD: Casat amb Amparo Rodríguez. Tenia 3 fills. Feia 1 any que residia a Sóller / T: Antoni Frontera Rullan i Andreu Pastor Castañer

Morell Rodríguez, Damián. DR: 1934 / N: 1907 / AD: fadrí, fill de Nicolás

Morell Rodríguez, Juan Francisco. DR: 1934 / N: 1916 / AD: fadrí, fill de Nicolás

Morell Rodríguez, Nicolás . DR: 1934 / N: 1913 / AD: fadrí, fill de Nicolás

Pruden King, Clara. N: Nova York / DR: 1934 / D: Es Traves, Port de Sóller / D: Casada amb Antoni Arbona Estades -Fuselles- / AD: Era la sogra de D. Guillem Colom Casasnovas, geòleg.

Rodríguez Altieri, Amparo DA: San Juan, Puerto Rico (EUA) / N: 1886, Añasco (PR) / DR: 1934 / AD: Casada amb Nicolas Morell. Tenia 3 fills. T: Antoni Frontera Rullan i Andreu Pastor Castañer

Stringham, Harry DA: Niça (França) / DR: 1934 / T: Rafel Mesquida Martí i Jaume Bestard Cánaves

Waite, Alice Burns DA: Dalton (EUA) / DR: 1934.

Waite, Donald E. DA i Dalton (EUA) / DR: 1934 / P: Artista.

63 *Sóller* 06-04-1935

Waite, Joseph S. DA: Dalton (EUA) / DR: 1934.

Waite, Mary E. DA: Dalton (EUA) / DR: 1934 / T: Amador Canals Pons i Josep Canals Rullan

White, John Enry. DR: 1933 / N: Escòcia / AD: Va morir a la fonda de Cas Pentinadó el 06-11-1933. Nacionalitzat nord-americà. Era veterà de la IGM. Està enterrat al cementeri protestant.

Wilson, Eva. DA: EUA - San Francisco / DR: 1934 / T: Jaume Colom Casasnovas i Amador Canals Pons

NORUEGA

Erichsen, Eyolf Nagell. DA: París (França) / DR: 1934 / T: Bernardino Celià Pons i Ramon Frontera Estades

REGNE UNIT

Atock, Dorothy Ross. DA: Jersey (Regne Unit) / DR: 1934

Atock, George. DA: Jersey (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Joaquim Reynés Colom i Jaume Ballester Arbona

Bealuey, William Jean. AD: Fou premiat en un concurs de dibuix al col·legi del Fossaret, amb premis donats pel senyor William Jean Bealuey. Aquest acudí a l'escola per donar en persona els premis, acompanyat pel príncep Salah el-Din Fouad.

Beckett, Bessie D. N: 1870, Escòcia / P: Compositora i escriptora / AD: Casada amb Wiliam Thomas C. Beckett. Feia 7 anys que residien a Sóller.

Beckett William, Thomas C. N: 1862, La Índia / P: Militar. / D: Trinitat num. 5 / AD: Feia 7 anys que residien a Sóller.

Birrell, John. DR: 1934.

Birrell, Mary Rebeca (nascuda Thompson). DR: 1935 / T: Julio Lozano Albadalejo i Guillem Puigros

Blakeman, Mrs. T. G. D: Fornalutx / AD: Forma part del directori d'estrangers publicat l'any 1932 al "The Daily Palma Post"

Bowen, Francis Osborne. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934.

Bowen, Marguerite Blanche Mary. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Pere Seguí Alemany i Josep Forteza Forteza

Cauvin, George Onesime. DA: York (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Miquel Coll Mayol i Miquel Serra Pastor

Cook, Emma Sophia (nascuda Harrison). DA: Gloucestershide (Regne Unit) / DR: 1934.

Cook, Robert Haldane. DA: Gloucestershide (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Josep Frontera Ferrà i Jaume Aguiló

Cowles, Bárbara. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Lluís Canals Marquès i Ramon Frontera Estades

Curtis, Louisa Beatrice. DA: Shepperton (Regne Unit) / DR: 1934.

Curtis, Robert. DA: Shepperton (Regne Unit) / DR: 1934 / AD: El març de 1934 retornà a Regne Unit. Vivia amb la seva mare / T: Nicolau Casellas Rotger i Francisca Forteza

Daniels, Mrs. J.P. Sóller

Derwent, Charles. DA: Itàlia / DR: 1934

Derwent, Mary Irene (nascuda Parker) / DA: Itàlia / DR: 1934 / T: Amador Canals Pons i

Josep Canals Rullan.

Duke, Lady Mary Eliza. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934

Duke, Margaret Maxime. DA: Hillingdom (Regne Unit) / DR: 1934

Duke, William Falcon. DA: Hillingdom (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Vicens Sastre Colom i Antoni Rullan Vicens

Duthie, Georgiana (nascuda Maxwell) / DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Jaume Colom Casasnovas i Amador Canals Pons.

Eagan, Edw. A. P. Sóller

Featherstone, Constance Louis. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Pere Frontera Pons i Josep Cortés Segura

Gerrard, Winifred Mary. DA: Grenoble (França) / DR: 1934 / T: Julio Lozano Albadalejo i Cristòfol Trias Roig.

Gordon, Richard Wolfe. DA: Tanganika (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Joaquim Reynés Colom i Josep Cortés Segura

Haarhans, Waldi. DR: 1934 / N: 1881, Elbelfeld (Alemanya) / D: l'Horta de Biniraix (illeta 38, nº 219) / AD: Feia 4 anys que residia a Sóller.

Hall, Cyril Heber. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Julio Lozano Albadalejo i Cristòfol Trias Roig

Hailwood, Edith Mary (nascuda Shaw) / DA: Salford (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Jaume Colom Casasnovas i Amador Canals Pons

Hardy, Lileen Sarah. DA: Salisbury (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Guillem Puigrós Iglesias i Joan Sastre Colom

Hayes, Mrs. R. Sóller

Henning, Mr. R. OI. Fornalutx

Hopkins, Eleanor. DA: Enfield (Regne Unit) / DR: 1934.

Hopkins, Hugh Francis. A: Enfield (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Jaume Arbona Bauzà i Daniel Riera Torres

James, Margarite. DA: Hauts (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Jaume Colom Casasnovas i Amador Canals Pons

Kenneth Sir Brian Dean Paul. "Napper" (1904-1972)

Kinsella, Francisc Gerard. DA: 1889 a Bretisch (Regne Unit) / DR: 1933 / P: Rentista / AD: Casat amb Kiu, tenien dues filles. Feia 2 anys que vivien a Sóller

Kinsella, Kiu Gerard. DR: 1933 / N: 1889

Kinsella, Mary Margarita. DR: 1933 / N: 1920 / AD: Filla de Gerard i Kiu

Kinsella, Catalina Patricia. DR: 1933. N: 1929 / AD: Filla de Gerard i Kiu

Leith, James Blaikie. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934, Londres / T: Pere Frontera Pons i Josep Cortés Segura

Loch, Helen Finella. DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Antoni Colom Casasnovas i Jaume Antoni Mayol Busquets

Mckee, Miss Mary. D: Sóller

Mac Garvey, Mary Ellen. N: 1880 / El 1932 residia al torrentó de Can Creueta

Malcom, Joan. DA: Chaumont (França) / DR: 1934? / T: Jaume Colom Casasnovas i Amador Canals Pons

McPhee, Rosivitha Maria (nascuda Frobenius) / DA: Cornwall (Regne Unit) / DR: 1934

McPhee, Stanley Robert. DA: Cornwall (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Ramon Frontera Estades i Josep Isern Serra

Murray, Mary. N: 1876 / El 1932 residia a l'Horta de Biniaraix

Nixon, Mr. and Mrs. H.D. D: Sóller

Ochme, Marion Elizabeth (nascuda Ellis). DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934

Ochme, Mary Fanny Haward. Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Amador Canals Pons i Josep Canals Rullan

Polimeni, Giovanni (John). AD: (1892-1981) Anglès d'ascendència italiana. Era tenor. L'any 1925 viatjà a Mallorca per plaer i va quedar encantat de la vall de Sóller. Pel pintor Renald Hargrave va saber que a Fornalutx es podien comprar cases. D'aquesta manera va adquirir una habitatge i hi passava llargues temporades, convertint-se en un dels primer estrangers en fer-ho en aquesta localitat.

Pearsson, Miss M. D: Sóller

Reynolds, Belinda Harriet. DA: Caracas (Veneçuela) / DR: 1934.

Reynolds, Charles Hubert. DA: Caracas (Veneçuela) / DR: 1934 / T: Miquel Casasnovas Castañer i Cristòfol Frau Oliver.

Richmond, John. DA: New York (EUA) / DR: 1934 / N: 1911, Regne Unit / P: estudiant / AF: Fill de Robert i Mary.

Richmond, Mary. DA: New York (EUA) / DR: 1934 / N: 1876, Regne Unit / AD: Casada amb Robert Richmond.

Richmond, Robert. DA: New York (EUA) / DR: 1934 / N: 1871, Regne Unit / P: Propietari / AD: Casat amb Mary Richmond. La família Richmond feia 5 anys que vivia a Sóller a l'Horta de Biniaraix (illeta 38, núm. 221) / T: Antoni Colom Casasnovas i Jaume Antoni Mayol Busquets

Roeber, Charles William. DA: Essex (Regne Unit) / DR: 1934 / N: 1867, Londres / D: l'Horta de Biniaraix (illeta 38, n° 219) / P: Propietari / AD: Casat amb Waldi Haarhans / T: Miquel Frontera Trias i Bartomeu Arbona Colom.

Rossback, Mrs. J. D: Sóller

Shafto, Brenda Olivia. DA: Durham (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Damià Deyà Rullan i Vicens Sastre Colom

Sheppard, Lady Helen. D: Fornalutx

Sheppard, Mrs. J.P.E.K. D: Fornalutx

Siefke, Mary Anne Elizabeth (nascuda Fletcher). DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / N: 1862 / D: C/ Pastor n. 2 bis, Sóller / Ad: Casada amb Ferdinand Frefler (?) (Alemany). Feia 8 anys que residia a Sóller / T: Antoni Pizà i Pau Fiol.

Stenning, Mrs. S. D: Sóller

Stenning, Miss J. D: Sóller

Stirling, David Edward. DA: Sussex (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Vicens Sastre Colom i Francesc Pons Tomàs

Strathearn, Mary Jane Grace. DA: York (Regne Unit) / DR: 1934 / T: Miquel Coll Mayol i

Miquel Serra Pastor

Von Braun, Nora Kathleen (nascuda Cole-Hamilton). DA: Londres (Regne Unit) / DR: 1934 / N: 1904, Irlanda / D: Binibassí / AD: Feia 3 anys que residien a Sóller. Casada amb Rudolf Von Braun (alemany) / T: Francesc Jofre de Villegas i Vicente Sastre Colom

REPÚBLICA DOMINICANA

Fabian, Maria Antonia. DA: Santo Domingo / DR: 1934 / T: Pere Gamundí i Jaume Colom Sampol

SUÈCIA

Fabianston, Ture Sigmund. DA: París (França) / DR: 1934 / AD: Podria ser parella de Östberg / T: Bernardino Celià Pons i Ramon Frontera Estades.

Östberg, Sven Inguar. DA: París (França) / DR: 1934 / T: Bernardino Celià Pons i Ramon Frontera Estades

Salkeld, Helga. DR: 1934 / N: 1899 (Suècia) / D: Can Llorenç (villa Bartolo) / AD: Viuda amb un fill.

Salkeld, Nicolas. DR: 1934 / N: 1920 (Suècia) / P: estudiant / D: Can Llorenç, podria ser la Costa d'en Llorenç (villa Bartolo) / AD: Fadrí.

SUÏSSA

Bochler, Pauline (nascuda P. Reichle, coneguda com Paulette Beller) / DA: New York (EUA) / DR: 1934 / T: Bernardino Celià Pons i Ramon Frontera Estades

Maegeli, Jean George. DA: Santa Cruz (Argentina) / DR: 1934 / T: Pere Simó Ferrer i Francesc Forteza Forteza

Porta, Mónica Ritza. DA: Caracas (Veneçuela) / DR: 1934 / T: Antoni Joy Joy i Josep Colom Casasnovas

Schairer, Charlotte Gertrud. DA: Arosa (Suïssa) / DR: 1934 / AD: Podria ser parella de Külzer.

TXECOSLOVÀQUIA

Artman, Adam. DA: Le Havre (França) / DR: 1934 / P: Pintor, decorador / T: Pau Mora Bauzà i Josep Mora Borràs

VENEÇUELA

Louguín, Margarita. DA: Caracas (Veneçuela) / DR: 1934 / T: Antoni Joy Joy i Josep Colom Casasnovas.

PRODECÈNCIA NO IDENTIFICADA

Briera Toard, Daniel. Nascut el 1898

6. Bibliografia i fonts

COPIZ, Pietro: “L'estada de Georges Bernanos a Mallorca”, a *Serra d'Or*, núm. 232, gener 1979.

CRUSELLS, Magí: *Directores de cine en Cataluña: de la A a la Z*, Barcelona, Edicions UB, 2009.

EINSELE, Gabi / MASSANET, Maria / REXACH Gregori: *El temps s'esmicola: l'exili centreeuropeu a Cala Rajada (1930-1936)*, Capdepera, Ajuntament de Capdepera, 2015

FERRÀ I MARTORELL, Miquel: *Bessie Beckett (1929)*, a *DBalears* 05-04-2007

FERRÀ I MARTORELL, Miquel: Mallorca vista pels escriptors. Volum I, Palma, Miquel Font Editor, 2009.

HERRANZ HAMMER Albert / ROQUE COMPANY, Joana Maria: *La Segona República a Mallorca: el temps, els fets i els protagonistes*, Palma, Mallorca, Miquel Font Editor, 2006

MASSOT I MUNTANER, Josep: *El Cònsol Alan Hillgarth i les Illes Balears (1936-1939)*, Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / ANDREO MARROIG, Pedro: “Modernitat i noves tendències musicals a Sóller a la dècada de 1930”, a *XI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2017.

QUETGLAS CIFRE, Antoni / PÉREZ PASTOR, Mª Ignasi / BAUZÀ, Isabel: “Salah El-Din Fouad. El príncep d'Egipte i la princesa Codonya”, a *XIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2019

REDENTOR, Rosario del (Ilse Schöenfelder): *De Alemania al Carmelo de Zarauz, pasando por el infierno de la guerra*, Burgos, Editorial Monte Carmelo, 2001.

Publicacions periòdiques

- Setmanari Sóller, 1930-1936
- Setmanari La Voz de Sóller, 1930-1936

Arxiu Municipal de Sóller

- Instàncies de sol·licitud de residència d'estrangers 1933-1934. Sign.: 3114
- Padrons de Població 1930-1936. Sign.: 2942-2953

Fonts orals:

Guillem Hauf Valls, Catalina Thomas Canyelles Marquès, Gustavo Esch i Brigitte Esch i Antònia M^a. Arbona Bernat

Els observatoris de la Red de Acecho de Muleta (Sóller) i la Talaia de Tuent (Escorca). Guerra Civil i II Guerra Mundial

Pau Tomàs Ramis
Cels Calviño Andreu

Resum

Amb l'inici de la Guerra Civil i l'adhesió dels comandaments militars de l'illa a la revolta en contra del legítim Govern de la Segona República espanyola es fa necessari establir una xarxa de vigilància aèria i naval per evitar que les forces governamentals republicanes efectuassin atacs o intents d'ocupació de l'illa.

Es per això que s'establiran a l'illa diferents punts de defensa activa amb bateries d'artilleria antiaèria i grups de metralladores i dos sistemes de vigilància de defensa activa que s'afegien a les mesures de defensa passiva antiaèria ja posada en funcionament durant la República i que les autoritats feixistes fan seves un cop es fan amb el control de l'illa.

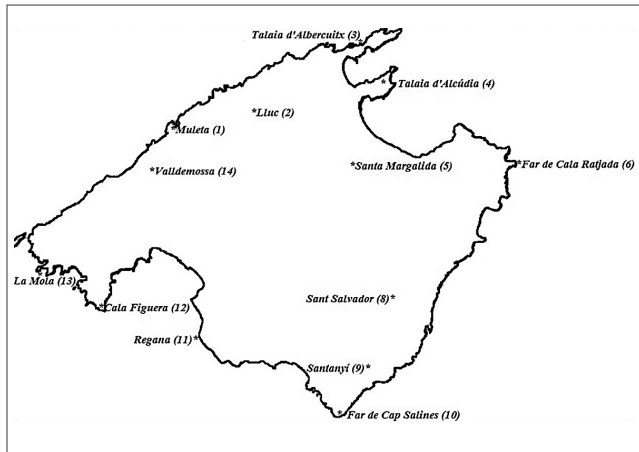
Així, aquells dos sistemes de defensa activa que requeriran una coordinació permanent entre les forces i comandaments aeris, navals i terrestres, seran les que a partir de llavors, i en períodes temporals diferents marcats per diversos conflictes bèl·lics, vetllaran per detectar possibles incursions d'aparells o tropes enemigues en territori illenc. Un pertanyia a l'exèrcit de l'aire i era coneguda com la *Red de acecho* i un altre a l'exèrcit de terra, coneguda com la xarxa d'Observació i Vigilància de Costes.

Se'ns fa necessari, abans d'iniciar l'exposició explicant que era la *Red de acecho*, justificar el perquè a unes Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx incloem a més de l'observatori de Muleta, situat dins el terme de Sóller, el de la Talaia de Tuent pertanyent al municipi d'Escorca.

La relació terrestre, però sobretot marítima, entre el Port de Sóller i Sa Calobra i Tuent ha estat sempre molt activa. Pesca, embarcacions turístiques, contraban, vigilància militar de costes, fins i tot els carabiners del post de Tuent pertanyien a la 2a. companyia amb capçalera a Sóller, etc. Per tant, volem suposar que durant la Guerra Civil aquest contacte entre els dos punts geogràfics era també viu i l'espai aeri i marítim, tot i els 12.200 metres (en línia recta) que els separen, era ben similar. A més, des de Muleta, visualment es controlava part del territori del municipi d'Escorca i viceversa, des de la Talaia de Tuent eren ben visibles diverses parts del territori solleric, des del Puig de Balitx (578 metres) cap al nord-oest o Sa Costera,

i també la línia de costa de Fornalutx, amb el Morro de na Mora com a punt més significatiu, així com una bona part del terme municipal fornaltuxer.

1. La necessitat dels Posts de vigilància i observació de costes i la *Red de Acecho*

Els 13 primers observatoris de la *Red de Acecho*.

Amb l'inici de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) i l'adhesió del General Manuel Goded, Comandant Militar de les Illes Balears, a l'acció dels revoltats, l'illa de Mallorca quedà emmarcada ja des del mateix dia 19 de juliol de 1936 al bàndol nacional. Eivissa i Formentera també des d'un principi es decantaren al costat dels revoltats però a mitjan mes d'agost una expedició arribada des de Barcelona i València ocupà les dues illes i les reincorporaren als territoris fidels al bàndol republicà. Tot i això, el mes de setembre, una expedició dirigida des de Mallorca

cap a les Pitiüses, on hi tengué un destacat paper propagandístic el feixista italià Arconovaldo Bonacorsi, el Conde Rossi, reincorporà les dues illes als territoris del bàndol nacional. També l'illa de Cabrera ben aviat passà a ser controlada pel bàndol feixista. A Menorca, en canvi, on el Comandant Militar de l'illa, el general de brigada enginyer José Bosch Atienza, declarà l'estat de guerra i adhesió al moviment nacional el mateix dia 19 de juliol, els sotsoficials de Maó, molts d'ideologia republicana, s'hi sublevaren. Aquest fet, afegit a la movilització dels treballadors, acaba amb el fracàs de l'alçament menorquí. Pere Marquès Barber esdevengué nou cap militar de l'illa i Menorca quedà emmarcada dins els territoris que es mantingueren fidels al govern de la República fins al febrer de 1939.

La situació geoestratègica de les illes les feien un objectiu principal pel control de la Mar Mediterrànea. A Menorca, mentre fos republicana, s'hi podrien establir bases de forces tant aèrees com navals amb avions, hidroavions, naus de guerra, motanous, motovelers, vapors, submarins... lleials a la República. La Base Naval de Maó es converteix en un lloc clau per l'esdevenir de la guerra fins i tot en clau estatal. I aquest fet suposava per l'illa de Mallorca, la Mallorca ja feixista, un potencial perill de primer ordre. Des de Menorca es podia controlar la línia marítima de contacte sobretot amb Barcelona i València, també republicanes, i es podien utilitzar tant les bases aèrees per fer incursions cap a Mallorca i realitzar vols de reconeixement, de bombardeig o de llançament de panflets i octavilles de propaganda, com les bases navals per intentar algun tipus d'ocupació o bombardeig des de la mar. També, des de Catalunya o el País Valencià, es podien dirigir aquests atacs utilitzant com a pont o fent escala a l'illa de Menorca. De fet fou des de Maó, on s'hi havia anat concentrant la tropa republicana procedent sobretot de Barcelona, des d'on partí cap a la costa del levant mallorquí el contingent militar comandat pel capità Alberto Bayo i que, amb el seu famós i

1 Es tractava de la posició militar més a l'est de tot l'estat, una posició estratègica dins la Mar Mediterrànea i una via o línia de contacte amb Barcelona i tota la costa mediterrànea peninsular.

estudiadíssim desembarcament, provocà l'única acció militar significativa de lluita entre els dos bàndols registrada a Mallorca durant el període de Guerra Civil.

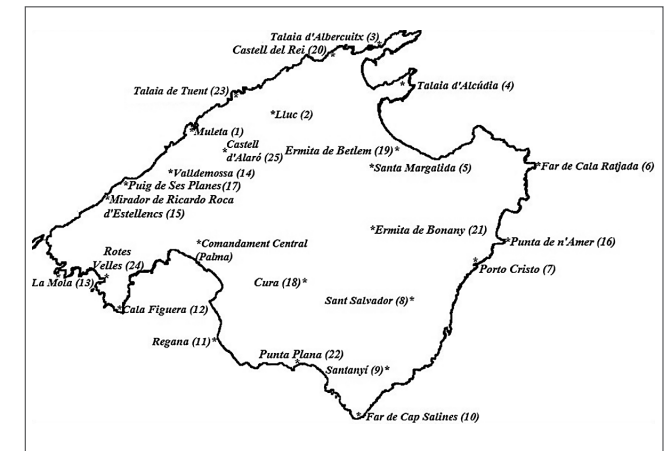
La necessitat de vigilar el cel i la costa mallorquina a partir de llavors es converteix en una prioritat. Per això s'establiran a l'illa diferents punts de defensa activa amb bateries d'artilleria antiaèrea i grups de metralladores i dos sistemes de vigilància de defensa activa que s'afegien a les mesures de defensa passiva antiaèrea (sistema de refugis i com actuar en cas de bombardejos sobre la població o instal·lacions diverses) ja posada en funcionament durant el govern de la II República i que les autoritats militars feixistes fan seus un cop es fan amb el control de l'illa.²

Així, aquells dos sistemes de defensa activa que requeriran una coordinació permanent entre les forces i comandaments aeris, navals i terrestres,³ seran els que a partir de llavors, i en períodes temporals diferents marcats per diversos conflictes bèl·lics, vetllaran per detectar possibles incursions d'aparells o tropes enemigues en territori illenc. Un pertanyia a l'exèrcit de l'aire i era conegut com la *Red de acecho* i un altre a l'exèrcit de terra, conegut com la xarxa d'Observació i Vigilància de Costes.

2. La *Red de Acecho*

El primer, el que pertanyia a l'Arma d'Aviació, era la coneguda com a *Red de Acecho*. Un sistema de defensa antiaeronàutica que es dedicava tant a la vigilància aèrea com, si les condicions de situació geogràfica ho permetien, a la marítima per tal de detectar qualsevol aparell que pogués representar una amenaça tant per les posicions militars com per la població civil. S'intentaven evitar vols de reconeixement per part d'avions enemics, bombardejos amb armament convencional, atacs en picat i en vol rasant, atacs amb agents químics o llançament de pasquins, impresos o paquets

de diaris amb propaganda republicana. Igualment tenien la tasca o la funció de donar avís de possibles accidents d'aparells propis, caiguts a la mar o simplement amb avaries, per poder actuar en les tasques de salvament o rescat amb la màxima brevetat possible. Igualment donaven avís a la Central d'Informació i Alarma si detectaven l'incompliment de l'ordre donada des de Defensa Passiva Antiaèrea de la prohibició de tenir a les poblacions llums nocturnes enceses visibles des de la distància.

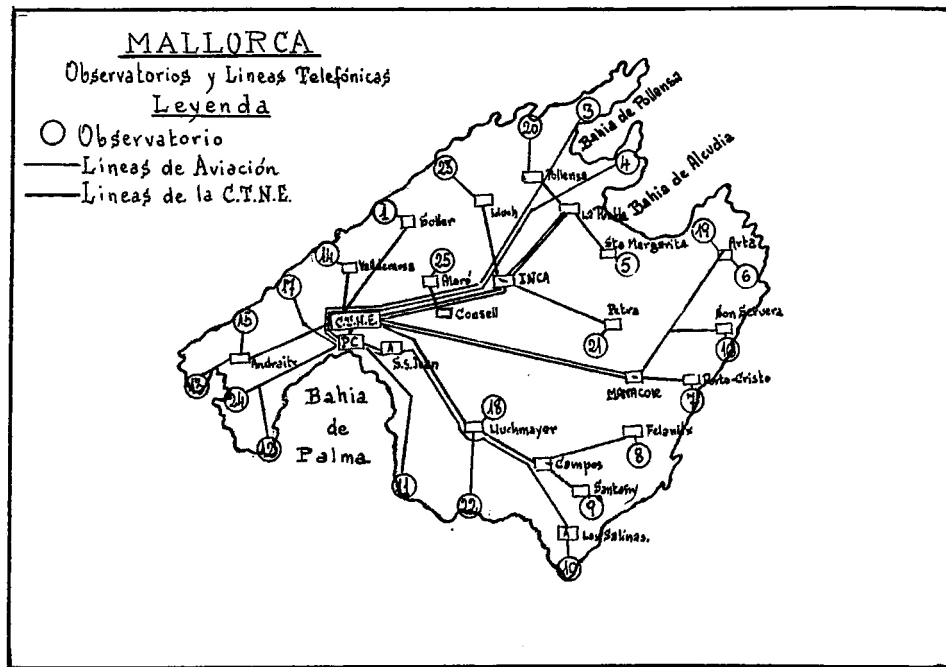

Distribució dels observatoris de la *Red de Acecho*.

2 TOMÁS RAMIS, Pau; <<Els Comitès Locals de Defensa Passiva Antiaèrea. Un decret republicà utilitzat pels feixistes en temps de guerra (I)>>. *Llucmajor de pinte en ample*, núm. 404. Desembre 2017, p. 45-47.

3 En tenim una mostra clara a la nota que es passa des de la secció 4ª a la 2ª pertanyent a la Capitania General de Balears dia 14 de desembre de 1940 referent a l'observatori número 17 de la *Red de acecho* situat a Banyalbufar: *Disponga V.S. sea entregada a la Red de acecho de Aviación la casa que propiedad del Ejército existe en las Planas de Son Buñola, actualmente desocupada y cuyas llaves están en poder de esa Comandancia. Oportunamente se presentará en esa Comandancia personal de la citada Red de acecho a recoger las llaves.* (CHCMBAL). L'observatori tenia un allotjament propietat de l'Arma d'Aviació a només 50 metres de l'edifici propietat de l'Exèrcit de terra, però com que aquest segon estava en millors condicions fou on s'instal·là la tropa destinada a la *Red de acecho*.

La xarxa estava baix el comandament del capità d'artilleria, agregat d'aviació, Miquel Thomàs Riutort, que al juliol de 1936, amb la rebel·lió contra la república, havia comandat la presa de Telefónica a Palma. Si seguim les dates d'inauguració de cada un dels posts que va arribar a haver-hi a Mallorca que s'indiquen al llibre Zona aèria de Balears veim com a finals del mes d'agost de 1936, quan les tropes republicanes de Bayo havien portat a terme sobre la Mallorca nacional el seu intent de desembarcament, s'habiliten els 13 primers observatoris,⁴ entre ells, com veurem, el de Muleta. Segons indica Vindel Merced (1985, p. 1139) la data exacta en que queda establerta la *Red de Acecho* fou el 22 d'agost de 1936.

Els observatoris eren repartits tant per la costa, abarçant tot el perímetre de l'illa, com a llocs estratègics i dominants, normalment elevats, de l'interior.⁵ En total n'hi arribà a haver vint-i-cinc i feien bones les paraules de Franco quan ordenà *la defensa total sin ceder en ningún punto*.⁶ La totalitat del front marítim, en aquest cas parlem només dels 16 observatoris situats a zones costaneres, entre els que evidentment hi havia els de Muleta i la Talaia de Tuent, s'havia dividit en el que militarment es coneix com a *zones defensives de costa*, cada una de les quals abarcava una regió geogràfica definida i que en total abastava tot el perímetre de l'illa. D'alguna forma amb la posició dels observatoris interiors i exteriors s'havien quadri-culat els diferents sectors de tota l'illa per tal de detectar de forma immediata qualsevol tipus d'incidència.

4 Poc després d'acaba la Guerra Civil a Espanya i la II Guerra Mundial es recomanava que una *Red de acecho* s'havia de posar en funcionament ja en temps de pau, que no era necessari esperar a rebre un atac o una agressió. Una *Red de acecho* no era cosa de dies, ni d'hores i havia d'estar sempre al dia. El motiu era perquè a partir de la II Guerra Mundial els conflictes podien començar sense una declaració de guerra específica, podien iniciar-se per cops massius sense avís i per això convenia estar alerta. El cas de París era clar. La capital francesa que durant la II Guerra Mundial tenia els observatoris de vigilància establerts en un radi de 60 quilòmetres al voltant de la capital, aviat el va haver d'augmentar a 120 quilòmetres i en darrera instància es prolongaren els posts fins a la costa. (MUNILLA, p. 381).

5 A llocs geogràficament més amplis que l'illa de Mallorca segons Montel Touzet (1944) es repartiren obeint a raons geogràfiques, demogràfiques i d'importància industrial (p. 59) i no només a la perifèria o litoral sinó també a punts dominants de l'interior comptant amb la possibilitat de l'ús d'unitats paragaugudistes a l'hora de realitzar atacs (p. 58).

6 DURÁN PASTOR, Migue; <<Franco y Mallorca>>. *Diario de Mallorca*. 1-VI-2003, p. 41.

Molts d'aquests observatoris s'ubicaren a on hi havia les guardes de costa o torres de desfensa operatives al segle XVI i que també recorrien el perímetre de l'illa, inclús algunes d'aquestes torres foren utilitzades durant el període de Guerra Civil com edificis de vigilància i/o d'instal·lació de la tropa que hi era destinada. La seva situació estratègica, en llocs d'ample visibilitat, i a les que Joan Binimelis ja llavors dotà d'un sistema de senyes de foc i fum per donar-se avisos unes amb altres, permetia tenir controlat bona part de l'espai aeri i marítim de l'illa. De fet, el general de brigada d'artilleria Jesús Rodríguez Saiz i Javier Rodríguez Amador, autors de *La defensa de Mallorca XXV siglos de historia militar* o el mateix Rodríguez Saiz a l'article <<La artilleria de Mallorca>>, referenciada a la bibliografia, anomenen a aquest sistema defensiu del s. XVI també amb el nom de *Red de Acecho* on s'inclouja ja la torre de La Mola de Tuent⁹, ubicada davant el Cingle d'en Perot, el morro de sa Corda i es Tormàs, cap a ponent connectava visualment amb les torres de na Seca i la des Forat i cap a llevant amb la torre de Lluç. Situada a 462 metres a sobre del mar el virrei de Mallorca, Antoni de Sentmenat-Oms de Santa Pau i de Salbà, n'ordenà la seva construcció al 1579. Basada en plànols de Joan Binimelis s'acabà de construir l'any 1596, ja essent virrei de Mallorca Ferran Zanoquera. La seva dotació inicial era de dos torrers que feien funcions de vigilància per la defensa de la zona. Al 1844 s'hi destinà un destacament de carrabiners desplaçats de la caleta d'Ariant des d'on intentaven controlar el contraban de mercaderies i al 1854 va servir com a punt estratègic del cordó sanitari format per intentar aturar la propagació de l'epidèmia del còlera. Al maig de 1938 s'hi instal·là l'observatori de la *Red de Acecho*.

A la primeria, i quan era cap de les forces aèries de Balears el tinent coronel Ramon Franco Bahamonde, germà de Francisco Franco, que ho fou des de 1936 fins a la seva mort en un accident aeri el 27 d'octubre de 1938, alguns d'aquests observatoris eren ocupats per personal civil; ermitans, 10 pescadors, torrers de fars... degut en moltes ocasions a la inòspita situació en que es trobaven els posts i a la dificultat d'accés que això comportava.

Ja durant el període de la Guerra Civil, a poc a poc, s'anà substituint aquest personal no preparat per destacaments de tropes de soldats i comandaments instruïts. A molts dels observatoris hi havia un caporal i quatre soldats, que es turnaven per igual tant pel servei de vigilància de la mar i l'aire durant vint-i-quatre hores al dia, com pels permisos de repòs, aturada o inactivitat, com per anar al nucli poblacional més proper o a Palma a recollir les provisions necessàries. Fins i tot en alguns com al de Regana (Lluçmajor) s'instal·laren bateries de costa antiaèries i contra la navegació, com també n'hi havia una fixe de dues unitats a Muleta, 11 lloc on s'instal·là l'observatori de la *Red de Acecho* dins territori solleric. L'abundància de canons antiaèris no havia estat la tònica general de l'illa durant l'època republicana. Ara, ja començat el conflicte, s'intentava augmentar la dotació per prevenir atacs i es començava també a disposar de potents

7 Tot i que segons diu Vindel Merced (1985, p. 1139) alguns dels llocs amb major visibilitat es descartaren per no tenir una línia de comunicació o telefònica disponible. En alguns casos es prioritzà la ràpida comunicació abans que l'ample visibilitat.

8 Tot i això, a l'article de Vindel Merced (1985, p. 1138) s'indica que és una terminologia relativament nova.

9 La torre també es coneix com Torre de la Mola, Torre de'n Palou o de can Tèrmens.

10 En algun cas com el del post núm. 21, inaugurat el 20 d'abril de 1938 a l'ermita de Bonany, en algun dels períodes d'activitat de l'observatori, els ermitans cediren a la tropa la cuina que estava devora l'entrada de l'ermita i tres dels cinc dormitoris de que disposaven. Gaspar Gual (1988) indica que és a partir de dia 12 de maig de 1940, segon període d'activitat de l'observatori, quan els ermitans cedeixen aquest espai. Però és probable que durant el primer període, el de Guerra Civil, els soldats destacats també hi estessen, ja que aquí mai no hi va haver allotjament propi.

11 Seguint l'exposat a l'obra de Martínez de Tejada *La artilleria de Mallorca durante el Glorioso Alzamiento Nacional*, el 19 de juliol de 1936 Mallorca només disposava de cinc bateries de costa i dues i mitja de campanya però amb l'inici de la Guerra Civil s'augmentaren i l'agost sembla que ja n'hi havia 7 de costa, 3 bateries fixes de 75, 80 i 90 que corresponien a les de Pollença, Alcúdia i Sóller, 3 bateries de muntanya, dues i mitja de 75, 1 d'O. de 155 i 1 de C. 15 Krupp. N'hi havia també d'altres en preparació (MARTÍNEZ DE TEJADA, 1939, Capítulo v). El gener de 1937, després d'una profunda reestructuració del regiment d'artilleria, l'Agrupació de Costa contava amb 6 bateries al Grup Oriental, 11 al Grup Occidental i 2 al destacament de Sóller. A més l'Agrupació de Campanya contava amb 13 bateries. El juny de 1937 arribaren a l'illa bateries A.A. de baix sostre que es dedicaren a la defensa del port de Palma i Sóller i entre juliol i agost s'instal·laren a les Bases de Pollença i Sóller peces més potents (MARTÍNEZ DE TEJADA, 1939, Capítulo xi).

ametralladores i modernes bateries a.a. aportades pels exèrcits alemany i italià.

Quan es constitueixen les Forces Aèrees de Mallorca, la 2ª companyia baix el comandament de Thomàs Riutort, fou la que integrà tota la *Red de Acecho* amb el personal que ja tenia ingressat voluntàriament a aviació i amb soldats d'altres armes que hi foren destinats. La xarxa s'arribà a convertir en una autèntica Unitat d'Informació Antiaeronàutica que formava part del complex estructural de l'Arma d'Aviació. Precisament de l'aviació mallorquina, a rel de la mort de Ramon Franco, l'ABC (Sevilla) publicava:

*Gracias a su gran talento organizador y a su experiencia aeronáutica, Mallorca ha sido convertida en una base aérea que, hoy día, es orgullo de España. La Aviación española de Mallorca es actualmente uno de los instrumentos que con mas eficiencia trabaja para la victoria total y definitiva de las armas nacionales.*¹²

Un cop acabada la Guerra Civil i essent Cap de la Zona el Comandant José Galán Guerra i Cap de l'Estat Major de la Zona Fernando Morenés Carvajal, marquès de Grigny, es va disposar que seguissin actius aquells observatoris que tinguessin línia telefònica pròpia, però la majoria, tot i que en tinguessin, varen deixar d'operar com va ser el cas tant del de Muleta com el de la Talaia de Tuent, tal i com veurem. És volgué dotar d'un servei modern de comunicació telefònica a tots els posts ja que n'hi havia que no en tenien o de la que disposaven no era operativa. L'objectiu era poder obtenir un control absolut i immediat del tràfic tant aeri com marítim que passés per l'illa. Amb l'inici de la II Guerra Mundial, i degut a l'especial situació geogràfica de Mallorca dins la mar Mediterrànea, sobretot propera a la costa d'Àfrica on es lliurava la guerra a diferents fronts, els observatoris es tornaren a posar en funcionament i visqueren un segon període d'activitat ben intensa on es procurà millorar el servei. Fins i tot, com tornarem a citar, se n'inaugurà un de nou a Artà, situat a les rodalies de l'ermita de Betlem, observatori que també es consignava a alguns documents militars com l'observatori de la Colònia d'Artà, situat concretament al Puig de sa Coassa i que ha donat lloc al topònim d'Observatori de s'ermita.¹³

Com deim la situació geogràfica de les Illes Balears era molt important a l'hora del pas tant d'avions com de vaixells que es desplaçaven des d'Europa cap a Àfrica, on com ja comentàvem, es vivia una situació de guerra oberta en molts de fronts. Basta fer una ullada als titulars de premsa d'alguns dels diaris que es publicaven a l'illa per comprovar com n'era d'activa la guerra al continent africà.

En aquest segon període d'activitat de la *Red de Acecho* ja no només s'informaria d'avistaments o presència d'aparells sospitosos i les dades més elementals que es podien observar a simple vista i per ulls pocs entrenats, tal i com s'havia fet durant la primera fase de la Guerra Civil, ara es pretenia que la informació fos molt més completa i exhaustiva especificant tot tipus de detalls dels avistaments; la nacionalitat, tipus o model d'avió o embarcació observada, l'alçada dels vols, la situació i la direcció de les rutes, els rumbos de navegació, etc.

Alguns d'ells com els del far de Cala Ratjada, l'ermita de Sant Salvador, la Mola al Port d'Andratx, el del monestir de Cura, el del Castell del Rei, el situat al Castell d'Alaró i també el de Muleta a Sóller, tant durant com un cop acabat el conflicte armat mundial, també foren utilitzats com a observatoris meteorològics.

¹² ABC (Sevilla); <<Una gran pérdida para la aviación nacional. En el servicio de la patria perecen en un accidente de <<hidro>> el teniente coronel don Ramon Franco y los otros tres tripulantes del aparato>>, 1-XI-1938, p. 10.

¹³ Topònim que indiquen els informadors d'Artà del *Nomenclator toponímico de les illes Balears*. <http://notib.recerca.iec.cat/2016/09/29/arta/> [Consulta en xarxa 15 de febrer de 2018].

3. Activació dels observatoris de la *Red de Acecho* de Muleta i la Talaia de Tuent

L'enclavament de Sóller, al nord oest de l'illa, i la seva importància geoestratègica respecte al tràfic d'avions i/o vaixells que poguessin procedir de la península, el feien al començament de la Guerra Civil un punt importantíssim pel que feia a la defensa de l'espai tant aeri com marítim. Degut a aquesta cabdal significació a les darreries del mes d'agost, possiblement quan les accions bèl·liques produïdes a la costa de llevant pel desembarcament de Bayo i els intents de refús d'aquestes per part de les tropes nacionals, portades a terme entre el 16 d'agost i el 4 de setembre de 1936, ja s'estaven produint, s'inaugurà el post de Muleta pertanyent a la *Red de Acecho*.

En principi aquest post de vigilància s'instal·là al far de Muleta o far del Cap Gros, a ponent del port de Sóller, situat a uns 101 metres d'alçada sobre el nivell de la mar i a la vora del que era l'estació militar de radiotelegrafia¹⁴ (zona on s'havia produït la mort del Jinete de Alcalà tinent de cavalleria Francisco Javier Lizasoain Muguero dia 20 de juliol pel dispar del carrabiner José Gil Romero quan anava a ocupar precisament aquesta instal·lació avui convertida en refugi de muntanya i pertanyent al Consell de Mallorca), però casi dos anys més tard, dia 4 d'abril de 1938, va ser traslladat a la bateria antièria situada a uns 500 metres, on serví des d'aquell moment fins el mes de juny de 1939, quan la Guerra Civil Espanyola havia finalitzat. Posteriorment, i amb l'inici i evolució de la II Guerra Mundial, aquest post va tornar a passar a la categoria d'actiu i el mes de maig de 1940 es va posar un altre cop en marxa.

L'activació d'aquest punt del sistema de vigilància de la *Red de Acecho* va coincidir en el temps amb la posada en funcionament d'altres 12 posts. En total, així, foren 13 els que a finals d'agost de 1936 s'inauguraren. A cada un se li assignaria un número identificatiu:¹⁵ Muleta (1), Lluç (2), Talaia d'Albercutx (3), Talaia d'Alcúdia (4), Santa Margalida (5), far de Cala Ratjada (6), Sant Salvador (8),¹⁶ Santanyí (9), far del Cap Salines (10), Regana (11), Cala Figuera (12), La Mola (13), Valldemossa (14).

La primera quinzena de setembre d'aquell mateix any s'inauguraria el de Porto Cristo (7) i encara el mateix any, ja acabades les operacions bèl·liques a les zones de Manacor i Son Servera, el mes d'octubre, tres més; el d'Estellencs (15), Punta de n'Amer (16) i Banyalbufar, situat al Puig de ses Planes (17). Ja al 1937, el mes de març s'inaugura el situat a Lluçmajor (18), que posteriorment seria traslladat al puig de Cura per obtenir una major visibilitat a les observacions, i entre el gener i l'agost de 1938 encara se n'inaugurarien sis més. El 19 de gener de 1938 el del Castell del Rei (20), el 4 d'abril el de la Punta Plana, a s'Estanyol (Lluçmajor) (22), el 20 d'abril el de l'ermita de Bonany (21), el 24 de maig seria la inauguració del situat a Tuent, la Talaia de Tuent (23), el 22 de juliol el de les Rotes Velles (Calvià) (24), el 29 d'agost el del Castell d'Alaró (25) i el darrer ja fou habilitat quan la Guerra Civil ja havia acabat. Fou el mes de maig de 1940 a l'ermita de Betlem (19) i es posà en funcionament degut al conflicte armat de la II Guerra Mundial.

Així veim com l'activació del post de vigilància de Tuent, la Talaia de Tuent, fou inclòs pràcticament a la darrera remesa de posts inaugurats a l'illa i que completarien una xarxa que tenia controlat tant l'espai marítim i com el terrestre. Com el de Muleta, aquest post va deixar de funcionar el mes de juny de 1939, però l'octubre d'aquell mateix any es va tornar a activar durant dos mesos, octubre i novembre, després va tornar a quedar inactiu, fins que el mes de maig de 1940 es va recuperar i es va tornar a dotar de personal i serveis.

¹⁴ Segons llegim a <https://caminsdepiedra.conselldemallorca.cat/-/muleta> [Consulta en xarxa de 7 d'agost de 2019] aquesta estació estigué operativa entre els anys 1912 i 1956.

¹⁵ Els números identificatius són els que es configuraren un cop estaren els 25 posts de la *Red de acecho* actius.

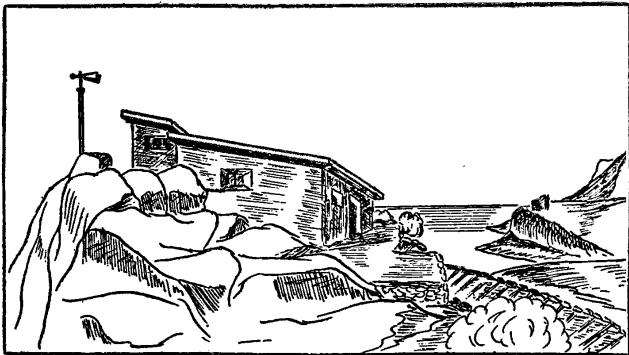
¹⁶ El número 7, corresponent al post de Porto Cristo, no s'inaugurà fins a la primera quinzena de setembre.

El post de Muleta es trobava a 12 quilòmetres i 200 metres en línia recta de l'observatori número 23 i a 7 quilòmetres i 300 metres del número 14. Mentre que el de la Talaia de Tuent distava 12 quilòmetres i 200 metres en línia recta de l'observatori número 1, a 22 quilòmetres del número 20 i a 13 quilòmetres del 25.

Les vigilàncies es feien amb ajuda d'uns prismàtics, un rellotge controlat dues vegades al dia per la Central de comandament i uns cartells i/o llibres on hi havia siluetejats i retolats els diferents models d'avions i/o vaixells de l'època, inclús podien estar pintats a les parets com a l'observatori situat a l'ermita de Betlem,¹⁷ i les comunicacions per informar d'avistaments es portaven a terme via telefònica. Es disposava per tal servei d'una petita però efectiva xarxa de transmissions que cercava la major rapidesa possible en el trasllat d'informació consistent en una línia telefònica i que més endavant citarem en parlar de les instal·lacions de cada post.

A mitjan mes d'octubre de 1936, precisament respecte a les comunicacions telefòniques, Carlos Marín de Bernardo, cap d'Estat Major de la Comandància Militar de les Balears tansmet una ordre del comandant militar Trinidad Benjumeda del Rey on ordenava que: (...) *los puestos de Red de Acecho, tan pronto como observen el vuelo de un avión de nacionalidad dudosa, lo comunicarán a la central en Palma de la Compañía Telefónica Nacional*,¹⁸ des de la central de la *Red de acecho* situada a Palma s'avisaria als diversos comandants militars de l'illa que es trobassin en la direcció de vol dels aparells sospitosos perquè prenguessin les mesures oportunes i des de la ctne es donaria avís al comandant de la defensa antiaèrea terrestre de Palma i al comandant de l'esquadró de caça situat a l'aeròdrom de Son Sant Joan qui es posarien en alerta i activarien els protocols establerts en cas d'imminent atac aeri.

4. Instal·lacions dels dos Posts

Dibuix de com era el post (ZAB).

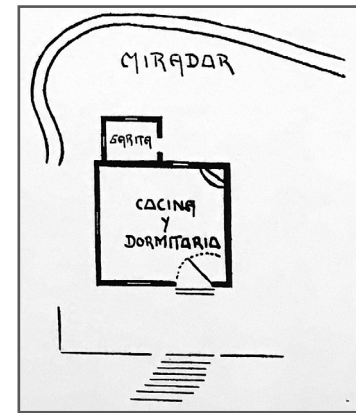
Segons llegim a *Zona Aerea de Baleares*¹⁹ al post de Muleta, quan ja havia fet el trasllat des del far des Cap Gros a la seva ubicació definitiva, hi havia un allotjament pertanyent a l'Arma d'Aviació a la bateria antiaèrica de Muleta situat a poca distància de la Base Naval de la badia de Sóller, a 5 quilòmetres de Sóller. La bateria era situada a sobre el vèrtex de 231 metres²⁰ de Muleta, on actualment hi ha la urbanització Es canons, topònim que fa referència a les peces antiaèries d'artilleria de 10 mil·límetres que hi havia. Dies

17 A les parets de la caseta on la tropa habitava encara es podien veure, fa uns anys, els dibuixos, a color, de 5 avions que s'identificaven perfectament més un altre que es trobava ja esborrat. Els models pertanyien a avions que podien sobrevolar Mallorca durant la II Guerra Mundial. Segons estava retolat a davall de cada un dels dibuixos eren: el *Focke Wulf FW-190*, el *Bristol Beaufighter*, el *Boeing B-17 "Foratleza volante"*, l'*Avro "Lancaster"* i el *Republic P-47 "Thunderbolt"*. Durant una visita recent a aquestes instal·lacions, dia 8 d'agost de 2019, vàrem poder comprovar com cap d'aquests dibuixos ja és visible. Els darreres anys han patit tal grau de deteriorament que ja no és identificable ni cap figura ni forma. Un testimoni únic de la nostra història que ha desaparegut per sempre.

18 MASSOT MUNTANER, Josep: *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*, p. 114.

19 *Zona Aerea de Baleares*. <<Observatorio núm. 1. Muleta (Sóller)>> i <<Observatorio núm. 23. Mola de Tuent (Sa Calobra)>>.

20 https://www.arabalears.cat/balears/Trescam-Camins-Muleta_0_1522047967.html [Consulta en línia 7 d'agost de 2019].

Plànol de la planta i situació respecte la mar (ZAB).

després del trasllat des del far el mes d'abril de 1938, i seguint en direcció nord-nord-oest el camí de la bateria cap a la mar, es projectaria fer una caseta de guariment per vigilants de la que en aquest treball us presentam el pressupost i els plànols de situació i construcció. D'aquesta forma la caseta es situava en un lloc més avançat cap a la mar que la pròpia bateria, més apropat a la paret vertical de l'espadat, on la visibilitat era encara una mica més gran.

Quan tengué línia telefònica anava des de l'observatori fins a Sóller i era propietat de l'Arma d'Aviació,²¹ i de Sóller a Palma, propietat de la CTNE.²² A més, d'aquí, se'n derivava una altra a l'hangar de caces situat a l'aeròdrom de Son Sant Joan. Si es rebia alguna telefonada amb la contrassenya *Alarma de aviació* totes les demés comunicacions telefòniques quedaven interrompudes per donar prioritat a l'alarma. En alguns casos aquestes comunicacions es podien completar amb un sistema de senyes lluminoses o de ràdio.

De totes formes aquesta línia telefònica de Muleta sembla ser que fou de les darreres que es posà en funcionament o que al manco donava certs problemes. En un document sense datar però que ha ser posterior al maig de 1940 ja que ja hi surt reflectit el post d'Artà, i on s'indiquen tots els posts que hi ha a Mallorca, Menorca i Eivissa, al costat de l'anotació de Muleta hi diu que *no funciona todavía la línea*. Dels 25 que hi havia a Mallorca, els 10 de Menorca i els 8 d'Eivissa, només els de Muleta, Punta de n'Amer i Puig de Ses Planes (Banyalbufar) tenen indicacions similars respecte a la línia. Suposadament als demés posts estava ja operativa.

Pel que fa a les comunicacions terrestres disposava de la carretera que anava de Palma a Sóller passant per Valldemossa i el ferrocarril de Palma a Sóller. Militarment, a priori, no es contemplava la possibilitat de connexió entre Palma i Sóller passant pel Coll.

Pel que fa al post d'observació de Tuent, des d'on es dominen visualment punts tant significatius de la zona com la mola de can Termes, les puntes de s'Illeta, el puig de Bàltx, na Seca i la punta Roja, sa Costera, el racó de sa Taleca, el morro des Forat, cala Tuent, ses Fel·les, es Magalaf, el pla de sa Falconera, es morro de sa vaca, es morrillo d'en Bordils, el morro d'en Llobera, els Musclos dels Llorers o de'n Llorer o la muntanya de Montcaire, disposava d'un allotjament a l'interior de la torre defensiva del segle XVII. La propietat de l'habitable era de l'Arma d'Aviació, tot i que la torre no. Aquesta torre, projectada al 1579 i acabada de construir l'any 1596, avui restaurada, consta d'un cos cilíndric construït amb fileres de pedra picada de formes irregulars i lligada amb argamassa reforçat per un talús troncocònic, realitzat amb la mateixa tècnica constructiva, que encintella la base per donar-li una major solidesa i amb un cinyell de marès que unifica les dues parts. Segons Joan Sastre i Vicenç Sastre la base té un diàmetre de 10,70 metres i l'alçada fins a nivell del terrat també era de 10,70 metres. La corona fa un diàmetre de 9 metres (Sastre, J. i Sastre, V. 2003, p. 68). A dalt d'aquest terrat és on s'instal·là la garita de vigilància. Gabriel Ordinas i Antoni Reynés ens ofereixen unes mides diferents. Ells parlen d'una alçada total de 12 metres i un diàmetre de 8 metres. (Ordinas, G. i Reynés, A. 1998, p. 59).

21 En alguns dels observatori, com el núm. 21, sabem que la central, situada a Petra, era atesa per una operadora civil durant el dia i per soldats de transmissions durant el vespre.

22 El Post Central de Defensa Activa (Informació i Alarma) on es rebien les informacions va estar ubicat en primer lloc a la mateixa central de Telefònica, posteriorment es va traslladar a la Prefectura d'Aviació i finalment es va situar als baixos de la Comandància General de Palma.

La línia telefònica de què disposava era semblant a la de Muleta. Des de l'Observatori hi havia línia fins a Lluç pertanyent a l'Arama d'Aviació, i de Lluç a la central de Palma, amb una central intermija situada a Inca, pertanyia a la ctne.

Per tal de portar a terme les comunicacions terrestres es disposava de la carretera des de Palma a Sa Calobra passant per Inca i de Sa Calobra a l'observatori hi havia una drecera d'uns 2 quilòmetres.

5. Algunes peculiaritats o especificitats de cada Post

Muleta

El procés de trasllat del post de Muleta obligà a la institució militar a adequar l'espai on la guarnició destinada hi havia de fer les guàrdies d'observació i havia d'habitar. Per això el 13 d'abril de 1938, l'Ajudant d'Obres Militars Marcial Rueda signà la Memòria on es recollia la necessitat de construcció d'una caseta

on poder instal·lar el telèfon i els demés aparells per la realització del servei. També per què els soldats que hi fessin les vigilàncies es poguessin guarir en cas de pluja. La memòria en qüestió fou ratificada, visada i signada un dia després, el 14 d'abril, pel tinent coronel enginyer comandant Ramón Taix Atorrasagasti.

Des de la Comandància Militar, el comandant general de les Illes, dia 9 d'abril havia escrit: *Careciendo el personal del Puesto de Observación n° 1 que se halla en las proximidades del lugar que ocupa la 23ª Bateria A.A. (Muleta) de alojamiento adecuado para tener instalados los aparatos y demás elementos de que dispone, pues utiliza para su Servicio permanente una pequeña garita que existe para proteger de la lluvia a un vigilante avanzado que mantenía la citada Bateria, sirvase V.S. disponer la construcción de una pequeña Caseta para el fin indicado. Lo que traslado a V. para cumplimiento de lo ordenado y redacción del oportuno presupuesto.*²⁶

Així, i seguint les ordres, es va projectar la construcció d'una caseta de 2'50 x 2'50 metres (mesures interiors) de construcció anàloga a les que s'havien construït pel personal de guàrdia de la Bateria. Així la possibilitat de ser detectats des de la mar o des de l'aire seria pràcticament nul·la, és a dir, indetectables. A la caseta s'hi instal·laria una llitera de dues places, per tal que el caporal i el soldat que hagués de rellevar al que està fent la guàrdia poguessin dormir i una xemeneia de 0'80 metres de boca per combatre el fred en s'hivern. La resta de personal destinat a aquest post de la *Red de Acecho* es preveia que s'allotjàs al quarter de la Bateria, tot i que està una mica retirat del propi post de vigilància.

Els preus que recollia el pressupost, que com a sistema més ràpid i econòmic per la construcció proposava el sistema de gestió directe, segons indica la memòria *son los mismos que los del proyecto de la Bateria* i suposaven una despesa de 2.060 pessetes.

A més incloïa un plànol amb 5 figures a color; un cròquis del conjunt, un plànol amb la planta de la caseta, un de la façana principal, un de la façana lateral i un de la secció per plànol cd que són els que us oferim a les imatges.

Al 1943, els responsables de la instal·lació, tal i com feien a totes les zones on hi havia observatoris establerts, recolliren una sèrie de dades geogràfiques, climatològiques i atmosfèriques interessants de la zona i que els servien per valorar l'estat d'allotjament de la tropa i, sobretot, les condicions en que s'havien de fer les vigilàncies. Les condicions de fons, és a dir, de visibilitat, eren molt importants per descobrir avions o vaixells el més d'hora possible. Les de l'observatori de Muleta eren:²⁷

Cota.- 228 mts.

Régimen climatológico local.

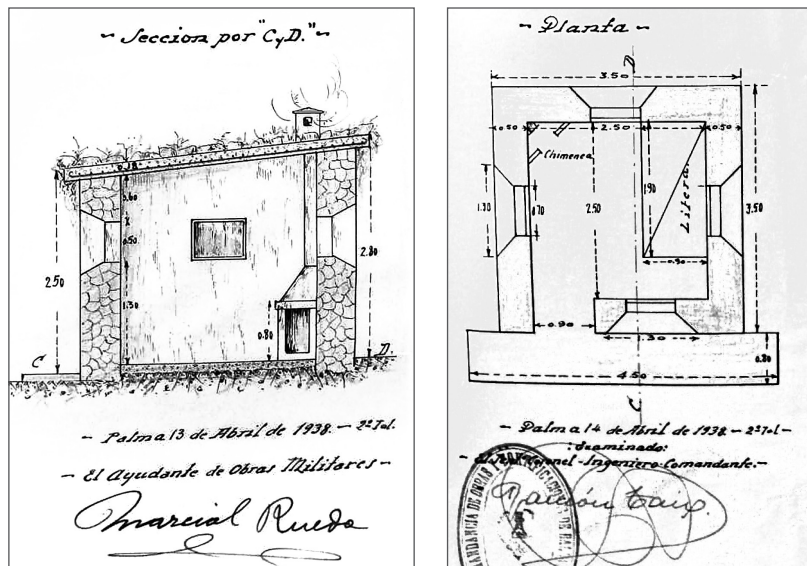
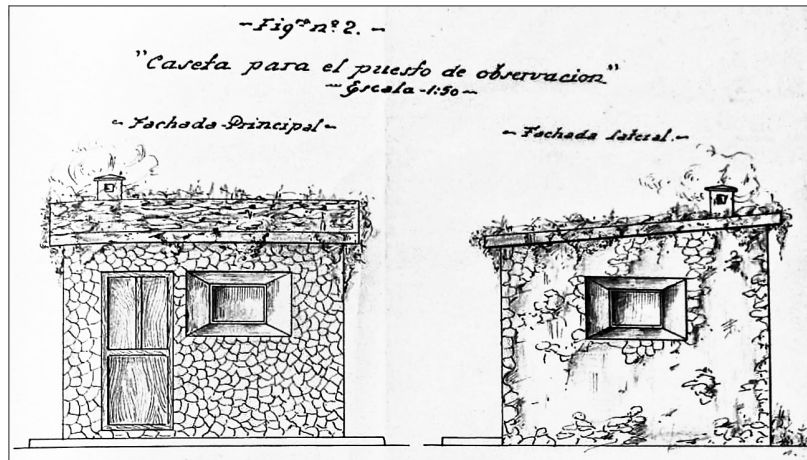
Niebla (días por año, 1943).....2

Nieve (id. id. id. id.).....0

Indice de visibilidad atmosférica. 7 (de 10 a 20 km)

Vientos.- NE 27%, S, W 18%, N. 14%, Calma 9%

Dominantes Índice 3 (15 Km./h) 57%
id. 1 (5 Km./h) 30%

Els plànols de la façana principal, la lateral, la secció per C i D i el de la planta (CHCMBAL).

²⁶ CHCMBAL.

²⁷ Zona Aerea de Baleares. <<Observatorio núm. 1. Muleta (Sóller)>>.

Des d'aquí, tant durant la Guerra Civil com durant el conflicte mundial, es transmetien tant alarmes aères com marítimes. Així els quatre mesos i alguns dies de l'any 1936 en que ja es trobava operatiu s'en transmeteren un total de 118, al 1937 foren 1559, al 1938, període de màxima activitat, varen ser 4339, i el mig any de 1939 que encara restà actiu foren 900. Ja en període de la II Guerra Mundial al 1940 es transmeten 865 alarmes aèrees i 498 marítimes. Al 1941 s'en fan 880 aèrees i 1491 marítimes. Al 1942, 1065 aèrees i 750 marítimes i al 1943, darrer any del que en tenim dades, 689 aèrees i 330 marítimes.²⁸ Així, les darreres dades que hem pogut consultar, tant de Muleta com de la Talaia de Tuent, corresponen a aquest any de 1943 tot i que ben segur que no són les darreres que oferiren els observatoris. Probablement encara restaren un temps en funcionament, almanco fins l'octubre de 1945, data en que sabem que, un cop finalitzada la II Guerra Mundial, se'n deshabiliten alguns de les seves funcions de vigilància.²⁹ No podem, de totes formes, oferir la data exacte de la deshabilitació dels observatoris de la *Red de Acecho*.

D'entre les comunicacions o alarmes més significatives que va transmetre aquest post durant la Guerra Civil podem destacar la que donà dia 1 d'agost de 1937 on és el primer punt de vigilància que avisa de l'entrada a l'illa de dos trimotors que, posteriorment, serien els que aquell dia bombardejarien Palma. L'avis el feu a les 16'55 h. i en tornà a fer un altre a les 17'02 h. de la sortida dels mateixos aparells pel mateix punt que havien entrat. Sembla ser que quan els avions abandonaven l'illa, reberen el foc d'artilleria de les bateries de Sóller (Martínez de Tejada, 1939, Capítulo XII). Segons Benjamín Llorca, Cap d'Antiaeronàutica, aquests avions inentaren bombardejar l'aeròdrom de Son Sant Joan i davant la impossibilitat de fer-ho descarregaren onze bombes de 100 i 50 quilògrams a prop del Pla de Na Tesa sense produir ni víctimes ni danys materials (Massot Muntaner (1998), p. 150 i 151).

També donà la primera alarma de la presència de 15 avions a les 9,38 h. de dia 7 d'octubre de 1937, que es dividiren en dues esquadilles. Altres observatoris, després del de Muleta, com el de Cala Figuera (Calvià), el del Mirador de Ricardo Roca (Estellencs) o el de Cura (Algaida), també avisarien d'haver-los detectat entrar a l'illa. Des de l'observatori de Valldemossa, i a la mateixa hora que des del de Sóller, s'avisà també de la detecció d'una de les dues esquadilles. La sortida dels avions també fou registrada des del post del Puig de ses Planes (Banyalbufar) a les 9,54 i des del de Muleta a les 9'55 h. El mateix dia es tornà a produir un bombardeig sobre Palma i en aquesta ocasió l'alarma per l'avistament de 16 avions fou donada pels observatoris de Regana (Llucmajor), Cala Figuera o Valldemossa a les 15'54 h. o el del Puig de ses Planes a les 15,55. L'avis de la sortida dels avions la donà l'observatori de Valldemossa a les 16'08. Entre els bombardejos del matí i els de l'horabaixa es produïren 6 morts i les forces republicanes perderen 2 aparells (Martínez de Tejada, 1939, Capítulo XII).

En el bombardeig que patí Palma dia 7 de desembre de 1937 també va donar el primer avis de l'entrada dels avions a l'illa. En aquella ocasió detectà la presència de 24 aparells Martín-Bomber a les 13,05 h. Aquests avions formaven dues esquadilles, una de 14 avions que va passar per la vertical del post i un altre de 10 que entrà per la Badia de Palma. Els observatoris de Valldemossa i de Lluc, en aquest ordre, foren els següents en oferir l'alarma per l'avistament i el del Mirador de Ricardo Roca el donà a les 13'10 h. Des de l'observatori del Puig de ses Planes s'avisà també de la detecció d'una de les dues esquadilles. Des del post ubicat a Estellencs, uns minuts més tard, es donà l'avis de la sortida de 3 Martín-Bomber que feien fum i que anaven perdent alçada. El de Regana, el de Cala Figuera i el de La Mola (Port d'Andratx) donen l'avis de l'avistament dels avions, que ja sortien de l'illa, un quart d'hora més tard, a les 13'20 h. En aquell bombardeig es tiraren algunes bombes al port de Palma que caigueren a la mar i es bombardejà la ciutat. A

28 Tal i com es diu a *Zona Aèrea de Balears* només es fa ressenya del total d'avisos que donaren els observatoris però no l'objecte dels vols com bombardejos, reconeixements, etc... perquè quan es donaven els avisos no se n'arxivaven els detalls i per tant no en quedava registre que avui es pugui consultar. Aquest apunt també és vàlid pels avisos donats des de la Talaia de Tuent.

29 Gaspar Gual (1988) ens indica que l'observatori situat a l'Ermita de Bonany es tançà dia 7 de novembre de 1945. El conflicte de la II Guerra Mundial havia acabat amb la rendició alemanya dia 8 de maig de 1945.

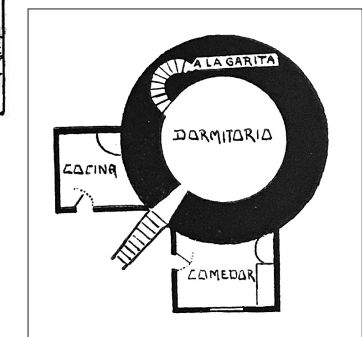
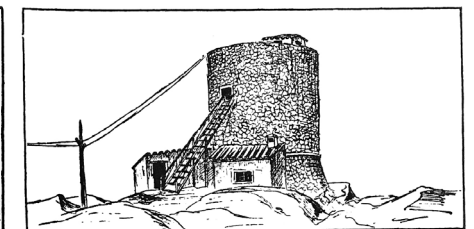
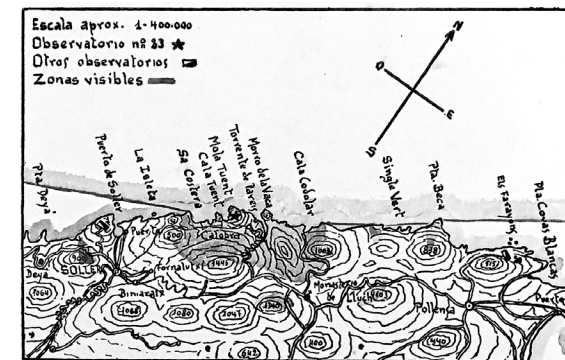
la plaça de Sant Antoni, on hi hagué la major catàstrofe, hi hagué 7 morts i 40 ferits (Martínez de Tejada, 1939, Capítulo XII). Altres fonts com el testimoni de Sor Oliva Abad, Superiora de l'Hospital Militar de Palma, diu que es tiraren 82 bombes que provocaren 10 morts, 30 ferits, 35 edificis destruïts i altres 40 parcialment derruïts (Massot Muntaner (1998), p. 165).³⁰ Segons els informes de les tropes nacionals, a més dels tres aparells divisats des de diversos observatoris que feien fum i que suposadament caigueren a la mar, les tropes republicanes, degut als danys ocasionats pel foc de l'artilleria nacional, perderen dos avions més devora les costes de Menorca i altres tres devora les de Tortosa (Martínez de Tejada, 1939, Capítulo XII).

Dia 15 d'abril de 1938, a les 14'08 h., fou el primer observatori, juntament amb el de Valldemossa, que donà l'avis de la presència d'un avió republicà model Martín-Bomber que volava a uns 3000 metres d'alçada i que acabà sobrevolant Palma, tot i que sense tirar bombes. Seguidament altres observatoris també donaren avis de l'avistament. L'observatori de La Mola donà l'avis de sortida de l'illa de l'avió.

Dia 30 de maig de 1938 fou el primer en detectar la presència de tres hidroavions de canoa central que no s'arribaren a internar a l'illa. Des de Valldemossa, des del Mirador de Ricardo Roca o des del Puig de ses Planes també es donà l'avis.

Ja durant el període de la II Guerra Mundial, el 25 d'agost de 1943 a les 21'47 h. els antiaeris de l'illa dispararen contra un aparell desconegut que volava sobre l'illa. L'alarma de la presència d'aquest aparell havia estat donada, entre d'altres, per aquest observatori, el de Regana, el de Cala Figuera, el de La Mola, el de Valldemossa, el del Puig de ses Planes, el de les Rotes Velles (Calvià) o el del Castell d'Alaró. En principi aquesta alarma no té res a veure amb la donada unes hores abans del mateix dia des de l'observatori de la Talaia de la Victòria (Alcúdia) per l'amaratge d'un hidroavió italià model Cant Z-506.

6. Talaia de Tuent

Dibuix de com era la torre de vigilància amb les instal·lacions de la *Red de Acecho* actives, amb la garita damunt la torre i ubicació del post i punts de visibilitat del mateix (ZAB).

30 S'agafa la referència de LÓPEZ RUIZ DE AZAYRA, Casa de Socorro, 114.

L'octubre de 1938, només uns mesos després de la inauguració del post, descarregà una fortíssima tempesta a la zona on estava situat. Un llamp va ferir la garita de vigilància que utilitzaven els soldats i la va destruir. La construcció va quedar totalment inoperativa fet que va provocar que el Comandant General de les Illes dia 19 d'aquell mes d'octubre es mostràs conforme en la reconstrucció de la garita de l'observatori segons petició que se li havia fet dia 15. Les obres es farien en iguals condicions que la garita que s'havia instal·lat al post número 25, és a dir, la del Castell d'Alaró, inaugurat, com ja hem vist, dia 29 d'agost d'aquell mateix 1938.

La memòria presentada dia 24 d'octubre i signada altre cop per l'ajudant d'obres militars Marcial Rueda i visada el 25 pel tinent coronel enginyer comandant Ramón Taix especificava que en compliment de l'ordre del Comandant General la garita que es projectava construir era anàloga a la del post número 25, projectada pel capità d'enginyers Josep Julià Arnau.

Els murs serien de pedra de maçoneria rejuntada pels paraments exteriors i guarnits, arrebossat i emblanquinats pels exteriors. El terra seria de formigó i arrebossat de ciment Portland. La coberta seria a dues aigües formada de biguetes de fusta, tauler de revoltó i teula àrab fixada amb morter de formigó. Les portes i finestres serien de fusta d'abet amb vidres i pintades amb pintura a l'oli de color gris.

Es preveia que les obres duressin 10 dies laborables i per tal que resultàs el més ràpid i econòmic possible es proposava que fos fet per gestió directe. El cost de l'obra es suposava de 1.380 pessetes que era el mateix que havia costat l'obra d'Alaró.

S'acompanyava per uns plànols on estava representada la garita en planta (figura 1), en alçat (figura 2) i en secció (figura 3), que us oferim a les imatges, i pel pressupost que presentava la Comandància d'Obres i Fortificacions de Balears (Mallorca).

PRESUPUESTO

Número de las partidas		Ptas.	Cts.	Ptas.	Cts.
	MUROS				
1	11'880 m ³ de fábrica de mampostería ordinaria montada con mortero de cal.	40	00	475	20
	GUARNECIDOS Y ENLUCIDOS				
2	18'36 m ² de guarnecidos y enlucidos de los paramentos interiores con mortero de cemento del país.	4	30	78	95
	REJUNTADO				
3	23'76 m ² de rejuntado de los paramentos exteriores con mortero de cemento del país.	2	50	59	40
	PISOS Y ACERAS				
4	12'24 m ² de hormigón de cemento del país y enlucidos de cemento en piso y aceras.	7	50	165	00

	CUBIERTA				
5	12'24 m ² de cubierta a dos aguas formada por viguetillas de madera, bovedilla y teja árabe sentada con mortero de cal.	18	00	220	32
	PUERTAS Y VENTANAS				
6	Una puerta exterior de madera de abeto de 0'80 x 1'90 m. de abeto con marco herrajes pintura y colocación.			85	00
7	3 ventanas de madera de abeto de 0'80 x 0'60 m. con marco, herrajes, pintura, cristales y colocación.	75	00	225	00
8	Una id. id. de 0 40 x 0 60 m.			40	00
	SUMA	-----		1.348	87
	2% imprevistos y retiro obrero.			31	13
	TOTAL	-----		1.380	00
	<i>Importa este presupuesto la cantidad DE MIL TRESCIENTAS OCHENTA PESETAS.</i>				

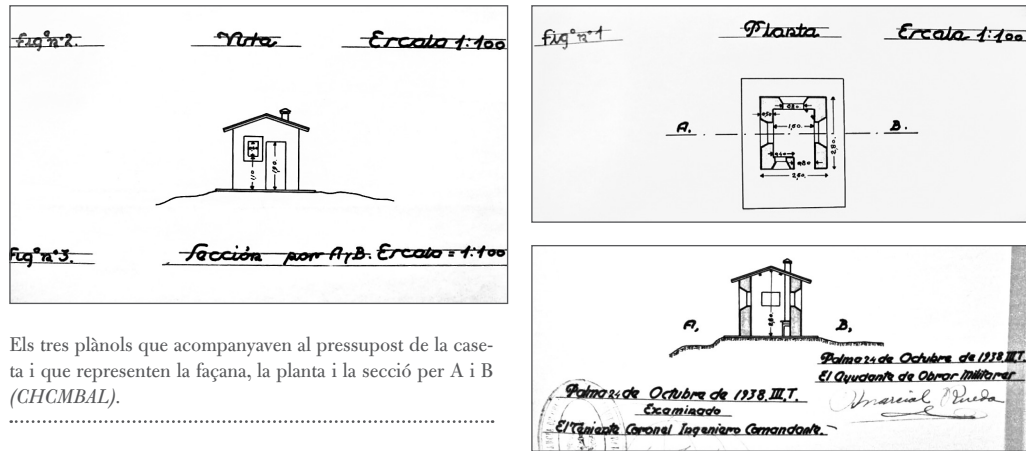
Palma de Mallorca 24 de Octubre de 1.938. III. T.
el ayudante de obras militares
Marcial Rueda [signat]

Palma 25 de Octubre de 1938.
III Año Triunfal.
Examinado.
El T. Coronel Ing°. Comandante.
Ramón Taix [signat]

La petita i bàsica construcció, que reemplaçava a la destruïda pel llamp, era on s'ubicaven el soldat o soldats que estassen de guàrdia. D'aquesta forma podien dur a terme el servei protegits de bona part de les inclemències meteorològiques com sol, vent, pluja, fred... Algunes d'aquestes garites, desconeixem si és el cas de la instal·lada a Tuent, tenien dibuixades a les parets o al terra, en aquest cas seria al terrat de la torre, una rosa dels vents que els servia com a brújola per poder indicar amb exactitud la direcció dels vols dels que es donaven alarma.³¹

El registre d'alarmes que va donar aquest post d'observació no és tant extens com el de Muleta ja que es va inaugurar casi dos anys més tard. Durant l'any 1938 va transmetre 1.974 alarmes i durant 1939 en va donar 946. Pel que fa al període de la II Guerra Mundial al 1940 se'n transmeteren 1004 d'aèrees i 542 de marítimes. Al 1941 s'en fan 957 aèrees i 1339 marítimes. Al 1942, 797 aèrees i 611 marítimes i al 1943, darrer any del que en tenim dades, 715 aèrees i 388 marítimes.

³¹ Sabem del tot cert que n'hi havia a les garites, en aquest cas pertanyents a la *Red de Acecho*, de la Mola del Port d'Andratx o a la de l'ermita de Betlem (Artà) de la que, en aquest darrer cas i en la visita realitzada dia 8 d'agost de 2019 i ja esmentada, no en vàrem poder observar tampoc cap resta.

Els tres plànols que acompanyaven al pressupost de la caseta i que representen la façana, la planta i la secció per A i B (CHCMBAL).

A més coneixem que en el bombardeig que patí Palma el dia 30 de maig de 1938 va donar l'alarma a les 10^h44 m. per la presència de 3 aparells republicans del tipus Martín-Bomber. L'observatori de La Mola (Port d'Andratx) donà l'avis de com els aparells abandonen l'illa a les 11^h11 m. També el post del Mirador de Ricardo Roca (Estellencs) donà l'avis de com aquests avions abandonaren l'illa i ho fan per sobre de la seva vertical. Aquest fou el darrer bombardeig de l'aviació republicana que patí l'illa. Segons Martínez de Tejada foren uns 9 avions els que actuaren sobre Palma. Tiraren bombes no gaire potents i causaren 2 morts i uns 15 ferits (Martínez de Tejada, 1939, Capítulo XII).

7. Anàlisi comparativa de dades dels avisos i les alarmes

Guerra Civil Espanyola. Dades registrades entre 1936 i 1939

Durant la Guerra Civil l'observatori de Muleta donà un total de 6.916 avisos que suposen el 4'41% dels avisos totals de l'illa. Les alarmes i avisos són desglosat tal i com ja hem citat abans:

	1936	1937	1938	1939	TOTAL
Muleta (1)	118	1559	4339	900	6916

En total, entre tots els observatoris, hi hagué, sempre segons les dades de què disposam, un total de 156.819. Hi destaquen el post de Regana (11) amb un total de 13.529 que suposaven el 8,63% dels avisos, el de la Talaia d'Alcúdia (4) amb un total de 13.124 avisos que suposaren el 8,37% i el de Cala Figuera (Calvià) amb 12.587 que suposen el 8,03% dels avisos totals que es donaren a l'illa.

El de Muleta, amb aquest 4'41%, fou el 10è observatori en nombre d'avisos totals i hi destaquen per sobre de totes les dades recollides l'any 1938 on, agafant només aquestes, es situa com el 8è observatori que més avisos donà de tota l'illa.

L'observatori de la Talaia de Tuent donà un total de 2.920 avisos que suposen un 1'86% dels avisos totals de l'illa. Les alarmes i avisos són desglosat tal i com ja hem citat abans:

	1936	1937	1938	1939	TOTAL
Talaia de Tuent (23)	0	0	1974	946	2920

Com hem explicat aquest observatori no es posà en funcionament fins el 24 de maig de 1938, per aquest motiu no hi ha dades dels anys 1936 i 1937. Prenent el global de les dades és un dels observatoris que menys avisos totals donà, com deïem només l'1'86%, fet que el converteix en el 22è observatori en avisos totals. En aquest cas el 24è lloc, i darrer, l'ocupa l'observatori de Lluc (2) amb només 2036 avisos que suposen l'1,3% del total. Aquest post tenia unes condicions acústiques excel·lents per detectar avions, però la seva orografia i climatologia (pluja i sobretot boira) provocaven que la visibilitat fos molt limitada, per això fou un observatori tan poc actiu. El 23è lloc és de l'observatori de Punta Plana (22), a s'Estanyol (Llucmajor), amb 2.599 que suposa un percentatge total de 1,66%. Mentre el de Lluc sí que està operatiu des de 1936 el de Punta Plana, com el de la Talaia de Tuent, s'inaugura l'any 1938, en aquest cas el 4 d'abril, i per tant també només pot oferir dades dels anys 1938 i 1939.

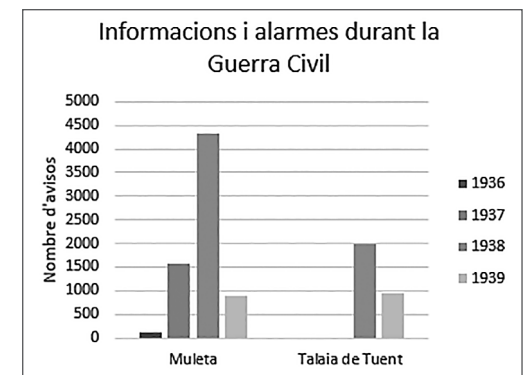
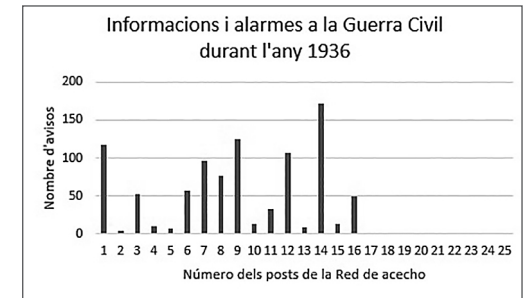
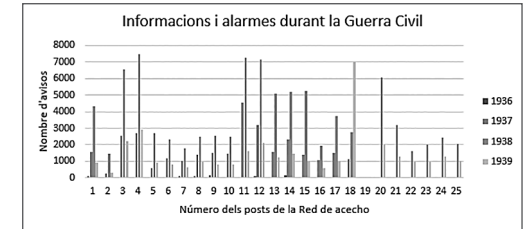
El situat a la Colònia d'Artà o ermita de Betlem (19), com hem explicat, s'inaugurà el maig de 1940 i per tant no ens ofereix dades d'avisos durant la Guerra Civil.

Si prenem les dades dels avisos només de l'any 1936, on només encara hi trobam 16 observatoris a la Red de acecho, veim com el de Muleta, amb 118 alarmes, és el tercer en nombre d'avisos, només superat per l'observatori de Valldemossa (14) amb 172 avisos i pel de Santanyí (9) amb 125, fet que demostra la importància estratègica que tengué aquest observatori a l'inici del conflicte.

Quan feim la comparació entre els dos posts estudiats en aquest treball observam clarament com Muleta fou molt més actiu que la Talaia de Tuent, tot i que l'any 1939 els avisos que donà aquest darrer són una mica superiors.

Segona Guerra Mundial. Dades registrades entre 1940 i 1943

Durant la II Guerra Mundial els observatoris que s'havien desactivat es tornen a posar en marxa. El conflicte s'emmarca entre els anys 1940 i 1945 tot i que nosaltres només diposam de dades entre 1940 i 1943 i amb aquestes farem les nostres anàlisi comparatives.

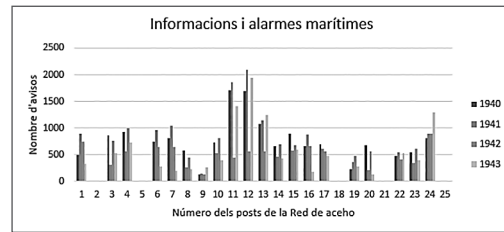

Avisos marítims:

El nombre d'avisos i alarmes per avistaments de vaixell o submarins tant de Muleta com de la Talaia de Tuent són:

	1940	1941	1942	1943	TOTAL
Muleta (1)	489	891	750	330	2460
Talaia de Tuent (23)	542	339	611	388	1880

Els 2.460 avistaments de Muleta suposen el 4'53% dels avisos totals de l'illa, ocupant el 10è lloc entre els 20 observatori operatius dels que disposam dades. Mentre que els 1.880 de la Talaia de Tuent suposen el 3,46% i el situen en el 15è lloc. Prenent les dades de tots els observatoris sabem que hi hagué 54.282 avisos. Els més actius en aquest cas foren els de Cala Figuera

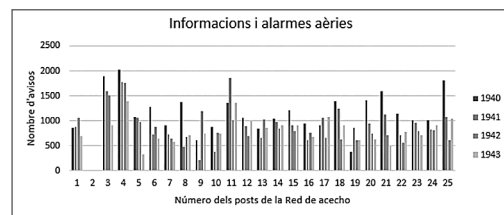
(12) amb 6.302 avisos que suposaven l'11'61% del total, en segon lloc el de Regana (11) amb 5.420 alarmes que suposen el 10% i en tercer lloc el de La Mola d'Andratx (13) amb 4.039 avisos que suposaven el 7'44% del total. Els tres que menys avistaments feren foren el del Puig de Sant Salvador (8) amb 1.532 que suposaven un 2'82%, el de la Colònia d'Artà (19) amb 1.340 que suposaven un 2'47% i el de Santanyí (9) amb només 694 que suposaven un 1'28%.

Pel que fa a la comparativa entre els nostres dos observatoris, que recordem es varen activar tant un com l'altre el mes de maig de 1940, es pot veure un altre cop com Muleta es mostra més actiu que la Talaia de Tuent, tot i que tant els anys 1940 i 1943 el nombre d'avistament d'aquest darrer post són una mica superiors.

Avisos aèris:

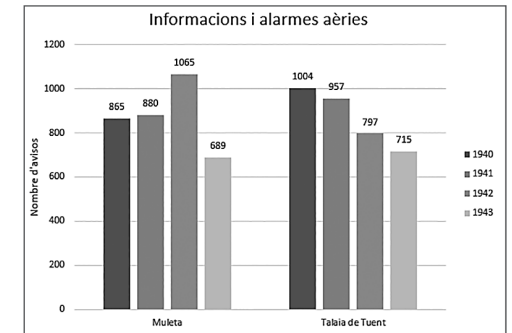
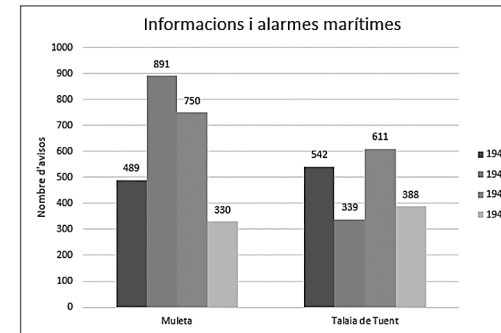
El nombre d'avisos i alarmes per avistaments d'avions, hidroavions i altres aparells aèris tant de Muleta com de la Talaia de Tuent són:

	1940	1941	1942	1943	TOTAL
Muleta (1)	865	880	1065	689	3499
Atalaia de Tuent (23)	1004	957	797	715	3473

Els 3.499 avistaments totals de Muleta suposen el 3'84% dels avisos totals, ocupant el 14è lloc entre els 24 observatori operatius dels que disposam dades. Mentre que els 3.473 de la Talaia de Tuent suposen el 3'81% i el situen en el 15è lloc. Prenent les dades de tots els observatoris sabem que hi hagué 91.102 avisos. Els més actius en aquest cas foren els de la Talaia d'Alcúdia (4)

amb 6953 avisos que suposaven el 7'63% del total, en segon lloc el de la Talaia d'Albercuitx (Formentor) (3) amb 5901 alarmes que suposen el 6'48% i en tercer lloc el de Regana (11) amb 5601 avisos que supo-

saven el 6'15% del total. Els tres que menys avistaments feren foren el de Cap Salines (10) amb 2776 que suposaven un 3,05%, el de Santanyí (9) amb 2761 que suposaven un 3'03% i el de la Colònia d'Artà (19) amb 2466 que suposaven un 2'71%.

Pel que fa a la comparativa entre els nostres dos observatoris es pot veure com en aquest cas l'activitat és bastant similar. Els anys 1940, 1941 i 1943 des de la Talaia de Tuent es donen més avisos que des de Muleta. L'any 1942, en canvi, la quantitat d'avisos donats des d'aquest observatori superen en 268 als donats des de la Talaia de Tuent.

8. Bibliografia

ANÒNIM; *Zona Aerea de Baleares. Unidad de Información Antiaeronáutica. Historial de los observatorios de la isla de Mallorca.* Suc. Amengual y Muntaner.

ARIZA GARCÍA, NARCISO: <<Valor actual de la defensa de costas>>. *Ejército. Revista ilustrada de las armas y servicios.* Número 48, enero 1944, p. 8-12.

FIOL COLL, BARTOMEU. *Els refugis antiaeris de Palma i la defensa passiva a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939).* Lleonard Muntaner, editor. Palma, 2019.

GUAL, GASPAR: <<Hace 50 años. Los soldados de Bonany>>. *Apóstol y civilizador.* Mayo 1988, n° 150, p. 20.

DURÁN PASTOR, MIGUEL: <<Franco y Mallorca>>. *Diario de Mallorca.* 1 de junio de 2003. Especial 50 aniversario, p. 41.

MARTÍNEZ DE TEJADA, GERARDO: *La artillería de Mallorca durante el Glorioso Alzamiento Nacional.* (Inca-Palma, 1939).

MASSOT MUNTANER, JOSEP: *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938).* Publicacions de l'abadia de Montserrat. Biblioteca Serra d'Or. Barcelona, 1998.

MONTEL TOUZET, ARTURO: <<El servicio de información en la D.C.A.>> *Revista de Aeronáutica.* Número 77, abril 1947, p. 55-64.

MUNILLA, EDUARDO: <<Evolución de la lucha entre aviones y cañones>>. *Revista de aeronáutica.* Número 126, mayo 1951, p. 372- 383.

MURILLO I TUDURÍ, ANDREU: *La Guerra Civil a Menorca (1936-1939).* Edicions Documenta Balear. 1997.

ORDINAS MARCÉ, G. I REYNÉS TRIAS, A. *Les torres d'Escorca*. El Gall Editor. Grup Excursionista de Mallorca. Palma, 1998.

R.F.M.; <<El observatorio de Porto Cristo en la red de acecho (1936-1943)>>. *Perlas y Cuevas*. Núm. 943, del 4 al 17 de julio de 1997.

RODRÍGUEZ SAIZ, JESÚS; <<La artilleria de Mallorca>>. *Ejército. Revista de las armas y servicios*. Junio 1987, núm. 569, p. 34-47.

SASTRE, JOAN ET SASTRE, VICENÇ. *Mallorca vora mar. Marines de Tramuntana*, Volums I i II. Edicions La Foradada, J.J. Olañeta, Editor. 2002 i 2003.

TOMÀS RAMIS, PAU ET CALVIÑO ANDREU, Cels. <<L'observatori de la Red de acecho i el d'Observació i Vigilància de Costes de Porto Cristo. Guerra Civil i II Guerra Mundial>>. *X Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Fora vila i espais urbans a Manacor. Ajuntament de Manacor, 2019, p. 225-251.

TOMÀS RAMIS, PAU ET CALVIÑO ANDREU, Cels. <<L'observatori de la xarxa d'Observació i Vigilància de Costes de Cala Magraner durant la Guerra Civil>>. *X Jornades d'Estudis Locals de Manacor*. Fora vila i espais urbans a Manacor. Ajuntament de Manacor, 2019, p. 253-273.

VINDEL MERCED, FRANCISCO; <<“La red de acecho”>>. *Revista de aeronáutica y astronáutica*. Noviembre de 1985, p. 1137-1141.

Volem agrair al personal del Centre d'Història i Cultura Militar de Balears permetrer-nos i facilitar-nos la consulta d'alguns documents del seu arxiu

Abreviatures utilitzades: CHCMBAL (Centre d'Història i Cultura Militar de Balears), ZAB (Zona Aerea de Balears -referenciat a la bibliografia-).

Els observatoris de la xarxa d'observació i vigilància de costes de s'Illeta i de la Mola de Tuent durant la Guerra Civil

Pau Tomàs Ramis
Cels Calviño Andreu

Resum

Amb l'inici de la Guerra Civil i l'adhesió dels comandaments militars de l'illa a la revolta en contra del legítim Govern de la Segona República espanyola es fa necessari establir una xarxa de vigilància aèria i naval per evitar que les forces governamentals republicanes efectuassin atacs o intents d'ocupació de l'illa.

Es per això que s'establiran a l'illa diferents punts de defensa activa amb bateries d'artilleria antiaèria i grups de metralladores i dos sistemes de vigilància de defensa activa que s'afegien a les mesures de defensa passiva antiaèria ja posada en funcionament durant la República i que les autoritats feixistes fan seves un cop es fan amb el control de l'illa.

Així, aquells dos sistemes de defensa activa que requeriran una coordinació permanent entre les forces i comandaments aeris, navals i terrestres, seran les que a partir de llavors, i en períodes temporals diferents marcats per diversos conflictes bèl·lics, vetllaran per detectar possibles incursions d'aparells o tropes enemigues en territori illenc. Un pertanyia a l'exèrcit de l'aire i era coneguda com la *Red de acecho* i un altre a l'exèrcit de terra, coneguda com la xarxa d'Observació i Vigilància de Costes.

1. Introducció

A la comunicació <<Els observatoris de la *Red de acecho* de Muleta (Sóller) i la Talaia de Tuent (Escorca). Guerra Civil i II Guerra Mundial>>¹ publicada en aquesta mateixa edició de les Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx, exposàvem els motius que feren necessaris establir, baix el prisma de l'exèrcit nacional, la xarxa de vigilància de la *Red de acecho* de defensa activa depenent de l'Arma d'Aviació per detectar possibles i probables atacs per part de les forces aèries o navals republicanes tant a objectius militars com a població civil durant la guerra civil. Però s'establí, a banda de la *Red de acecho*, una altra xarxa amb unes funcions semblants. Era la denominada Xarxa d'Observació i Vigilància de Costes depenent de l'exèrcit

¹ Quan citam aquest treball durant el desenvolupament d'aquesta comunicació en referim sempre al que hi ha publicat en aquest mateix volum de les Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx.

de terra (cossos d'artilleria i infanteria). És tractava també de tota una xarxa de petites edificacions que envoltava l'illa amb la funció d'observació i vigilància i que tenien cura de les possibles arribades d'aparells republicans tant per l'aire com per la mar.

Aquesta xarxa instal·là observatoris a sa Torre Picada, conegut com l'observatori de s'Illeta, número 3, i a la Mola de Tuent al que se li assignà el número 4. Tot i que aquest darrer estigui situat dins el terme municipal d'Escorca serveixi la justificació d'inclusió en aquestes Jornades Locals de Sóller i Fornalutx l'explicació donada al treball abans referit i publicat a aquest mateix volum. A més, en aquest cas podem afegir que al document que us oferirem referit a les obres de construcció d'aquest observatori de Tuent s'hi titula: *Presupuesto de las obras para alojamiento de las fuerzas afectas al puesto de Observación y Vigilancia n° 4 "Mola de Tuent" (Soller)*. Per tant cal pensar que molta de l'organització d'aquest post sortia o passava per Sóller.

Ens és necessari fer encara un altre aclariment abans d'iniciar el desenvolupant del treball. L'observatori de la *Red de acecho* i el d'Observació i Vigilància de Tuent estaven situats a pocs metres de distància l'un de l'altre. Per això cal tenir clar que quan parlem de la Talaia de Tuent ens referim a l'observatori pertanyent a la *Red de acecho* i quan ho feim de la Mola de Tuent és del que formava part de la Xarxa d'Observació i Vigilància.

2. Necessitat de vigilar la costa

Una aviació dedicada a atacar objectius fent bombardejos era molt difícil d'aturar. Ja deia el coronel en Cap de defensa passiva contra atacs aeris Benjamín Llorca en una conferència radiada el mes de maig de 1937: (...) *me dirigí al pueblo mallorquín diciendo que los ataques aéreos no podían evitarse*.² Però amb aquestes xarxes d'observació i vigilància, i la immediata transmissió d'informació a les centrals de comandament, s'obligava als avions atacants a volar a una alçada molt superior a la habitual per evitar ser descoberts de forma prematura, dificultant així la tasca pretesa per part d'aquells i donava un temps molt valuós tant a les autoritats com a les poblacions per posar en marxa els protocols de defensa passiva antiaèrea³ que permetien, tal i com Llorca manifestà en una altra ocasió, que *pueden aminorarse, por lo menos, los daños de la Aviación sobre las poblaciones*.⁴

El mes de maig de 1937 es publicava a *El Correo de Mallorca*;

Según nuestras referencias, los aviones de la canalla marxista han venido sobre nuestra ciudad por la bahía, a gran altura, bajando rápidamente e intentando entrar en la zona del casco de la población para bombardearla.

Esta vez sus criminales propósitos no han podido ser logrados como deseaban, pues nuestros cazas les han salido al encuentro, tiroteándolos y ametrallándolos y haciéndolos huir cobardemente, por la parte de Génova, a gran velocidad.

2 MASSOT MUNTANER, Josep: *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*, p. 216.

3 Vegeu-ne els aspectes generals a TOMÀS RAMIS, Pau; <<Els Comitès Locals de Defensa Passiva Antiaèrea. Un decret republicà utilitzat pels feixistes en temps de guerra (I)>>. *Llucmajor de pinte en ample*, núm. 404. Desembre 2017, p. 45-47 i TOMÀS RAMIS, Pau; <<Els Comitès Locals de Defensa Passiva Antiaèrea. Un decret republicà utilitzat pels feixistes en temps de guerra (II)>>. *Llucmajor de pinte en ample*, núm. 405. Gener 2018, p. 38-41 o d'una forma molt més extensa i detallada a MASSOT MUNTANER, Josep: *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)* i sobretot a FIOU COLL, Bartomeu. *Els refugis antiaeris de Palma i la defensa passiva a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*.

4 MASSOT MUNTANER, Josep: *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*, p. 209.

A més el diari deia: *Los servicios de la Defensa antiaérea y protección han funcionado perfectísimamente*⁵, fet que reforçava també el paper i la moral de les xarxes tant de *Red de acecho* com d'Observació i vigilància de Costes que s'intentaven mostrar com a sistemes que funcionaven perfectament i transmetre, tot i els bombardejos, una sensació de tranquil·litat a la població. El cap d'Antiaeronàutica informava:

Para conocimiento del público en general y satisfacción de los elementos de la Defensa Activa, Cazas y Baterias, me complazco en hacer pública la noticia de que uno de los aparatos que bombardearon Palma no regresó a su base y dos aviadores resultaron muertos.⁶

Així i tot l'eficàcia dels observatoris no era cent per cent fiable i com deia Llorca no tots els bombardejos es podien evitar:

*Los aparatos piratas, han llegado volando a gran altura, y luego han venido hacia Palma planeando, para que el ruido de los motores no llamara la atención de los encargados de vigilancia. Los aviones han permanecido volando sobre Palma brevísimo tiempo, por temor, indudablemente, a nuestros cazas que, apresuradamente se han elevado para entablar la lucha con los visitantes, mas éstos no han dado pie al combate (...)*⁷

La xarxa d'Observació i Vigilància de Costes pertanyent a l'exèrcit de terra, i de la que formaven part els observatoris de s'Illeta i el de la Mola de Tuent, arribaren a comptar amb molts més observatoris que la *Red de acecho* de l'Arma d'Aviació. Segons conta Josep Massot (1998, p. 193), a l'*Air Report of Majorca* redactat al 1938 pel capità de corbeta Brown, pertanyent a la *Royal Navy* anglesa, a la costa hi havia un punt d'observació aproximadament cada cinc milles⁸ que cobrien tota la Serra de Tramuntana connectats tots per telèfon amb el quarter d'Aviació de Palma, ubicat al moll. Invariablement cada cinc minuts s'obtenia algun tipus d'informació d'aquesta xarxa.

No només a la zona de Tramuntana sinó a tota Mallorca els observatoris eren nombrosos formant una xarxa peritral a l'illa on era molt complicat que algun aparell, marítim o aeri, penetràs de forma sorpresiva.

Fins feia poques dècades les guerres només es lliuraven als fronts de batalla i les zones geogràfiques no localitzades en aquests fronts, tot i que les seves nacions formassin part del conflicte, en major o menor mesura podien deshinibir-se'n. Però amb l'entrada de la força aèria com un element més de guerra el perill s'estenia absolutament a tota la població ja que ara qualsevol indret o territori dels països bel·ligerants podia patir atacs i bombardejos. Quan esclata la I Guerra Mundial l'aviació era una disciplina molt poc evolucionada i poques nacions veuen la necessitat d'haver de crear defenses específiques antiaèrees. El nombre d'aparells de que disposaven els diferents països en conflicte al 1914 ens donen una mostra de la baixa incidència que devien tenir en l'evolució de la guerra. Eduardo Munilla (1951, p. 372) ens en dóna les següents dades: Gran Bretanya 130, França 400, Rússia 400, Alemanya 470 i Àustria 120. En contraposició i per apreciar el grandió augment que tengué la presència aèria en èpoques posteriors basta veure un dels titulars del *Correo de Mallorca* un mes i poc abans de l'aixecament feixista contra el govern de la II República: <<La aviación y la guerra. En Europa existen más de 40.000 aviones y más de 100.000 pilotos>>⁹ on a més s'explicava que es *calcula que las fábricas de aviones de Hitler producen en una pro-*

5 *El Correo de Mallorca*; <<Los aviones rojos vuelven a bombardear salvajemente la población de Palma>>, 26-V-1937, p. 3.

6 *El Correo de Mallorca*; <<De los pasados bombardeos de Palma>>, 31-V-1937, p. 1.

7 *El Correo de Mallorca*; <<Los aviones rojos han cometido una nueva salvajada bombardeando la población civil de Palma>>, 24-V-1937, p. 3.

8 Hi havia molts més observatoris que els que formaven la *Red de acecho*. Gràcies a la documentació que hem pogut consultar a l'Arxiu Intermedi Militar sabem que mentre que d'aquella hi arribà a haver 25 observatoris, l'observatori ubicat a Ca Madò Pilla (Valldemossa) el mes de novembre de 1938, quan s'hi pressuposten les obres per fer un allotjament per la tropa, es consignat amb el número 93.

9 *Correo de Mallorca*; <<La aviación y la guerra. En Europa existen más de 40.000 aviones y más de 100.000 pilotos>>. 12-VI-1936, p. 1.

porción de quince aviones de combate por día i xifra la potència aèrea d'Espanya en 500 avions, o fixar-nos en una dada donada per E. Munilla (1951, p. 379) referida a la II Guerra Mundial i a l'aviació dels EEUU on diu que entre l'agost de 1942 i juliol de 1944 l'aviació americana havia patit l'avaria a 21.455 avions i n'hi havien tomat 903.

Les primeres defenses antiaères eren molt poc evolucionades i eren simplement adaptacions o modificacions de les utilitzades en campanya. Però aquests avions, pocs al principi però que anaren augmentant en nombre tal i com avançava la guerra, començaren a fer atacs de tot tipus, fet que provocà que els sistemes de defensa i vigilància antiaeronàutica s'haguessin de millorar. Els avions augmentaven les seves cotes de vol i les velocitats provocant que el temps que transcorria entre que es detectava la incursió fins que arribaven als objectius que volien atacar era cada cop més reduït. Els sistemes d'artilleria i de vigilància també anaven introduint innovacions que intentaven contrarrestar les modificacions que introduïen els avions tant a nivell armamentístic com a nivell de comunicacions. Així al 1918 la guerra aèrea ja adquirirà una importància capital i començarà un període on per tal de teixir la defensa s'abandonaran les adaptacions d'armament de campanya i s'aniran introduint armaments i sistemes defensius pròpiament antiaèris. Si els avions, com deiem abans, havien augmentat les cotes de vol i les velocitats, l'armament augmentà els calibres i intensificà les velocitats inicials que permetien augmentar la distància on podia arribar el projectil i disminuïa la duració del trajecte.

En l'àmbit defensiu s'havia de comptar que Mallorca era molt pròxima a l'illa de Menorca i que aquesta fins el febrer de 1939 va ser controlada pel bàndol republicà, amb totes les implicacions que això comportava, alguna de les quals hem exposat esquemàticament al treball referent als posts de la *Red de acecho* de Muleta i la Talaia de Tuent. Dues illes amb potencial per portar a terme atacs tant per mar com per aire havien de tenir també forçosament i obligatòria una xarxa de vigilància de defensa activa organitzada, amb observatoris instal·lats a punts sensibles, voluntaris col·laboradors, mobilització total de tropes disciplinades, desplegament de peces de campanya, abrics o nius de metralladora o bateries d'artilleria a la costa i a les principals cales, o a aquelles amb més possibilitats de patir un desembarcament naval, per tal de detectar i/o refusar qualsevol intent d'atac. De fet ja diu Vindel Merced (1985, p. 1138) que si bé al principi de la guerra Mallorca es va demostrar com una fortalesa defensiva més tard es convertiria en una eficaç base d'atac.

Aquests sectors marítims que havien de ser controlats i que a l'hora servien com a punts de vigilància, es podien dividir en tres tipus depenent de la facilitat que oferien a l'hora de patir un atac;

1. Els fronts actius on per la profunditat dels seus fons, per les condicions habituals de vent o per presentar platges o llocs de costa de fàcil accés des de la mar els convertien en fronts de probables atacs marítims.
2. Els fronts de vigilància on per qüestions geogràfiques les opcions d'un desembarcament directe eren limitades. Eren fronts de possible encara que no probable desembarcament.
3. Els fronts passius on una natura amb penyassegats, escarpada o molt rocosa feia impossible el desembarcament de tropes atacants.

S'havia de tenir en compte que la mar en si suposava un obstacle o una barrera defensiva de primer ordre, però necessitava una certa organització perquè fos efectiva. Les autoritats militars tenien molt en compte aquest fet, sobretot després del desembarcament de les forces republicanes comandades per Bayo a les costes de Son Servera i Manacor degut a una vigilància poc efectiva i encara no organitzada. Ja hem vist a l'estudi sobre els observatoris de Muleta i la Talaia de Tuent com els primers observatoris de la *Red de acecho* no s'inauguraren fins a finals del mes d'agost de 1936, quan l'operació de Bayo ja és totalment activa a Mallorca i que la zona de Manacor, immersa plenament en les accions de guerra no comptà amb el primer observatori fins a la primera quinzena del mes de setembre. Això permeté a les tropes republicanes

arribar fins a alguns dels seus objectius sense haver patit un refús inicial.

Cal dir també que els observatoris que aquí veim, tant de la *Red de acecho* com els posts d'Observació i Vigilància de Costes podien estar recolzats per observatoris destacats, és a dir, per vaixells o avions que anassin més enllà de la costa terrestre en missions de reconeixement defensiu o de vigilància. De fet coneixem que a vint milles de la costa, al nord-oest de Sóller i al sud de sa Dragonera, havien estat col·locades dues barques de bou que feien aquesta funció i que es comunicaven amb el quarter general d'Aviació de forma telegràfica (Massot Muntaner, p. 193). També sabem que hi havia unes patrulleres que donaven servei permanent a la Badia de Palma i al Port de Sóller (Vindel Merced, p. 1140). Igualment hi havia esquadres de caces *legionaris*, és a dir, italians, que actuaven des de les bases aèrees de l'illa i que feien el servei de vigilància a *quienes Mallorca debe estar muy agradecida* segons deia Benjamín Llorca (Massot Muntaner, p. 145).

A més, tota la costa peninsular mediterrànea estava també en mans de l'exèrcit republicà, fet que incrementava per l'exèrcit nacional la importància geoestratègica de Mallorca per tal de tenir un cert control de la zona i establir bases navals i aèrees, tant per les forces nacionals com pels seus aliats, sobretot l'aviació italiana.

Segons Durán Pastor (2003, p. 41) la defensa de Mallorca té en aquells moments tal prioritat pel bàndol nacional que el general Franco, durant els primers moments de guerra, no dubta a donar l'ordre d'afusellar *al que desfallezca* en aquesta missió per exigir-ho *la salud* de la patria i la mateixa *existencia de la isla*.

També el Comandant d'artilleria i professor de l'*Escuela Militar de Montaña de Jaca* (Osca), Eduardo Munilla explicaria que les bases de Mallorca desenvoluparen un paper similar al que jugaren les d'Anglaterra a l'hora d'atacar al continent o al de les illes del Pacífic en l'atac al Japó durant la II Guerra Mundial (Munilla, p. 376). Des de les bases aèrees de l'illa partiren molts d'avions que aprofitant la rudimentària i precària *Red de acecho* d'alguns indrets de la costa peninsular aconseguiren batre a grans ports del Mediterrani.

3. Condicions de les vigilàncies i allotjament

Les vigilàncies es feien de vint-i-quatre hores en diferents torns complint la premissa de continuïtat, imprescindible en qualsevol tasca de vigilància. Calia evitar qualsevol incursió per sorpresa. Com que la missió era de vigilància i no d'entrar en combat ni resistència contra un possible atac enemic, els destacaments eren reduïts, normalment de quatre o sis soldats i algun comandament. Els posts de comandament o les centrals de comunicacions on s'hi enviaven les alertes o les alarmes es situaven allunyats de la costa per evitar que, en cas d'un atac, quedassin implicats tot d'una en les accions bèl·liques de primera línia i s'impedís així que poguessin exercir les seves funcions de comandament. El gruix de la tropa, excepte a alguns indrets que així ho requerien, tampoc era concentrat just a la costa. Normalment on hi havia perill de desembarcaments els destacaments eren concentrats a les proximitats però no a la costa on no s'hi traslladaven fins que la informació que es rebia no establís un perill real. Això, segons Ariza García (1944, p. 11) permetia un major descans de la tropa i que es pogués dedicar a la instrucció. Per tant, veim com el primer punt de defensa de l'illa el representaven la xarxa d'aquests petits observatoris de la que en formaven part el de s'Illeta o el de la Mola de Tuent amb un mínim destacament d'efectius humans.

Les condicions d'allotjament en que es trobava la tropa en una missió de vigilància que es podia convertir en rutinària o monòtona sens dubte influïen i afectaven al rendiment del destacament, per això es procurava que cada post o observatori estés dotat de les mínimes condicions per fer-hi estades més o menys llargues.

4. Observatori de s'Illeta

A finals de 1938 s'havia establert un post d'Observació i Vigilància de Costes a s'Illeta (a la que es denominava Zona S de Mallorca) lloc on no existia cap altra edificació més que la Torre Picada. Així des de la Comandància d'Obres i Fortificació de Balears s'ordenà que per tal d'allotjar la tropa que hagués de fer el servei de vigilància era totalment necessari realitzar obres de reparació a la pròpia torre, la construcció d'una garita de vigilància per l'observador, la reparació d'un aljub ja existent i l'exploració del camí.¹⁰

Al port de Sóller ja s'havia establert, a les darreries del mes d'agost de 1936, un post pertanyent a la *Red de acecho* (Arma d'Aviació) a la Bateria Militar de Muleta. Amb l'assignació de la zona de sa Torre Picada com a lloc per establir un post del sistema de Vigilància i Observació de Costes quedaven coberts els dos braços que marquen l'entrada i sortida al port.

L'ordre de realització d'aquestes obres havia estat donada dia 16 de desembre de 1938 i es contemplava que com que la superfície de la planta de la torre era suficient per allotjar tot el personal es faria una distribució amb col·locació d'envans que suposarien una habitació pel sergent de 4'00 x 2'70 m., un dormitori per la tropa de 4'20 x 4'80 m. i una cuina de 1'60 x 2'00 m. i menjador amb l'objectiu que cada una d'aquestes dependències fos independent de les altres.

Les obres de la reparació de la torre contemplaven la contrucció d'envans, l'arrebossat de les parets interiors i del terra, la construcció d'un fogó i d'una xemeneia per la cuina, la construcció d'una escala de caragol amb un portal de 0'70 m. d'ample que donàs accés a la terrassa i d'un cobert per cobrir el buit interior d'aquesta escala, petites reparacions en el mur i l'escala d'accés a l'allotjament, l'arrebossat del terra de la terrassa i la construcció de portes i finestres.

Per la construcció de la garita, que es situaria a sobre de la torre, s'ordenava que fos de dimensions una mica més grans que les dels altres posts de la xarxa d'Observació i Vigilància per tal poder-hi instal·lar un telèfon i construir-hi una petita xemeneia per fer foc i que el vigilant es pogués encalenticar, ja que l'orientació de l'observatori era molt freda i exposada als elements meteorològics. La construcció d'aquesta petita garita seria anàloga, a banda del tema de les mides, a les que ja s'havien construït a altres posts.

Per l'abastiment d'aigua de la tropa destacada a s'Illeta s'aprofitaria un aljub ja existent però es feia necessari fer-hi alguna obra menor per posar-lo en condicions òptimes d'ús, tals com unes obres de picat i arrebossament dels paraments interiors i la superfícies exterior de recollida d'aigua.

Pel que fa a la construcció d'un camí que arribàs a la torre, com que aquest no existia, es contemplava al pressupost, com ja veurem, 1.200 metres lineals d'explicació de camí per tal de poder portar el divers tipus de material necessari per fer les obres i pel servei del personal de vigilància.

El plaç d'execució de les obres es preveia de 50 dies laborables, sempre i quan el temps ho permetés. Els preus apareguts al pressupost eren els mateixos que els utilitzats als altres posts del servei d'Observació i Vigilància allà on s'haguessin hagut de fer obres i es preveia com a sistema més ràpid i econòmic de fer l'obra el de gestió directe.

En principi, i si a l'execució de l'obra només hi hagués pres part personal civil, la previsió de despesa era de 6.630 pessetes, però una part del personal de la tropa havia estat cedit o facilitat per participar a les tasques fet que suposava una rebaixa del 10%, tot i comptant que els soldats que hi fessin feina cobrarien el jornal militar reglamentari. Així, el pressupost final, era de 5.960 pessetes.

La memòria de l'obra era presentada, examinada i visada dia 20 de desembre de 1938 a la Comandància

¹⁰ Els pressuposts transcrits i les imatges de plànols d'obres que us oferim a aquesta comunicació pertanyen al fons del CHCMBAL.

d'Obres i Fortificació de Balears per l'ajudant d'obres militar Marcial Rueda Palencia i pel tinent coronel enginyer comandant Ramón Taix Atorrasagasti. A més el 24 de desembre l'aprojava el comandant general Enrique Cánovas Lacruz.¹¹

PLAZA DE PALMA

PRESUPUESTO DE LAS OBRAS PARA EL ALOJAMIENTO DE LAS FUERZAS AFECTAS AL PUESTO DE OBSERVACION Y VIGILANCIA n° 03 La Illeta (Soller)

PRESUPUESTO

Número de las partidas		POR UNIDAD		TOTAL	
		Ptas.	Cts.	Ptas.	Cts.
	REPARACION DE LA TORRE				
1	48'72 m ² de construcción de tabiques con ladrillo hueco de 0'05 m. asentado con mortero de yeso.	6	50	316	68
2	224'00 m ² de guarnecido, enlucido y blanqueo de los paramentos interiores y bóveda.	40	30	963	20
3	58'00 m ² de enlucido del piso con mortero de cemento portland.	5	00	290	00
4	8'00 m.l. de construcción de chimenea para la cocina con ladrillo hueco de 0'07 m. sentado con mortero de yeso.	22	00	176	00
5	Construcción de fogón de cocina para dos hornillos, con ladrillo refractario.			155	00
6	Escalera de caracol para acceso a la terraza con peldaños de silleria arenisca.			310	00
7	Construcción de cobertizo para cubrir el hueco de escalera en la terraza.			190	00
8	Reparación del muro de la torre en la parte de la puerta de entrada a esta.			230	00
9	Reparación de la escalera de acceso a la torre.			195	00
10	Pasamanos de madera sobre montantes para la escalera anterior.			138	00
11	110'00 m ² de enlucido con mortero de cemento portland sobre el piso de la terraza.	5	00	550	00
12	2'20 m ² de puerta exterior de madera con marco, herrajes, pintura y colocación.	70	00	154	00

¹¹ Havia estat destinat a Mallorca, a la Comandància General de Balears al 1937 i hi restà fins al final de la guerra civil. L'octubre de 1940 substituï al tinent general Antonio Aranda Mata com a capità general de la Capitania General de València (III Regió Militar) i el 13 d'abril de 1942 es nomenat Director general de la Guàrdia Civil, càrrec que ocuparia fins el juliol de 1943. Al 1965, any de la seva mort, se li va concedir la Creu de l'Ordre de Cisneros, condecoració civil donada pels serveis rellevants prestats a Espanya.

13	4'60 m ² de idem. interior con id. para el hueco de la escalera, cuarto del sargento y dormitorio de la tropa.	65	00	299	00
14	1'28 m ² de ventana de madera con marco, postigos, cristales, herrajes, pintura y colocación.	130	00	166	40
	<i>Suman las obras de reparación de la Torre.-----</i>			4.133	28
GARITA MUROS DE 0'30 M. ESPESOR					
15	5'610 m ³ de mamposteria ordinaria para los muros	40	00	224	40
PISO					
16	2'24 m ² de hormigón de cemento del país y enlucido de cemento portland	8	00	17	92
CUBIERTA					
17	7'00 m ² de cubierta con cabios de madera bovedillas y tejas arabes tomadas con mortero.	22	00	154	00
PUERTAS Y VENTANAS					
18	1'05 m ² de puerta de dos hojas con marco, herrajes, pintura y colocación.	70	00	73	50
19	0'90 m ² de ventana cristalera con marco, herrajes, cristales, pintura y colocación.	85	00	76	50
20	Construcción de una pequeña chimenea de fábrica de silleria arenisca.			80	00
	<i>Suman las obras de la garita.-----</i>			626	32
ALGIBE					
21	62'00 m ² de picado y volver a enlucir con cemento portland los paramentos interiores, bóveda y piso.	6	00	372	00
22	84'00 m ² de enlucido con cemento portland de la superficie de recogida.	4	00	336	00
23	Brocal de fabrica de mamposteria de 0'80 m. de altura.			87	00
	<i>Suman las obras de reparación del algibe.-----</i>			795	00
CAMINO					

24	1.200'00 m.l. de explanación de camino para el transporte de materiales al pié de obra y Servicio del personal de vigilancia	0	75	900	00
RESUMEN					
	<i>Importan las obras de reparación de la torre.-----</i>			4.133	28
	<i>Idem. las de construcción de la garita.-----</i>			626	32
	<i>Idem. las de reparación del algibe.-----</i>			795	00
	<i>Idem las de explanación del camino.-----</i>			900	00
	SUMA			6.454	60
	<i>2% imprevistos y Retiro Obrero.-----</i>			175	40
	SUMA			6.630	00
	<i>Rebaja del 10% por la parte del personal de tropa que se emplee en las obras.-----</i>			660	00
	TOTAL			5.970	00

Importa este presupuesto la cantidad de cinco mil novecientas setenta pesetas.

Palma, 20 de diciembre de 1938.

III Año Triunfal

EL AYUDANTE DE OBRAS MILITARES,

Marcial Rueda [signat]

Palma, 20 de diciembre de 1938.

III Año Triunfal

EXAMINADO:

EL T. CORONEL ING^a COMANDANTE,

Ramon Taix [Signat]

Palma 24 diciembre 1938-3^a T

Aprobado

El Comandante General

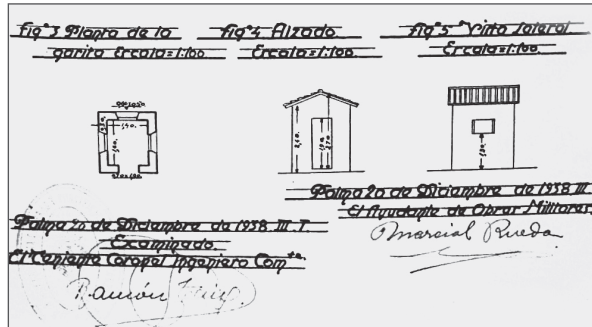
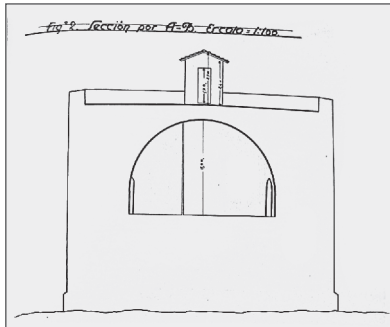
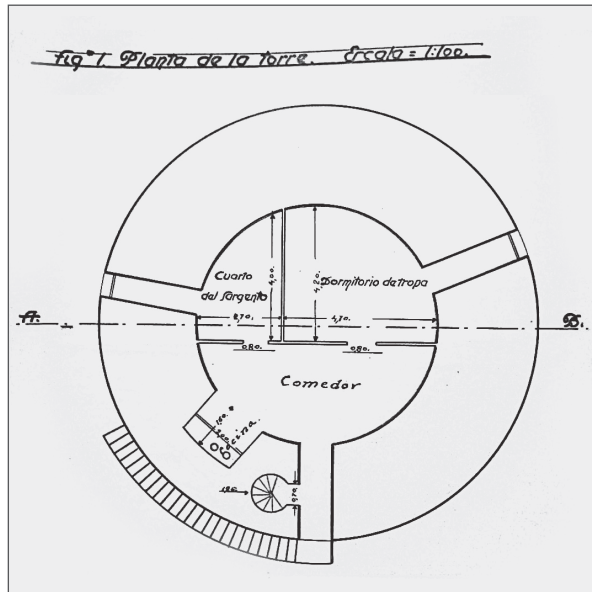
Cánovas [Signat]

El pressupost a més anava acompanyat per diversos plànols a escala 1:100 que també us presentam en aquest treball. En total 5 figures que representaven la planta de la torre, la secció per a-b, la planta, l'alçat i la vista lateral de la garita que, com les imatges demostren, es situaria al terrat de la torre.

5. Observatori de la Mola de Tuent

El mateix dia que es donava l'ordre de preparar memòries d'obra, pressupost i plànols per la construcció de les edificacions pertanyents al post de s'Illeta, a sa Torre Picada, es donava l'ordre de construcció, també, de les dependències necessàries per establir un post de la mateixa xarxa d'Observació i Vigilància a la Mola de Tuent (igualmente Zona S de Mallorca) on feia poc més de mig any, el 24 de maig, s'hi havia inaugurat un post de la *Red de acecho* i del que us en parlem a l'estudi, ja referit, <<Els observatoris de la *Red de acecho* de Muleta (Sóller) i la Talaia de Tuent (Escorca). Guerra Civil i II Guerra Mundial>>.

Plànols de la Torre Picada (CHCMBAL).

Així dia 16 de desembre de 1938 s'ordenava la realització de les obres d'aquest observatori, que seria indicat com el número 4, per tal d'allotjar degudament les forces que havien de complir aquest servei. Per fer-les s'havia de tenir en compte que s'hi havia d'allotjar un sargent, un caporal, tres observadors i tres telegrafistes.

Es projectava així la construcció d'una caseta per allotjament del sargent i cuina-menjador del personal de vigilància, tot a la mateixa construcció amb les estances separades per un envà. L'habitació de l'oficial faria 2'20 x 3'60 m. i la cuina-menjador, que tendria una cuina de dos fogons i un petit rebost de 0'90 x 1'30 m., faria 3'70 x 3'60 m. Cada estança tendria una entrada pròpia amb sengles portals de 2'00 m. i mentre la cambra del sargent disposava d'una finestra a l'exterior, a la cuina-menjador n'hi hauria tres; dues al cos principal i una al rebost. També es construiria un aljub d'uns 27 m³ d'excavació que recolliria l'aigua de les cobertes de les edificacions ja que l'aljub que ja hi havia fet era insuficient per proporcionar els recursos hídrics necessaris per abastir a tota la tropa destinada.

Quan s'havia fet l'estudi dels observatoris de la *Red de acecho* petanyents a l'Exèrcit de l'Aire s'havia estudiat el model més econòmic i s'havia aprovat que pels posts d'Observació i Vigilància de Costes es projectassin els mateixos.

Així, a Tuent, es projectava fer aljub amb unes mides estàndards d'una profunditat de 3'30 m., dels que 1'10 m. formaven el coll, que tenia 0,20 m. d'amplada, i 2'20 m. de profunditat del diposit l'aljub, amb una planta en superfície de 3'00 x 2'00 m.

Es preveia també construir una cuina-menjador de 3'50 x 3'50 m. pel personal de la *Red de acecho* que conformava la tropa de l'observatori número 23 (Talaia de Tuent) d'aquella xarxa de vigilància i dels que us oferim molts detalls a la comunicació <<Els observatoris de la *Red de acecho* de Muleta (Sóller) i la Talaia de Tuent (Escorca). Guerra Civil i II Guerra Mundial>> publicada en aquest mateix volum. Aquesta cuina menjador s'havia de construir anexe a l'antiga torre de Tuent. Com ja hem explicat al treball citat anteriorment, a l'interior de la torre el personal de la *Red de acecho* hi tenia els dormitoris i al terrat la garita de vigilància. La caseta que utilitzava el personal d'Aviació com a menjador s'havia destinat a allotjar la tropa d'Observació i Vigilància de Costes i per això, ara, els responsables d'aquest cos havien de assumir la construcció d'aquesta cuina-menjador. Es preveia també recollir l'aigua de la seva coberta al nou aljub que s'havia de construir. Amb aquesta distribució, els dos cossos de l'exèrcit, el d'Aviació i el de Terra, quedarien instal·lats de forma independent.

A la representació que tenim del post de la Talaia de Tuent (*Red de acecho*) i que us oferim al treball abans citat, observem com hi ha dues construccions adossades a la torre i no només una. Molt probablement a la que fa referència aquesta memòria d'obra i posterior pressupost, és la que està consignada a l'esquema com a *Comedor* ja que hi veim com a l'interior hi ha dibuixada una xemeneia i el que sembla són els fogons d'obra per cuinar que, com ja veurem, apareixen al pressupost. La construcció consignada com a *Cocina* possiblement es construís després i no en tenim cap detall per poder oferir més que la curiositat que no té fogons i sí que hi ha una xemeneia. Això ens fa pensar en la hipòtesi que el que al dibuix es consigna com a menjador sigui realment la cuina, on hi havia els fogons per cuinar, i el que es consigna com a cuina sigui el menjador.

A part de totes aquestes obres es destinava també una partida a la reparació del camí d'accés al post que en aquells moments, tot i haver-hi ja instal·lat el personal de la *Red de acecho*, estava en molt mal estat, intransitable, a causa de les plujes i els esllavissament que aquestes provocaven.

Es preveia que l'obra duraria 60 dies laborables, sempre i quan el temps ho permetés, i el sistema d'execució com a més econòmic i ràpid, com de costum, era el de gestió directe.

Només utilitzant personal civil es preveia que l'obra costaria 12.100 pessetes però utilitzant part de la tropa, com en el cas de les obres fetes a sa Torre Picada, es preveia rebaixar aquest preu un 10% que quedaria per un total de 10.890 pessetes.

La memòria de l'obra era presentada, examinada i visada dia 24 de desembre de 1938 a la Comandància d'Obres i Fortificació de Balears pel capità d'enginyers Josep Julià Arnau i pel tinent coronel enginyer comandant Ramón Taix Atorrasagasti. A més el 27 de desembre l'aprovava el comandant general Enrique Cánovas Lacruz.

PLAZA DE PALMA**PRESUPUESTO DE LAS OBRAS PARA ALOJAMIENTO DE LAS FUERZAS AFECTAS AL PUESTO DE OBSERVACION Y VIGILANCIA N° 04 "MOLA DE TUENT" (Soller)****PRESUPUESTO**

Número de las partidas		POR UNIDAD		TOTAL	
		Ptas.	Cts.	Ptas.	Cts.
	CASETA ALOJAMIENTO SARGENTO Y COCINA-COMEDOR				
1	7'600 m ³ de explanacion en roca dura para emplazamiento del edificio y caja de cimientos.	18	00	136	80
2	36'750 m ³ de fábrica de mamposteria ordinaria sentada con mortero de cal en muros	40	00	1.470	00
3	18'60 m ² de construcción de tabique con piedra de silleria arenisca de 0'05 m. sentada con yeso.	6	50	120	90
4	170'35 m ² de guarnecido, enlucido y blanqueo en paramentos de muros y tabiques con mortero de cemento del país.	4	30	732	50
5	35'00 m ² de piso y acera de hormigón y enlucido de portland.	8	00	280	00
6	36'20 m ² de cubierta a un agua formada con entramado de biguetes de madera, tablero de bovedilla y teja árabe sentada con mortero de cal.	28	00	1.013	60
7	Construcción de un fogón de cocina con dos hornillos de fábrica de ladrillo refractario.			155	00
8	Construcción de una campana de cocina con su chimenea exterior de fábrica de silleria arenisca.			85	00
9	7'30 m.l. de canalón de zinc para recogida del agua de la cubierta.	8	00	58	40
10	3'50 m.l. de bajante de id. para id.	7	00	24	50
11	12'50 m.l. de tuberia de cemento Portland para llevar el agua al algibe incluido apertura y tapado de la zanja.	12	00	150	00

12	3'60 m ² de puerta exterior de madera con marco, herrajes, pintura y colocación.	70	00	252	00
13	1'33 m ² de id. interior id. id. id.	65	00	86	45
14	2'34 m ² de ventana de madera con marcos, postigos, herrajes, cristales, pintura y colocación.	130	00	304	20
	Suman las obras de la caseta.-----	-----	-----	4.869	35
	COCINA				
15	5'200 m ³ de explanación en roca dura para emplazamiento del edificio y caja de cimientos.	18	00	93	60
16	28'000 m ³ de fábrica de mamposteria ordinaria sentada con mortero de cal en muros.	40	00	1.120	00
17	6'60 m ² de construcción de tabiques con piedra de silleria arenisca de 0'05 m. sentada con yeso.	6	50	42	90
18	121'30 m ² de guarnecido, enlucido y blanqueo en paramentos de muros y tabiques con mortero de cemento del país.	4	30	521	59
19	25'00 m ² de piso y acera de hormigón y enlucido de portland.	9	00	200	00
20	26'40 m ² de cubierta a un agua formada con entramado de madera, tablero de bovedilla y teja árabe sentada con mortero de cal.	28	00	739	20
21	Construcción de un fogón de cocina con dos hornillos de fábrica de ladrillo refractario.			155	00
22	Idem. de una campana de cocina con su chimenea exterior de fábrica de silleria arenisca.			85	00
23	4'70 m.l. de canalón de zinc para recogida de agua de la cubierta.	8	00	37	60
24	3'50 m.l. de bajante de id. para id.	7	00	24	50
25	14'00 m.l. de tuberia de cemento portland para llevar el agua al algibe, incluido apertura y tapado de zanja.	12	00	168	00
26	1'80 m ² de puerta exterior de madera con marco, herrajes pintura y colocación.	70	00	126	00

27	1'33 m ² de ventana de id. id.	65 00	86 45
28	2'34 m ² de ventana de madera con marco, postigo, cristales, herrajes y colocación.	130 00	304 20
	Suman las obras de la cocina.-----		3.704 04
ALGIBE			
29	27'125 m ³ de excavación en roca dura.	20 00	542 50
30	11'280 m ³ de hormigón de 400 kgs. cemento del país para los muros de revestimiento.	40 00	451 20
31	0'667 m ³ de hormigón con 300 kgs. de cemento del país para el brocal.	35 00	23 34
32	40'72 m ² de enlucido de cemento portland.	5 00	203 60
33	10'00 m.l. de canal subterránea para la conducción de aguas al algibe.	15 00	150 00
	Suman las obras del algibe.-----		1.370 64
CAMINO			
	3.700'00 m.l. de reparación del camino por el mal estado que se encuentra debido a las lluvias.	0 50	1.850 00
RESUMEN			
	Importan las obras de la caseta.-----		4.133 28
	Idem. las de la cocina.-----		626 32
	Idem. las del algibe.-----		795 00
	Idem. las de reparación del camino.-----		900 00
	SUMA		6.454 60

	2% imprevistos y Retiro Obrero.-----		175 40
	SUMA		6.630 00
	Rebaja del 10% por la parte del personal de tropa que se emplee en las obras.-----		660 00
	TOTAL		5.970 00

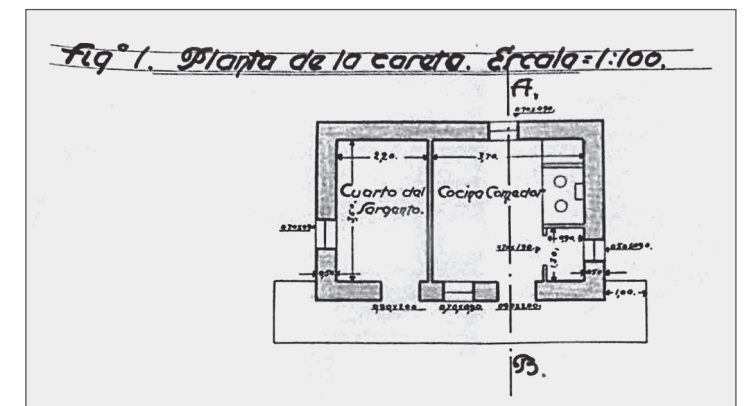
Importa este presupuesto la cantidad de diez mil ochocientos noventa pesetas.

Palma, 24 de diciembre de 1938.
 III Año Triunfal
 EL CAPITAN DE INGENIEROS,
 José Juliá [signat]

Palma, 24 de diciembre de 1938.
 III Año Triunfal
 EXAMINADO
 EL T. CORONEL ING^a COMANDANTE,
 Ramon Taix [Signat]

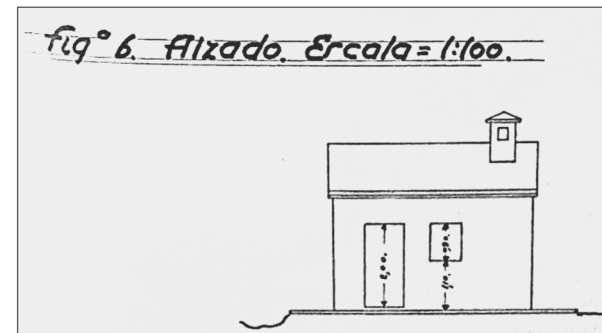
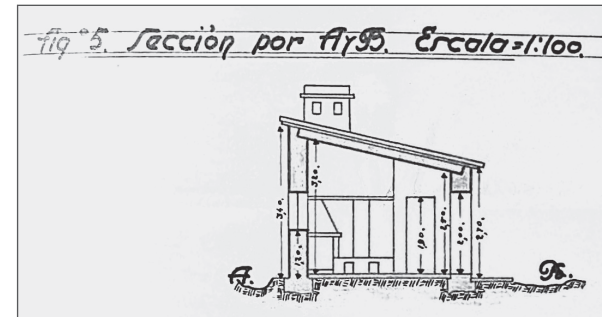
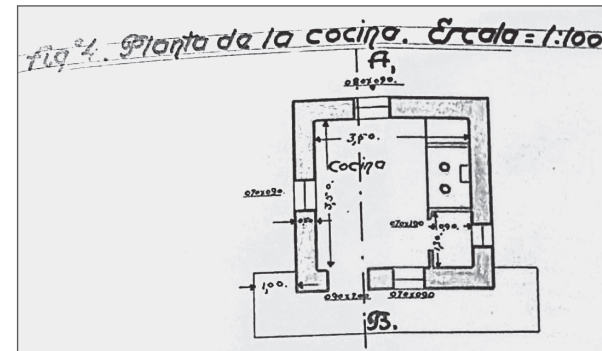
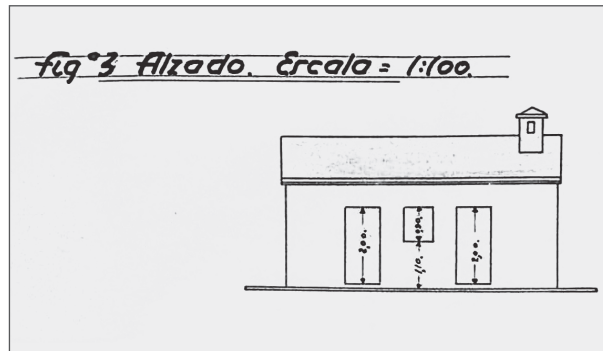
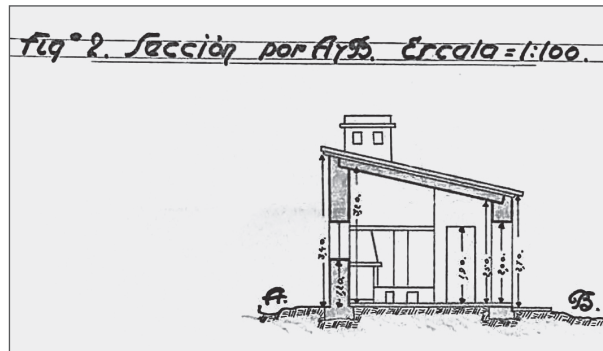
Palma 27 diciembre 1938-3º T
 Aprobado
 El Comandante General
 Cánovas [signat]

El pressupost a més anava acompanyat per diversos plànols a escla 1:100 i 1:50 que, en part, també us presentam en aquest treball. En total 6 figures a escla 1:100 que representaven la planta de la caseta, la secció per A-B, l'alçat, la planta de la cuina, la secció per A-B, l'alçat i dues a escala 1:50 corresponents a la planta de l'aljub i a la secció per A-B.

A continuació els tres plànols corresponents a la caseta d'allotjament a la Mola de Tuent pel sergent i la cuina-menjador (CHCMBAL).

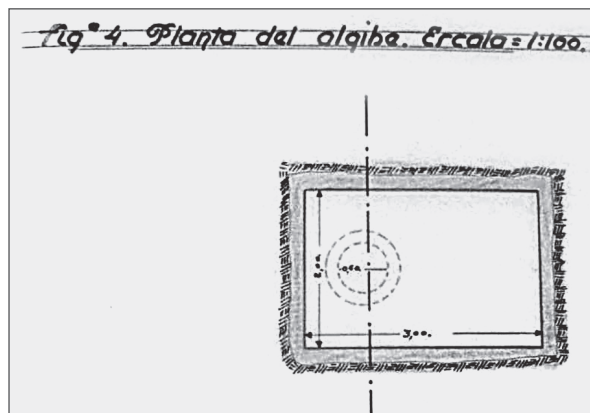
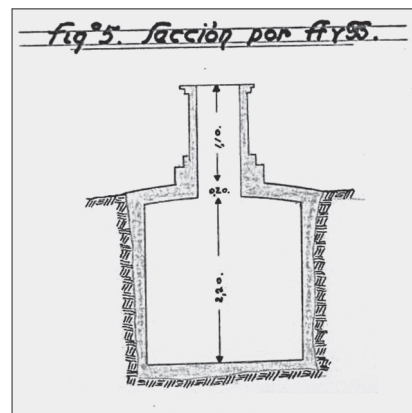
Us oferim les imatges de les 6 primeres figures, però no disposam de les dues de l'aljub que com diu la memòria d'obra es realitzaria, igual que les demés construccions, *de forma semejante a las de los demás puestos que hay en periodo de ejecución*. Tres d'aquests posts on en aquells moments també s'estaven bastint aljubs exactes al de la Mola Tuent eren al post núm. 24 de la *Red de acecho* (Ses Rotes Velles, Santa Ponça) amb projecte aprovat el 19 d'octubre de 1938, el de Cala Magraner (Manacor) amb projecte aprovat també dia 19 d'octubre però en aquest cas pertanyent al sistema d'Observació i Vigilància de Costes o el de el de Ca Madó Pilla, a Valldemossa, amb projecte aprovat dia 21 de novembre de 1938, pertanyent al mateix sistema que el post de Cala Magraner o el de la Mola de Tuent. Us oferim dues imatges dels plànols de l'aljub d'aquest post de Valldemossa on es mostra la planta i la secció per A-B.

Es tres plànols corresponents a la cuina per la tropa de la *Red de acecho*.

6. L'aigua i els aljubs

L'abastiment d'aigua de la tropa, tant dels observatoris del sistema de Vigilància i Observació de Costes com de la *Red de acecho* era un factor fonamental, però tot i només tenir una mínima infraestructura de pous

Plànols de l'aljub de Ca Madó Pilla (Valldemossa). Un aljub idèntic al de la Mola de Tuent.

o aljubs, no sempre era una qüestió senzilla. A Tuent ja hem vist com s'ha de construir un aljub nou perquè el qui hi havia no bastava per abastir tota la tropa i sobretot quan el destacament d'Observació i Vigilància de Costes s'afegeix casi al mateix lloc que els de la *Red de acecho*.

Altres exemples de problemes d'aigua els trobam al post d'Observació i Vigilància de Cala Magraner (Manacor) o al de Les Planes de Son Bunyola (Banyalbufar) i depenen de la *Red de acecho*.

En el primer cas dia 26 de juliol de 1940, ja iniciada la II Guerra Mundial, des del post de carrabiners que hi havia al costat del post del sistema d'Observació i Vigilància de Costes a Cala Magraner, el sergent de carrabiners Julio Pérez Trigueros de la 1ª Secció de la 4ª companyia notificava que l'aigua de la cisterna del destacament de Cala Magraner, que juntament amb el d'Artà i el de Porto Colom pertanyien a l'Agrupació Est, estava a punt d'esgotarse i demanava que se li concedís un subministrament d'aigua per les necessitats del personal del destacament. La petició la varen haver de repetir poc més d'un mes després, dia 1 de setembre, per no haver estat atesa la primera. El motiu que provocà la petició que feren els carrabiners del post de Cala Magraner pensam que també

degué provocar un problema d'abastiment d'aigua a l'aljub de l'observatori pertanyent a l'exèrcit i que aquí tractam.

En el segon cas, el del post de la *Red de acecho* de Banyalbufar, dia 16 d'agost de 1937 Jaume Nicolau Mesquida, batle d'Esporles, diregeix una comunicació al Cap del Servei d'Antiaerònica a Palma en aquests termes:

Acuso a V.S. recibo de su comunicación de fecha de 13 del actual, debiendo manifestarle que hasta ahora esta Alcaldía se ha preocupado de que a los observadores del puesto de Las Planas no les faltara agua y no les ha faltado aprovechando los ratos perdidos en que no había trabajo para el caballo; pero la obligación que V.S. impone a este Ayuntamiento de llenar la cisterna de dicho Observatorio es muy difícil de poder cumplir porque no disponemos

mas que de un mal carro cuba con el cual, dada la distancia de donde se ha de transportar el agua y el mal camino que se ha de atravesar, se tardaría unos dos meses en llenar aquel depósito, y esto dejando abandonados otros servicios de carácter municipal que el Ayuntamiento tiene la obligación de atender.

Además hay que tener en cuenta que el Observatorio de Las Planas está situado en el término municipal de Bañalbufar y no en el de Esporlas, y no hay ninguna razón para que únicamente sea este Ayuntamiento el que lleve toda esta carga.¹²

Bibliografia

- ANÒNIM; *Zona Aerea de Baleares. Unidad de Información Antiaeronáutica. Historial de los observatorios de la isla de Mallorca*. Suc. Amengual y Muntaner.
- ARIZA GARCÍA, Narciso: <<Valor actual de la defensa de costas>>. *Ejército. Revista ilustrada de las armas y servicios*. Número 48, enero 1944, p. 8-12.
- GUAL, Gaspar: <<Hace 50 años. Los soldados de Bonany>>. *Apóstol y civilizador*. Mayo 1988, n° 150, p. 20.
- DURÁN PASTOR, Miguel: <<Franco y Mallorca>>. *Diario de Mallorca*. 1 de junio de 2003. Especial 50 aniversario, p. 41.
- FIOL COLL, Bartomeu. *Els refugis antiaeris de Palma i la defensa passiva a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Lleonard Muntaner, editor. Palma, 2019.
- MASSOT MUNTANER, Josep: *Els bombardeigs a Mallorca durant la Guerra Civil (1936-1938)*. Publicacions de l'abadia de Monserrat. Biblioteca Serra d'Or. Barcelona, 1998.
- MONTEL TOUZET, Arturo: <<El servicio de información en la D.C.A.>> *Revista de Aeronáutica*. Número 77, abril 1947, p. 55-64.
- MUNILLA, Eduardo: <<Evolución de la lucha entre aviones y cañones>>. *Revista de aeronáutica*. Número 126, mayo 1951, p. 372-383.
- MURILLO I TUDURÍ, Andreu: *La guerra civil a Menorca (1936-1939)*. Edicions Documenta Balear. 1997.
- R.F.M.; <<El observatorio de Porto Cristo en la Red de acecho (1936-1943)>>. *Perlas y Cuevas*. Núm. 943, del 4 al 17 de julio de 1997.
- RODRÍGUEZ SAIZ, Jesús; <<La artillería de Mallorca>>. *Ejército. Revista de las armas y servicios*. Junio 1987, núm. 569, p. 34-47.
- TOMÀS RAMIS, Pau et Calviño Andreu, Cels. <<L'observatori de la Red de acecho i el d'Observació i Vigilància de Costes de Porto Cristo. Guerra Civil i II Guerra Mundial>>. *X Jornades d'Estudis Locals de Manacor. Fora vila i espais urbans a Manacor*. Ajuntament de Manacor, 2019, p. 225-251.
- TOMÀS RAMIS, Pau et CALVIÑO ANDREU, Cels. <<L'observatori de la xarxa d'Observació i Vigilància de Costes de cala Magraner durant la Guerra Civil>>. *X Jornades d'Estudis Locals de Manacor. Fora vila i espais urbans a Manacor*. Ajuntament de Manacor, 2019, p. 253-273.
- VINDEL MERCED, Francisco; <<“La Red de acecho”>>. *Revista de aeronáutica y astronáutica*. Noviembre de 1985, p. 1137-1141.

Volem agrair al personal del Centre d'Història i Cultura Militar de Balears permetrer-nos i facilitar-nos la consulta d'alguns documents del seu arxiu.

Abreviatures utilitzades: AME (Arxiu Municipal d'Esporles), CHCMBAL (Centre d'Història i Cultura Militar de Balears).

¹² AME, sig. 712.

Patrimoni

La cova dels Coloms, un assentament calcolític al Puig de Bàlitx

---

Jaume Deyà Miró

Resum

La cova dels Coloms és una gran cavitat situada al puig de Bàlitx. Aquest emplaçament és conegut per la seva importància com indret de contraban dins la vall de Sóller. Per notícies antigues es coneix que varis aficionats locals realitzaren algunes excavacions al seu interior que proporcionaren un ric aixovar ceràmic de l'època calcolítica. Aquest materials i l'emplaçament han estat estudiats i han permès evidenciar un assentament d'època campaniforme inicial amb una rica mostra. La ceràmica destaca per la seva qualitat i per la presència de vasos amb decoració incisa i de tonells, els quals representen la ceràmica més antiga documentada a l'illa, essent a dia d'avui l'emplaçament més important documentat a la nostra vall.

Fig. 2: Vista de l'entrada de la cavitat.

Introducció

La cova dels Coloms, rebatejada recentment com la cova del Migdia, es una cavitat situada al cim del puig de Bàlitz (Sóller), punt que permet un domini visual de tota la costa de la Serra Sud. L'emplaçament es podria considerar de tipus marginal, per trobar-se en un entorn de roquissar, pobre de sòl i amb escarpada orografia. La cavitat destaca per estar conformada per una gran sala abovedada, d'uns 20 metres d'altura, amb planta de tendència circular d'uns 40 metres de diàmetre. Dita cavitat ha estat freqüentada des de la prehistòria fins a temps recents, així es pot observar al seu interior, amb la presència d'una magnífica escala de pedra que permet l'accés al seu interior, a més d'un gran claper de pedres que s'acumula a mode de fonamentació de la pròpia escala. També s'observen alguns murets que compartimenten altres espais.

A la darrera dècada fou un espai freqüentat per caçadors, com a un indret de fàcil captura de tudons i coloms (d'aquí el topònim). Durant segle XX s'utilitzava com a "secret" de contrabandistes, on des de la costa pujaven les mercaderies que s'havien resguardat prèviament a la cova de s'Illeta (al penya-segat encara es poden observar restes del sistema de politges i corrioles). La cova es troba inclosa dins el catàleg patrimonial de Sóller amb el codi SOLL-A073.

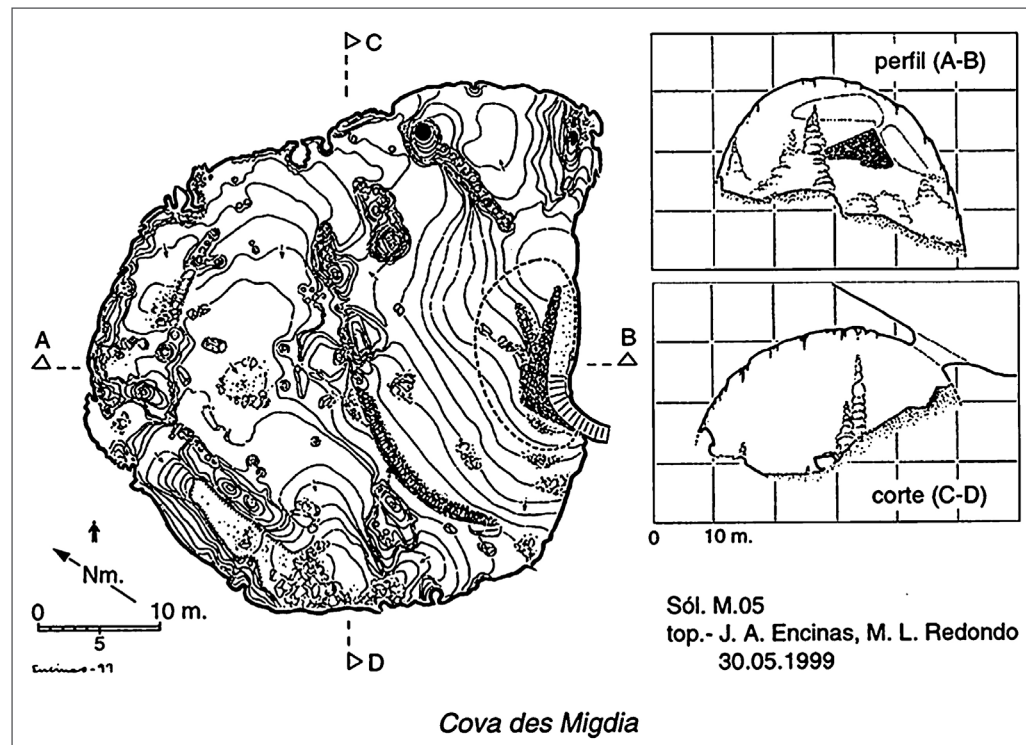

Fig. 1: Planimetria de la cavitat.

Antecedents

Les primeres notícies que es tenen en quan al valor arqueològic de la cova dels Coloms procedeixen de la troballa realitzada per Pere Estarelles "es senyor" i Bartomeu Colom "Punta", col·laboradors de l'arqueòleg Bartomeu Ensenyat. Els quals dugueren a terme un seguit de cales a l'interior de la cavitat, exhumant un important aixovar ceràmic. Els materials es trobaven dispersos entre ambdós, podent-se consultar la part de B. Colom a l'any 2000 i la de P. Estarelles a l'any 2001. Un cop revisats i documentats es va concloure que consistia en un conjunt situat cronològicament dins el calcolític ple fins el bronze inicial, destacant la ceràmica amb decoració incisa. Es va procedir a entrevistar a B. Colom per tal d'extreure el màxim d'informació de l'actuació, tan sols podent situar els punts de les cales i els detalls de la troballa de dues ceràmiques globulars, explica "A la part superior, a un racó on la terra és pols, vàrem treure tan sols ficant les mans dues ceràmiques. Una petita al terra, que era com un petit bol i que era tapada per una de més grossa a damunt, girada boca a baix".

Un any després es va posar en coneixement de William Waldren les citades restes. Per una part es va procedir a realitzar un petit informe de la cavitat (fotografies, descripció i documentació dels talls estratigràfics) amb l'objectiu de realitzar un projecte d'intervenció. Per altre banda, es va gestionar la presa de mostres de les ceràmiques, on Waldren va dur a terme un anàlisi per làmines primes de les ceràmiques incises. Aquesta iniciativa no va prosseguir a causa de la seva mort sobtada.

Actualment les restes materials estan en mans dels familiars dels dos aficionats.

Descripció de les restes

La prospecció a la cavitat va permetre documentar els espais on s'havien desenvolupat les cales, podent-se enregistrar fotogràficament dos talls estratigràfics de les perforacions. Com s'observa, a un dels talls (fig. 4), es pot identificar una seqüència estratigràfica tipus *fumier* comparable als identificats en altres estacions calcolítiques, com les documentats a son Matge, a la cova de sa Tossa Alta i a la cova de son Pellisser.

Fig. 3: Localització de les cales. Fig. 4: Tall cala 1 (fumier). Fig. 5: Tall cala 2.

Dins el conjunt de materials que es va poder consultar s'hi trobaven restes ceràmiques, d'indústria lítica, òssia i restes de metall.

Analitzades tipològicament les restes s'ha pogut concloure que, almenys, es poden emmarcar dins dos períodes; calcolític ple i bronze inicial illenc.

CALCOLÍTIC

1. Conjunt de fragments de ceràmica incisa tipus A.

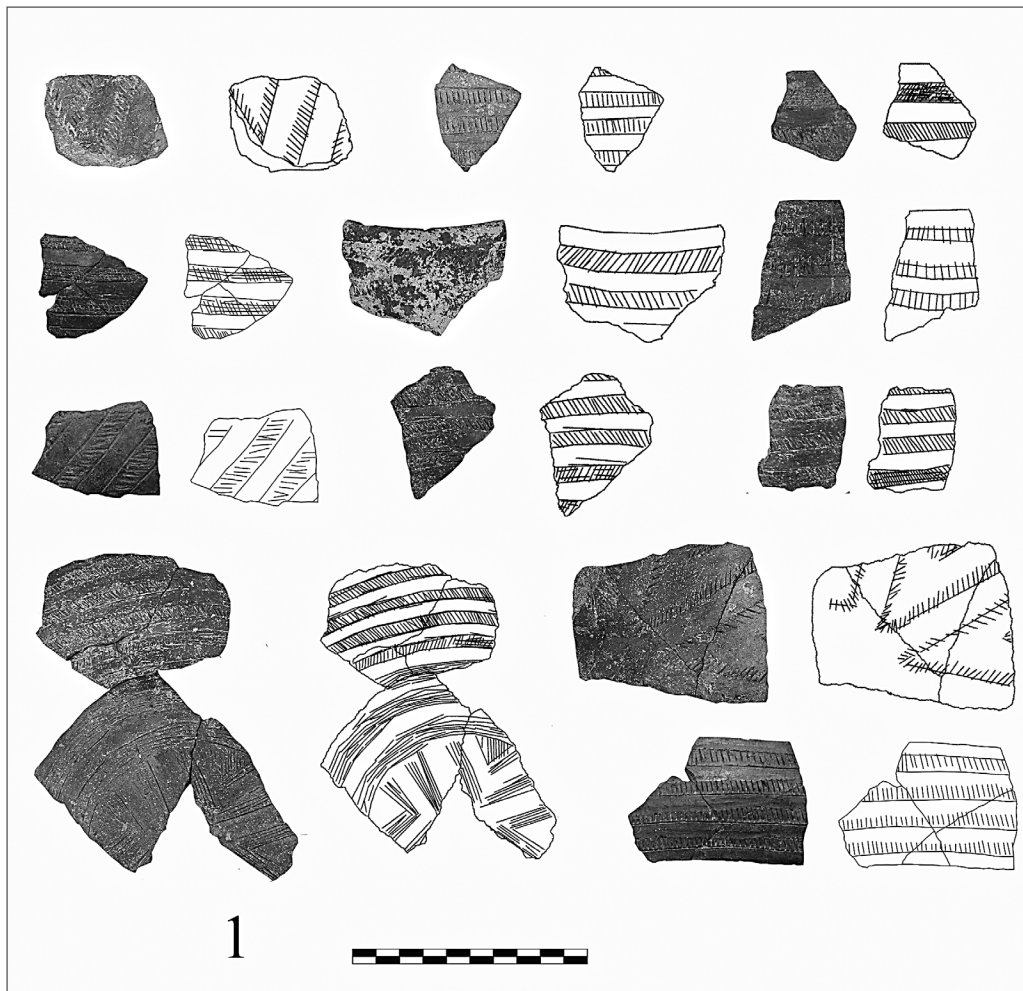

Fig. 6: Ceràmica campaniforme tipus A. Cala 1-2.

2. Fragments de vora de tonell amb cordó amb anses amb perforació vertical.
3. Fragment amb agafador amb perforació vertical i mugró inferior.
4. Fragment de vora de ceràmica troncocònica amb agafadors.

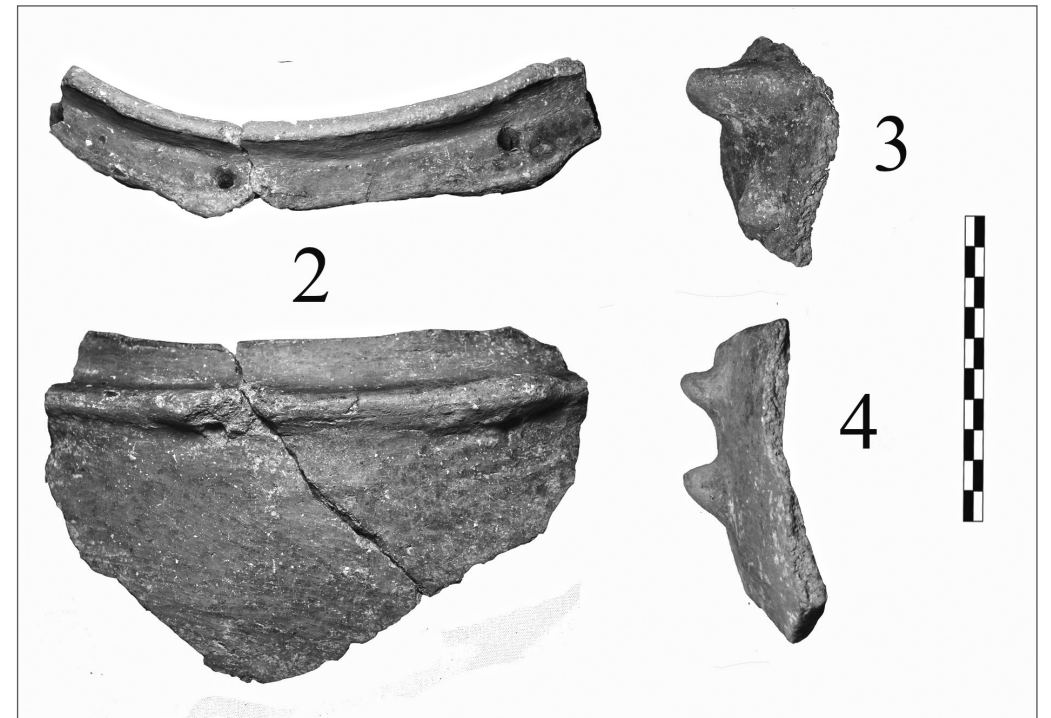

Fig. 7: Formes. Cala 2.

5. Fragments de boca/coll de tonell decorat amb cordó.
6. Perfil complet de ceràmica atonelada amb agafadors.
7. Perfil de ceràmica bitroncocònica de carena baixa.

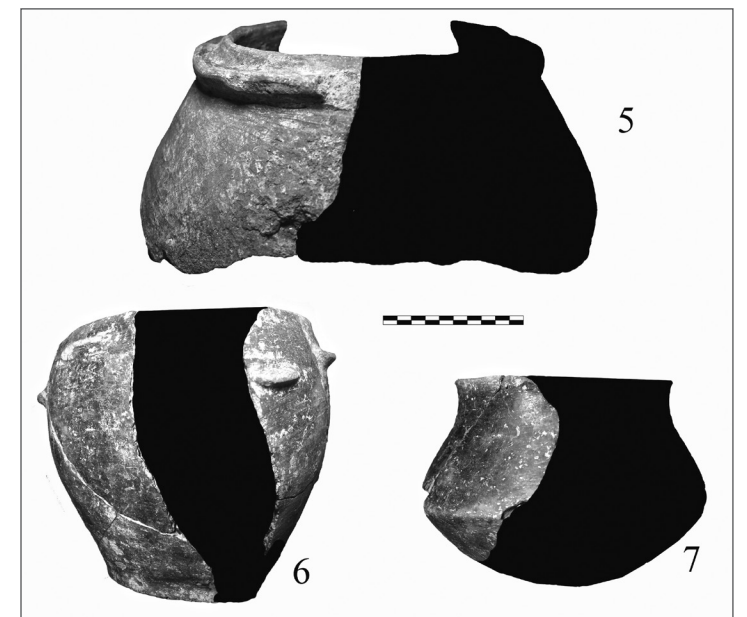

Fig. 8: Perfils ceràmiques de mida mitjana/gran. Cala 2.

8. Fragments de vora amb restes de pintura negra.
9. Fragment de vora amb perforació decorativa.
10. Fragment de vora amb incisions a la boca.
11. Espàtula d'os.
12. Dos punxons de coure de secció quadrada.
13. Ganivet de sílex tabular.

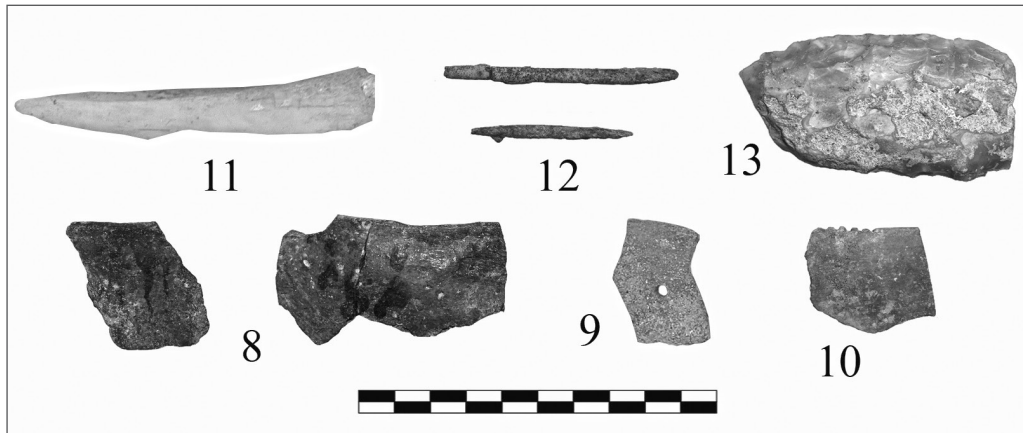

Fig.9. Material procedent de la cala 1 i 2.

BRONZE INICIAL

14. Bol.
15. Ceràmica globular.

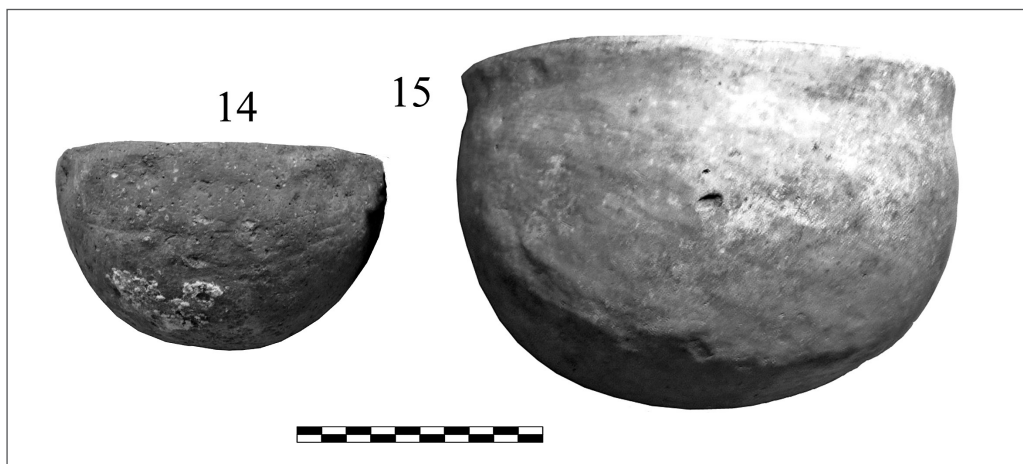

Fig.10: Vasos globulars de la cala 1.

En quan a la ubicació del material arqueològic dins el context de la cavitat, segons B. Colom foren localitzats de la següent forma:

- Cala 1: Foren exhumades les ceràmiques globulars, el ganivet de sílex, els punxons i alguns fragments de ceràmica incisa.
- Cala 2/3: La gran majoria del conjunt ceràmic procedeix de la cala 2 però sense poder-se diferenciar amb els fragments procedents de la cala 3. La totalitat d'aquests corresponen a material calcolític.

Conclusions

El dipòsit arqueològic recuperat en el context de la cova dels Coloms representa una mostra més d'un assentament campaniforme en el context de la Serra de Tramuntana. El conjunt material coincideix amb els típics aixovars del calcolític ple illenc comparables amb els documentats en jaciments com sa Canova, ca na Cotxera, son Ferrandell-Oleza, son Matge, la cova de son Torrella, son Gallard, la cova de sa Tossa Alta, la balma del Ninot o la cova de son Pellisser, entre altres. A la cavitat hi estan representades un gran nombre de tipologies com tonells, bols, ceràmiques troncocòniques, bitroncocòniques i globulars, on hi destaca l'acurat treball del brunyit i la decoració mitjançant incisions. S'han de destacar les restes de pigment a l'exterior de varis fragments.

El jaciment correspon amb una tipologia d'assentaments situats en espais que es podrien considerar de tipus marginal, com és el cas de son Gallard, coval Simó, cova de ses anses, entre altres, o d'altres extremadament marginals, com són la balma del Ninot i la cova de sa Tossa Alta. La documentació d'ocupacions, en aquesta tipologia d'ambients, evidencia una plena ocupació dels diferents biòtops de l'illa. Això es pot interpretar com la necessitat de recórrer a aquests tipus d'indrets a causa d'una sobreexplotació del territori, i a una necessitat de noves àrees de producció, principalment de tipus ramader. Aquest fet podria ser un indicador d'una extensa ocupació del territori de l'illa de Mallorca en plena època calcolítica.

Bibliografia

- ALBERO, D./DEYÀ, J. (2011). Individuo y cerámica en los rituales de enterramiento colectivo de Mallorca (200 0-1400 a.C.). JIA 09, Vol. 1, 89-94.
- ALCOVER, J.A. (2009) Limitacions d'algunes suposicions emprades a les recerques sobre la prehistòria inicial de les Balears. BSAL 65, 9-30.
- ALCOVER, J.A./RAMIS, D./COLL, J./TRIAS, M. (2001) Bases per al coneixement del contacte entre els primers colonitzadors humans i la naturalesa de les Balears. Endins 24: 5-57.
- ARAMBURU, J.; MARTÍNEZ, J. (2015). LA COVA DE SON PELLISSER (Calvià, Mallorca). SALAS 1 (NIVELES INFERIORES) Y 3. https://www.academia.edu/20196879/La_cova_de_Son_Pellisser_Calvi%C3%A0_Mallorca_Sala_1_niveles_inferiores_y_3
- BERGADÀ, M.M./DE NICOLÁS, J.C. (2005) Aportación de la micromorfología al conocimiento de las prácticas pastoriles de finales de la edad del bronce en el yacimiento de la cova des Morts (Mongofre Nou, Maó, Menorca) Mayurka 30: 183-202.
- BERGADÀ, M.M.; GUERRERO, V.M.; ENSENYAT, J. (2005) Primeras evidencias de estabulación en el yacimiento de Son Matge (Serra de tramuntana, Mallorca) a través del registro sedimentario. Mayurka 30: 155-180

CALVO, M./ GARCÍA, J.:/ FORNÉS, J./ GUERRERO, V.M./ RAMIS, D./ SALVÁ, B. (2000) La cova de Sa Bassa (Escorca, Mallorca) en Guerrero, V.M./ Gornés, S. (coords.) colonización humana en ambientes insulares. Interacción con el medio y adaptación cultural. Palma, 401-416.

CALVO, M./ GUERRERO, V. (2002) Los inicios de la metalurgia en Baleraes. El Calcolítico (c.2.500-1700 cal BC) Palma

CANTARELLAS CAMPS, C. (1972) La cerámica incisa en Mallorca. Caja de Ahorros y Monte de Piedad de las Baleares.

CANTARELLAS CAMPS C. (1972b) Excavaciones en Ca Na Cotxera (Muro, Mallorca) Noticiario Arqueológico Hispánico. Prehistoria I. 177-226.

CARRERAS, J.; COVAS, J. (1984) La cerámica incisa a Santanyí. Boletín de la Sociedad arqueológica Luliana, XL: 3, 38.

COLL CONESA, J. (2001) Primeres datacions absolutes del jaciment del coval Simó (Escorca, Mallorca) Endins, 24: 161-168.

COLL CONESA, J. (2014) Absolute chronology for the Beaker Culture of Coval Simó (Mallorca, Balearic Islands) Radiocarbon, 56, 2: 439-450.

DEYÀ, J. (2012) Noves aportacions a l'arqueologia de la vall de Sóller i els seus voltants. VI Jornades d'Estudis locals de Sóller i Fornalutx. 165-180

ENSEÑAT, B. (1961) Noticia sobre el hallazgo de unas cerámicas arcaicas del estilo del vaso campaniforme. VII Congreso Nacional de Arqueología.

FERNÁNDEZ MIRANDA, M. (1985) Elementos de filiación campaniforme en las Islas Baleares: valoración y significado cultural. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología 11-12: 25-36.

GUERRERO, V./ ENSENYAT, J./ CALVO, M./ ORVAY, J. (2005) El abrigo rocoso de Son Gallard-Son Marroig. Nuevas aportaciones treinta y siete años después. Mayurqa 30, 79-140.

LULL, V./ MICÓ, R./ PALOMAR, B., RIHUETE C./ RISCH, R. (2008) Cerámica talayótica. La producción alfarera mallorquina entre ca.900 y 550 antes de nuestra era. Grup de recerca en arqueologia Social Mediterrània. Universitat Autònoma de Barcelona.

ROSSELLÓ-BORDOY, G. (1960) Cerámicas incisas de Mallorca. Studi Sardi, XVI

VALENZUELA, A./ BONNIN, M./ BARTOLOMÉ, J./ ALCOVER, J.A. / TRIAS, M. (2010) La cova de sa Tossa Alta (Escorca, Mallorca): una estació prehistòrica remota a la serra de Tramuntana. Endins 34, 19-34.

WALDREN, W. (1987) A Balearic Beaker model Ferrandell-Oleza, Valldemossa, Mallorca. En Waldren; Kenard (eds) Bell Beakers of the Western Mediterranean. Definitions, Interpretation, Theory and new Site Data. The Oxford Int. Conf. (1986) Part 1. BAR Int Series 331 (i) Oxford, 207-255.

WALDREN, W. (1987) "A Rose by any other Name" The Question of Balearic Beakers. En Waldren; Kenard (eds) Bell Beakers of the Western Mediterranean. Definitions, Interpretation, Theory and new Site Data. The Oxford Int. Conf. (1986) Part 1. BAR Int Series 331 (i) Oxford, 369-481

WALDREN, W. (1997) The definition and duration of the Beaker Culture in the Spanish Balearic Islands. A radiocarbon survey. Oxford Journal of Archaeology, vol 16 n1, 25-38

WALDREN, W. (1998) The Beaker Culture of the Balearic Islands. BAR Int Series 709 Oxford.

Resultats dels sondejos arqueològics a la cova de s'Alova: enterraments en calç i cremacions

Jaume Deyà Miró

Resum

Els darrers anys s'han dut a terme tot un seguit d'estudis i revisions d'aquesta cavitat prehistòrica, on s'ha evidenciat una ocupació continua des de l'assentament dels primers humans fins a època islàmica. De tot aquest ventall cultural destaca la seva funció com un dels indrets funeraris més representatiu de la vall de Sóller. Una prospecció sistemàtica de la cavitat va permetre documentar la presència encara de nivells arqueològics fèrtils, resultats publicats a unes jornades anteriors. Arrel d'aquest fet es va sol·licitar al Consell Insular de Mallorca la realització d'un seguit de cales arqueològiques amb la finalitat de documentar exhaustivament els nivells corresponents a enterrament en calç i cremacions per tal d'entendre el procés i sentit d'aquests ritus funeraris. Els resultats han permès sustentar i explicar de quina forma es va dur a terme el procés d'enterrament de part de l'aristocràcia postalaiòtica assentada a la vall, conclusions extrapolables a la resta de l'illa de Mallorca.

Motivació de la recerca

En el marc del projecte bianual de recerca "Anàlisi estratigràfic en coves d'enterrament en calç – Cova de s'Alova (SO-25) " s'ha desenvolupat una línia de recerca encaminada a comprendre el fenomen dels enterraments en calç "calcinacions", pràctica funerària present des del talaític fins al final de la cultura postalaiòtica. La finalitat radica en l'estudi de la seqüència estratigràfica que configura, de forma recurrent, aquesta tipologia de registres arqueològics. Aquest fet es posat en evidència a través del treball presentat a les VII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (2016) (Deyà 2016) en base al qual es proposà una línia interpretativa alternativa a les vigents fins al moment. Per tal de continuar amb la línia de recerca i amb l'objecte de fonamentar, contrastar i analitzar amb més profunditat, fou necessària la realització de certs sondejos en detall i amb la finalitat d'establir la correlació dels estrats que configuren el registre de les calcinacions en context de cova o abric. Per aquest motiu fou sol·licitat i aprovat un projecte bianual, esmentat anteriorment, en el qual s'establí una primera fase d'actuació que consistia en la realització d'una cala i d'un mostreig a la cavitat de s'Alova, situada al terme de Sóller. Els resultats preliminars foren presentats a les VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (2018) i que seran ampliat amb l'entrega de la memòria

final del projecte, on s'inclouran els estudis carpològics, antropològics, antracològics, entre altres.

La presència de contextos de cremacions dins el mateix espai funerari, obrí la possibilitat de documentar una cremació parcialment espoliada però que encara conservava registre estratigràfic inalterat. Aquest fet, ha permès l'oportunitat d'enregistrar una cremació per dur a terme un estudi comparatiu amb el ritus de la calç, i establir similituds i diferències des del punt de vista estratigràfic.

Emplaçament del sondeig en cremació

El sondeig realitzat de la cremació es situa dins la cambra inferior de la cavitat, al final de la rampa que dona accés a la zona central de la sala.

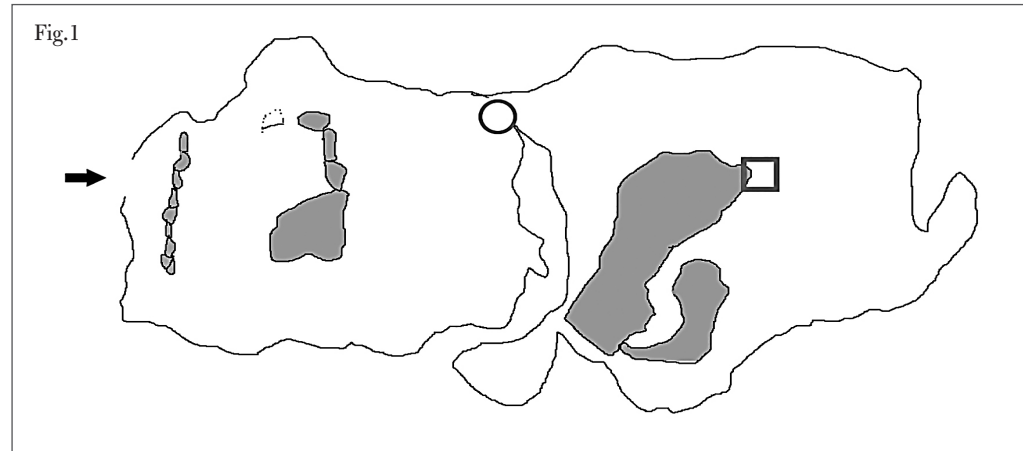

Fig.1: Ubicació del sondeig (Cercle-calç. Quadrat-Cala cremació). Fig.2: Vista del forat d'espoli i nivell de carbons de la cremació.

El punt a sondejar es trobava totalment sepultat per capes d'acumulació de material arrastrat des del pou d'accés que connecta amb la cambra superior.

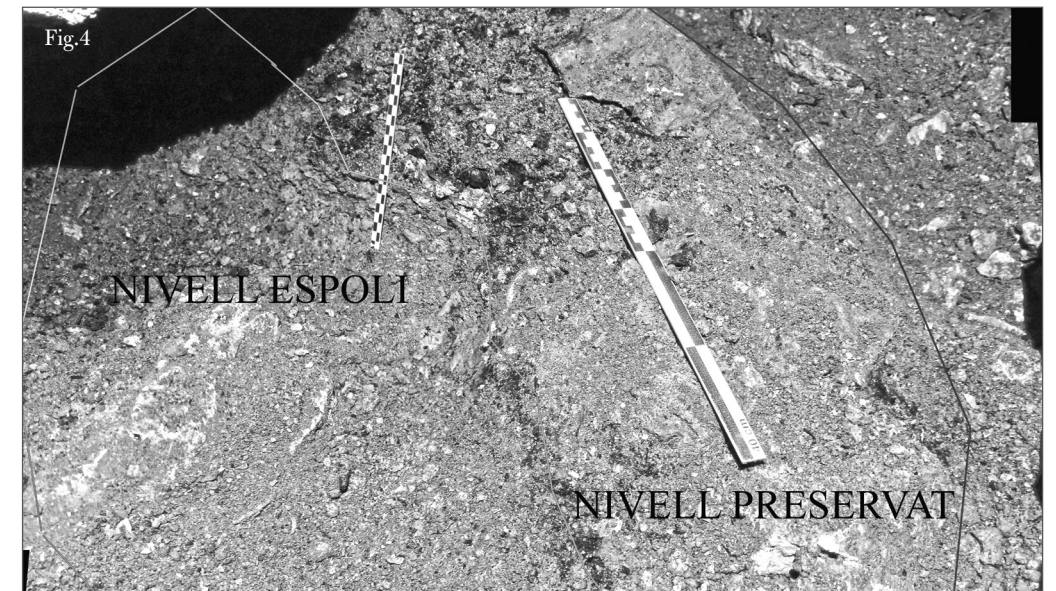

Fig.3: Vista de la secció del forat d'espoli Fig.4: Vista general del túmul de la cremació durant el procés d'excavació.

La seqüència estratigràfica

La realització de la cala sobre l'extensió visible del túmul de la cremació donà com a resultat les següents unitats estratigràfiques.:

- UE: S2/00: Paquet format per pedres de mida variable (de petita a grans mides) entremesclades amb terra poc compacta, granulosa de coloració grisosa/arenosa. Material derivat de l'acumulació per arrossegament i erosió per trobar-se a un indret de molt pendent. Dins del paquet sedimentari s'hi poden diferenciar altres estrats, tot i això s'han unificat tots en una mateixa unitat estratigràfica. Sembla que molts d'aquests nivells podrien correspondre a les excavacions realitzades a la cambra superior degut a la troballa de materials moderns (vidres, piles, plàstics, etc) com restes arqueològiques (ceràmica, ossos humans i fauna).

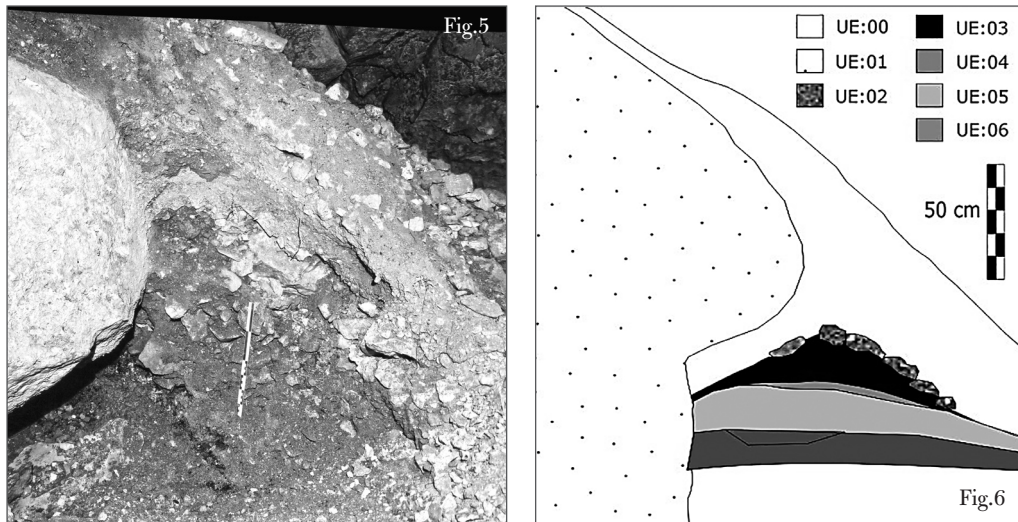

Fig.5: Detall de UE S2/00 per sobre la cremació. Fig.6: Secció de la seqüència estratigràfica.

- UE: S2/01: Roca mare de la cavitat.
- UE: S2/02: Capa formada per pedres /llosetes amb signes d'haver estat afectades per altes temperatures. Descansen i es troben en contacte directe sobre la UE S2-03. Fragments de pedres procedents del sostre de la cavitat que s'han laminat i precipitat sobre la UE S2-03. Els fragments apareixen parcialment calcinats i en contacte directe amb els carbons de la cremació.

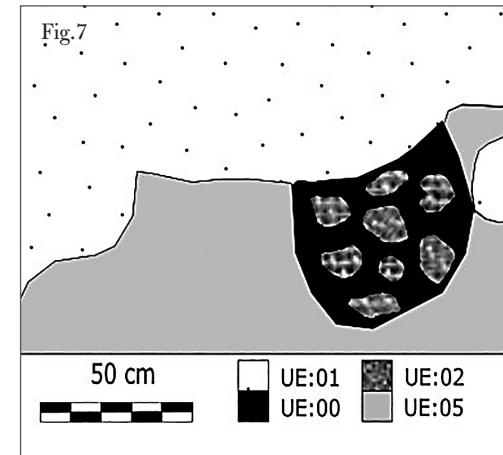

Fig.7: Vista de la planta de la cremació. Fig.8: Túmul amb les llosetes per sobre. Fig.9: Aixecament de les llosetes i detall del contacte directe amb el nivell de carbons.

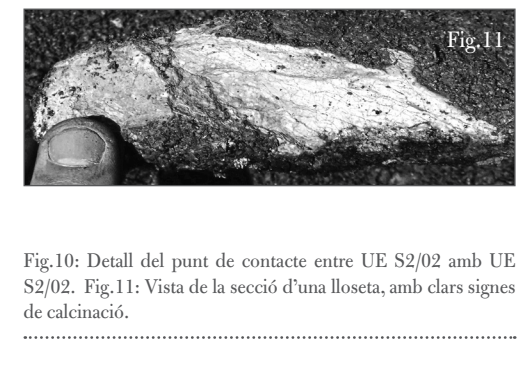
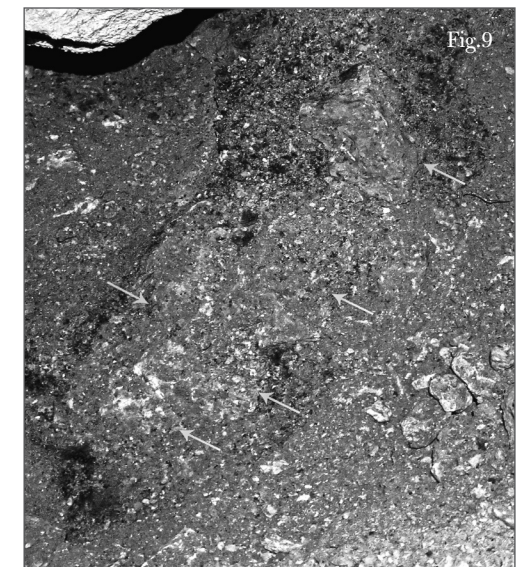
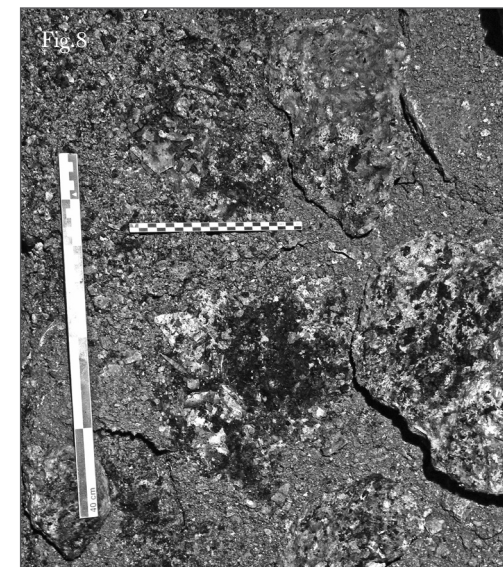

Fig.10: Detall del punt de contacte entre UE S2/02 amb UE S2/02. Fig.11: Vista de la secció d'una lloseta, amb clars signes de calcinació.

- UE: S2/03: Paquet de forma tumular format per carbons i ossos humans cremats/calcinats, majoritàriament amb presència de taques blanques, a causa de la descomposició d'ossos completament calcinats. En general els ossos estan molt descomposts, i per la seva coloració marronosa/negrosa i blavosa/blanquinosa indica diferents nivells d'afectació de la potència calorífica del foc. Es tractaria d'un nivell de combustió per a la cremació d'un individu. Les restes humanes indiquen la presència d'un sol adult. No aparegué cap element identificable d'aixovar.

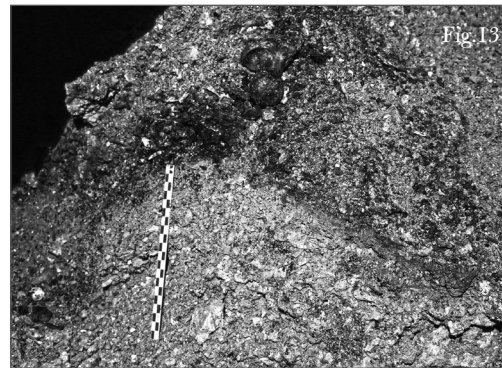
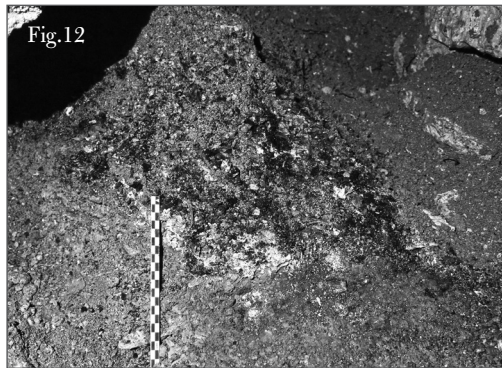

Fig. 12 i 13: Vista del túmul amb els ossos humans amb diferents coloracions segons la seva afectació per foc.

Fig. 14: Secció del túmul on s'observa l'àrea rufectada S2/04 (fletxes verticals) i desplaçament lateral de part de la UE S2/03 (fletxes horitzontals).

- UE: S2/04: Capa de terra de coloració ataronjada que s'estén per sota del nivell de cremació (S2-03). Terra rufectada degut a la combustió de matèria orgànica en la unitat estratigràfica superior (S2-03)

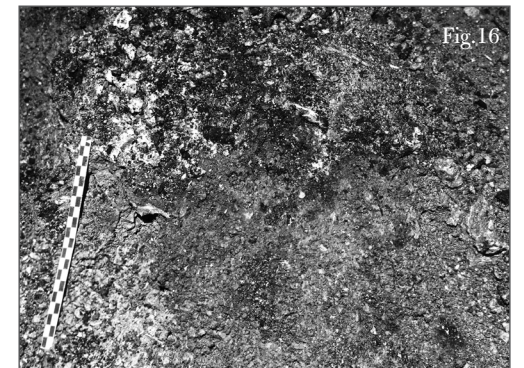
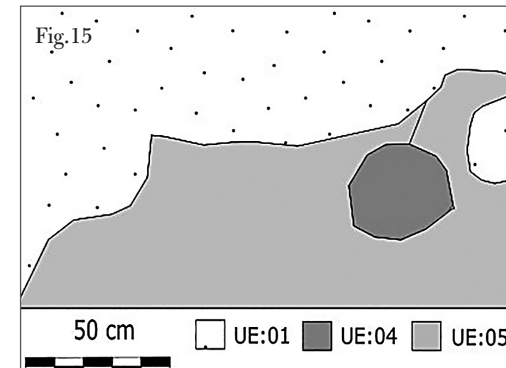
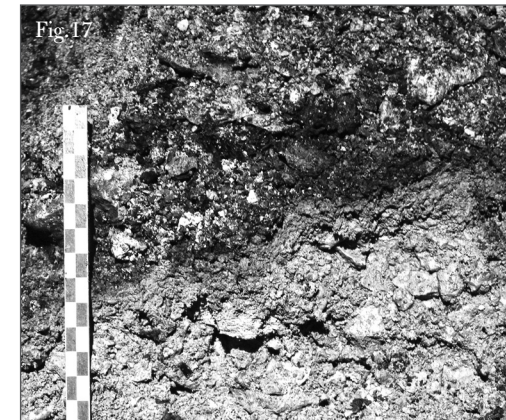

Fig. 15: Planta. Fig. 16: Vista de com s'estén per sota la UE S2/04. Fig. 17: Detall del punt de contacte entre S2/03, S2/04 i S2/05.

- UE: S2/05: Paquet d'uns 20-30 cm de potència caracteritzat per la seva baixa consistència, textura argilosa/terrosa. No apareix material arqueològic, tot i que sembla correspondre amb un dipòsit de sediment arrastrat de cotes superiors. Sediment acumulat per l'erosió interna de la cavitat.

Fig. 18: Potència de UE S2/05 Fig. 19: Relació entre cremació i inhumació.

- UE: S2/06: Nivell on apareix les restes d'una inhumació, fragments ceràmics i restes d'ovicàpid. Definir si les restes d'ovicàpids tenen alguna relació amb la inhumació o provenen per la precipitació de cotes més altes, no queda del tot clar. Tan sols es va perfilar la inhumació per a la seva documentació i s'agafaren mostres del material ceràmic i faunístic. El cos presentava una posició fetal sobre el seu costat dret.

Els fragments ceràmics defineixen un horitzó cap a finals del calcolític/inici del naviforme.

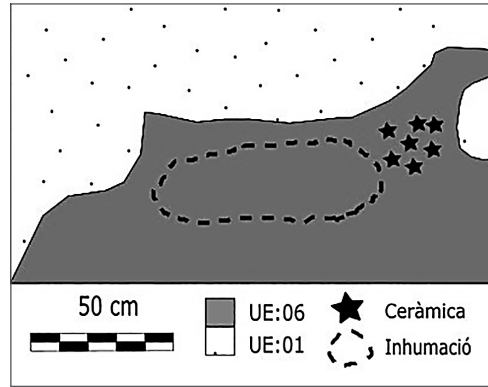

Fig.20: Planta UE S2/06.

Fig.21: Vista de la inhumació amb els fragments ceràmics pròxims a l'àrea del crani.

Interpretació

La realització de la cala ha permès estudiar l'estratigrafia que conforma una cremació realitzada in situ dins la pròpia cavitat. La documentació d'un estrat de rufectació (S2/04), per sota del nivell de combustió (S2/03), i la presència de llosetes parcialment calcinades procedents del sostre de la cavitat (S2/03), cobrint part del túmul i en contacte directa sobre UE S2/03, testimoniarrien que el ritual funerari es produí en el mateix emplaçament. Com s'observa a la figura 14, el procés de combustió va provocar un col·lapse lateral de la pira funerària.

L'estudi preliminar de les restes humanes encaminen a pensar que tan sols es tracta de la cremació d'un individu adult. La fragmentació del cos i el deteriorament dels ossos (tan per la seva total calcinació i/o descomposició) no ha permès determinar la posició exacte d'aquest. S'ha de recordar que part del registre de la cremació havia desaparegut com a conseqüència d'un espoli previ, fet que podria explicar la manca d'aixovar relacionat. Aquest fet no ha permès datar amb exactitud l'estrat, tot i que sembla situar-se dins el període postalaiòtic.

Com es pot observar a la figura 22-23, el procés de combustió de la matèria llenyosa no va afectar per igual a la totalitat del cos, ja que es poden observar clarament ossos de coloració negrosa/marronosa i d'altres de coloració blanquinosa (calcinats).

Fig.22

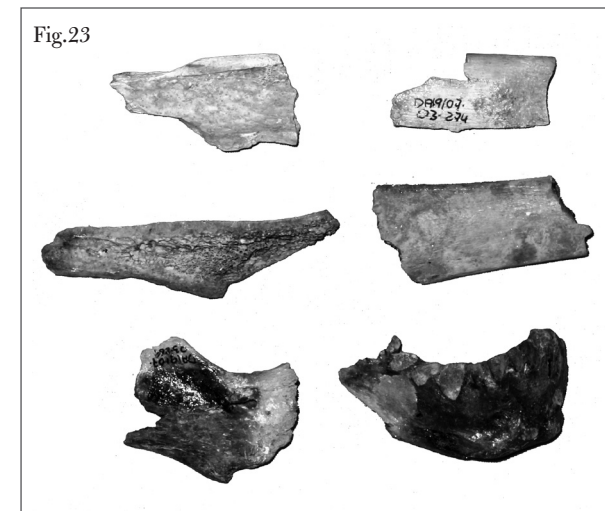

Fig.23

Fig.22-23: Fragments ossis de diferent coloració segons l'afectació pel foc (S2/03)

En quan a la comparativa entre els talls estratigràfics, (fig.24) s'observen clares similituds. L'únic element diferenciador és l'absència del nivell de calç a la cremació.

Fent referència a la posició del cos dins la seqüència estratigràfica, s'observa que en el cas de la cremació, la totalitat del l'individu s'emboiteix completament dins el nivell de carbons; en canvi, en el cas dels enterraments en calç, els ossos estan majoritàriament embotits dins el paquet de calç (Deyà 2016, 2018). Aquesta diferenciació demostra una intencionalitat i clara finalitat en quan a la col·locació dels individus, amb la recerca d'un resultat concret. Aquesta observació provoca implícitament pensar en quin tipus d'estructura es realitzava sobre la pira de combustió. Si l'aportació de pedres calcàries sobre la pira, per tal de dur a terme el procés funerari de la calç, es tractaria d'un simple amuntegament o d'algun tipus de construcció més elaborada o monumental de la qual no se'n conserva cap tipus de resta.

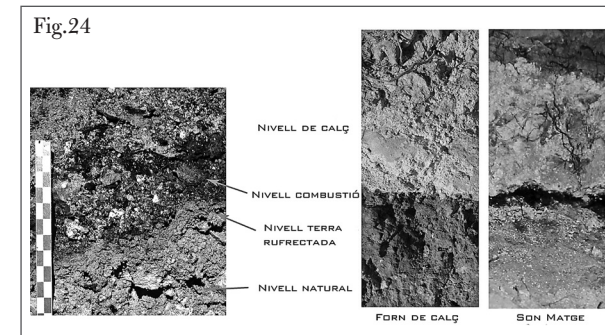

Fig.24

Fig.24: Comparativa entre la seqüència estratigràfica de la cremació, forn de calç medieval i enterrament en calç a Son Matge (Deyà 2016).

Bibliografia

AMORÓS, L. (1974): “La cueva sepulcral prerromana de “Son Maimó” en el término municipal de Petra (Mallorca)”. VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Barcelona: 137-170.

ARAMBURU-ZABALA, J. MARTÍNEZ SÁNCHEZ, J. A. (2015): La cova de son Pellisser (Calvià, Mallorca). La Sala 2 <http://www.arqueobaleaer.es/articulos/sala2.pdf>

(2015^a): La cova de son Pellisser (Calvià, Mallorca). Sala 1 (niveles inferiores) y 3 <http://www.arqueobaleaer.es/articulos/INFERIOR.pdf>

(2015^b): La cova de son Pellisser Estudio antropológico II. Patologías, Marcas de estrés y variaciones discontinuas. <http://www.arqueobaleaer.es/articulos/patologias.pdf>

(2015^c): La cova de son Pellisser (Calvià, Mallorca). Estudio Antropológico I. Cuantificación. <http://www.arqueobaleaer.es/articulos/huesossala1.pdf>

(2015^d): La cova de son Pellisser (Calvià, Mallorca). Sala 1. Los ajuares. <http://www.arqueobaleaer.es/articulos/AJUAR%20Pellisser.pdf>

(2015e): La cova de son Pellisser (Calvià, Mallorca). El ritual funerario con cal.

COLL, J. (1989). La evolución del ritual funerario en la cultura Talaiòtica. Tesis Doctoral. Microfitxa n°19. Pub. Universitat de les Illes Balears. Palma de Mallorca.

COLL, J. (2005). Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana. Fascicles del diari el Sóller. Sóller.

COLOMINAS, J. (1915-20): “Estudis d'arqueologia romana a les Balears. Coves romanes d'enterrament a Mallorca”. A.I.E.C. 6: 728-735.

DE MULDER, G.; HAYEN R.; BOUDIN, M.; VAN DEN BRANDE, T; DECQ, L.; SALAS BURGUERA, M.; RAMIS, D.; BORMS, H.; STRYDONCK, M. VAN. (2014): “C14 Dating and Material analysis of the lime burial of cova de Na Dent (Mallorca, Spain)”. Radiocarbon 56 (2): 387-398.

DEYÀ, J. (2011) “Noves aportacions a l'arqueologia sollerica”. V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, p. 137-138.

DEYÀ, J. (2015) “Una colometa de l'edat del ferro de la Cova de s'Alova”. X Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, p. 253-256.

DEYÀ, J. (2016). “Coves forn? Noves reflexions entorn al ritu de la calç a Mallorca”. VII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, p. 411-420.

DEYÀ, J. (2017). “La cova de s'Alova. Noves dades per al seu estudi. XII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, p. 41-49.

DEYÀ, J. (2018). “Resultats preliminar de la intervenció en enterraments en calç a la cova de s'Alova (Sóller)”. VIII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, pendent edició.

ENSEÑAT, B. (1954-1955). “IV. Cueva de s'Alova”. Noticiario Arqueológico Hispánico, III-IV, pp. 37-50.

ENSEÑAT, B. (1974). “Problemàtica de los enterramientos en Mallorca”. VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Arqueología de las Islas Baleares. (Palma, 1972), 129-135 pp.

ENSEÑAT, C. (1975). Las plaquetas de plomo mallorquinas. Trab. Mus. Mall. 19. Palma 1975 i MAYURQA, 14 (1975).

ENSEÑAT, C. (1981). Las cuevas sepulcrales mallorquinas de la Edad del Hierro. Exc. Arq. En Espanya. N° 118. Madrid.

GUERRERO, V.; ENSENYAT, J.A.; CALVO, M.; ORVAY, J. (2005): “El abrigo rocoso de son Gallard-Son Marroig. Nuevas aportaciones treinta y siete años después”. Mayurqa 30: 81-140

HERNÁNDEZ, J. (1998): “Son Real. Necrópolis talayótica de la Edad del Hierro. Estudio arqueológico y análisis social”. Arqueomediterránea 3 (I y II) Universitat de Barcelona.

PIGA, G.; HERNÁNDEZ-GASCH, J.; MALGOSA, A.; ENZO, S. (2009): “La coexistencia de la inhumación y la incineración en la Mallorca protohistórica: Los ritos funerarios en la necrópolis de s'Illot des Porros”. Sardinia, Corsica et Baleares Antiquae-International. Journal of Archaeology, 5, pp. 133-149.

PLANTALAMOR, L. (1974): “Avance al estudio de la cueva de “Son Maiol” d'Establiments (Palma de Mallorca)”. VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Barcelona: 89-99.

STUIVER, M.; WALDREN, W.H. (1975): “14C Carbonate dating and the age of post-Talayotic lime burials in Mallorca”. Nature 255: 475-476.

TOMÁS MAIGÍ, J. (1974): “Impresiones sobre la estructura del depósito de la cueva de “Son Maimó”. En AMORÓS, L. La cueva sepulcral prerromana de “Son Maimó” en el término municipal de Petra (Mallorca) VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Barcelona: 171-179.

VAN STRYDONCK, M.; BOUDIN, M.; DECQ, L.; VAN DEN BRANDE, T.; BORMS, H.; RAMIS, D.; DE MULDER, G. (2011): AMS 14C Dating of Balaeric Lime Burials, Radiocarbon 53-4: 563-574.

VAN STRYDONCK, M.; BOUDIN, M.; VAN DEN BRANDE, T.; BORMS, H.; RAMIS, D.; DEMULDER, G. (2014): Radiocarbon dating of quicklime burials state of the art. 3rd International Mortar dating workshop: Abstracts Book. SAP Societá Archeologica. Mantova. 18-19.

VAN STRYDONCK, M.; DECQ, L.; VAN DEN BRANDE, T.; BOUDIN, M.; RAMIS, D.; BORMS, H.; DEMULDER, G. (2013): The Protohistoric “Quicklime Burials” from the Balearic Islands: Cremation or Inhumation. International Journal of Osteoarcheology. 106

VAN STRYDONCK, M.; RAMIS, D.; DEMULDER, G. (2014): Los enterramientos protohistóricos en cal de las Islas Baleares: ¿Cremación o inhumación? VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Formentera: 15-21.

VAN STRYDONCK, M.; WALDREN, W. (1990): Radiocarbon Dating of lime burials. En Mook W.G.; WATERBOLK H.T (eds.) PACT 29. Proceedings of the Second International Symposium 14C and archaeology. Groningen: 403-414.

VENY, C. (1977): “Apuntes complementarios sobre la Cueva de la Edad del Hierro de Son Maimó, Petra (Mallorca)”. Trabajos de Prehistoria, 34: 111-164.

WALDREN, W. (1982). Balearic Prehistoric Ecology and Culture. The Excavation of Certain Caves, Rock Shelters and Settlements. BAR International Series 149. Oxford: Archaeopress.

WALDREN, W./VAN STRYDONCK, M. (1995): “Dead or murder most foul? Ritual, rite or religion? Mallorca inhumation in Quick-lime. En Ritual, Rites and Religion in Prehistory”. III Deyá International Conference of Prehistory". B.A.R. International Series 611: 146-163

La tanca del Born i el Fort de l'església

Josep A. Morell González

Resum

Aquest treball vol donar a conèixer el procés de realització de les obres de la tanca de pedra viva i ferro forjat del carrer del Born que es feren per compte de l'Ajuntament. També es va fer a càrrec del consistori el procés d'enderrocament del Fort de l'església. Aprofitam el treball per parlar també d'altres feines fetes per part de la parròquia a la zona del Born.

1. El rector Miquel Bennàsser i Cabrer

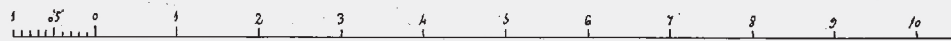
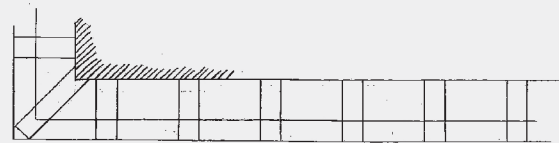
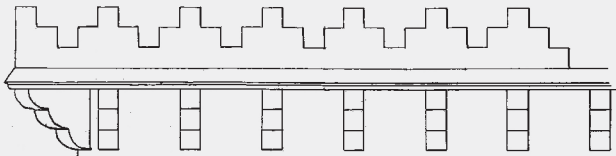
El rector Miquel Bennàsser i Cabrer va néixer a Felanitx el 15 de juliol de 1843. Fill de Joan Bennàsser i Maria Cabrer. Es va ordenar capellà el mes de setembre de 1867. Fou ecònom d'Algaida entre 1869 i 1880. Ecònom de Sóller entre 1880 i 1887 i després rector per oposició de Sóller entre 1887 fins a la seva mort el 29 de juny de 1897.

L'any 1890 el llavors rector de Sóller Miquel Bennàsser i Cabrer pensà en la possibilitat d'embellir el Fort de l'església. Encarregà al mestre de fortificacions Pere d'Alcantara Penya i Nicolau (Palma, 1823-1906) un plànol que presentam en aquest treball on se rematava la murada amb merlets. Cosa que no només no se va a arribar a fer sinó que pocs anys després se va acabar enderrocant el Fort.

2. Preliminars

El dia vint d'agost de 1904, el llavors rector de Sóller, Sebastià Maimó presentà un ofici a l'ajuntament on sol·licitava un recolzament moral i econòmic per a la reforma del temple parroquial de Sant Bartomeu. En aquest document detalla en que ha de consistir la reforma: Un eixamplament de l'església amb dues capelles, una nova façana amb les condicions de solidesa i bon gust, l'enderrocament del Fort de l'església per la part del carrer del Born i la seva substitució per jardins convenientment tancats per un enreixat. Amb aquest ofici adjunta un disseny de la façana fet per l'arquitecte Joan Rubió i Bellver. Manifesta que no té recursos i que confia amb els generosos sentiments dels seus feligresos i, a la vegada, demana protecció material i moral a l'ajuntament. Referent al Fort de l'església afirma literalment "*es una aspiración popular tan profundamente sentida, y tan manifestamente expresada; que ya en otras ocasiones se ha procurado su derribo, sin que desgraciadamente se haya conseguido.*" Finalment sol·licitava l'enderrocament de les murades i una subvenció de 5000 pessetes abonables dins un període de cinc anys, mil pessetes cada anualitat.

Remate del muro que circuye la Iglesia parroquial de la Villa de Solter.

Escala de metros en $\frac{1}{50}$

Palma 25 Noviembre 1890

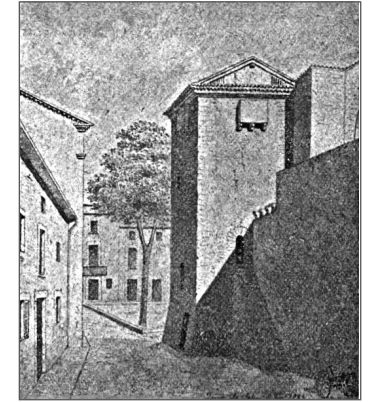
Pere d'Alcàntara Peña

Disseny de Pere d'Alcàntara Peña per afegir merlets al Fort de l'església.

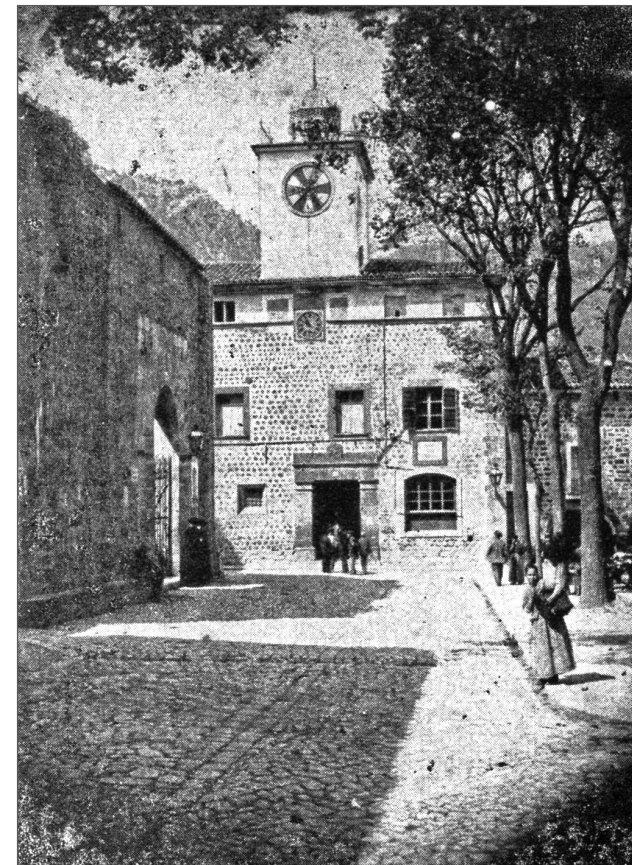
El dia 8 d'octubre de 1904 el ple de l'ajuntament presidit pel batle Joan Joy Pizà prengué els següents acords: Entregar a l'església la quantitat de mil pessetes a pagar en dues anualitats de 500 pessetes, enderrocarà el Consistori pel seu compte la murada del carrer del Born i del carrer de Santa Bàrbara. Aquest enderrocament no inclourà el magatzem que tenia la Parròquia. L'Ajuntament edificarà per compte seva la tanca de pedra viva i ferro forjat del carrer del Born "bajo la dirección y dibujo del arquitecto autor del proyecto de la fachada, y de acuerdo siempre con el Ayuntamiento; cuyos zócalo y verja, quedarán asimimis-

Fort de l'església al carrer de Santa Bàrbara.

Fort de l'església al carrer del Born amb la torre. Gravat de Pere d'Alcàntara Peña.

Fort de l'església a Plaça.

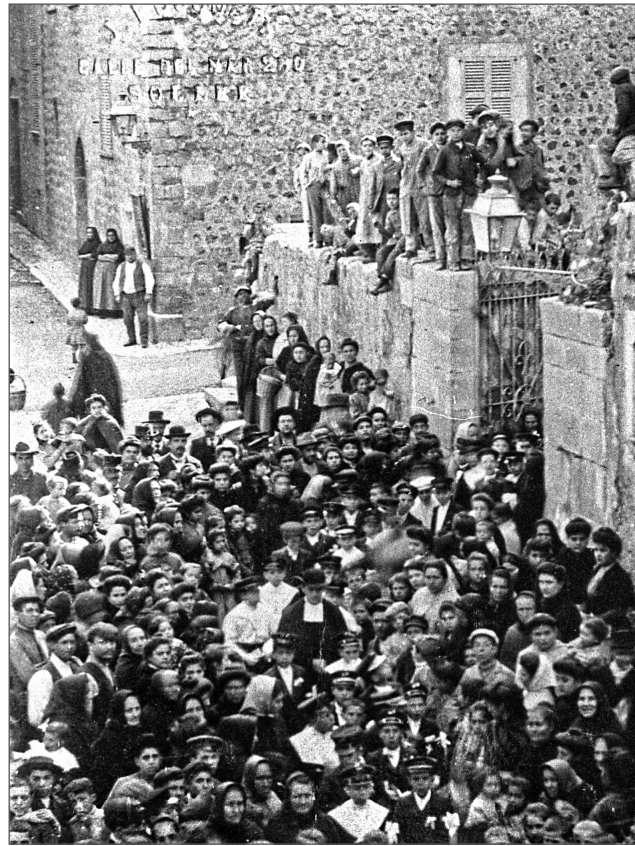
mo de la exclusiva propiedad de la Iglesia y se consideran como compensación del terreno que se gana para el público en la calle del Príncipe y que utilizará el Ayuntamiento para la construcción de una acera de un metro sesenta centímetros de ancho." L'enderrocament de la part del magatzem i de la murada de l'atri de l'església també aniran a càrrec de l'ajuntament quan l'església ho decideixi. S'enderrocarà totalment la murada del carrer del Born i només fins a tres metres del nivell del sol la de la Plaça de la Constitució i la del carrer del Vent.

El dia 19 d'octubre de 1904 se començà a enderrocar el Fort de l'església pel carrer del Vent i el 22 de desembre la part del carrer del Born. El 19 de maig de 1906 se començà a enderrocar la murada de la part de l'atri. Sabem que el mes d'abril de 1908 vengueren a Sòller l'arquitecte Joan Rubió amb Antoni Gaudí i que acompanyats pel batle i el rector amb alguns regidors varen recórrer tot el Born mentre els arquitectes prengueren els apunts necessaris per tal de presentar després l'oportú projecte per la tanca.

3. Primera fase de les obres

El mes d'agost de 1908 l'arquitecte Joan Rubió presentà el projecte de la tanca del carrer del Born. La memòria de l'esmentat arquitecte cita el següent: *"Hace tiempo que en la noble y laboriosa ciudad de Sóller se siente la aspiración unánime de ensanchar sus calles y plazas, casi todas tortuosas y estrechas, y deficientes para proveer debidamente el movimiento circulatorio que de cada día va aumentando por modo extraordinario y á la aireación indispensable de una ciudad que presenta ya bastantes caracteres de una población higiénica á la moderna. Una de las calles de mas movimiento por lo céntrica y por estar unida y ser el nervio principal de la Plaza de la Constitución es sin duda la llamada Calle del Príncipe, limitada por un lado por edificaciones encerradas entre la misma calle y el torrente mayor y por otro con la Iglesia Parroquial mediante la antigua muralla que á modo de defensa se extendía por este lado en toda la longitud de la calle."* Al mateix document especifica que l'església i l'ajuntament han arribat a un acord de manera que: *"Aprovechando en efecto el grueso enorme de la indicada muralla y de su estribación en dicha calle, sin abdicaciones de importancia ni parte de la Iglesia ni por parte del Magnífico Ayuntamiento se ha conseguido la amplitud tan interesante sin más cargo del municipio que el escaso coste del muro de cerca, sustitución de la muralla de tal carácter que no desmerezca de la nueva fachada de la Iglesia Parroquial y que sirva al mismo tiempo de adorno á la Calle del Príncipe, convirtiéndola en hermosa vía de su digna ciudad."* Després

Fort de l'església a Plaça quan s'havia enderrocat fins a l'altura de tres metres.

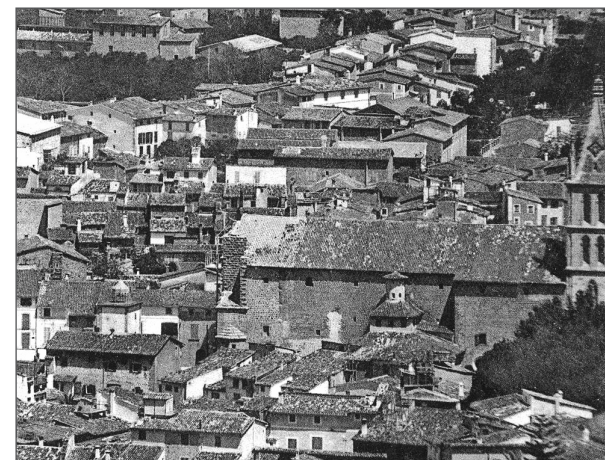

Primera fase de les obres de la tanca del Born. Fotografia de Bartomeu Pastor Albertí.

detalla: *"El muro consta de dos partes, que podríamos llamar zócalo y remate. Como quiera que la Calle del Príncipe lleva una pendiente bastante pronunciada y el terreno de la Iglesia Parroquial está á nivel de la parte alta de la calle resulta que el muro de cerca lo es en parte de contención de tierras, esta parte es la que precisamente se ha dispuesto de piedra en sillares almohadillados en rústica siguiendo el labrado general de la fachada de la Iglesia. Como es natural la parte posterior de la pared, parte necesaria para llegar al grueso conveniente de la misma es de fábrica de mampostería ordinaria."* Continua dient que la tanca és mixta i està formada per carreus i una reixa de ferro. Les pedres per fer l'obra es varen treure d'una pedrera que es trobava darrera el que és l'actual Hotel Espléndido al Port de Sóller i també de la pedrera de Muleta.

Primera fase de les obres de la tanca del Born vista des de Plaça

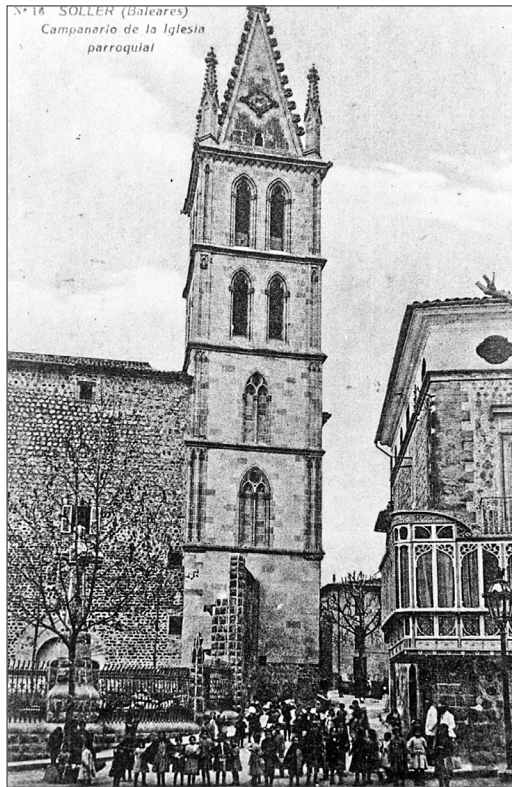

Estat de les obres de la Parròquia quan començaren a construir la tanca del Born

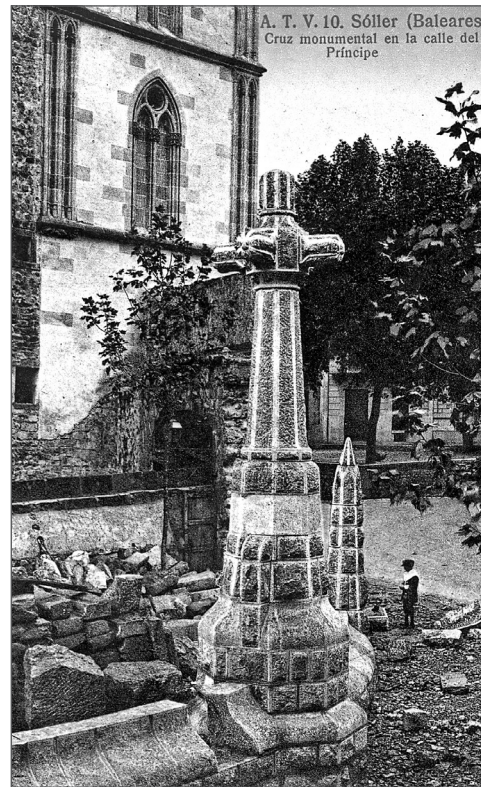
Al plec de condicions, article 21, s'especifica que el contractista ha de tenir assegurats els operaris on també diu: *"Se exceptúan los que resultan claramente imputables al operario lesionado por negligencia ó temeridad."* Segueix especificant que en cas de defunció de l'operari la seva família rebrà una quantitat igual al import de 500 jornals. Acaba signat per Joan Rubió i Bellver el mes d'agost de 1908.

Al ple de l'ajuntament del dia 19 de desembre de 1908 se va parlar de la tanca que, per compte del Consistori, s'havia de construir al Carrer del Born. L'arquitecte Joan Rubió ja havia presentat el projecte a la vegada que dirigia les obres de la nova façana del temple. Se va parlar de les resolucions que havia pres l'ajuntament els dies 1 i 8 d'octubre de 1904. El batle era aleshores Pere J. Mora i Arbona. S'acceptà el projecte per majoria amb el vot en contra del regidor Antoni Castanyer i Bernat. Aquest regidor declarà que *"en su opinión el proyecto no correspondía al compromiso contraído por este Ayuntamiento y el Sr. Cura Párroco para la realización de esta mejora y por lo tanto no merecía su aceptación."*

Un cop acceptat el projecte s'acordà presentar-ho a informació pública per espai de quinze dies en conformitat a l'article 95 del Reglament dictat per a l'execució de la Llei general d'obres públiques. El 23 de gener de 1909 se donà compte que no havia hagut cap reclamació ni observació en contra de

Segona fase de les obres de la tanca al Born i al carrer de Santa Bàrbara

Construcció de la segona fase de la tanca.

l'esmentat projecte. S'acordà elevar-ho al Governador Civil de la província en compliment del ja comentat article 95.

El 25 de desembre de 1909 es decideix treure a pública subhasta la realització de les obres. El batle era Pere Joan Mora Arbona, el secretari Amador Canals Pons i el regidor encarregat del tema va ser Lluç Solivellas i Vicens. El 10 de març de 1910 a les onze del matí tengué lloc la subhasta que fou declarada deserta. La manca de licitadors segons el ple del dia 18 de març de 1910 *"obedece á la poca cantidad consignada en el presupuesto de ejecución de esta obra, que no responde ni de mucho al importe de las obras á realizar"*. L'arquitecte Guillem Reynés Font va ser nomenat director de les obres. Aquest arquitecte en aquell moment era a la vegada arquitecte diocesà i arquitecte Provincial. Es va decidir que la Comissió de Comptabilitat estudiàs les consignacions del pressupost d'aquell any *"que dejaran sobrante y proponga dentro de las mismas consignaciones una transferencia de créditos para reforzar la destinada á la realización de esta obra"*. No era possible fer d'una vegada tota la tanca. Per tant es presentà a subhasta la realització dels nou primers trams començant des de la façana de l'església. El dia dos de juny de 1910 se celebrà una nova subhasta. Se presentaren a la licitació Llorenç Riera Mas que s'oferia a fer el treball per 7.564 pessetes, Antoni Colom Casanovas per 7.650 pessetes, Bartomeu Estades Santandreu per 7.493 pessetes, Jaume Coll Garriga per 7470 pessetes i José Bauzá "Hermanos" per 7.650 pessetes. Aquest dia s'adjudicà provisionalment les obres a Jaume Coll Garriga.

El 13 de juny de 1910 es decideix tornar la fiança als altres licitadors i adjudicar definitivament les obres a mestre Jaume Coll Garriga. Jaume Coll en el plaç de deu dies ha d'ampliar el dipòsit que te constituït a

Tanca de pedra i creu helioidal en construcció

l'ajuntament fins a arribar a un 10% del total del pressupost pel que s'ha adjudicat la subhasta. El dia 23 de juny realitzà el dipòsit definitiu fins a arribarà les 747 pessetes corresponents al 10%.

Hem trobat el següent certificat: *"Don Amador Canals y Pons, Secretario del Ayuntamiento de la Ciudad de Sóller. Certifico: Que durante el plazo señalado por el artículo 19 de la Instrucción de 24 de Enero de 1905, no se ha presentado reclamación alguna contra la subasta celebrada el día dos del actual, á que este expediente se contrae, cuyo remate fué adjudicado provisionalmente á D. Jaime Coll Garriga. Para que*

Creu helicoidal
gaudiniana.

conste libro la presente en Sóller á nueve de Junio de 1910." Ho signen el batle i el secretari.

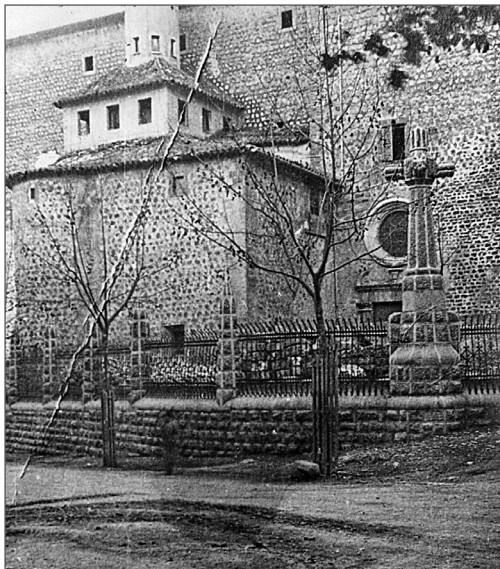
El 25 de març de 1910 l'ajuntament decideix acabar d'enderrocar el que encara queda del Fort de l'església. Llegim: *"Interpretando el general sentir de los habitantes de esta población que desearían ver desaparecido totalmente el recinto amurallado que circuye la Iglesia Parroquial, del cual solamente ya se sostiene en pié, el que linda con la calle de Sta. Bárbara, se acordó nombrar una Comisión.... para gestionar del Sr. Cura Párroco el derribo de la muralla de referencia."* Aquesta Comissió estava composta pel batle-president Pere Joan Mora Arbona, Lluç Solivellas, Antoni Josep Colom, Jaume Frontera i Francesc Ensenyat.

L'arquitecte Joan Rubió calculà el següent pressupost:

PRESSUPOST		
ESTAT 1: JORNALS I TRANSPORTS		
Tipus	Descripció	Cost en pessetes
Obra	Peó excavador de terres	2,50
	Oficial manobre	4,25
	Peó manobre	2,50
Obra de carreus	Oficial picapedrer	4,50
	Oficial serraller	4,75
	Peó serraller	2,25
Transports	Carro amb dues cavalleries	11
	Carro amb una cavalleria	6,50
ESTAT 2: PREUS DE MATERIALS		
	Metre cúbic d'excavació de terres	2
	Metre cúbic de pedra de paredat	4,50
	Metre cúbic de pedra per carreus	12
	Metre cúbic d'arena de mar	3,50
	Cal hidràulica del país 100 kg	2,25
	Treball de la cara vista per carreus m²	12
	Ferro laminat en fulles flors 100 kg	32
ESTAT 3		
	1. Metre cúbic d'excavació de terra i el seu transport	2
	2. Metre cúbic de paret de paredat per fonaments	10
	3. Metre cúbic de fàbrica mixta de carreus i paredat	25
	4. Un pilar de carreus	30
	5. Una creu amb la seva base de carreus, inclòs el seu treball	300
	6. Metre lineal de cornisa del mur inclosa la pedra i el seu treball	25
	7. Metre quadrat de reixa de ferro	50
PRESSUPOST FINAL		
	Excavacions de terres	43,04
	Paredat farcit dels fonaments	215,20
	Fàbrica mixta de carreus i paredat	1.715
	Remat mur	1.105
	Columnes	420
	Creu final	300
	Reixa de ferro	4.290
	TOTAL	8.088,24

Tanca de pedra i creu helicoidal construïdes

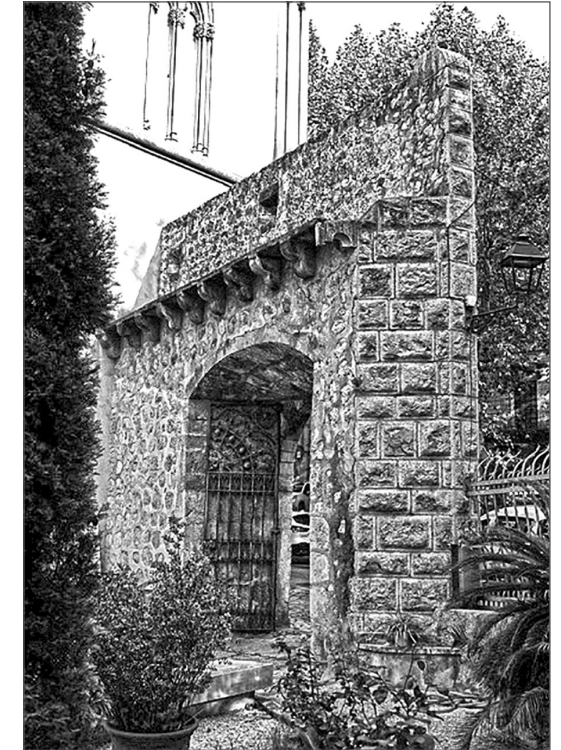
Vista general del conjunt

El 15 d'abril de 1910 el ple acordà seguir les indicacions de l'arquitecte Joan Rubió segons les quals se modificava l'acord pres el dia 18 de març i prengué la decisió de construir els nous primers trams començant per la façana. L'arquitecte havia calculat aquest pressupost per a la totalitat de l'obra de la tanca de pedra viva i ferro forjat. Degut a que la primera subhasta quedà deserta ja que els interessats consideraven que la quantitat era molt inferior a les despeses reals se decidí destinar aquesta quantitat als nous primers trams de la tanca. Per tant per aquesta obra s'assignava un cost de 8.088'24 pessetes. S'acordà senyalar el dos de juny per celebrar la nova subhasta que tendria lloc sota la presidència del batle i del primer tinent de batle Lluç Solivellas. El dia 15 d'abril de 1910 el batle en nom de la Comissió nomenada per a l'enderrocament de la murada del carrer de Santa Bàrbara donà compte de l'entrevista que havien tengut amb el rector. Sembla que tots els membres de la Comissió quedaren satisfets de les negociacions amb el rector. *"Se convino en principio en el derribo de la mayor parte de dicha muralla, para sustituirla con un zócalo con verja de hierro, cuyas condiciones sobre sesión del terreno á la vía pública y precio más adelante se estipularán"*. L'arquitecte Rubió quedà encarregat de redactar un projecte on se tengués en consideració les sol·licituds de la Comissió i harmonitzar-les amb els interessos de l'església. El projecte un cop redactat se sotmetria a l'aprovació del bisbe i de la Corporació. Finalment s'estipularien les condicions sota les quals se realitzaria l'obra. S'aproven totes les gestions de la Comissió. El 15 de juny de 1910 la Corporació acordà adjudicar definitivament el treball a mestre Jaume Coll i Garriga.

Sabem que amb mestre Jaume Coll treballaven, entre altres operaris, Pere Joan Magraner Noguera conegut com a mestre Pere Coc, a Bartomeu Colom Oliver conegut com a mestre Tomeu Doi i el desbastador l'amo en Tomeu Mariné. El dia 25 de setembre de 1910 es va presentar a l'ajuntament una denúncia contra les obres que realitzava mestre Jaume Coll. Diu això:

Antiga creu helicoidal mutilada. Només amb dos braços. Fotografia de Josep Frontera Cabot.

Tros del Fort que l'arquitecte Rubió decidí deixar com a testimoni. Fotografia de Josep Frontera Cabot

"Magnífico Ayuntamiento de Sóller.

El que suscribe José Bauzá y Llull, soltero, herrero, mayor de edad, de este vecindario; provisto de cédula personal, que exhibe y obrando en concepto propio y como encargado de Don Manuel Carrascosa, Don Cristóbal Andreu, Don Antonio Colom y Don Onofre Reynés á Vtra. Magcía. respetuosamente exponen: Que denuncian las obras que por cuenta de los fondos municipales se están, construyendo en la Calle del Príncipe, por no ajustarse, ni de mucho al plano y pliego de condiciones de antemano fijadas, al adjudicarse dichas obras. Esperando de su rectitud proveerá lo que proceda, á fin de evitar desagradables consecuencias por abusos no oportunamente cortados."

La instància està signada per tots els denunciants.

Josep Bauzá Llull, conegut com a mestre Pep Petlos, era un ferrer amb un cert prestigi. A la Parròquia de Sant Bartomeu és l'autor de l'enreixat de ferro forjat de la capella del Cor de Jesús. Manuel Carrascosa García era també un excel·lent ferrer. Són seus, entre d'altres, els enreixats de ferro forjat de la capella del Roser i de la capella Major de Sant Bartomeu. També són obra seva els treballs de ferro forjat del Banc de Sóller. Antoni Colom Casasnovas, conegut com a mestre Toni de Ca s'Àngel, era un mestre d'obres que fou un gran protector de les germanes de la Caritat de Biniaraix. Onofre Reynés Seguí, conegut com a mestre Nofre Teros, era un bon cisellador de la pedra. Seves són les piques d'aigua

beneïda de la Parròquia. Cristòfol Andreu Fontanet era un mestre d'obres natural de Felanitx. Morí a Sóller als 47 anys el dia 14 de març de 1912.

L'ajuntament després de realitzar una visita en companyia de l'arquitecte-director Guillem Reynés desestimà la denúncia. Amb data de 13 de novembre de 1910 llegim a les Actes de Ple de l'Ajuntament: "*El Ayuntamiento en la sesión celebrada el día 11 del actual, acordó desestimar la denuncia*".

El dia 4 de novembre de 1910 el ple de l'Ajuntament informà que les obres estaven acabades i que l'arquitecte faria una recepció provisional. El 8 de novembre l'arquitecte i la comissió examinaren les obres i les donaren per rebudes provisionalment. El 18 de novembre de 1910 es decideix pagar al contractista la quantitat de 7.341 pessetes per haver finalitzat la primera fase de les obres.

El dia 17 de febrer de 1911 se va donar lectura a l'acta de recepció definitiva de les obres. La Corporació acordà tornar al contractista Jaume Coll la fiança que tenia constituïda.

4. Segona fase de les obres

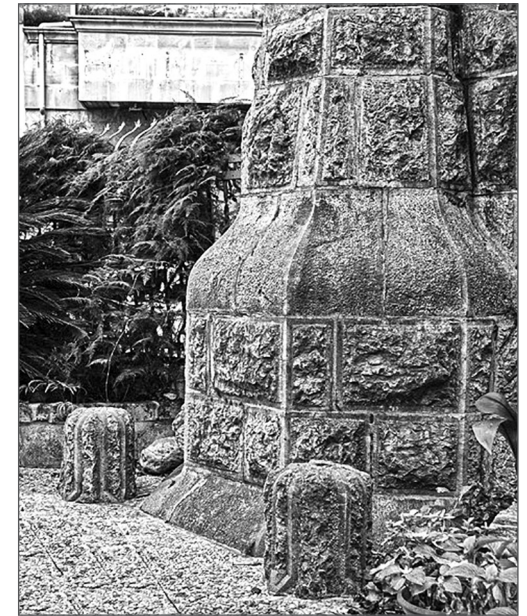
Arc de triomf muntat amb motiu del viatge inaugural del ferrocarril el 16 d'abril de 1912. L'arc el construï el ferrer Miquel Colom Mayol i costà 267,17 pessetes.

El dia dos de desembre de 1910 la Corporació decidí començar la segona fase de les obres: "*Habiendo quedado consignación suficiente en el presupuesto actual para la construcción de un nuevo tramo de zócalo con verja de hierro en la Calle del Príncipe, á cuya total construcción viene obligado el Ayuntamiento y visto el nuevo proyecto para la terminación de dicha verja, en el cual viene á faltar un tramo para su unión con el muro y verja construidos; la Corporación acordó construir el expresado tramo por administración municipal.*" El dia set de desembre de 1910 el ple pogué veure el projecte de l'arquitecte Joan Rubió per a la segona fase de les obres. Consta de memòria, plànols i pressupost de l'obra. Els regidors examinaren detingudament els plànols on l'arquitecte havia deixat sense tomar el tros de murada del portal del fossar i havia projectat una creu gaudiniana de quatre braços integrada a la tanca. Alguns regidors trobaven que l'arquitecte no "*debió dejar entre la terminación de la verja y el portal de entrada al atrio de la Iglesia de la Calle de Sta. Bárbara, un lienzo de muralla de unos tres metros lineales sin derribar; no debió proyectar tan alta la Cruz monumental que figura en los planos y que el zócalo de esta Cruz debería retirarse algo*

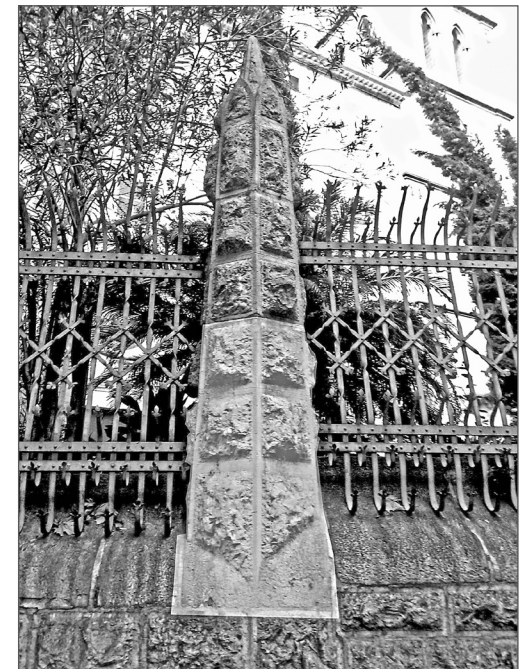
más de la vía pública." La majoria dels regidors defensaren que l'arquitecte s'havia subjectat a les regles de l'art i l'estètica. El bisbe ja havia aprovat aquest projecte i la Corporació l'acceptà per majoria. S'acordà la seva exposició pública per espai de quinze dies en compliment del article 95 del Reglament del 13 d'abril de 1877 dictat per a l'execució de la Llei d'Obres Públiques. El regidor Sr. Frontera demanà que figuri a l'acta que la murada s'hauria d'haver enderrocat fins al portal del Fossar i que així ho hagués desitjat. El regidor Sr. Forteza trobava que s'hauria d'haver mantingut el projecte sobre la taula vuit dies i després no deixar tanta murada i disminuir l'altura de la creu. El regidor Sr. Ensenyat també volia que la creu no fos tan alta i situar la tanca un poc més endins i tampoc li agradava tanta murada; proposà escriure a l'arquitecte per aquestes modificacions. Tot i això s'aprovà el projecte per majoria.

El dia 13 de gener de 1911 al ple se tractà, entre altres coses, que els quinze dies que el projecte havia estat exposat al públic no hi havia hagut cap reclamació per tant s'havia de remetre el projecte al Governador Civil.

El dia 17 de març de 1911 se parlà d'enderrocar el que quedava del Fort de l'església a plaça: "*También manifestó el Sr. Presidente que recogiendo las aspiraciones del vecindario manifestadas por sus representantes en el Consistorio había gestionado del Señor Cura Ecnómo la pronta desaparición de los restos de las murallas que circuían la Iglesia Parroquial y que aún permanecen en pie en la Plaza de la Constitución. Añadió que es sabido que el Ayuntamiento tiene perfecto derecho á su demolición, pero que no se había realizado ya para facilitar más cómodamente la ejecución de las obras de la fachada de la Iglesia Parroquial. Dijo que había encontrado al Sr. Cura Ecnómo poseído de los mayores deseos de facilitar la labor del Ayuntamiento, pero que le había suplicado un poco de espera, hasta dar lugar á levantar los cimientos del atrio de la Iglesia; obra que hubiera realizado ya si se hubiese dispuesto de fondos suficientes. Expuso los deseos que le manifestó el Sr. Cura de que el Ayuntamiento le ayudara en alguna cantidad para construir inmediatamente los cimientos*

Els braços que s'eliminaren de la creu es troben clavats a la base de la mateixa. Fotografia de Josep Frontera Cabot.

Desena columna contada a partir de la façana de l'església. La part blanquinosos correspon a una sola peça de pedra. Les dues parts superiors també són fetes d'una sola peça. Fotografia de Josep Lluís Sunyer Ribas.

Setena assemblea de les Congregacions Marianes el 3 de maig de 1942. La talla de la Mare de Déu és obra Miquel Vadell Pastor. La dona vestida de negre al costat de la segona bandera és Rosa Pons Colom de "Ca na Maiola".

del atrio y poder enseguida proceder al derribo de la muralla expresada. Enterada la Corporación y teniendo en cuenta que el Ayuntamiento viene obligado á indemnizar en una forma ú otra á la Iglesia, el terreno que esta cede á la Calle del Príncipe con motivo del nuevo proyecto para la continuación de la verja y zócalo en las calles del Príncipe y Sta. Bárbara y hallándose por otra parte interesado en impulsar la terminación de las obras de la fachada de la Iglesia Parroquial que han de contribuir al embellecimiento, ornato y engrandecimiento de la Plaza de la Constitución; acordó conceder al Señor Cura Ecónomo una subvención de quinientas pesetas, con cargo al Capítulo de imprevistos, para ayudar á la construcción del atrio de la Iglesia Parroquial; las cuales á la vez servirán de compensación á los terrenos que se ganan en la esquina de las calles del Príncipe y Sta. Bárbara."

Finalment els tres metres de la murada de la part de la façana de l'església s'enderrocaren entre finals de l'any 1911 i principis de 1912.

El 21 d'abril de 1911 la Corporació tractà de que s'havia rebut el permís del Governador per fer la segona fase de les obres. Aquesta autorització la havia resolt d'acord amb els informes rebuts de la Jefatura de Obras Públicas i de la Diputació provincial. El permís es trobava subjecte a tres condicions: La primera que les obres s'hauran de dur a terme exactament com se troba al projecte i sota la inspecció de la Jefatura de Obras Públicas ó el personal que aquesta delegui. La segona que no se pot interceptar ni impedir el trànsit públic amb dipòsits, materials, terres o enderrocs. Tercera el plaç d'execució de les obres serà de vuit mesos a comptar a partir de la concessió del permís. Després s'acordà fer públic l'acord per espai de deu dies a efectes de qualque reclamació segons disposa l'article 29 de la Instrucció del 24 de gener de 1905, dictada per a la contractació dels serveis provincials i municipals. El 12 de maig de 1911 el ple

constatà que no havien tengut cap reclamació contra l'acord de l'ajuntament. Aleshores decidiren treure a pública subhasta la segona fase de les obres. S'acordà fixar el dia primer de juny a les onze del matí per celebrar l'esmentada subhasta. L'Ajuntament havia fet un pressupost de 4.449 pessetes. Tendria lloc sota la presidència del batle i amb el regidor Miquel Colom Mayol designat per aquest acte. El dia elegit se presentaren dos licitadors: Jaume Coll Garriga que s'oferí a fer el treball per 3549 pessetes i Onofre Reynés Seguí que presentà un pressupost de 4147'15 pessetes. Al ple del dia 9 de juny de 1911 se parlà que s'havia adjudicat provisionalment l'obra a Jaume Coll Garriga i com no havia hagut cap reclamació els cinc dies següents se li adjudicà l'obra de forma definitiva. Hagué d'ampliar la fiança que tenia dipositada a l'ajuntament fins a 354 pessetes amb noranta cèntims. També s'acordà tornar la fiança a l'altre licitador.

El mes de desembre les obres d'aquesta segona fase estaven finalitzades: *"En la ciudad de Sóller día veinte y tres de Diciembre de mil novecientos once. Reunidos el señor Alcalde D. Pedro Juan Mora y Arbona; los señores Concejales que al margen se expresan, designados al efecto por esta Alcaldía; el Arquitecto Director de las obras D. Guillermo Reynés y el contratista de las mismas D. Jaime Coll y Garriga; se procedió á examinar detenidamente la terminación del muro y verja de hierro construidos en las calles del Príncipe y Sta. Bárbara y hallándolos conformes al proyecto y á las condiciones de la subasta, las dieron por recibidas provisionalmente, y para que conste, firman la presente acta, los señores asistentes al acto, de cuyo contenido yo el secretario infrascrito certifico."* Ho signen Guillem Reynés, Antoni Castanyer, Antoni J. Colom, Miquel Colom i Joan Magraner.

El 29 de desembre de 1911 la Corporació decidí, prèvia consulta a l'arquitecte director de les obres, Guillem Reynés, abonar al contractista de les obres la quantitat de 3884'55 pessetes.

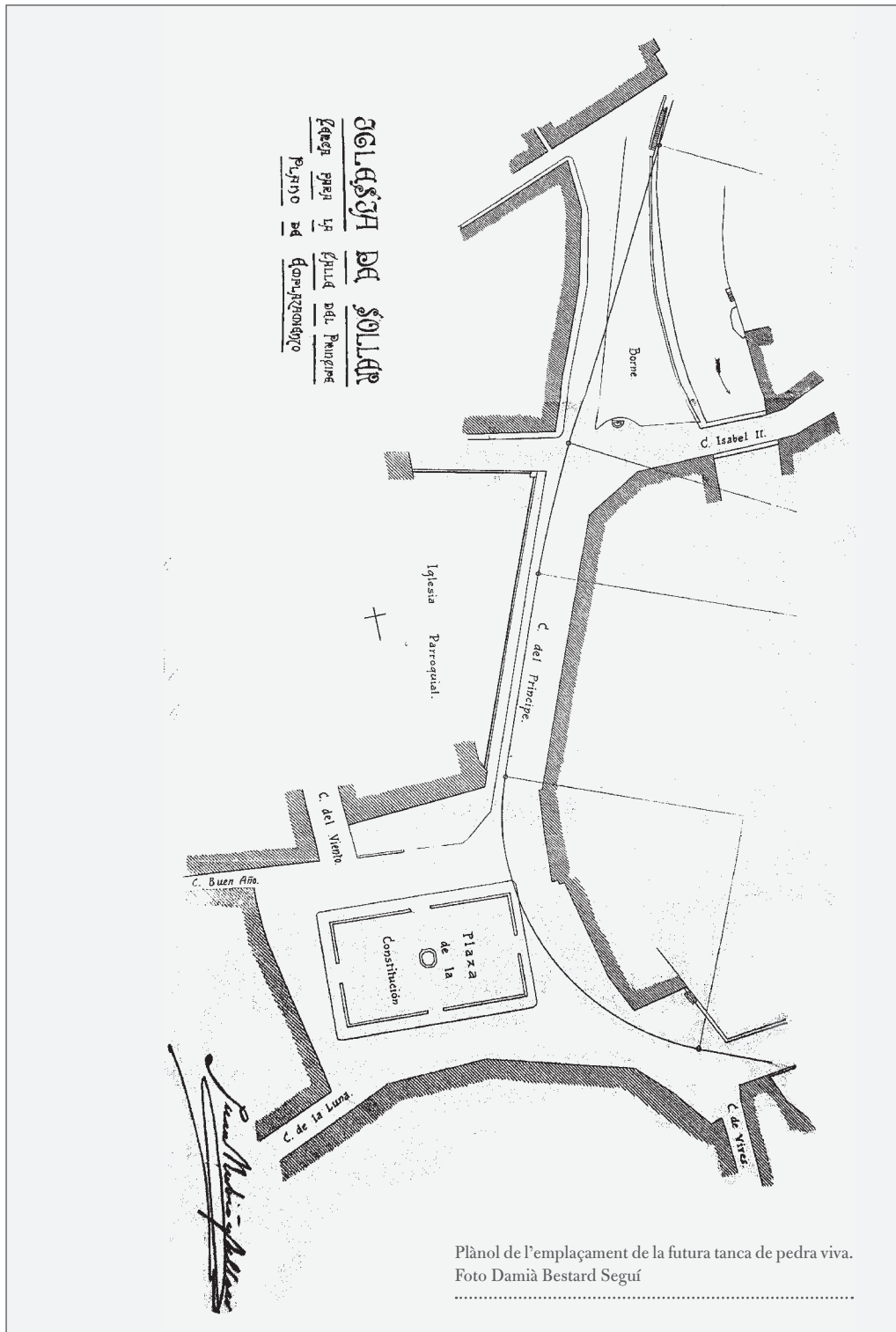
El 29 de març de 1912 el ple va decidir, a proposta del batle, procedir a la construcció d'una voravia aprofitant els materials que resultin bons de la voravia que envolta la alameda existent al Carrer del "Príncipe" -aleshores el carrer se prolongava fins a l'actual estació del ferrocarril. Llavors el trespol de l'alameda s'havia d'igualar amb el del carrer del "Príncipe" per unificar la rasant.

El dia 24 de maig de 1912 se rebé de manera definitiva la segona fase de les obres i tornar la fiança a mestre Jaume Coll Garriga.

El dia 7 de juny de 1912 se decidí pagar a Josep Socias 1026'55 pessetes per jornals i materials invertits en la realització d'una voravia als carrers del Born, Sta. Bàrbara, Plaça d'Antoni Maura i altre al carrer Reial. En aquest carrer havia recompost el trespol.

5. Mutilació de la Creu helicoidal de Gaudí

El 24 d'octubre de 1951 llegim: *"El reverendo Sr. Arcipreste quiso llamar la atención de la Junta sobre la cruz monumental de la verja. En el punto de arranque de los cuatro brazos de la misma se han notado algunas grietas y roturas, y tal vez convendría estudiar la manera de darles mayores garantías de solidez. Los reunidos diéronle un voto de confianza para que se ocupe de tal mejora, como mejor le plazca: y en el caso de llevarla a cabo se procure conservar solamente dos brazos como parece natural"*. Els problemes dels crulls eren la conseqüència de l'ànima de ferro que se trobava a l'interior dels braços. S'havia rovellada. Mestre Tomeu Doi col·locà una nova ànima de bronze, va fer de nou el cos central de la creu i com li havien dit només deixà dos braços. No havien entès la creu gaudiniana. Afortunadament els braços que se llevaren encara els podem veure al peu de la creu clavats al trespol. Tant de bo que qualque dia poguessin tornar al seu lloc original.

6. Biografies dels mestres que treballaren a les obres

JAUME COLL GARRIGA. Va néixer a Inca 14 de març de 1875. Fill de Martí Coll Truyol i Maria Garriga Mir. Fou un important mestre picapedrer especialitzat en el treball de la pedra. Com a mestre cisellador va guanyar les dues subhastes que es feren per realitzar la tanca de pedra viva i ferro forjat dels carrers del Born i Santa Bàrbara. Es va casar amb Bonaventura Canals Oliver amb la que va tenir cinc fills: Maria i Miquel que moriren prematurament i Martí, Antoni i Jaume que el sobrevisqueren. Martí se va casar amb Rosalia Trias Bibiloni, Antoni amb Maria Guasp Roca i Jaume amb Catalina Rotger Verd. Els tres fills tengueren negocis a França. Jaume Coll morí a Sóller als seixanta-vuit anys, el dia nou de juliol de 1943 d'una hemorràgia cerebral.

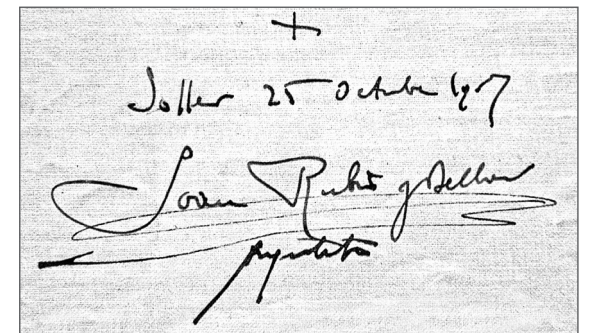
BARTOMEU COLOM OLIVER. Mestre picapedrer o cisellador. Va néixer a Sóller el dia 22 de desembre de 1888. Fill d'Antoni Colom Bernat, de professió carreter, i de Maria Oliver Ferrer. El seu padrí patern també de nom Antoni Colom ja era mestre picapedrer i bon treballador de la pedra. Se casà amb Catalina Arbona Rullan amb la que varen tenir cinc fills: Maria, Francisca, Antoni, Catalina que morí prematurament i Bartomeu. Conegut com a mestre Tomeu Doi sabem, entre altres coses, que va ser ell el que muntà i treballar la creu de quatre braços que trobam a la tanca. Llavors li posaren als braços una ànima de ferro que amb el temps se va rovellar. Anys després decidiren reparar la creu i deixar-li només dos braços i posar-li una ànima de bronze per evitar futurs problemes. Mestre Tomeu Doi tornà a fer el treball. Morí a Sóller el dia 29 de novembre de 1965 a causa d'una asistòlia per miocarditis segons el certificat del metge Bartomeu Casellas. Tenia 76 anys.

PERE JOAN MAGRANER NOGUERA. Va néixer a Sóller el dia dos de gener de 1875. Fill de Gabriel Magraner Ferrer i de Francisca Noguera Rullan. Cisellador de la pedra de professió heretà l'ofici del seu padrí també de nom Pere Joan Magraner. Conegut com a mestre Pere Coc són molts els treballs seus que podem trobar a Sóller: Parròquia, cementeri, tanca de pedra del Born, etc. Se casà amb Antònia Bernat Rotger amb la que va tenir sis fills: Magdalena que morí prematurament, Gabriel, Francisca, Pere, Catalina i Antònia. Va morir el dia 24 de març de 1951 a causa d'un col·lapse cardíac per emfisema pulmonar segons la certificació facultativa.

7. El jardí del fossar

El dia 15 de desembre de 1913 el rector Rafel Sitjar va remetre una instància a l'Ajuntament. Explicava que s'havia fet un jardí a l'antic fossar i que per aquest motiu sol·licitava de l'Ajuntament els sobrants de l'aigua de l'abeurador de l'antic carrer del Príncipe. L'Ajuntament amb data de dia 19 de desembre de 1913 autoritza aquesta demanda.

El portal, anomenat del fossar, que dona al Carrer de Santa Bàrbara, tenia fins el decenni de 1940, una paret d'uns dos metres d'altura que separava l'entrada a l'església

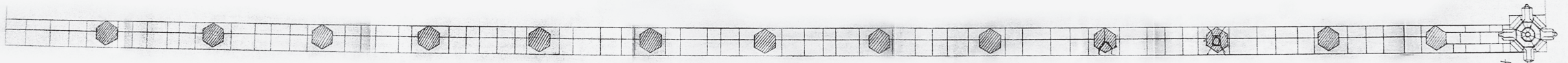
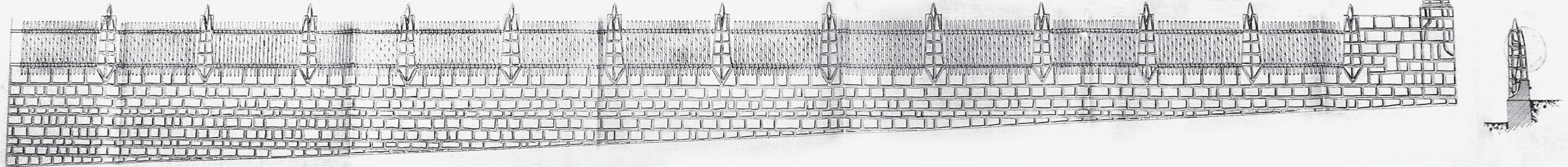

Signatura de l'arquitecte Joan Rubió i Bellver. Foto Damià Bestard Seguí

IGLESIA DE SÓLLER

Plànol de l'emplaçament de la futura tanca de pedra viva. Foto Damià Bestard Seguí

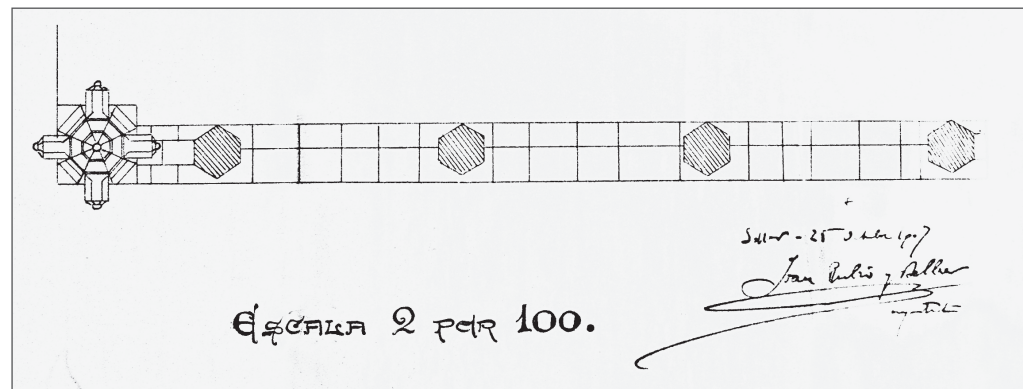
TANCEN DE FERRO DÉS CARRER DEL PRINCIP

ESCALA 2 PER 100.

Joan Pons i Seguí

del que havia estat el fossar. Aquesta paret sortia de la part esquerra del portal de la murada i arribava a la Vicaria. Allà hi havia un portal que donava entrada al fossar. Quan el rector Sitjar decidí realitzar un jardí a l'antic cementeri de l'església va mantenir la paret. Entre els anys 1945 i 1947 l'Ecònom Joan Ensenyat Oliver va fer tomar la paret, construir un petit safareig i instal·lar dos bancs de marès separats per un relleu també de marès que representava un calvari. Els bancs i relleu se trobaven més o manco on abans havia la paret. El Rector Sitjar ja havia fet sembrar tres Plataners, coneguts a Sóller com a mentiders, que ja tenien una certa altura. Aquell jardí ens agradava més que els canvis que es feren entre els anys 2008 i 2012 i que li donaren l'aspecte actual.

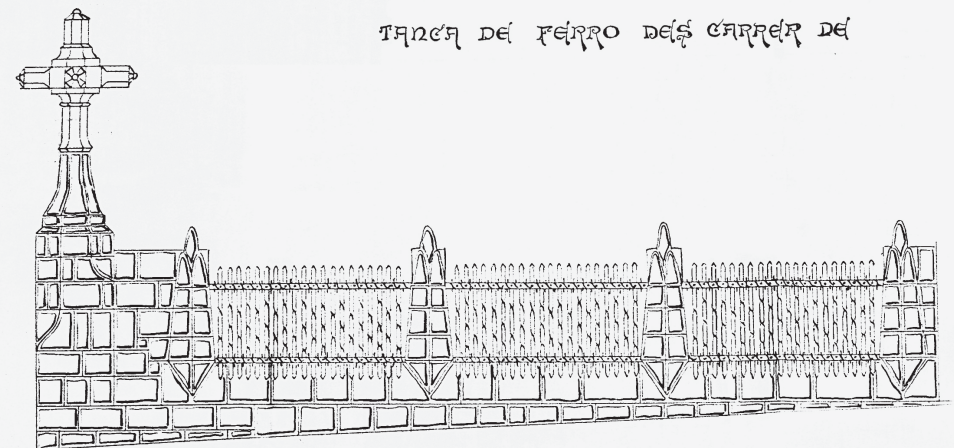
ESCALA 2 PER 100.

Joan Pons i Seguí

Projecte de la totalitat de la tanca al carrer de Santa Bàrbara. Foto Damià Bestard Seguí

IGLESIA DE SÓLLER

TANCEN DE FERRO DÉS CARRER DE

8. Construcció del magatzem del Roser

El dia 5 d'abril de 1926 el rector Rafel Sitjar Picornell va escriure la següent instància al batle de Sóller:

"Magnífico Señor.

Careciendo esta parroquia de dependencia apropiada para despacho oficina de los Señores Vicarios, el infrascrito he obtenido del Señor Obispo la debida autorización, para destinar a tal objeto la sacristía de la capilla del Rosario, y sustituir dicha sacristía con la construcción de obra en la parte de la epístola de dicha capilla, y lugar que es hoy pequeña porción del jardín de la Iglesia. Mas como este cuerpo de edificio sólo distará unos dos metros de la vía pública, suplico a su digna corporación se digne autorizarme para levantar dicho edificio, atendiendo a la perentoria necesidad sobrescrita, dando de este modo una demostración de su recto juicio."

Uns apunts que hem trobat al llibre d'actes dels plens parla d'una jurisdicció exclusiva dels llocs sagrats i que estan exempts de la jurisdicció de l'autoritat civil segons el Canon 1160. Però degut a que la construcció se trobava al costat de la carretera de Palma al Port de Sóller necessitaren el permís d'Obres Públiques que amb data 30 d'abril de 1926 contestava: "A juicio del ingeniero que suscribe, no hay inconveniente en que se acceda a lo solicitado".

Fonts consultades

- AMS. Actes de Ple 1904-1913. Sign.: 52-61
- AMS. Projecte de la tanca del Born. Sign.: 4369

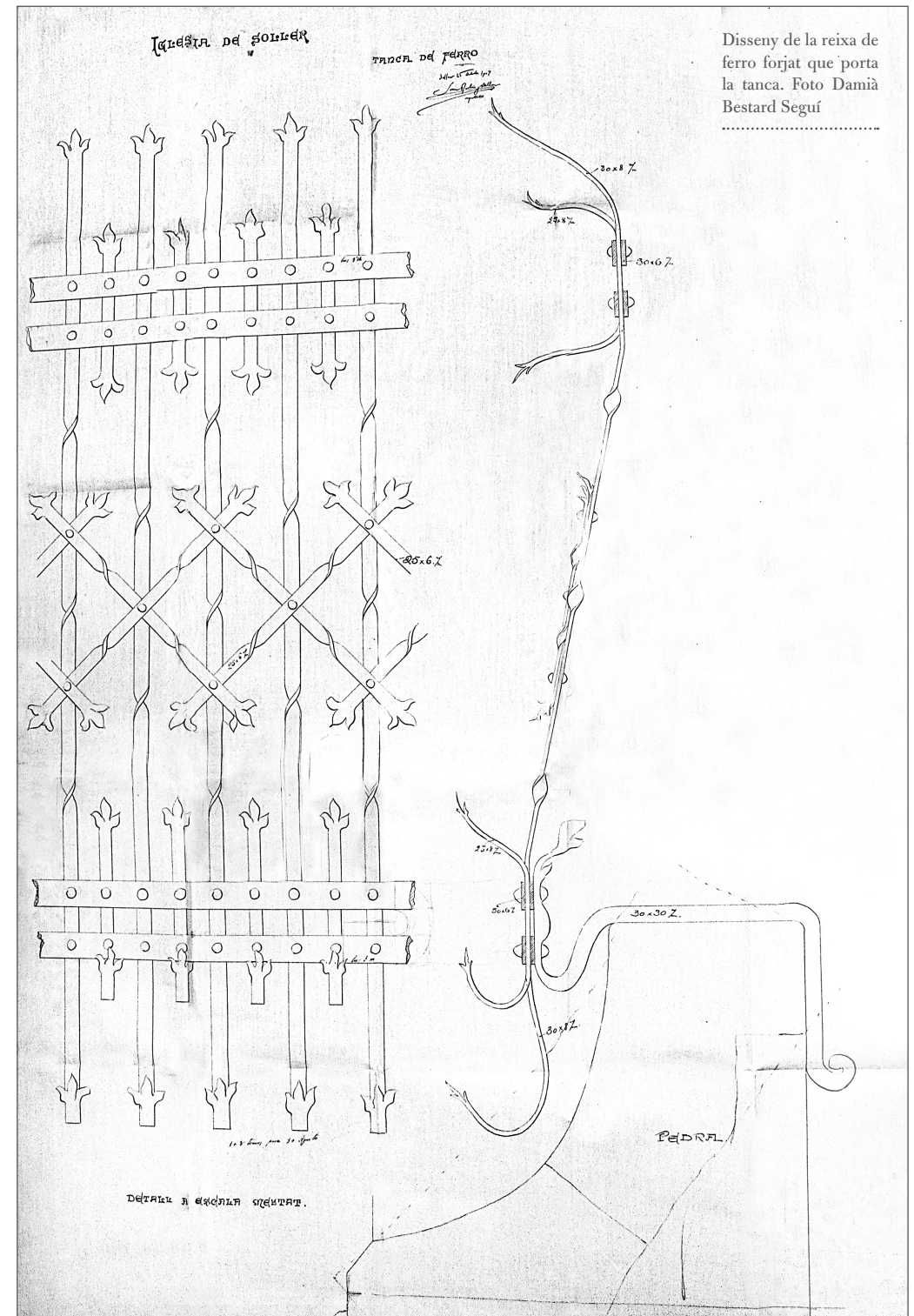
MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: *La parroquia de Sant Bartomeu de Sóller: la catedral de muntanya*, Sóller, Parròquia de Sant Bartomeu (Sóller), 1993.

MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: "Les reformes a la Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller al llarg de la primera meitat del segle XX", a *I Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, Palma de Mallorca, El Moixet Demagog, 2007, pàg. 307-319.

MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni: *Segle i mig de caritat*, Sóller, Congregació de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, 2017.

Agraïments

Joan Frontera Alemany
 Antoni Quetglas Cifre
 Damià Bestard Seguí
 Josep Lluís Sunyer Ribas
 Blanca Castaldo Paris
 Josep Frontera Cabot
 Francesc Pastor Alcover
 Pere Suau Canals
 Lluç Garcia Socias

La capella de Sant Felip Neri a l'Oratori de l'Alqueria des Compte i altres curiositats dels felipneris

Andreu Gabriel Veny i Miró¹

A l'Oratori de Sóller en el present centenari de la seva fundació (2019 – 2020)

1. Presentació

Aquesta comunicació és fruit del nostre interès creixent pel patrimoni eclesial de Mallorca que, afortunadament, és abundant. Ens interessa, sobretot, l'art del segle XX, que en l'actualitat se sol menystenir en benefici d'un art més antic i que hom té en un segon pla com si no tingués valor artístic.

L'obra de la qual tractarem és el retaule de sant Felip Neri de l'Alqueria des Compte, estudiat ja des d'un punt de vista històric, però no artístic. Aquesta comunicació pretén anar una mica més enllà i fa una anàlisi profunda de l'obra i una revisió de la bibliografia existent, així com de les fonts que es poden trobar. I també, és clar, es fa una lectura de la iconografia que es pot observar en l'obra i s'aprofundeix en els aspectes estilístics dels artistes. Com a novetat, també incorporem informació comparativa al voltant dels altres dos convents de felipneris de Mallorca, així com de les seves devocions particulars, de com s'adaptaren a la capella de l'Alqueria des Compte i altres curiositats pròpies de felipneris.

2. Estat de la qüestió

Fent una revisió de les publicacions que podem trobar sobre el retaule que ens ocupa, veiem que és molt escassa. Tampoc les fonts documentals són gaire nombroses, tot i que a l'Arxiu del Bisbat de Mallorca s'hi guarda el projecte original signat per José Moragues. A més, també hi podem trobar dos documents sobre el cas de la imatge de sant Expedit. Tot i això, ha estat de molta ajuda la comunicació “La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller”, de Josep Antoni Morell González, publicada a les *Actes de les IX*

¹ Graduat en Història de l'Art a la Universitat de Barcelona (2016), graduat en Teologia a l'Ateneu Universitari Sant Pacià (2018), graduat en Filosofia a la Universitat de Barcelona (2018), màster en Història i Patrimoni Cultural de l'Església a la Universitat Ramon Llull (2019).

Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx. L'insigne historiador solleric, Don José, és l'únic que fins ara ha publicat la història d'aquest oratori, és més, la seva comunicació és bastant valuosa perquè es tracta de l'arxiu del convent dels felipneris. També del mateix autor, ha estat d'ajuda per complementar algunes dades *Segle i mig de Caritat. Història de les germanes de la Caritat a Sóller i a Fornalutx*, publicat el 2017.

Per altra banda, per parlar de la comunitat de Palma ens han estat d'ajut els llibrets del pare Marc Vallori i Rotger CO: *L'església de Sant Felip Neri de Palma, El Pare Molina, CO (1825-1906), La Congregació de l'Oratori a la Ciutat de Palma i Biografies. La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma*, que ens han servit per conèixer la història de la Congregació de Palma, com també dels seus membres i altres dades de rellevància.

A més, per extreure dades de la Congregació de Porreres hem fet servir l'Arxiu de l'Oratori de Porreres (pendent de catalogar) i el llibre *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres* del pare Llorenç Riera i Mascaró CO i del Dr. Joan Rosselló Lliteres, sacerdot diocesà que en la seva joventut fou felipneri de Porreres.

3. Els felipneris

A Mallorca només tenim tres Congregacions de l'Oratori de sant Felip Neri: Palma, Porreres i Sóller. En tenim les mateixes que al Principat de Catalunya. Tot i que la difusió de l'Oratori s'ha estès arreu del món, a casa nostra n'hi ha relativament pocs. Així i tot, ens podem sentir molt afortunats d'haver tingut entre nosaltres llurs pares i germans que, seguint l'alegria i la caritat del seu pare fundador, han llecorat l'evangeli a Mallorca.

La paraula 'felipneris' és la denominació pròpia de Mallorca per als membres de la Congregació de l'Oratori. Al Principat s'anomenen filipencs o filipons, i *felipenses* a la resta de l'Estat, i hi ha, fins i tot, la branca femenina, que són anomenades *hermanas felipensas*. També cal dir que la sigla CO que acompanya alguns noms significa, com es pot deduir, Congregació de l'Oratori.

3.1. La Congregació de Palma

La Congregació de Palma és la més antiga i, encara que no sigui correcte anomenar-la "la casa mare dels felipneris de Mallorca", podríem dir que històricament ho és. Dèiem que no és correcte anomenar-la així perquè, a diferència de la majoria d'ordes o congregacions, que acostumen a tenir una *casa mare* per a cada casa, els felipneris, igual que els benedictins, no. Ni tan sols la comunitat de Roma fundada pel mateix sant Felip Neri és *casa mare* de cap casa. Ara bé, també cal esmentar que els felipneris són l'únic institut de vida religiosa que no té regla ni tampoc fa cap mena de vot, només el propi de ser sacerdot.

El 26 d'abril de 1684, Mn. Martí Bonet, rector de Santa Margalida i Santa Eulàlia, va fer donació d'unes cases, d'uns doblers i d'unes rendes anuals per a la fundació de la primera Congregació de l'Oratori de Mallorca, la de Ciutat, i el bisbe Mn. Pere d'Alagón va autoritzar-ne la fundació. Tanmateix, per motius que no venen al cas, la fundació no es va erigir fins el 12 de maig de 1712. El temple i el convent van estar situats a l'actual plaça Major fins el 1835, quan la desamortització de Mendizábal els va prendre els béns. Tot i que pot semblar sorprenent, encara que no eren frares pel fet de no tenir regla ni vots, injustificadament, els va afectar la desamortització. Davant aquesta greu injustícia, per mediació del pare Frau CO (1806-1859),² l'Ajuntament els va adjudicar el ruïnós convent dels pares trinitaris, el convent del Sant Esperit. Restaurat i remodelat sota la direcció de l'enginyer arquitecte Pere d'Alcàntara Penya, els felipneris

2 VALLORI, M. *Biografies. Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2004, p. 33.

encara exerceixen al mateix lloc el seu apostolat.³ Amb la mort del pare Frau CO, va caure tot el pes de la restauració de la Comunitat sobre el jove pare Molina CO (1825-1906),⁴ que es va guanyar merescudament el títol de *restaurador de l'Oratori* a Mallorca.

3.2. La Congregació de Porreres

El 1853, Mn. Joan Barceló Móra (1797-1854),⁵ antic ecònom de Porreres, va demanar l'ingrés a la Congregació de l'Oratori de Ciutat, però a causa de la seva edat avançada i a l'estat fràgil de salut no va poder aconseguir aquest sant propòsit. No obstant això, va fer testament per propiciar una nova Congregació a Porreres. Deixava la seva pròpia casa i el seu gran corral. Tot i això, no era el moment propici, el pare Molina CO tenia molta tasca amb la restauració del convent ruïnós, tan ruïnós d'obra com de comunitat. Per aquest fet de ser pocs de comunitat, la fundació porrerena no es va poder dur a terme fins el 1891, que va quedar erigida canònicament.⁶ També va ser Pere d'Alcàntara Penya l'encarregat de traçar-ne els plànols.⁷

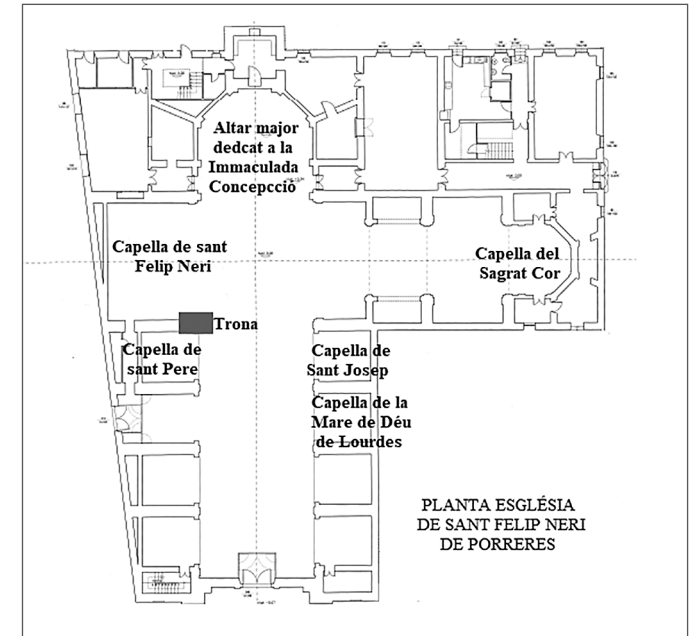

Figura 1

Ara bé, l'església conventual de Porreres és l'única que té la traça pròpiament característica dels felipneris (fig. 1). Això és degut al fet que, com ja hem vist, l'església actual dels felipneris de Ciutat era "heretada" dels pares trinitaris i, com veurem més endavant, la de Sóller era la capella de l'Alqueria des Compte. A Barcelona trobem el mateix fenomen, les dues esglésies responen a la mateixa traça que la de Porreres, ja que la majoria d'esglésies dels felipneris, com també passa en altres ordes i congregacions, intenten imitar la casa fundacional. De fet, són més fidels, els temples barcelonins, a la *Chiesa Nova* de Roma pel simple fet que tenen unes obertures entre les capelles en forma de passadís (fig. 2). De ben segur que a Alcàntara Penya se li va encarregar que fes uns plànols d'església de felipneris, i en defensa seva s'ha de dir que a les dues capelles més properes, és a dir, les dues que es comuniquen amb el creuer i el presbiteri, sí que s'hi van incorporar aquestes obertures entre capelles. De fet, tenen uns retaules que deixen més espai a les capelles, cosa que la resta de capelles no tenen. Aquestes són la capella de sant Pere i la de sant Josep, però cal pensar que a l'hora de construir la trona es va canviar d'idea (fig. 3), tal com es va fer també amb altres

3 VALLORI, M. *La Congregació de l'Oratori a la Ciutat de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2000, p. 7-14.

4 VALLORI, M. *Biografies. Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2004, p. 45.

5 RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Impremta Politècnica: Palma, 1992, p. 21-26.

6 RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Impremta Politècnica: Palma, 1992, p. 21-29.

7 RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Impremta Politècnica: Palma, 1992, p. 31.

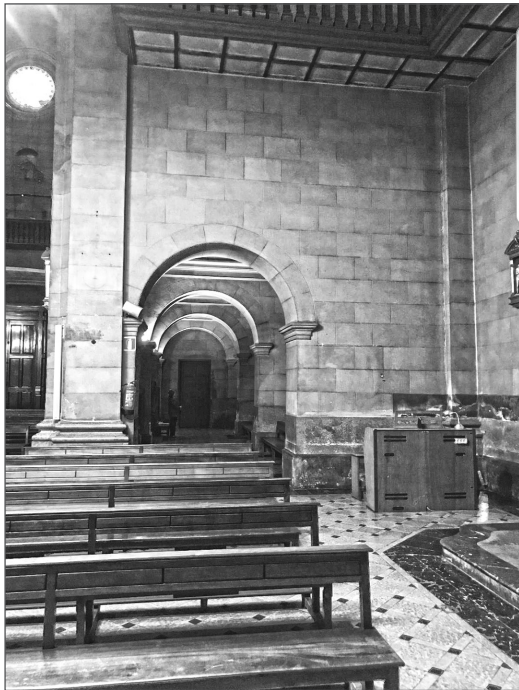

Figura 2

Figura 3

detalls de la traça arquitectònica original.

Hem de tenir present que el primer prepòsit de Porreres era sollerí: el pare Nicolau Arbona CO (1887-1951), de Can Queixal. Fou un porrerenc d'adopció durant ni més ni manco que 60 anys. No va escatimar energies i esforços per santificar-se ell i la feligresia de l'Oratori. L'Ajuntament de Porreres li va voler dedicar un carrer, tot i que, actualment, el carrer que estava prop del seu convent ha recuperat, com tants altres, el seu nom antic o popular.⁸ Fou prepòsit durant 33 anys.⁹ La biografia del pare Arbona Rullán podria ser matèria d'una altra comunicació.

3.3. La Congregació de Sóller

La congregació sollerica, fundada el 1920, és la més jove de les tres. Malauradament, per la falta de vocacions, és la que ho passa més malament. Tot i això no ha deixat de ser estimada pels sollerics ni tampoc s'hi han deixat de celebrar les festivitats pròpies: s'hi ha mantingut la festa de sant Blai (3 de febrer), la de la Mare de Déu de Lourdes (11 de febrer), la festa de sant Felip Neri (entorn del 26 de maig) i la festa de la Nativitat de la Mare de Déu (segon diumenge de setembre). Fins i tot, aquests darrers anys, s'ha recuperat la festa de sant Cristòfol (entorn del 10 de juliol). Cal lamentar, però, la decadència de la devoció a sant Expedit i, com a conseqüència, la pèrdua de la celebració de la seva festivitat.

La fundació de l'Oratori de Sóller, de la mateixa manera que la de Porreres, va sorgir del zel d'un clergue de la corresponent església parroquial. En aquest cas del rector Mn. Rafel Sitjar i Picornell (1863-1944). També la Congregació sollerica, a causa de les penúries de la comunitat de Ciutat, en aquest cas per una

⁸ RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Impremta Politècnica: Palma, 1992, p. 29.

⁹ RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Impremta Politècnica: Palma, 1992, p. 41.

greu malaltia del prepòsit, va haver d'ajornar la seva fundació. La iniciativa va sorgir el 1919, però no va ser fins el 1920 que es va aconseguir l'erecció canònica de la capella de la Immaculada Concepció de l'Alqueria des Compte, que datava de 1694, gràcies al fet que Mn. Jeroni Barceló Estades i els altres benefactors, hereus de la família Colom, van renunciar als seus drets d'herència i generosament la van cedir.¹⁰

La Congregació de l'Oratori de Sóller, sens dubte, va viure temps de glòria i, fins i tot, va arribar a tenir escola pública,¹¹ com també tenien les dues altres congregacions mallorquines, puix una de les funcions pròpies dels felipneris és l'educació dels infants i joves, entre moltes altres, és clar. No obstant això, sant Felip Neri era un sant tan polifacètic que tampoc va donar unes directrius o un carisma propi per als membres de l'Oratori.

Una de les condicions que hi havia en la renúncia de drets sobre la capella a favor de la nova fundació era que la titular havia de continuar sota l'advocació de la Immaculada Concepció.¹² Aquest fet, que es podria interpretar com una trava, venia com anell al dit als pares felipneris: no debades la majoria d'esglésies de l'Oratori estan dedicades a la Immaculada Concepció. No obstant això, sant Felip Neri n'era màrtir d'amor, d'aquesta advocació mariana.

El primer prepòsit fou el pare Oliver CO, que va exercir el càrrec durant dos triennis, de 1955 a 1971. La Congregació de Sóller, a diferència de la de Porreres, amb el primer prepòsit assolia la majoria d'edat i era independent de la Comunitat de Palma, ja que hi havia prou personal per atendre la nova fundació.¹³ El darrer prepòsit i habitant del convent fou el pare Morell CO, també natural de Sóller. Des de la seva mort el 2011, la casa va restar annexionada a la de Palma.

L'Oratori de Palma no passa pels seus millors moments, tampoc el de Porreres, però, tot i això, la comunitat de Ciutat no desatén el temple sollerí. És veritat que no hi ha missa diària ni dominical, però no han volgut deixar perdre les festivitats i tradicions de l'Oratori de Sóller.

4. Església de la Immaculada Concepció de l'Alqueria des Compte

La nova i jove congregació sollerica va ser molt sortada perquè, com ja hem dit, va ser independent des del seu primer dia, però també se li va fer entrega d'una església molt bella i cuidada, i per això no va ser necessari fer gaire obres ni restauracions. I, a més, ja estava dedicada a la Immaculada Concepció amb un bell retaule barroc.

També ja tenia entronitzat per al culte un Sagrat Cor de Jesús, devoció pròpia dels felipneris (fig. 4). No sabem en quin lloc es trobava la seva talla abans que els felipneris prenguessin possessori de la capella, però, actualment, el trobem a dins una fornícula a la part de l'epístola en el segon tram, al més a prop possible del

¹⁰ MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller", a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 237 i 238.

MORELL, J. A. *Segle i mig de Caritat. Història de les germanes de la Caritat a Sóller i a Fornalutx*, Gràfiques Rubines: Binissalem, 2017, p. 239.

¹¹ MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 237.

¹² MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 239.

¹³ MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 240-241.

presbiteri. Aquesta devoció va ser introduïda a aquesta capella per iniciativa de Mn. Bartomeu Coll.¹⁴ La col·locació d'aquesta advocació és molt pròpia a les esglésies conventuals masculines. De fet, és habitual dedicar-li la capella fonda, és a dir, la del Santíssim, tot i que la majoria de paròquies la tenen dedicada a Nostra Senyora del Roser. En aquest

Figura 6

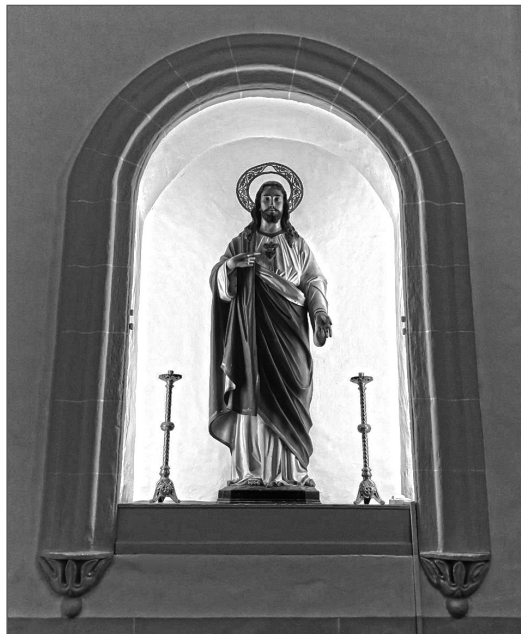

Figura 4

cas no se li va construir una capella com a sant Felip Neri ni tampoc un altar, car tres altars devien bastar per a la comunitat dels felipneris, i el Sagrat Cor ja tenia un lloc propi. Ara bé, sí que és el cas de l'Oratori de Porreres o el de Gràcia (Barcelona). No és res estrany perquè, tot i ser una advocació tardana, concretament del segle XVIII, introduïda per l'orde dels Jesuïtes, té arrels més antigues. L'advocació té un sentit apologetic de l'Església i pretén unir les diferents branques del cristianisme en l'amor de Crist. Cal saber que el catolicisme romà del moment ja buscava un encontre i la unitat entre tots els cristians.

El 1891 la Congregació de Porreres li va dedicar, al Sagrat Cor de Jesús, el primer retaule del temple, pel fet que les obres del temple van començar per aquesta capella que seria la dedicada a la comunió i de tipologia fonda, que reproduïx a petita escala la gran, és a dir, absis poligonal, creuer, cúpula i capelles laterals, entre molts altres detalls... Cal esmentar que aquest retaule del Sagrat Cor de Porreres és de l'escultor Gabriel Moragues,¹⁵ el mateix que va

dissenyar el de la Mare de Déu de Lourdes de Sóller. Per remarcar que era una devoció ben pròpia dels felipneris, les pintures dels carrers laterals foren dedicades a dos beats de la Congregació de l'Oratori: el beat Jovenal Ancina i el beat Sebastià Valfré (fig. 5). El retaule és obra de Gabriel Moragues mentre que les pintures foren encarregades a Salvador Torres Cafaró.¹⁶

Mentre que la Congregació de Palma, va dedicar la capella al Sagrat Cor de Jesús el 1889.¹⁷ Cal pen-

14 MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 255.

15 RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 207.

16 RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 163 - 164.

17 VALLORI, M. *L'església de Sant Felip Neri de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2004. P. 28

sar que a la Congregació de Palma li degué agrair la idea porrerenc d'incorporar els dos beats de la Congregació de l'Oratori a aquesta capella d'advocació cristològica, i així ho feu, però en lloc d'encarregar dues pintures, hi situaren les corresponents talles. (fig. 6).

A més a més, i tornant ja al temple sorreric, s'hi havien d'incloure les devocions pròpies dels felipneris, començant per dedicar un altar al seu pare i patró, sant Felip Neri. També calia tenir una talla, un altar o una capella dedicada a la Mare de Déu de Lourdes, ja que aquestes són les devocions pròpies comunes dels felipneris mallorquins.

4.1. Sant Felip Neri

L'any 1935 es va edificar l'única capella lateral de l'Oratori. La capella, des de bon principi, va agafar la tipologia de capella fonda o del Santíssim per a la reserva de la sagrada Eucaristia, perquè en el projecte ja s'hi incorporava un sagrari. Està dedicada al sant patró i fundador de l'Oratori, sant Felip Neri, i es troba en el primer tram a la banda de l'evangeli. Té planta quadrada i volta d'aresta.

4.2. Mare de Déu de Lourdes

Dins la capella mateixa, a la dreta del retaule de sant Felip Neri, s'hi va construir un retaule amb altar a la Mare de Déu de Lourdes. És habitual, com ja he dit abans, que el temple estigui dedicat a la Immaculada Concepció, i així ho està. Però cada orde o congregació té la seva pròpia advocació mariana. La dels felipneris és la de santa Maria Reina, però en tenir els temples dedicats a la Immaculada Concepció, aquesta advocació queda rellevada. És més, a Mallorca l'advocació mariana dels felipneris és la Mare de Déu de Lourdes. Tampoc és res d'estranyar, ja que en una de les aparicions de Nostra Senyora a santa Bernadeta Soubirous, ella li va revelar que era la Immaculada Concepció. És a dir, aquesta disputa teològica que feia segles que estava en debat, i que sant Tomàs d'Aquino negava, era reprovada per la mateixa santa Maria quan just feia quatre anys que el papa Pius IX havia proclamat el seu dogma. D'aquesta manera, cal pensar que en veure's reforçada la creença tradicional de la Immaculada Concepció de Maria, els pares felipneris

Figura 5

Figura 7

Figura 8

Figura 9

Figura 10

de Palma van voler ser els pioners en difondre aquesta devoció.

Damunt el portal lateral de l'església de sant Felip de Palma, el que acostumem a anomenar a totes les esglésies "el dels homes", hi ha una de les representacions (en aquest cas en pintura) més antiga de la Mare de Déu de Lourdes a Mallorca. Data de 1879 i és obra del pintor Vicenç Mates (fig. 7). El 1908 se li va dedicar la capella immediata que estava dedicada a sant Lluís. Anys després, el 1927, s'hi va afegir santa Bernadeta. Les dues talles són obra de Guillem Galmés (fig. 8), que també realitzaria la talla de sant Felip Neri de Sóller.¹⁸

Tot i que els nínxols centrals de les capelles de Lourdes de Sóller i Palma, que representen la gruta de Massabielle, siguin molt similars, són d'escultors diferents. Les imatges de Sóller van ser adquirides als tallers d'Olot i el projecte és de Gabriel Moragues. A aquest retaule, a damunt de dues peanyes, s'hi van afegir als laterals dos sants provinents dels tallers d'Olot. Segons sembla, ja va ser concebut així de bon principi, sigui per l'escultor o pels pares de l'Oratori, perquè aquest conjunt es va beneir el febrer de 1929

18 VALLORI, M. *L'església de Sant Felip Neri de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2004, p. 16 i 17.

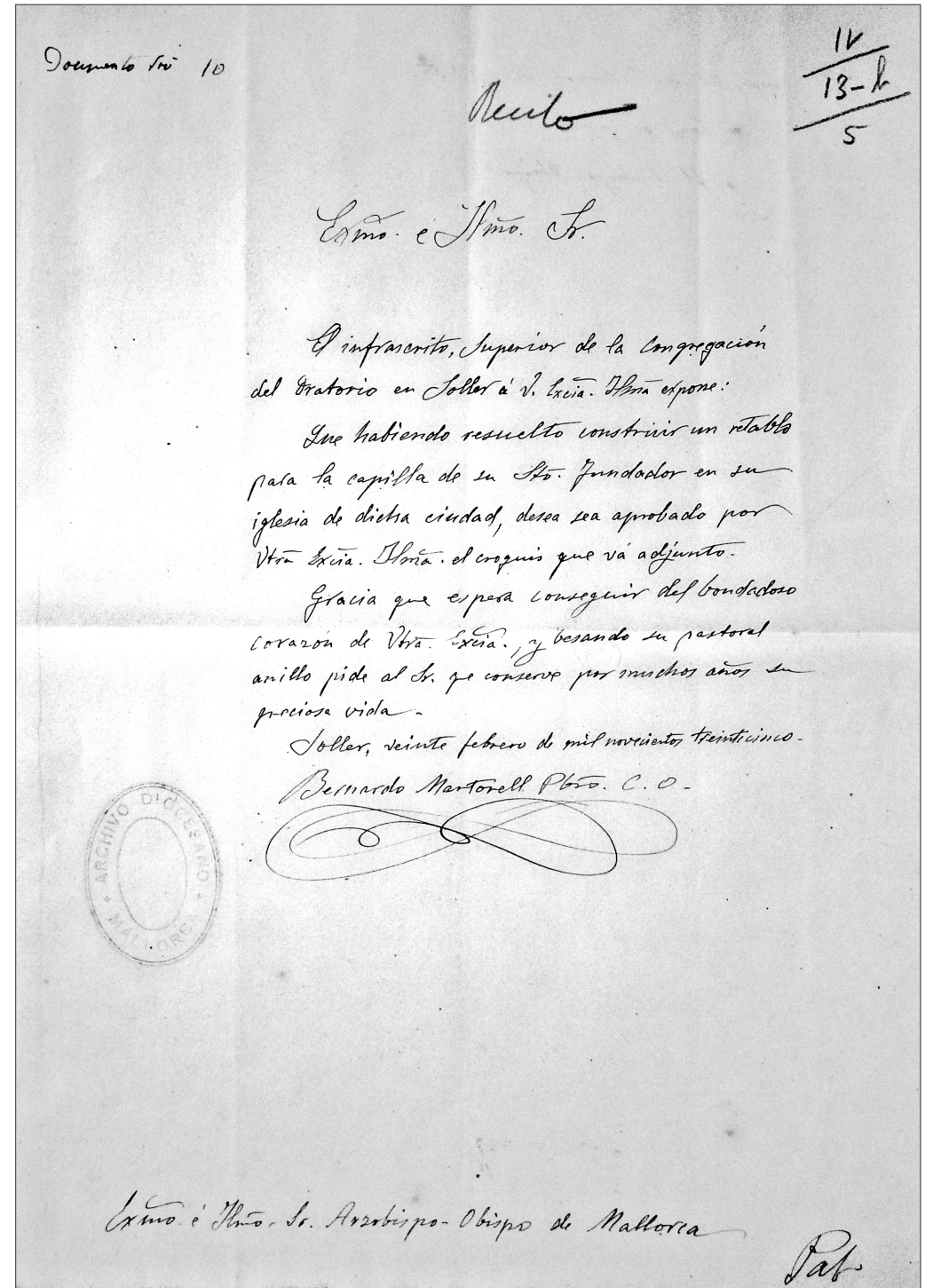

Figura 11

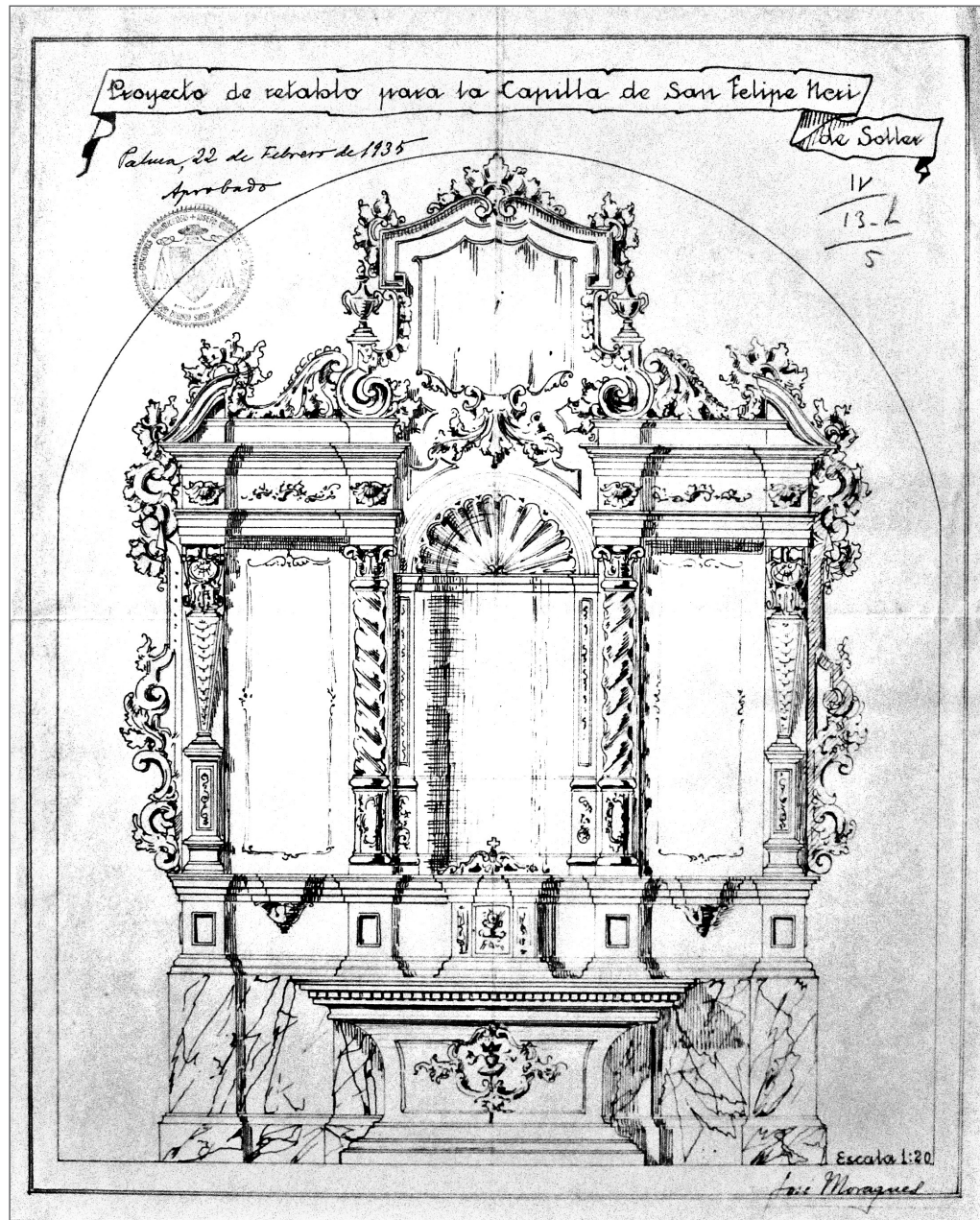

Figura 12

(fig. 9).¹⁹ Molt diferent és el projecte que es va fer a Porreres, obra de Miquel Vadell i Pastor, nebot polític del pare Riera. Ara bé, és la capella més rica de totes, amb una aranya i sacres de plata, a diferència de la resta de capelles, que són més humils (fig. 10).

Tot i això, també cal esmentar que a Porreres els va agradar molt la pietosa tradició sollerica de fer processó el dia de la Mare de Déu de Lourdes, i el vespre del dia de la festivitats es feia la processó de les torxes, portant una imatge de la Mare de Déu de Lourdes que s'havia dut d'una peregrinació al Santuari de Lourdes. Per les fotografies de l'època podem veure que era un acte molt concorregut i que hi assistien en massa els infants del poble i també feligresia de tota edat.²⁰

Un detall a destacar és que el retaule de Sóller va ser l'únic concebut, des de bon principi, per allotjar les imatges de santa Maria i santa Bernadeta. No així els retaules de Porreres o Palma, que estaven dissenyats per allotjar només la imatge de la Mare de Déu, tot i que, a ambdós, s'hi va afegir amb posterioritat la imatge de santa Bernadeta.

5. El retaule de sant Felip Neri

El 20 febrer de 1935, el pare Bernat Martorell CO va demanar al senyor bisbe que s'aprovés el projecte del retaule, que havia elaborat José Moragues, mitjançant una instància (fig. 11).²¹ El document que acompanyava el projecte (fig. 12) diu així:

Exlm. e Ilmo. Sr.

El infrascrito, Superior de la Congregación del Oratorio en Sóller a V. Excia. Ilma. expone:

Que habiendo resuelto construir un retablo para la capilla de su Snto. Fundador en su iglesia de dicha ciudad, desea sea aprobado por Vtra. Excia. Ilma. el croquis que va adjunto.

Gracia que espera recibir del bondadoso corazón de Vtra. Excia., y besando su pastoral anillo pide al Sr. que conserve por muchos años su preciosa vida.

Sóller, 20 de febrero de 1935

Bernardo Martorell, prebistero CO

Figura 13

Just dos dies després, el 22 de febrer, s'aprovava el projecte.²²

Trobem un retaule neobarroc d'un cos amb tres carrers i un àtic on predomina el color daurat. Al carrer central hi ha la talla de sant Felip Neri que resta flanquejat per dues imatges, sant Blai a la seva dreta i sant

19 MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 256.

20 RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992, p. 112.

21 AD IV-13-b-5-001

22 AD IV-13-b-5-003/004

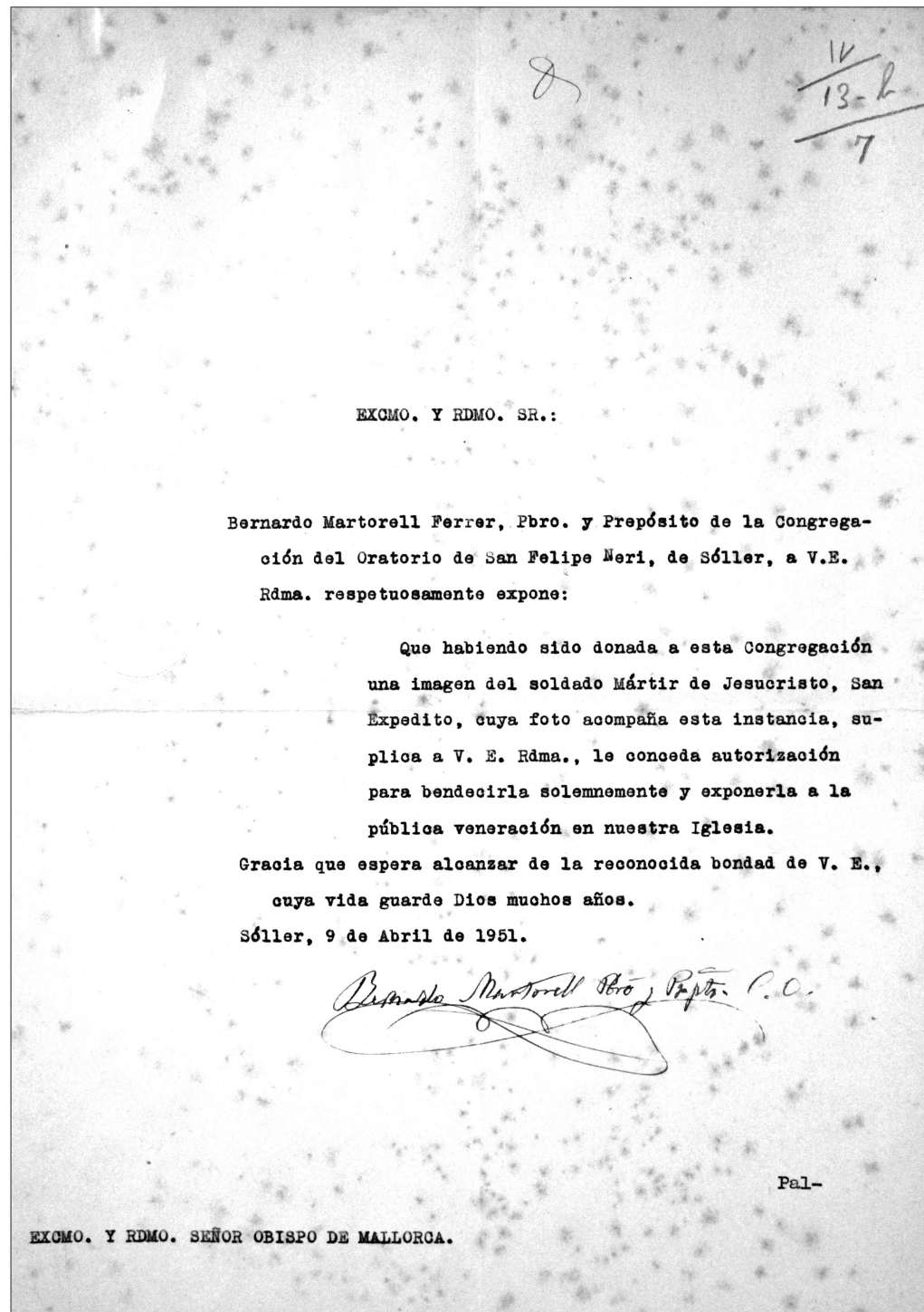

Figura 14

Expedit a la seva esquerra. A l'àtic hi ha una pintura del beat Antoni Grassi CO, és a dir, un membre de l'Oratori beatificat (fig. 13).

La imatge central mesura 1,50 m i és obra de Guillem Galmés;²³ es troba dins d'una fornícula amb una petxina de colors vermellors. Entre el carrer central i els laterals hi ha dues columnes salomòniques, amb capitell corinti i un estípit sobre un plint de color blavós, a sobre de les quals hi ha un entaulament amb petxines i grotescos en relleu en el fris.

Sant Blai i sant Expedit són procedents dels tallers d'Olot. Sant Blai el va costejar la família de Can Bonjesús i sant Expedit, el pare Bernat Martorell.²⁴

No tenim constància de l'autoria de la pintura del beat Grassi.

Cal esmentar l'anècdota, per dir-ho d'alguna manera, que va tenir lloc amb sant Expedit, que ja recull Josep Antoni Morell González, però de la qual apporto la documentació oficial que va ser enviada al bisbat.

El 9 d'abril de 1951, el pare Bernat Martorell demanava permís al senyor bisbe per beneir la imatge i exposar-la a la veneració (fig. 14).²⁵

EXMO. Y RDMO. SR.:

Bernardo Martorell Ferrer, Pbro. y Prepósito de la Congregación del Oratorio de San Felipe Neri, de Sóller, a V.E. Rdma. respetuosamente expone:

Que habiendo sido donada a esta Congregación una imagen del soldado san Expedito, cuya foto acompaña esta instancia, suplica a V. E. Rdma., le conceda autorización para bendecirla solemnemente y exponerla a la pública veneración en nuestra iglesia.

Gracia que espera alcanzar de la reconocida bondad de V.E., cuya vida guarde Dios muchos años.

Sóller, 9 de Abril de 1951

EXCMO. Y RDMO. SEÑOR OBISPO DE MALLORCA

L'11 d'abril de 1951 es va autoritzar, però a l'espera de l'informe favorable d'art sacre, que va donar el seu vistiplau el 17 del mateix mes (fig. 15).²⁶

Ma, 11 de abril de 1951.

Pase a informe de la Comisión Diocesana de Arte Sacro. Lo decretó y firma S. S. Ilma.

De que doy fe,

Palma, 17 de abril de 1951

Visto el informe favorable de la Comisión diocesana de Arte Sacro, autorizamos la bendición de la imagen que se indica y delegamos al Rdo. Prepósito para efectuarla.

L'any 1960, el bisbe Jesús Enciso Viana, en visita pastoral, va fer retirar la imatge del culte "por no reunir las condiciones de imagen sagrada".²⁷ Es veu que el senyor bisbe va considerar que la cara del sant era molt efeminada.²⁸ Per resoldre aquest problema es va serrar la cara i se'n va encarregar una de nova a l'escultor

23 MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 256.

24 Ídem.

25 AD IV-13-b-7-001

26 AD IV-13-b-7-002

27 MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 247.

28 MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*,

Figura 15

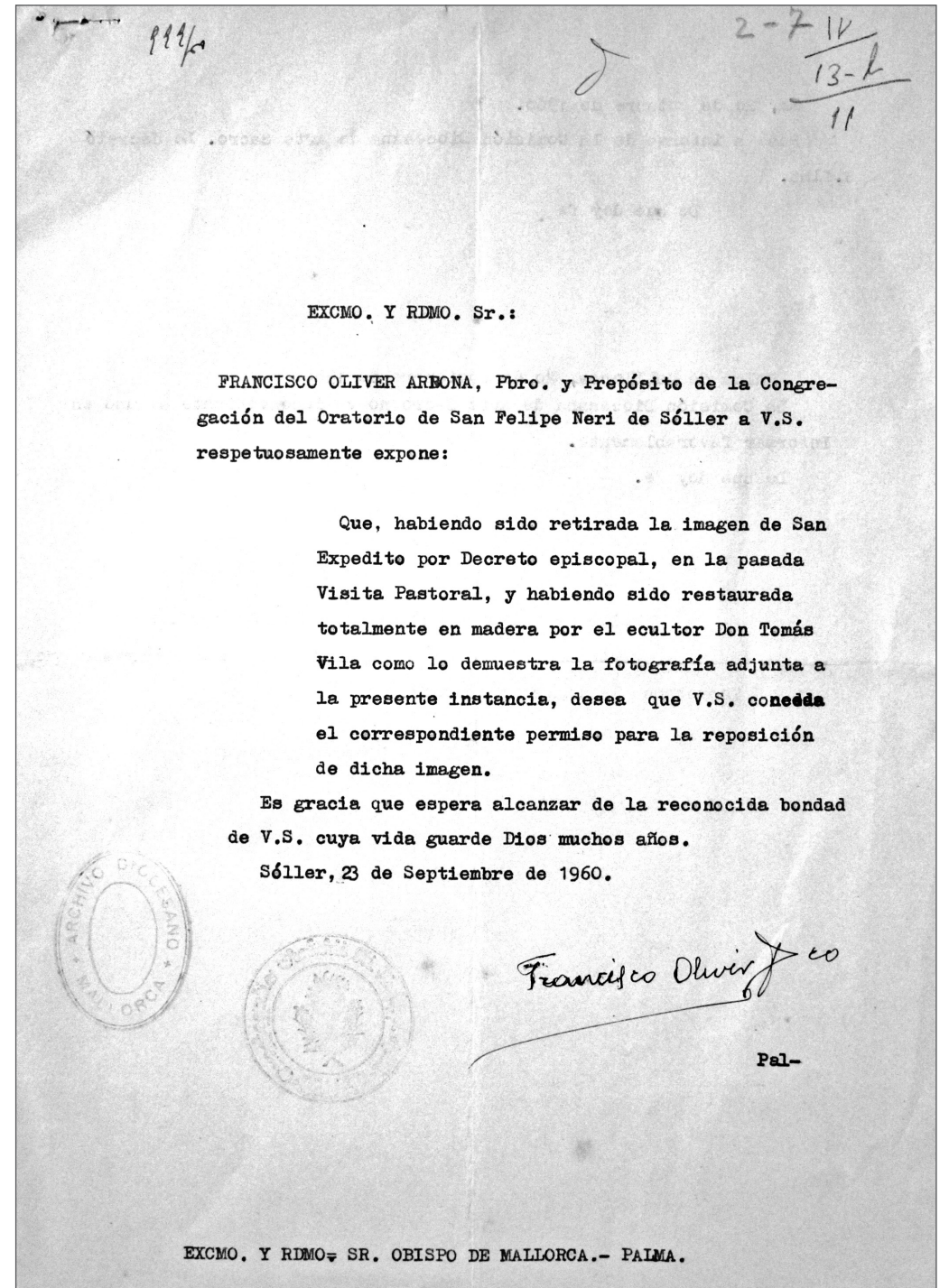

Figura 16

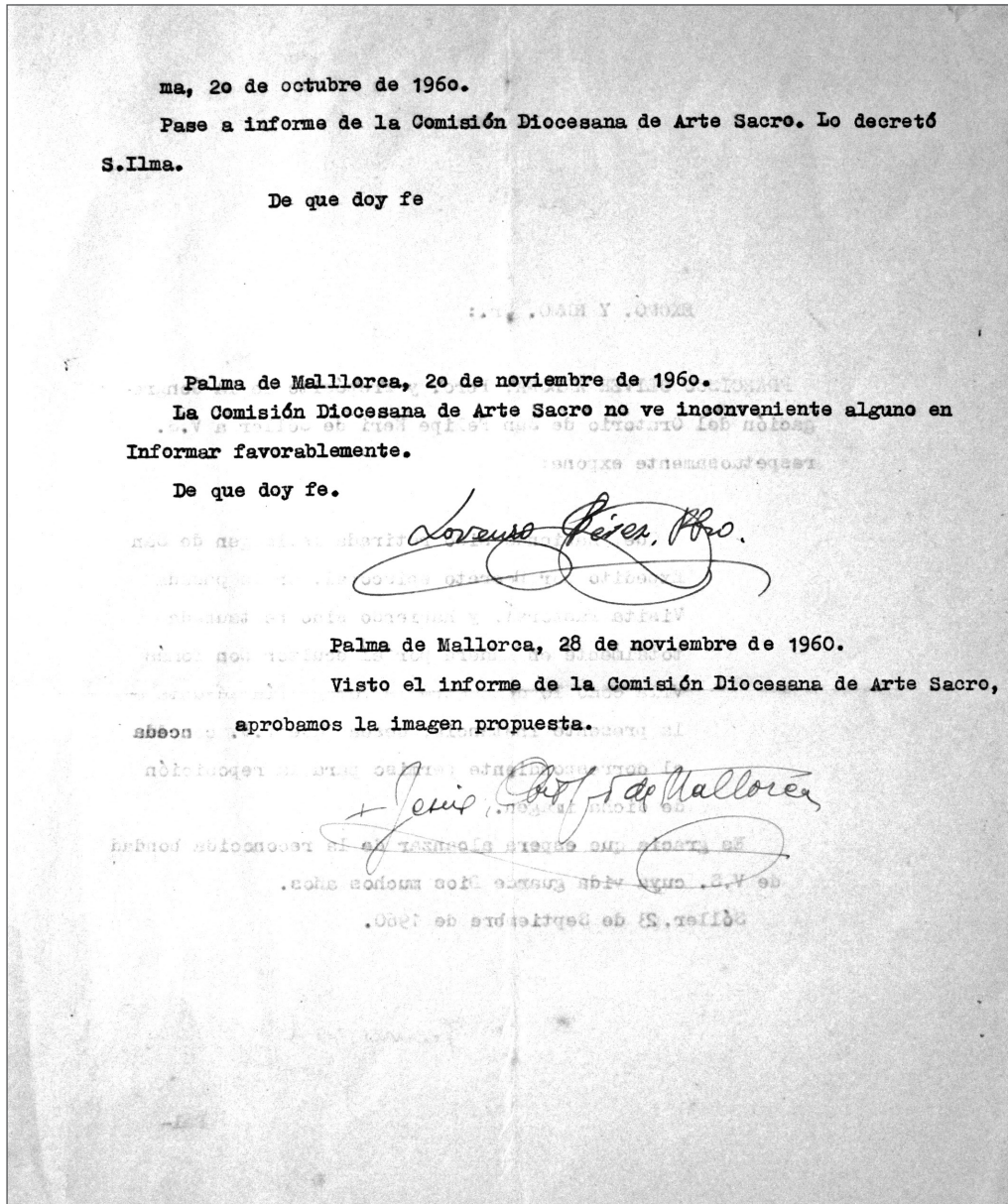

Figura 17

Tomás Vila,²⁹ i el pare Francesc Oliver CO va demanar al senyor bisbe permís per tornar a posar sant Expedit al culte (fig. 16).³⁰

EXMO. Y RDMO. SR.:

FRANCISCO OLIVER ARBONA, Pbro. y Prepósito de la Congregación del Oratorio de San Felipe Neri de Sóller a V. S. respetuosamente expone:

Que, habiendo sido retirada la imagen de San Expedito por Decreto episcopal, en la pasada Visita Pastoral, y habiendo sido restaurada totalmente en madera por el escultor Don Tomás Vila como lo demuestra la fotografía adjunta a la presente instancia, desea que V. S. conceda el correspondiente permiso para la reposición de dicha imagen.

En gracia que espera alcanzar de la reconocida bondad de V. S. cuya vida guarde Dios muchos años.

Sóller, 23 de Setiembre de 1960.

Pal-

EXMO. Y RDMO. SR. OBISPO DE MALLORCA. -PALMA.

Finalment, el 20 d'octubre de 1960 es donava el permís, pendent de la resolució de la comissió d'art sacre, que l'aprova definitivament el 20 de novembre de 1960 (fig. 17).³¹

Ma, 20 de octubre de 1960

Pase a informe de la Comisión Diocesana de Arte Sacro. Lo decretó S. Ilma.

De que doy fe.

Palma de Mallorca, 20 de noviembre de 1960

La Comisión Diocesana de Arte Sacro no ve inconveniente alguno en informar favorablemente.

De que doy fe.

Palma de Mallorca, 28 de noviembre de 1960

Visto el informe de la Comisión Diocesana de Arte Sacro, aprobamos la imagen propuesta.

5. Iconografia

Dins aquest apartat n'hi ha prou de tractar sant Felip Neri i el beat Antoni Grassi, pel fet que sant Expedit i sant Blai són fets amb motlle als tallers d'Olot i no tenen valor artístic.

5.1. Sant Felip Neri

Sant Felip Neri va néixer l'any 1515 a Florència. Va ser el fundador de l'Oratori a Roma al costat de l'església de Santa Maria in Vallicella o *Chiesa Nuova*, com seria anomenada. Al llarg de la seva vida, estant malalt, va tenir una aparició de la Mare de Déu amb el Nin entre àngels. Finalment, va morir el 1595, però els

Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 249.

29 MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 247.

30 AD IV-13-b-11-001

31 AD IV-13-b-11-002

Figura 18

Figura 20

felipneris seguirien la tasca que ell havia començat i avui aquesta congregació està estesa arreu del món.³²

Galmés representa sant Felip Neri prosternat, agenollat, amb una casulla vermella (amb motius daurats), mirant el cel i amb una expressió d'èxtasi. Aquesta postura és la típica en la qual es representa el sant davant la Verge en el moment de l'aparició que va tenir. No obstant això, en aquest cas, no hi ha la figura de la Mare de Déu i pot sorprendre trobar aquest tipus d'iconografia (fig. 18).

Normalment trobem representacions de sant Felip Neri molt diferents, amb el cor a la mà i amb atributs com la mitra als peus —ja que va renunciar a ser cardenal—, o un llibre a les mans, però Galmés seguiria aquesta tendència, que provenia de l'art italià del segle XVII, de representar-lo en èxtasi. Segurament es va basar en la pintura de sant Felip de Guido Reni, que es pot contemplar a la Chiesa Nuova, situada just damunt l'altar de la capella on podem trobar les despulles del mateix sant Felip Neri (fig. 19). Aquest tipus de representacions, a Mallorca, només les trobem als oratoris, tant al de Palma (fig. 20 i 21), com al de Porreres (fig. 22 i 23) i al de Sóller, mentre que a altres esglésies tenen una altra iconografia. De fet, el trobem molt poc representat. En talles només en trobem una de petita dins la capella de la Pietat de la Seu, en el retaule major de la parroquial dels Dolors de Manacor. Mentre que en pintura en trobem a alguns indrets més, com la de dins la capella de sant Vicenç Ferrer de la parroquial de Felanitx, dues a la parroquial Pina, una al retaule major de la parroquial d'Alaró, un altre a la capella del Nom de Jesús de la parroquial de Campos, una més a la capella de la marededeu del Pilar de la parroquial de Sant Domingo d'Inca, i una darrera pintura a la sagristia de la parroquial d'Artà. Les úniques representacions de Felip Neri que són com les de les Congregacions de l'Oratori de Mallorca són la de Campos i la d'Artà, que segueixen el patró de la de Guido. Totes les altres mencionades són totalment diferents. Ara bé, també cal mencionar-que a les diferents dependències conventuals dels Oratoris de Mallorca, també hi ha diferents representacions de sant Felip que no segueixen el patró de Guido.

³² RÉAU, L. *Iconografía del arte cristiano*, 1997.

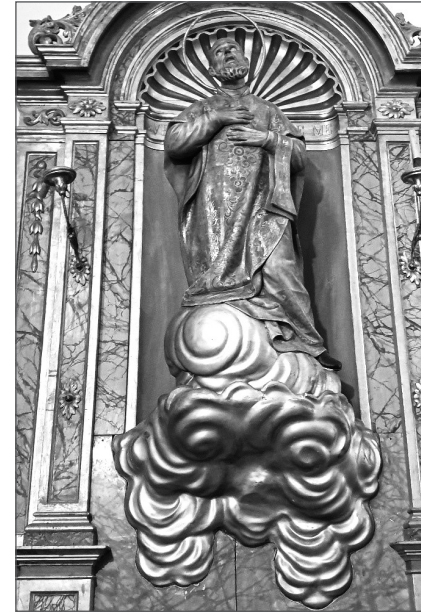

Figura 21

Figura 22

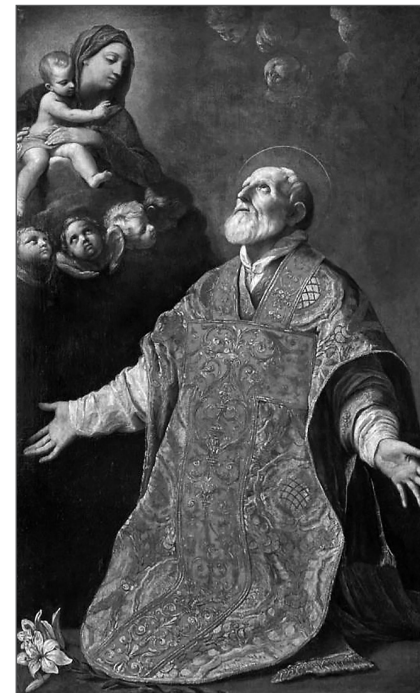

Figura 19

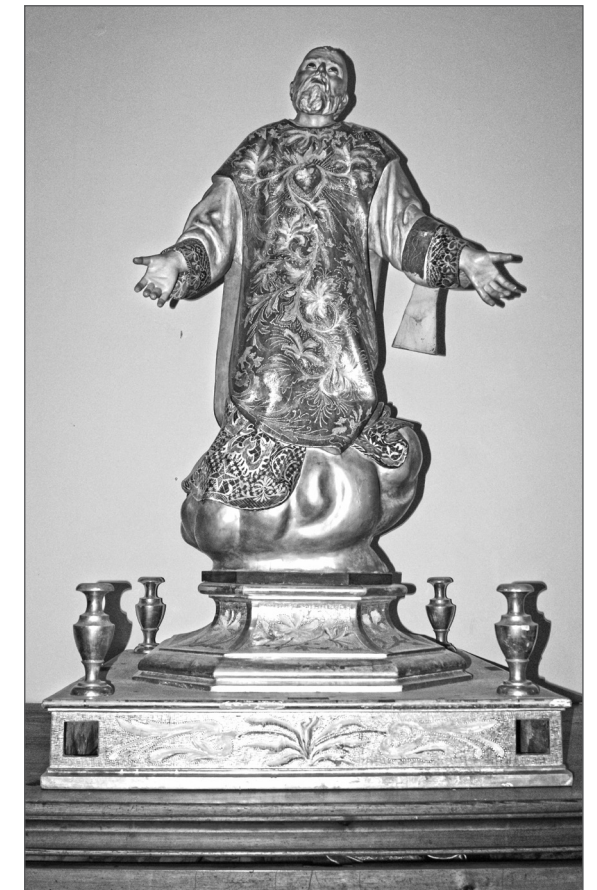

Figura 23

Figura 24

5.2. Beat Antoni Grassi CO

Si a sant Felip Neri ja el trobem molt poc representat a les esglésies de Mallorca, a Grassi encara menys. Al beat Grassi només el trobem a les tres esglésies conventuals dels felipneris. Tampoc el trobem als llibres que tracten la iconografia. Però el pare Vallori CO de Palma escriu d'ell: "Pel juny de 1901 es celebren festes en honor del Beat Antoni Grassi (1591-1671). Era de l'Oratori de Firmi. Anomenat Àngel de la Pau, reconcilià molts d'enemistats. Fou beatificat per Lleó XIII l'any jubilar de 1920".³³

A aquest beat se'l representa vestit amb hàbit felipneri, que mai s'ha estilat a Mallorca. Això vol dir que duu el coll de la camisa sobre la sotana. A la nostra illa es diferenciava un felipneri d'un diocesà per portar faixa, i un felipneri de qualsevol frare jesuïta o teatí per l'estil de la faixa o per la manera de portar-la. Al beat Grassi també se l'acostuma a representar amb bonet, un rosari i un llibre a les mans i, si es tracta d'una pintura, com és el cas, amb un sant Crist crucificat a davant.

En aquest cas podem dir, sense cap mena de complex, que va ser una obra d'encàrrec que es va fer a algun pintor a través d'un gravat que devia circular en format d'estampeta devocional (fig. 24). Segueix aquest

Figura 25

Figura 26

³³ VALLORI, M. *La Congregació de l'Oratori a la Ciutat de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2000, p. 7.

Figura 27

Figura 28

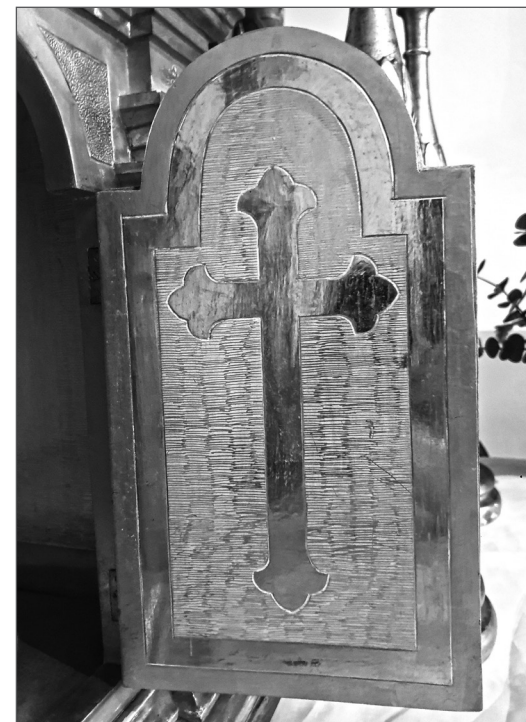

Figura 30

Figura 29

Figura 31

mateix estil en els Oratoris de Palma (fig. 25), Porreres (fig. 26) i Sóller (fig. 27).

5.5. Al·legoria eucarística del sagrari

Sol ser un tema recurrent en el barroc, incorporar, a les portes del sagrari, al·legories eucarístiques. Si era comú en el barroc, també ho és en el neobarroc. A la porta d'aquest sagrari hi podem veure una incrustació que representa un calze amb l'eucaristia envoltada de rajos, sobre un núvol platejat (fig. 28). Dins de la sagrada forma i trobem representant "IHS", l'anagrama de

Jesús (fig. 29). A aquest sagrari el remata un Crist Crucificat que se sosté des de la seva coberta. El conjunt fa una alçada de 97 cm. Pel que fa a l'interior, hi trobem representada una creu a la porta (fig. 30).

5.6. L'escut de l'Oratori

Al centre de l'altar trobem representat l'escut dels felipneris o de l'Oratori (fig. 31). Aquest representa un cor inflammat, ja que sant Felip sentia tant amor per la Mare de Déu que se li va inflamar i eixamplar el cor, i se li van arribar a trencar dues costelles.³⁴ Els lliris blancs simbolitzen la puresa d'aquest sant. El *bonete* és de congregació sacerdotal, encara que s'admetin també germans coadjutors.

José Moragues representa aquest escut amb un llibre a sota del cor inflammat. Cal dir que en alguns casos pot variar i, per exemple, en lloc de trobar el *bonete*, podem trobar les tres estrelles que són l'emblema del cognom Neri. De fet, l'escut oficial, actualment, és el que té les estrelles.

6. Els escultors del retaule de sant Felip Neri

6.1. Guillem Galmés i Socias (1845-1927)

Natural de Palma, té molta obra arreu de Mallorca. Basta fer una recerca a la xarxa per comprovar-ho, però no ha estat, encara, estudiada. Va ser deixeble de Josep Lladó i seguia l'estil d'Adrià Ferran. Tot i això, destaca la seva obra a la portalada i en el retaule de sant Josep de la seu de Mallorca, però també té obra a Sant Francesc de Ciutat i a molts altres indrets.³⁵ Com a curiositat, podem esmentar que trobem obra seva, a Porreres, del 1926: va treballar fins dies abans de morir.³⁶ Va treballar pels tres Oratoris de Mallorca.

³⁴ MERIOL, *San Felipe Neri, apòstol de Roma*, p. 209.

³⁵ S/A, *Guillem Galmés i Socias* [en línia], Enciclopèdia catalana <<https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0028876.xml>> [Consulta: 19 de març de 2018].

³⁶ S/A, *Guillem Galmés i Socias* [en línia], Enciclopèdia catalana <<https://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0028876.xml>> [Consulta: 19 de març de 2018].

Per a l'Oratori de Sóller va esculpir la talla de sant Felip Neri que, segons Josep Antoni Morell González, és anterior al retaule i els pares felipneris la tenien al culte sobre una mènsula, ja que el retaule que estudiem és posterior.³⁷

6.2. Tomàs Vila i Mayol (1893-1963)

Natural de Palma, també té obra arreu de Mallorca. Va realitzar els seus estudis a les escoles d'Arts i Oficis de Palma i va seguir la seva formació a Barcelona amb Enric Clarsó i Llorenç Ferrer. Trobem molta d'obra civil distribuïda per Palma, però també funerària i religiosa.³⁸

Per a l'Oratori de Sóller va realitzar la nova cara de sant Expedit.

6.3. Gabriel Moragues

Gabriel Moragues treballà, com hem vist, com a retaulista per a l'Oratori de Porreres, i per a l'Oratori de Sóller, també trobem obra seva a diferents indrets, com a la parroquial de Sant Miquel de Felanitx. Trobem mobiliari sacre realitzat per ell de finals del segle XIX fins ben a prop de la decada dels trenta del segle XX. De fet, el retaule de la marededeu de Lourdes que hem tractat, datat de 1929, deu ser unes de les seves darreres creacions.

En aquest treball ens trobem amb el que podria portar a una greu confusió. Ens trobem amb dos Moragues dels quals no en sabem absolutament res. Donem per fet que eren mallorquins, però no sabem de quina localitat eren, ni s'hi tenien parentiu, ni les seves cronologies. El Projecte del retaule de sant Felip està signat per José Moragues, per tant no el podem atribuir a Gabriel Moragues.

Si de Gabriel Moragues en sabem poquíssima cosa, pel fet de no haver estat estudiat per ningú, de José Moragues molt manco. Cap dels dos Moragues surt a cap enciclopèdia ni a la xarxa. Lamentem no poder aportar més informació sobre aquests retaulistes.

7. Conclusions

Com hem vist, l'Oratori de l'Alqueria des Compte a Sóller va seguir els criteris devocionals que trobàvem ja als oratoris de Palma i de Porreres. És per això que s'hi va posar un retaule dedicat a sant Felip i un dedicat a la Mare de Déu de Lourdes. En aquesta comunicació hem anat veient quines semblances i diferències hi ha entre aquests retaules i els seus homònims als altres dos oratoris mallorquins.

També destaca la presentació del projecte del retaule de sant Felip Neri de José Moragues, així com també l'anàlisi estilístic i iconogràfic d'aquest, que encara no s'havia publicat i que pot ser interessant conèixer per poder comprendre millor la devoció al sant fundador de l'Oratori i del beat Antoni Grassi CO.

Finalment, és destacable el fet que es presenten els documents oficials del procés de realització i benedicció de la talla de sant Expedit, situada en el mateix retaule. Aquests documents fins ara no s'havien publicat i segurament sigui una aportació rellevant per als historiadors i amants de la història del poble de Sóller.

³⁷ MORELL, J. A. "La Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Sóller" a *IX Jornades d'estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015, p. 256.

³⁸ S/A, *Tomàs Vila* [en línia], *ibdigital.uib* <<http://ibdigital.uib.es>> [Consulta: 23 de setembre de 2019].

8. Bibliografia

FRONTERA, G. (DIR.) *Gran Enciclopèdia La pintura i escultura a les balears*, vol 3.

MERIOL, T., *San Felip Neri, apòstol de Roma (1515-1595)*, Sal terrae: Santander, 1986.

MORELL, J. A. *Segle i mig de Caritat. Història de les germanes de la Caritat a Sóller i a Fornalutx*, Gràfiques Rubines: Binissalem, 2017.

MORELL, J. A. “La Congregació de l’Oratori de Sant Felip Neri de Sóller” a *IX Jornades d’estudis locals de Sóller i Fornalutx*, Impremta Muro SL: Muro, 2015.

REÁU, L. *Iconografía del arte cristiano*, Ediciones del Serbal: Barcelona, 2000.

RIERA, L. i ROSSELLÓ, J. *La Congregació de l’Oratori de Sant Felip Neri de Porreres*, Direcció General de Cultura: Palma de Mallorca, 1992.

VALLORI, M. *La Congregació de l’Oratori a la Ciutat de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2000.

VALLORI, M. *Biografies. Congregació de l’Oratori de Sant Felip Neri de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2004.

VALLORI, M. *L’església de Sant Felip Neri de Palma*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2004.

VALLORI, M. *El Pare Molina, CO (1825-1906)*, Taller Gràfic Ramon: Palma, 2004.

Fonts arxivístiques:

Arxiu Diocesà de Mallorca

Arxiu de l’Oratori de Porreres

Fotografies: Andreu Veny

